

La recepció de Verdaguer a França: traductors i traduccions

—Núria Camps Casals—

TESI DOCTORAL

Universitat de Vic (2013)

**Director: Dr. Ramon Pinyol Torrents
(Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris)**

**PROGRAMA DE DOCTORAT EN TRADUCCIÓ, LLENGÜES I LITERATURES
(Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes)**

A la meva família i a la meva parella

Agraïments:

El meu primer agraïment és, sens dubte, per a la tesi en si mateixa, que em va permetre incorporar-me —ja fa quatre o cinc anys— al grup de recerca que coordina el Dr. Ramon Pinyol: *Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció* i que m'ha canviat la vida. De la mà d'una beca de Formació de Professorat Universitari del *Ministerio de Educación*, i gràcies al suport generós del Dr. Ramon Pinyol —a qui mai podré agrair prou el la confiança que m'ha fet durant la direcció de la tesi— vaig emprendre ja fa uns quatre anys aquesta aventura que m'ha dut per Europa a la recerca de les petjades de Verdaguer. Des del moment que vaig iniciar aquest projecte d'investigació —cal ser sincers— hi ha hagut moments de tot, d'alegria i de desànim, fins i tot de frustració; moments durant els quals ha calgut orientar, reorientar i, fins i tot, redefinir formalment la tesi. Finalment, però, el projecte ha donat els fruit esperats.

He de donar gràcies, també, per la paciència i dedicació dels responsables d'arxius, biblioteques i altres institucions de Catalunya, França i Espanya que han atès les meves nombroses consultes durant les tasques hemerogràfiques i de cerca / recopilació d'informació. No em vull oblidar tampoc de totes aquelles persones que, en el meu recorregut per congressos i jornades, m'han suggerit noves vies de recerca, m'han animat a prosseguir amb la meva tesi i m'han ofert la seva amistat.

No puc deixar d'agrair, tampoc, el suport de les persones que m'han acompanyat al llarg de tots aquests anys: en primer lloc, els meus pares i la meva àvia —que m'han donat el seu suport i ànim incondicional i m'han entès i recolzat en moments de desànim—; la meva parella —que ha pujat al tren quan la tesi ja estava en marxa i m'ha encoratjat a acabar-la— i, per últim, tots els amics/amigues i companys/companyes de la Universitat que, sense saber gaire en què treballava, m'han formulat una i altra vegada per donar-me suport la sempiterna pregunta: «Com portes la tesi?».

Només, si se'm permet, voldria anar cloent aquest apartat dedicat als agraïments amb uns versos de Verdaguer pertanyents al volum pòstum de 1903 *Al Cel*:

*PLUS ULTRA, AL CEL*¹

Estello, fai-te clara

car cerque moun camin

Allà d'allà de l'espai
he vist somriure una estrella
perduda en lo front del cel
com espiga en temps de sega,
com al pregon de l'afrau
una efímera lluerna.
—Estrelleta —jo li he dit—,
de la mar cerúlea gemma,
¿de les flors de l'alt verger
series tu la darrera?
—No só la darrera, no,
no só més que una llanterna
de la porta del jardí
que creies tu la frontera.
És sols lo començament,
lo que prenies per terme.
L'univers és infinit,
pertot acaba i comença,
i ençà, enllà, amunt i avall,
la immensitat és oberta,
i a on tu veus lo desert
eixams de móns formiguegen. [...]

Jacint Verdaguer

No puc sinó, per últim, donar gràcies a Jacint Verdaguer per haver-me ofert l'oportunitat d'endinsar-me en la comprensió de la seva transcendència literària i personal. El poeta —confrontat amb les penúries terrenals i desenganyat— parlava en aquest poema, amb l'esperança de l'ascensió a l'infinit i de la immensitat des d'un punt de vista cristià. Jo, humilment, —després d'anys de resseguir les seves passes per Europa i des d'un punt de vista més aviat historicoliterari— us podré

---

¹ VERDAGUER, Jacint. «Plus Ultra». A: *Poesia*, 2. Barcelona: Proa, 2006, p. 492.

parlar de la infinitud i la immensitat de la presència de Verdaguer i la seva obra en els cenacles literaris europeus; especialment francesos.

Verdaguer, encara avui en dia, es publica i tradueix fora dels confins geogràfics catalans. En definitiva, estem davant d'un poeta i una obra que són i seguiran essent editats i reeditats, traduïts i retraduïts, interpretats i, en definitiva, eternament reinterpretats. Això només és el començament.

Com ja he dit, gràcies a tots; al meu director de tesi, a la família, a la meua parella, als companys i companyes de la Universitat, als amics i amigues: sense el suport, la confiança, l'ajuda atenta i els bons consells abans, durant i després de la finalització de la tesi, aquest viatge no hauria estat possible.

Ripoll, març de 2013

Aquesta tesi s'ha realitzat amb el suport d'un ajut predoctoral del «Programa de Formación del Profesorado Universitario (FPU)» de l'actual *Ministerio de Educación, Cultura y Deporte*.

Abstract (Nota preliminar):

El projecte de tesi doctoral s'inscriu en el programa de doctorat «Traducció, Llengües i Literatures» de la Universitat de Vic i porta per títol «La recepció de Verdaguer a França: traductors i traduccions», dins d'una de les línies d'investigació principals del programa, la de «Literatura, traducció i recepció literària a la Catalunya contemporània». S'ha estructurat el projecte en tres grans apartats: a) Les vies de difusió de Verdaguer a França; b) Els traductors (biografia intel·lectual de cada un d'ells) i les traduccions, i c) La recepció de Verdaguer i de les seves traduccions: epistolars i publicacions literàries.

Pel que fa al primer i al darrer apartat, ha implicat l'estudi de les vies per les quals, pel que sabem fins avui, es divulga l'obra i la figura de l'escriptor català a França: els escriptors provençals moderns (Felibridge), els intel·lectuals catòlics, els catalanistes rossellonesos (majoritàriament catòlics) i els hispanistes francesos. S'ha treballat especialment a través dels epistolars publicats i inèdits entre Verdaguer i els personatges d'aquests grups dels quals es tenia constància que intervingueren en la seva difusió francesa, així com amb altres epistolars relacionats, llibres de crítica literària contemporanis, literatura memorialística dels implicats i la premsa literària del moment.

En referència al segon apartat, ha consistit a realitzar la biografia intel·lectual dels traductors francesos verdaguerians, en bona part desconeguda, i que s'ha dut a terme a partir de fonts franceses. En el treball d'investigació de doctorat ja es va realitzar la de Joan Baptista Blazy, pràcticament un desconegut fins llavors i que es va poder reconstruir sobretot gràcies a fonts d'arxiu, hemerogràfiques i fins i tot amb la localització a Perpinyà de familiars amb documentació personal. I, finalment, s'han estudiat les traduccions des del punt de vista bibliogràfic, tant els aspectes materials (descripció catalogràfica detallada de cada traducció i les seves reedicions) com els de la seva caracterització (prosa, vers, parcial, adaptació, etc.) i la història externa. No s'ha previst, per a aquesta tesi, entrar ni en l'estudi qualitatiu ni en el comparatiu d'aquestes traduccions, que desbordaria, en gran mesura, el temps i l'extensió previstos.

De tot el que s'ha dit, es desprèn que una part del treball realitzat s'ha basat en tasques que prèviament han precisat d'investigacions en biblioteques i arxius tant hispànics (Barcelona, Madrid, Santander) com francesos (Perpinyà, Montpeller, París), així com

la consulta amb especialistes de diverses universitats d'ambdues bandes dels Pirineus i, en determinats casos, s'ha intentat trobar els descendents d'alguns dels traductors, per si conservaven documentació d'interès per a l'elaboració de les biografies intel·lectuals. Aquesta tesi, per tant, ofereix per primera vegada una visió general sobre la recepció de l'obra de Verdaguer a França partint d'un enfocament interdisciplinari i establint, d'aquesta manera, un vincle entre allò aportat pels estudis literaris i pels estudis culturals. Així, doncs, el text de la tesi suposa un estat de la qüestió que vol ser complet i exhaustiu i que, en conseqüència, enriqueix enormement el que fins ara se sabia sobre les relacions interculturals entre catalans i nord-catalans, occitans i francesos.

«George Steiner once described translating as “an exact art”, which went most effective “bestows on the original *that which was already there*”. The creative challenge of the translator lies in *re-creating* the work—outside the symbolic universe from which it sprang—so that after all the semantic, syntactic, rhetorical, and rhythmic reshuffling it is once again seen for what it is, only now through a prism that refracts its light and disperses it in new directions. It is our hope that through these translations, with all their textual refraction and dispersion, English readers might catch a glimpse of many Verdaguarian rainbows.» [Ronald Puppo, referint-se a la seva traducció de poemes de Verdaguer a l'anglès]

Ronald Puppo²

«[...] es aconsejable comenzar por estudiar las supuestas traducciones y sus componentes según su ACEPTABILIDAD en el(los) sistema(s) de los que supuestamente forman parte.»

Gideon Toury³

«No és casual que els estudiosos de les literatures nacionals europees s'ocupin cada vegada més del binomi literatura i traducció. En aquestes literatures l'universalisme en forma de traducció de sortida i d'arribada no és un complement accessori. Qui vulgui donar visibilitat a les obres literàries ha de passar forçosament per la traducció enfora i qui pretengui visionar altres literatures que la pròpia ha de passar per la traducció endins. Per això la traducció és un component essencial del mateix nucli dur del sistema lingüísticoliterari d'un país.

La traductologia general ha tendit en els últims temps a accentuar la permeabilitat dels confins interlingües, traspasats en l'una direcció i en l'altra per les traduccions. Alhora, els estudis literaris s'ocupen amb interès creixent d'aquella part de les literatures nacionals que, tot i que és filla de la traducció d'obres literàries preexistents en altres llengües, la veu integrada en la literatura nacional que les té incorporades.»

Ricard Torrents⁴

---

² «Translator's note». A: VERDAGUER, Jacint. *Selected Poems of Jacint Verdaguer*. PUPPO, Ronald (ed. i tr.). Chicago: The University of Chicago Press, 2007, p. 23.

³ *Los estudios descriptivos de traducción y más allá. Metodología de la investigación en estudios de traducción*. Madrid: Cátedra, 2004, p. 114. Traducció, introducció i notes de Rosa Rabadán i Raquel Merino.

⁴ «Traductologia “versus” literatures traduïdes i literatures traductores». A: *Una impossibilitat possible. Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2005)*. Vilanova i la Geltrú: El cep i la nansa, 2009, p. 42.

Índex:

1. CONSIDERACIONS PRÈVIES	14
1.1. Aproximació a l'objecte d'estudi: el poeta i l'obra	14
1.2. Marc de treball: Bases teòriques i pràctiques	21
1.2.1. <i>Estudis de la traducció</i>	21
1.2.1.1. La traducció: reflexió epistemològica.....	21
1.2.1.2. Característiques i anàlisi de la traducció de poesia	26
1.2.1.3. Fonamentació teòrica: estudis de la traducció i variables d'anàlisi	32
1.2.1.4. Principals estudis socioculturals/interculturals de la traducció. Even-Zohar i el polisistema ..	34
1.2.2. <i>Estudis de la recepció / Estètica de la recepció</i>	39
1.3. Metodologia	45
2. VIES DE DIFUSIÓ DE JACINT VERDAGUER A FRANÇA	52
2.1. Els escriptors provençals moderns (Felibrisme)	53
2.1.1. <i>Primers contactes</i>	53
2.1.2. <i>Implicacions políticoculturals</i>	57
2.1.3. <i>Jacint Verdaguer i Frederic Mistral: punts de contacte</i>	59
2.2. Els cercles i la premsa catòlica a la Catalunya del Nord: els catalanistes rossellonesos i els cercles d'intel·lectuals catòlics.	65
2.2.1. <i>La nord-catalanitat. Consideracions prèvies</i>	65
2.2.2. <i>La recepció de Verdaguer a la Catalunya del Nord. La Renaixença nord-catalana</i>	66
2.2.3. <i>Publicacions i associacionisme: primeres iniciatives</i>	73
2.2.3.1. La Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales i el seu <i>Bulletin</i>	73
2.2.3.2. <i>Semaine Religieuse</i> i <i>Revue Historique et Littéraire du diocèse de Perpignan</i>	76
2.2.3.3. L'impressor/editor Latrobe.....	77
2.2.4. <i>Antoni Puiggarí</i>	78
2.2.5. <i>Justí Pepratx</i>	79
2.2.6. <i>Josep Tolrà de Bordas</i>	79
2.2.7. <i>Verdaguer i els nord-catalans. Un viatge d'anada i tornada</i>	80
2.3. Els hispanistes francesos	87
2.3.1. <i>Albert Savine</i>	87
2.3.2. <i>Raymond Foulché-Delbosc</i>	88
2.3.3. <i>Els viatges de Verdaguer a París</i>	94
2.4. Cronologia dels viatges, sojorns i excursions verdaguerianes per terres franceses	96

3. TRADUCTORS I DIFUSORS VERDAGUERIANS AL FRANCÈS. BIOGRAFIA INTEL·LECTUAL, CONTACTE AMB EL POETA I CONTACTE AMB ALTRES TRADUCTORS I DIFUSORS..... 99

3.1. Justí Pepratx 99

3.1.1. *Biografia* 99

3.1.1.1. Esbós biobibliogràfic 99

3.1.1.2. Justí Pepratx, traductor 102

3.1.1.3. Justí Pepratx, difusor de Verdaguer 113

3.1.2. *Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/ difusors* 114

3.1.2.1. Les trobades literàries i culturals. L'Estudiantina Catalana i les felibregades 114

3.1.2.2. Justí Pepratx i Jacint Verdaguer: una amistat sincera 119

3.1.2.3. Els anys de crisi, llums i ombres 121

3.1.2.4. Intercanvis epistolars autor-traductor: traducció, difusió i intercanvis literaris 132

3.2. Albert Savine 142

3.2.1. *Biografia* 142

3.2.1.1. Esbós biobibliogràfic 142

3.2.1.2. Albert Savine: traductor de Verdaguer 145

3.2.1.3. Albert Savine: editor de Verdaguer. L'edició de *L'Atlantide* i *Le Canigou* 150

3.2.1.4. Albert Savine: la recepció i la difusió de Verdaguer 154

3.2.2. *Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/ difusors* 157

3.2.2.1. Altres traduccions 157

3.3. Josep Tolrà de Bordas 160

3.3.1. *Biografia* 160

3.3.1.1. Esbós biobibliogràfic 160

3.3.1.2. Josep Tolrà de Bordas: traductor de Verdaguer 165

3.3.1.3. Josep Tolrà de Bordas: biògraf, divulgador i crític de Verdaguer 173

3.3.1.4. La recepció dels estudis i les traduccions verdaguerianes de Josep Tolrà de Bordas 179

3.3.2. *Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/ difusors* 180

3.3.2.1. Tolrà de Bordas i Jacint Verdaguer 180

3.3.2.2. Altres contactes de Tolrà amb escriptors de l'època: Frederic Mistral i el Pare Exuperi de Prats de Molló 195

3.4. Joan Baptista Blazy 197

3.4.1. *Biografia* 197

3.4.1.1. Esbós biobibliogràfic 197

3.4.1.2. Joan Baptista Blazy: traductor de Verdaguer 201

3.4.1.3. Joan Baptista Blazy: producció literària 205

3.4.2. *Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/ difusors* 211

3.4.2.1. Contactes entre Blazy i escriptors destacats de l'època 211

3.4.2.1. Contactes de Joan Baptista Blazy amb altres exponents de la Renaixença. Altres contactes de Joan Blazy. Correspondència i documents varis	219
3.5. Agustí Vassal	223
3.5.1. <i>Biografia</i>	223
3.5.2. <i>Agustí Vassal, traductor i difusor de Verdaguer</i>	223
3.6. Juli Delpont	231
3.6.1. <i>Biografia</i>	231
3.6.2. <i>Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors</i>	231
3.7. Cosme Guiu: Exuperi de Prats de Molló.....	235
3.8. Altres traductors/difusors/contactes francesos de Jacint Verdaguer.....	237
3.8.1. <i>Pere Bonet i Rodolf Bonet</i>	237
3.8.1.1. <i>Biografia</i>	237
3.8.1.2. <i>Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors</i>	237
3.8.2. <i>Francesc Font</i>	244
3.8.2.1. <i>Biografia</i>	244
3.8.2.2. <i>Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors</i>	244
3.8.3. <i>Émile Rous i Francesc Rous</i>	249
3.8.4. <i>Joseph Roux</i>	251
3.8.5. <i>Joseph Falguère</i>	252
3.9. La traducció de Verdaguer a França durant el s. XXI: Miquela Valls.....	253
3.9.1. <i>Biografia</i>	253
3.9.2. <i>Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors</i>	254
4. TRADUCCIONS FRANCESES DE JACINT VERDAGUER.....	264
4.1. Les traduccions franceses de Verdaguer en el marc del conjunt de l'obra verdagueriana. Llibres complets publicats	264
4.1.1. <i>Traduccions no publicades</i>	267
4.1.1.1. <i>Traduccions no publicades d'obres senceres</i>	267
4.1.1.2. <i>Traduccions no publicades o esparses de peces soltes i fragments</i>	268
5. LA RECEPCIÓ DE JACINT VERDAGUER I DE LES SEVES TRADUCCIONS, EN ESPECIAL A PUBLICACIONS LITERÀRIES	276
5.1. Recepció francesa de Jacint Verdaguer. «El llarg segle XIX».....	276
5.1.1. <i>Consideracions prèvies</i>	276
5.2. Apunts sobre la recepció verdagueriana durant el segle XIX. Premsa francesa i alguns articles/traduccions, d'autor francès a la premsa catalana.	282
5.2.1. <i>Articles i recepció en general</i>	282

5.2.2. Traduccions.....	306
5.3. Apunts sobre la recepció verdagueriana durant el segle XX. Les commemoracions verdaguerianes a França	314
5.3.1. 1945. Centenari del natalici del poeta	314
5.3.1.1. Volum especial de <i>La Tramontane</i> dedicat a Verdaguer.....	314
5.3.1.2. <i>Miscel·lània Verdaguer</i>	329
5.3.1.3. Altres aspectes rellevants sobre el centenari del naixement de Verdaguer.....	335
6. CONCLUSIONS.....	337
7. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA.....	345
7.1. Bibliografia.....	345
7.2. Webgrafia.....	372
8. ANNEX	375

1. Consideracions prèvies

1.1. APROXIMACIÓ A L'OBJECTE D'ESTUDI: EL POETA I L'OBRA

La gran quantitat de llengües a les quals s'ha girat Jacint Verdaguer (Folgueroles, 17 de maig de 1845 – Barcelona, Vallvidrera, 10 de juny de 1902) i a les quals se segueix traduint posa en relleu l'interès que suscita el poeta fora dels confins geogràfics catalans. En aquest punt és oportú mencionar que una tretzena d'obres de Verdaguer, sense comptar les versions fragmentàries, foren traduïdes, més o menys, a una desena de llengües europees. No és estrany, doncs, que l'obra de Verdaguer estigui present a les biblioteques nacionals de tot el món i, en especial, a les europees.

Com és ben sabut, a la segona meitat del segle XIX i, sobretot, en els anys 80 i 90, Catalunya va assistir a una renaixença cultural sense parió. Una «Renaixença» que portà els catalans a rebel·lar-se contra la minorització de la seva llengua i la seva cultura i, en conseqüència, a iniciar un moviment per tal de restituir-los el prestigi i l'ús social a què tenien dret. Els catalans, entre els quals es trobava el poeta-capellà Jacint Verdaguer, s'esforçaren per elevar la seva llengua al nivell de llengua literària i per retornar-li la dignitat perduda. Sigui com vulgui, fins a finals del XIX la literatura catalana culta —que paradoxalment intentava aproximar-se als models literaris europeus per modernitzar-se— fou, a la pràctica, gairebé desconeguda a Europa.

Verdaguer cultivà l'èpica, la poesia patriòtica, la religiosa i la popular. No obstant això, la producció verdagueriana pivota sobre dues obres èpiques magnès indiscutibles, *L'Atlàntida* i *Canigó*, en les quals l'autor tracta sobre la descoberta d'Amèrica i els orígens de Catalunya, respectivament. Cal tenir present que durant el XIX la novel·la havia relegat la poesia èpica. La formació de Verdaguer i el fet que la intel·lectualitat catalana, en aquell moment, estava convençuda de la necessitat d'una gran epopeia per tal de tenir un lloc reconegut entre les literatures nacionals i per donar envergadura a la literatura renaixent, portaren el poeta a la composició de les epopeies abans esmentades. El succés internacional, i en especial a França, de *L'Atlàntida* fou incontestable. La recepció de l'obra èpica i

mística del poeta (*L'Atlàntida*, *Canigó*, *Sant Francesc...*) fou notable a les revistes literàries franceses a cavall entre el XIX i el XX. (*Revue de Lille*, *La Science Catholique*, *La Tramontane*, *Polybiblion*,...).

L'èxit del poeta deriva, en essència, del context literari de la seva època. Cal parlar atenció a la coexistència de la *Renaixença* catalana i del romanticisme tardà i al fet que Verdaguer tenia gran facilitat per escriure sobre els grans temes de l'època. Com expliquen Manuel Llanas i Ramon Pinyol en el seu article sobre les traduccions no castellanes de l'obra de Verdaguer, Oller i Guimerà fins a 1939,⁵ Jacint Verdaguer —després del triomf el 1877 als Jocs Florals de Barcelona amb *L'Atlàntida*— esdevingué el català més destacat de la seva època. Aquella obra era, alhora, un èxit personal i l'èxit col·lectiu de la Renaixença.

L'epopeia verdagueriana desencadenà una gran exaltació patriòtica que es magnificà amb la traducció del poema en diverses llengües europees i el reconeixement de la crítica a Catalunya i a l'estranger. La versió definitiva de *L'Atlàntida* data de 1878;⁶ es tracta d'una edició bilingüe català-espanyol que constituí la base de les traduccions posteriors a altres llengües europees. Verdaguer va retornar la literatura catalana al nivell de literatura europea que havia tingut en l'època medieval. Fins a finals del segle XIX, la literatura catalana estigué oblidada a Europa. A Catalunya, des del moment en el qual el poeta començà a prendre rellevància, a finals del XIX, ha estat valorat i reconegut tant per les classes populars —potser amb poques eines per llegir la seva obra, però amb la qual establiren un accentuat vincle emocional/nacional— com pels ambients literaris, que —malgrat el temps i l'evolució dels corrents literaris i de pensament— no han deixat d'admetre'n la vàlua i la transcendència. En definitiva, Verdaguer —esdevingut als nostres dies un clàssic— s'erigí en poeta nacional. Així ho corrobora Ricard Torrents, biògraf de Verdaguer:

Cap escriptor català del segle XX no ha deixat en un moment o altre de retre homenatge a l'escriptor que per a la literatura catalana moderna representa el que Ramon Llull representà per a l'antiga. Cap estudiós de la literatura catalana no ha deixat de dedicar-li atenció. S'han succeït els canvis estètics i

---

⁵ «Les traduccions no castellanes de l'obra de Verdaguer, Oller i Guimerà fins a 1939». A: *Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans*, v. I (Montpeller: Centre d'études et de recherches catalanes. Université Paul Valéry – Montpellier III / Association Française des Catalanistes, [2004]), p. 69-94.

⁶ Barcelona: Estampa de Jaume Jepús, 1878.

les modes literàries, les ideologies i les polítiques, però Verdaguer n'ha emergit amb un reconeixement constant.⁷

I és potser aquest petit detall que podria passar desapercbut —el fet de ser considerat poeta nacional, representant de les creences, la identitat i els principis del poble català— el que li obrí les portes a Europa i l'equiparà a qualsevol altre poeta nacional europeu. Entengui's Hugo o Mistral per posar exemples, relativament contemporanis al poeta català. El darrer, però, pertanyent a l'Estat francès però amb origen nacional ben diferent.

Verdaguer és avui definitivament un clàssic. Llunyà, doncs, i alhora pròxim, com són els clàssics de cada poble, de cada literatura nacional. Clàssic per la llengua, que elevà a la condició perduda de llengua literària. Clàssic també per la dualitat de la vida, partida entre la glòria i dolor; clàssic per la dualitat del seu art, dividit entre la grandiloqüència i la tendresa més natural. Un Verdaguer entusiasmada per la grandesa d'una Catalunya que volgué restaurar completa. Un Verdaguer endolcit davant una pàtria catalana, que volgué acollidora per a tothom i que cantà en versos que els catalans encara sabem de cor.⁸

En referència a la transcendència internacional del poeta, cal no obviar l'apunt que feia Isidor Cònsul sobre el moment en el qual Verdaguer començà a tenir impacte fora dels cercles literaris catalans. Tot i que, com s'ha indicat, fou el volum bilingüe de *L'Atlàntida*, l'any 1878, el que donà peu a les traduccions a llengües europees, ja el 1877 es donà notícia a Nova York de l'impacte que havia produït *L'Atlàntida* als Jocs Florals de Barcelona:

[...] No hi va haver interès per l'obra de Jacint Verdaguer fins al 1877, gràcies a l'impacte de *L'Atlàntida*. En una crònica que Serafi Pitarra va escriure la mateixa tarda dels Jocs Florals de 1877 perquè fos enviada a *La Llumanera de Nova York* —la revista que publicava als Estats Units el versàtil Artur Cuyàs— parlava de l'enorme impressió que li havia causat un festival que havia estat *extremadament magnífic* i, pel que fa a *L'Atlàntida*, deia que no hi havia dubte del fet que era obra d'un geni, que la inspiració borbollejava de *tots els seus versos* i el jove autor premiat confirmava *les esperances que el món de les lletres catalanes havia dipositat en ell*.⁹

---

⁷ Verdaguer. *Un poeta per a un poble*. Vic: Eumo, 2002, p. 135.

⁸ *Ibíd.*

⁹ «Les traduccions de Verdaguer (aproximació)». A: *Traduccions de la literatura catalana*. [En línia]. 2002. [Data de consulta: 1 d'agost de 2011]. Disponible a: <http://www.visat.cat/traduccions-literatura-catalana/cat/ressenyas/85/122/0/3/poesia/jacint-verdaguer.html>.

Tanmateix, la difusió internacional de Jacint Verdaguer es va iniciar de manera clara per Europa, com dèiem, encara en vida del poeta amb la primera versió de *L'Atlàntida* a l'espanyol el 1878 (es tracta d'una versió bilingüe català-castellà). Poc temps després començaren a aparèixer les primeres traduccions franceses, de la mà d'hispanistes/catalanistes gals, de cercles d'intel·lectuals catòlics, els catalanistes rossellonesos i dels escriptors provençals (felibres). Aquestes traduccions, al seu torn, donaren peu a l'aparició de nombroses versions del poeta al centre i l'est d'Europa.

La recepció de l'obra de Jacint Verdaguer a Europa, tot i que ha estat estudiada de forma molt fragmentària, és una de les més destacades dins d'aquesta projecció internacional del poeta català. Amb tot, la més rellevant dins la projecció europea de Verdaguer és la recepció francesa. Per desgràcia, però, ens resta una part ínfima del material epistolar generat a partir dels contactes entre Verdaguer i els francesos. En deixa constància Ferran Cuito en una carta de 23 d'abril de 1945 dirigida a Lluís Nicolau D'Olwer i recollida en l'*Epistolari de l'exili francès*.¹⁰

L'exposició que proposava [en referència a una exposició commemorativa del centenari del naixement del poeta] serà també cosa difícil. Els papers de la família Pépratx que eren en una finca que aquella posseeix a Soreda, han estat perduts amb la ocupació dels alemanys. Els de Mistral no poden ésser deixats en virtut d'una disposició testamentària que no prescriurà sinó dintre d'uns anys. El fill de l'arxiver Vidal va ésser afusellat per l'ocupant i no ha estat reivindicat per la resistència, segons sembla, per haver fet unes denúncies greus contra altres compatriotes seus. Els papers d'ell i, per tant, els del seu pare, han estat segrestats i fins els del Museu Català, que dirigia, no poden ésser ni examinats. Tenim doncs, molt poca cosa [...].

L'any 1945, com constata Pep Vila en l'article «Roser de tot l'any', de Jacint Verdaguer. Una traducció inèdita de Justí Pepratx», es localitzà part de la correspondència entre Pepratx i Verdaguer. Per ara, malgrat haver contactat amb els principals estudiosos de Gomila a França, no l'hem poguda localitzar. De fet, tampoc podem descartar que les cartes que Delpont menciona siguin la documentació que els editors/anotadors de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer* (EJV) localitzaren en poder de Mme. Coumes, descendent del nord-català.

Sabem per una nota que figura en l'article de Jules DELPONT, *Hommage a Jacint Verdaguer et a Justin Pepratx*, («LaTramontane», 266-267, octubre-novembre de

---

¹⁰ (Eulàlia Duran i Mercè Campabadal, eds). Barcelona: Curial; PAM, 2003, p. 203-206.

1945, p. 195-199) que en [sic.] 1945, després de ocupació, es van retrobar uns textos i la correspondència creuada entre Verdaguer i Pépratx, encara que actualment es desconeix on paren: Des textes et correspondances de Jacint Verdaguer, d'un intérêt documentaire considérable... on été retrouvés par le [sic.] famille Pépratx, grâce à l'insistance de notre collaborateur G. Gomilla, qui les révélera dans un travail en preparation (p. 196).¹¹

Sigui com vulgui, el poeta de Folgueroles és, probablement, l'autor català més traduït i amb més difusió a l'Europa de finals del XIX i principis del XX. És precisament per França per on començà a penetrar l'obra verdagueriana a Europa; un procés que, com dèiem, es féu a través de les vies que acabo d'esmentar. Fou precisament la dels hispanistes francesos la que portà que Verdaguer fos traslladat al francès per primera vegada —l'any 1883— de la mà d'Albert Savine, que girà *L'Atlàntida*.

En poques paraules, Verdaguer —a part de convertir-se en poeta nacional— estigué sempre obert i atent als corrents literaris forans i, en conseqüència, veié recompensada —com constata Ricard Torrents l'any 2002— la seva obertura de mires literàries amb una àmplia recepció de la seva obra a nivell europeu.

Els noms de Young i Schlegel poden servir de límit extrem fins on arribaven els interessos de Verdaguer lector jove. Posen en relleu que fou molt aviat un lector poliglota. Si més no el radi dels seus interessos literaris s'estenia a obres en català i castellà, en llatí, però també en francès i en italià, tal com es posa de manifest en una llista autògrafa de títols de llibres, confegida cap a 1870 (*Ep. I. Apèndix V*), o en l'Inventari de la seva biblioteca. Altrament demostren el doble interès per llibres de creació, Young, i de crítica, Schlegel, alhora que la necessitat d'estar al corrent de les idees, les tendències i fins i tot de les modes literàries.¹²

Com constata Manuel Jorba a «Introducció a l'èpica catalana del s. XIX», Verdaguer, entre altres, contribuí a un:

[...] enriquiment de les possibilitats del gènere èpic, concretades en l'adopció de noves solucions mètriques (enfront dels models més rígids d'arrel clàssico-

---

¹¹ «“Roser de tot l'any”, de Jacint Verdaguer. Una traducció inèdita de Justí Pepratx». *Anuari Verdaguer 1995-1996*, p. 225-248. Per a la citació veg. la p. 242.

¹² «Lectures de Verdaguer» A: TERRAZA, Santi. (coord.) *Verdaguer, un geni poètic: catàleg de l'exposició commemorativa del centenari de la mort de Jacint Verdaguer (1902-2002)*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2002, p. 53.

renaixentista), en l'acceptació entusiasta de certs models temàtics forans i en postopes, temàtiques i formals, originals i innovadores.¹³

Si tenim en compte l'impacte que li causaren el *Mirèio* de Mistral i *La chute d'un ange* o *Jocelyn* de Lamartine —pel que fa a la lírica— i *La légende des siècles* d'Hugo —en el terreny de l'èpica—, les influències franceses i occitanes de Verdaguer són innegables. Per adonar-se'n només cal fer una ullada a la llista dels llibres¹⁴ de la Biblioteca de Verdaguer incorporats al fons de la Biblioteca de Catalunya (BNC).

En aquest sentit, és d'especial interès l'article de Hans Juretschke «La presència de la poesia èpica a mitjan segle XIX». Com indica aquest estudiós, Verdaguer tingué una «activitat creativa, relativament tardana, sens dubte, si se la compara amb d'altres literatures europees»,¹⁵ per tant, disposà de temps suficient d'empeltar-se dels corrents europeus. Sorprenentment, sempre segons Juretschke, a Catalunya, igual com a la resta d'Europa el poema èpic caigué en desús a partir de 1870:

[...] cap a 1870 l'expressió versificada del poema èpic, entès com a relat de fets i situacions històriques o mitològiques, ja havia estat substituïda per l'exposició de destins individuals o de sagues de pobles i famílies, a l'hora que convertia la seva forma artística en la prosa planera de la novel·la amb els seus camps subjectius de vivència, basada en l'autoconfessió. En terres catalanes havia passat el mateix, si recordem l'ensenyament estètic i literari de Milà i Fontanals en els seus articles, compendis i manuals que abracen uns quants decennis.¹⁶

Sigui com sigui, el poeta de Folgueroles —i, en especial, la seva producció èpica— és, probablement, l'autor català més traduït i amb més difusió a l'Europa de finals del XIX i principis del XX. Com diu Ramon Pinyol, «De Verdaguer s'han traduït [...] tretze obres a una desena d'idiomes europeus. En conjunt, gairebé se n'han fet un centenar d'edicions, la meitat aproximadament al castellà. I encara, si tinguéssim en compte les versions parcials o de peces soltes, allargaríem la llista de llengües fins a la vintena.»¹⁷ De fet, la presència d'obres originals de Verdaguer,

---

¹³ «Introducció a l'èpica catalana del segle XIX». *Anuari Verdaguer 1986*, p. 11-33. Quant a la citació, p. 19-20.

¹⁴ Disponible a: http://claca.bnc.cat/files/bibver_fc.pdf

¹⁵ «La presència de la poesia èpica a mitjan segle XIX», *Anuari Verdaguer 1986*, p. 35-49. Quant a la citació, p. 35.

¹⁶ *Ibíd.*

¹⁷ «La difusió internacional de Verdaguer». *Nexus*, núm. 29 (2002), p. 66-78. Per a la citació, p. 77-78.

de traduccions i d'estudis crítics a les biblioteques nacionals europees permet veure com es va fer palesa aquesta recepció.

Per cloure aquest apartat i a mode d'avís al lector, cal dir que aquest volum, tot i la seva extensió, no clou la totalitat de la recerca en aquest camp. Ben al contrari, cal dir que s'espera poder ampliar el material que es recull en aquesta tesi amb nous estudis. Valgui aquesta tesi com una baula més en la tasca d'estudi de la recepció europea del poeta de Folgueroles.

1.2. MARC DE TREBALL: BASES TEÒRIQUES I PRÀCTIQUES

Tal com s'apuntava a la «Nota preliminar», en aquesta tesi es materialitza, per primer cop, un panorama exhaustiu de la recepció de Verdaguer a França partint d'un enfocament interdisciplinari i establint, en conseqüència, un vincle entre allò aportat pels estudis de la traducció, pels estudis de la recepció, pels estudis literaris i pels estudis culturals. El títol de la tesi ja ofereix, en si mateix, un compendi dels quatre eixos vertebradors de l'estudi —«La **recepció de Verdaguer a França: traductors i traduccions**»— i que es corresponen exactament a les quatre disciplines que serveixen com a base i generatriu de la recerca. Els estudis de la traducció i la recepció podrien considerar-se eixos centrals i els estudis literaris i culturals, auxiliars (tot i ser el marc genèric on s'inscriuen els estudis de traducció i de recepció, com s'indicarà més endavant).

Procedirem, doncs, a continuació a repassar breument les aportacions més significatives dels estudis suara mencionats (traducció i recepció) amb l'objectiu d'ubicar, en el context teòric pertinent, l'anàlisi de les relacions del poeta amb França i els seus traductors francesos.

1.2.1. Estudis de la traducció

1.2.1.1. *La traducció: reflexió epistemològica*

La traducció és troba a l'origen del desenvolupament humà. L'any 1971, el mexicà Octavio Paz, en un dels estudis canònics sobre la traducció, afirmava:

Aprender a hablar es aprender a traducir; cuando el niño pregunta a su madre por el significado de esta o aquella palabra, lo que realmente le pide es que traduzca a su lenguaje el término desconocido. La traducción dentro de una lengua no es, en este sentido, esencialmente distinta a la traducción entre dos lenguas, y la historia de todos los pueblos repite la experiencia infantil: incluso la tribu más aislada tiene que enfrentarse, en un momento o en otro, al lenguaje de un pueblo extraño.¹⁸

Amb tot, descomptant que la traducció és immanent a la naturalesa de l'ésser humà, Paz ens situa davant d'una dualitat. En primer terme, la traducció pot fer desaparèixer les diferències existents entre les llengües en qüestió i, d'altra banda,

---

¹⁸ *Traducción: Literatura y Literalidad*. Barcelona: Tusquets, 1971. Quant a la citació, p. 9.

al mateix temps, fer sobresortir encara més aquestes diferències, tot oferint als receptors un testimoni clar de l'existència d'altres maneres de ser vinculades a d'altres llengües.

La traducción [...] ya no es una operación tendiente a mostrar la identidad última de los hombres, sino que es el vehículo de sus singularidades. Su función había consistido en revelar las semejanzas por encima de las diferencias; de ahora en adelante manifiesta que estas diferencias son infranqueables, trátase de la extrañeza del salvaje o de la de nuestro vecino.¹⁹

Actualment, la traducció, a diferència d'altres èpoques, ha passat a convertir-se en una activitat d'accés quasi universal. No només hi accedeixen les elits, culturals o polítiques, sinó que els textos traduïts circulen per les mans de tot tipus de persones en tot tipus de situacions.

[...] Por un movimiento contradictorio y complementario, se traduce más y más. La razón de esta paradoja es la siguiente: por una parte la traducción suprime las diferencias entre una lengua y otra; por la otra, las revelan más plenamente: gracias a la traducción nos enteramos de que nuestros vecinos hablan y piensan de un modo distinto al nuestro.²⁰

Ja més endavant, Paz ens defineix la traducció com un acte literari amb entitat pròpia, diferent en cada ocasió i que, en conseqüència, suposa una alteració de l'original. En altres paraules, la traducció literària és possible ja que, en si, el fet traductològic té un caràcter literari inherent.

No digo que la traducción literal sea imposible, sino que no es una traducción. Es un dispositivo, generalmente compuesto por una hilera de palabras, para ayudarnos a leer el texto en su lengua original. Algo más cerca del diccionario que de la traducción, que es siempre una operación literaria. En todos los casos, sin excluir aquellos en que sólo es necesario traducir el sentido, como en las obras de ciencia, la traducción implica una transformación del original. Esa transformación del original. Esa transformación no es ni puede ser sino literaria porque todas las traducciones son operaciones que se sirven de los dos modos de expresión a que, según Roman Jakobson, se reducen todos los procedimientos literarios: la metonimia y la metáfora. El texto original jamás reaparece (sería imposible) en la otra lengua; no obstante, está presente siempre porque la traducción, sin decirlo, lo menciona constantemente o lo convierte en un objeto verbal que, aunque distinto, lo reproduce: metonimia o metáfora. Las dos, a diferencia de las traducciones explicativas y de la

---

¹⁹ *Ibíd.*, p. 11.

²⁰ *Ibíd.*, p. 12-13.

paráfrasis son formas rigurosas y que no están reñidas con la exactitud: la primera es una descripción indirecta y la segunda una ecuación verbal.²¹

Paz pensa que on és més evident i més necessari considerar la traducció com a activitat literària és en la traducció poètica. No cal dir que la traducció, allèn de constituir-se en un vector de projecció d'un poeta o un obra en concret, ha servit en moltes ocasions per divulgar estils i models de llengua. N'és un exemple ben clar l'intent dels noucentistes, en el marc de la literatura catalana, de fixar el català literari per mitjà de la traducció. Així doncs, donat aquest caràcter literari, Paz afirma que qui ha de realitzar les tasques de traducció és un bon poeta però que, a més, és un bon traductor. No només això, a més, Paz, en la línia de Paul Valéry, està convençut que una bona traducció poètica consisteix a «donar a llum» un text que tingui els mateixos efectes però al qual s'ha arribat per camins diferents.

En teoría, sólo los poetas deberían traducir poesía; en la realidad, pocas veces los poetas son buenos traductores. No lo son porque casi siempre usan el poema ajeno como un punto de partida para escribir su poema. El buen traductor se mueve en una dirección contraria: su punto de llegada es un poema análogo, ya que no idéntico, al poema original. No se aparta del poema sino para seguirlo más de cerca. El buen traductor de poesía es un traductor que, además, es un poeta —como Arthur Waley—; o un poeta que además, es un buen traductor —como Gérard de Nerval cuando tradujo el primer *Fausto*—. ²²

En sus dos momentos la traducción es una operación paralela, aunque en sentido inverso, a la creación poética. El poema traducido deberá reproducir el poema original que, como ya se ha dicho, no es tanto su copia como su transmutación. El ideal de la traducción poética, según alguna vez lo definió Paul Valéry de manera insuperable, consiste en producir con medios diferentes efectos análogos. ²³

Durant la tesi, doncs, seguint les premisses de Paz sobre les qualitats que defineixen un bon traductor de poesia, s'intenta —a partir de la presentació biobibliogràfica dels torsimanys de Verdaguer— fer una caracterització general dels versionadors del poeta català al francès.

---

²¹ *Ibíd.*, p. 13-14.

²² *Ibíd.*, p. 20.

²³ *Ibíd.*, p. 23.

És innegable, tanmateix, que fins ben entrat el segle XX, la traducció fou considerada una activitat de segona, l'estadi previ per a convertir-se en escriptor, una mena de camp de proves. Com deia Josep Carner:

Traduir una obra és la millor manera de llegir-la; és amar-hi i penar-hi, servir-la i dominar-la. [...] demés d'ésser la millor manera de llegir, la traducció és el millor mètode per entrenar-se a ben escriure.²⁴

També s'observa el mateix en Carles Riba. Si ens remuntem al segle XIX, no hi ha pràcticament traduccions en forma de llibre i la nòmina de traductors és exigua; en absència de la possibilitat de poder publicar en forma de llibre, les traduccions apareixien a les publicacions periòdiques. La traducció era una activitat mal pagada i, qui s'hi dedicava, ho feia per necessitat econòmica i/o per entrar a participar de la vida intel·lectual —encara que fos tangencialment— o, en el cas català, per raó d'interès literari, sovint barrejat de motivació patriòtica. No és fins ben entrat el segle XX que s'assoleix la professionalització de la traducció.

Pel que fa a la reflexió sobre la traducció en la cultura occidental durant el segle XIX, és d'interès, històricament parlant, el capítol que Ramon Pinyol dedica a *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*:²⁵ «El segle romàntic»²⁶ amb assajos de Schleiermacher, Humboldt, Staël, Goethe i Arnold. Dels textos proposats per al segle XIX en el llibre, és inevitable considerar com a text de capçalera el de Schleiermacher, que pren un posicionament més general a diferència de la resta de textos que presenta Pinyol, més centrats en la traducció de poesia clàssica. Cal tenir present que, a principis del XIX, la traducció estava fortament influenciada pels corrents romàntics que prenen força a nivell europeu. Segons indica Pinyol, la traducció era considerada part de la pròpia cultura i font d'enriquiment d'aquesta mateixa cultura.

Schleiermacher perfila les intuïcions i experiències del romanticisme alemany en matèria de traducció [...] Així, per exemple, s'inscriu en la tradició [...] dins la qual el fet de traduir es converteix en una part integrant de la cultura pròpia o, més encara [...] en un acte generador d'identitat. O, també, parteix de la base

---

²⁴ «De l'art de traduir». A: CARNER, Josep. *El reialme de la poesia*, NARDI, Núria; PELEGRÍ, Iolanda. (eds.). Barcelona: Edicions 62, 1986, p. 193-196. Quant a la citació, p. 193.

²⁵ GALLÉN, Enric (et. al.). *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*. Barcelona: Eumo (et. al.), 2000.

²⁶ «El segle romàntic». A: GALLÉN, Enric (et. al.). *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*. Barcelona: Eumo (et. al.), 2000, p. 221-315.

de la unió indissociable de llengua i pensament, idea que el mou a examinar la traducció a partir de l'àmbit de la llengua materna, mancada si no s'obre a l'experiència de rebre versions d'obres foranes.²⁷

Així mateix, com constata Pinyol, el fet traductiu passa a ser afrontat a partir d'un enfocament hermenèutic que, aviat, amb la voluntat de fer una caracterització més precisa d'aquest acte de traducció, es va restringint conceptualment:

[...] les reflexions de Schleiermacher inauguren, amb les posteriors de W. Von Humboldt, l'etapa en què la traducció —que, abans de res, és comprensió— entra dins la competència de l'hermenèutica o ciència d'interpretació dels textos. D'aquí, les afirmacions de l'inici del text que identifiquen qualsevol comunicació humana amb un acte de traducció. Aquesta identificació generalista, però, de seguida dóna pas a una cadena de restriccions conceptuals, encaminades a cenyir cada cop més el sentit autèntic del fet de traduir. [...]²⁸

Schleiermacher ofereix, també, com relata Pinyol, una reflexió profunda sobre un ideal de traducció que es podria considerar, si ens fixem en els posicionaments d'un teòric actual de la traductologia, Lawrence Venuti, una traducció de tendència estrangeritzant, cosa que implica, portat a l'extrem, mantenir diferències de tipus cultural i/o lingüístic del text original en el text traduït, impedint que els membres de la cultura receptora puguin reconèixer la traducció com un text familiar.

Una bona traducció, afegeix, hauria de ser capaç de conservar l'esperit de la llengua estrangera i, al mateix temps, el de l'autor. Uns bons objectius aparentment només a l'abast d'una minoria preparada, atesa la magnitud dels problemes que comporten. Per començar, el grau de domini lingüístic; tot seguit, la fidelitat a l'expressió i al pensament de l'original; després, la manca de correspondència entre les llengües. No es fa estrany, doncs, que arribat aquí qualifiqui la traducció d'insensata.²⁹

De fet, després d'aquesta reflexió i d'una avaluació profunda de diverses aproximacions possibles a l'acte traductiu, Schleiermacher acaba proposant, tot i que amb reticències, una aproximació basada en l'acostament del lector a l'escriptor i reconeix la necessitat universal de la traducció.

---

²⁷ *Ibíd.*, p. 223

²⁸ *Ibíd.*

²⁹ *Ibíd.*, p. 224.

Sigui com vulgui, a finals del XIX es produeix «l'assentament acadèmic de la filologia» i neix «el desig de contradir, amb traduccions filològicament fidels, la noció romàntica de traducció «artística»». ³⁰

En referència a la traducció als inicis del XX, destaca, del mateix llibre *L'Art de Traduir: Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*, el capítol «La primera meitat del segle XX» de Manuel Llanas, on s'exposa una certa continuïtat pel que fa a les teoritzacions del XIX.

A mode de resum, tal com s'indica en un fragment especialment eloqüent d'una reflexió quant a l'evolució històrica de la traducció durant els segles XIX i XX, que el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya publica en l'apartat sobre «Traducció i traductors» de la seva pàgina web *Culturcat*, dedicada a la difusió de la cultura catalana: ³¹

Al segle XIX, la traducció no gaudia de gaire bona imatge quan se la comparava amb els textos literaris. Es considerava que traduir era una activitat totalment secundària i el text traduït es veia com a inferior al text original. Per altra banda, la percepció de les elits culturals era una altra. Pensaven que la traducció era molt útil per millorar en el coneixement d'una llengua i en la qualitat de l'escriptura. Les preferències d'aquestes elits eren sobretot els textos clàssics, sobretot de Grècia i Roma, i les traduccions eren una eina per accedir a textos escrits en altres llengües. | Durant la història, la traducció també es vincula amb els moviments culturals i literaris. El modernisme, a final del segle XIX i fins a principi del XX, utilitza la traducció per assimilar les creacions d'altres literatures europees.

1.2.1.2. *Característiques i anàlisi de la traducció de poesia*

Idealment, qualsevol text traduït hauria de poder ser llegit com si fos un original. La invisibilitat del traductor passa per generar traduccions seguint estratègies que possibilitin la lectura fluida del text traduït, de manera que sigui transparent i reflecteixi totalment l'original. Lawrence Venuti, tot i defensar estratègies que

---

³⁰ *Ibíd.*, p. 231.

³¹ ANÒNIM. «Traducció i traductors» A: *Culturcat* [En línia]. [Data de consulta: 6 de gener de 2012]. Disponible a: <http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana/menuitem.be2bc4cc4c5aec88f94a9710b0c0e1a0/?vgnextoid=bcdaef2126896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=bcdaef2126896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall2&contentid=a4bfef7fb89d7210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD>

afavoreixen la diferència lingüística i cultural, dóna una definició força exacta de la invisibilitat del traductor.

A translated text, whether prose or poetry, fiction or nonfiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent, giving the appearance that it reflects the foreign writer's personality or intention or the essential meaning of the foreign text – the appearance, in other words, that the translation is not in fact a translation, but the «original».³²

De tota manera, esperar que la tasca del traductor sigui inapreciable és una assumció quasi utòpica tenint en compte que porta a terme una indubtable tasca de mediació intercultural i interlingüística marcada, forçosament, per les opcions de traducció que pren el torsimany i pel seu propi i indestriable bagatge cultural. Així mateix ho assevera Joan Sellent a l'article «La traducció literària en català al segle XX»:

L'operació de traduir comporta, entre altres servituds, una tensió constant entre la sensibilitat estilística del traductor i el grau de sintonia entre aquesta sensibilitat i la de l'autor traduït. La tensió s'accentua, evidentment, quan aquell qui tradueix és un escriptor amb una obra i un estil consolidats i profundament personals, i augmenten les possibilitats que el producte final es resolgui en benefici del traductor i en detriment de la traducció [...].³³

En el mateix ordre de coses, no es pot oblidar l'evident càrrega ideològica que comportava la traducció de Verdaguer a França, com a mínim a la Catalunya del Nord. Com es veurà més endavant en parlar de les teories polisistèmiques d'Itamar Even-Zohar, les traduccions no estan deslligades de la història i les cultures receptores tenen, en moltes ocasions, la darrera paraula de què es tradueix i què no, segons les seves necessitats.

En relació amb el paper que juga tot traductor en el procés traductiu, l'alemany Hans-Josef Vermeer —un dels representants dels estudis funcionalistes de la

---

³² *The Translator's Invisibility: A history of Translation*. London: Routledge, 1995, p. 1.

³³ «La traducció literària en català al segle XX». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 2 (1998), p. 23-32. La citació es pot consultar a la p. 24.

traducció, autor amb Katharina Reiss de la teoria de l'Skopos—³⁴, afirmava el següent, l'any 1986:

Der Autor interpretiert, indem er sein Werk schreibt, die Interpretation seiner Welt, Und der Leser interpretiert die Interpretation der Interpretation [...] Der Übersetzer ist ein Leser, der dann versucht, mit den Mitteln seiner Welt, das, was er an Interpretation interpretiert hat, sprachlich neu zu gestalten.³⁵

La primera interpretació en una obra és la interpretació, valgui la redundància, que fa l'autor del món que l'envolta. Encara, el lector, reinterpreta la interpretació de l'autor. El traductor és de fet un altre lector que va un pas més enllà i fa una interpretació pròpia que intenta transmetre a una altra llengua amb els mitjans dels quals disposa. Al capdavant, doncs, el traductor no pot ser mai un element mediador neutre i invisible. El lector de la cultura receptora rep, de mans del torsimany, un text doblement interpretat, en primer lloc per l'autor i, en segon lloc, pel traductor.

En el mateix ordre de coses, Juliane House —traductòloga de la Universitat d'Hamburg especialment coneguda pel seu model d'avaluació de traduccions— ofereix la següent reflexió en referència als condicionants que fan que un text sigui, explícitament o veladament, considerat una traducció. House defensa que no només depèn de la interpretació de l'original per part del traductor i del fet que el traductor vulgui fer-se visible o no, sinó que també existeixen altres elements determinants tals com factors socials, agents humans que intervenen en el procés traductiu o, fins i tot, limitacions de tipus ideològic o sociopolític.

---

³⁴ L'interès per estudiar en profunditat el concepte d'equivalència va anar en augment durant la dècada dels 80 i la dels 90. És en aquesta conjuntura quan es presenten propostes tan destacables com la de Katharina Reiss i Hans-Josef Vermeer, que plantejaven l'anàlisi de l'equivalència amb un enfocament on s'inclouen la pragmàtica, així com els elements funcionals i contextuals. Veg. REISS, Katharina; VERMEER, Hans-Josef. *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción*. Madrid: Akal, 1996.

³⁵ VERMEER, Hans Josef. «Naseweise Bemerkungen Zum literarischen Übersetzen». *Textcontext*, núm. 1 (1986), p. 145-150. Pel que fa a la citació, p. 146. De l'obra citada se'n féu una traducció a l'espanyol de la mà de Bettina Schnell i Nadia Rodríguez a «Análisis contrastivo de traducciones como aproximación a la enseñanza de la traducción literaria. Reflexiones basadas en las traducciones de “La casa de los espíritus” (Isabel Allende) al alemán y al francés» de la qual n'ofereim el fragment que correspon a l'original que acabem de citar: «Al escribir su obra, el autor realiza una interpretación de su mundo. A su vez, el lector interpreta la interpretación de la misma. [...] El traductor es un lector que intenta configurar lingüísticamente con sus propios medios lo que él mismo ha interpretado de esas interpretaciones.». Veg. SCHNELL, Bettina; RODRÍGUEZ, Nadia. «Análisis contrastivo de traducciones como aproximación a la enseñanza de la traducción literaria. Reflexiones basadas en las traducciones de “La casa de los espíritus” (Isabel Allende) al alemán y al francés». *Mutatis Mutandis*, vol. 2, núm. 2 (2009), p. 263-281.

The choice of an *overt* or a *covert* translation depends not just on the translator himself, or on the text or the translator's personal interpretation of the text, but also, and to a considerable extent, on the reasons for the translation, on the implied readers, on publishing and marketing policies. In other words, in translation there are many factors that cannot be controlled by the translator and have nothing to do with translation as a *linguistic* procedure or with the translator and have nothing to do with the translator's linguacultural competence. Such factors are social factors, they concern human agents and socio-political or even ideological constraints that normally have far greater power and influence than the translator. Still, a translation is also a linguistic-textual phenomenon and can be legitimately described, analysed and assessed as such.³⁶

És en aquest punt, doncs, quan es fa evident la necessitat d'establir les pautes bàsiques d'un procés d'anàlisi per tal de poder identificar la gènesi i el context de la traducció, el procés traductiu i l'empremta que hi ha pogut deixar el traductor. Per fer aquest tipus d'estudis, normalment, es duu a terme un escrutini comparatiu dels textos (original i traducció). Nogensmenys, l'objectiu d'aquesta tesi no és el d'avaluar les habilitats traductives dels torsimanys verdaguerians, sinó que els resultats que es presenten responen a la necessitat de caracteritzar la gènesi i el context (traductors i condicionants socioculturals) en el qual Verdaguer és traduït a França.

a) La proposta de Rodríguez Rodríguez

Beatriz Rodríguez Rodríguez, del Departament de Traducció i Lingüística de la Universitat de Vigo, proposa un model d'anàlisi comparativa d'originals i traduccions per a traductors en formació en el seu article «El análisis crítico de traducciones literarias en la formación de traductores».³⁷ Tot i que la reflexió s'orienta bàsicament a un exercici d'anàlisi en un context educatiu, algunes de les reflexions teòriques poden ser prou útils per a aquesta tesi.

El nucli central de la proposta didàctica de Rodríguez és l'elaboració de «un análisis exhaustivo de los aspectos extratextuales del texto meta, del texto fuente y un estudio contrastivo de ellos en los dos textos», partint d'un enfocament

---

³⁶ *Translation quality assessment: a model revisited*. Tübingen: Narr, 1997, p.118-119.

³⁷ «El análisis crítico de traducciones literarias en la formación de traductores». *Translation Journal*. [En línia], vol. 12, núm. 3 (juliol de 2006). [Data de consulta: 20 d'agost de 2012]. Disponible a: <http://www.bokorlang.com/journal/45edulit.htm>

«descriptivo, comunicativo y funcional» per part d'un grup d'alumnes. La mateixa Rodríguez, per oferir una base teòrica a l'activitat, es val de les reflexions de Juliane House en l'àmbit de l'avaluació de la qualitat en les traduccions:

Translation criticism will always have to move from a macro-analytical focus to a micro-analytical one, from considerations of ideology, function, genre, register, to the communicative value of individual linguistic units in order to enable the reconstruction of the translator's choice and his decision processes in as objective a manner as possible.³⁸

Seguint House, Rodríguez considera que l'anàlisi s'ha de desenvolupar partint d'un enfocament macrotextual —elements contextuais, paratextuals i extralingüístics—, per continuar amb un estudi del pla microtextual —estudi lingüístic contrastiu—. Per a aquesta tesi, interessa especialment l'aspecte macrotextual. Veiem, doncs, que Rodríguez inclou en aquesta primera part de l'anàlisi aspectes extralingüístics com l'estudi del gènere literari, l'autor, la tècnica narrativa, el registre, el pròleg (amb atenció especial en cas d'haver estat escrit pel traductor), la divisió de capítols, el context historicocultural dels textos (original i traducció), la intertextualitat cultural, l'estructura de la traducció, el tipus d'edició o, fins i tot, el possible ús de notes al peu i, sense dubte, la recepció de la traducció.

[...] el análisis macro-textual es especialmente relevante en la traducción literaria (Snell-Hornby 1995). Como sugieren Lambert y van den Gorp (1985: 52-53), se analizará el género literario, el autor, la técnica narrativa, el registro, el prólogo, la división en capítulos, el contexto histórico-cultural en que se sitúan los dos textos, etc. Se analizará en detalle la intertextualidad cultural. [...] los alumnos deben analizar también la estructura de la traducción, el prólogo (especialmente si lo escribió el propio traductor), y la utilización o no de notas a pie de página dependiendo del tipo de edición con lo que este hecho implica. De esta forma se practicarán los aspectos que afectan a la competencia extralingüística del alumno. Se prestará especial atención al papel de la recepción de la traducción y su autor en el polisistema meta (Even-Zohar 2006).³⁹

---

³⁸ Veg. n. 36, p. 119.

³⁹ Veg. n. 37. En aquesta nota Rodríguez fa referència a les següents publicacions: SNELL-HORNBY, Mary. «On Models and Structures and Target Text Cultures: Methods of Assessing Literary Translations». A: *La Traducció Literària*. MARCO BORILLO, Josep (ed.). Castelló: Universitat Jaume I, 1995, p. 43-58. LAMBERT, José; VAN GORP, Hendrick. «Describing Translations». A: *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. HERMANS, Theo.(ed.) London: Croom Helm, 1985, p. 42-53. EVEN-ZOHAR, Itamar. «The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem». A:

b) La proposta de Mosquera Gende

Hi ha molts articles i estudis dedicats a la idiosincràsia de la traducció poètica. Creiem, però, que és especialment recomanable per aprofundir en aquesta línia l'article «Características propias de la traducción poética. Análisis y práctica»,⁴⁰ d'Ingrid Mosquera Gende (Universitat de la Corunya). El lector interessat trobarà en aquest text més informació que la que aquí podem oferir. Amb tot, és interessant recollir alguns dels aspectes que introdueix quant als condicionants d'aquesta tipologia de traducció.

Mosquera considera que la traducció literària està condicionada pel «período de tiempo» —la varietat lingüística diacrònica pot condicionar la traducció quant al grau d'adaptació necessària per a un tipus de públic o un altre— i els «movimientos literarios» —segons el tipus de moviment els continguts són més literals o menys i requereixen, com exemplifica l'autora, més o menys adaptació pel que fa als aspectes metafòrics.

De fet, en la majoria de textos Mosquera estima que té tant pes el significat com el significat, que no sempre una traducció és el mirall perfecte d'un original i que, en conseqüència, en la traducció es perden certes dimensions de significat o significat que no es poden recuperar. Per compensar-ho, el traductor ha de dur a terme una tasca d'aproximació intercultural. Així mateix, segons Mosquera, en traducció de poesia, cal conservar la forma de l'original (ja que, com expressava anteriorment, la forma també aporta sentit) i, finalment, cal tenir presents altres determinants entre els quals destaquen l'estudi previ del text original i dels aspectes extralingüístics que el puguin condicionar (autor, gènere, època, lloc de publicació, etc.).

Mosquera Gende també insisteix en el fet que l'anàlisi en profunditat de l'obra que cal traduir —per fer-ho recomana llegir estudis crítics— és essencial per assolir la comprensió total del text i de les figures literàries. Així mateix, per acabar l'autora de l'article recalca que el traductor ha de fer front al text amb neutralitat, sense cap

---

Translation: Theory and Practice: A Historical Reader, WEISSBORT, Daniel & EYSTEINSSON, Astradur (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 429-434.

⁴⁰ MOSQUERA GENDE, Ingrid. «Características propias de la traducción poética. Análisis y práctica». *Interlingüística*, núm. 16 (2005), p. 813-823.

ànim de ser creatiu i tenint en compte l'audiència, encara que aclareix que si s'intervé per adequar el text no seria una traducció, sinó una adaptació.

Per últim, l'autora ofereix un exemple del procés de traducció d'un poema seguint les premisses que ha especificat amb anterioritat. El model de Mosquera Gende es desenvolupa de la següent manera: «Contextualización [estudi previ, contextualització / aspectes extralingüístics (autor, gènere, època, etc.) i resum de les aportacions procedents d'estudis crítics]– Análisis [de la traducció i dels problemes traductius] – Traducción [proposta de producte final]». Tanmateix, els dos primers passos es poden aplicar perfectament a un model de presentació de traduccions com el que s'oferirà en aquesta tesi, tenint en compte la proposta de Rodríguez Rodríguez i amb unes quantes modificacions que es detallen a l'apartat sobre metodologia.

1.2.1.3. Fonamentació teòrica: estudis de la traducció i variables d'anàlisi

Abans d'entrar en matèria, resulta pertinent aclarir alguns conceptes clau referents a la traducció que aniran apareixent al llarg de la tesi. Per començar, considerem que cal fer unes precisions inicials sobre entre els conceptes de «traducció» i «traductologia».

Ho expressava ben ajustadament Amparo Hurtado Albir el 1996 a «La traductología: lingüística y traductología». Hurtado definia la traducció com «una práctica, un saber hacer [...] La traducción es básicamente un «saber cómo», un conocimiento operativo y como todo conocimiento operativo se adquiere fundamentalmente por la práctica» i es referia a la traductologia com «una reflexión teórica, un saber [...] La traductología, como disciplina teórica, necesita entablar relaciones con otras muchas disciplinas [...]».⁴¹

Reprement les consideracions d'Hurtado: «El traductor es un profesional *de* la traducción; el traductólogo ejerce una investigación *sobre* la traducción».⁴² En tant que investigació traductològica, interdisciplinària per definició, no es pot obviar l'interès de les àrees d'investigació abans mencionades (estudis de recepció,

---

⁴¹ HURTADO, Amparo. «La traductología: lingüística y traductología». *Trans*, núm. 1 (1996), p. 151-160. Les citacions són de la p. 151.

⁴² *Ibíd.*, p. 151.

estudis literaris i estudis culturals) i d'altres camps que, no per menys destacats, presenten menys interès (història literària o crítica literària).

Però, per entendre la funció de la traductologia, abans cal centrar la metodologia d'estudi —una aproximació historicodescriptiva de les traduccions, més que no pas un enfocament comparatiu entre original i traducció— i, en especial, és imprescindible tenir clar l'objecte d'estudi: la traducció i, en aquest cas, la traducció d'una tipologia textual concreta, la literària.

Pel que fa a la fonamentació teòrica d'aquesta aproximació historicodescriptiva, Hurtado Albir, en el mateix article suara citat, defineix fins a «sis variables» que poden tenir-se en compte quan s'analitza una traducció. Com és evident i es pot comprovar a continuació, el segon component de la sisena variable és on s'insereix el nostre estudi: «investigaciones sobre la historia de la traducción». Vet aquí, la proposta de variables d'Hurtado:

1. Si se considera el proceso y/o el producto.
2. La noción que se analiza: equivalencia, invariable, unidad de traducción [...]
3. El problema concreto estudiado: [per exemple] la traducción de la metáfora, de los nombres propios, del humor, de la ironía, etc.
4. La variedad de la traducción analizada. [...]
5. Las lenguas y culturas implicadas en el análisis.
6. La dimensión histórica, es decir si se trata de un análisis en diacronía o en sincronía. Dentro de los estudios diacrónicos conviene distinguir si se trata de una perspectiva de análisis (la traducción comparada diacrónica) o de investigaciones sobre la historia de la traducción o sobre la historia de la reflexión teórica en torno a la traducción.⁴³

Així mateix, Hurtado recull, en el mateix text, els «enfocaments teòrics» de la traductologia que, tot i ser una disciplina jove, té, segons l'autora, fins a cinc enfocaments que no són completament independents i que es poden caracteritzar per la prevalença d'un element sobre els altres: «1) Estudios «específicos»» — estudis descriptius o aplicats sobre una varietat de traducció concreta (tècnica, literària...) o un problema de traducció concret (humor, ironia...)—; «2) Estudios «lingüísticos»» —centrats en aspectes lingüístics i subdividits en enfocaments centrats en la descripció i comparació de llengües i en enfocaments textuais—; «3) Estudios «socioculturales»» —també coneguts com a interculturals i centrats en els

---

⁴³ *Ibíd.*, p. 153.

aspectes a l'entorn de la traducció (elements culturals i de recepció de la traducció)—; «4) Estudios «psicolingüísticos»» —centrats en l'anàlisi dels processos mentals del traductor— i «5) Estudios «filosófico-hermenéuticos»» —centrats en la dimensió interpretativa de la traducció i en els aspectes filosòfics relacionats amb la traducció—. ⁴⁴

En el cas d'aquesta tesi, l'enfocament teòric que es pren com a marc general és el dels estudis socioculturals o interculturals des del punt de vista de la dimensió històrica de la traducció, amb especial atenció a la recepció de la traducció i al sistema cultural d'arribada. Així mateix, s'analitza —encara que de manera més superficial— el sistema lingüísticoliterari en el qual s'emmarca el procés traductiu —text de sortida i text d'arribada—, fet que suposa una petita incursió en els estudis lingüístics centrats, com dèiem, en la descripció i comparació de llengües i en enfocaments textuais.

1.2.1.4. Principals estudis socioculturals/interculturals de la traducció. Even-Zohar i el polisistema

Amparo Hurtado, en parlar dels enfocaments socioculturals, que, com dèiem, centren la seva atenció en els aspectes a l'entorn de la traducció (elements culturals i de recepció), cita diverses teories començant per les dels traductòlegs contemporanis de la Bíblia, artífexs de terme «equivalència cultural» (Nida, un dels pares de la traductologia contemporània, Taber i Margot).⁴⁵ No deixa de

---

⁴⁴ *Ibíd.*, p. 154-156.

⁴⁵ Per a més informació veg. NIDA, Eugene; TABER, Charles Russell. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill, 1969. [Traducció espanyola d'Antonio de la Fuente: *La traducción: teoría y práctica*. Madrid: Ediciones Cristiandad, 1986]. Nida té la convicció que existeixen unes bases universals que permeten la comunicació humana i, en conseqüència, la producció i l'intercanvi de significat. L'equivalència, el terme que va encunyar, és la relació dinàmica entre original i traducció, determinada per la situació comunicativa i el context sociohistòric en què es desenvolupa l'acte traductiu. Nida i Taber distingeixen entre equivalència formal i dinàmica i prioritzen aquesta darrera, car, per ells, l'efecte de la traducció en els receptors és el més important. La traducció ha de tenir en la cultura d'arribada el mateix efecte que l'original tenia en la cultura de sortida. L'equivalència formal implica la reproducció mecànica de les característiques formals del text de sortida al text d'arribada i «distorsiona los esquemas gramaticales y estilísticos de la lengua receptora y, por tanto, el mensaje, de modo que impide o dificulta indebidamente la comprensión en el lector.». L'equivalència dinàmica, en canvi, és la: «Cualidad de una traducción en la que el mensaje del texto original ha sido transferido a la lengua receptora, de tal modo que la *respuesta del receptor* es esencialmente igual que la de los receptores originales.». Per a la primera citació, veg. la p. 236 de la versió espanyola de Nida i Taber suara citada. Per a la segona, veg. la p. 237 de la mateixa monografia en espanyol. Per a més informació sobre Nida, veg. NIDA, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill, 1964.

banda, tampoc, l'aplicació sociolingüística de Pergnier⁴⁶ i la sociocrítica de Brisset.⁴⁷ Així mateix, per continuar citant els més destacats, Hurtado fa referència a la teoria de l'*skopos* de Reiss i Vermeer,⁴⁸ a la teoria del polisistema d'Even-Zohar, a l'adaptació que en fa Toury⁴⁹ i a l'aplicació europea d'aquesta teoria amb la «Manipulation School» de Lambert, van Leuven i Hermans, entre d'altres.⁵⁰

⁴⁶ Pergnier dóna molta importància a la situació en la qual es produeix la traducció. No és tant la cerca d'equivalències exactes ni d'assolir resultats a través de la comparació de llengües sinó, més aviat, un procés condicionat per les «referències situacionals»: «[...] les critères qui président à l'appréciation de la fidélité ou de l'infidélité d'une traduction ne se trouvent nullement dans les signifiés des mots, ni dans une étude comparative des deux langues en présence, mais au carrefour des références situationnelles.» PERGNIER, Maurice. *Les fondements sociolinguistiques de la traduction*. París: Honoré Champion, 1980, p. 423.

⁴⁷ Centrada en el teatre i l'alteritat al Quebec. Veg. BRISSET, Annie. *A Sociocritique of Translation: Theatre and Alterity in Quebec, 1968-1988*. Toronto: U of Toronto P, 1996.

⁴⁸ A mitjans dels vuitanta Katharina Reiss i Hans Vermeer —que diferencien equivalència i adequació— valoren l'equivalència des d'un punt de vista en què s'inclouen la pragmàtica i els elements contextuals i funcionals. La seva teoria queda plasmada al volum *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción* de 1984. Per a ells, l'adequació, un tipus d'equivalència, és «la relación que existe entre el texto final y el de partida teniendo en cuenta de forma consecuyente el objetivo (escopo) que se persigue con el proceso de traducción.». REISS, Katharina; VERMEER, Hans-Josef. *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción*. Madrid: Akal, 1984, p. 124.

⁴⁹ Toury, artífex dels Estudis Descriptius de la Traducció (EDT, o DTS, en les seves sigles angleses), creu que la traducció està regida per normes que determinen l'equivalència entre text original i text traduït. De fet, distingeix entre «norma inicial» —possibilitat del torsimany de portar a terme una tasca adequada (seguint les relacions textuais i les normes del text original) o acceptable (seguint la normativa del polisistema receptor)—; «normes preliminars» —vinculades a les polítiques de traducció de la cultura receptora (quin tipus d'obres i de quina procedència es tradueixen) i a la norma de la cultura receptora de traduir de la llengua original o d'emprar versions intermèdies— i «normes operacionals» —decisiones del traductor durant el procés de traducció i que afecten a la manera de distribuir el material lingüístic en el text—. Ultra això, Toury veu la necessitat de sistematitzar i convertir en científics els estudis de la traducció, uns estudis que, segons ell, han de ser descriptius i només són viables a la cultura d'arribada ja que la traducció existeix, únicament, en el sistema literari d'aquesta cultura receptora i hi pertany. Per a més informació veg. LLÁCER, Eusebio. *Introducción a los estudios sobre traducción: historia, teoría y análisis descriptivos*. València: Universitat de València, 1997, p. 30. Per a un estudi comparatiu sobre els posicionaments d'Even-Zohar i Toury veg. AVELING, Harry. «Two Approaches to the Positioning of Translations: A Comparative Study of Itamar Even-Zohar's Polysystem Studies and Gideon Toury's Descriptive Translation Studies and Beyond». *Kritika Kultura*, núm 6. (novembre de 2005), p. 6-25. [Disponible a: <http://kritikakultura.ateneo.net/>]. Per a una descripció *in extenso* dels Estudis Descriptius de la Traducció (EDT) de Toury, veg. RABADÁN, Rosa; MERINO, Raquel. «Introducción». A: TOURY, Gideon. *Los estudios descriptivos de la traducción y más allá: metodología de la investigación en estudios de traducción*. Madrid: Cátedra, 2004, p. 17-33.

⁵⁰ Tal com explica Eusebio V. Llácer en el vol. cit. a la n. anterior: «La “Manipulation School” [...] està representada per el àrea holandesa y por André Lefevere, José Lambert, Theo Hermans, e incluye a Susan Bassnett-McGuire en Inglaterra y a algunos israelíes como Gideon Toury. Según esta escuela, la traducción se ve como un tipo textual, siendo parte integral de la cultura meta y no sólo como reproducción de otros textos. [...] El énfasis en la cultura meta lleva a un acercamiento principalmente descriptivo que rechaza las actitudes normativas y evaluativas de la teoría de la traducción tradicional y de los enfoques lingüísticos de la traductología. Los escritos de esta escuela se concentran en la descripción y análisis de traducciones (Lefevere 1984), comparando diferentes traducciones de la misma obra (más descriptivamente que evaluativamente), en la investigación sobre la recepción de las traducciones (Vanderauwera 1985), y en la compilación de amplios estudios históricos (Van Gorp 1985; Lambert et al. 1985; Toury 1986). Es decir, están muy cerca o en el seno de la literatura comparada aunque tratan de la traducción más que de textos originales.» (p. 29).

En realitat, la teoria del polisistema significa un abans i un després en els estudis de la traducció. Després d'una reflexió centrada en aspectes de traducció literària que es remunta als anys seixanta, a mitjans dels setanta l'israelià Itamar Even-Zohar publicà un article —amb orígens en el formalisme rus (diferenciació entre teoria literària i crítica literària),⁵¹ l'estructuralisme txec⁵² i amb la voluntat de donar un enfocament dinàmic i històric a l'estudi de la literatura traduïda— que ha esdevingut canònic en els estudis de la traducció: «The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem».⁵³

Even-Zohar considerava que, fins aquell moment, la literatura traduïda s'havia tractat com un subproducte en el marc dels estudis literaris i en els cànons literaris de les literatures receptores i, en conseqüència, proposava que els textos literaris traduïts agafessin l'estatus d'un sistema amb valor propi, dinàmic i fonamental, dins de la literatura com a polisistema. Metodològicament, partia d'investigacions empíriques basades en la formulació d'hipòtesis teòriques especulatives qüestionables en tot moment en el marc de la investigació aplicada de la traducció. En conseqüència, la teoria del polisistema no té un valor en ella mateixa, el seu interès rau en un enfocament metodològic que avalua tots els aspectes de l'acte traductiu. Com precisa Assumpta Camps en l'article «Hacia un enfoque empírico: investigación y/o especulación teórica en los estudios de traducción», l'objectiu d'Even-Zohar és «descubrir los principios subyacentes al fenómeno de la traducción (es decir, normas, modelos, posición central o periférica, etc.), así como la función de la literatura —también de la literatura traducida— dentro de una

---

⁵¹ Separació de crítica i teoria literària. «[...] amb la preocupació per definir l'essència literària o literarietat, amb investigacions sobre el vers i el relat, funció dels gèneres, etc. [...]». BALLESTER, Josep. *L'educació literària*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2007, p. 68. Ultra el que s'acaba de comentar, recordem, a mode d'aclariment, els objectius de la crítica literària i de la teoria literària. Quant a la teoria literària, «La seua comesa és la d'establir els fonaments teòrics de la ciència literària i, en concret, construir un metallenguatge a partir del qual siga possible estudiar amb rigor qualsevol de les qüestions que es formulen al voltant del fet literari.» BALLESTER. *Ibíd.*, p. 67. Pel que fa a la crítica literària, «parteix dels supòsits conceptuals i del metallenguatge proporcionat per la teoria literària i s'aplica a la descripció i la interpretació dels textos literaris.» «Tanmateix, d'una banda, no incumbeix solament al crític, ja que tot lector la pot exercir o l'hauria d'exercir en el procés de lectura; d'altra banda, no és l'única funció de la crítica ni podria realitzar-se aïllant-la de les altres disciplines. El crític és una espècie d'interpret del text i un mitjancer entre l'autor i el públic receptor.» BALLESTER. *Ibíd.*, p. 75.

⁵² *Ibíd.*, p. 57: «Amb l'estructuralisme txec s'albirava la possibilitat d'uns estudis literaris que integren els elements històrics, i d'una història de la literatura que componga l'especificitat del fet literari. Tota forma significa finites possibilitats del sistema. Si ens preguntem per què un determinat autor ha utilitzat aquesta forma i no l'altra, la resposta a aquesta pregunta és sempre històrica: l'ha utilitzada per unes motivacions concretes sorgides en el procés històric.»

⁵³ EVEN-ZOHAR, Itamar. «The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem». *Poetics Today*, vol. 11, núm.1 (1990), p. 45-51.

cierta tradición, a partir del acopio de datos, de su descripción y de su posterior análisis». ⁵⁴ Més endavant, Camps acaba puntualitzant que la visió de l'investigador/a és particularment rellevant, car aquest punt de vista fa sobresortir la importància «del contexto, tanto histórico, como cultural y personal» ⁵⁵ de tot fenomen literari. Aquesta reflexió la condueix a enunciar que el significat d'un text, no aïllat del seu context, «no tiene carácter de atributo ontológico e inmutable a lo largo de los tiempos, sino que es claramente historizable.» ⁵⁶

Amb tot, Even-Zohar estava convençut que les literatures receptores de literatura traduïda influïen, d'alguna manera, en la tria d'uns textos o uns altres per a ser traduïts segons les polítiques de renovació de la literatura que s'obre als textos importats. Sigui com vulgui, Even-Zohar arriba a asseverar que, tot i que el paper de la traducció en l'afirmació de les literatures nacionals és fonamental, mai s'ha dut a terme recerca en aquest camp ni s'ha fet menció de manera habitual a les traduccions en les històries de la literatura. En conseqüència, és difícil fer-se una idea de quin paper juga la literatura traduïda en les literatures receptores.

In spite of the broad recognition among historians of culture of the major role translation has played in the crystallization of national cultures, relatively little research has been carried out so far in this area. As a rule, histories of literatures mention translations when there is no way to avoid them, when dealing with the Middle Ages or the Renaissance, for instance. One might of course find sporadic references to individual literary translations in various other periods, but they are seldom incorporated into the historical account in any coherent way. As a consequence, one hardly gets any idea whatsoever of the function of translated literature for a literature as a whole or of its position within that literature. Moreover, there is no awareness of the possible existence of translated literature as a particular literary system. The prevailing concept is rather that of «translation» or just «translated works» treated on an individual basis. ⁵⁷

Per Even-Zohar, les traduccions poden entrar a formar part del cànon de la literatura receptora quan aquesta literatura encara està formant-se i beu dels gèneres literaris de la literatura que importa i tradueix. Les traduccions també poden ser útils en el cas de literatures perifèriques que no tenen un repertori tan

---

⁵⁴ «Hacia un enfoque empírico: investigación y/o especulación teórica en los estudios de traducción». A: DIVERSOS AUTORS. *La recepción literaria*. CAMPS, Assumpta (coord.). Barcelona: PPU, 2002, p. 13-14. La citació és de la p. 14.

⁵⁵ *Ibíd.*

⁵⁶ *Ibíd.*

⁵⁷ Veg. n. 53, p. 45.

ampli com literatures més consolidades. Així mateix, traduir obres estrangeres pot ser necessari en literatures receptores que tenen buits en certs gèneres. En tot cas, Even-Zohar acaba conclouent que la literatura traduïda pot ser un element central o perifèric del sistema, però el més habitual és que sigui un component perifèric. En realitat, tot depèn de la consideració que el polisistema literari receptor té de la traducció.

Entre les aportacions a la teoria de la traducció de la teoria del polisistema cal destacar el fet que la traducció no es pot considerar ni estàtica ni deslligada de la història: cada cultura dóna en cada moment una definició diferent de la traducció. De fet, el teòric israelià conclou que la traducció es caracteritza per ser sistèmica i funcional.

De fet, totes aquestes teories de la traducció tenen el seu origen en l'intent de sistematització de la teoria literària, a començaments del segle XX, per part dels formalistes russos. Nogensmenys, cal tenir present que des del naixement del polisistema (Even-Zohar) i de les teories que s'han generat entorn seu (*Descriptive Translation Studies* de Toury i la *Manipulation School* de Lambert, van Leuven i Hermans, entre d'altres), s'ha donat cada vegada més importància a la cultura receptora i han considerat la traducció com a element propi i indestruïble d'aquesta cultura meta, sense la qual no es podria entendre el text traduït. I, en realitat, aquesta cultura meta o d'arribada és un ens multipersonal compost per cadascun dels lectors/receptors de la traducció, sense els quals l'acte comunicatiu de la traducció quedaria incomplet (mancat de receptor). Arribats a aquest punt, doncs, sembla pertinent analitzar els processos de recepció literària.

Per tancar aquest apartat i a mode de compendi del que s'acaba d'exposar, recollim el paràgraf introductori de l'article suara citat d'Assumpta Camps:

Importantes discusiones metodológicas se han desarrollado en los últimos 20 años en relación con los estudios de traducción, en gran parte muy ignorados por la historiografía literaria tradicional. Basándose prioritariamente en los principios de la teoría (poli)sistémica, su desarrollo ha dado lugar, de un modo sin duda mucho más fructífero, a la difusión y desarrollo del enfoque netamente descriptivo en los fenómenos literarios de traducción. En ellos se hace patente, por otra parte, la necesidad de establecer un puente o una conexión entre por un lado especulación teórica e hipótesis metodológicas de

trabajo y, por otro, el análisis de la situación cultural e histórica específica de cada contexto.⁵⁸

1.2.2. Estudis de la recepció / Estètica de la recepció

Havent reflexionat sobre la traducció com a objecte d'estudi, és important avaluar com és la recepció d'aquestes traduccions. En altres paraules, com es desenvolupen les teories de la recepció com a moviment crític en el marc dels estudis literaris. Per entendre-ho, prestarem certa atenció tant als aspectes metodològics com teòrics i en farem una breu síntesi.

Hem pres com a base teòrica, especialment, el suara citat manual *L'educació literària* de Josep Ballester, el volum que Luis A. Acosta dedica a la teoria de la recepció literària,⁵⁹ així com l'article de Francisco Rodríguez «La noción de género literario en la teoría de la recepción de Hans Robert Jauss»,⁶⁰ els dos articles traduïts de Jauss al català —«La teoria de la recepció. Notes a uns antecedents poc estudiats» i «Grandesa i decadència de la modernitat recent. El cas de Guillaume Apollinaire»— que es publicaren en forma d'opuscle el 1991 sota el títol *Teoria de la recepció literària. Dos articles*⁶¹ i, per últim, la compilació de 2002 *La recepción literaria*, coordinada per Assumpta Camps.⁶²

No és estrany trobar llibres de crítica literària dedicats a valorar quin acolliment ha trobat l'obra d'un autor des del moment de la seva publicació fins, probablement, el moment en el qual el crític literari o historiador de la literatura en fa aquesta valoració. Normalment, el nucli d'aquest tipus d'estudis és l'acceptació que pot tenir una obra en el seu propi sistema lingüísticoliterari o en un sistema lingüísticoliterari aliè; les influències en determinats autors o obres posteriors o, fins i tot, l'anàlisi històrica de la crítica o la investigació que s'han fet sobre un autor o una obra en concret que permeten avaluar-ne el grau d'acceptació en un moment o un marc concret. Acosta identifica en tots aquests casos:

---

⁵⁸ Veg. n. 54, p. 11-16.

⁵⁹ *El lector y la obra: teoría de la recepción literaria*. Madrid: Gredos, 1989.

⁶⁰ «La noción de género literario en la teoría de la recepción de Hans Robert Jauss». [En línia]. *Revista Comunicació*, vol. 11, núm. 2 (2000). [Data de consulta: 4 d'abril de 2012]. Disponible a: <http://redalyc.uaemex.mx/pdf/166/16611202.pdf>

⁶¹ *Teoria de la recepció literària*. Barcelona: Barcanova, 1991. Traducció al català de Bernat Soler-Llimona.

⁶² DIVERSOS AUTORS. *La recepción literaria*. CAMPS, Assumpta (coord.). Barcelona: PPU, 2002.

[...] un fenómeno que podría denominarse de transferencia, bien de aspectos de la obra de otro, bien de la obra de un autor en una realidad histórica y literaria distinta de aquella que lo vio nacer, o bien de los estudios críticos que han ido sucediéndose sobre un aspecto literario. Se trata, en suma, de un fenómeno de acogida o recepción de la obra de otro autor en otro autor, en un público determinado o simplemente en la crítica especializada de su tiempo, de su medio literario, de otro tiempo o de otro medio literario.⁶³

Acosta considera que totes aquestes aproximacions podrien ser considerades part del que ell denomina estudis de la recepció literària i que defineix en els següents termes:

[...] podría [...] ser definido como el conocimiento, acogida, adopción, incorporación, apropiación o crítica del hecho literario en cuanto operaciones realizadas por el lector, o como la adaptación, asimilación o incorporación de una obra en tanto que actividades llevadas a cabo por otro escritor. [...] la teoría de la recepción sería aquella que se ocupa de los fundamentos y principios básicos, de acuerdo con los cuales se orienta el estudio de todas esas actividades reseñadas, al igual que las fórmulas metodológicas necesarias para poder realizarlos de una manera científica.⁶⁴

Acosta, amb tot i això, pensa que el que s'acaba de definir és una forma peculiar dels estudis literaris i que, en conseqüència, cal diferenciar aquests fenòmens dels que són designats per termes com *teoria de la recepció* o *estètica de la recepció*. L'any 1967, J. R. Jauss pronuncià a la Universitat de Constança una lliçó inaugural titulada «Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft [La història literària com a desafiament a la crítica literària]». La proposta de Jauss tingué tant d'impacte que donà peu a la creació de l'Escola de Constança i les seves teories encara avui en dia es consideren vàlides.

En qualsevol cas, però, per entendre la innovació que suposen les teories de Jauss cal entendre quin element es posa en qüestió i a partir del qual Jauss fa la seva aportació. Procedirem, doncs, a presentar el concepte convencional d'història literària partint del manual esmentat de Ballester *L'educació literària*:

Té per objecte l'estudi diacrònic dels aspectes formals i temàtics dels textos en relació amb el seu passat (per exemple, possibles fonts) i amb el seu devenir (influències i derivacions). Més concretament, la comesa de la història de la

---

⁶³ Veg. n. 59, p. 13.

⁶⁴ *Ibíd.*

literatura és l'estudi de les obres, situades en la sèrie de la tradició literària i en el marc d'uns gèneres, d'uns moviments o escoles i del context històric i cultural de l'època.

L'historiador de la literatura, tot utilitzant el metallenguatge científic elaborat i proporcionat per la teoria i per la crítica literàries i una metodologia d'investigació que ha variat segons el moment, aborda l'estudi de les obres, començant pels aspectes referits a l'autoria, la gènesi i la seua evolució (problemes de datació, data de composició del text, influències, etc.), transmissió (modificacions d'una edició a una altra), descripció i anàlisi de l'obra (estructura, temes, forma) i, des de fa uns anys, la qüestió de la recepció.

La història de la literatura, filla del romanticisme, va gaudir al segle XIX d'un elevat reconeixement, sobretot per l'impuls originat a partir de Taine cap a l'estudi de la literatura des d'un punt de vista històric; i els seus deixebles, Brunetière i Hennequin, donen pas als estudis historicodocumentals. [...] Però en la primera meitat del segle XX comença a perdre el prestigi guanyat.⁶⁵

Jauss, a partir dels anys 70, proposa un nou paradigma, una renovació metodològica que no conceptual, pel que fa a la manera d'entendre els estudis d'història literària. L'alemany estava convençut que els mètodes emprats fins aquell moment —que es remuntaven al s. XIX— no podien copsar amb prou precisió ni l'obra literària, en particular, ni la literatura, en general. Entre les característiques dels mètodes tradicionals, Ballester, en el manual suara citat, recull les següents: «Hi ha mètodes tradicionals que han tractat de justificar l'obra mitjançant circumstàncies externes, com la biografia de l'autor, la seua psicologia, els fets sociopolítics, etc.»⁶⁶ En contraposició, Jauss propugna, també en paraules de Ballester, un alliberament:

[...] del prejudici de l'objectivisme històric i que es construesca una història literària basada en la recepció dels textos. [...] Quedava en silenci el lector, l'oient o l'observador. De la seua funció històrica poques vegades es parlava, tot i ser imprescindible. En efecte, la literatura i l'art solament es converteixen en procés històric concret quan intervé l'experiència d'aquells que reben, gaudeixen i jutgen les obres. [...] L'obra literària no és cap configuració ni objecte existent per ell mateix que pugua oferir una lectura atemporal al receptor en cada època de la història. L'obra no és res sense el lector. [...] el costat productiu i el receptiu de l'experiència estètica entra en una relació dialèctica: l'obra no és res sense el seu efecte, el seu efecte suposa la recepció, el judici del públic condiona la producció dels autors. La història de la literatura es

---

⁶⁵ Veg. n. 51, p. 61-62.

⁶⁶ *Ibíd.*, p. 55.

presenta d'ara endavant com un procés en el qual el lector, com a subjecte actiu, encara que col·lectiu, està davant de l'autor, que produeix individualment, i ja no pot ser eludit, com a instància mediadora, en la història de la literatura.⁶⁷

Des d'aquest moment amb les teories de Jauss sobre la recepció literària el lector es converteix en el punt de partida per a l'estudi d'una obra. Fins llavors l'obra literària, com diu Acosta, «ha sido tenida por una realidad completa, acabada y cerrada en sí misma.»⁶⁸ Si s'afegeix el lector a aquesta equació, l'obra entra en un procés dinàmic, en el qual, segons el mateix Acosta, conflueixen simultàniament l'obra, el lector i l'autor. És un procés comunicatiu ampli que té un emissor (l'autor), un senyal o mitjà de comunicació (l'obra) i un receptor (el lector) que fa la funció d'interpretació de l'obra depenent del seu propi bagatge.

Jauss remarca un concepte bàsic en la seva teoria: l'horitzó d'expectatives (*Erwartungshorizont*): els continguts immanents vinculats al gènere, la inclusió en un grup d'obres anteriors de característiques similars, el registre de llengua (diferenciat del d'ús quotidià) i el bagatge del propi lector que fa que rebi l'obra d'una manera o altra. Així mateix, per acabar de perfilar el concepte suara citat, reflexiona sobre les nocions de gènere i de sèrie literària. El gènere és clau en Jauss ja que determina l'expectativa que pot tenir el lector durant la lectura d'un text emmarcat en una tipologia determinada, que pot complir o no les idees preconcebudes que aquest lector té pel que fa a una tipologia textual en concret. Amb tot, la noció de gènere varia al llarg de la història ja que amb l'evolució social, també evolucionen les necessitats expressives i, en conseqüència, els gèneres. Per analitzar aquesta evolució i la necessitat d'historiar un fenomen literari, Jauss reflexiona sobre la noció de sèrie literària:

[...] consiste en la inserción del texto en un grupo, lo cual permite conocer su ubicación y su importancia históricas en el contexto de la literatura [...]. Pero el autor no se queda ahí, porque las series literarias se deben analizar tanto sincrónica como diacrónicamente. En el estudio diacrónico se pueden hacer cortes sincrónicos en un momento del desarrollo para organizar la multiplicidad heterogénea de obras contemporáneas con estructuras que dialogan con textos anteriores para descubrir el sistema referencial dominante en la literatura de un momento histórico. De esta perspectiva surgiría una

---

⁶⁷ Ibíd., p. 62-63.

⁶⁸ Veg. n. 59, p. 17.

nueva forma de historiografía literaria [...] | Consecuentemente, en ciertos momentos de la historia se producen cambios en las estructuras que afectan a las series literarias y determinan las características propias de la literatura de una época. | Dichos cambios estructurales provocan transformaciones en la percepción que del género literario tengan las sociedades de esas épocas.⁶⁹

Reprenent el que s'ha exposat sobre les teories de la traducció, cal tenir en ment que Jauss col·labora en l'Escola de Constança amb Wolfgang Iser, que pren com a base dels seus estudis les teories del suara citat Schleiermacher i de Paul Ricoeur per analitzar les interaccions entre l'obra, l'autor i el lector, així com la interpretació d'aquest últim (el lector), que, segons Iser, sempre és un acte de traducció/interpretació. En conseqüència, per Iser, en particular, i l'Escola de Constança, en general, és innegable el vincle immanent entre traducció i recepció.

Les teories d'aquesta escola, personificades en Jauss, es van fer especialment presents als Països Catalans —Jauss ja havia estat traduït prèviament a l'espanyol— quan l'any 1988 l'alemany visità Barcelona per pronunciar dues conferències. La primera, «La teoria de la recepció. Notes a uns antecedents poc estudiats», tingué lloc a la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona i, la segona —molt més especialitzada que la primera— «Grandesa i decadència de la modernitat recent. El cas de Guillaume Apollinaire», tingué per públic els membres de la «Societat d'Estudis Literaris», filial de l'Institut d'Humanitats.

Com s'ha dit, la traducció d'aquestes dues conferències es materialitzà en un opuscle amb una presentació de Victòria Cirlot, que veu en aquest volum «un acostament al sentit i la funció de la teoria de la recepció, l'abast i l'aplicació a l'àmbit literari de la qual ha anat experimentant el professor Jauss».⁷⁰ De fet, Cirlot fa una lectura, a mode de sinopsi, d'aquests dos textos des del punt de vista de la relació existent entre postmodernitat i teoria de la recepció i reconeix que pot resultar sorprenent que una teoria literària se centri en el lector més que no pas en l'autor.

Per a Cirlot, «la no identitat de la recepció»⁷¹ és un principi de la teoria de la recepció: «El text ni es transmet a si mateix sinó que hi ha un transmissor: qui el

---

⁶⁹ Veg. n. 60.

⁷⁰ Veg. n. 61, p. 9.

⁷¹ *Ibíd.*, p. 11.

rep. L'eternitat, les veritats o els valors immanents no són mai en un text, sinó que depenen constantment del receptor; un text pot contenir possibilitats significatives ni tan sols advertides en el moment del seu naixement, descobertes només segles després». ⁷² D'altra banda, Cirlot constata que «l'hermenèutica moderna, [està] alliberada de la tirania del dogmatisme del text canònic, i persuadida de l'existència de les diferents possibilitats interpretatives suggerides en un mateix text.»; ⁷³ de fet, en un context d'oposició o superació de a la modernitat, «El terror al plagi desapareix [...]. La repetició no és un escàndol; és només intertextualitat. En aquest estat de les coses es comprèn la fundació d'una teoria de la literatura preocupada per l'acte receptiu». ⁷⁴

De fet, a mode de tancament, dels dos articles de l'alemany recollits a l'opuscle i traduïts, com s'ha dit, per Bernat Soler-Llimona, el primer —«La teoria de la recepció. Notes a uns antecedents poc estudiats»— conté, ja en la primera pàgina una descripció succinta del canvi de paradigma que proposa Jauss:

Des de l'any 1967, una reorientació [...] de les filologies tradicionals es basava en el nou concepte d'una estètica de la recepció i de l'efecte. Demanava que a partir d'aleshores s'estudiés la història de la literatura i la de les arts com un procés de comunicació estètica en el qual participaven, a parts iguals, tres elements: l'autor, l'obra i el receptor (és a dir, lector, oient i espectador, crítica i públic). Això exigia que, finalment, el receptor fos considerat com aquell que rep i com un intermediari —i, per tant, com a suport de qualsevol cultura estètica—, gràcies a un dret adquirit, que la història de les arts no li havia volgut donar perquè fins aleshores s'havia trobat sota el patró de l'estètica tradicional de l'obra i de la representació. Aquest fet també formulava d'una manera diferent el problema de la destinació de l'obra a partir del seu efecte, el de la dialèctica de l'efecte i de la recepció, el de la constitució i reconstitució d'un cànnon, de la comprensió dialògica a través de la distància temporal dels horitzons del present i del passat. Finalment, totes aquestes qüestions van tornar a plantejar el problema de l'experiència estètica, problema que, en la mesura que és activitat productiva, receptiva i comunicativa, ha estat el suport de qualsevol manifestació artística. ⁷⁵

---

⁷² *Ibíd.*

⁷³ *Ibíd.*

⁷⁴ *Ibíd.*, p. 12.

⁷⁵ *Ibíd.*, p. 15.

1.3. METODOLOGIA

Tornant a la investigació que ens ocupa, cal fer notar que el nucli d'aquest treball, com el seu títol indica, és l'estudi de la recepció de Jacint Verdaguer a França. Com s'ha comentat al començament, s'ha bastit la tesi en tres seccions principals: a) Les vies de difusió de Verdaguer a França; b) Els traductors (biografia intel·lectual de cada un d'ells) i les traduccions, i c) La recepció de Verdaguer i de les seves traduccions, en especial a publicacions literàries. Pel que fa a l'apartat dedicat a la recepció, cal dir que, al seu torn, es divideix en dos subapartats i es materialitza en un bloc d'assaigs, articles, comentaris de premsa i opuscles, entre altres, i un bloc de traduccions esparses aparegudes dins aquests tipus de materials.

Vies de difusió de Jacint Verdaguer a França

Quant a la primera secció, cal dir que s'hi estudien les vies de difusió de la figura i l'obra del poeta folgueroenc en terres franceses: els escriptors provençals moderns (Felibritge), els intel·lectuals catòlics, els catalanistes rossellonesos (majoritàriament catòlics) i els hispanistes francesos. Per dur a terme aquesta recerca s'han consultat els epistolaris publicats i inèdits entre Verdaguer i de les persones d'aquests grups de les quals se sabia que participaren en la seva difusió francesa, a més d'altres epistolaris vinculats, llibres de crítica literària contemporanis, literatura memorialística de les persones que participaren d'alguna manera en aquesta difusió i la premsa literària de l'època.

Traductors verdaguerians al francès. Biografia intel·lectual / Traduccions franceses de Jacint Verdaguer

En referència a aquesta secció, la tasca ha consistit a realitzar la biografia intel·lectual dels traductors francesos del poeta català, fins ara, en bona part ignorada, i que s'ha confegit a partir de fonts franceses i que, fins ara, era en bona part ignorada. I encara, de l'apartat dedicat als traductors, cal remarcar que s'ha treballat a partir de la seva presentació biobibliogràfica i se n'ha ofert una caracterització general, vinculant-los amb les traduccions. Tornant al tema de les biografies intel·lectuals, cal remarcar que en el treball d'investigació de doctorat, ja es va realitzar la de Joan Baptista Blazy, del qual fins llavors no se sabia pràcticament res i que es va poder reconstruir principalment mercès a fonts

d'arxiu, hemerogràfiques i fins i tot amb la localització de familiars que en conservaven documentació.

En el aquest apartat també s'estudien les traduccions des del punt de vista bibliogràfic, tant els aspectes materials (descripció detallada de cada traducció i les seves primeres reedicions) com els de la seva caracterització (prosa, vers, parcial, adaptació, etc.) i la història externa. S'ha decidit, per a aquesta investigació, prescindir de l'estudi qualitatiu i comparatiu d'aquestes traduccions, ja que donaria peu a una nova línia de recerca tan o més àmplia que la que es presenta aquí. En relació amb les traduccions, s'ha procedit a descriure els volums publicats en forma de llibre, algunes traduccions fragmentàries aparegudes en diversos suports (opuscles, manuscrits inèdits consultables a la BNC, etc.), així com algunes traduccions esparses prou rellevants.

Un cop caracteritzats els textos es contextualitzen i es treballen des d'una aproximació historicodescriptiva més que no pas partint d'un enfocament comparatiu entre original i traducció. Es valora el procés i el producte de l'acte traductiu destacant-ne, especialment encara que no únicament, la dimensió i la funció històrica. Així mateix, s'ofereix una descripció / anàlisi de les traduccions quant a l'estructura i la forma (versions en poesia o prosa en el marc de la varietat de la traducció literària). Es presta atenció, també, als textos liminars i l'aparat traductològic; funció d'original i traducció en els sistemes lingüísticoliteraris implicats (estudis de recepció, motivacions que condueixen a la traducció i funció de la traducció en el sistema lingüísticoliterari receptor); aspectes/contextos històrics i culturals; concurrència de traduccions, retraduccions i traduccions mediades; material epistolar i de reflexió a l'entorn de les traduccions en qüestió, etc. En poques paraules, s'ofereix un estudi panoràmic de la traducció (gènesi, forma i continguts).

Hi ha una altra secció que dediquem a donar de forma resumida la informació bàsica sobre les traduccions que hem exposat en parlar de cada traductor i a oferir detalls sobre algunes traduccions esparses no publicades.

La recepció de Jacint Verdaguer i de les seves traduccions, en especial a publicacions literàries

Pel que fa a la secció que clou aquesta tesi, que es dedica a la recepció, i que, d'alguna manera, suposa l'aportació més innovadora de la investigació, cal fer un extens aclariment sobre la metodologia emprada. L'apartat de recepció es desenvolupa seguint un compendi teòric més heterogeni i ampli: Teoria del polisistema, Teories de l'Escola de Constança i historiografia literària tradicional. Delimitarem en primer lloc el marc de treball.

El corpus bibliogràfic sobre Verdaguer, la seva obra i les seves traduccions, així com tot el material hemerogràfic referent a aquests mateixos temes és tan vast que se'n pot oferir un estudi quantitatiu, més que no pas qualitatiu. Ultra això, no podem oblidar que en l'estudi de la recepció d'un autor cal considerar dos apartats o pilars fonamentals: les traduccions (publicades en forma de llibre, volum miscel·lani, opuscle o full volant, entre d'altres) i la recepció en publicacions periòdiques de caire eminentment literari (en forma, d'una banda, de traduccions esparses i, de l'altra, en forma d'assaigs, articles o, fins i tot, comentaris de premsa) que cal estudiar sistemàticament per poder explicar les interrelacions entre la literatura d'origen i la de destí.

En referència a les traduccions, com que la majoria es referencien en l'apartat dedicat a aquest assumpte, es donarà tan sols notícia de les traduccions reproduïdes en articles o publicades en volums miscel·lanis, opuscles, fulls volants, etc., amb la voluntat d'oferir una visió global de la recepció del poeta. El procediment de treball s'ha basat, principalment, en la compilació de dades bibliogràfiques a partir de repertoris existents.

Amb tot, com a pinzellada inicial dels repertoris bibliogràfics existents, cal fer especial esment de la «Bibliografia general de Jacint Verdaguer», obra de Lluís Guarner, recollida a les *Obres completes* de Jacint Verdaguer publicades per l'Editorial Selecta per primera vegada dins la «Biblioteca Perenne» l'any 1943⁷⁶ i de la munió d'opuscles i llibres que es publicaren a França o de la mà de francesos glossant la figura i l'obra del poeta de Folgueroles i que contien innumbrables referències bibliogràfiques. Més endavant, al capítol referent a aquest aspecte es llistaran, concretaran i presentaran detalladament.

---

⁷⁶ *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarner*. Barcelona: Selecta, 1943.

Ultra això, amb la voluntat de completar i contrastar la compilació, s'ha treballat en el buidatge de catàlegs de biblioteques franceses, catalanes i espanyoles. En concret, en el cas de França i com a fonts principals tot i que no úniques, el catàleg de la Biblioteca Nacional de França (BnF) i el catàleg SUDOC —el catàleg *Systeme Universitaire de Documentation*, és a dir el catàleg col·lectiu de les biblioteques i centres de documentació dels centres d'ensenyament superior i de recerca de França—. ⁷⁷ En el cas català, les fonts principals han estat el catàleg de la BNC i el Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya (CCUC) i, centrant-nos en el cas espanyol, cal mencionar el catàleg de la Biblioteca Nacional d'Espanya (BNE) i el catàleg de la Red de Bibliotecas Universitarias (REBIUN).

Un cop completada la recopilació bibliogràfica de traduccions d'obres verdaguerianes al francès en articles de revista, volums miscel·lanis, opuscles, fulls solts, etc., s'ha procedit a treballar en el nucli central del capítol dedicat a la recepció del poeta en publicacions periòdiques (en forma, com dèiem, de traduccions esparses, d'una banda, i, de l'altra, en forma d'assaigs, articles o, fins i tot, comentaris de premsa) s'ha utilitzat una font bàsica: el conjunt de reculls facticis de temàtica verdagueriana preservats a la BNC i s'ha complementat, quan ha estat necessari, amb Gallica (<http://gallica.bnf.fr/>). Pel que fa a Gallica, es tracta d'una plataforma d'accés en línia a patrimonis digitals antics i contemporanis promoguda per la BnF. El projecte s'inscriu en un marc més ampli, l'uropeu; de fet, la BnF és agregador d'Europeana, la biblioteca digital europea. El conjunt de la documentació consultable —de gran interès científic, històric i cultural— està format per diverses desenes de milers de llibres, imatges, publicacions periòdiques i documents sonors (en el cas de la documentació patrimonial, d'accés lliure i gratuït) i de volums amb drets d'autor encara vigents (en el cas del bloc d'edició contemporània, que respecta escrupolosament els drets d'autor i que és d'accés restringit).

---

⁷⁷ Conté més de deu milions d'entrades bibliogràfiques en les quals s'inclouen tot tipus de documents (llibres, tesis, revistes, recursos electrònics, documents audiovisuals, plànols, partitures, manuscrits i llibres antics, entre d'altres). El SUDOC també dona cabuda a col·leccions de diaris i revistes d'uns dos mil centres documentals externs a l'ensenyament superior (biblioteques municipals, centres de documentació, etc.). Així mateix, aquest catàleg té entre una de les seves finalitats principals la d'inventariar el conjunt de tesis doctorals produïdes a França.

Els reculls facticis de la BNC conformen un amplíssim compendi de material hemerogràfic sobre Verdaguer entre 1872 i 1993, bona part del qual compilat pel mateix poeta, que inclou des d'opuscles, fulls volants, retalls d'articles de revistes, fulls de calendari amb poemes del folguerolenc, etc. A més, per acabar d'oferir una visió completa de la recepció de poeta i dels materials conservats a la BNC, s'ha buidat i escrutat quasi la totalitat de material referent a Verdaguer que s'hi pot consultar.

Com és ben sabut, la que seria la futura BC adquirí la biblioteca personal del poeta l'any 1908, quan sortí a la venda s'incorporà als seu fons inicial. (Per identificar els volums de la biblioteca personal de Verdaguer és recomanable consultar el registre general de la BNC i intentar recuperar el registre de les obres en el catàleg general de la Biblioteca a través del títol.)

Al cap de poc temps, es reberen una bona part dels papers literaris i personals del folguerolenc, oferts pel comte de Lavern, que els havia comprat a la família Duran. Igualment, pocs anys després, la Biblioteca va gestionar la compra d'un paquet remarcable de documentació, sobretot de tipus literari, que tenia el seu origen, pel que se sap, en la llibreria L'Avenç. Fins als nostres dies, la Biblioteca ha mantingut el criteri de continuar adquirint, sempre que ha estat possible, les publicacions i manuscrits de Verdaguer.

Ja als anys cinquanta, en un moment donat, des de la BNC es prengué la decisió de crear una «col·lecció verdagueriana» en el marc de la Secció de Reserva impresa. Aquesta col·lecció, identificada amb la signatura topogràfica que s'inicia amb «Verd.», recull obres de Verdaguer i sobre Verdaguer. Així mateix, comprèn un seguit de reculls de premsa verdaguerians, els primers dels quals estan compendiats a partir dels retalls trobats entre els llibres del poeta. Aquesta col·lecció és oberta i, com a mínim, hi ha obres fins a l'any 2008. Sigui com vulgui, la BNC continua adquirint obres per ampliar aquesta col·lecció que, cal dir-ho, no inclou les obres provinents de la biblioteca personal de Verdaguer, que foren integrades, com s'ha dit, al fons general d'aquesta institució bibliotecària. Sobre la sort dels manuscrits i el material de i sobre Verdaguer després de la mort

del poeta, convé tenir presents tres articles de Ramon Pinyol,⁷⁸ Anna Gudayol⁷⁹ i Vinyet Panyella⁸⁰ que hi fan referència.

Cal tenir present que la base de l'apartat dedicat a recepció se centra en el segle XIX i, en conseqüència, només s'ha fet el buidatge dels reculls pertanyents a aquest període o a cavall entre el XIX i el XX. Es fixen com a límits temporals la data de naixement del poeta (1945) i l'inici de la Primera Guerra Mundial (1914) —data que alguns historiadors, tals com Eric Hobsbawm, consideren l'inici real del segle XX per les convulsions econòmiques, geopolítiques i socials que se'n derivaren—. Hobsbawm diferencia el «*long nineteenth century*», que s'inicia el 1789 amb la Revolució Francesa (la consecució del poder per part de la burgesia i l'arraconament de l'aristocràcia i el clergat per mitjà de la República) i que es clou el 1914 amb l'inici de la Primera Guerra Mundial i la fi del llarg equilibri de poder del qual Europa gaudí durant decennis. Hobsbawm desgrana la història d'aquest llarg segle XIX per mitjà de tres obres: *The age of revolution: Europe, 1789-1848*, *The age of capital, 1848-1875* i *The age of empire, 1875-1914*. En aquest darrer volum és on el britànic concentra el motiu pel qual, històricament, la fi del XIX se situa a l'any 1914:

August 1914 is one of the most undeniable “natural breaks” in history. It was felt to be the end of an era at the time, and it is still felt to be so. [...] if there are dates which are more than conveniences for purposes of periodization, August 1914 is one of them. It was felt to mark the end of the world made by and for the bourgeoisie. It marks the end of the “long nineteenth century”.⁸¹

Per tant, en el cas dels reculls facticis de la BNC, es presta atenció especial als volums conservats sota aquests topogràfics: Verd. 10-VII-1, Verd. 10-VII-2, Verd. 10-VII-3, Verd. 10-VII-4, Verd. 10-VII-5, Verd. 10-VII-6, Verd. 10-VII-7, Verd. 10-VII-8, Verd. 10-VII-9, Verd. 17-I-1, Verd. 17-I-6 (post. 1900 però sense data determinada), Verd. 17-II-1, Verd. 17-II-2, Verd. 17-V-2, Verd. 1-GFol., Verd. 2-

---

⁷⁸ «Les edicions verdaguerianes de la Tipografia “L'Avenç”». *Miscel·lània Ricard Torrents*. Vic: EUMO, 2007, p. 377-399.

⁷⁹ «Manuscrits verdaguerians de la Biblioteca de Catalunya: petita història de registres signatures i bibliotecaris». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 413-431.

⁸⁰ «De la Biblioteca Verdaguer a la Col·lecció Verdagueriana» A: TERRAZA, Santi. (coord.) *Verdaguer, un geni poètic: catàleg de l'exposició commemorativa del centenari de la mort de Jacint Verdaguer (1902-2002)*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2002, p. 15-19.

⁸¹ *The Age of Empire (1875-1914)*. New York: 1st Vintage Books ed., 1989, p. 6.

GFol., Verd. 3-GFol., Verd. 4-GFol. S'ha seguit el mateix criteri per a la resta de materials.

En definitiva, creiem que les informacions i materials recollits en aquesta tesi enriqueixen en gran mesura el coneixement sobre les relacions interculturals entre catalans i nord-catalans, occitans i francesos. A mode de consideració final, convé aclarir que la finalitat d'aquesta tesi no és la de biografiar Jacint Verdaguer, més enllà d'oferir les dades biogràfiques bàsiques que permetin traçar la xarxa de contactes que vincula el poeta amb França i els seus traductors francesos. Amb tot, hom no pot deixar de dir que és a través de material biobibliogràfic preexistent, en especial la biografia de Ricard Torrents⁸² —la més recent i contrastada de les que tenim—, els onze volums que hi ha publicats de l'*Epistolari* del poeta (EJV)⁸³ i el primer volum de l'edició de Narcís Garolera d'*Excursions i viatges*,⁸⁴ que s'ha pogut configurar un petit esquema inicial de relacions. S'ha complementat la informació amb les quatre altres biografies generals del poeta:⁸⁵ les de Valeri Serra i Boldú, Joan Torrent i Fàbregas, Josep Miracle i Sebastià Juan Arbó.

---

⁸² Veg. n. 7.

⁸³ *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1959-1984, vols. I-XI.

⁸⁴ VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*, vol. I, a cura de N. Garolera. Barcelona: Barcino, 1991.

⁸⁵ Per a més informació sobre aquests volums veg. n. 7, p. 10. «Verdaguer ha tingut quatre destacades biografies generals: les de Valeri Serra i Boldú, Joan Torrent i Fàbregas, Josep Miracle i Sebastià Juan Arbó. El primer, que havia tractat el poeta, escriví una biografia rigorosa l'any 1924, quan la cotització de la poesia de Verdaguer entrà en alça gràcies a les inversions crítiques de Carles Riba, però quan es desconeixien una gran part de documents. Les altres tres varen aparèixer l'any 1952, cinquantenari de la mort del poeta, en un clima ple de febleses i d'equívocs polítics, creat amb les celebracions del centenari del naixement el 1945. Els resultats foren molt diferents. Mentre Arbó escrivia una biografia penetrant, però novel·lada; mentre Miracle manejava nova documentació, però subordinant-la a tesis categòriques, Torrent i Fàbregas traçava un resum biogràfic concís i ponderat, però sense comptar amb la documentació que no trigaria a estar disponible. / A partir de la dècada de 1960, les investigacions de Josep M. de Casacuberta o dirigides per ell varen renovar a fons el verdaguerisme. Els volums de la «Biblioteca Verdagueriana. Textos. Documents. Estudis», en especial els de l'*Epistolari*, varen aportar una summa imponent de materials que en endavant serien imprescindibles per al biògraf.». En aquest mateix sentit també són interessants els treballs de Rosalia Guilleumas. Veg. *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer. Deu anys de publicacions verdaguerianes*. Barcelona: Barcino, 1953.

2. Vies de difusió de Jacint Verdaguer a França

Aquest apartat se centra en l'anàlisi de les vies de difusió a través de les quals l'obra i la figura de Verdaguer penetrà a França. La investigació s'ha dut a terme a través dels epistolaris publicats i inèdits entre el poeta folgueroenc i els personatges del grup dels quals es tenia constància que intervingueren en la seva difusió francesa, així com amb altres epistolaris relacionats, llibres de crítica literària contemporanis, literatura memorialística dels implicats i la premsa literària del moment.

Tot i la dificultat per poder identificar nominalment les persones que afavoriren la recepció positiva del poeta més enllà dels límits geogràfics catalans, més d'una vegada s'ha apuntat la importància de Menéndez Pelayo i Milà i Fontanals, quant a la difusió hispànica, i de Frederic Mistral, quant a la difusió a França. Evidentment, el component ideològic també tingué un pes específic important. Com indiquen Ramon Pinyol i Ricard Torrents: «[...] en general [Verdaguer] fou celebrat entre públics [europeus] sensibles a les literatures «renaixents» i desitjosos de restaurar la influència dels escriptors catòlics».⁸⁶

A tall d'exemple, quant als hispanistes francesos, és inqüestionable la influència que exerciren Milà i Fontanals i Menéndez Pelayo en Morel-Fatio i Foulché-Delbosch, respectivament.

---

⁸⁶ «Jacint Verdaguer». A: *Panorama crític de la literatura catalana. Segle XIX*. CASSANY, Enric (ed.). Barcelona: Vicens Vives, 2009, p. 235-289. Quant a la cita, p. 242.

2.1. ELS ESCRITORS PROVENÇALS MODERNS (FELIBRISME)

2.1.1. Primers contactes

La relació entre Catalunya i Provença fou molt estreta al llarg de la segona meitat del segle XIX i principis del XX a causa de les renaixences literàries i lingüístiques respectives, tot i que amb certes èpoques de notable distanciament.

En aquest marc general sobresurten, especialment, les relacions entre Mistral i Verdaguer però, per entendre'n l'origen, oferirem, abans, algunes pinzellades de com s'establiren els primers contactes entre felibres i catalans. Sigui com vulgui, en les relacions entre Verdaguer i Mistral, no es pot deixar de fer referència a la intervenció providencial de Víctor Balaguer (Barcelona 1824 - Madrid 1901) un dels polítics i escriptors més destacats del XIX i un dels principals artífexs de la recuperació dels Jocs Florals. Balaguer, després d'implicar-se en política a mitjan segle XIX, acabà dirigint el Partit Progressista i hagué d'exiliar-se per haver participat en una conspiració per enderrocar els Borbons. Expatriat per raons polítiques, fou acollit pels felibres avinyonencs i actuà de pont entre una i altra cultura.

De fet, fou Víctor Balaguer qui presentà Verdaguer a Mistral durant els Jocs Florals de Barcelona de 1868 als quals aquest darrer havia viatjat acompanyat del poeta irlandès d'expressió occitana William Bonaparte-Wyse, traductor a l'anglès de fragments de *L'Atlàntida*. En deixa constància Verdaguer a la carta que envià, l'any 1881, a Víctor Balaguer per donar-li el condol per la mort de la seva esposa (EJV, vol. III, carta 262). La relació entre Mistral i Verdaguer ha rebut àmplia atenció, motiu pel qual ens limitarem a donar notícia dels estudis ja publicats sobre aquest aspecte i a remetre-hi el nostre lector.

Tornant, però, al context general, cal dir que el primer contacte entre felibres i renaixentistes catalans es remunta a l'any 1861, quan Damas Calvet, un enginyer jove i lletraferit, procedent de Figueres féu una parada a Tarascó per assistir a les festes locals. Anava a París en un viatge d'estudis amb una subvenció del govern espanyol per investigar sobre les indústries químiques. Allí tingué l'oportunitat de parlar per primer cop amb els felibres Josep Roumanille, Frederic Mistral i Teodor Aubanel, entre d'altres. Fou rebut cordialment i en aquest moment s'iniciaren els

contactes entre felibres i catalans. El mateix Calvet explica al *Diario de Barcelona* a finals de juny de 1861 que els felibres «siguen el movimiento literario de Cataluña, pues poseen ya los dos primeros tomos de los juegos florales, y eran ya muy conocidos en Provenza los nombres de Milà, Rubió, Bofarull, Balaguer y Clavé». ⁸⁷ Els felibres, de fet, tal com passava amb els catalans, aspiraven a elevar les seves respectives llengües a llengua de creació literària i augmentar-ne l'ús entre els cercles més cultes, fent-les transcendir més enllà dels cercles familiars que, d'altra banda, mai les havien deixat de parlar. ⁸⁸

Les relacions entre felibres i catalans s'enfortiren notablement a finals de la dècada dels seixanta. Com apuntàvem, Balaguer, després de ser expatriat per raons polítiques a finals de l'any 66, s'establí durant aproximadament un any (fins a novembre de 1867) en terres de Provença on contactà amb els felibres avinyonencs i actuà de baula entre aquests darrers i els catalans. De fet, el contacte entre Balaguer i Mistral no s'atura quan el primer abandonà el seu exili, més aviat s'intensificà: un i altre intercanvien i comenten les obres que escriuen.

Amb Balaguer retornat de l'exili, un grup nodrit de catalans, en una mostra de gratitud als felibres pel bon tracte dispensat als catalans exiliats a Provença, ⁸⁹ viatjà a Avinyó el juliol de 1867. De l'exili de Balaguer en derivà un enfortiment entre les relacions de catalans i felibres, que es reuniren periòdicament durant les darreres dècades del XIX. A tall d'exemple, una nodrida representació de catalans participà el 1874 a les festes de commemoració del cinquè centenari de la mort de Petrarca a Avinyó a la qual, segons Ciprés Palacín, Balaguer no va poder assistir. ⁹⁰

D'aquestes trobades n'és un exemple prou destacat la Festa Llatina de 1878, auspiciada per la Société des Langues Romanes, a la qual concorregueren, entre

---

⁸⁷ Citació de Calvet extreta de DOMÈNECH, Guerau. «Breu notícia sobre Damas Calvet de Bodallés». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 42 (2011), p. 433-447. Quant a la citació, p. 441. Per a més informació, veg. ARAMON I SERRA, Ramon. *Frederic Mistral i la Renaixença catalana*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1985 i BLADÉ DESUMVILA, Artur. *Felibres i catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1961, p. 11-12.

⁸⁸ Per a més informació sobre els felibres, l'ús del provençal i el llatínisme romanès, veg. CIPRÉS PALACÍN, M. Ángeles. «Un poeta rumano en Provenza». *Revista de Filología Románica*, núm. 20 (2003), p. 135-150.

⁸⁹ Per a més informació veg. CIPRÉS PALACÍN, M. Ángeles. «Víctor Balaguer: su exilio en Provenza». *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, núm. 3 (1992-1993), p. 65-73.

⁹⁰ *Ibíd.*, p. 69.

altres, Aguiló, Matheu, Ubach i Vinyeta o Llorente i es premià el poeta romanès Vasile Alecsandri.⁹¹ Convé tenir present que en aquell temps agafava força el concepte d'«Idea Llatina»,⁹² per la qual advocaven els felibres occitans, encapçalats per Mistral. Com és ben sabut, es tractava d'un projecte politicocultural d'agermanament dels pobles llatins (iniciada amb l'amistat occitanocatalana i que s'estengué, en un primer moment, a romanesos i italians)⁹³ amb nucli a la Provença i que trobà en les Festes llatines —unes trobades literàries celebrades periòdicament a la Provença per afavorir la confraternització d'escriptors de pobles llatins— l'eina de promoció d'aquesta mena de «federació panllatina» que té com a punt d'unió el concepte de llatinitat o raça llatina en un context mediterrani.⁹⁴

Les relacions entre felibres i catalans es vehiculaven, doncs, en realitat, a través de les trobades literàries i, a través de les «Mantenences» que es podrien descriure com a «delegacions» del Felibritge, en una de les quals es comptava amb Verdaguer.

L'école des félibres se divise en trois catégories: les majoraux, les mainteneurs et les correspondants.

Les premiers sont au nombre de cinquante, et leur réunion, qui se nomme Consistoire, régit l'ensemble de l'association. [...]

L'association elle-même est partagée en trois grandes sections ou maintenances, qui comprennent : sous le nom de Provence, tous les pays de langue d'Oc situés le long de la rive gauche du Rhône ; sous celui de Languedoc, ceux qui sont situés sur la rive droite ; sous celui de Catalogne, le Roussillon, le comté de Barcelone, avec Valence et les îles Baléares.⁹⁵

---

⁹¹ Vasile Alecsandri (1821-1890), polític, autor teatral i poeta romanès; director de la revista *Romania Literara*. El 1878, participà en les festes de germanor llatina de Montpeller convocades per la *Revue des Langues Romanes* i, en aquella ocasió, guanyà la copa artística oferta per Albert de Quintana al millor cant a la raça llatina amb la composició *Le chant du latin*. Savine cita Alecsandri en el seu estudi previ a la traducció de *L'Atlàntida: La Renaissance de la poesie catalane*.

⁹² El lector interessat en aquest concepte pot trobar més informació a BARTHE, Roger. *L'idée latine*, 2 vols. Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Études Occitanes, 1950-1951.

⁹³ Pel que fa al «llatinisme italianitzant» cal recordar la festa de 1874 a Avinyó en honor a Petrarca. Veg. BOVER I FONT, August. «La Festa literària de Banyuls de la Marenda (1883)». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXI. Miscel·lània Joan Bastardas*, 4. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1990, p. 135-155.

⁹⁴ Sobre aquesta qüestió, veg.: a) DIVERSOS AUTORS, *Literatura i identitats*, a cura de Magí Sunyer, Roser Pujadas i Pere Poy. Tarragona: Cossetània, 2004 i els suara citats b) BOVER I FONT, August. «La Festa literària de Banyuls de la Marenda (1883)», i c) BLADÉ DESUMVILA, Artur. *Felibres i catalans*.

⁹⁵ ANÒNIM. «Barcelone et Montpellier. Jeux Floraux et Félibrige». *Le Roussillon*. 1 de maig de 1883.

Verdaguer formava part dels *majoraux* —*majourau* en occità— de Catalunya i era *Membre d'ou Counsistòri Felibren de la man d'eila di Pirenèu*, com a mínim des del 21 de maig de 1876.⁹⁶ En aquest mateix moment també en formaven part altres literats catalans com Marià Aguiló, Víctor Balaguer, Jaume Collell, Tomàs Forteza, Teodor Llorente o Damas Calvet.

Així mateix, són especialment remarcables les trobades entre uns i altres, entre les quals cal esmentar la felibrejada que celebrà la «Mantenença» del Llenguadoc al castell de Fontfreda (Aude) el juliol de 1883, en la qual es dugué a terme el concurs literari de la *Société pour l'étude des langues romanes* i es llegiren alguns poemes, entre els quals n'hi havia alguns de Verdaguer. No es té coneixement exacte del títol de la composició encara que la *Revista Literaria* de juliol de 1883 indica que es tracta d'un poema que Verdaguer havia llegit en «l'excursió que feu á Montserrat en companyia dels escriptors forasters que van assistir als nostres Jochs Florals.»⁹⁷

Una mostra més que els desplaçaments i intercanvis d'uns i altres a una i altra banda dels Pirineus estaven a l'ordre del dia és la presència de Félix Gras⁹⁸ en la celebració dels Jocs Florals de Barcelona de 1893. En arribar a Barcelona, Gras relatava el següent:

La primera visita que vaig rebre, la primera má amiga que vaig extrényer fou la vostra, mon estimat Verdaguer fou la vostra, mon estimat Verdaguer. A las primeras paraulas al só de vostra veu, á la estreta de vostra má comprenquí lo obert de vostre esperit i tota la lleyaltat de vostre cor.⁹⁹

Un dels darrers exemples del filoprovençalisme català, personificat en Verdaguer, es troba en l'assistència del poeta català a la felibrejada del Mas de Cotte¹⁰⁰ a

---

⁹⁶ ANÒNIM. «Doucumen. VI Membre d'ou Counsistòri Felibren de la Man d'Eila di Pirenèu. Majourau nouma lou 21 de Mai 1876. / Mantenènço de Catalougno». *Lou Felibrige*, [s.d.], p. 91-94. Retall conservat dins Verd. 10-VII-6, VII. (*Retalls de diari col·leccionats per Verdaguer, targetes, un retrat i altres papers*), f. 21-22.

⁹⁷ ANÒNIM. «Crònica literaria». *Revista literaria*, núm. 7 (Juliol de 1883).

⁹⁸ Malemort-du-Comtat, 1844 – Avinyó, 1901. Jurista i poeta occità, *Capoulié* del Felibritge d'extracció marcadament republicana.

⁹⁹ «Los jochs florals». *La Veu de Catalunya*, núm. 18 (6 de maig de 1894), p. 211-213.

¹⁰⁰ D'aquesta trobada en derivà un opuscle de 25 pàgines que recull el discurs que pronuncià Frédéric Donnadieu, president de la mantenença del Llenguadoc. El volumet conté una completa ressenya biobibliogràfica del poeta. DONNADIEU, Frédéric. *Carmen Sylva e Jacinto Verdaguer: discours tengut davans la Cour d'Amour del Mas de Cotte lou V de Julhet MDCCCLXXXVI*. Montpeller: Emprimaire Centralo del Miejour (Hamelin Fraires), 1887. L'opuscle també aprofundeix en la figura de Carmen

Montpeller el juliol de 1886 on el català llegí el poema «Barcelona a Montpeller», un poema de tema jaumí del qual donarem detalls en parlar de la recepció de Verdaguer.

D'aquest mateix any és el conegudíssim parlament que pronuncià el folguerolenc en la festa del Certamen Catalanista de Sant Martí de Provençals l'11 de novembre de 1886. Després de criticar els aires naturalistes que corrien per Europa i que ell personificava en Émile Zola i Jean Richepin, Verdaguer remarcava la puresa de les literatures catalana i provençal renaixentistes, a les quals considerava germanes bessones:

La literatura catalana, es estada la més pura d'Europa. [...] Los provensals, de qui tal vegada, molts de vosaltres sou descendents, sinó que ho diga'l nom de vostra patria, tenen, com sabeu prou, una literatura, germana bessona de la nostra, ab la cual navega de conserva, lluytant ab los vents del unitarisme, avassalladors y tiranichs á Fransa com á Espanya. Y, mirau com sos timoners han procurat guardarla sana y creyenta, allunyant-la de la corrupció y de l'incredulitat parentas de la mort.¹⁰¹

2.1.2. Implicacions políticoculturals

Tornant enrere, convé recordar que l'any 1868 suposà un gir en la història del felibrisme i dins d'aquest moviment sorgeixen visions contraposades:

1868 marque un tournant dans l'histoire du Félibrige. Le mouvement a pris de l'extension, et Mistral ne mène plus seul la barque. Les positions s'affrontent. [...] Ici l'histoire littéraire passe par la politique, et il convient d'en dire un mot avant d'aborder les œuvres.¹⁰²

Com explica August Rafanell,¹⁰³ l'any 1892 alguns dels joves seguidors del felibrisme que es reunien al Café Voltaire de París –Charles Maurras, Frederic Amouretti i Auguste Marin– redactaren la «Declaració dels felibres federalistes» en un intent de reconduir el moviment mistralià cap al terreny polític. Buscaven la descentralització i l'oficialitat de la seva llengua. Formaven part de l'equip de

---

Sylva, pseudònim de la reina consort Elisabet de Romania, que fou sensible a la idea llatina i que té una extensa producció poètica.

¹⁰¹ VERDAGUER, Jacint. «Parlament que feu en la festa del Certamen Catalanista de Sant Martí de Provensals, lo President del Jurat, Mossen Jacinto Verdaguer». *L'Arch de Sant Martí*, [s.d.], p. 1-4. Disponible a la BNC sota el topogràfic Verd. 10-VII-6, II. (*Discursos*), f. 6-7.

¹⁰² ROUQUETTE, Jean. *La littérature d'Oc*. París: Presses Universitaires de France, 1968, p. 94.

¹⁰³ RAFANELL, August. *La il·lusió occitana*. Barcelona: Quaderns Crema, 2006, p. 140-141.

l'*Aiòli* (el periòdic que dirigia Mistral).¹⁰⁴ A Catalunya aquest fet tingué una gran ressonància entre els catalanistes i coincidí quasi temporalment amb la redacció de les Bases de Manresa.

Des de *La Veu de Catalunya* —setmanari on intervenia Verdaguer i des d'on es podia resseguir «el pensament filosòfic, polític, religiós i social d'aquella època del desvetllament del nacionalisme català i també la seva estètica literària que no fou pas d'una importància menor»—¹⁰⁵ en la secció «Moviment regionalista» es reflexionava sobre els grups territorials d'Europa, sempre des d'una òptica catòlica i regionalista.¹⁰⁶ El dirigia Verdaguer Callís —cosí de Verdaguer i també un dels vincles destacats entre catalans i occitans— i seguia de prop tots els moviments regionalistes i nacionalistes europeus, amb alguns membres dels quals estaven en contacte:

L'exemple del regionalisme a França, al davant del qual se situa aquest provençalisme renovat i polític de la generació de 1890 [...], constituirà l'altre model —al costat del cas dels joves txecs i dels avenços autonomistes irlandesos— d'on el catalanisme conservador i possibilista extraurà en aquesta dècada dels noranta alguns dels seus miratges per a argumentar el necessari pas a la intervenció electoral.¹⁰⁷

De tota manera, la iniciativa dels joves felibres, tot i que en principi fou ben acollida, no prosperà. Cal tenir en compte però que, com diu el mateix Rafanell, «un home com Verdaguer i Callís; conservador, però atent a les pulsacions dels federalistes de París»¹⁰⁸ no devia congeniar gaire amb la posició de Mistral que centrava els seus interessos en la llengua i la literatura. És en aquest punt en què el camí comú que recorrien catalans i provençals comença a bifurcar-se.

Sembla ser que Verdaguer i Callís intentava mantenir la relació amb els provençals amb articles publicats a *La Veu de Catalunya* i amb les traduccions de contes i

---

¹⁰⁴ Veg. n. 102, p. 97.

¹⁰⁵ RUCABADO I VERDAGUER, Manuel. «El pas de *La Veu del Montserrat* a *La Veu de Catalunya* en la correspondència Collell-Verdaguer i Callís», *Anuari Verdaguer 1991*, p. 61-106. La cita és de la p. 61.

¹⁰⁶ L'etapa de setmanari de *La Veu* acabà l'any 1898 quan Prat de la Riba demanà a Verdaguer i Callís «la prestació del seu periòdic, a la qual aquest accedí voluntàriament, [que] fou convertit en diari. No acceptà el càrrec de director que li oferien, però continuà col·laborant-hi». SALARICH I TORRENTS, Miquel dels Sants. «Narcís Verdaguer i Callís. 1863–1918», *Ausa*, núm. 45 (1963), p. 423-433. *La Veu de Catalunya* es convertí en el portaveu del catalanisme moderat. La cita és de la p. 429.

¹⁰⁷ COLL I AMARGÓS, Joaquim. *Narcís Verdaguer i Callís (1862–1918) i el catalanisme possibilista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 314.

¹⁰⁸ Veg. n. 103, p. 143.

rondalles en provençal que publicava, bé fossin traduccions pròpies o en col·laboració amb la seva esposa, bé traduccions d'altri. Com explica Rafanell, «l'actitud de Narcís Verdaguer responia a una convicció sincera».¹⁰⁹ Com a director del setmanari i també com a traductor dels textos que hi publicava, estava convençut que la influència provençal per proximitat, a diferència de la influència francesa i l'espanyola, seria útil per l'afermament i la projecció de la literatura catalana així com per una recuperació de «la vida nacional». Verdaguer Callís veia en aquestes traduccions una influència positiva tant des del punt de vista polític com des del punt de vista literari, cosa que es veia amb bons ulls per part dels provençals, distanciats dels catalans des de l'intent, nascut a París, de donar un gir polític al Felibritge l'any 1892.¹¹⁰

En resum, durant la dècada dels 90 del segle XIX, dins dels interessos políticoliteraris de Verdaguer i el seu cosí —plasmats a *La Veu de Catalunya*— destaca la voluntat de seguir de prop l'evolució del moviment provençalista on s'obria pas una nova generació felibre:

Favorable[s] a la politització de les aspiracions regionalistes. Aquest canvi de tendència s'estava estenent per tot el Migdia, i un bon exemple d'això el constituïa [...] el descabdellament de revistes locals, les quals, seguint l'exemple de l'*Aiòli* (1891–1899), conjuminaven les reivindicacions polítiques amb les afeccions literàries. [...] Així, mercès a la vella germanor literària i a l'habitual intercanvi de publicacions entre regionalistes de les dues bandes del Pirineu, *La Veu de Catalunya* es farà ressò puntualment, i amb gran entusiasme, dels intents de vertebrar políticament les aspiracions.¹¹¹

2.1.3. Jacint Verdaguer i Frederic Mistral: punts de contacte

Per últim, com ja s'apuntava al començament, abordem la relació entre el nostre poeta i Frederic Mistral, els dos poetes més destacats a Catalunya i Occitània durant el segle XIX. No es pot deixar de fer referència a la intervenció providencial de Víctor Balaguer¹¹² —fervent defensor dels Jocs Florals i president dels Jocs d'aquell any—, que presentà Verdaguer a Mistral durant els Jocs Florals de

---

¹⁰⁹ *Ibíd.*, p. 165.

¹¹⁰ *Ibíd.*, p. 169.

¹¹¹ COLL I AMARGÓS, Joaquim. *Narcís Verdaguer i Callís (1862–1918) i el catalanisme possibilista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 313.

¹¹² La correspondència de Mistral a Víctor Balaguer es conserva a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú.

Barcelona de 1868. Mistral havia vingut a presenciar l'acte acompanyat d'un grup de felibres, entre els quals el poeta irlandès d'expressió occitana William Bonaparte-Wyse, i Verdaguer havia participat als Jocs amb *L'Espanya naixent*, que no li fou premiada. Just l'endemà dels Jocs, a l'Ateneu s'oferí una festa en honor dels visitants estrangers durant la qual Balaguer presentà Verdaguer i Mistral.

Collell, en un article de 1930, recordava així l'escena: «Véurel ab sa indumentaria característica d'estudiant-pagès ab sa barretina, en Balaguer, y presentar-lo a n'en Mistral, fou cosa d'un moment que feya l'efecte de una escena preparada. Y no ho era pas. En Balaguer lo presentà a Mistral com un pagès autèntich de la Plana de Vich que feya versos; y aleshores el gran capoulié li tocà'l front dientli: Verdaguier il faut être fier; y no veyenthi en aquell minyó no mes que un humil xafaterrossos, li va dir que “no havia de fer cas de la lluminaria de la gran ciutat, y que li parlaria més al cor la llumeneta de la llàntia de la iglesia de son poble”. Quan després tomant cap a la casa dels Srs. de Picó (Portaferrissa) volguí portarlo allà pels volts de la Catedral pera que se revingués de la forta emoció rebuda, ell me deya que li semblava que en Mistral l'havia renyat. D'aixo vingué aquella dita del *Tu Marcellus eris*, y se'n tornà content y més animós que may a les aules del Seminari.»¹¹³

La primera carta que ens consta entre tots dos és de 18 de juliol de 1877 i és la resposta de Mistral a l'enviament, per part de Verdaguer, de la primera edició de *L'Atlàntida*. A la segona edició de l'obra (1878) Verdaguer inclouria la carta de Mistral com a pròleg. La missiva també es troba recollida a l'*Epistolari de Jacint Verdaguer* (EJV), vol. II, carta 109. En aquest moment s'inicia un contacte epistolar i personal regular fins la mort del poeta. Aquesta relació entre Mistral i Verdaguer ha rebut àmplia atenció, motiu pel qual val la pena donar notícia dels estudis ja publicats sobre aquest aspecte i remetre-hi el nostre lector. Com a testimoni de primera mà tenim 24 cartes que intercanviaren ambdós literats entre 1878 i 1897 i que estan recollides a l'EJV i a l'article citat suara sobre la relació de Verdaguer i Mistral, en el qual Josep Solà i Camps i Ramon Pinyol presentaren la relació entre el poeta català i el felibre. També és destacable l'article de M. Àngels Verdaguer¹¹⁴ «Mistral i Verdaguer. Contribució a l'inventari de la documentació

---

¹¹³ Extret de SOLÀ I CAMPS, Josep M.; PINYOL, Ramon. «Set cartes inèdites de Verdaguer a Mistral» *Anuari Verdaguer 1990*, p. 7-19. Quant a la cita, p. 7.

¹¹⁴ «Mistral i Verdaguer. Contribució a l'inventari de la documentació existent.» A: *Les relacions catalano-occitanes al llindar del segle XXI*. Peronnas: Éditions de la Tour de Gile; Association Française des catalanistes, 2009, p. 447-464.

existent» i el meu article¹¹⁵ «Frederic Mistral i Joan Baptista Blazy, difusors de Verdaguer a França». Pel que fa a aspectes biogràfics del felibre, és recomanable el volum que li dedicà Jean-Yves Casanova.¹¹⁶

Després de la trobada de 1868, Verdaguer i Mistral no tornaren a coincidir fins el 5 de juny de 1884 a París. Aquestes dues són les trobades més rellevants entre ells dos. D'aquest viatge en donarem més detalls en parlar dels contactes de Verdaguer amb els hispanistes/catalanistes francesos i dels cenacles literaris parisencs. Tal com dèiem, Verdaguer, a París, aprofità per reiterar la seva admiració i agraïment a Mistral i aquest darrer, segons li confirmà de paraula, l'autoritzà per traduir *Nerto*, petició que Verdaguer li havia fet en una carta de 10 de maig de 1884, recollida en l'article de Solà i Camps i Pinyol. La traducció no veié la llum fins l'any 1885.

És especialment rellevant i seria digne d'estudi el procés traductològic de *Nerto* puix l'autoria de la versió catalana fou realment polèmica. Cal tenir en compte que, tot i que la traducció catalana de *Nerto* (1885)¹¹⁷ va sortir signada per Jacint Verdaguer, l'autoria real és incerta. Es tracta d'una edició bilingüe francès-provençal que publicà la Llibreria d'Àlvar Verdaguer, a Barcelona.¹¹⁸

En aquest sentit, un obituari anònim amb motiu de la mort de Narcís Verdaguer i Callís¹¹⁹ que aparegué el 12 d'abril de 1918 a *La Veu de Catalunya* i que citen

---

¹¹⁵ «Frederic Mistral i Joan Baptista Blazy, difusors de Verdaguer a França». A: *Les relacions catalano-occitanes al llindar del segle XXI*. Peronnas: Éditions de la Tour de Gile; Association Française des catalanistes, 2009, p. 329-337.

¹¹⁶ *Frédéric Mistral: l'enfant, la mort et les rêves*. Canet: Trabucaire, 2004.

¹¹⁷ Sembla que hi hagué un intent de fer-ne una versió bilingüe català-castellà. Veg. n. 113, p. 9.

¹¹⁸ Veg. Barcelona: Llibreria d'Àlvar Verdaguer, 1885. El volum es reedità el 1903.

¹¹⁹ (Vic, 1863 - Barcelona, 1818) Periodista, polític, literat i traductor al català, cosí de Verdaguer amb el qual el poeta tingué desavinences manifestes durant la seva crisi personal de mitjan anys 90. Verdaguer i Callís col·laborà al setmanari *La Veu del Montserrat* i fundà, amb Jaume Collell, la *Veu de Catalunya* (1891), que dirigí fins que es convertí en diari el 1899. La seva producció com a escriptor no fou recollida més que parcialment i de forma pòstuma el 1925 en un dels fascicles de «La Lectura Popular» que editava Francesc Matheu sota el segell d'Il·lustració Catalana. Igualment, una mostra de l'obra periodística fou editada amb el títol *La primera victòria del catalanisme* (1919). Pel que fa a la seva activitat traductora, cal parlar atenció especial als nombrosos textos en textos d'autors vuitcentistes d'Occitània que girà al català i que escampà en nombroses publicacions periòdiques. Ja l'any 1893, quan es casà amb Francesca Bonnemaïson, començà a traduir conjuntament amb ella amb el pseudònim «Franar». Ens consten més d'una setantena de textos en prosa que aparegueren publicats al setmanari *La Veu de Catalunya*. Es tractava de rondalles, contes populars i llegendes moralitzants de tarannà conservador. Sembla que Verdaguer Callís inicià les seves traduccions del provençal amb el poema de Mistral *Lou Lioun d'Arle* que es publicà a *La Veu de Montserrat* el març de 1885 i les continuà a *La Veu de Catalunya*. Ciprés Palacín (Veg. «Las traducciones catalanas del provençal en la prensa del siglo XIX», *Thélème: Revista complutense de estudios franceses*, núm. 17 (2002), p. 179-195.) n'elabora un primer catàleg que he ampliat, revisat i corregit a CAMPS, Núria. «La recepció de la literatura provençal a *La Veu de Catalunya*

Josep M. Solà i Ramon Pinyol en el ja repetidament citat article, atribueix l'autoria de la traducció catalana de *Nerto* a Verdaguer i Callís i afirma:

No volem tocar sinó de passada un punt delicat, el de la paternitat de l'esplèndida traducció de «Nerto», que figura entre les obres de Mossèn Jacint Verdaguer. En realitat féu la traducció «Franar» —que aquest era el pseudònim d'En Verdaguer i altra eminent personalitat a ell íntimament unida—; Mossèn Verdaguer revisà l'original i n'assumí la responsabilitat davant el públic, per l'excessiva modèstia de «Franar».¹²⁰

Encara que és molt possible que Verdaguer i Callís tingués un gran domini del provençal, superior fins i tot al del seu cosí, no es pot deixar de dir que la producció mistraliana aparegué —per norma general— en versió bilingüe francès-provençal i que, en conseqüència, probablement Jacint Verdaguer —en cas de no tenir prou perícia traslladant textos del provençal— es valgué de la versió/autotraducció francesa mistraliana. En tot cas, no podia deixar de veure-la, acarada com estava amb l'original occità.

Coll i Amargós, igual que Josep M. Solà i Ramon Pinyol, considera que és impossible que la versió fos obra de «Franar» —o com a mínim que hi prenguéss part Bonnemaison— ja aquest pseudònim s'emprà, únicament, amb posterioritat a l'enllaç de Verdaguer Callís i Bonnemaison (1893). No obstant això, Coll i Amargós manifesta certa cautela:¹²¹

Amb tot, creiem que la informació podria ser en part certa. D'una banda, no hem d'oblidar les segures confidències que Narcís Verdaguer degué fer a F. Cambó durant els llargs anys d'íntima amistat. I, d'una altra, no podem menystenir que N. Verdaguer tenia un coneixement molt profund del provençal —com demostraria a les traduccions de contes publicats al setmanari «La Veü de Catalunya» durant els anys noranta, avantatge que, cal assenyalar-ho, li facilitaria una estreta relació amb tot el cercle d'escriptors i poetes que envoltaven Mistral i que s'aplegaven en el felibritge.

Segons un article de Ramon Pinyol de 2006, el marc de publicació de la necrològica —el diari que havia dirigit el mateix Verdaguer Callís— podria donar versemblança a la informació. Pinyol, tanmateix, reflexiona sobre el fet que «és

---

(1891-1896)», *Traducción y cultura: La literatura traducida en la prensa hispánica (1868-98)*. Berna: Peter Lang, 2010, p. 475-491.

¹²⁰ Veg. n. 113, p. 9.

¹²¹ COLL I AMARGÓS, Joaquim. «Narcís Verdaguer i Callís davant el drama de mossèn Cinto», *Ausa*, núm. 137 (1996), p. 137-154. Quant a la citació, veg. p. 139.

molt dubtós que Jacint Verdaguer s'apropriés de la feina d'un altre».¹²² Aquesta informació també la recull l'*Enciclopèdia Espasa*, tot i que amb reserves. En referència a aquesta mateixa qüestió, August Rafanell a *La il·lusió occitana*, assegura, en aparença sense cap dubitació, que:

Verdaguer i Callís] va ajudar el seu cosí germà, Mossèn Cinto, en la versió de *Nerto* de Mistral (1885). Potser, més que ajudar-lo, en va ser l'únic traductor, donat que, a diferència del sacerdot-poeta, aquell «tenia un coneixement molt profund del provençal».¹²³

Sembla que Rafanell, en fer aquesta afirmació, no va tenir en consideració el fet, que hem comentat abans, de la publicació bilingüe, provençal-francès, de l'obra, cosa que afebleix la contundència d'aquestes asseveracions.

No era la primera ni l'última vegada que Verdaguer exerciria de traductor i si ho feia —com exposa Joan Requesens a l'article «Jacint Verdaguer, traductor»—¹²⁴ ho feia per «afinitat d'idees».¹²⁵ A propòsit de les motivacions de Verdaguer, Requesens precisa que segurament el català feia seu el valor ideològic dels textos que traslladava i que, en el cas de Mistral traduïa per «afecte i agraïment»;¹²⁶ per Verdaguer, Mistral era «el mestre, l'amic i el seu referent ideològic-literari».¹²⁷ Això queda reflectit en la carta que Verdaguer trameté a Mistral el 10 de maig de 1884 per demanar-li l'autorització per a traduir *Nerto*:

A les vostras repetides y per mi tan llausengeras mostrás d'inmerescuda estimació, he pensat moltas vegadas com podria correspondre, y avuy que se m ofereix ocasió plasent, vinch á demanarli lo seu beneplacit [per traslladar *Nerto* al català]. // Acabo de'veure y admirar la vostra *Nerto*, fruyt madur d una imaginació que l sol de Provensa escalfa y d un cor creyent que l sol de la fe cada jorn mes vivifica. // Encara que incapas mon enginy per seguir vostra sublime volada, he pensat en assajar la traducció de la *Nouvelle* y si vos plau mon intent, espero mereixer vostra aprobació y permís, que seran per mi eficas estímulo per emprendre y portar a bon terme la obra.¹²⁸

---

¹²² «Les escriptors vuitcentistes i la traducció», *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 13 (2006), p. 67-75. Quant a la cita, veg. p. 75.

¹²³ Veg. n. 103, p. 165. La citació entre cometes es reproduïda per Rafanell de *El Matí*, 28-VI-1930, I.

¹²⁴ *Revista Catalana de Teologia*, núm. XXIX/1 (2004), p. 113-155.

¹²⁵ Per a una relació detallada de les traduccions de Verdaguer, veg. l'article citat en la n. ant., p. 148.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 147.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 148.

¹²⁸ Veg. n. 113, p. 14.

Comptat i debatut, Mistral fou un dels principals valedors de l'obra verdagueriana a França i l'artífex de la bona acollida del poeta català en aquella terra. Solà i Camps i Pinyol, recorden, a més, que Mistral inspirà algunes peces de joventut del poeta català.¹²⁹ El felibre és també l'autor de la traducció d'un fragment de *L'Atlàntida* verdagueriana: «Cor d'illes gregues» apareguda, en occità, a *L'Aiòli* el maig de 1897.¹³⁰ I, per últim, Mistral es convertí en un dels seus suports en època de tribulacions personals quan, a la segona meitat de la dècada dels 90, es posà en dubte la integritat mental del poeta català. Com veurem en parlar de la relació entre Justí Pepratx i Frederic Mistral, el març de 1897 (EJV, vol. X, carta 1268), per exemple, Verdaguer remerciava Pepratx per un donatiu de 100 pessetes que el francès li havia enviat. Sembla que el nord-català havia parlat amb alguns dels amics del poeta del nord dels Pirineus i li havia enviat un resum del que havien parlat. Mistral fins i tot, com veurem, donà diners per ajudar el poeta.

M alegre de lo que m conta de M. Felix Gras, Donnadiou, M. André, M. Camp, &, y sobretot de la simpatia de Mistral. (EJV, vol. X, carta 1268)

---

¹²⁹ *Ibid.*, p. 9.

¹³⁰ ANÒNIM. «Chor de les Illes Gregues. Traducció del Cant VII de *L'Atlàntida*, per F. Mistral». *L'Atlàntida*, núm. 25 (15 de maig de 1897), p. 12.

2.2. ELS CERCLES I LA PREMSA CATÒLICA A LA CATALUNYA DEL NORD: ELS CATALANISTES ROSSELLONESOS I ELS CERCLES D'INTEL·LECTUALS CATÒLICS.

2.2.1. La nord-catalanitat. Consideracions prèvies

Tal com ja vaig comentar a l'article «Miquela Valls: dona, docent, traductora de Verdaguer i defensora del català»,¹³¹ és indiscutible que, històricament, la Catalunya del Nord ha estat sotmesa per part de París a una estratègia sistemàtica de «francesització» / afrancesament. Durant el segle XIX i principis del XX, els que ens ocupen, per fer referència al que avui s'anomena Catalunya del Nord el mot de preferència era «Rosselló». Quant als aspectes relacionats amb l'Estat, segons Lluç Bonet,¹³² s'utilitzava «*Département des Pyrénées-Orientales*, [...] el nom de la demarcació creada el 1790, després de la Revolució Francesa, afegint una part de la Fenolleda a l'antic Comtat de Rosselló i part del de Cerdanya (les actuals comarques de Rosselló, Capcir, Alta Cerdanya, Conflent i Vallespir)».¹³³

El 1992, Miquel Mayol i Raynal sostenia en el seu article «Mecanismes de la francesització»¹³⁴ que la realitat de la Catalunya del Nord és de difícil comprensió tenint en compte algunes paradoxes que condicionen i han condicionat l'existència dels nord-catalans en el transcurs de la història:

Entendre la realitat nord-catalana avui no és gens fàcil. L'ambigüïtat de la situació apareix arreu a qualsevol observador una mica atent. D'una banda, per exemple, l'abús dels senyals d'identitat: el gentilici afrancesat en «catalan, catalane» en la denominació de centenars d'agrupacions econòmiques i lúdiques, la quadribarrada es posa sense cap mena de vergonya al costat de la tricolor a qualsevol avinentesa. D'altra banda, l'ús quasi confidencial del català i la traducció política només testimonial d'una identitat arreu manifestada.

És la història que dóna la clau d'aquests enigmes, sols la història permet d'entendre la pugna multiseccular que hi ha hagut en aquesta terra entre la força

---

¹³¹ *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 19 (2012), p. 219-235.

¹³² «Lluís Pastre (1863-1927): Un mestre d'escola *Gavatx*, laic i catalanista al Rosselló». *Llengua & Literatura*, núm. 22 (2011-2012), p. 13-38.

¹³³ *Ibid.*, p. 13.

¹³⁴ MAYOL, Miquel. «Mecanismes de la francesització». A: *Qui som els Catalans del Nord* [en línia]. Associació Arrels. [Data de consulta: 1 de febrer de 2011] <http://arrels.free.fr/QUISOM/SOCIOPOLITICA.HTM>. Aquesta monografia fou publicada en paper l'any 1992. Veg. DIVERSOS AUTORS. *Qui sem els Catalans del Nord*. Perpinyà: Associació Arrels, 1992.

abassegadora de l'assimilacionisme francès i una pregona, quasi irreductible, catalanitat.¹³⁵

El professor i editor nord-català Ramon Gual reflexionava el 1992 sobre el mateix en l'article «Mentalitats nord-catalanes».¹³⁶ Segons ell, un nord-català

[...] té com a característica principal ser totalment ambigu i constantment acomplexat.

Ambigu quant a definir-se. Què és ell? Català o francès? Primer francès que català o al revés? Francès de papers i català... de cor? No és culpa seva si l'Estat francès, voluntàriament i constantment, ha fet l'amalgama entre les paraules «estat» i «nació», i al contrari la separació «neta i precisa» entre el «francès, llengua d'una nació» i el «català, dialecte, patuès i al màxim llengua regional». Ho ha reeixit talment bé, ho ha fet entrar tan profundament en els cervells que ara tothom n'està totalment convençut. Per tant no pot existir una «nació catalana» a l'interior d'un «estat» francès.¹³⁷

En conseqüència, si es presta atenció al component lingüístic, s'està davant d'un clar bilingüisme sistèmic, endogen i completament asimètric/diglòssic quant a la relació de preponderància/preeminència del francès (llengua amb voluntat dominant) sobre el català (llengua «dominada» amb vocació d'adquirir el mateix valor d'intercanvi que el francès). És precisament la idiosincràsia geopolítica i sociolingüística d'aquesta zona fronterera¹³⁸ —un magma, un entremig, en el qual no hi ha una distinció precisa entre nacionalitats, cultures, llengües ni identitats— el que possibilita la comprensió de la dimensió històrica i cultural de la Catalunya del Nord.

2.2.2. La recepció de Verdaguer a la Catalunya del Nord. La Renaixença nord-catalana

Fetes aquestes consideracions conceptuals i terminològiques, comencem ara a desgranar el marc en el qual, al segle XIX, es començà a gestar la recepció del poeta de Folgueroles a la Catalunya del Nord.

---

¹³⁵ *Ibíd.*

¹³⁶ GUAL, Ramon. «Mentalitats nord-catalanes» [en línia]. A: *Qui som els Catalans del Nord* [en línia]. Associació Arrels. [Data de consulta: 1 de febrer de 2011] <http://arrels.free.fr/QUISOM/SOCIOPOLITICA.HTM>. Aquesta monografia fou publicada en paper l'any 1992. Veg. DIVERSOS AUTORS. *Qui sem els Catalans del Nord*. Perpinyà: Associació Arrels, 1992.

¹³⁷ *Ibíd.*

¹³⁸ Veg. la reflexió sobre el concepte «espai de frontera» a GODAYOL, Pilar. *Espais de frontera. Gènere i traducció*. Vic: Eumo, 2000.

Tal com es reporta de forma breu, però molt eloqüent, en l'entrada dedicada a la Renaixença del *Nou Diccionari 62 de la literatura catalana*, Catalunya es trobava durant la primera meitat del s. XIX en una època de desvetllament cultural i intel·lectual que menà a la presa de «consciència de la cultura autònoma» a través de la llengua, fet que suposà «un increment molt notable de la producció literària en català». Més ben dit, «els dos grans designis de la Renaixença (la dignificació de l'idioma i l'edificació d'una literatura nacional) sorgeixen com a conseqüència d'una voluntat d'afirmar la personalitat autònoma de Catalunya en el terreny de la cultura.»

En aquell moment, igual com succeí a la Catalunya del Sud, durant les darreres dècades del XIX el Rosselló —que havia de fer front al centralisme francès que s'implantava cada vegada més en la seva societat— testimonià la Renaixença (nord)catalana. Anys abans, Verdaguer, en els seus primers viatges per terres nord-catalanes, fou espectador directe dels efectes que les polítiques centralitzadores de la capital francesa havien tingut a la Catalunya del Nord. Així ho relata Joan Torrent i Fàbregas a «*Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló*»:

Verdaguer comprova adolorit que, en força més grau que a la Catalunya d'ací, a la d'allà la influència abassegadora de la llengua oficial havia produït estralls irreparables: els muntanyencs parlaven un *patois* detestable, si bé digne de respecte; mentre que al pla i a les viles, la gent, com avergonyida de la corrompuda parla dels avis, l'havia bandejada del tot.¹³⁹

En resum, Verdaguer experimentava, també segons continua dient Torrent i Fàbregas, «[...]la decepció d'un català conscient per la pèrdua de la llengua, dels costums i de les virtuts més característiques dels avantpassats[...]».¹⁴⁰

Amb tot, entre aquestes impressions de Verdaguer en el seu primer viatge a la Presta el 1879 i la primera dècada del XX la situació canvia. La Renaixença al Rosselló s'estructurà a l'entorn de dues onades diferents. Des de principis del segle XIX, lletraferits com Josep Tastu o Pere Puiggarí, començaren a mostrar interès en la llengua i el marc historicocultural rossellonès. Com explicava Josep Gallart en

---

¹³⁹ TORRENT I FÀBREGAS, Joan. «Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló». *Anuari Verdaguer 1992*, p. 191-203. Quant a la cita, veg. p. 192.

¹⁴⁰ *Ibíd.*

el seu article sobre la influència dels erudits rossellonesos del XIX en les relacions entre els pobles catalans d'una i altra banda dels Pirineus i en la recepció de Verdaguer:

Un reduït cercle d'erudits rossellonesos (Pere Puiggarí, Francesc Jaubert de Paçà, Josep Tastú, Joan Mattes, Francesc Cambouliu i Bernat Alart) va posar entre 1824 i 1880, al Rosselló i a França, les bases històriques i filològiques objectives, científiques doncs, per fonamentar sense discussió una Renaixença catalana al Rosselló germana de la de Barcelona. Aquests erudits aconseguiren, primer, que els romanistes de França del segle XIX reconeguessin la filiació llatina directa del català. Segon, que fos reconeguda al Rosselló la unitat de la llengua de tota l'antiga corona d'Aragó, de la qual eren part els comtats del Rosselló i de la Cerdanya. I, tercer, que catalans i felibres occitans, que compartien llavors una etapa de renaixement, historiografiessin plegats llur esplendorós passat medieval. Hem d'afegir a aquest balanç altres beneficis: estudis de llengua i literatura catalana antiga, gramàtiques i diccionaris.¹⁴¹

Des del punt de vista literari, la primera Renaixença nord-catalana prengué forma durant les darreres dècades del segle XIX amb Josep Bonafont, Albert Saisset o Justí Pepratx com a abanderats i es materialitzà en les festes literàries de Banyuls de la Marenda (1883 i 1887). Amb tot, com afirma Joan Torrent i Fàbregas,¹⁴² el que realment desencadenà el vertader renaixement català rossellonès fou el *Canigó* de Verdaguer.

Quant a la segona onada, es gestà entorn de la Sociéte Catalane (nascuda el 1906) i s'estengué fins a principis dels anys 20 del amb l'esforç i l'impuls de Joan Amade, Lluís Pastre i Carles Grandó, entre altres.¹⁴³ En aquesta segona etapa el clergat fou un dels pilars del regionalisme al Rosselló. Durant l'episcopat de Juli Carsalade du Pont (1899-1932), bisbe d'Elna-Perpinyà, només en dos terços de les parròquies es pregava en català, però amb l'impuls d'aquest prelat la Renaixença catalana al Rosselló tingué certa continuïtat. Aviat els clergues nord-catalans començaren a

---

¹⁴¹ «Els erudits rossellonesos del segle XIX i Jacint Verdaguer. Codis disponibles: estudis, gramàtiques i diccionaris». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 291-309. En referència a la cita, veg. p. 304.

¹⁴² Veg. n. 139, p. 191-203.

¹⁴³ «Le Roussillon est depuis quinze ans le théâtre d'une Renaissance catalane; nos poètes les plus inspirés emploient volontiers la langue de leurs aïeux et leurs chants [...] en outre, la Sociéte d'Etudes Catalanes recrute toujours de nouveaux adhérents, son influence est subie par certains qui lui furent d'abord hostiles et, ce qui vaut mieux encore, elle est ressentie par les jeunes qui sont l'avenir, par le peuple qui est le nombre, qui fera le succès ou l'échec de la tentative». (LEGUIEL, Émile. «Lisons du Catalan». *Revue Catalane*, 15 (15 de juny de 1911), p. 161-168). Per un estudi en profunditat sobre Leguiel, veg.: PRAT, Enric; VILA, Pep. «Emile Leguiel, crític de Verdaguer (*L'Atlàntida* i *Canigó*)». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 225-238.

predicar en català i a escampar composicions literàries en català de caire regionalista. També segons Torrent i Fàbregas,¹⁴⁴ després de la mort de Verdaguer i Pepratx —un dels principals artífexs de la Renaixença al Rosselló— aquesta no s'aturà, sinó que el bisbe Carsalade, admirador i amic de Verdaguer, agafà el relleu dels que l'havien precedit —Verdaguer i Pepratx— amb la restauració de Sant Martí de Canigó, que esdevingué símbol de «la restauració de l'esperit català al Rosselló damunt tres columnes —mossèn Cinto, Pepratx i monsenyor Carsalade—».¹⁴⁵

En aquest sentit, és especialment informatiu un fragment de l'article de Xavier de la Torre «Avant la Renaissance catalane en Roussillon» aparegut a la *Revue Catalane* de 15 de juliol de 1912.¹⁴⁶ En aquest fragment es constata que els clergues foren els principals mantenidors de la tradició literària i explica com canvià la situació de la llengua catalana a l'Església amb l'adveniment de la Tercera República francesa. Així mateix, recorda que el bisbe Carsalade —a Catalunya Nord— i el bisbe de Cahors —al Midi, on es parlava occità— van optar per donar suport als «*dialectes provinciaux*» a través de la doctrina religiosa i això implicà que molts clergues —nord-catalans— es convertissin en catalanistes:

Parmi les mainteneurs de la tradition littéraire, il faut citer au premier rang le clergé. L'Eglise s'est trouvée à son poste pour soutenir et perpétuer notre langue. L'usage exclusif du catalan dans les sermons, prônes et catéchismes se maintient jusqu'à Napoléon III et, actuellement encore, les mêmes exercices se font ainsi dans les deux tiers des paroisses. Dans les autres et notamment celles de la ville, on prêche en catalan à une messe matinale. Le savant évêque de Perpignan, très versé dans les idiomes méridionaux et connaissant à fond le catalan, a donné, depuis quelques années, une nouvelle impulsion en conseillant à ses prêtres d'employer le plus possible la langue de la petite patrie. Mgr de Carsalade du Pont partage le tribut de notre reconnaissance avec le cardinal de Cahrières, le grand ami du félibrige, et Mgr Cézerac, son compatriote de Gascogne, le nouvel évêque de Cahors, pour le bon combat qu'ils ne cessent de mener en faveur des dialectes provinciaux.

Ainsi, pendant de longues années, les cérémonies religieuses furent les seules manifestations publiques où il fut donné au peuple d'entendre parler la langue maternelle. Quoi d'étonnant, dès lors, que les clercs soient largement représentés parmi les catalanistes [...]. Tenus à instruire le peuple et à parler en

---

¹⁴⁴ Veg. n. 139, p. 202.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 203.

¹⁴⁶ *Revue Catalane*, núm. 67 (15 de juliol de 1912), p. 210-212. Per a la citació veg. p. 211.

public, ils étudient la langue catalane et composent les ouvrages nécessaires à la diffusion de la doctrine religieuse. Ils se trouvent possesseurs du trésor qu'il va s'agir de défendre.

Carsalade¹⁴⁷ va tenir un paper cabdal en la història de la Renaixença al Rosselló. Aviat entrà en contacte amb la Renaixença catalana a través de Léonce Couture, que era professor a l'Institut Catòlic de Tolosa. Couture publicà molts articles i, entre ells, una ressenya de l'estudi de Tolrà de Bordas sobre *L'Atlàntida* de Verdaguer¹⁴⁸ i, a través d'aquest contacte amb els autors catalans i, en especial, amb Verdaguer —a qui va conèixer en persona el 4 d'agost de 1895 a Barcelona—¹⁴⁹, Carsalade impulsà la segona Renaixença catalana al Rosselló. En conseqüència, va trobar en els capellans de la seva diòcesi un bon nombre de seguidors, entre els quals es trobava Joan Baptista Blazy, un dels darrers traductors de Verdaguer al francès.

De tot aquest procés també en deixa constància la *Revue Catalane* de 15 de juny de 1911 on apareix una reflexió força eloqüent d'Émile Leguiel (1873-1962) —literat bretó establert al Rosselló i casat amb una catalana de Prats de Molló, proper als moviments de la Renaixença nord-catalana i especialment conegut pels seus assaigs sobre Verdaguer—.¹⁵⁰ De Leguiel és de referència l'extens volum d'estudi *Essai sur l'“Atlantida” et le “Canigó” de Jacinto Verdaguer*¹⁵¹ que publicà el 1904 amb un pròleg bilingüe català-francès de Juli Delpont.

Com testimonia Leguiel a la *Revue Catalane*, es feren evidents al Rosselló certs processos de recuperació dels orígens col·lectius i de conscienciació sobre el fet nacional i de pertinença propis del corrent romàntic que s'estenia per tot Europa:

---

¹⁴⁷ Veg. CORTADE, Eugeni. *Juli Carsalade du Pont, Bisbe de Perpinyà i defensor de Catalunya*. Barcelona: Curial, 1994.

¹⁴⁸ Caseponce ofereix algunes dades sobre la ressenya en el p. 23 de l'estudi que acabem de citar. Veg. COUTURE, Léonce. «L'Atlantide de don Jacinto Verdaguer», *Revue de Gascogne*, 1883, p. 146.

¹⁴⁹ Veg. n. 147. Carsalade va trobar el poeta a la llibreria Verdaguer. El francès ja el coneixia per la traducció francesa de *Canigó* de Tolrà de Bordas (VERDAGUER, Jacint. *Le Canigou*. París: Savine, 1889) i precisament sembla que havia entrat a la llibreria a buscar llibres de Verdaguer quan topà amb el poeta. Carsalade en deixa constància en una carta a Francesc Mateu de 1903 que Cortade reproduceix a les p. 36-37 del seu estudi. És possible que a l'Arxiu Nacional de París, en el Ministeri de Cultes, on hi ha el dossier personal del bisbe, hi hagi més informació sobre els seus contactes amb els sacerdots de la seva diòcesi. Així mateix caldria consultar la biblioteca catalana de Carsalade, a la Biblioteca Municipal de Perpinyà. Aquí s'obre un nova perspectiva de recerca.

¹⁵⁰ Per a un estudi en profunditat sobre Leguiel, veg.: PRAT, Enric.; VILA, Pep. «Emile Leguiel, crític de Verdaguer (*L'Atlàntida* i *Canigó*)». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 225-238. Anteriorment, s'havia publicat MIRACLE, Josep. «Émile Leguiel». *Serra d'Or*, núm. 1 (1963, gener – segona època), p. 43.

¹⁵¹ Barcelona: L'Avenç, 1904.

Le Roussillon est depuis quinze ans le théâtre d'une Renaissance catalane; nos poètes les plus inspirés emploient volontiers la langue de leurs aïeux et leurs chants, qui surprirent d'abord, sont maintenant recherchés, attendus avec impatience; en outre, la Société d'Études Catalanes recrute toujours de nouveaux adhérents, son influence est subie par certains qui lui furent d'abord hostiles et, ce qui vaut mieux encore, elle est ressentie par les jeunes qui sont l'avenir, par le peuple qui est le nombre, qui fera le succès ou l'échec de la tentative.¹⁵²

En altres paraules, el català fou recuperat com a llengua literària, es reactivà l'associacionisme de caire filocatalà —amb iniciatives tan destacades com les de la *Société d'Études Catalanes*— i, encara, el català guanyà prestigi entre estrats de la població fins llavors aliens a l'ús de la llengua catalana, això és: els joves. El cert és que el clergat fou un dels pilars d'aquesta recuperació que, al Rosselló i des del punt de vista polític, es canalitzà a través del regionalisme. Un regionalisme que traspuava vivament de les pàgines literàries en català de l'època i s'escampava per via dels sermons dels capellans literats nord-catalans. Tot i això, tal com afirma Joan Torrent i Fàbregas en l'article que hem citat més amunt,¹⁵³ el que realment desencadenà el renaixement català rossellonès fou el *Canigó* de Verdaguer.

El profundíssim impacte de l'obra verdagueriana en la societat nord-catalana, del qual també dona notícia Lluís Creixell,¹⁵⁴ fou tan notable que des de cercles catòlics i literaris rossellonesos es començà a traduir Verdaguer al francès, que continuava essent la llengua de cultura. Comença a haver-hi a partir de llavors una certa consciència que calia restituir al català un paper no subaltern.

Aquestes versions franceses de Jacint Verdaguer així com els originals en català — amb un pes específic vital i una influència decisiva en l'evolució cultural de la Catalunya del Nord— entraren a formar part del cànon de la literatura nord-catalana en un moment en el qual els nord-catalans estaven en plena efervescència de recuperació literària i necessitaven emmirallar-se en la producció literària de la Catalunya del Sud per recuperar el català literari en tots els seus gèneres, fixar-lo i començar a produir material nou. En altres paraules, al Rosselló del s. XIX ens

---

¹⁵² «Lisons du Catalan». *Revue Catalane*, núm. 54 (15 de juny de 1911), p.161-168. Per a la cita veg. p. 161.

¹⁵³ Veg. n. 139, p. 191-203.

¹⁵⁴ «La Renaixença al Rosselló».A: *Actes del Col·loqui. Internacional sobre la Renaixença*, I. Barcelona: Curial, 1992, p. 57-82.

trobem davant d'una incipient literatura en català en un marc geogràfic que podríem denominar perifèric o subaltern, situat en un espai de fronteres poc clares, en un entorn cultural minoritari i amb un repertori molt menys ampli que literatures més consolidades, com la de la Catalunya del Sud. L'activitat traductora adquirí, doncs, ben aviat un paper central i estratègic com a instrument de construcció del sistema lingüístic-literari nord-català. Fou en aquest moment quan una àmplia nòmina de traductors/escriptors començaren a aparèixer i amb ells les traduccions de Verdaguer al francès foren decisives.

Sigui com vulgui, com constata August Bover a «*Pàtria* i les relacions nord-catalanes de Jacint Verdaguer»,¹⁵⁵ el desenvolupament de Renaixença a una banda i altra dels Pirineus, seguí processos i camins ben diferents. A la Catalunya del Nord el moviment —originat per una recuperació econòmica de base agrícola, orientat lingüísticament i econòmicament cap a la capital (París), sense especial transcendència política i encapçalat per escriptors com Justí Pepratx— portava un retard de cinquanta anys respecte a la Renaixença de la Catalunya del Sud —possibilitada per una revolució industrial que oferí noves opcions a la burgesia (liberal) i molt marcada políticament pel «regionalisme moderat i catòlic»—. Bover presenta les característiques bàsiques d'aquestes dues «Renaixences» al mateix temps que en remarca les diferències:

[...] La Renaixença nord-catalana duu un retard d'una cinquantena d'anys. La recuperació econòmica que es va experimentar al nord no va ser d'abast industrial sinó agrícola —el conreu de la vinya—, amb una total dependència del mercat francès especialment del parisenc, que es va veure reforçada amb l'arribada del ferrocarril a Perpinyà el 1858. «Aquesta supeditació a necessitats forasteres (...), explica la fragilitat del moviment literari i lingüístic dels anys 80. La crisi del vi que comença amb el nou segle ho palesa. Sense crisi del vi i tot, però, la Renaixença rossellonesa portava en ella mateixa el germen de la seva destrucció, ja que orientava econòmicament (i doncs lingüísticament) el país cap al nord i n'accentuava la francesització (...). Per això la Renaixença rossellonesa no es va desenvolupar i no va desembocar en presa de consciència política com el Principat»¹⁵⁶, d'acord amb la síntesi de Pere Verdaguer. L'establiment de l'escola primària obligatòria —en francès, no cal dir-ho— en aquesta mateixa època no va fer sinó reblar el clau. Més o menys conscients de tot això, els escriptors nord-catalans d'aquell temps, encapçalats per Justí

---

¹⁵⁵ *Anuari Verdaguer 1988*, p. 213-226.

¹⁵⁶ Bover cita en el seu text l'entrada «Literatura rossellonesa», redactada per Pere Verdaguer, del *Diccionari de la Literatura Catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

Pepratx, es van acostar als seus col·legues del sud —començant per Jacint Verdaguer— a la recerca del seu suport i d'un prestigi per a la literatura autòctona. D'aquests contactes, que mai no s'havien interromput totalment però que fins llavors s'havien produït en comptades ocasions, en naixeran lligams d'amistat i de solidaritat, i per a bona part dels escriptors del Principat representaran també una nova possibilitat de reforçar el regionalisme moderat i catòlic.¹⁵⁷

En poques paraules, la Renaixença en terres de la Catalunya del Nord portava retard pel que fa a la de les terres catalanes del sud. Amb tot, totes dues sorgiren de la prosperitat econòmica, procedent de l'agricultura en el cas nord-català i de la industrialització al Principat. Sigui com vulgui, l'economia i, per extensió, la Renaixença nord-catalana, a diferència de la del sud dels Pirineus, depenia completament del mercat francès per poder vendre els seus productes i, en conseqüència, la francesització era inevitable, com també ho era el fracàs de la Renaixença nord-catalana. Ho deixa ben clar Lluís Creixell en el seu article ja citat sobre la Renaixença al Rosselló.

2.2.3. Publicacions i associacionisme: primeres iniciatives

2.2.3.1. *La Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales i el seu Bulletin*

Segons el lingüista Henry Guiter [Enric Guiter],¹⁵⁸ les societats perpinyaneses d'intel·lectuals neixen d'una carència que es remunta al temps de la Revolució francesa. Una de les conseqüències de la Revolució fou la supressió de les universitats. Tot i que amb el temps algunes es recuperaren, la Universitat de Perpinyà, no. Aquesta necessitat d'intercanvi d'idees i de recerca científica fou suplert per les societats locals d'intel·lectuals. Així fou com van néixer a Perpinyà la *Société royale d'agriculture, arts et commerce des Pyrénées-Orientales* (1819), desapareguda al cap de pocs anys, o la *Société philomatique de Perpignan* (1833). Aquesta última societat prengué, entre els anys 1839 i 1840 el nom de *Société des Pyrénées-Orientales, sciences, belles-lettres, arts industriels et agricoles* i ja entre 1841 i 1844 prengué el seu nom definitiu: *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*. La creació d'aquesta societat a Perpinyà no fou

---

¹⁵⁷ Veg. n. 155, p. 213.

¹⁵⁸ Veg. GUITER, Henry. «Les Sociétés Savantes». A: *Actes du 100ème Congrès national des Sociétés Savantes*. París: ?, 1975, p. 351-358.

un cas únic, la creació de la SASL o SALSPO s'inscrivía en un corrent força general:

[...] dont les effets se manifestèrent à peu près partout en France sous la Monarchie de Juillet et sous le Second Empire. On ne dénombre pas moins de quarante-huit créations de sociétés savantes de 1830 à 1849 et quarante-cinq de 1850 à 1870 [...] ¹⁵⁹

L'òrgan de difusió de la societat, que encara perdura fins els nostres dies, és el seu *Bulletin*, que recull periòdicament tota la seva activitat. Tot i que, en gran mesura, els continguts del *Bulletin* eren en francès, gran part de la població seguia utilitzant el català —només es pregava en francès en dues parròquies perpinyaneses— i, per tant, el català estava molt més arrelat del que realment s'intentava fer creure des d'instàncies governamentals franceses.¹⁶⁰ L'ús del francès es limitava, en tot cas, a les elits intel·lectuals perpinyaneses. Aquest fet no passava desapercebut en els continguts de la publicació —es feren alguns intents d'aproximació a la cultura i la literatura catalana— però sí pel que fa a l'ús de la llengua catalana, pràcticament relegada al no-res en els inicis de la publicació. Segons l'article citat de Guiter, «la Société joue le rôle d'un agent actif de francisation. Le catalan est banni de ses publications». Entre els intents d'aproximar la *Société* al català destaca la voluntat, infructuosa, de l'arxiver i director de la secció literària¹⁶¹ Bernard Alart de vincular la SASL als Jocs Florals de Barcelona de 1868. També és digna de menció la reclamació de Nouma Llobes, membre destacat de la secció agrícola, que el 1875 reivindicava la creació d'una secció dedicada al català, igual com ho féu l'advocat i secretari de la secció de lletres Armand Izarn l'any 1878.¹⁶²

Yves Pérotin —que fou arxiver a l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals— dóna, encara, informació més detallada sobre la presència de la llengua i la cultura catalana a la SASLPO en unes notes publicades al *Bulletin* de la *Société* en un

---

¹⁵⁹ ROSSET, Philippe. «Aux origines de la S.A.S.L.». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*, vol. 93 (1985), p. 25-34. Hem consultat una versió en línia. No podem donar la pàgina exacta.

¹⁶⁰ En són un bon exemple els dos volums d'HENRY, D. M. J. *Histoire du Roussillon comprenant l'histoire du royaume de Majorque*. París: Impr. Royale, 1835.

¹⁶¹ Fins a l'any 1870.

¹⁶² Per a més informació sobre aquestes reclamacions, veg. el *Bulletin de la Société*, vol. XXIII (1878), p. 280 i el *Bulletin de la Société*, vol. XXIV (1880), p. 35.

article pòstum: «Langue et culture catalanes dans la SASL».¹⁶³ Pérotin constata que, després de la primera reclamació de Nouma Llobes, el 1876 Louis Fabre llegí una traducció en versos francesos de «*Montagnas regaladas* (sic.)». Ja el 1878, el mateix Fabre, donà en versos francesos algunes traduccions de cançons tradicionals presentant-ne els títols amb una ortografia un xic fluctuant. El mateix any Scipion Dumas —també traductor de Verdaguer i del qual parlarem més endavant— presentà una traducció de l'occità al francès en vers: el *Remerciement de Frédéric Mistral à Clémence Isaure*.¹⁶⁴ És en aquest moment, per tant, quan comencen a aparèixer les primeres referències a altres llengües a part del francès: el català i l'occità. Aquests primers gestos d'obertura de la SASL coincideixen amb l'inici de la difusió de Verdaguer.

Sempre segons Guiter,¹⁶⁵ i tal com corrobora Pérotin, el punt d'inflexió fou l'entrada, el 1881, de Justí Pepratx, peça clau de la Renaixença nord-catalana i al qual es dedica un apartat específic en aquesta tesi, a la SASL. Pel que sembla, gràcies a ell el català prengué força en la revista de la Societat l'any 1882, on arribaren a publicar-se quaranta pàgines en català i com diu Guiter, posteriorment:

Le volume XXVI (1884) rend compte du concours littéraire de 1883: les poésies primées d'expression française occupent 6 pages: celles d'expression catalane, 35. Nous sommes loin de l'ostracisme de 1868.¹⁶⁶

En aquesta mateixa direcció, Pérotin¹⁶⁷ apunta que amb Pepratx augmentà en les pàgines del *Bulletin* el nombre de traduccions del francès al català que s'hi publicaven i que superaven, fins i tot, les traduccions del català al francès. Pepratx, que s'incorporà a la SASL ja complerts els cinquanta anys, reprengué els contactes amb Catalunya que Alart havia iniciat el 1868:

Lors de l'un de ses voyages dans cette ville, la société littéraire locale et la société catalane d'excursionnistes proposèrent que soit organisé un banquet, au nord des Pyrénées mais près de la frontière, où se réuniraient «tous ceux qui parlent et aiment la langue catalane et désirent resserrer les liens qui existent

---

¹⁶³ *Bulletin de la Société*, vol. 92 (1984), p. 89-106.

¹⁶⁴ Per a més detalls veg. el *Bulletin de la Société*, vol. XXIV (1878), p. 331-339.

¹⁶⁵ Veg. n. 158.

¹⁶⁶ Veg. el fragment «Une société culturelle des Pyrénées-Orientales» de la n. 158, p. 356.

¹⁶⁷ Veg. n. 163. Consultat a la web de la SASL, sense referència de números de pàgina: http://www.sasl-des-po.com/index.php?option=com_content&view=article&id=263&Itemid=54&8ab34302682d4ddd853672485be13b472=3c0dc8ce5568d07db6a867e5ac6ea4af

entre deux peuples frères par leur histoire, leur langage, leurs relations». Propositions acceptées, ledit repas eut bien lieu avec succès à Banyuls le 17 juin 1883, mais nous n'avons pas de documents sur ce qui s'y dit. En tout cas, Pepratx continua sa participation active à la Société, manifestant son admiration à la fois pour Mistral et pour Jacinto Verdaguer dont il lut des extraits de l'Atlantide traduits par lui-même. C'est aussi lui qui lut, en catalan, un «discours de gracias» (sic) aux Jeux Floraux de Barcelone de l'année 1884 [...].¹⁶⁸

Com diu Pérotin, el contacte entre Pepratx i les societats literàries i excursionistes catalanes¹⁶⁹ facilità una aproximació entre catalans del nord i del sud, que pogueren així estrènyer vincles. Aquests contactes donaren lloc a les conegudes festes literàries de Banyuls de la Marenda, en les quals participà Verdaguer el 1883 i el 1887. Narcís Garolera en la seva edició d'*Excursions i viatges*¹⁷⁰ explica que el 1883 Verdaguer viatjà, entre el 17 i el 20 de juny al Rosselló, amb Collell, Toda i Guimerà (Banyuls, Elna, Perpinyà)¹⁷¹ i que entre el 8 i el 14 de setembre de 1887 el poeta visità el Rosselló (Banyuls), amb Collell i Guimerà.¹⁷² Comptem, també, amb un detallat estudi d'August Bover¹⁷³ sobre la trobada de 1883.¹⁷⁴

Mort Pepratx (1901), la presència del català fou cada vegada més escassa al *Bulletin*. Això no obstant, les noves generacions de joves trobaren altres vies, sobretot en forma d'associacions culturals, per expressar-se en català. La llavor de la llengua catalana literària havia germinat amb força a la Catalunya del Nord.

2.2.3.2. *Semaine Religieuse i Revue Historique et Littéraire du diocèse de Perpignan*

Com explica Eugeni Cortade,¹⁷⁵ Carsalade, durant el seu episcopat, fou redactor en cap de *Semaine Religieuse*, revista on participaren la majoria de clergues filocatalans. Aquesta revista fou reformada l'any 1901 per rellotjar-la. Carsalade hi

---

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ En aquell temps l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'Associació d'Excursions Catalana, fusionades el 1890 en l'actual Centre Excursionista de Catalunya.

¹⁷⁰ Veg. n. 84.

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 19. En aquest punt Garolera fa la remissió següent: «*Epistolari*, IV, p. 53-58». Es tracta de tres cartes de Verdaguer a Jaume Collell de juny de 1883 en les quals comenten els darrers preparatius per a l'estada a Banyuls.

¹⁷² *Ibid.*, p. 21, n. 41. «*Epistolari*, VI, p. 96-97 (nota 4 a carta 650)».

¹⁷³ Veg. n. 93.

¹⁷⁴ Al final d'aquest capítol ens endinsarem breument en la cronologia dels viatges, sojorns i excursions verdaguerianes per terres franceses.

¹⁷⁵ Veg. n. 147.

posà al capdavant de Mn. Izart¹⁷⁶ i n'amplià l'abast. Des de llavors la revista inclogué altres informacions a part de les pròpiament religioses. Diu Cortade:

Volia [Carsalade] que, a més de les informacions oficials i pròpiament religioses, publicués articles d'història, literatura, folklore, actualitat, i esdevingués d'una certa manera una revista cultural francesa i catalana. Per incitar els sacerdots, ell mateix donava l'exemple publicant el 1901 sota el pseudònim transparent de «J. d'Elne» [...] una mitja dotzena de petits articles d'història diocesana.¹⁷⁷

El nostre bisbe creà, igualment, la *Revue Historique et Littéraire* du diocèse de Perpignan:

Cal dir que la situació lingüística era estranya. Gairebé tota la població rossellonesa parlava correntment el català i l'entenia millor que el francès. Però parlar la llengua oficial feia més culte, més elegant, més burgès; funcionaris, professions liberals, ensenyants, consideraven vulgar la llengua vernacla. A més un decret governatiu del 18 de juny de 1887, art. 16, i el reglament Escolar, art. 13, prohibien el català a les escoles. Un modest concurs hi fou prohibit en 1907 en virtut d'aquesta reglamentació. I en algunes classes s'hi podia llegir un rètol que deia: «*Soyez propres! Parlez français!*» Els capellans, potser sense adonar-se'n, alguna vegada seguien els mestres d'escola, encara que fossin majoritàriament tradicionalistes i ben arrelats a la terra d'on eixien. El bisbe, ell, els repetia, i també la bona gent: «Parleu, canteu i pregueu en català! El dia en què deixareu de fer-ho no sereu més catalans.»¹⁷⁸

És per això que Carsalade, segons explica Cortade, escrigué una pastoral en defensa de l'ús del català:

Els sacerdots, gairebé tots catalans de soca-i-rel, són tradicionalistes i naturalment defensors del particularisme rossellonès. Al s. XIX alguns escriuen contes, poesies, goigs o càntics, molts prediquen en català, participant així en certa manera al moviment de la Renaixença. [...] Aquesta generació, desapareguda abans del 1900, és seguida per una altra entorn del bisbe, per bé que aquests sacerdots fossin nascuts al segle precedent [...] Joan Blazy (1878-1933).¹⁷⁹

2.2.3.3. *L'impressor/editor Latrobe*

---

¹⁷⁶ En desconeixem el nom de pila.

¹⁷⁷ Veg. n. 147, p. 66.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 164.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 169.

Un altre dels elements clau en la publicació de les traduccions franceses de Verdaguer a la Catalunya del Nord i de la premsa de l'època és Carles Latrobe (Perpinyà, 1842 – 1905).¹⁸⁰ Latrobe adquirí ja depassada la vintena la patent d'impressor i durant uns quaranta anys fou propietari, director, editor o impressor d'un ampli ventall de publicacions periòdiques nord-catalanes, entre les quals el diari catòlic i conservador *Le Roussillon* (1870-1944) que tant d'impacte tingué, com es veurà, en la difusió de l'obra verdagueriana a les terres catalanes del nord dels Pirineus. En el volum XLVI, de 1905, la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales li dedicà un article de tribut.

Passem ara a fer una ressenya general de tres dels nord-catalans claus per la difusió del poeta a la Catalunya del Nord. Antoni Puiggarí pot considerar-se un dels primers contactes de Verdaguer amb els nord-catalans, mentre que Justí Pepratx i Tolrà de Bordas són els dos rossellonesos més actius quant a la traducció i la difusió del poeta. En el capítol dedicat a traductors i difusors donarem informació més precisa sobre Tolrà i Pepratx i donarem notícia d'altres figures rellevants, encara que de menor impacte, en la recepció francesa del poeta.

2.2.4. Antoni Puiggarí

Antoni Puiggarí (Perpinyà 1815 – 1891), fou un dels primers nord-catalans amb qui contactaren Verdaguer i Collell en els seus primers viatges al Rosselló. Aquest darrer, en l'article «Lo Patriarca del Rosselló» a *La Veu de Catalunya* de 17 maig 1891 constata del difunt Puiggarí que «[...] lo coronel Puiggarí era'l Patriarca venerable dels catalans de França; ell era com l'encarnació vivent de l'espirit català que's va perdent en aquella hermosa contrada del Rosselló, y de sos llabis la nostra parla fluhia encara pura y neta, sense barreja... Y tal com lo parlava l'escrivía.» Collell i Verdaguer el coneixerien el 1873 a Perpinyà. Segons indiquen Josep M. De Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas en nota a la carta d'Antoni Puiggarí a Verdaguer de 4 de novembre de 1880 (EJV, vol. III, carta 236), fou per indicació de Marià Aguiló que Collell i el poeta visitaren Puiggarí.

---

¹⁸⁰ Veg. PUJOL, Joan Pere; PRAT, Enric. «Cinc catalanades anònimes (finals del segle XIX)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLIII, Girona, 2002, p. 171-244. D'aquí n'extraiem la informació que utilitzem per caracteritzar el personatge.

El nord-català fou coronel d'enginyers de l'exèrcit francès, arqueòleg i poeta d'expressió catalana. Se'l considerava, entre els catalans del sud, com a patriarca dels catalans del nord. Tot i que en una ocasió se li oferí la presidència dels Jocs Florals de Barcelona, Puiggarí declinà l'oferiment per problemes de salut.

Tal com Collell explicava en l'article «La primera anada de Mossén Verdaguer al Rosselló», aparegut a la *Gazeta de Vich* de 23 juny 1923: «Sortírem [Verdaguer i ell] de la visita [a Puiggarí] ab la impressió de haver vist un monument venerable, i quedá segellada una dolça amistat que després me feya comunicar ab vera fruició ab *l'ermitá de Sant Cristófol*, com ell somrient s'anomenava... Nosaltres no passàvem may per Perpinyá que no li féssim una visita.»

2.2.5. Justí Pepratx

Justí Pepratx (Ceret, 1828 – Perpinyà, 1901) és considerat per molts pare de la Renaixença nord-catalana i es compta entre els impulsors de les festes literàries de Banyuls de la Marenda. S'incorporà als cinquanta anys al moviment renaixencista nord-català i fou un dels amics més destacats de Verdaguer i un dels seus suports més decidits durant l'època de la crisi personal del poeta. Poeta, traductor i difusor del català al Rosselló, Justí Pepratx girà en francès els volums *L'Atlàntida*, *Lo somni de Sant Joan*, *Jesús Infant* i *Flors del calvari*. Així mateix, és autor de la versió francesa inèdita de *Lo Roser de tot l'any* i de la traducció del poema «A les víctimes del basar de la Caritat», a més d'alguns fragments de *Canigó*.

De moment fem referència a Justí Pepratx de passada ja que li dediquem un apartat complet per descriure la seva ingent tasca com a difusor i traductor de Verdaguer.

2.2.6. Josep Tolrà de Bordas

L'historiador, jurista i capellà nord-català Josep Tolrà de Bordas (Prada de Conflent, 1824 – Tolosa de Llenguadoc, 1890) és especialment recordat per la seva tasca de crític —és autor d'un assaig sobre *L'Atlàntida* (1881) que portava per títol: *L'Atlàntida: Une épopée catalane au XIXe siècle*. «*L'Atlantide*» de Don Jacinto Verdaguer— i traductor de Jacint Verdaguer —publicà l'any 1889 la traducció *Le Canigou*, editada a París per Albert Savine, una edició bilingüe català-francès en prosa—. És digne de menció, també, un esbós biobibliogràfic

que, el 1883, en forma d'opuscle, publicà amb el títol *Les Félibres - Don Jacinto Verdaguer*.

De moment, tal com hem fet amb Justí Pepratx, fem referència a Tolrà de passada ja que també li dediquem un apartat en aquesta tesi on, a més, donarem les referències exactes de totes aquestes publicacions.

2.2.7. Verdaguer i els nord-catalans. Un viatge d'anada i tornada

De la relació del poeta de Folgueroles amb els nord-catalans en resta un vast material epistolar, així com gran quantitat de traduccions al francès d'obres verdaguerianes. Ultra això, també cal fer esment d'altres testimonis de la presència de Verdaguer a la Catalunya del nord dels Pirineus.

Així per exemple, a més de la placa a la façana de la casa de Perpinyà on vivia Justí Pepratx i on s'allotjava Verdaguer durant les seves estades perpinyanenques, també queda com a record del poeta la imatge de l'«Infant Jesús de Praga» que es troba a la capella de Santa Teresa d'Àvila a l'església de Sant Josep de l'Estació [Saint Joseph de la Gare] de Perpinyà i que es finançà amb la traducció francesa de la trilogia *Jesús Infant*. El desembre de 1883, per primera vegada, es donà notícia a la *Semaine Religieuse du Diocèse de Perpignan* del projecte de construcció de l'església de Sant Josep de l'Estació a Perpinyà. Durant anys es recaptaren fons amb una subscripció oberta als feligresos fins que, ja el 1893, els treballs de construcció començaren a prendre forma.

En terres nord-catalanes, queden encara monuments o plaques dedicades al poeta a Prats de Molló, a Sant Miquel de Cuixà o a Vernet on en el camí d'anada a Sant Martí del Canigó on es pot contemplar una placa de bronze, obra de Gustau Violet, que retrata Verdaguer i Carsalade du Pont.

És notable, també, la quantitat de poemes de temàtica nord-catalana que deixà Verdaguer: «La Barretina», «Los dos campanars», «La corona», «A la Verge de Banyuls», «Los fills del Canigó», «Lo Sol de Pesillà» o «Jesús Infant». El lector

interessat pot trobar més informació sobre aquest aspecte a l'article de Ramon Pinyol «Les poesies verdaguerianes de temàtica nord-catalana».¹⁸¹

Els contactes entre les dues bandes s'intensificaren en els anys vuitanta. Així, foren l'origen de les suara citades festes literàries de 1883 i 1887 a Banyuls de la Marenda, en les quals, com s'ha dit, participà Verdaguer. El poeta viatjà entre el 17 i el 20 de juny de 1883 al Rosselló, amb Collell, Toda i Guimerà (Banyuls, Elna, Perpinyà) i que també hi viatjà entre el 8 i el 14 de setembre de 1887 (Banyuls), amb Collell i Guimerà.

La primera trobada, tingué lloc el 17 de juny de 1883 a Banyuls de la Marenda, al Rosselló i fou lloc d'encontre entre catalanistes, vint-i-cinc en total —entre els quals figuraven, només per citar-ne alguns, Antoni Gaudí, Àngel Guimerà, Narcís Oller (que feia de secretari dels expedicionaris del sud), Mossèn Jaume Collell i, evidentment, Verdaguer,— i francesos.¹⁸² Aquell mateix dia se celebrà una sessió literària, en la qual Justí Pepratx actuava com a president de la comissió francesa i on Jaume Collell llegí alguns fragments del que seria el nou poema de Verdaguer: *Canigó*.¹⁸³ L'endemà Pepratx, en companyia de Verdaguer —que presidia—, obsequià els catalans amb un refrigeri durant el qual es llegiren poemes d'alguns dels concurrents.¹⁸⁴ Durant aquesta primera trobada visitaren la catedral d'Elna i es retrataren al claustre. Fou una de les primeres trobades de literats procedents, per dir-ho d'alguna manera, de pràcticament tots els territoris de parla catalana. S'hi deixà veure, fins i tot, algun occità.

De la segona trobada sabem, a més del que ja s'ha dit, que el 8 de setembre de 1887 es reuniren a Banyuls de la Marenda literats catalans, entre els quals Verdaguer, Collell o Guimerà, convocats amb l'excusa de festejar la benedicció d'una imatge de la Puríssima —obra de l'escultor de Sallagosa Alexandre Oliva— a l'església parroquial del poble que encara estava en construcció. Mossèn Francesc Rous, el rector, convidà a la trobada els literats que prengueren part el 1883 en la primera festa literària catalanista al Rosselló. Coincidint amb l'acte se

---

¹⁸¹ *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 18 (2010), p. 233-252.

¹⁸² Seguim el relat d'August Bover a l'obra citada sobre la festa literària de Banyuls de la Marenda (1883).

¹⁸³ En deixa constància Eugeni Pepratx en la carta que envià al poeta català el 16 de gener de 1886. (EJV, vol. V, carta 521).

¹⁸⁴ ANÒNIM. «Crònica literaria». *Revista literaria*, núm, 7 (juliol de 1883).

celebrà un certamen literari obert a peces catalanes i franceses en el qual Collell féu un parlament sobre pàtria i religió.¹⁸⁵ L'acte el presidí el comte de Toulouse-Lautrec¹⁸⁶ i comptà amb la presència, entre els francesos, de Frederic Donnadiou o Justí Pepratx que llegí la memòria del certamen en tant que secretari del jurat de les peces en català. Collell deixà constància d'aquesta trobada a *La Veu del Montserrat* de 8 d'octubre de 1887: «se completà la festa, que fou verament una gran festa major, renovantse'ls afectes de la ja antiga amistat entre'ls catalans de Fransa y'ls catalans d'Espanya».

A mode d'apunt, cal no oblidar l'estudi *Un poème épique catalan. L'Atlantide* que el comte de Toulouse-Lautrec publicà en forma d'opuscle de 19 pàgines l'any 1884.¹⁸⁷ Segons s'indica a la portada, el text fou publicat inicialment —se'n desconeix la data— a la revista *Le Correspondant*. Toulouse-Lautrec situava l'obra de Verdaguer entre els grans poemes èpics de la història de la literatura universal, oferia alguns apunts biogràfics del poeta, explicava la gènesi de l'obra i n'oferia l'argument en el qual intercalava algunes estrofes del poema traduïdes al francès en prosa. Per últim, Toulouse-Lautrec repassava la recepció de l'obra a França tot citant l'*Essai* de Tolrà de Bordas, la traducció de *L'Atlantida* de Savine i la versió que en féu Pepratx i animava els lectors a llegir l'obra. De tots tres en parlarem en el capítol dedicat als traductors. Al FVP es conserva una carta (FVP, 504) de Toulouse-Lautrec a Verdaguer de 27 de juny de 1885 on el francès comenta la traducció de *Nerto* i l'edició de *Caritat* i agraeix al poeta l'enviament de dues obres, segurament les mateixes que comenta.

Reprement el fil dels primers contactes de Verdaguer amb la Catalunya del Nord, convé recordar que el poeta trepitjà per primera cop terres nord-catalanes, acompanyat de Jaume Collell, l'any 1873. Anys més tard, els estius de 1879 i 1880, Verdaguer s'establí, en companyia de Claudi López al balneari de la Presta, a uns set quilòmetres de Prats de Molló. Verdaguer, inquiet de mena, aprofitaria aquests estius per recórrer molts paratges de la zona i parlar amb molts llogarrencs,

---

¹⁸⁵ Per a més informació veg. EJV, vol. VI, carta 649, n. 3. (De Verdaguer a Collell, Barcelona, devers 5 de setembre 1887).

¹⁸⁶ Sobre Toulouse-Lautrec, veg. PAGEARD, Robert. «Un hispanisant peu connu du XIXe siècle: le comte Raymond de Toulouse-Lautrec (1820-1888)». *Bulletin Hispanique*, núm. 59-3 (1957), p. 317-320.

¹⁸⁷ DE TOULOUSE-LAUTREC, Raymond. *Un Poème épique catalan: L'Atlantide*. París: Jules Gervais, 1884.

entre els quals un tal Pau Vila, que li inspirà el poema «La Barretina». Aquestes i altres anades de Verdaguer a la Catalunya del Nord li van permetre d'afermar les amistats que el poeta cultivà amb més enllà dels Pirineus. En aquest sentit, Lluís Creixell, en parlar de l'impacte i els contactes de Verdaguer a la Catalunya del Nord en fa el resum següent:

Un primer contacte de Verdaguer i del seu amic Collell amb el Rosselló s'escau el 1873. Aconsellats per Aguiló es troben amb el coronel Puiggarí — erudit local— nebot de Pere Puiggarí, l'autor de la *Grammaire catalane* del 1852. Posteriorment coneixeran l'impressor Latrobe que edita el diari reialista «Le Roussillon» (obert a la cosa catalana), Bonafont, Pepratx, Rous (capellà de Banyuls de la Marenda), Tolrà de Bordas, Talrich (que sobretot viu a París). Aquestes persones —petit grupet— seran els actors d'una «Renaixença», la palestra catalana al Rosselló [...].

Pepratx aviat lliga una amistat profunda amb Verdaguer que venia sovint a Rosselló a refer la salut. Verdaguer, en la correspondència, el tracta d'«estimadíssim amic», i en el malastre, Pepratx no deixà d'ajudar-lo. Bonafont, a través de Collell, amb qui correspon, també coneix bé la personalitat de l'home de Vic puix que durant un període col·labora més o menys regularment amb notícies rosselloneses o poemes seus a «La Veu de Montserrat», el diari de Collell.

Els periòdics «La Renaixença» i «La il·lustració catalana inclouen obres de Bonafont. [...] Pepratx fou el principal organitzador de la trobada de Banyuls del juny de 1883 (on participen Verdaguer, Collell i Guimerà [...]) que venia a concretar la represa dels contactes amb el Sud. En un discurs pronunciat mig en català, mig en francès, exposa el seu concepte de catalanitat, que només pot tenir un caire espiritual, de germanor, al marge de tota reivindicació política. [...]

Aquest fou el traçut traductor de l'*Atlàntida* en versos francesos, traducció que arribà a 8 edicions entre el 1884 i 1898 i contribuí potentment, a fer conèixer l'existència d'una literatura catalana moderna d'alt nivell entre el món intel·lectual francès. [...]

Posteriorment Tolrà de Bordas, analitzador de l'*Atlàntida* en un assaig magnífic (1881), fou també el traductor al francès de *Canigó*. Aquesta assumpció del català a llengua literària, com reflecteix l'obra de Verdaguer, haurà sens dubte determinat en part la represa d'un conreu novell de la llengua en els rossellonesos estudiats, tant més que entre ells i el vigatà els lligams eren d'alta, pregona amistat.»¹⁸⁸

També es força recordada l'estada de Verdaguer al Petit-Séminaire de Prada de Conflent entre el 3 i el 7 de juliol de 1883, gràcies al fet que Pere Bonet en deixà

---

¹⁸⁸ CREIXELL, Lluís. «La Renaixença al Rosselló». A: *Actes del Col·loqui. Internacional sobre la Renaixença*, I. Barcelona: Curial, 1992, p. 57-82.

unes notes al llibre *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*.¹⁸⁹ Bonet —que signa com a «Chanoine honoraire, ancien curé-doyen d'Ille-sur-Tet. Curé-Archiprêtre de Céret»— explica que Verdaguer arribà a Prada de Conflent el juny de 1883 i demanà acollida al Petit Seminari. El poeta hi anava amb la intenció de conèixer els voltants del Canigó i, com explica el nord-català, hi restà vuit dies.

Quant a l'origen geogràfic dels contactes nord-catalans del poeta de Folgueroles, cal situar a Prats de Molló una bona part dels personatges que formen la constel·lació d'amics, contactes i coneguts nord-catalans de Verdaguer: Carles Bosch de la Trinxeria (1831-1897) —literat i reconegut excursionista vallespirenc—, Émile Leguiel (1873-1962) —que publicà diversos estudis sobre Verdaguer entre els quals destaca un estudi sobre *L'Atlàntida* i *Canigó*—,¹⁹⁰ Cosme Guiu (1837-1917), també conegut amb el nom religiós de P. Exuperi de Prats de Molló, un caputxí que també traduí i difongué Verdaguer i al qual es dedica un apartat especial en parlar dels traductors, Jaume Boixeda (1837-1898), capellà del Col·legi de Perpinyà, professor de retòrica i canonge que coincidí amb Verdaguer el 1883 a Banyuls¹⁹¹ o Jaume Boher, que signava «Canonge Boher» (1820-1908), un altre poeta i clergue vallespirenc que participà a les festes de Banyuls de 1887. Un altre vallespirenc destacat entre les relacions verdaguerianes, en aquest cas originari de Serrallonga, era Pere Talrich (1810-1888). De la seva obra poètica destaca *Recorts del Rosselló*,¹⁹² això no obstant, Talrich ha de ser especialment recordat per la seva tasca de difusió de la cultura catalana a París.¹⁹³

D'aquesta època i d'aquesta contrada també són amistats com les de Pere Bonet, Juli Delpont, Tolrà de Bordas o Justí Pepratx, dels quals parlarem *in extenso* al llarg de la tesi.

---

¹⁸⁹ Ceret: L. Roque, 1908. Fragments del text de Bonet també apareixen citats a CASACUBERTA, Josep M. *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Barcelona: Barcino, 2002, p. 49-54.

¹⁹⁰ Veg. n. 151.

¹⁹¹ Boixeda col·laborà amb Antoni Puiggarí i amb Carles Bosch de la Trinxeria en l'estudi «Alguns mots catalans d'etimologia grega», publicat al núm. d'abril de 1889 de la *Revista Catalana*, p. 173-178.

¹⁹² *Recorts del Rosselló: ab traducció á francés enfront*. Perpinyà: Libr. Charles Latrobe, 1887.

¹⁹³ Com s'indica l'entrada que se li dedica al *Dictionnaire de biographies roussillonnaises* de Jean Capeille, Talrich es traslladà, de jove a París des d'on, gràcies a la creació del cercle de catalanistes Lo Pardal feia una tasca de promoció del català a més d'actuar com a aglutinador dels rossellonesos afincats a la capital francesa.

Com indica Josep M. de Casacuberta,¹⁹⁴ els últims viatges de Verdaguer per terres nord-catalanes foren l'anada a Perpinyà, de finals de 1898, per a la inauguració de la capella suara citada de Jesús Infant i, encara, un darrer viatge a l'enterrament del seu fidel amic Justí Pepratx, el 1901. Verdaguer creia que el viatge de 1898 seria el darrer al Rosselló i així en deixava constància a la ressenya d'aquella estada —«La capella de Jesús Infant»— apareguda a *El Sarrianés* de 17 de desembre de 1898:

Per falta de temps no poguí fer una darrera visita a cap dels castells y anyorats monestirs rossellonesos, ni acostarme al gegant Canigó, que'ls té gairebé tots a sos peus, si no sobre sa falda... L'endemà, ab les llàgrimes als ulls, prenia comiat d'aquella terra estimada que'm recorda'ls millors temps de ma vida y uns entusiasmes que ja no tornaré a sentir.¹⁹⁵

Sigui com vulgui, Verdaguer tornà a Perpinyà, ja malalt, el 1901 per assistir, com dèiem, a l'enterrament de Pepratx i, encara, rebé propostes dels seus amics nord-catalans per anar a descansar i recuperar-se al balneari de Vernet. En aquest sentit, cal fer esment de la carta 1483 (EJV, vol. XI) que Verdaguer rebé, poc temps abans de morir, del força desconegut Josep Falguère —vicari, l'any 1902, de Sant Josep de l'Estació i secretari del *Journal Illustré* de Perpinyà o dels Pirineus Orientals—. Falguère, el 15 de maig de 1902, assabentat de la necessitat de repòs del poeta, l'animà per tal que es retirés a la Catalunya del Nord fent-li saber l'alegria que això suposaria entre els seus amics nord-catalans. Verdaguer, però, ja mai deixà Catalunya.

Falguère, per últim, en un darrer intent per animar el poeta, li proposà que un cop recuperat anés a dir missa a l'església de Castell i els acompanyés en una nova pujada al Canigó per celebrar la segona edició de l'epopeia canigonenca.¹⁹⁶ Tal com recull la nota tres d'aquesta carta:

[...] animaren [els amics del Rosselló] el poeta a anar-hi [a Vernet] on seria ben rebut; en aquest sentit ho feren, a més de mossèn Falguère, el bisbe Carsalade, Juli Delpont, Vassal; [...] (EJV, vol. XI, carta 1483).

---

¹⁹⁴ *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Barcelona: Barcino, 2002.

¹⁹⁵ *Ibíd.*, p. 109-110.

¹⁹⁶ En la n. 4 a aquesta carta, Casacuberta i Torrent i Fàbregas puntualitzen el següent pel que fa a l'edició: «Ha estat considerada segona edició del poema de la versió original que acompanya la traducció francesa de *Canigó* de J. Tolrà de Bordas (1889). L'any 1901 sortí la tercera edició —a la qual devia referir-se Falguère— [...]».

I si Verdaguer visità en diverses ocasions les terres de la Catalunya del Nord, assistí a les trobades literàries que s'hi feien i en recorregué els pobles de cap a cap, també els nord-catalans es desplaçaren algunes vegades a Barcelona. És el cas de les anades de Justí Pepratx a la ciutat comtal el 1883 i el 1884 per assistir als Jocs Florals o el primer concert de l'Estudiantina Catalana (de Perpinyà) a Barcelona el febrer de 1887. Just després de l'audició tingué lloc un dinar que reuní francesos i catalans, entre els quals Justí Pepratx, el seu fill (director de l'Estudiantina), Verdaguer i Jaume Collell, i on es tingué un record per Josep Roux, rector de Banyuls, que anys abans havia dispensat grans atencions als catalans que assistiren a la inauguració de la nova església de Banyuls.¹⁹⁷

---

¹⁹⁷ ANÒNIM. «La Estudiantina Catalana de Perpinyà». *La Renaixensa*, febrer de 1887.

2.3. ELS HISPANISTES FRANCESOS

El reconegut hispanista francès Jean-François Botrel (Rennes, 1942) ofereix, en un article sobre l'hispanisme francès en època contemporània,¹⁹⁸ una caracterització clara de l'origen de l'interès creixent dels francesos per Espanya a partir dels anys 70 del XIX. L'origen de les primeres manifestacions se situa clarament a Tolosa de Llenguadoc i qui encunyà el terme «hispanista» és Alfred Morel-Fatio, coneixedor de la llengua catalana i mestre de Raymond Foulché-Delbosc que, al seu torn, fou un destacat difusor verdaguerià:

Después de una hispanofilia y hasta hispanomanía muy propias de entusiasmos románticos, con motivo del trauma de 1870 [referint-se, segurament, a la guerra Francoprussiana, agreujada per les aspiracions d'un membre de la dinastia Hohenzollern a la corona d'Espanya] y con miras diplomático-estratégicas, se constituye el hispanismo en disciplina universitaria: en 1879, año de creación de la *Société franco-ibérique* en Toulouse, aparece, bajo la pluma de Morel-Fatio, el término «hispanista»; en 1886 se crea la primera cátedra en Toulouse y en 1898-1999 la *agrégation* de español y el *Bulletin hispanique*. Nace el hispanismo «científico» con una perspectiva a la vez literaria e histórica [...]¹⁹⁹

Durant el XIX foren habituals els viatges de literats i lletraferits francesos per Espanya (Chateaubriand, Dumas, Hugo, Merimée, Gautier o Viardot, només per citar-ne alguns), dels quals en quedarien alguns llibres de viatges que testimoniaren l'interès francès per Espanya i Catalunya.

2.3.1. Albert Savine

És en el context d'un romanticisme tardà a França quan el catalanista, hispanista, editor i traductor Albert Savine (Aigües-Mortes, 1859 – París, 1927) comença la seva tasca de difusió de la literatura catalana en terres franceses. Mathilde Bensoussan, que va dedicar al personatge un interessant estudi,²⁰⁰ constata les nombroses relacions del francès amb catalans i espanyols, durant l'últim quart del XIX:

---

¹⁹⁸ «Las miradas del hispanismo francés sobre la España contemporánea (desde 1868)». *Ayer*, núm. 31 (1998), p. 59-82.

¹⁹⁹ *Ibid.*, p. 59.

²⁰⁰ «Els camins d'Albert Savine, amic i traductor d'Oller». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XI. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 3. Barcelona: PAM, 1985, p. 243-257.

[Savine] estava en relacions epistolars amb el bo i millor dels escriptors castellans i catalans: Leopoldo Alas, Pérez Galdós, Menéndez Pelayo, Pardo Bazán, Palacio Valdés, Pereda i Juan Valera, per citar només els més coneguts dels castellans; i entre els catalans, Guimerà, Francesc Matheu, Milà i Fontanals, Narcís Oller, Ramon Picó i Campamar, Pin i Soler, Joan Sardà, Jacint Verdaguer, Josep Yxart, entre molts altres.²⁰¹

Savine col·laborà a *Polybiblion (Revue bibliographique universelle)* entre 1882 i 1883, plataforma que l'ajudà a conèixer a fons la literatura catalana i, curiosament, el primer autor català de qui tingué notícia fou Verdaguer. Amb tot, Savine és recordat per la seva posterior relació amb Oller, que establí, precisament, a través d'aquesta revista. A Savine li dediquem un estudi extens donada la importància capital que va tenir en la difusió i la traducció de l'obra verdagueriana al francès.

2.3.2. Raymond Foulché-Delbosc

El rellevant erudit llenguadocià Raymond Foulché-Delbosc (Tolosa de Llenguadoc, 1864 – París, 1929),²⁰² fou un dels més destacats hispanistes francesos de finals del s. XIX i principis del XX. Foulché-Delbosc s'emmirallava en Menéndez Pelayo i, a més, era deixeble d'Alfred Morel-Fatio, pare de l'hispanisme francès,²⁰³ que hem citat a l'inici d'aquest apartat. Morel-Fatio havia ensenyat català a Foulché-Delbosc.

Ara bé, convé tenir en compte que mestre i deixeble tingueren certes diferències i que Foulché-Delbosc se'n distancià per adoptar un mètode d'estudi més independent i no tan lligat als cercles acadèmics de l'època:

La obra hispanista de Foulché-Delbosc está caracterizada por su absoluta independencia. El movimiento apoyado por Morel-Fatio y por las Universidades de Tolosa y de Burdeos [...], «a pesar de su notoria importancia, tiene cierto aspecto oficial y autoritario que no cabe desconocer, y que nos trae a la memoria aquella filosofía de cátedra que tan mal le parece a Schopenhauer. Hay maestros, hay discípulos; hay jefes, hay subordinados; hay

---

²⁰¹ *Ibíd.*, p. 243.

²⁰² Veg. sobre el conjunt de l'obra del personatge, PUYOL, Julio. «Preliminar. La obra hispanista de R. Foulché-Delbosc», A: PUYOL, Julio; FOULCHÉ-DELBOSCH, Isabel. «Bibliografía de R. Foulché-Delbosc». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, tom 97, quadern II (octubre-desembre 1930), p. 963-980. També disponible a: <http://descargas.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01362847659047277021679/042640.pdf?incr=1> [Data de consulta: 12 d'agost de 2012].

²⁰³ MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. «Alfred Morel-Fatio. Dicours de M. Ramón Menéndez Pidal». *Bulletin Hispanique*, vol. 27, núm. 27-3, p. 193-197.

diplomas, hay títulos... Frente a este movimiento, solicita nuestra atención y atrae nuestras simpatías otro de carácter muy diverso, individualista y libérrimo, que no arranca de Universidades, ni tiene nada que ver con Academias, [...] hasta el punto de que ninguna otra labor le iguala en Francia por lo que atañe al estudio y depuración de la historia y literatura españolas: nos referimos al movimiento acaudillado por M. R. Foulché-Delbosc». [...] Foulché no podía sufrir con calma la ligereza con que muchos de sus compatriotas han acostumbrado y acostumbran a hablar de las cosas de España, [...] ciertos trabajos de hispanistas de nota, como algunos en que Dozy, cubriéndose con la máscara científica, aprovechaba el asunto para desfogar contra nosotros sus atávicos rencores, o aquellos del tiempo de la guerra con los que Morel-Fatio, convertido de escritor en deplorable libelista, nos calumnió y nos llenó de injurias desde las páginas de los *Études sur l'Espagne*, de la *Bibliothèque Universelle*, de *Le Correspondant* y de la *Revue de Deux Mondes*.

(1) *Los estudios hispánicos en Francia*. —R. Foulché-Delbosc; en la revista *Ateneo*, junio de 1906. ²⁰⁴

Foulché-Delbosc exercí de professor d'espanyol a les *Écoles J.-B. Say i Colbert* de París i, posteriorment, a l'*École d'Hautes Études Commerciales* de la mateixa ciutat. L'any 1894 donà embranzida a un projecte de revista, la *Revue Hispanique*, en la qual participava activament amb tot tipus de textos i sota l'abric de múltiples pseudònims. Juntament amb la *Revue Hispanique*, creà una col·lecció paral·lela dedicada a la literatura hispànica: *Biblioteca Hispánica* (1897). Cal fer esment, també, del fet que el 1905 fundà, amb Adolfo Bonilla y San Martín, la *Biblioteca Oropesa* i, dos anys més tard, creà la *Colección de textos castellanos antiguos*.

De 1893 a 1914 recorrió las principales bibliotecas de Europa, cuyos fondos españoles examinó en gran número; adquirió libros y manuscritos muy valiosos; púsose en relación con los más notables escritores de los países que visitaba; mantuvo con ellos correspondencia epistolar. [...] Fruto de esta actividad fue la *Revue Hispanique*, cuyos ochenta tomos pueden considerarse como un verdadero monumento que Foulché-Delbosc erigió a las letras españolas. [sic.]²⁰⁵

Entre les pàgines de la revista hi ha col·laboracions de personalitats com el comte de Puymaigre, Desdevises du Dezert o Menéndez Pelayo.

---

²⁰⁴ *Ibíd.*, p. 972-978.

²⁰⁵ *Ibíd.*, p. 966.

També és autor d'una *Grammaire espagnole* (1888), d'un *Abrégé de Grammaire portugaise* (1894), d'una *Bibliographie des voyages en Espagne et en Portugal* (1896), d'un *Abrégé de grammaire catalane* (1902), de la *Bibliografía de Góngora* (1908), de la *Bibliographie de Jacinto Verdaguer* (1912) i de l'edició del *Cancionero castellano del s. xv* (1912-1915), només per citar algunes de les seves obres més destacades. Així mateix, li devem la reedició de la versió francesa de la *Disputa de l'ase*, d'Anselm Turmeda (1911), i d'*Els mestres de València*, de Gaspar Guerau de Montmajor (1915), així com l'edició d'alguns fragments de les antigues traduccions catalanes de la Bíblia, que prèviament havia estudiat.

Quant a la seva faceta de traductor del català, girà al francès alguns textos de Víctor Balaguer —*Contes espagnols* (1889) [traduït amb E. Contamine de Latour] i *Le livre de l'amour; Loin de mon pays* (1889)— i les *Considérations sur la Littérature populaire catalane* de Gaietà Vidal i Valenciano. Aquest darrer volum no sembla que arribés a editar-se. De l'espanyol al francès traduï textos de Cervantes —*Le Licencié Vidriera* (1892)— i d'Espronceda —*L'Étudiant de Salamanque* (1893)—.

La nòmina d'estudis, publicacions i traduccions de Foulché-Delbosc és rica i extensa.²⁰⁶ No podem passar per alt, tampoc, la seva participació, amb Louis Barrau Dihigo —bibliotecari, historiador, hispanista, catalanista, lusitanista i romanista francès— en la redacció del *Manuel de l'hispanisant* (1920-25), obra que inicialment havia de constar de quatre volums, però dels quals només en sortiren els dos primers editats a Nova York. El primer dels volums és un extensíssim recull de referències a repertoris bibliogràfics i biogràfics imprescindibles per a qualsevol hispanista.

La relació de Foulché-Delbosc amb la llengua i la literatura catalanes és intensa i dilatada en el temps i, en conseqüència, per entendre'n els motius és precís remuntar-se als primers contactes que establí amb Catalunya, a través de Jaume Massó i Torrents,²⁰⁷ a qui conegué l'any 1896, i la manera com aprengué el català,

---

²⁰⁶ Veg. sobre la seva bibliografia l'*op. cit.* a la n. ant.

²⁰⁷ Quant a Massó i Torrents, tot i que es tracta d'un personatge prou conegut, no es disposa d'una biografia. Provisionalment, sobre Massó i Torrents cal consultar BALCELLS GONZÁLEZ, Albert. «Jaume Massó i Torrents, una figura clau de la cultura nacional catalana». *Serra d'Or*, núm. 639 (2013, març), p. 26-29.

a través del pare de l'hispanisme francès, Morel-Fatio. Ho explica Josep Massot i Muntaner:

[...] Foulché-Delbosc, nascut a Tolosa de Llenguadoc el 1864, era ja una persona ben coneguda. Deixeble predilecte del fundador de l'hispanisme francès, Alfred Morel-Fatio —amb el qual ben aviat havia de tenir agres controvèrsies—, havia conegut Jaume Massó i Torrents a Barcelona el 1896 i hi havia iniciat una bona amistat, que duria a col·laboracions mútues i facilitaria la dedicació de Foulché-Delbosc a temes catalans. El 9 de juliol de 1905, mossèn Antoni M. Alcover conegué a Foulché a Barcelona, segurament per mitjà de l'amic comú Massó i Torrents [...].²⁰⁸

L'any 1906 Foulché participà a Barcelona en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana amb una comunicació intitolada *La Bible en catalan*, amb la qual donava a conèixer els primers detalls del seu incipient projecte d'impressió de la «Bible catalane». Aleshores Foulché ja era ben conegut entre estudiosos i tenia relació sovintejada amb Jaume Massó i Torrents i Antoni Maria Alcover. Amb els contactes que li podia facilitar Massó, membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans, estava decidit a tirar endavant el projecte. Ja el 1908, Antoni Rubió i Lluch i Jaume Massó llegiren, en la sessió de l'IEC del 5 de març, un informe on comunicaven la intenció de certes persones —segurament Foulché-Delbosch— de publicar la Bíblia catalana. L'empresa tirà endavant fins que, l'any 1913, Foulché-Delbosch es veié obligat a desistir-ne per motius de salut.²⁰⁹

La relació amb Massó i Torrents s'estengué al llarg dels anys i fins la mort del francès. El català, de fet, li dedicà un article en una miscel·lània d'homenatge de la *Revue Hispanique* l'any 1933: «Ramon Foulché-Delbosc a Catalunya».²¹⁰ Ambdós intercanviaren nombrosa correspondència entre 1896 i 1922, 232 cartes, i col·laboraren en el projecte, mencionat més amunt, de la *Bibliotheca Hispanica*, on

---

²⁰⁸ MASSOT I MUNTANER, Josep. «L'institut d'Estudis Catalans i l'edició de la Bíblia catalana medieval». A: *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*. Barcelona: PAM, 2006, p. 139-150. Quant a la cita, veg. p. 139-140.

²⁰⁹ Per a un relat més ampli i detallat sobre el projecte de Foulché-Delbosc, veg. el treball de Massot i Muntaner citat a la n. ant.

²¹⁰ MASSÓ I TORRENTS, Jaume. «Ramon Foulché-Delbosc a Catalunya». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, núm. 1 (1933), p. 210-215.

el primer participà amb la publicació de les «*Obres poétiques de Jordi de Sant Jordi* (1902) i de la versió catalana del *Decameron*.»²¹¹

No es pot passar per alt, tampoc, la relació de Pompeu Fabra amb Foulché-Delbosc, que li publicà un estudi, «*Étude de phonologie catalane (catalan oriental)*»,²¹² a la *Revue Hispanique*, l'any 1897, i amb qui mantingué una rica correspondència.²¹³ Així mateix, Pompeu Fabra publicà un article laudatori sobre la figura i la tasca d'estudi i difusió de la llengua catalana de Foulché²¹⁴ i, posteriorment, li revisà l'*Abregé de grammaire catalane* (1902).²¹⁵

Foulché-Delbosc, sota el pseudònim Robert Dubois, és autor d'una bibliografia força acurada de Verdaguer²¹⁶ que inclou les publicacions (originals i traduccions) del poeta entre 1865 i 1912.²¹⁷ Aquesta bibliografia fou, durant molt de temps i abans de la de Guarnier,²¹⁸ una obra de referència per als estudiosos de Verdaguer. Respecte a la delimitació de continguts d'aquesta bibliografia, Foulché-Delbosc [Dubois], en una nota prèvia al recull, deixa clar que ha circumscrit el seu treball a tots aquells materials que no fossin edicions de poesia acompanyades de música, goigs i fulls volants impresos, tal com diu ell mateix, en diverses circumstàncies.

---

²¹¹ ANÒNIM. *Jaume Massó i Torrents. Inventari de correspondència*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2007, p. 1. [Es tracta d'un document intern de la BNC]

²¹² FABRA, Pompeu. «*Étude de phonologie catalane (catalan oriental)*». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, núm. 10 (1897), p. 5-30.

²¹³ El lector interessat trobarà més informació sobre aquesta relació a BADIA I MARGARIT, Antoni, M. «Pompeu Fabra, entre el país i la llengua». i a BONET, Sebastià. «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra» A: FABRA, Pompeu. *Pompeu Fabra: Obres completes, 1. Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. MIR, Jordi; Solà, Joan (cur.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005, vol. 1, p. 23-54 i p. 159-204, respectivament.

²¹⁴ Veg. FABRA, Pompeu. «M. Foulché Delbosc». *Pèl & Ploma*. Núm. 83 (1901), p. 213-216.

²¹⁵ Veg. ROSSICH, Albert. «El nom de les lletres». *Caplletra*, núm. 27 (1999), p. 65-86.

²¹⁶ Aquesta bibliografia apareix citada a l'obra citada al *Manuel de l'hispanisant*, del mateix Foulché-Delbosch i de Luis Barrau Dihigo.

²¹⁷ DUBOIS, Robert [FOULCHÉ DELBOSC, Raymond]. «Bibliographie de Jacinto Verdaguer». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, tom 26, núm. 70 (1912), p. 475-565. També disponible en versió digital a: <http://archive.org/stream/revuehispaniquer26hispuoft#page/474/mode/2up> [Data de consulta: 16 d'agost de 2012].

²¹⁸ Quant a la bibliografia de Guarnier veg. MILLÓN, Joan Antoni. «Jacint Verdaguer en l'obra de Lluís Guarnier». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 551-567: «La recopilació bibliogràfica de l'obra de i sobre Verdaguer apareix per primera vegada en l'edició, no distribuïda, de 1936 de *Flors del Calvari*. Allí, en les pàgines 223 a 246, es recullen exhaustivament la bibliografia cronològica completa, les edicions de les obres completes, les diverses antologies poètiques, les traduccions, les antologies poètiques en castellà, una classificació sinòptica de l'obra completa i una bibliografia sobre Jacint Verdaguer i la seva obra. Posteriorment, i seguint l'esquema d'aquesta primera bibliografia, n'editarà dues l'any 1945 —en el *Boletín de la Real Academia de la Lengua* i a *Mediterráneo*— i finalment una «Bibliografia General de Jacint Verdaguer», en l'edició de les *Obres Completes* de Verdaguer, de la Biblioteca Perenne, en 1949.» (p. 555).

Tanmateix, cal dir que Foulché-Delbosch, inicialment, havia limitat el seu repertori a les obres publicades de «forme indépendante» —en forma de llibre—. Més endavant, però, n'amplià l'abast amb la inclusió de referències a l'obra verdagueriana aparegudes en publicacions periòdiques i en volums miscel·lanis de diversos autors. Foulché-Delbosch aclaria que la tasca havia estat possible gràcies al fet que els bibliòfils barcelonins Joan B. Batlle²¹⁹ i Alfons Bonay —posseïdors, segons ell, de grans col·leccions de material verdaguerià— li havien facilitat l'accés a les seves biblioteques particulars.²²⁰

A més d'aquesta bibliografia, Foulché-Delbosch redactà tres notes bibliogràfiques sobre obres verdaguerianes, que publicà a la *Revue Hispanique*:

Notes bibliogràfiques publicades a la secció «Comptes rendus» del tom III (1896).

GRASNIER, Claude (pseud.) [FOULCHÉ-DELBOSC, Raymond]. «Sant Francesch, poema; Jesús infant; Flors del Calvari, per Mosen Jacinto Verdaguer». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, Tom III (1896), p. 358.

GRASNIER, Claude (pseud.) [FOULCHÉ-DELBOSC, Raymond]. «Mosen Jacinto Verdaguer en defensa pròpia. —Dictamen pericial acerca de la integridad de las facultades mentales de Mosén Jacinto Verdaguer». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, Tom III (1896), p. 358.

Notes bibliogràfiques publicades a la secció «Comptes rendus» del tom V (1898).

GUASCH, S. (pseud.) [FOULCHÉ-DELBOSC, Raymond]. «Canigó, leyenda pirenaica del tiempo de la Reconquista, por Mosén Jacinto Verdaguer. Versión castellana por el conde de Cedillo». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, Tom V, (1898), p. 411.

Val la pena, en aquest punt, consignar el fet que al llarg de les pàgines de la *Revue Hispanique* Foulché-Delbosch també recollí ressenyes sobre obres d'Apel·les Mestres, Joaquim Casas Carbó, Àngel Guimerà, Josep Yxart i, en especial, de Jaume Massó Torrents.

---

²¹⁹ Sobre Batlle, veg. MOLAS, Joaquim. «Sobre l'edició en quatre volums de “Totes les obres” de Verdaguer» *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 507-517.

²²⁰ En els Annexos del nostre treball s'hi reproduceix una relació completa de les traduccions franceses/occitanes citades per Foulché-Delbosch en la seva «Bibliographie de Jacinto Verdaguer».

Actualment, bona part de la col·lecció de llibres i material literari del francès es conserva a la Biblioteca Nacional d'Argentina on arribaren procedents d'una subhasta que se celebrà a París l'octubre de 1936. Per via electrònica es poden consultar els continguts d'aquest Fons Foulché-Delbosc dividits en dos catàlegs: el primer, dedicat als manuscrits i, el segon, als impresos. Això no obstant, un cop consultats els catàlegs, no hem localitzat cap registre sobre Verdaguer. Cal dir que, prèviament, l'any 1920 veié la llum un primer catàleg imprès de la biblioteca completa d'aquest erudit on consten nombrosos volums de Verdaguer i bona part de les traduccions franceses del poeta.²²¹ Més tard, un cop Foulché-Delbosc ja era mort, el 1936, s'edità un catàleg *ad hoc*²²² que corresponia als seus materials subhastats a París entre el 12 i el 17 d'aquell mateix any.²²³ Al Museu Nacional d'Art de Catalunya es conserva un retrat de Foulché-Delbosc obra de Ramon Casas.²²⁴

2.3.3. Els viatges de Verdaguer a París

Verdaguer emprengué entre el 12 de maig i el 12 de juny de 1884 un viatge per l'Europa central que el portà, entre altres, a França. Verdaguer hi acompanyava l'industrial Eusebi Güell, cunyat del seu mecenes, el segon marquès de Comillas, en un viatge destinat a vendre per Europa una patent per fer velluts que l'industrial havia adquirit a l'enginyer Ferran Alsina.²²⁵

D'aquest viatge es conserven les llibretes on Verdaguer anotà les seves impressions, que foren publicades mesos després per Jaume Collell. Apareguren per primera vegada a *La Veu del Montserrat* amb el títol *A vol d'aucell. Apuntacions d'un viatge al Centre i Nord d'Europa* (1884 - 1885) i acabaren

---

²²¹ DIVERSOS AUTORS. *Catalogue de la Bibliothèque Hispanique de M. R. Foulché-Delbosc*. Abbeville: Imprimerie F. Paillart, 1920. El volum es pot consultar lliurement a la pàgina web: http://ia600308.us.archive.org/30/items/cataloguedelabib00fouluoft/cataloguedelabib00fouluoft_bw.pdf [Data de consulta: 13 d'agost de 2012]

²²² DIVERSOS AUTORS. *Catalogue de la Bibliothèque Hispanique de M. R. Foulché-Delbosc*. Mayenne, Imprimerie Floch, 1936.

²²³ Per a més informació, veg. MARCOS MARÍN, Francisco. «La recuperación de la colección Foulché-Delbosc de la Biblioteca Nacional Argentina y una referencia a manuscritos de Quevedo». A: ARTAZA, E.; DURÁN, J.; ISASI, C.; LAWAND, J.; PINEDA, V.; PLATA, F. (coords.). *Estudios de Filología y Retórica en Homenaje a Luisa López Grijera*. Bilbao: Universidad de Deusto, 2000 [2001], p. 311-322. També disponible en PDF. a: <http://www.lllf.uam.es/~fmarcos/articulo/00HLLGQuevedoFD.pdf> [Data de consulta: 15 d'agost de 2012].

²²⁴ MENDOZA, Cristina. *Ramon Casas, Retrats al carbó*. Sabadell: AUSA, 1995.

²²⁵ Per a més informació, veg. l'*op. cit.* a la n. 84.

recollides per Francesc Matheu en el llibre *Excursions y viatjes* (1887) que publicà l'editorial de *La Il·lustració Catalana*.

París, on arribaren l'1 de juny i hi sojornaren deu dies, fou la darrera parada en el trajecte de retorn de Güell i Verdaguer. Durant aquells dies el poeta va recórrer els principals punts d'interès de la ciutat i coincidí amb Frederic Mistral amb qui, juntament amb altres felibres, participà en un menjar al Palais Royal. Verdaguer també es trobà amb escriptors i crítics interessats en la Renaixença catalana, entre els quals l'escriptor occità d'expressió francesa Alphonse Daudet, que li dedicaren, a l'entorn d'aquelles dates, nombrosos articles a la premsa dels quals donarem notícia en parlar de la recepció.

Verdaguer aprofità l'estada, a més, per visitar Albert Savine (el seu traductor) i entrar en contacte amb alguns dels crítics francesos que li obriren les portes d'algunes revistes literàries de la ciutat.²²⁶ Un d'aquests crítics era el novel·lista i periodista Charles Buet (Chambéry, 1846 – París, 1897), a qui Verdaguer conegué a casa d'Albert Savine. De Buet destaca l'article «Mossen Jacinto Verdaguer», que donà *La Revue Critique. Journal littéraire hebdomadaire* de París el 13 de juliol de 1884.²²⁷

---

²²⁶ Garolera explica detalladament aquest sojorn a l'obra citada en la n. ant. i dona els articles següents, d'entre els quals alguns que no hem pogut localitzar: «Léon Bloy, *Le dernier enfant d'Homère*, «Le Chat Noir», 31-V-1884; Charles Buet, *Mossen Jacinto Verdaguer*, «La Revue Critique», núm. 28 (13-VII-1884); Francis Maratuech, *A propos de «L'Atlantide»*, «Le Feu Follet», núm. 62 (1-VII-1884), p. 44-47, i núm. 63 (15-VII-1884), p. 66-72.».

²²⁷ BUET, Charles. «Mossen Jacinto Verdaguer». *La Revue Critique. Journal littéraire hebdomadaire*, núm. 28 (13 de juliol de 1884). (Verd. 10-VII-2 f. 149)

2.4. CRONOLOGIA DELS VIATGES, SOJORNS I EXCURSIONS VERDAGUERIANES PER TERRES FRANCESES²²⁸

Per ara no es disposa de cap resum biogràfic solvent que permeti resseguir, amb detall, les visites de Verdaguer a la Catalunya del Nord, en particular, i a tota França, en general. A partir de la «Cronologia de viatges, excursions i estades» que presenta Narcís Garolera al volum 1 d'*Excursions i viatges*, s'ha fet una selecció i, a continuació, es presenta la relació de viatges del poeta català per terres franceses. Es tracta d'un complement al capítol que acabem de dedicar a les vies de difusió del poeta i serveix com a marc temporal de les relacions entre Verdaguer i els seus traductors que, al seu torn, es narren en pròxim capítol.

Verdaguer trepitjà per primera vegada terres nord-catalanes (franceses) el setembre de 1873 i hi tornà, per darrera vegada, ja molt malalt, a finals de 1901 per assistir a l'enterrament del seu fidel amic Justí Pépratx i donar personalment el manuscrit de les *Eucarístiques* a Agustí Vassal i Juli Delpont.

Vegem, doncs, la cronologia dels viatges verdaguerians per terres franceses:

«1873 – SETEMBRE: Anada al Vallespir i al Rosselló, amb Jaume Collell. [...]

1877 – 7 AGOST – 5 SETEMBRE: Viatge amb J. Collell, per terres occitanes (Tolosa de Llenguadoc, Tarba, Lorda). [...]

1879 – MITJAN AGOST – 21 AGOST: Viatge a Sant Sebastià (Guipúscoa), i, per Hendaia i el migdia de França, a Perpinyà;

---

²²⁸ Segons Garolera, en el seu primer volum d'*Excursions i viatges* (p. 15): «Hi ha dos excel·lents resums biogràfics verdaguerians: Joan Torrent i Fàbregas, *Jacint Verdaguer. Resum biogràfic*. (Barcelona, Barcino, 1952; reimpr. 1977) i Ricard Torrents, *Verdaguer: un poeta per a un poble* (Barcelona, Blume, 1980). Ni l'un ni l'altre, però, no recullen de forma exhaustiva els desplaçaments del poeta. Tampoc no és completa, des d'aquest punt de vista, la "Cronologia de Jacint Verdaguer", establerta per Josep M. Ainaud de Lasarte, dins *Jacint Verdaguer en el centenari de "L'Atlàntida"* (Barcelona, Fundació Carulla-Font, 1977), p. 96-110. A manca, doncs, d'una biografia completa i detallada de l'autor, m'he servit dels seus textos i documents (sobretot del seu extens epistolari), i dels estudis biogràfics més solvents.' 2. 'Joan Güell, *Vida íntima de Mossen Jacinto Verdaguer* (Barcelona, Impr. "El Siglo XX", 1911), p. 16-17; Josep Maria de Casacuberta, *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques* (Barcelona, Barcino, 1953), p. 10-11.»

21 AGOST – 2ª QUINZENA DE SETEMBRE: Estada, amb el segon marquès de Comillas, al balneari de la Presta (Vallespir); primera ascensió al Canigó; possible anada a Montpeller; anada a Lorda, Comillas i Madrid. [...]

1880 – MITJAN JUNY – MITJAN JULIOL: Estada, amb el marquès, al balneari de la Presta; segona ascensió al Canigó;

MITJAN JULIOL - AGOST: Excursió a Núria i a la Cerdanya; ascensions al Puigmal i al Puig Perric; possible ascensió al Carlit; estada a Llúvia; possible nova ascensió al Canigó. [...]

1881 – NOVEMBRE: Excursió a les Corberes, al Conflent i al Vallespir, amb Justí Pepratx. [...]

1883 – 17-20 DE JUNY: Viatge al Rosselló, amb Collell, Toda i Guimerà (Banyuls, Elna, Perpinyà);

2 DE JULIOL – 10 DE SETEMBRE: Excursió al Pirineu (Conflent, Cerdanya, Alt Urgell, Pallars Jussà, Vall de Boí, Vall d'Aran, País de Foix, Andorra); ascensions al Canigó i a la pica d'Estats; anada, per Sent Gironç, a Tolosa de Llenguadoc; [...]

1884 – 12 DE MAIG – 12 DE JUNY: Viatge, amb Eusebi Güell, per països europeus (França, Suïssa, Bèlgica, Alemanya, Rússia); [...]

1886 – 17 – 23 DE JULIOL: Anada a Montpeller i a Perpinyà; [...]

1887 – 17 – 20 DE MAIG: Viatge a Mallorca, amb escriptors valencians i rossellonesos;²²⁹

8 – 14 DE SETEMBRE: Viatge al Rosselló (Banyuls), amb Collell i Guimerà;» [...]

1889 – JUNY: S'inscriví al *Deuxième Congrès International de la Société des gens de lettres*. Ignorem si hi participà.²³⁰

---

²²⁹ Tot i que no es tracta d'un viatge a terres franceses, l'esmentem ja que el feu acompanyat d'un grup de rossellonesos.

«1895 – DESEMBRE: Anada al Rosselló (Illa); excursió a Reglella. [...]

1898 – FI DE NOVEMBRE: Anada al Rosselló (Perpinyà, Pesillà de la Ribera).²³¹ [...]

1901 – NOVEMBRE / DESEMBRE: Anada al Rosselló (Perpinyà), a l'enterrament de J. Pepratx.»

---

²³⁰ Entre els papers de Verdaguer recollits a la BNC sota el topogràfic Verd. 10-VII-3 f. 39, hi ha un certificat d'assistència a nom de Verdaguer al *Deuxième Congrès international de la Société des gens de lettres, organisé avec le concours de l'Association littéraire internationale*, que se celebrà a París el juny de 1889 coincidint amb l'Exposició Universal que hi havia a la capital aquell mateix any. No hem sabut localitzar, entre la cronologia dels viatges de Verdaguer que presenta Garolera, cap indicació d'aquesta anada a París.

²³¹ Per assistir a l'erecció de la capella consagrada a Jesús Infant a Sant Josep de l'Estació de Perpinyà.

3. Traductors i difusors verdaguerians al francès. Biografia intel·lectual, contacte amb el poeta i contacte amb altres traductors i difusors

3.1. JUSTÍ PEPRATX

3.1.1. Biografia

3.1.1.1. Esbós biobibliogràfic

Justí Pepratx (Ceret, 1828 – Perpinyà, 1901)²³² fou un actiu literat nord-català, notari, poeta, compilador de paremiologia catalana, negociant i propietari. Participà activament en la vida local i associativa perpinyanesa i tingué molts contactes en ambients literaris de Barcelona. De fet, el 1884 fou nomenat membre de número de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Inicià la seva incursió en l'estudi de la llengua i la cultura catalana en el marc de la Renaixença nord-catalana i, en especial en l'estudi de Verdaguer vers l'any 1880 i publicà, sovint, sota el pseudònim Pau Farriol de Ceret. Un dels elements que cal remarcar de qui avui en dia es considera pare de la Renaixença rossellonesa, és que, tot i haver nascut a Ceret, tenia orígens llenguadocians.²³³

Quant a la seva producció pròpia, edità, el 1880 i acompanyats d'una versió francesa, *Ramellets de proverbis, màximes, refranys i adagis catalans escollits i posats en quartets*. El 1882 edità *Espigues i flors*, sota el pseudònim citat de Pau Farriol de Ceret un recull de poesia en català i, just un any després, *La Renaissance des lettres catalanes*. El 1888 publicà el recull de poemes i cançons del volum *Pa de casa*, la seva obra més destacada. A la SASLPO es conservava la biblioteca de Justí Pepratx i alguns dels seus manuscrits. Actualment, aquest material es troba a la Biblioteca Universitària de Perpinyà. Formen part d'aquesta col·lecció, a més d'una traducció inèdita de *Roser de tot l'any* al francès, un conjunt de primeres edicions de Verdaguer —la majoria de les quals dedicades— a

---

²³² No hi ha cap estudi de fons sobre aquest personatge i la seva obra; provisòriament, veg. CAPEILLE, Jean. *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*. Perpinyà: Comet, 1914.

²³³ Per a més informació sobre aquest aspecte, veg. op. cit. a la n. 132.

més d'articles biogràfics, opuscles i reedicions de l'obra del poeta de Folgueroles. Així mateix, s'hi conserven un full solt dins la llibreta 10 d'aquesta col·lecció que conté l'inici d'una carta de Pepratx a Verdaguer datada el dissabte Sant de 1901. Ultra això, s'hi troben algunes traduccions de «Los dos campanars», «La corona», «Lo Rosselló (*Canigó*)» i «Los poetas a la Verge de Montserrat» en estadis més o menys avançats d'elaboració. Sobre aquesta col·lecció hom pot trobar informació més detallada a l'article de Ramon Pinol i Pep Vila «Justí Pepratx, transcriptor de Verdaguer i recopilador de la literatura catalana.»²³⁴

S'ha de considerar un dels traductors al francès més actius de Verdaguer, al costat, com veurem, de Joan Baptista Blazy. Pepratx versionà *L'Atlàntida* en vers, volum que gaudí d'una gran acollida i fou reeditat diverses vegades. Ultra això, organitzà els actes literaris de Banyuls de la Marenda (1883 i 1887), on assistiren literats d'arreu dels Països Catalans i dels quals ja hem tractat a l'apartat 2.2 d'aquesta tesi. Així mateix, fou mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona el 1883 i el 1884 hi pronuncià el «Discurs de gràcies». Just un any després fou nomenat Cavaller de l'Orde Reial de Carles III d'Espanya per la seva traducció de *L'Atlàntida* verdagueriana.

Segons Joan Torrent i Fàbregas, Verdaguer i Pepratx es devien conèixer en una de les estades que féu el primer al balneari de la Presta entre 1879 i 1880.²³⁵ Casacuberta constata²³⁶ que tots dos feren una excursió a les Corberes la tardor de 1881.

L'intercanvi epistolar entre un i altre està disponible, en bona part, a l'EJV. Amb tot, el FVP conté vuit missives que presentem transcrites a l'Annex d'aquesta tesi. I encara Ramon Pinyol²³⁷ en reproduïx una a l'article «Contribució a l'Epistolari de Verdaguer: Cinc cartes disperses en arxius de Mallorca».

Pinyol, en l'article citat, i com es veurà en parlar de la correspondència que intercanviaren poeta i traductor, destaca que Pepratx fou un dels elements clau en el suport, moral i econòmic que Verdaguer rebé durant els anys de conflicte —és

---

²³⁴ *Anuari Verdaguer. Revista d'Estudis Literaris del segle XIX*, núm. 12 (2004), p. 91-106.

²³⁵ TORRENT I FÀBREGAS, Joan. «Primers contactes de Verdaguer amb els catalans del Rosselló». *Faig*, núm. 29 (novembre de 1987), p. 23-36. Quant a aquest fragment, veg. la p. 32.

²³⁶ CASACUBERTA, Josep M. *Estudis sobre Verdaguer*. Vic: Eumo; Barcino; Institut d'Estudis Catalans, 1986, p. 170.

²³⁷ *Anuari Verdaguer. Revista d'Estudis Literaris del segle XIX*, núm. 7 (1992), p. 117-127.

autor d'un «Appel aux amis» que li serví per recaptar diners i recollir adhesions a la causa verdagueriana—: «Joan Torrent l'ha qualificat d'«amic fidelíssim», «defensor a ultrança seu allà i ací ens els dies de prova», quan Verdaguer «es veurà abandonat pels lletrats catalanistes, amics seus d'antany, de Barcelona.»²³⁸ Com hem dit, s'incideix en aquest aspecte en l'apartat 3.1.2.3. d'aquesta tesi.

Justí Pepratx traduï al francès els volums *L'Atlàntida*, *Lo somni de Sant Joan*, *Jesús Infant* i *Flors del calvari*. Ultra això, és autor d'una versió francesa inèdita de *Lo Roser de tot l'any* i de la traducció del poema «A les víctimes del basar de la Caritat», a més de la traducció d'alguns fragments de *Canigó*. La figura de Pepratx quedà estretament lligada a la de Verdaguer i així en deixaven constància les publicacions del sud de França de finals de la dècada dels 90 del segle XIX. Vegem, per exemple, l'article que Pierre Vidal²³⁹ dedicava a Pepratx el segon semestre de 1896.²⁴⁰

On sait la place distinguée qu'occupe notre compatriote parmi les écrivains de la Renaissance régionale. Cette place, on ne l'ignore pas non plus, il l'a acquise par ses études constantes de la langue et de la littérature catalanes, par sa prédilection pour les auteurs catalans, mais surtout, par ses traductions des œuvres remarquables que ces auteurs ont produites de nos jours.

Sa belle traduction en vers français de la grande et prodigieuse épopée de Verdaguer, *l'Atlantide*, lui a valu les suffrages unanimes du public lettré, suffrages confirmés par cinq éditions successives.

M. Justin Pépratx a traduit encore d'autres ouvrages du grand poète catalan: *Le Songe de Saint Jean*, *l'Enfance de Jésus*, *les Fleurs du Calvaire*, actuellement sous presse; tous ceux-ci, «dans une prose, qui, à une scrupuleuse fidélité au texte catalan, joint une clarté, une élégance continue, un choix heureux d'expressions françaises pour rendre les expressions catalanes si bien qu'un compatriote de M. Pépratx, bon juge sur ce point, a dit de cette prose qu'elle a conservé toute la grâce, la fraîcheur et le parfum de l'original. Traducteur consciencieux du grand Verdaguer, et son ami dévoué dans la mauvaise comme dans la bonne fortune, M. Justin Pépratx mérite que son nom soit pour toujours associé au glorieux nom de Jacinto Verdaguer» (*Montpellier Journal*, 19 juillet 1896).

---

²³⁸ *Ibid.*, p. 120. Pinyol cita l'op. cit. a la n. 235. p. 33.

²³⁹ VIDAL, Pierre. «Galerie Roussillonnaise. Jacinto Verdaguer. Justin Pépratx». *Le Journal des Pyrénées-Orientales*, 5è any, nova sèrie, [s.d.]. (Verd. 10-VII-3 f. 177-178).

²⁴⁰ En l'article s'indica que la traducció de *Flors del Calvari* estava en premsa. La data és aproximada.

Per últim, convé recordar que per a més informació sobre els aspectes biobibliogràfics de Pepratx hom pot referir-se a l'article de Ramon Pinyol i Pep Vila «Justí Pepratx, transcriptor de Verdaguer i recopilador de literatura catalana».²⁴¹

3.1.1.2. *Justí Pepratx, traductor*

Com dèiem, Justí Pepratx traduï en francès *L'Atlàntida*, *Lo somni de Sant Joan*, *Jesús Infant* i *Flors del calvari*. Així mateix, és autor de la versió francesa inèdita de *Lo Roser de tot l'any* i de la traducció del poema «A les víctimes del basar de la Caritat», a més de la traducció d'alguns fragments de *Canigó*. A mode de curiositat, cal deixar constància que el mateix Pepratx pagava les edicions de les seves pròpies traduccions. Les versions del nord-català, per norma general, tendeixen a ser una traducció força literal dels originals verdaguerians. N'ofereim, ara, una caracterització general i en donem més detalls en l'apartat dedicat als intercanvis epistolars entre Pepratx i Verdaguer.

L'Atlàntida

La versió de Pepratx de *L'Atlantide* fou publicada –en un volum de 235 pàgines a París l'any 1884 per l'editor Charles Bayle.²⁴² El llibre fou reeditat per Hachette, el 1887, amb un retrat de Verdaguer de Gaston Vuillier, una epístola biogràfica del poeta de la mà de Jaume Collell²⁴³ i amb pròleg de Mistral.²⁴⁴ Més endavant, a l'Imprimerie Centrale du Midi se'n feren reedicions el 1890, el 1892, el 1897 i el 1900. Pepratx dedicà el volum a la reina regent d'Espanya, fet que li suposà la concessió d'una distinció en l'ordre reial de Carles III.

---

²⁴¹ *Anuari Verdaguer. Revista d'Estudis Literaris del segle XIX*, núm. 12 (2004), p. 91-114.

²⁴² VERDAGUER, Jacint. *L'Atlantide*. París: Charles Bayle, 1884.

²⁴³ Per a més informació sobre a l'*Epístola biogràfica*, veg. TORRENTS, Ricard. «Jaume Collell, epístola biogràfica». A: *Anuari Verdaguer 1886*, p. 231-242. Torrents reproduïx el text complet de l'*Epístola i n'ofereix la gènesi*. De l'*Epístola*, cal destacar la descripció que el 1887 fa Collell de la recepció del poeta a Europa: «Los crítics més eminents d'Europa han parlat de les obres del poeta, i el nom de Verdaguer té ja son lloc en lo temple de la Glòria, inesborrablement burinat per la mà de la Fama; mes de la vida del poeta poca cosa se'n sap fora de casa, i a Catalunya mateix se'n compten sols alguns episodis, donant-los-hi ja una certa faisó de llegenda.» (p. 234).

²⁴⁴ Recordem que el 18 de juliol de 1877 Mistral envià una lletra a Verdaguer per felicitar-lo per *L'Atlàntida*, que fou àmpliament reproduïda a la premsa, que el poeta incorporà al pròleg de l'obra a partir de la segona edició (1878) i que apareix en la majoria d'edicions i traduccions de l'obra.

Tot i que, al principi, la versió causà força reticències entre alguns amics francesos del poeta, tals com Josep Tolrà de Bordas o Stephen Liégeois,²⁴⁵ finalment, Pepratx rebé crítiques prou positives. És el cas de la valoració que en féu el comte de Toulouse-Lautrec en el seu l'opuscle sobre *L'Atlàntida*. El crític remarcà la voluntat del traductor de fer-se invisible. Pepratx, segons ell, havia donat tota la importància a l'original per assolir la màxima fidelitat encara que això, en algunes ocasions, havia perjudicat la seva versió. Toulouse-Lautrec remarcava l'estranyesa que produïa en el text francès l'intent de Pepratx de reproduir les inversions sintàctiques de Verdaguer:

Un écrivain roussillonnais d'un beau talent, un des sept mainteneurs qui composent à Barcelone le consistoire des Jeux Floraux, M. Justin Pépratx, n'a pas craint de se mesurer corps à corps avec le poète catalan. Il l'a traduit en vers français, et si jamais traducteur a fait mentir le proverbe italien, c'est bien lui. Le caractère de sa traduction est une impersonnalité généreuse, une complète abnégation. Il a suivi rigoureusement la forme des sizains et des quatrains de Verdaguer, et s'est appliqué à mettre en saillie le génie du poète et celui de la langue. Il a réussi, mais quelquefois à son détriment. En sa qualité de langue latine, le catalan ne redoute pas les inversions les plus hardies. Reproduites en français, elles ne sont pas sans quelque étrangeté. M. Pépratx n'ignorait pas, je l'espère, que les lecteurs de ces poésies française et roussillonnaise, faciles et coulantes, reconnaîtraient dans son grand travail un parti pris voulu et désintéressé.²⁴⁶

Cal tenir present que, en la mateixa època, es portaren a terme dues traduccions de *L'Atlàntida* al francès: la que acabem de descriure de Pepratx, en vers, i la d'Albert Savine, en prosa —totes dues autoritzades pel poeta—. Quan es publicaren, la traducció de Savine anava dedicada a la seva mare i la de Pepratx a la Reina Regent d'Espanya. Pel que es desprèn de la correspondència entre Verdaguer i Savine (EJV, vol. IV, carta 333), en una carta de 20 de gener de 1883 que no es conserva, li comunicà que Justí Pepratx estava preparant una traducció en vers de *L'Atlàntida*, la qual cosa, com es veurà en parlar de Savine, aquest ja sabia des de feia temps. Segons indiquen Casacuberta i Torrent i Fàbregas a la nota 3 la carta 333 (EJV, vol. IV, carta 333), Savine informà en el número d'abril de 1882 de la revista parisina *Polybiblion* del fet que Pepratx havia llegit, en una trobada de literats a Barcelona, fragments de la traducció de *L'Atlàntida*:

---

²⁴⁵ S'aprofundirà en aquest aspecte en parlar de la correspondència entre Tolrà i Verdaguer.

²⁴⁶ Veg. l'op. cit. a la n. 187, p. 19.

«L'auditoire s'est plu à remarquer la fidélité et la dextérité de la traduction qui conserve autant qu'il se peut la force et la beauté de l'original». Segons ells, l'article deixava constància que Pepratx tornà a Barcelona «pera ensenyar a Mossèn Verdaguer la traducció que ha fet en vers francès de *L'Atlàntida*». Tal com també reporten Casacuberta i Torrent i Fàbregas en la mateixa nota, segons *La Veu del Montserrat* de 3 de març de 1882 Pepratx llegí nous fragments de la traducció en una trobada de l'Associació d'Excursions Científiques. Tres dies després també se'n féu ressò el *Diario de Barcelona* que afirmava que Verdaguer havia felicitat Pepratx i que aquest havia fet modificacions en la *Balada de Mallorca*, per tal que M. Destout, professor del Conservatori de París, la musicqués.

Recordarem aquest episodi i tornarem a incidir en aquesta duplicitat de traduccions en l'apartat 3.2., dedicat a Savine i la traducció de Verdaguer, moment en el qual el lector ja tindrà informació completa de les dues versions.²⁴⁷

Canigó

Quant a *Canigó*, Pepratx en traduí un fragment en vers: vint-i-una estrofes de «*Le Roussillon*. Fragment du poème inédit LO CANIGÓ», que envià als seus amics com a Nadala el 1884.²⁴⁸ Un cop publicada l'obra per Verdaguer (1886), «Lo Rosselló» acabà formant part del «Cant sisè: Nuviatje» amb tres estrofes més de les que originalment girà Pepratx al francès.²⁴⁹ Aquest mateix fragment fou recitat per Pepratx en una trobada de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales el 28 de desembre de 1884 i, posteriorment, imprès en una edició limitada per la Typ. du Républicain en un plec solt de quatre pàgines, signat J.P., que conté una breu introducció al tema, a més de notes del traductor amb aclariments lèxics.²⁵⁰ Per tant, doncs, aparegué abans un fragment del *Canigó* en francès que l'original complet català. Tot amb tot, Verdaguer es decidí per encarregar la seva versió francesa de *Canigó* a Tolrà de Bordas. Sembla que el poeta havia rebut peticions tant de Pepratx com de Savine i Tolrà. Sabem, per la

---

²⁴⁷ Sobre les traduccions al francès d'aquesta epopeia, veg. TORRENT I FÀBREGAS, Joan. «Projecció de “L'Atlàntida” més enllà dels Països Catalans». Barcelona: Nadala de la Fundació Carulla i Font, 1977, p. 86-89.

²⁴⁸ Se'n conserva una còpia a la Biblioteca de Catalunya (Verd. 8-VI-1/36).

²⁴⁹ Aquest mateix fragment (21 estrofes) també fou traduït per un amic de Justí Pepratx: Scipion Dumas al francès (Montpeller, 1822 – Perpinyà, 1892). La traducció de Dumas es basa en la de Pepratx.

²⁵⁰ En la n. 8 de la carta que Verdaguer trameté a Collell la «primera desena de desembre de 1885» i recollida al vol. V de l'EJV (p. 68-70) per J. Mª de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, se'ns fa notar que se'n va fer ressò *La Veu del Montserrat* del 10 de gener de 1885.

correspondència que Verdaguer mantenia amb Collell que la decisió de demanar a Tolrà que fos el traductor de l'obra no va ser fàcil. En la carta 496 del vol. v de l'EJV, el poeta comentava a Collell els seus dubtes quant a la decisió final sobre el traductor.

En relació amb *Canigó*, Pepratx és també un dels primers difusors a la premsa catòlica nord-catalana. Així, per exemple, el 1886 publicà un article a *Le Roussillon*²⁵¹ i, poc després, l'estudi *Canigou. Étude bibliographique du nouveau poème catalan de Jacinto Verdaguer*.²⁵² En l'article a *Le Roussillon* pepratx parlava del «rossellonisme» del poema d'aquesta manera:

Canigó est donc une œuvre toute roussillonnaise, et dont nous avons lieu de nous enorgueillir autant que si elle émanait d'un enfant du pays. Elle est, d'ailleurs, écrite en notre langue, inspirée par un fait des plus saillants de notre histoire, l'expulsion des Arabes de notre sol; les lieux où se passe l'action nous sont familiers; ils sont décrits avec la magie et la magnificence d'une poésie incomparable; les noms les plus vulgaires de ces lieux sont comme sertis dans des strophes, dans des vers leur donnaient un lustre qui surprend. L'œuvre de Verdaguer est destinée certainement à tous ceux qui aiment et cultivent la littérature en général, mais elle a un intérêt immense et tout particulier pour notre pays et pour nous, Roussillonnais. J'ajoute que c'est à nous, catalans de France, que le grand poète l'a dédiée.

Lo somni de Sant Joan

Pel que fa a *Lo somni de Sant Joan*, fou girat al francès per Pepratx en vers l'any 1888 i publicat per Latrobe, de Perpinyà,²⁵³ amb un *Avant-propos* de Jaume Boixeda (Prats de Molló, 1837 – Perpinyà, 1898), capellà del Col·legi de Perpinyà, professor de retòrica i canonge que coincidí amb Verdaguer el 1883 a Banyuls. Quant a la producció pròpia de Boixeda, és autor de *Noms de casa* (1889), sobre el significat d'alguns cognoms catalans.²⁵⁴ El volum té 199 pàgines. A diferència de les traduccions que vindran a partir d'ara —motivades per la profunda amistat que

---

²⁵¹ ANÒNIM [PEPRATX, Justí]. «Canigó». *Le Roussillon*, Perpinyà, 6 de gener de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 65).

²⁵² Montpellier: Impr. Centrale du Midi, 1887.

²⁵³ VERDAGUER, Jacint. *Le Songe de Saint Jean: légende su Sacre-Coeur de Jésus*. Perpinyà: Latrobe, 1888.

²⁵⁴ Com s'ha dit, Boixeda col·laborà amb Antoni Puiggarí i amb Carles Bosch de la Trinxeria en l'estudi «Alguns mots catalans d'etimologia grega», publicat al núm. d'abril de 1889 de la *Revista Catalana*, p. 173-178. Boixeda és nebot del també capellà Gabriel Boixeda (1809-1873), reconegut autor i traductor de faules. Així mateix, a través de l'*Enciclopèdia Catalana* sabem que traduí el *Llibre de Job* i alguns himnes eclesiàstics; en desconeixem els detalls.

neix entre poeta i traductor i per les circumstàncies tràgiques d'aquest darrer—, aquesta versió no és més que un pur exercici de traducció pel gust literari de traduir.

L'única referència a la traducció que apareix en la correspondència entre un i altre és de 29 d'agost de 1888 (FVP, 535). En la lletra el nord-català anunciava a Verdaguer que la traducció aniria precedida d'un pròleg de mossèn Jaume Boixeda i aniria acompanyada d'una guia de pronunciació catalana per al lector no català:

Sembla que li agradarà. Va precidida d'un prolech, com ho sab, fet per Mossen Boixeda, y hi he jo afegit algunes reglas de pronunciació catalana pels que no coneixen la llengua y ab tot desitjarian llegir la poesia mateix. Surtirà, be m'ho sembla á la fi de l'altra setmana.

Boixeda, en la p. 15 del pròleg reconeixia el gran domini de Pepratx tant del francès com del català²⁵⁵ i ho explicava amb les següents paraules:

Nous n'insisterons pas sur les mérites de la traduction du Songe de Saint-Jean. Elle est l'oeuvre d'un littérateur dont le succès a couronné les travaux et dont les connaissances dans les deux langues française et catalane sont également appréciées des deux cotés des Pyrénées. Ce n'est pas à lui qu'on pourrait reprocher d'avoir trahi Verdaguer en le traduisant.

Roser de tot l'any

Quant a *Roser de tot l'any* (aparegut el 1894), Pep Vila, a mitjan anys 90,²⁵⁶ va localitzar-ne la traducció manuscrita a l'arxiu privat de la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals.²⁵⁷ L'autògraf, en versió bilingüe francès-català, porta per títol *Rosier perpétuel*. Prèviament, el 1893, l'original català havia estat publicat a la *Veu de Catalunya* en entregues setmanals de set poemes. És d'aquesta font d'on Pepratx begué per a la seva versió. Pel que desprèn d'una carta de finals de gener de 1894 (EJV, vol. VIII, carta 997), Pepratx tenia pràcticament acabada la traducció de *Roser de tot l'any*. Amb tot, els canvis entre les entregues de *La Veu* i la versió final en forma de llibre eren força dispersos i això preocupava al traductor.

---

²⁵⁵ Sobre la llengua que utilitzava Pepratx, veg. DESSÈGE, Michel. «Le Père de la Renaissance Roussillonnaise. Justin Pépratx (1818-1901)», *Bulletin de la SALSPO*, núm. 81 (1967-1968), p. 84-90.

²⁵⁶ Veg. VILA, Pep. «“Roser de tot l'any”, de Jacint Verdaguer. Una traducció inèdita de Justí Pepratx». *Anuari Verdaguer 1995-1996*, p. 225-248.

²⁵⁷ S'ha dedicat un apartat del segon capítol de la tesi a la SALSPO.

Sembla que en lo llibre haurá V. afegit poesías que no ha publicat «La Veü», y que haura interposat ó intervertit la orde de las publicadas. Ho ha fet, tal vegada, pera seguir las festas y'ls dias del any nou. ¿No li plauria que conserves jo la orde de sa publicacio en lo dit setmanari? (EJV, vol. VIII, carta 997)

El nord-català, en una carta de desembre de 1894 recollida a l'*Anuari Verdaguer* de 1992,²⁵⁸ recordava al poeta que estava «acabant la revista y la coordinació dels pensaments religiosos», en referència a *Roser de tot l'any*. El volum quedà inèdit.

Jesús infant

La trilogia *Jesús infant*, escrita en set anys, durant la crisi personal, es publicà inicialment en tres llibres independents: *Natzaret* (1890), *Betlem* (1891) i *La fugida a Egipte* (1894) i es convertí en un únic volum l'any 1896.²⁵⁹ Pepratx, en traduir-la aquest mateix any, va decidir destinar la venda del volum, pagat per ell mateix, a la construcció d'una capella dedicada a Jesús Infant a l'església de Sant Josep de l'Estació de Perpinyà. El volum, de 135 pàgines, conté una carta prefaci de Jacques Marie Louis Monsabré (1827-1907) i fou publicat a Perpinyà per Charles Latrobe. Pepratx menciona, per primera vegada, la seva intenció de traduir l'obra en una carta de gener de 1894 (EJV, vol. VIII, carta 992) Pepratx acabava de rebre el nou llibre de Verdaguer *La fugida a Egipte* i es comprometia a continuar la traducció de la trilogia, traducció que no veié la llum, completa, fins l'any 1896:

Procuraré, si Deu ho vol, passadas festas, en continuar la traducció de l'hermosíssima trilogía, que ja está adelantada, y valdament m'assiste, com a V., la Verge de la Gleba! (EJV, vol. VIII, carta 992)

La traducció, com dèiem, es publicà precedida d'una carta-pròleg de l'orador catòlic de reconegut prestigi Jacques Marie Louis Monsabré²⁶⁰ escrit a Le Havre el 9 d'abril de 1896. Mosabré qualificava el volum de «charmant» i la traducció d'«élégante et consciencieuse».

---

²⁵⁸ Veg. les p. 125-127 de l'article PINYOL, Ramon. «Contribució a l'Epistolari de Verdaguer: Cinc cartes disperses en arxius de Mallorca». *Anuari Verdaguer* 1992, p. 117-127.

²⁵⁹ VERDAGUER, Jacint. *Jésus enfant: poème catalan*. Perpinyà: Latrobe, 1896.

²⁶⁰ En una carta de 27 d'agost de 1898 (EJV, vol. 10, carta 1350), Verdaguer demanà a Vassal que li enviés un llibre de Monsabré de temàtica eucarística. Monsabré, doncs, podria considerar-se una de les possibles fonts d'*Eucarístiques*.

El desembre de 1883, per primera vegada, es donà notícia a la *Semaine Religieuse du Diocèse de Perpignan* del projecte de construcció de l'església de Sant Joseph de Gare a Perpinyà. Durant anys es recaptaren fons amb una subscripció oberta als feligresos fins que, ja el 1893, els treballs de construcció començaren a prendre forma.²⁶¹ És en el marc d'aquest projecte on pren forma la idea de Justí Pepratx d'utilitzar els beneficis obtinguts amb la venda de la traducció francesa de la trilogia verdagueriana *Jesús Infant* per poder pagar una imatge.

A finals de 1898 el mateix Verdaguer es desplaçà a Perpinyà a beneir l'estàtua i composà, *ad hoc*, el poema «Jesús infant. Als infants del Rosselló» (1898), al qual jo mateixa vaig dedicar-li un article²⁶² i Ramon Pinyol unes pàgines²⁶³ en un estudi.

Es desconeix qui fou l'instigador de la redacció del poema *ad hoc* per a la inauguració de la capella. No se sap tampoc si se'n va fer cap tiratge a Perpinyà ni si es va imprimir la traducció llegida durant l'acte, tot i que entre els papers de Verdaguer hi ha una edició de la poesia en full solt, només en català, que podria ser la que sembla que el nostre escriptor va repartir, si hem d'entendre literalment el que, en comentar l'acte, diu *Le Roussillon*²⁶⁴ del primer de desembre: «Pour laisser un souvenir de cette pieuse cérémonie, le poète mystique a fait distribuer une pièce de vers composée à cette occasion; une exhortation de *Jésus-Enfant du Roussillon*.»²⁶⁵

Pinyol, en l'estudi que acabem de citar, reproduïx un poema que localitzà, *inèdit* i sense títol, entre els papers de verdaguerians de la BNC [Ms. 3103m f. 64], tot fent esment del fet que n'ha trobat dues versions, una de les quals quasi acabada —però

---

²⁶¹ Bona part del material referent a la traducció de *Jesús Infant* prové, adaptat, de «Jacint Verdaguer i Sant Joseph de la Gare de Perpinyà: Novament “Als catalans del Rosselló”». *Anuari Verdaguer*, núm. 19 (2011), p. 135-154.

²⁶² *Ibid.*

²⁶³ Veg. l'op. cit. a la n. 181.

²⁶⁴ *Le Roussillon* (18 i 23/XI i i/XII). (Segons la p. 248 de l'op. cit. a les n. 181 i 263). També segons Pinyol (p. 248) es menciona aquest episodi a: «De l'acte i del poema (sense reproduir-lo) se'n va fer ressò, que jo sàpiga, l'esmentat *Le Roussillon* (18 i 23/XI i i/XII) i *La Croix* (27/XI), de Perpinyà, i al Principat, almenys a *El Correo Catalán* (5/XII), *La Voz de la Patria* (4/XII), *Diario de Barcelona* (5/XII), *El Sarrianés* (la crònica, ja citada, escrita per Verdaguer mateix) i *El Noticiero Universal* (5/XII). El text fou publicat per diversos mitjans: *El Sarrianés* (3/XII), *La Veu del Montserrat* (10/XII), *La Talia Catalana* (II/XII), el *Suplement de «La Voz de la Patria»* (15/XII) i la *Hoja Parroquial de Premià de Mar* (desembre de 1898).»

²⁶⁵ Citat a la p. 247 de PINYOL, Ramon. «Les poesies verdaguerianes de temàtica nord-catalana». *Anuari Verdaguer*, 18 (2010), p. 233-252.

pel que sembla no datada— i que aporta en annex. Per la nostra part, s’ha localitzat una versió d’aquest mateix poema —datada del Nadal de 1898— amb variants i impresa al volum *Centenaire de l’Église de St. Joseph 1892-1992*, on la recull, l’any 1992, Roland Serres-Bria²⁶⁶ sense citar-ne la procedència. De moment, tot i que ha estat impossible, s’ha intentat contactar amb Serres-Bria i amb el capellà de la parròquia de St. Joseph, Mn. Jean-Marie Savioz —que, generosament, el 2009, em va fer a mans un exemplar del llibret de Serres-Bria—. Sigui com vulgui, com a precedent a Serres-Bria, trobem aquest mateix poemeta reproduït al número especial que la revista perpinyanesa *La Tramontane* publicà el 1945 per commemorar el centenari del naixement del poeta (p. 97). Ara per ara, per tant, no es pot establir quina és la versió definitiva ni saber quina és posterior o anterior a quina. El lector interessat pot consultar una descripció exacta de les variants al meu article de 2011 sobre aquestes composicions.²⁶⁷

A la BNC, a més, sota els topogràfics Verd. 5-VII-5/13 i Verd. 12-VI-18/10 es conserven dos exemplars d’un opuscle de quatre pàgines imprès amb una poesia de tema similar, titulada «Jesús infant als infants del Rosselló: amb motiu de l’inauguració de sa capella en Sant Joseph de Perpinyà: 27 de novembre 1898 = *Jésus enfant aux enfants du Roussillon: à l’occasion de l’inauguration de sa chapelle à l’Église de Saint-Joseph de Perpignan*».²⁶⁸ En aquest opuscle, es recull un poema molt més llarg que el que presenten Pinyol (2010) i Serres-Bria (1992). En concret, es tracta d’una composició de quaranta-quatre versos, recollits en onze quartets. El poema de to força elevat, va acompanyat de la seva respectiva traducció francesa en vers i en extrem literal que, malgrat tot el que s’ha consignat anteriorment, no està signada pel traductor. Se sap per fonts de segona mà (bàsicament, per tradició oral) que és Justí Pepratx. Aquesta mateixa versió del poema (amb certes variants ortotipogràfiques) fou publicada —segons una anotació manuscrita al f. 49 del recull factici de la BNC Verd. 10-VII-1 on s’adjunta un retall de l’article— en un suplement a la revista *La Voz de la Pàtria* de 15 de desembre de 1898.

---

²⁶⁶.Perpinyà: Évêché d’Elne-Perpignan; Paroisse de St. Joseph, 1992.

²⁶⁷ Veg. l’op. cit. a la n. 261.

²⁶⁸ *Jesús infant als infants del Rosselló: amb motiu de l’inauguració de sa capella en Sant Joseph de Perpinyà: 27 de novembre 1898 = Jésus enfant aux enfants du Roussillon: à l’occasion de l’inauguration de sa chapelle à l’Église de Saint-Joseph de Perpignan*. [s.l.]: [s.n.], 1898(?).

A part, segons l'article de Charles Bauby «Verdaguer et le Roussillon. Séjours en Roussillon — Traducteurs et amis — Inspirations Roussillonnaises» (aparegut al número especial que la revista perpinyanesa *La Tramontane* dedicà al poeta i que veié la llum el 17 de maig de 1945), existeix encara una altra variant. Aquest poema de quatre estrofes, al parer de Bauby fou escrit, si no a Perpinyà durant l'estada de Verdaguer per inaugurar la capella del Jesús Infant de Praga, pocs dies després. La nova versió fou publicada, segons Bauby, en un número de principis de gener del *Journal Illustré des Pyr.-Or.* [sic.], l'any 1899. Per ara, no s'ha pogut localitzar.

Per tant, en poques paraules, es poden vincular tres, potser quatre, poemes diferents a l'episodi de la visita de Verdaguer a Perpinyà per a la inauguració de la Capella de Jesús Infant. El que recull Pinyol (2010) —sense datar, imprès en full solt i preservat a la BNC— el de Serres-Bria (1992) —reproduït al llibre *Centenaire de l'Église de St. Joseph 1892-1992* i datat el Nadal de 1898— i, per acabar, el que s'imprimí —juntament amb la traducció francesa— en l'opuscle conservat a la BNC, on consta com a data el 27 de novembre de 1898 (el dia que es considera fixat pel que fa a l'anada de Verdaguer a terres nord-catalanes per a la inauguració).

Flors del Calvari

Per últim, resta citar la versió de *Flors del Calvari*²⁶⁹ (1897).²⁷⁰ L'obra, publicada també per Charles Latrobe, en ple «Cas Verdaguer», era com és ben sabut un mirall del drama que vivia el poeta i un intent d'aquest per recuperar el prestigi que se li havia negat. El volum, de 151 pàgines, conté una carta-prefaci de Frederic Donnadiu (1843-1899), el destacat escriptor i historiador occità que recollí en els seus llibres la història del Felibritge, que dedicà a Verdaguer part del seu discurs presidencial —era president d'una «Manteneça»— de la «felibrejada» del 18 de juliol de 1886 —editat amb el títol *Carmen Sylva e Jacinto Verdaguer* (Montpeller, 1887)—, que tingué un paper providencial en la publicació de la

---

²⁶⁹ Per a més informació sobre aquesta traducció, veg. la tesi doctoral de M. Àngels Verdaguer Pajerols llegida el 17 de febrer de 2012 a la Universitat de Barcelona.

²⁷⁰ VERDAGUER, Jacint. *Fleurs du Calvaire*. Perpinyà: Latrobe, 1897.

traducció de *Canigó* de Tolrà de Bordas, que ajudà Verdagner econòmicament durant el seu drama i que traduï al francès el poema «Lo calze i l'arpa».²⁷¹

La traducció tingué una doble missió, netejar la figura del poeta i proporcionar-li suport econòmic. D'aquest moment és l'«Appel aux amis» de Pepratx, del qual donem notícia en l'apartat «Els anys de crisi, llums i ombres», que li serví per recaptar diners i recollir adhesions a la causa verdagneriana.

En una missiva de 3 de març de 1897 (EJV, vol. X, carta 1266) Verdagner ja expressava les ganes que tenia de llegir la traducció de *Flors del Calvari*. Hagué d'esperar, com a mínim, fins al 15 d'aquell mes, ja que fou quan li escrigué (EJV, vol. X, carta 1267) per donar-li les gràcies i manifestar-li que n'estava profundament complagut:

Me semblan, fins per lo volum y ses cobertes vermelles, la segona part de *Jesus Enfant*, lo mes propi d aquest temps de Quaresma. De bona arribada n he florejat tot lo llibre y l he trobat de una justesa, d un gust y d una bellesa superiors; no esperava una traducció tan bonica, y axó que ja m hi te avesat ja fa molt temps. La dedicatoria es com de V. un vas bellament cisellat y ple de consol. Lo prefaci m'agrada també y cau sobre la obra de V. y meva com una corona de flors. Nostre bon amich Donnadiu, com son nom sembla dirho, no pot escriure sinó coses bones y belles.

La revista *L'Atlàntida* de 15 d'abril d'aquell any es féu ressò de la publicació de la traducció i donà un fragment de la carta prefaci de Donnadiu: «Lisez ce livre vous tous qui souffrez et vous serez consolés. Lisez ce livre, et si malheureux que vous soyez, vous vous direz: il en est un plus malheureux que moi.» En aquest mateix número es reproduïa la crítica que Aladern féu de la traducció de Pepratx.

Donnadiu, en la carta-prefaci valorava positivament tant l'obra com el traductor amb aquestes paraules:

[...] Je l'ai accepté, cet honneur insigne [de fer la «lettre-préface»], aussi simplement que vous me l'avez offert, non pour ce que je puis dire, mais pour témoigner une fois de plus à l'illustre poète catalan mon admiration et mon respect au milieu de ses cruelles épreuves, et pour vous donner, à vous son impeccable traducteur et son ami fidèle, une nouvelle preuve d'affectueuse sympathie.

---

²⁷¹ Veg. a l'Annex. DONNADIEU, Frédéric (trad.). «Lo Cálzer y l'Arpa». *Ateneo tarraconense de la classe obrera*, núm. 1, Tarragona, abril de 1896, p. 6. (Verd. 17-I-1 Carpeta 4 (1897-1899). Sense foliar)

[...] Dans la traduction de cette dernière œuvre, nous retrouvons l'interprète émérite qui fit passer dans notre langue les beautés de l'Atlantide, et qui vient aujourd'hui nous fait respirer, dans une version parfaite, car elle est moulée, pour ainsi dire, sur l'original, les pénétrants parfums des Fleurs du Calvaire de Verdaguer.

[...] Que d'autres pages il faudrait citer encore dans ce livre ! Que de fleurs douloureuses à effeuiller ! Mais le lecteur saura bien les trouver lui-même, et sous la direction d'un guide aussi sûr, aussi fidèle que vous, cher M. Pépratx, il n'y a pas à craindre que la moindre beauté lui échappe. Avec un tel interprète, il goûtera, dans toute sa saveur mélancolique, et néanmoins consolatrice, une poésie qui plane au-dessus de la terre, et qui n'aspire qu'au ciel [...] ²⁷²

Altres

Queden encara les traduccions d'alguns poemes solts, per exemple «A les víctimes de Basar de la Caritat» (1897) —al qual també es fa referència en l'apartat dedicat a la correspondència amb el poeta—. Sigui com vulgui, Ramon Pinyol té en premsa un article on parla *in extenso* del poema i de la traducció de Pepratx. A mode d'apunt, convé deixar constància del fet que aquesta composició estava dedicada a les víctimes del terrible incendi que es produí en un basar caritatiu organitzat per un grup de dames de l'alta societat de París. Es tractava, doncs, d'un poema de circumstàncies. ²⁷³

Durant un pelegrinatge a Lourdes l'estiu de 1900 un grup de rossellonesos, encapçalats per Carsalade, llegiren un poema de Verdaguer dedicat a la Mare de Déu que s'hi venera. El poema es reproduí en català al *Journal de la Grotte de Lourdes* i s'acompanyà d'una traducció en vers al francès. ²⁷⁴ El text es convertiria en un opuscle: *A la Verge de Lourdes. Càntic del pelegrinatge rossellonès*. Perpinyà: Typ. Ch. Latrobe, [s.a.]. L'original del poema fou publicat, més endavant, a *Lo pensament català* on s'indica que és molt probable que l'autor de la traducció fos Justí Pepratx: «Tret del *Journal de la Grotte de Lourdes*, 8 Juliol 1900, ahon ve estampada la traducció francesa, feta, ben segur, per M. Justí Pepratx.» ²⁷⁵

---

²⁷² *Ibid.*, p. 5-11.

²⁷³ *Aux victimes du Bazar de la charité: élégie*. Perpinyà: Latrobe, 1897.

²⁷⁴ J. E. «Pèlerinage diocésain de Perpignan». *Journal de la Grotte de Lourdes*, núm. 27 (8 de juliol de 1900), p. 2-3.

²⁷⁵ «A la Verge de Lourdes». *Lo Pensament Català*, núm. 11, (15 de juliol de 1900), p. 87.

Queda encara un opuscle amb una traducció anònima de «Lo sol de Pesillà» publicat per Latrobe el 1897.²⁷⁶ Tot i que fins avui no se n'havia identificat el traductor, podem confirmar ara que es tracta d'una versió de Pepratx.²⁷⁷ El literat perpignanenc Agustí Vassal presentà una comunicació sobre el misteri de les Santes Hòsties de Pesillà²⁷⁸ al Desè Congrès Eucarístic Internacional celebrat el 1897 a Paray-le-Monial, tal com es pot constatar en el volum d'actes, on va incloure la traducció de Pepratx.²⁷⁹

3.1.1.3. *Justí Pepratx, difusor de Verdaguer*

A l'entorn de la data de publicació de *Canigó*, Pepratx havia escrit en uns fascicles publicats per la «Mantenença del Llenguadoc» un estudi sobre l'obra on s'inclouïa una traducció del cant VI. Aparegué a la *Revue Felibréenne* el gener de 1886 i es reedità a Montpeller en opuscle sota el títol *Canigou. Étude bibliographique du nouveau poème catalan de Jacinto Verdaguer* (1887).²⁸⁰ Era el mateix article que havia publicat el 6 de gener del mateix any a *Le Roussillon, Canigó. Poème en douze chants, par don Jacinto Verdaguer*, que reproduí en català a *L'Arch de Sant Martí*²⁸¹ també el 1886 i la *Revista de Gerona*,²⁸² en castellà (p. 20-24). En l'apartat sobre recepció el lector trobarà detallats tots els articles de Pepratx sobre l'obra verdagueriana.

---

²⁷⁶ A la BNC consta, amb el topogràfic M. Film Rollo C 68, el document «Lo Sol de Pezillà: hymne de Mossen Jacinto Verdaguer aux Saintes Hosties / [traducción francesa de M. Justin Pépratx]». Es tracta d'una reproducció de la comunicació que Pepratx presentà al Congrès Eucarístic de Paray-le-Monial, publicada en volum el 1898.

²⁷⁷ *Hommage aux Saintes Hosties de Pézilla-de-la-Rivière*. Perpinyà: Charles Latrobe, 1897.

²⁷⁸ Es tracta de la preservació, considerada miraculosa, de cinc hòsties durant la Revolució francesa — caracteritzada per un fort anticlericalisme—.

²⁷⁹ DIVERSOS AUTORS. *Dixième Congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*. Autun: Imprimerie Dejussieu, 1898. La traducció de Pepratx, inclosa a l'aportació de Vassal és a les p. 405-407.

²⁸⁰ *Canigou. Étude bibliographique du nouveau poème catalan de Jacinto Verdaguer*. Montpeller: Impr. Centrale du Midi, 1887.

²⁸¹ «Canigó». *L'Arch de Sant Martí*, núm. 122 (gener de 1886), p. 3-8.

²⁸² «Canigó». *Revista de Gerona*, [s.d.], p. 19-24. (Verd. 10-VII-2 f. 90-92).

3.1.2. Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors

3.1.2.1. *Les trobades literàries i culturals. L'Estudiantina Catalana i les felibregades*

Com ja s'ha comentat en el capítol dedicat a les vies de difusió de Verdaguer a França, Josep Bonafont, Albert Saisset o Justí Pepratx foren els estendards de la primera Renaixença nord-catalana durant les darreres dècades del segle XIX. Aquest procés de recuperació tingué dos moments especialment rellevants en les festes literàries de Banyuls de la Marenda (1883 i 1887). Justí Pepratx es va acostar als literats del sud —principalment a Verdaguer— en un intent de trobar recolzament i prestigiar la literatura nord-catalana.

En altres paraules, com dèiem en presentar els primers intercanvis entre catalans del Sud i del Nord, el contacte entre Pepratx i les societats literàries i excursionistes catalanes facilità una aproximació que permeté estrènyer vincles. Les esmentades festes literàries de Banyuls de la Marenda, en les quals participà Verdaguer el 1883 i el 1887 en són un bon exemple. A l'apartat 2.2. s'ha explicat tota aquesta qüestió.

Per bé que la correspondència que es conserva entre ambdós comença el 1885, la seva relació es remunta molt abans pel que es desprèn de les cartes entre Verdaguer i altres corresponsals on es feia referència al nord-català. Pepratx havia estat a Barcelona la primavera de 1884 amb motiu dels Jocs Florals de la ciutat. En una carta de Verdaguer a Collell de la tercera desena d'abril de 1884 (EJV, vol. IV, carta 388), el primer comentava al segon: «No goso oferir l habitació al S. Pepratx. No cabem á casa, no tenim un moble ni una cadira decent, ni cuyna, ni cuyner indispensable per un francés que no está robust». Pepratx s'hostatjà a casa d'Adalbert i Guimerà. El perpinyanenc, de salut delicada, tingué una indisposició el dia 6 de maig en la festa d'acabament dels Jocs Florals. L'estat de salut del notari de Perpinyà arribà a ser tan greu que se'n feren eco diaris catalans com *La Il·lustració catalana* de 15 de maig i, Aguiló, just un dia després escrivia a Forteza per fer-li saber la gravetat que havia tingut la indisposició de Pepratx. Aguiló havia temut que «Pepratx morís a Barcelona». El 24 de maig, segons un article de *La Renaixença* que citen Casacuberta i Torrent i Fàbregas en l'anotació d'aquesta carta, Pepratx pogué tornar a casa. Recordem que Verdaguer emprengué el seu

viatge per Europa amb Güell el 12 de maig, deixant Pepratx greument malalt a Barcelona.

Quant a l'origen d'aquesta anada de Pepratx a Barcelona, cal dir que els catalans del sud dels Pirineus, en recordança de les atencions que havien rebut durant la festa literària de Banyuls l'any anterior, decidiren convidar els rossellonesos, juntament amb els occitans, als Jocs Florals de Barcelona de 1884. I com ja hem dit, Pepratx formà part del Consistori i en féu el «Discurs de Gràcies». Alguns rossellonesos participaren als Jocs, entre els quals Pere Courtais que rebé un premi per les seves *Corrantes rossellonesas*, i la SALSPO donà un premi. Segons sembla, la quantitat de rossellonesos que finalment es desplaçà a Barcelona fou ben minsa i, finalment, es cancel·laren alguns dels actes paral·lels a la trobada.

Per la correspondència que intercanviaren Verdaguer i Pepratx, sabem que l'any 1886 i acabat de desembarcar del seu viatge a Terra Santa, Verdaguer comunicà a Pepratx la seva tornada. Sembla que en aquella carta Verdaguer devia haver convidat Pepratx al Certamen Catalanista de Valls —del qual el poeta ostentava la presidència—. ²⁸³ El nord-català, en la seva resposta de juny de 1886 (FVP, 536) ²⁸⁴ declinà l'oferiment per motius de salut, per la seva voluntat d'anar a Barcelona a veure el Corpus i per unes obres que no podia descuidar a Perpinyà. Pepratx, com a contrapartida i davant la necessitat que li devia haver expressat Verdaguer de descansar, li oferí traslladar-se uns dies amb Jaume Collell a Perpinyà quan tornessin de Valls. El nord-català es comprometia, a més, a escriure al felibre Roque-Ferrier a Montpeller per demanar-li informació de la felibrejada prevista per al 4 de juliol de 1886 i a la qual esperava que Verdaguer i Collell assistissin. És la primera prova de la relació entre els cercles de catòlics intel·lectuals rossellonesos i els occitans quant a la influència creuada que tingueren uns i altres en la recepció francesa del poeta.

Pepratx, doncs, emprengué el seu viatge a Barcelona com havia previst. Ja a Perpinyà, Pepratx envià una carta el 3 de juliol d'aquell any (FVP, 78) per mostrar-li agraïment pel tractament rebut pels marquesos de Comillas durant l'estada a la ciutat i fer-li saber que el felibre montpellerenc Alphonse Roque-Ferrier havia

---

²⁸³ Verdaguer pronuncià el discurs presidencial del Certamen el 25 de juny de 1886.

²⁸⁴ Recordem que la correspondència entre Verdaguer i Pepratx recollida al FVP es pot consultar transcrita a l'Annex d'aquesta tesi.

acceptat posposar la felibrejada, a petició de Verdaguer, al 18 de juliol de 1886 per tal que hi poguessin anar els catalans. Roque-Ferrier havia comunicat a Pepratx que el president de la «Mantenença», Frederic Donnadiu, escriuria als catalans per instar-los a anar a Montpeller. Pepratx, al seu torn, mentre durés la felibrejada, oferí allotjament a Verdaguer i Collell a casa seva on també tindria hostatjat l'il·lustrador, historiador i literat francès Gaston Vuillier —autor d'un conegut retrat a ploma de Verdaguer— i demanà al poeta que trametés les noves a Collell, que convidés alguns amics catalans (Francesch Matheu, Joan Sardà, Antoni Maria Alcover, etc.) i que convencés a uns indecisos Guimerà i Oller.

El 26 de desembre de 1886 Verdaguer rebé un premi extraordinari, una corona, per «Los dos campanars» en un certamen literari de la Societat Agrícola Científica i Literària dels Pirineus Orientals. El poeta, que no assistí a l'acte, rebé a mitjan gener de 1887 (EJV, vol. VI, carta 599) les felicitacions de Pepratx, que havia estat l'encarregat de llegir una presentació sobre Verdaguer durant el lliurament de premis. Amb aquesta carta, Pepratx adjuntava un «Fragment del discurs llegit per Justí Pepratx en el certamen de la Societat Agrícola, Científica i Literària de Perpinyà, el 26 de desembre de 1886» que, en aquell moment, estava en procés d'impressió. El lector interessat pot consultar el text a l'Apèndix I del vol. VI de l'EJV (p. 221-223). El text també fou reproduït al volum anual que publicà la SALSPO el 1887 (p. 269-281). Tot i que els textos premiats es van reproduir al volum de la SALSPO, no s'inclogué la composició de Verdaguer fet del qual Tolrà de Bordas es lamentà en pròleg de la seva versió francesa de *Canigó*.

El poeta, un cop assabentat del premi, contactà amb Collell al desembre de 1886.²⁸⁵ Ni un ni altre, com s'ha dit, assistiren al lliurament. Amb tot, com reporten Josep Maria de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas en les notes a la carta 588 (EJV, vol. V), el veredicté fou reproduït a *La Veu del Montserrat* de 4 de desembre i el mateix periòdic, l'1 de gener, donà un extret de la crònica de l'acte apareguda a *Le Roussillon* on es feia referència al discurs de Pepratx durant l'acte. El poeta, tot i no assistir-hi, envià la composició «La corona» dedicada a la SALSPO com a mostra d'agraïment i que Tolrà inclogué en la seva versió francesa de *Canigó*.

---

²⁸⁵ Segons datació de Josep Maria de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas.

A més dels aspectes merament literaris, és especialment rellevant la quantitat de cartes que Pepratx i Verdaguer intercanviaren en referència a l'Estudiantina Catalana, un grup d'una trentena de músics perpinyanencs —encapçalats pel fill de Pepratx— que realitzaven actuacions benèfiques on s'interpretaven temes catalans. En la carta de 13 de gener de 1888 (EJV, vol. VI, carta 672) Pepratx responia a la petició de Verdaguer, d'11 de gener, de portar l'Estudiantina Catalana a Barcelona a principis de febrer de 1888 per fer alguns concerts benèfics. Segons les notes a aquesta carta de Casacuberta i Torrent i Fàbregas, Verdaguer havia vist l'Estudiantina en les seves estades a la Catalunya del Nord (Perpinyà, 1886 i Banyuls, 1887). Justí Pepratx fill era el director d'aquest grup de fortes conviccions catalanes i de gran influència en la Renaixença nord-catalana. Es tractava d'un conjunt instrumental i vocal.²⁸⁶ Per a l'Estudiantina Verdaguer havia compost el poema «Los fills del Canigó»²⁸⁷ que, amb música del mestre Candi, la mateixa Estudiantina tocà per primera vegada el 21 de novembre de 1887.²⁸⁸

Pepratx i Verdaguer intercanviaren diverses missives el gener de 1888 (EJV, vol. VI, carta 673; EJV, vol. VI, carta 675; EJV, vol. VI, carta 676 i EJV, vol. VI, carta 678) per acordar els detalls de l'anada a Barcelona de l'Estudiantina el mes següent. El nord-català concretava que els joves anirien a Barcelona els dies 4 i 5 de febrer i, potser, també el 6 i oferia precisions al poeta sobre com podrien ser les actuacions, a més d'enviar-li un possible repertori de peces que els músics havien triat especialment per Barcelona. Així mateix, en una de les missives, Pepratx demanà al poeta que s'ajudés d'altres literats i polítics (Cabot, Matheu, Oller, Monserdà i Penya a més de Membres de la Lliga de Catalunya i de les societats excursionistes) de l'època per assegurar que l'estada de l'Estudiantina a Barcelona fos un èxit i es recollissin molts diners per a la finalitat benèfica per a la qual anés

---

²⁸⁶ Juli Delpont publicà a *La Il·lustració Catalana* de 15 de desembre anterior l'article «Perpinyà. La Estudiantina Catalana», sobre la composició del grup, la vestimenta i les seves cançons.

²⁸⁷ Ramon Pinyol dedica un apartat a aquest poema a la seva edició de *Pàtria*. VERDAGUER, Jacint. *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol i Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2002, p. 273-276. Segons Pinyol, la composició fou escrita expressament per a l'Estudiantina Catalana de Perpinyà, un grup musical benèfic fundat el 8 de febrer de 1884 i encapçalat per Justí Pepratx i el seu fill, que es deia igual. Verdaguer, després de l'estada a Montpeller entre el 17 i el 19 de juliol de 1886 per assistir a les festes de la Mantenença del Llenguadoc, s'hostatjà a casa de Pepratx on l'Estudiantina oferí un concert en honor del poeta el 22 d'aquell mateix mes. Segurament fou en aquest moment que Verdaguer va concebre la idea de compondre una peça per a aquell grup de música patriòtica i benèfica.

²⁸⁸ Per a més informació de la relació entre Verdaguer i l'Estudiantina Catalana, veg. GOMILA, Gumersind. «Verdaguer i l'Estudiantina Catalana». *La Tramontane*, 17 de maig de 1945.

destinat el concert. Verdaguer aviat comunicà al nord-català la disponibilitat d'un teatre per a l'acte.

L'Estudiantina (EJV, vol. VI, carta 679) es desplaçà a Barcelona entre el 5 i el 7 de febrer de 1888. En aquesta mateixa carta Pepratx dóna el condol al poeta amb motiu de la mort de Claudi López López, germà d'Antoni López López, primer marquès de Comillas.

En l'anada a Barcelona l'Estudiantina cantà «La rosa marcida», poema de Verdaguer musicat pel mestre Candi. Amb la carta (EJV, vol. VI, carta 680) Pepratx pare envià els programes per als tres possibles concerts que havia preparat Justí Pepratx fill. El pare proposà, fins i tot, que s'imprimissin cançons catalanes per vendre i recaptar diners. Amb aquest objecte, el nord-català contactà amb Guimerà, que no li'n donà resposta.

Finalment, segons indiquen Casacuberta i Torrent i Fàbregas en la nota 4 a aquesta carta, es feren tres concerts: al Teatre Líric, a la sala de concerts de la fàbrica de pianos de Bernaggi, Gassó i Cia i al Teatre Romea, just després de l'estrena de *Mar i Cel* de Guimerà. Així mateix es feren diverses actuacions de menor format al local social de la Lliga de Catalunya, al Centre Escolar Catalanista, a l'Associació Catalana d'Excursions científiques, al Consolat de França i el Cercle Francès.

A darrera hora, encara Justí Pepratx demanava precisions (EJV, vol. VI, 681) sobre els concerts i es mostrava inquiet per la falta de resposta de molts literats catalans amb els quals havia contactat i dels quals no havia obtingut resposta (Guimerà, Matheu, Cabot, etc.). Sigui com vulgui, com apunten Casacuberta i Torrent i Fàbregas en la primera nota a aquesta carta, finalment, tots hi participaren i potser no respongueren per no interferir en la feina que duïen a terme Verdaguer i el seu cosí Narcís. D'aquesta vinguda de l'Estudiantina a Barcelona en deixaren constància la majoria de periòdics de Barcelona.²⁸⁹

Alguns mesos després, el maig de 1888, Pepratx encara enviava (FVP, 546) a Verdaguer noves de l'Estudiantina tot i que aquesta vegada no contactava amb el poeta per a un concert, sinó per la mort del seu cunyat, M. Vallarino a qui Verdaguer i Collell havien conegut a Banyuls. Verdaguer, segons es desprèn

---

²⁸⁹ Veg. la n. 4 a aquesta missiva, recollida al vol. VI de l'EJV, p. 147-148.

d'aquesta carta, havia convidat Pepratx i l'Estudiantina, que havia preparat peces noves, als Jocs Florals d'aquell any però aquests, en ple dol, no pogueren assistir-hi. Pepratx, per últim, demanava a Verdagner que comunicés a Evarist Arús que no podria anar a parlar amb ell per concretar l'actuació de l'Estudiantina davant la Reina.

3.1.2.2. *Justí Pepratx i Jacint Verdagner: una amistat sincera*

Com s'ha dit, l'amistat entre tots dos literats era forta encara que durant el «Cas Verdagner» trontollà davant les maledicències insidioses dels detractors del poeta. Abans de tot això, Verdagner havia compartit espais i ideals amb el nord-català tan a una banda com a l'altra dels Pirineus (les festes literàries a Banyuls, la vinguda de Pepratx a Barcelona per uns Jocs Florals, etc.). L'amistat es visualitzà, així mateix, en les cartes que Verdagner envià al fill de Pepratx per demanar per la salut del seu pare que, d'altra banda, sempre havia estat molt delicada. (FVP, 120) i (FVP, 81).

L'any 1892 es va produir la mort de l'esposa de Pepratx i Verdagner, assabentat de la notícia, envià el seu condol al nord-català. Entre els papers del FVP es conserva una targeta (FVP, 83) on Pepratx agraeix al poeta el seu suport en aquell moment.

L'11 d'abril d'aquell mateix any (FVP, 33), Pepratx envià una missiva a Verdagner aprofitant l'anada a Barcelona del seu nebot:

Ja coneix V., per haverlo vist aquí, à mon estimat Nebot y sab quin bo y digne sacerdot es ell. Acabats sos estudis en Paris y després à Roma, ahont ha alcansat lo grau de Doctor de teología y Dret canonich, s'ha retirat à casa seva, y ha tingut la desgracia de perdre à sa santa mara al mateix temps que jo ma carida esposa. Deu aixis ho volgué. | Ara espera Don Juli sa nominació a una càtedra de teología, y mentrestant posa à profit unas vacaciones de Pascuas de resurrecció pera distraurerse una mica viatjant. Marxa demà cap a Madrid y quant torni de la Capital, será quant tindrà l'honor de anar à visitarlo y saludar.

El nord-català, que havia quedat vidu i a qui se li havia casat el fill, encara havia de donar les gràcies per una carta que Verdagner li havia enviat dos mesos enrere (el 24 de febrer de 1892). La salut del nord-català no devia ser gaire bona tenint en compte que no es podia desplaçar a Barcelona i que comunicava a Verdagner que el seu nebot «li explicara ma posició». La intenció de Pepratx era que Verdagner el visités a Perpinyà on el tractarien com si fos a casa seva i, per si li feia mandra

anar-hi sol, el perpinyanenc proposà que l'acompanyés Jaume Collell i Narcís Verdaguer i Callís.

El 23 de gener de 1894 (EJV, vol. VIII, 997), Pepratx remerciava al poeta, que acabava d'enviar-li un volum del *Roser de tot l'any*, una targeta per al seu fill i una missiva. Sembla que feia temps que Verdaguer no es posava en contacte amb el nord-català:

Temps ha que no m'havia pertocat tanta ditxa. Ara sé al menos ahont viu aquell que mes estimo, després de Deu y Maria, y al igual de qualsevol dels meus. Ara sé lo que fa y com se troba, aprop y baix l amparo de la Verge santíssima. Retirat dl mon y havent «com per més bell naixer mor lo sol, deixat *vosté'l mon y ses coronas*». ²⁹⁰

Pepratx explicava al poeta que la seva salut era extremadament delicada i que s'acontentava de passar els seus darrers dies amb la família i amb l'exquisida companyia dels poetes catalans.

Una dada que exemplifica de manera ben clara l'estimació i l'agraïment que l'escriptor de Folgueroles sentia per Justí Pepratx és el fet que Verdaguer viatjà a Perpinyà el 1901, ja quan es trobava força malalt, per assistir als funerals de Pepratx. A la seva memòria, Verdaguer publicà, l'any 1902, l'article «Perpetuïnes I: Enterro de Justí Pepratx» al número 36-37 (5 de gener de 1902) de la revista que el mateix poeta dirigia: *Lo Pensament Català*. Respecte a aquest article, Casacuberta i Torrent i Fàbregas hi fan referència a la nota 1 de la carta 1478 (EJV, vol. XI) de Verdaguer a Juli Delpont (12 de gener de 1902).

[L'article] Comprèn dues parts: *I. Enterro de Justí Pepratx* i *II. A la memòria d'en Josep Serra i Campdelacreu*. La primera part fou reproduïda a la revista perpinyanenca «L'Âme Française» de febrer. [...] L'article *Perpetuïnes* fou inclòs al volum pòstum *Discursos, articles, prólechs*. [...] Pel que respecta a l'enterrament de Pepratx, Verdaguer, que es traslladà a Perpinyà tot seguit de rebre la notícia de la seva mort, [...] es veu que hi arribà ben just per assistir a l'acte del sepeli de l'amic difunt. «Sols vegí», dirà en *Perpetuïnes*, «la seva caixa, que era de fusta fina però senzilla, y estava, com de costum, coberta d'un vel negre [...]. L'enterro fou verament extraordinari; desde lo prefet a l'humil treballador, allí hi havia tot Perpinyà.» El poeta fa una minuciosa descripció de la comitiva fúnebre i de l'acte de l'enterrament; recorda que el sepulcre li era ja conegut, per haver-lo portat allí Pepratx perquè resés una

---

²⁹⁰ Pepratx repren uns mots utilitzats a la introducció de *L'Atlàntida*.

absolta per al seu fill major, enterrat poc abans; l'esposa del notari poeta hi reposava també des de feia deu anys.

Com a apunt de darrera hora, en relació amb el suport incondicional de Pepratx a Verdaguer mentre el poeta patí les dificultats relacionades amb la seva crisi personal, s'han localitzat a la Biblioteca de Montserrat dues cartes de 1895 de Pepratx a Narcís Verdaguer i Callís (Ms. 857).

3.1.2.3. *Els anys de crisi, llums i ombres*

Per la carta de 24 de desembre de 1894 (*Anuari Verdaguer*, 1992), sabem que feia temps que Pepratx no tenia notícies per via de Verdaguer sinó que si en sabia alguna cosa era a través del cosí del poeta —Verdaguer i Callís—. Pepratx no era conscient, doncs, del conflicte que s'estava gestant i en el qual prenia part activa Verdaguer i Callís alineant-se al costat de Morgades i el marquès de Comillas per desacreditar Verdaguer entre els seus amics i coneguts. De fet, aliè a tot, Pepratx cloïa la carta desitjant retrobar-se amb el poeta a Caldetes, on havien coincidit quan Verdaguer hi feia estades a la residència familiar del marquès de Comillas.

Quasi un any després, el 8 de desembre de 1895 (EJV, vol. IX, carta 1166) una lletra que envià Pepratx a Verdaguer, reproduïda per primera vegada per Ramon Turró a *Verdaguer vindicado*,²⁹¹ era la primera constatació que els nord-catalans sabien de les maquinacions contra el poeta. Estem en ple «Cas Verdaguer». Pepratx, primera ajuda providencial, s'havia ocupat de contactar amb nord-catalans i occitans per comunicar-los la situació.:

Sabem tots aquí avuy la horrenda maquinació que s'ha urdida en contra de V., y no n'hi ha cap que dupti de la falsetat de las acusacions que se li han llevadas. Poden escriurer lo que vullan, poden dir, poden fer sos perseguidors, ningú los creurá pus. Ne tinch la proba certa y confirmada cada dia més per mes relacions seguidas ab En Mistral, En Roque Ferrier, En Frederic Donnadieu de Béziers, etc., y fins ab en Aisne Carayr de Montpellier, que tant com may, a pesar de sos 82, va fent poesia y sonets y pensa en V.; a tots los hi contat la seva tribulació y'ls mals tractaments que han usat envers V. Los hi hi dit tot, desde la praraula primera de la Marquesa mara, que m'ha ella repetida, tractantlo de dement, d'exorcista, de supersticiós y no se si també de d'espiritista, fins á la persecució de las autoritats eclesiásticas de Vich,

---

²⁹¹ TURRÓ, Ramon. *Verdaguer vindicado*. Barcelona: Libr. Española, 1903.

fomentadas per gent de sa familia propia. Com li dich, ja poden escriure are qualsevol cosa, ningú no'ls escoltará.

Pepratx se sorprenia que *La Renaixensa* no s'hagués posicionat sobre l'assumpte i, en canvi, sí que ho fessin altres publicacions a les quals creia que no els pertocava. El traductor, a més, comentava a Verdaguer que, pel que sabia, Adalvert, director d'aquest diari que havia acollit Pepratx a casa seva el 1884 a Barcelona, no tenia mala disposició envers el poeta.

Quasi un mes després, el 6 de gener de 1896, (EJV, vol. IX, carta 1185)²⁹² Pepratx tornava a contactar amb Verdaguer amb l'excusa de comentar-li un article sobre ell aparegut a *La Renaixensa*²⁹³ en el qual, segons el notari perpinyanenc, havia constatat que «li tornan poch á poch nostres amichs d'altres temps». La situació no era pas exactament com la descrivia Pepratx. La premsa catalanista es mantenia al marge del conflicte i la majoria de literats catalans el defugien. Verdaguer donava testimoni de l'estat de les seves relacions amb escriptors catalans i no catalans en una lletra (EJV, vol. IX, carta 1190) enviada a Cosme Vidal el 24 de gener de 1896:

Com estich ocupat, fa temps no escrich á Mistral, y per lo tant ell tampoch m escriu; mes está ab mi, com ho deya l solt del «Aioli» que li vaig remetre, que es seu, y l que avuy li envio del 7 octubre que en un n° que guardo ell firma ab ses inicials F. M.²⁹⁴ | De Guimerá y ls demás catalanistes grossos, sols puch dirli que sils m han donat fel y vinagre en mon Calvari; y d'alguns mes, no n parlem.

Pepratx (EJV, vol. IX, carta 1185) creia que els catalanistes no podien viure allunyats de qui era el seu màxim exponent en el camp de la poesia catalana i decidí contactar amb Guimerà, Cabot, Rubió i altres. No sabem si n'obtingué resposta.

El nord-català tornava a escriure al poeta el març d'aquell any (EJV, vol. IX, carta 1209) constatant la lamentable situació del poeta i amb dubtes de com s'estava

---

²⁹² Aquesta carta, com en el cas de l'anterior, fou recollida per Ramon Turró a l'op. cit. a la n. ant.

²⁹³ No hem pogut identificar de quin article es tracta ni tampoc en donen cap referència en nota Casacuberta i Torrent i Fàbregas.

²⁹⁴ Segons la n. 2 a aquesta carta (EJV, 1190. Vol. IX), p. 206: «A la Biblioteca de Catalunya (signatura Verd. 10-VII-5) es conserva un retall del periòdic «L'Aiòli», d'Avinyó, del 17 d'octubre de 1895 (que suposem és el que Verdaguer cita en la carta, malgrat que li atribueix la data del dia 7).»

desenvolupant tot aquell afer. No entenia quin era l'objectiu darrer del bandejament de Verdaguer i el sorprenia el fet que, tot i escriure a amics i coneguts del poeta, aquests no feien cap pas a favor seu. Pepratx parlava, per exemple, de la gent de *La Renaixensa*, de la Lliga de Catalunya, de Joaquim Cabot, del Centre Escolar, etc. Segons explicava el perpinyanenc, el llibreter Àlvar Verdaguer s'havia alineat al costat del poeta però, a parer del nord-català, calia que algun dels catalanistes més destacats li donés suport per poder reconduir la situació.

La relació epistolar de Pepratx amb els familiars, amics i protectors de Verdaguer, que ara li eren perseguïdors, s'havia interromput i afirmava que «los hi tornaria la pilota» en cas que provessin de contactar amb ell. Per desgràcia, aquesta carta fou recollida per Ramon Turró, de manera incompleta, a *Verdaguer vindicado*.²⁹⁵

Ja el 2 de maig de 1896 (EJV, vol. IX, carta 1215), contactà amb Verdaguer per donar-li ànims. El poeta acabava de presentar una composició (*La Pomerola*) als Jocs Florals d'aquell any i Pepratx estava convençut que obtindria la Flor natural i així li ho feia saber. Amb tot, Verdaguer fou objecte d'un boicot deliberat i no resultà premiat aquell any. Turró recollia la missiva a *Verdaguer vindicado* (p. 60).²⁹⁶

Pepratx continuava al costat de Verdaguer (EJV, vol. X, carta 1219) donant-li suport i parlant a favor de la seva causa entre els nord-catalans «Los que l'estimam, y crech que son molts aqui, pregam perque no's deixe defallir may per més que fassan sos persecutors, mentre's arribé'l dia en que obrian be'ls ulls aquestos y tothom.». No entenia com amics com Oller i altres literats catalans que l'havien lloat tant en el seu moment, ara el rebutjaven igual com feren amb la seva composició per als Jocs Florals. Pepratx la demanà al poeta per poder traduir-la. Com indiquen Casacuberta i Torrent i Fàbregas en la nota 3 a aquesta carta:

---

²⁹⁵ Segons Turró, el fragment omès es feia referència a la traducció francesa de *Jesús infant* que Pepratx tenia entre mans.

²⁹⁶ Sobre aquest afer, veg. el documentat estudi VERDAGUER, M. Àngels. «Cartes d'Anicet de Pagès de Puig a Narcís Oller i a Francesc Matheu: el cas dels Jocs Florals de Barcelona de 1896». *Anuari Verdaguer 1997-2001*, p. 277-327.

Ignorem quina fou la composició tramesa per Verdaguer aquell any als Jocs Florals,²⁹⁷ en la qual l'autor, delerós ara d'un triomf literari favorable a la seva causa, hagué de fundar la seva esperança. Sembla que els dos anys següents repetí la prova amb el mateix resultat negatiu. En aquest fet, hom hi ha vist una conxorxa dels mantenidors perquè no fossin premiades les composicions de Verdaguer, les quals forçosament havien de destacar entre les presentades.

A mitjan agost 1896 (EJV, vol. X, carta 1231), en plena època de tribulacions, Verdaguer s'havia hagut de traslladar a viure al carrer Provença i Pepratx, que s'assabentà posteriorment del canvi d'adreça, volia comprovar com estava el poeta i saber si li havia arribat un article que havia aparegut sobre *Jesús Infant a Le Roussillon*. Gràcies a una missiva sense datar de 1896 (EJV, vol. X, carta 1255) de la qual tenim constància perquè la recollí Cosme Vidal, sota el pseudònim Josep Aladern, a *Verdaguer revindicat* (1896),²⁹⁸ sabem que Pepratx creia que els atacs rebuts per Verdaguer provenien de la lluita que alguns sectors havien emprès contra la causa catalanista. El nord-català rememorava les paraules que havia pronunciant la «marquesa jova» davant seu: «Es llástima que no haja fet vosté *La Atlántida* en llengua castellana.» i estava convençut que si Verdaguer hagués escrit *L'Atlántida* i *Canigó* en espanyol, «no se li hauria fet tant cruel guerra». Pepratx creia que, entre altres, aquesta era la motivació principal de «tots sos contraris, castellans ó castellanisats». Amb tot, es mostrava convençut que si els seus detractors llegien les *Flors del Calvari*, deixarien d'atacar-lo.

La missiva de 3 de març de 1897 (EJV, vol. X, carta 1266) és especialment remarcable pel que fa a l'explicació que dóna Verdaguer a Pepratx sobre la seva situació real i es constitueix en un dels testimonis més crus de les tribulacions que passava i dels atacs que va haver de patir el poeta a mitjan anys 90. Reproduïm aquí bona part de la carta per la seva rellevància com a reflex de la relació entre Pepratx i Verdaguer i com a context per situar en quin moment de la vida del poeta es produeix aquest carteig:

Grans merces per haver enviada «La Semaine Religieuse» a tanta gent grossa de oer assi. Axó no dexa de ferme be. Lo que V. m diu de la opinió d un amich de assi (podria ser nostre bon Albar),²⁹⁹ que la meva actitud es la causa de tot, es facil de refutar. Los que m'han fet lo dany y em martirisan fa tan temps, veuen son plet perdut davant de Deu y sobre tot davant dels homens y voldrian

---

²⁹⁷ Com ja s'ha dit, era *La Pomerola*; veg. l'art. citat de M. Àngels Verdaguer a la n. anterior.

²⁹⁸ ALADERN, Josep. *Verdaguer revindicat*. Barcelona: Lo Teatro regional, 1896.

²⁹⁹ Segurament, Àlvar Verdaguer.

que jo em desdís de lo que he dit y desfés la defensa que he feta y confessás que ells han obrat be y que son los unichs que m estiman. Jo ls perdono pero no posaré lo sello d aprobació á la seva iniquitat és infamia, perque ofendria a Deu. | Sapiga V. que s han ofert 5.000\$ á la caritativa familia que m'ha salvat y V. coneix, perquè m tirassen al carrer. Qui li oferí es un tal Auger, representant del fabricant Canal, l'endemá d'haver anat á dinar en la casa lo S. Bisbe de Vich. Lo Sor. Vicari General de Girona personalment, los oferí diners perquè em tragessen defora, oferintlos al mateix temps la bona amistat del mateix Sor. Bisbe y del Marqués, y axó jo ho vaig sentir tot desde l meu despatx. Crega S. Pepratx que no s ha dexat pedra per moure per aterrar-me. ¿Los donaria V. la rahó? Si jo ho ves donaria probes d estar dement.

Sembla que, d'alguna manera, Verdaguer necessitava convèncer Pepratx que els que li anaven en contra eren capaços de qualsevol cosa per veure'l derrotat.

Uns quinze dies després Verdaguer tornà a escriure al traductor (EJV, vol. X, carta 1267) ja que, pel que es desprèn de la carta, Pepratx havia proposat posar-se en contacte amb el bisbe de Vic. Verdaguer, que deixava la decisió final a mans del nord-català, creia que era completament inútil ja que el bisbe li havia promès que li retornaria el permís per dir missa quan arribés a Vic però no complí i li seguí fent, segons el poeta, tot el mal que podia. El bisbe es justificava dient que seguia indicacions del marquès.

Sigui com vulgui, la situació econòmica del poeta era insostenible, tot i que suportable gràcies als enviaments de diners que li feia regularment Pepratx. El març de 1897 (EJV, vol. X, carta 1268), per exemple, Verdaguer remerciava Pepratx per un donatiu de 100 pessetes. Sembla que el nord-català havia parlat amb alguns dels amics del poeta del nord dels Pirineus i li havia enviat un resum del que havien parlat.

M alegre de lo que m conta de M. Felix Gras, Donnadiou, M. André, M. Camp, &, y sobretot de la simpatia de Mistral.

Verdaguer, com constata a la carta, tenia coneixement que Pepratx havia rebut un anònim i pensava que potser aquest era el motiu pel qual no li havia enviat una còpia d'un article de *L'Aiòli* que li havia promès. Segons el poeta, el seu cosí Narcís i alguns companys seus es dedicaven a enviar-ne a centenars guiats per, com diu Verdaguer, «un senyor de Vich», segurament el bisbe. Narcís Verdaguer i Callís havia, fins i tot, aconsellat a un dels prestadors de Verdaguer que el denunciés.

Turró a *Verdaguer vindicado* (p. 55) indicava que el poeta també rebia diners d'un remitent desconegut procedent de Perpinyà. El nord-català, a més, inicià una subscripció amb motiu de la publicació de *Fleurs du Calvaire* per poder ajudar Verdaguer.

Sabem per les *Memòries literàries*³⁰⁰ d'Oller que durant la primera quinzena d'abril de 1897 Pepratx li envià dues abrandades cartes en defensa de Verdaguer. El la primera, d'1 d'abril, el nord-català demanava a Oller el motiu pel qual ningú ajudava Verdaguer:

No som pas jo lo millor català de França; mes bé, sí, lo més amant de les coses i les lletres catalanes. Per això, doncs, li haig de parlar ara molt francament i com a ver català, lo cor en la mà. Veig amb grandíssim sentiment que tinguent los nostres los nostres companys de la vostra terra, com una repugnància a posar sa atenció a lo que passa temps ha respecte al gran poeta-màrtir, quan al contrari en tota la França del migjorn és qüestió d'ell i pertot arreu un crit d'indignació es fa sentir com a protestació de persecució tan encarnissada i tan indigna. Tinc a la vista cartes de tota banda: de Provença, de Llenguadoc, de Tolosa... què li diré? Quan s'acabarà tot això? — me diuen —. Cal que tingui fi un tal escàndol. És abominable, és monstruós, diu lo mateix Capoulié, En Fèlix Gras. — En Mistral ho estampa en Aióli —. En Monné, En Aimé Camps, En Donnadiou, En Maurice Gay, tots en fi. [...]

¿Com se fa que no s'aixequi pas una veu per a defensar públicament aquell qui fa la glòria de la pàtria catalana; aquell que ha espargit pertot el món se preuada llengua; aquell en fi qui pertot és mirat com lo *lábarum* de la pàtria? ¿Què fan doncs, los que temps enrera nos lo mostraven amb tant orgull a Banyuls, a Perpinyà, a Montpeller, i fins a París? Serien sepultats los valents? Ai! amic Oller, què cosa vol dir un abandono tan vergonyós! Per mi quasi em vindria avorrimient d'ésser català, i amb tot ho som i fins a la mort ho seré, com sóc i seré sempre vostre de cor.³⁰¹

En la segona, de 14 d'abril, la contundència de les afirmacions de Pepratx encara es feia més evident. Pepratx estava convençut que els catalans no veien coses que resultaven evidents als ulls dels francesos. El notari perpinyanenc creia que els catalans s'havien posicionat al costat dels membres de la casa López que, segons Pepratx, eren les persones que sense motiu l'havien fet fora i l'havien fet passar per boig. Els francesos, com fa notar Pepratx, no estaven d'acord amb la manera

---

³⁰⁰ OLLER, Narcís. *Memòries literàries*. Barcelona: Aedos, 1962.

³⁰¹ *Ibíd.*, p. 293. Per les *Memòries literàries* d'Oller també sabem que el capellà nord-català Esteve Casaponce, per indicació del bisbe d'Elna-Perpinyà d'aquell moment, es desplaçà a Catalunya per visitar Oller i parlar sobre la situació a la qual es veia sotmès Verdaguer.

com s'havien succeït els fets i assenyalaven els parents i amics de Verdaguer com a corresponsables de la desgràcia del poeta.

Sia com sia, un sacerdot tan digne i virtuós, un home d'ànima i cor tan bons, i a més, un geni tan gran i verament incomparable, que ha aixecat monuments que sobrepujen a tots los del nostre temps; a qui es deu que sia avui apreciat en el món enter, com a llengua literària, a l'igual que qualsevol, un idioma tan conegut tan sols en els països catalans, un varon tan insigne no podia decaure fins a demanar l'almoïna i reduït a tal punt, per sos mateixos compatricis [...]. És això un escàndol, una vergonya, una barbaritat.

Doncs s'ha despertat aquí i per tot el migdia de França a favor de l'atribolat poeta un tal moviment de simpatia, que no es pot expressar; i cada dia va creixent, i no es parará fins que se li haja fet justícia. Jo rep cartes d'indrets los més apartats amb proves manifestes que no es poden negar. Prou ho veuran quan vingui l'hora de publicar-les. Veuràn quins personatges i quins noms hi figuren; veuran lo que pensen dels indignes e injustos tractaments que s'usen envers lo gran poeta *màrtir*, com diu en Mistral, lo *gran sant*, com diu en Fèlix Gras, la *pobre i innocent víctima*, com diuen tots. En una paraula, ja pot judicar vostè, amic Oller, que aquí no es considera sinó la gran infortúnia que massa ha durat.

[...] una cosa sola ens interessa i ens fa moure a tots aquí: és que el sacrificat amic surti quan més aviat millor de sos apuros i puga menjar pa. En això empleam i continuarem gastant nostres esforços, i Déu vulla que qui l'estima com nosaltres tots de cor i ànima, faça com nosaltres.³⁰²

El 6 d'abril (EJV, vol. X, carta 1270), Verdaguer encara explicava més tribulacions i contratemps a Pepratx. Els propietaris dels pisos on s'allotjava el poeta rebien anònims pressionant-los per fer-lo fora. Fins i tot Morgades n'havia pressionat personalment algun. Per la carta s'intueix que havien intentat apartar Pepratx de Verdaguer i aquest últim li explicà l'estratègia que feien servir els seus detractors:

Ara han vist que V. treballa per traurem a flor d aygua y temo que hauran seguit lo mateix sistema. Ell³⁰³ es molt capas d haver ofert diners á Collell per girar a V., y Collell es molt capas de rebre ls, encara que sian los diners de Judas. Sapiga, estimat amich, que aqueix es qui primers comensa a posarme mal y á socavarme l terreny fa 8 ó 9 anys en casa Lopez, treballant per traureme n ab lo proposit d entrar hi ell.

---

³⁰² *Ibíd.*, p. 293.

³⁰³ Segurament referint-se al bisbe.

Verdaguer creia que era impossible que després de quatre anys els seus detractors s'haguessin recordat de Pepratx per fer-lo servir ara de mediador. El poeta estava convençut que el volien per còmplice i així ho feia saber al notari: «Lo volen perque ls ajude á acorrallar la pobra víctima escullida per sa enveja y son odi infernal». Sigui com vulgui, Verdaguer acusava sense proves i Pepratx devia escoltar-lo amb incredulitat.

El 14 d'abril (EJV, vol. X, carta 1272) Verdaguer tornava a escriure al nord-català per intentar que no l'enganyessin els seus enemics:

Molta pena m dona veure que V., despres de quatre anys de veure m patir en lo desterro, á las portas del manicomio y sempre sota'ls tirs d una calumnia o altre, se dexe enganyar encara per los mateixos que s complauen en mon martiri.

Després d'oferir al traductor proves, més o menys fundades, de les infàmies rebudes, Verdaguer temia que Pepratx finalment es deixés enredar: «Los que arribaren un moment á fer passar per boig al pobre autor de les *Flors del Calvari*, temo que faran veure á son carissim traductor lo blanch negre y lo negre blanch.»

Pocs dies després (EJV, vol. X, carta 1273), sembla que Verdaguer rebé una resposta prou positiva del nord-català que, segons s'entén a la carta, continuava ajudant-lo. Verdaguer encara sentia la necessitat d'aclarir tots els dubtes que Pepratx pogués tenir i li donava més detalls de les seves tribulacions. El poeta no estava del tot tranquil i continuava pensant que algú maldava per confondre Pepratx: «Deu ha feta l aygua molt clara y ha permés que ma qüestió ho sia mes que l aygua; mes algú treballa per enterbolirla als ulls de V. [...] Jo li parlo ab tota franquesa, com desitjo que V. m parle, si li queda algun dupte respecte á mos assumptos».

El 30 d'abril de 1897 (EJV, vol. X, carta 1279) Verdaguer tornava a contactar amb el nord-català, que pel que li devia haver escrit en la darrera carta, s'estranyava que cap dels amics que tenia a Banyuls, Mallorca i Montserrat s'hagués posicionat a favor del poeta. Verdaguer judicava que només estaven al seu costat quan formava part d'una de les cases més riques d'Espanya, la dels marquesos. Verdaguer es preguntava, a més, com podia ser que Pepratx no es cregués que els seus detractors havien comprat els pocs amics que li quedaven amb diners i

intentava, durament, fer-li desaparèixer tots els dubtes fins al punt de posar-lo en la tessitura de decidir entre ell i els seus detractors.

No estranyo que coneguts que jo no tracto ni veig se giren contra mi, veyent y tractant á mos contraris; lo que es d estranyar es que V. dupte, que desde l prinicipi ha pogut veure la veritat. ¿Se recorda de quan vingué, potser de casa de Narcis á la meva de Portaferrissa, tot tremolós i temorenych de trobarme tal com li haurian dit? ¿Me vegé com temia veurem? ¿Trobá la casa com li pintavan? Y no obstant lo tornaren á catequisar y... no vingué a despedirse de mi. V. ha vista á la Marquesa, n ha vistos d altres, ha sentit coses horribles ¿li n han probada cap? V. m coneix de molts anys, V. coneix mes obres, filles y bossins de la meva ánima, y encara escolta la calumnia y s dexa posar lo cap en roda per la iniquitat mes lletja perque va vestida de virtut. | Acabem. ¿De totes les que li han dites, quines probes li han donades? Jo li dono proves de tot lo que li dich si les vol, y en ma *Defensa* n'hi ha de decisives. Si tinch alguna causa, ¿perqué no s publica? ¿Perqué no se'm diu á la cara lo que diuen á V.? Perque V. no pot respondre, que es lo que s busca, y jo respondria, que es lo que s vol evitar. [...] Decidescas V. per qui vulga.

Com apunten Casacuberta i Torrent i Fàbregas en les notes 2 i 3 a aquesta carta, Pepratx degué viatjar a Barcelona per comprovar sobre el terreny la veritat d'allò que s'explicava en els articles d'*En defensa pròpia* i per visitar alguns familiars i antics amics del poeta, fet que molestà Verdaguer.

D'aquest moment eren les llistes de subscripció que creà Pepratx per recollir fons per a la pobre economia del poeta amb la versió francesa de *Flors del Calvari*. De fet, Verdaguer li'n donava les gràcies en aquesta mateixa carta. En aquest sentit, Casacuberta i Torrent i Fàbregas expliquen que amb les missives de Verdaguer, conservades per la Sra. Coumes Pepratx, descendent del nord-català, hi ha una llista manuscrita de Pepratx amb el títol *Compte des envois et remises de «Fleurs du Calvaire»*, dont le produit brut es destiné à Jacinto Verdaguer, avec les sommes reçues des destinataires. A la llista consten els noms de 142 persones a les quals Pepratx envià exemplars de *Fleurs du Calvaire* i les quantitats rebudes. Destacaven els donatius de F. Gras, F. Donnadieu, L. André, A. Vassal, F. Mistral E. Gay. Al final del document hi ha indicació detallada de les trameses de diners que s'enviaren al poeta. Entre el març i el maig Verdaguer rebé 5 enviaments de 100 pessetes i una de 500 pessetes en un xec contra el banquer Agustí Manaut.

Segurament es tractava d'un document similar als dos textos que conté el manuscrit 1809 —conservat a la BNC— relacionats amb la subscripció per a

aquesta traducció: «Souscriptions a la traduction française de Fleurs du Calvaire de Jacinto Verdaguer» de 28 d'abril de 1897 i signat JP (f. 20-21) i «Souscriptions et offrandes reçues par Mr. Justin Pépratx en faveur de Mossen Jacinto Verdaguer à la suite de l'envoi de la traduction de Flors del Calvari». (f. 22-23).

En realitat, un dels principals objectius de traduir i editar al francès *Flors del Calvari*, el llibre que reflectia el drama verdaguerià, era ajudar econòmicament al poeta. Prèviament a la llista de subscripció, Pepratx féu un «Appel aux amis» en el qual demanava ajuda per Verdaguer a rossellonesos i felibres i que es pot llegir a *Lou Felibrige* de març de 1897.³⁰⁴

Vous ne refuserez pas certainement de concourir de votre obole, au soulagement de l'auteur de l'Atlantide, qu'une haine aveugle et impitoyable poursuit depuis bientôt quatre ans, sans désarmer.

Rien n'a pu l'arrêter, rien n'a pu l'atténuer: ni le temps, ni la douceur et la patience de la victime, ni sa résignation si digne et si chrétienne, ni son silence absolu pendant deux ans, ni le génie du poète qui a mis le sceau à la renaissance de la littérature catalane, ni enfin le caractère du prêtre à l'Âme si haute, et pure comme l'âme d'un enfant.

Après avoir cherché à le perdre aux yeux du monde entier, en publiant de toutes parts qu'il était fou; après tenté à plusieurs reprises de le faire enfermer comme tel, pour mieux étouffer ses plaintes et peut-être aussi des révélations importantes, ses cruels ennemis sont arrivés à le dépouiller de tout, même de ses livres, comme s'ils s'étaient juré de le faire mourir de faim.

Votre offrande, quelle qu'elle soit, sera un adoucissement à sa pénible situation et le meilleur témoignage de votre bienveillante sympathie.

Vous voudrez bien l'adresser au plus tôt à M. Justin Pépratx, rue Alsace-Lorraine, 5, à Perpignan, qui la transmettra, en votre nom, à l'illustre poète de la Catalogne.

El 9 de maig d'aquell any (EJV, vol. X, carta 1280), Verdaguer escriví per enèsima vegada a Justí Pepratx donant-li les gràcies per les llistes de subscripcions —«En quant a la llista de firmes que s'ha servit enviar-me, no he entès encara lo perquè i el com. No obstant m'alegro moltíssim de que vaja tan bé»—. A més, li expressà el disgust que li havia provocat saber que el seu fill havia anat a Barcelona a entrevistar-se «ab los principals autors de ma terrible persecució, entre ells Mossen

---

³⁰⁴ *Lou Felibrige*, núm. 12 (març de 1897), p. 188-189.

Jaume [Collell]». El segon disgust que havia tingut el poeta aquells dies fou la concessió de premis als Jocs Florals d'aquell any. La viola d'or fou concedida a Pere Palau i González de Quijano i mossèn Collell obtingué un accèssit a l'englantina. La insistència del poeta era quasi excessiva ja que tornava a advertir el nord-català de la malevolència dels seus detractors i de l'intent d'aquests de confondre'l. El poeta li recalrava que li hauria agradat poder estar en presència de Collell i el fill de Pepratx per haver-se pogut defensar.

De maig de 1897 (EJV, vol. X, carta 1284) és una lletra que fa referència a l'*Appel aux amis* pel qual donava gràcies el poeta. En una darrera carta no datada d'aquell mateix mes (EJV, vol. X, carta 1285) Verdaguer donava novament les gràcies a Pepratx per aquest *Appel* i considerava que estava fet «ab tota sa energia y ab tot son cor de cristiá y d amich. Es per mi un document inapreciable!».

Tot i que Verdaguer ja havia advertit Pepratx sobre l'intent dels seus enemics per allunyar-lo d'ell, sembla que pel juny de 1897 (EJV, vol. X, carta 1286) eren més evidents els moviments dels seus contraris per fer que Pepratx bandegés el seu amic. El poeta, en aquesta missiva parlava d'alguns béns que havien quedat a casa dels marquesos i d'un dibuix de Gastó Vuillier que li havia costat 100\$³⁰⁵ i que tampoc podia recuperar.³⁰⁶ Verdaguer, confirmant el que deia Pepratx en el seu *Appel aux amis*, reconeixia que la misèria a què l'havien condemnat els seus detractors era terrible i que aquests s'havien mogut per tot arreu per desprestigiar-lo:

V. per son bon cor, ha sigut escollit per Deu per obrirhi bretxa, y temerosos de que la víctima pogués respirar, s han posat en moviment á Barcelona, á Vich y á Paris. Ara pregunto: ¿desorientaran a V.? ¿Li faran veure lo blanch negre y lo negre blanch? ¿Li faran creure que es afecte aqueix odi infernal que me te mort en vida fa quatre anys, á mi que tant los he estimat á tots ells?

El poeta estava arruïnat i no tenia crèdit. Ja no podia estampar més obres esgotades —*Cansons de Montserrat, Excursions, Sant Francesc, L'Atlàntida i Canigó*— ni algunes de noves. El poeta fins i tot es malfiava del fet que l'aparició el poema «A

---

³⁰⁵ Tot i que en la transcripció de la carta apareix el símbol del dòlar, la moneda d'intercanvi habitual a l'època era el franc.

³⁰⁶ Recordem que Vuillier també dibuixà un retrat seu a la ploma que figurà a la segona edició francesa de *L'Atlàntida* de Pepratx.

les víctimes del basar de la Caritat», que havia de publicar Pepratx en versió bilingüe, s'estigués retardant.

El primer de juliol del 97 (EJV, vol. X, carta 1289), Verdaguer s'havia assabentat novament de l'intent de convèncer Pepratx per tal que deixés d'ajudar-lo. Amb tot, Verdaguer encara veia una oportunitat per recuperar la missa amb ajuda del notari perpinyanenc i li proposava que no acceptés cap entrevista si no era amb la condició que li retornessin la missa:

«Amich lleal, castell real». Espero que V. ho será per mi en la nova e inesperada batalla que se m prepara. [...] D. Alvar Verdaguer ha sabut los plans benefichs de V. en vers mi y ho ha contat a mon cosí Narcís. L endemá ho sabia l Sor. Bisbe y n tingueren col·lotge ab Mossen Jaume. Aquest ha vingut á Barcelona, ha vist a D. Alvar y ha comensada la campanya escribint á V. de la manera que ho sab fer. [...] Ara han temut que sortiria de tanta miseria ab lo plan de V. y han determinat destorbarlo. ¿Ho logran?

Existeix encara una carta de juliol de l'any 97 (EJV, vol. X, carta 1293) dirigida a una persona no identificada. Torrent i Fàbregas i Casacuberta l'atribueixen a Pepratx pel fet que Verdaguer agraeix al seu corresponsal l'enviament de diners i perquè sembla que aquest s'havia deixat convèncer en contra seu en una recent entrevista. (Recordem que en la missiva anterior Verdaguer demanava ajuda a Pepratx per poder recuperar la missa):

V. ha volgut complaure á mos enemichs, que ab molta dolsura y suavitat com acostuman, se l han fet seu; y no hi ha remey per la pobra victima.

Ara ells li poden agrahir, mes com á ministre de Deu li juro que no li agraeix y no li pagara pas.

D'octubre de 1897 (EJV, vol. X, carta 1303) és un esberrany o còpia incompleta d'una missiva per a Pepratx que conté, encara, un enfilall de queixes del poeta al nord-català que, pel que sembla, devia haver insinuat a Verdaguer que abandonés la casa on s'allotjava i s'allunyés de Deseada Martínez, amb la família de la qual vivia l'escriptor. De les cartes que es conserven, aquesta és la darrera dedicada a aquest aspecte.

3.1.2.4. *Intercanvis epistolars autor-traductor: traducció, difusió i intercanvis literaris*

La primera carta de Pepratx a Verdaguer que tenim és d'octubre de 1885 (FVP, 414) i, fins ara, havia restat inèdita. S'hi planteja un dubte referent a la traducció d'uns versos nous que Verdaguer ha enviat a Pepratx i que són una modificació d'uns d'antics, segurament de *L'Atlàntida*. El traductor n'ofereix la seva interpretació i, per últim, conscient de l'anunci que Jaume Collell havia fet a la premsa barcelonesa sobre els «projectes» (que potser es referien a *Canigó*) que el nord-català i el poeta tenien entre mans, indicava al poeta que l'anunci potser era una mica prematur. Recordem que a finals de 1884 Pepratx ja havia traduït alguns fragments de *Canigó*.

A mitjan gener de 1887 (EJV, vol. VI, carta 599), Pepratx estava a l'espera del pròleg [*l'Epístola biogràfica*] que li havia d'enviar Collell per a la reedició de *L'Atlàntida* i, veient que el temps passava, demanà auxili a Verdaguer per accelerar l'enviament.

Hi ha un buit en la correspondència entre traductor i poeta entre el 13 de gener de 1887 (EJV, vol. VI, carta 599) i el 13 de gener de 1888 (EJV, vol. VI, carta 672). Desconeixem si un i altre no s'escrivien o si la documentació s'ha perdut. El 29 d'agost de 1888 (FVP, 535) posava Verdaguer al dia de l'estat de desenvolupament de la seva traducció de *Lo Somni de Sant Joan*. Tot i que els felibres havien convidat Pepratx a Orange i a Avinyó, aquest feia mesos que no es movia de Perpinyà per poder acabar la correcció d'aquesta obra, que li havia ocupat més temps del que pensava, i que estaria precedida d'un pròleg de mossèn Jaume Boixeda³⁰⁷ i aniria acompanyada d'una guia de pronunciació catalana per al lector no català:

Sembla que li agradarà. Va precedida d'un prolech, com ho sab, fet per Mossen Boixeda, y hi he jo afegit algunes reglas de pronunciació catalana pels que no coneixen la llengua y ab tot desitjarian llegir la poesia mateix. Surtirà, be m'ho sembla á la fi de l'altra setmana.

Pepratx pensava enviar dos exemplars a Verdaguer, un o dos als marquesos de Comillas i a la marquesa mare, tres o quatre a la Reina (no indica quina) i un o dos al Papa. Aquests últims els portaria a Roma personalment un seu nebot capellà. En aquesta mateixa missiva, el notari perpinyanenc féu saber a Verdaguer que Duran i

---

³⁰⁷ Recordem que Jaume Boixeda (1837-1898) fou un capellà del Col·legi de Perpinyà, professor de retòrica i canonge que coincidí amb Verdaguer el 1883 a Banyuls.

Bas, a qui Pepratx havia trobat a Vernet de Conflent amb la seva família, li havia confirmat que Verdaguer estiujejava amb Collell a Comillas. El perpinyanenc, a qui Duran i Bas havia ensenyat un volum de *Canigó* que Verdaguer li havia regalat, tenia la intenció de portar el polític català a Castell i fer-li visitar Sant Martí, però quan Pepratx tornà a Vernet, Duran i Bas ja havia marxat.

El 24 de juliol de 1889 (FVP, 644),³⁰⁸ Pepratx trametia una missiva al poeta per agrair-li un «recort [...] ab sa firma y sa dedicatoria». No sabem de què es tractava.

D'aquesta carta és especialment remarcable el comentari que Pepratx envià a Verdaguer sobre el veredicta a un premi que esperava rebre i, finalment, no havia rebut per una de les seves traduccions verdaguerianes, fet que li havia provocat un fort desengany tenint en compte que les crítiques a la premsa havien estat bones. Amb tot, Pepratx no desistia de seguir traduint Verdaguer malgrat el fet que, en aquesta ocasió, no tindria el «firm apoyo ab que comptava la primera vegada». Pepratx potser es referia al ja malalt Tolrà de Bordas:

Despres lo que s'havia publicat, en los diaris de la capital, al veure la llum ma traducció, no'm pareixia dubtós lo bon escrit de ma tentativa; Deu ha volgut que no tinguès aquesta consolació, tan aviat. Passats los días, y'ls mesos, no'm dol tant; y'm sembla que ja siha guarida la llaga y podrè si Deu m'ajuda, tornar à la batalla. Llastima que'm falte lo ferm apoyo ab que comptava la primera vegada, mès vaja! Anant y venint de la casa al camp, y tot refent mas vinyas, plantant y empeltant, vaig sempre rumiant y refent també, replantant y empeltant també versos francesos. | Y ara veu V. amich, que si m'ha molestat lo desengany, no m'ha gens abatut. A la tarda o à la llarga surtirem ab la nostra, ab la ajuda de Deu!

A la primeria de gener de 1894 (EJV, vol. VIII, carta 992) Pepratx acabava de rebre el nou llibre de Verdaguer *La fugida a Egipte* —que es posà a la venda a les llibreries la vigília de Nadal— i aprofitant que li'n volia agrair la tramesa, va fer-li una valoració de l'obra i es comprometé a continuar la traducció de la trilogia, traducció que no veié la llum, completa, fins l'any 1896:

Lo vaig tan aviat seguir y saborejar en aquella gran diada, tenint lo mateix infant Jesús en lo pit, que'ls vaig trobar dolsos y harmoniosos sos versos en la disposició en que los llegí. Mes també com ho és tota sa poesia! No desdú

---

³⁰⁸ D'aquesta època també són dues cartes que Verdaguer escriví a Justí Pepratx fill amb motiu de la salut del pare. Les missives són de 9 i 13 d'octubre de 1889 i corresponen, respectivament, als documents (FVP, 120) i (FVP, 81).

gens aquesta de la dels altres tomos. [...] | Procuraré, si Deu ho vol, passadas festas, en continuar la traducció de l'hermosíssima trilogía, que ja está adelantada, y valdament m'assiste, com a V., la Verge de la Gleba!

El nord-català, que feia temps que no veia els seus amics catalans, pensava desplaçar-se a Caldetes on esperava trobar-los. Com a mínim, així ho comunicà a Verdaguer en aquesta missiva. Quant al viatge de Pepratx a Caldetes, no hi ha cap constància que Verdaguer, finalment, l'anés a veure.

El gener de 1894 (EJV, vol. VIII, carta 997), Pepratx tenia pràcticament acabada la traducció de *Roser de tot l'any*. El 1893, el volum havia estat publicat a la *Veü de Catalunya* en entregues setmanals i Pepratx havia rebut l'última a darrera hora. Amb tot, els canvis entre les entregues de *La Veü* i la versió final en forma de llibre eren força dispersos i això preocupava vivament el traductor. Pepratx, però, no desistia de seguir traduint textos del poeta de Folgueroles:

Sembla que en lo llibre haurá V. afegit poesías que no ha publicat «La Veü», y que haura interposat ó intervertit la orde de las publicadas. Ho ha fet, tal vegada, pera seguir las festas y'ls dias del any nou. ¿No li plauria que conserves jo la orde de sa publicacio en lo dit setmanari? Tindrè que li demanar algunas explicacions, y aixó ho faré, si es que vaja à Caldetas al abril o maig com ho tinch projectat, y si'm fa'l favor o millor dit l'amistat, de venir m'hi veurer. També a las horas, ajudant Deu, tindrè llesta la de *La fugida á Egipte*. Entre pochos días m'hi posaré. Quant li estará bé a V., fassa'm part de sas novas inspiracions poeticas religiosas, que ha acabadas y de las que vindrán y que no li poden faltar ara que hi pot fer tan á la regalada.

Pepratx, en una carta de desembre de 1894 (Recollida a l'*Anuari Verdaguer*, 1992),³⁰⁹ recordava que estava «acabant la revista y la coordinació dels pensaments religiosos», en referència a *Roser de tot l'any*. Convé tenir present que havia partit per a la seva traducció de la primera versió de l'obra, apareguda a *La Veü de Catalunya*. El mateix diari donà notícia de la traducció el 7 de gener de 1894. Amb tot, el volum, com ja s'ha indicat, no s'acabà publicant. Sembla, pel que es desprèn d'aquesta carta, que Pepratx ja tenia la versió acabada i pensava publicar-la el més de gener de l'any que estava a punt de començar tot i que encara trametia —com fou habitual entre els traductors de Verdaguer— nombroses qüestions terminològiques al poeta i, fins i tot, dubtava de mantenir les dates en les festes «movibles [sic.]». Certament, el resultat de la traducció no devia plaure gaire al

---

³⁰⁹ veg. l'op. cit. a la n. 258.

nord-català, que no vacil·là a l'hora de fer saber a Verdaguer el descontentament amb la seva pròpia traducció.

[...] per mes que haja fet y fassa, no'm satisfà completament ni bastantment. Sempre hi haurà, no diré pas solsament expressions, paraules, mes sobretot figuras, metàfores y cosas que son tan hermosas en la nostra materna llengua y que no'm semblan fer per la francesa, que te altre geni y res de la ingenuïtat de la dels nostres pares. Per lo tant en aquesta publicació, convé que hi vaja al costat lo text català com en lo Somni de sant Joan.

La versió de *Roser de tot l'any* en francès, com ja hem dit anteriorment, acabà no publicant-se, segurament per la disparitat dels versos apareguts a *La Veu de Catalunya* en comparació amb els del volum definitiu. Després que aquesta versió quedés al calaix, el perpinyanenc encara traduí diverses composicions del poeta: la trilogia *Jesús infant* (1896), el poema «A les víctimes de Basar de la Caritat» i el volum *Flors del Calvari* (1897).

Resulta força rellevant la carta que Pepratx envià a Verdaguer la vigília de Nadal de 1894 (*Anuari Verdaguer*, 1992). En aquest moment el poeta estava al santuari de la Gleba i les seves relacions amb el seu entorn més proper havien començat a trencar-se. Pepratx li comunicava que li havia tramès un exemplar de la nova edició de *L'Atlàntida*, que en aquell moment ja era la cinquena, i que contenia algunes correccions. El nord-català demanava l'opinió a Verdaguer sobre les esmenes introduïdes —el traductor pensava que seria la darrera correcció/edició de la seva traducció, però n'hi hagué una sisena, encara, el 1900— i sobre la tasca dels editors, els germans Hamelin, que, creia que havien fet una gran feina. Pepratx, amb la promesa de fer-li arribar alguns volums més, li notificava que n'havia enviat exemplars «als marquesos, al S. Güell, y també á Mossen Collell y als seus cosins de Barcelona, los amables D. Narcís y sa digníssima esposa. També n'he dirigit un al Sr. Bisbe de Vich. [...] Un exemplar ha ja fet vía cap á Madrid á la direcció de D. Menendez Pelayo». Pepratx tenia també la intenció de fer-ne arribar un exemplar a la reina d'Espanya —a qui anys enrere havia dedicat la seva traducció— però no sabia com fer-ho, motiu pel qual demanava ajut a Verdaguer.

En plena època de persecucions i tribulacions, a mitjan agost de 1896 (EJV, vol. X, carta 1231) Verdaguer, com ja s'ha comentat més amunt, s'havia traslladat a viure al carrer Provença i Pepratx que s'assabentà posteriorment del canvi d'adreça volia comprovar com estava el poeta i saber si li havia arribat un article que havia

aparegut sobre *Jesús Infant* a *Le Roussillon* «que duya un esqueix de la bonica carta que m'escrigué M. Aimé Camp parlant de sa obra *Jesus Infant*.». Segons Casacuberta i Torrent i Fàbregas en la nota 3 a aquesta missiva:

Aquesta carta d'Aimé Camp, professor de Perpinyà, a Pepratx fou reproduïda, en català, de «Le Roussillon» per la revista «L'Atlántida» d'1 de setembre; [...] «Familiar com soc ab la literatura grega, he recordat, llegint aquests cants lírichs del vostre amich, los himnes ab que Calímaco celebrà lo naxement y la infancia d'Apolo, glorificant al petit deu [...]

Pepratx feia temps que no podia sortir de Perpinyà per la construcció d'una casa i, després, per haver d'atendre la verema. Tot just acabada aquesta, Pepratx es comprometé a tirar endavant l'impressió de *Flors del Calvari* al francès amb una carta prefaci de Frederic Donnadiu.

Pel que fa a la traducció de *Jesús Infant*, li comentava que la venta anava endavant i que li ajudava mossèn Font, rector de l'església de Sant Josep de l'Estació de Perpinyà, que recollia diners per a l'edificació de la Capella del Jesús Infant de Praga. Sobre aquesta qüestió, Casacuberta i Torrent i Fàbregas anoten el següent:

Entre les cartes de Verdaguer a Pepratx conservades per la senyora Coumes [Pepratx] hi ha una relació, autògrafa del notari poeta, de la distribució d'exemplars de la traducció francesa seva de *Jesús infant*; hi figura un lliurament de 300 exemplars al rector de l'església de Sant Josep, de Perpinyà, en la qual es construïda l'altar dedicat a l'infant Jesús. [...] Segons la relació, Pepratx féu una àmplia tramesa d'exemplars a persones i entitats de Barcelona: els periòdics que s'ocupaven de Verdaguer, el cardenal Casañas, Eusebi Güell, l'arxiduc Lluís Salvador, Menéndez y Pelayo, etc. (nota 6)

Mossèn Font i Pepratx idearen la construcció de la capella de Jesús Infant a Sant Josep de l'Estació de Perpinyà, que finançaren, entre altres, amb la venda de la traducció de Verdaguer. Les primeres notícies de la capella apareixen a l'article *Una carta notable* (en referència a la carta-prefaci del P. Monsabré a *Jésus Enfant*) de la revista barcelonina *L'Atlántida* d'1 de juny de 1896: «La publicació del *Jesús Infant* y sa bella traducció francesa no han pas sigut ben inútils; gayre be podríam dir que la flor ha granat, puig han mogut á Mossen Font, rector de la parroquia de Sant Joseph, de Perpinyá, á dedicar un altar al Infant Jesús, únich que deu existir»

En una missiva de 3 de març de 1897 (EJV, vol. X, carta 1266) Verdaguer ja expressava les ganes que tenia de llegir la traducció de *Flors del Calvari*. Hagué

d'esperar, com a mínim, fins al 15 d'aquell mes, quan li escrigué (EJV, vol. X, carta 1267) per donar-li les gràcies i manifestar-li que n'estava profundament complagut:

Me semblan, fins per lo volum y ses cobertes vermelles, la segona part de *Jesus Enfant*, lo mes propi d aquest temps de Quaresma. De bona arribada n he florejat tot lo llibre y l he trobat de una justesa, d un gust y d una bellesa superiors; no esperava una traducció tan bonica, y axó que ja m hi te avesat ja fa molt temps. La dedicatoria es com de V. un vas bellament cisellat y ple de consol. Lo prefaci m'agrada també y cau sobre la obra de V. y meva com una corona de flors. Nostre bon amich Donnadiou, com son nom sembla dirho, no pot escriure sinó coses bones y belles.

El 14 d'abril de 1897 (EJV, vol. X, carta 1272) Verdaguer agrai al traductor per l'opuscle *Hommage aux saintes Hosties de Pezilla* i li prometia que li enviaria alguns volums de *Flors del Calvari*. Just tres dies després (EJV, vol. X, carta 1273), Verdaguer li trameté tres diaris que havien recollit poemes seus durant la Setmana Santa i demanà informació a Pepratx d'un article de *L'Aiòli* que havia parlat sobre ell i que ell desconeixia.

Per una carta del 9 de maig de 1897 (EJV, vol. X, carta 1280), sabem que Pepratx envià a Verdaguer un poema en occità del canonge Bourgues que es publicà, acarada amb la versió catalana sense signar,³¹⁰ el 15 d'aquell mes a la revista *L'Atlàntida*. Es tractava d'un text que feia una apologia de l'escriptor català. Verdaguer, en aquesta carta advertia Pepratx de l'aparició d'una traducció de Mistral del «Cor d'illes gregues» (Cant VII de *L'Atlàntida*) en vers provençal que s'havia publicat a *L'Aiòli* d'Avinyó. La revista *L'Atlàntida* se'n féu ressò i la reproduí al costat de l'original català els dies 15 de maig i 1 i 15 de juny. Verdaguer també envià a Pepratx un article de *La Il·lustració Artística*, del qual desconeixem la data de publicació. Ultra això, el català es mostrava agraït per «la oferta del llibre del Mgr. Gerbet á M. Vassal», però indicava que encara no es volia dedicar a parlar del tema de l'Eucaristia. Segurament Vassal, que insistia perquè Verdaguer publicés un volum sobre l'Eucaristia, volia fer arribar al poeta algun llibre de Philippe Gerbet, que havia estat bisbe d'Elna-Perpinyà entre 1854 i

---

³¹⁰ Segons l'article PINYOL, Ramon. «Les Revistes literàries dirigides per Verdaguer. Una aproximació». *Anuari Verdaguer 1991*, p. 107-146, a la Biblioteca de Catalunya es conserven dos autògrafs verdaguerians amb correccions en els manuscrits 113 i 1463/XV.

1864. Finalment, com es ben sabut, amb edició de Vassal, aparegué el volum pòstum *Eucarístiques* (1904).

A partir de mitjan maig de 1897, les cartes d'un i altre se centraren en l'elegia «A les víctimes del basar de la Caritat» i la seva traducció al francès. Per a la publicació del poema i la versió francesa, Pepratx devia haver demanat algunes precisions sobre la dedicatòria. N'obtingué resposta de Verdaguer en una carta que Casacuberta i Torrent i Fàbregas daten, aproximadament, el 13 de maig de 1897 (EJV, vol. X, carta 1281). Recordem que aquest poema estava dedicat a les víctimes del terrible incendi que es produí en un basar caritatiu organitzat per un grup de dames de l'alta societat de París. Segons indiquen Casacuberta i Torrent i Fàbregas en la nota 2 a aquesta carta, Verdaguer envià a Pepratx tres còpies de la composició amb modificacions. La senyora Coumes, descendent de Pepratx, en conservava la que sembla que fou la primera versió (de tretze estrofes de quatre versos alexandrins), que Verdaguer havia «Dedié à mon cher ami M. Justin Pepratx». Finalment, la dedicatòria escollida fou «Elegia dedicada á mos caritatius amichs de França»:

Veja V. quina dedicatòria hi escaurá mes. Si va, com s'acostuma, sota l títol, podría dir: *A mos amichs de Fransa, de qui's val la Providencia per sostenirme en mes tribulacions*. Si anás despres de la Elegia, per no semblar que hi ha duas dedicatòries, y fins si va a dalt sota l títol, pot dir: *L autor dedica aquesta Elegia agraht á sos amichs de Fransa, de qui es val la Providencia per sostenirme en mes tribulacions. 13 maig 1897*. Si cal mes sencilla: *A mos caritatius amichs de Fransa*, o be *Elegia dedicada á mos caritatius amichs de Fransa*. També aniria: *L autor dedica aquesta Elegia en penyora d'agrahiment á sos amichs, &*

Verdaguer donava potestat a Pepratx per allargar o escurçar aquesta dedicatòria i li expressava la seva alegria de saber que «distingits» sacerdots havien valorat molt la seva poesia, entre els quals mossèn Juli Pepratx, nebot del nord-català.

En una lletra de maig de l'any 1897 (EJV, vol. X, carta 1283) el poeta envià a Pepratx una versió de l'elegia. No podem saber de quina variant es tractava —«De les variants de les dues còpies trie V. y pot traduhiro com millor li semble, ab tota llibertat»—. Verdaguer indicava que hi havia tres estrofes noves i alguns canvis. El traductor, al seu torn, devia plantejar dubtes terminològics al poeta, que els aclaria en aquesta missiva: «La paraula *torbera* es “torb”, “tourbillon”». Segurament no era la versió definitiva, ja que en la darrera s'usa el mot “torb”. Verdaguer també

feia referència al lema que segurament ja havia inclòs en la versió inicial i demanava a Pepratx que l'inclogués en aquesta edició si li havia agradat.

En una altra missiva de maig sense data (EJV, vol. X, carta 1284) Verdaguer li devia enviar una darrera versió «mes completa, de ma elegia». El poeta estava content de com Pepratx pretenia publicar el poema i agraïa al notari el xec que li acabava de fer arribar: segurament un xec fruit dels diners recollits amb la subscripció de *Fleurs du Calvaire*. Quant a la publicació de «A les víctimes del basar de la Caritat»,³¹¹ el text aparegué en un plec solt en versió francesa de Pepratx i la catalana acarades. Es publicà també a la revista *L'Atlàntida* d'1 de juliol de 1897. Fou recollida a l'antologia pòstuma *La mellor corona*.

En una darrera carta no datada de maig de 1897 (EJV, vol. X, carta 1285), el folguerolenc encara feia arribar alguns retocs al poema original i proposava a Pepratx escriure el lema en llatí a l'original i en francès a la traducció. Segons la nota 4 de Casacuberta i Torrent i Fàbregas, en el segon full de la missiva hi havia la versió definitiva de les estrofes 9 a 12 del text publicat. A darrera hora, Verdaguer encara hi introduí dues variants que sortiren a la versió publicada a la revista *L'Atlàntida*.

Finalment, a mitjan juny de 1897 (EJV, vol. X, carta 1287) Verdaguer manifestava que estava molt agraït de la gran escampada que havia fet Pepratx del full solt de «A les víctimes del basar de la Caritat» i considerava que, si se'n fes una segona edició, calia introduir-hi algunes esmenes. El poeta indicava també una llista de persones a qui calia enviar l'elegia i a qui no calia enviar-la. Del que es desprèn de la carta, Pepratx devia haver proposat al poeta l'enviament als seus enemics d'un article de M. Pagret aparegut al *Journal*, una publicació que no hem localitzat. Verdaguer acceptà que Pepratx enviés aquest article als seus contraris i li demanà dos exemplars de l'elegia. Finalment, li explicava que també hi havia hagut problemes a la redacció de *L'Atlàntida* per culpa dels seus detractors, en referència, segurament, a la sortida d'Anton Busquets i Punset de la redacció de la revista.

---

³¹¹ Veg. l'op. cit. a la n. 273.

A mode d'apunt final, citem un parell de cartes de poca rellevància quant al contingut literari. El juliol del 97 (EJV, vol. X, carta 1293) Verdaguer agrafà al notari l'enviament d'un llibre i la traducció del seu poema «Creus», inclòs a *Roser de tot l'any* i a *Flors del Calvari*. No sabem si es publicà la traducció en forma d'opuscle. El poeta també feia referència a *Al Cel* i constatava que mentre la seva situació econòmica fos tan desfavorable, no podria publicar-la. L'obra, de fet, aparegué pòstumament (1903).

La darrera missiva que es conserva entre Verdaguer i Pepratx és de finals d'agost de 1898 (EJV, vol. X, carta 1351). Pepratx estava content de saber que el llibre que havia enviat a Verdaguer, no identificat, li havia agradat. Probablement, el nord-català s'havia ofert a pagar les despeses del viatge de Verdaguer a Perpinyà per a la benedicció de la capella de l'Infant Jesús a Sant Josep de Perpinyà i en aquesta missiva li anunciava que li faria arribar els diners a finals de setembre o principis d'octubre.

3.2. ALBERT SAVINE

Entre els principals difusors de Verdaguer a França es compta Albert Savine (Aigües-Mortes, 1859 – París, 1927), un prolífic catalanista, hispanista, editor i traductor, que entrà en contacte amb la literatura catalana a través de l'obra verdagueriana, de la qual traduí *L'Atlantide*³¹² —publicada en múltiples ocasions entre 1881 i 1887— i edità la traducció del *Canigou* de Tolrà de Bordas, el 1889. També traslladà al francès Narcís Oller. Així mateix, dins l'àmbit hispànic, cal no oblidar que girà al francès Pardo Bazán o Valera i de l'anglès, Poe, Conan Doyle, Wilde o Kipling. El fet que l'any 1886 Savine creés la seva pròpia editorial, la *Nouvelle Librairie* —després de fer de lector per a l'editorial Giraud— li facilità enormement la tasca de difusió literària de les obres dels principals autors europeus de l'època. Malgrat tot, els processos judicials derivats de la publicació de llibres de caire antisemita l'obligaren a abandonar l'activitat editorial.

A continuació tractarem de la seva faceta de traductor i difusor de l'obra verdagueriana, en particular, i de la literatura catalana, en general, principalment, a través de l'anàlisi de les cartes que envià el traductor a Verdaguer, fins ara no estudiades. A l'Annex es pot llegir, transcrita, la correspondència entre Savine i Verdaguer preservada al FVP.

3.2.1. Biografia

3.2.1.1. *Esbós bibliogràfic*

La figura i l'obra de Savine ha estat poc estudiada malgrat que disposem de la tesi *Albert Savine et l'Espagne* que Christiane Leroy-Bruneau presentà el 1978 a la Universitat de París-Sorbonne, —fins ara introbable—,³¹³ i a l'article que li dedicà Mathilde Bensoussan l'any 1985, «Els camins d'Albert Savine, amic i traductor d'Oller».³¹⁴ Bensoussan constata les moltes relacions catalanes i espanyoles, durant l'últim quart del XIX:

[Savine] estava en relacions epistolars amb el bo i millor dels escriptors castellans i catalans: Leopoldo Alas, Pérez Galdós, Menéndez Pelayo, Pardo

---

³¹² París: Léopold Cerf, 1883.

³¹³ Localitzada per mi a principis de 2010 a la *Bibliothèque interuniversitaire de la Sorbonne*.

³¹⁴ A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XI. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 3. Barcelona: PAM, 1985, p. 243-257.

Bazán, Palacio Valdés, Pereda i Juan Valera, per citar només els més coneguts dels castellans; i entre els catalans, Guimerà, Francesc Matheu, Milà i Fontanals, Narcís Oller, Ramon Picó i Campamar, Pin i Soler, Joan Sardà, Jacint Verdaguer, Josep Yxart, entre molts altres.

Segons els estudis citats, la vertadera passió de Savine eren les lletres. Abans de dedicar-s'hi de ple, però, emprengué els estudis de dret que, posteriorment, abandonà. El 1881, fundà i dirigí la revista *Le Midi Littéraire*, que durà només un any, a Ais de Provença³¹⁵ i creà, també a Ais, la «Grande Bibliothèque Provençale» de la qual fou director literari. És en les pàgines d'aquesta revista on veié la llum la traducció de Savine en prosa de *L'Atlantide*, que després Cerf publicà en volum. Savine col·laborà també a *Polybiblion (Revue bibliographique universelle)* de París entre 1882 i 1883, plataforma que l'ajudà a conèixer amb profunditat la literatura catalana. Cal no oblidar que el primer autor català de qui tingué notícia fou Verdaguer, tot i que Savine és especialment reconegut per la seva posterior relació amb Oller, que establí, precisament, a través d'aquesta revista.

S'inicià com a literat professional l'any 1882 com a lector per a la Librairie E. Giraud et Cie. de París. Fou en aquesta editorial on publicà les seves primeres obres i traduccions. En destaca el seu primer llibre, *Les étapes d'un naturaliste, impressions et critiques*³¹⁶ on es recollien els seus articles primerencs sobre el felibritge i la literatura catalana³¹⁷ i on manifestava, clarament, el seus interessos literaris vinculats a Catalunya i al felibritge des del maig de 1878, quan assistí a les Festes Llatines a Montpeller. Ja el 1879, emprengué la traducció de Verdaguer i la tasca de difusió del poeta català.

Anys després participà econòmicament en aquesta editorial i passà a dirigir-la amb el nom de *La Nouvelle Librairie Parisienne, Giraud et Cie.* En destacava el fons

---

³¹⁵ En nota a DURAN TORT, Carola. «“Amor de mare”, hipertext hipotextificat». *Anuari Verdaguer 2002.*, p. 301-319, trobem informació bàsica sobre la revista: «*Le Midi Littéraire*, revista d'aparició setmanal, va sortir per primera vegada el 4 d'agost de 1881, sota la direcció d'Albert Savine i la gerència de F. Guittou-Talamel. Encara que la redacció estava situada a París, l'administració i la impremta estaven ubicades a Ais de Provença. Entre els seus col·laboradors, hi trobem Charles Buet, Georges Gourdon, Antonio de Trueba, Pierre Mazières, Louis Roumieux i, naturalment, Albert Savine, que encapçalava cada número amb una nota crítica on sovint es fa ressò de les novetats catalanes.»

³¹⁶ París: E. Giraud, 1885.

³¹⁷ «Les origines du félibrige». *Revue générale de Bruxelles*, juliol 1879. Alguns dels articles sobre literatura catalana —sobre el Rector de Vallfogona, entre d'altres— es recullen a l'*op. cit.* a la nota anterior.

variat de grans obres d'autors estrangers, la majoria dels quals traduï ell mateix de l'anglès, el portuguès, el català i, sobretot, de l'espanyol.

Hi hagué uns fets, però, que incidiren molt negativament en la seva trajectòria vital i intel·lectual. La publicació de «La Bibliothèque anti-sémitique», motivada per l'animadversió contra un jueu, Isaac Pavlovsky,³¹⁸ que creia amant de la seva muller, que aparegué a finals de 1888 i que no tingué la rebuda esperada. En aquesta col·lecció es publicà, entre d'altres, *Mes Dossiers* del diputat i alcalde de Nîmes Numa Gilly,³¹⁹ llibre que li reportà nombrosos processos i una condemna judicial.³²⁰ Hagué d'abandonar el seu negoci editorial i tornà a treballar per a l'antiga editorial on creà col·leccions de memòries històriques o de traduccions. El 1889, en una època de convulsió vital, publicà la traducció francesa de Tolrà de Bordas del *Canigó* verdaguerià. Verdaguer i Savine, que mai visità Espanya, únicament coincidiren durant el viatge del poeta a París el 1884 —en el marc del qual Verdaguer visità la casa del traductor— i la seva relació es desenvolupà

---

³¹⁸ Isaak Yakovlevich Pavlovsky (1853-1924) fou un periodista i escriptor rus d'ascendència jueva que tingué un paper destacat en la projecció internacional de la Renaixença catalana i en la mediació cultural entre espanyols, catalans, francesos i russos. Expatriat per motius polítics a finals dels setanta del segle XIX, visqué a Suïssa i a França. Una dècada després immortalitzà en el volum *Ocherki sovremennoi Ispanii 1884-1885* el viatge que féu per terres d'Espanya entre 1884 i 1885, on Pavlovsky presta atenció especial al seu pas per Catalunya. (Veg. PAVLOVSKY, Isaak Yakovlevich. *Ocherki sovremennoi Ispanii 1884-1885*. St. Petersburg: Ed. Souvorina, 1889). Just un segle després es publicà, en versió catalana de Josep Maria Farré, el volum *Un rus a Catalunya*, la traducció del fragment que Pavlovsky dedica a Catalunya en el seu suara citat *Ocherki sovremennoi Ispanii 1884-1885*. (Veg. PAVLOVSKY, Isaak Yakovlevich. *Un rus a Catalunya*. Barcelona: El Llamp, 1989.) Així mateix, Pavlovsky és autor d'articles i ressenyes sobre la Renaixença catalana en publicacions franceses i russes. De fet, Marietta Garglatagli li dedicà les següents línies a *El Trujaman* «[Pavlovsky] Ofició de intermediario entre los narradores franceses, rusos y espanyoles [per extensió els catalans], que comenzaron a traducirse mutuamente hacia 1880. Sus interlocutores peninsulares fueron Emilia Pardo Bazán, Benito Pérez Galdós y Narcís Oller, a los que visitó en algún momento de 1885. Sabemos que publicó en ruso obras de Oller y Galdós aunque nadie puede garantizar la fidelidad, ni siquiera la completud, de *El amigo Manso* o de *La papallona* de Oller (que también apareció en francés, con prólogo de Émile Zola). Ni las circunstancias sociales ni las posibilidades de edición eran las que, en las primeras décadas del siglo XX, permitieron los riquísimos intercambios de las vanguardias. Sin embargo, muchos de los debates del naturalismo, la vigorosa necesidad de afirmación y divulgación de las nuevas ideas y la presencia de notables intermediarios recuerdan el vértigo del arte moderno. Pavlovsky, del que se conserva una correspondencia con Émile Zola y otra con Narcís Oller, que firmaba algunos de sus artículos con el seudónimo de I. Iacovlev, fue probablemente uno de esos mediadores entre lenguas a los que la historia termina por condenar al olvido.» Veg. GARGLATAGLI, Marietta. «Isaac Pavlovsky». A: *El Trujamán. Revista diaria de traducción*. [En línia]. 19 de desembre de 2003. [Data de consulta: 20 de gener de 2013]. Disponible a: http://cvc.cervantes.es/trujaman/anteriores/diciembre_03/19122003.htm

³¹⁹ París: Albert Savine, 1888.

³²⁰ Sobre aquest aspecte també en parla l'article suara citat: BENSOUSSAN, Mathilde. «Els camins d'Albert Savine, amic i traductor d'Oller»... Així mateix, en un dels reculls facticis de premsa disponibles a la BNC i col·leccionats per Verdaguer es pot llegir l'article: ANÒNIM. «Cours d'assises de la région Hérault. Le procés Salis-Gilly». *L'Éclair*, 16 de maig de 1889.

bàsicament en el terreny epistolar. El francès passà els seus últims dies a la BnF traduïnt per pagar deutes.

3.2.1.2. *Albert Savine: traductor de Verdaguer*

La traducció en prosa de Savine de *L'Atlantide* veié la llum entre el 6 d'octubre de 1881 i el 27 d'abril de 1882 a les pàgines de *Le Midi Littéraire*, l'efímera revista que, com ja hem dit, ell mateix dirigí. L'any 1883 l'editor Léopold Cerf de París en tragué al mercat dues edicions bilingües acompanyades d'un estudi sobre la Renaixença de la poesia catalana i d'apèndixs —un «Index des noms propres» apareguts en l'estudi sobre la Renaixença i una «Table des Matières» que conté les introduccions a cada cant en versió francesa—. Un any després, el 1884, apareix una variant de la segona edició amb text bilingüe i amb el mateix estudi i apèndixs de les versions anteriors. De 1884 també és una edició en francès de l'editorial Jules Gervais. Cal esperar fins al 1887 per veure'n la darrera edició bilingüe, també amb l'estudi sobre la Renaixença, ara dins la *Nouvelle librairie parisienne, Giraud et Cie*. Com a editor de l'obra verdagueriana, Savine, tragué al mercat l'any 1889 la traducció de *Le Canigou* de Josep Tolrà de Bordas. Es tractava d'una edició bilingüe català-francès en prosa.³²¹

Com ja s'ha comentat, Verdaguer i Savine coincidiren en una única ocasió, malgrat els nombrosos viatges del primer al país veí i la reiterada intenció del segon de visitar Espanya: «Si je vais a Barcelone cette année —et je m'y resoudrai peut-être— nous reparlerons de ce projet... [referint-se a una edició de luxe de *L'Atlantide*]». (EJV, vol. IV, carta 333)³²² Per tant, el que ens ajuda més a traçar la relació entre tots dos és la correspondència. En aquest sentit, només es disposa de les epístoles de Savine a Verdaguer i que, en gran part, es conserven al FVP —actualment a l'Arxiu Nacional de Catalunya— i, en menor mesura, se'n reproduïxen algunes a l'EJV (Barcino). Malgrat tot, cal tenir present que Bensoussan, en l'article suara esmentat, cita l'Arxiu Familiar Savine —tot i no concretar-ne la ubicació— i, per tant, pot ser que es conservin les respostes del

---

³²¹ VERDAGUER, Jacint. *Le Canigou [Canigó], légende pyrénéenne du temps de la reconquête. Traduction française, avec le texte catalan en regard...* [Mgr. J. Tolrà de Bordas, trad.] París: A. Savine, 1889. - In-18, LXXII - 383 p.

³²² Data del 31/01/1883.

poeta. Múltiples gestions meves i d'altres estudiosos no han aconseguit localitzar i accedir a aquest arxiu.

De la quarantena de missives enviades per Savine a Verdaguer que avui coneixem, la primera de les quals de 16 d'octubre de 1879 (EJV, vol. II, carta 205) i la darrera de 13 de novembre de 1889 (FVP, 265) —obviant, és clar, les no datades—, quasi la totalitat tenen per tema central la traducció de *L'Atlàntida* al francès, el procés d'edició i la recepció immediata.

En referència al procés de traducció, cal dir que el aquest prengué cos amb la carta de 16 d'octubre de 1879 (EJV, vol. II, carta 205) en la qual Savine demanava autorització al poeta per girar el poema al francès i s'oferia per parlar-ne amb M. Alphonse Lemerre, l'editor de *Lis Isclo d'or* de Mistral.³²³

Je viens de lire votre beau et grand poème *La Atlantida*, et sollicite de vous l'autorisation nécessaire pour le traduire. Si vous m'y autorisez, j'en parlerai à l'éditeur des *Isclo d'or* [...] (EJV, vol. II, carta 205)

El permís arribava —segons es desprèn de la resposta de Savine al poeta del 10 de novembre de 1879 (FVP, 276)— en una carta, per ara no coneguda, del 26 d'octubre d'aquell mateix any. Verdaguer —segons la resposta de Savine— en el moment d'autoritzar-lo li féu certes precisions i li donà indicacions. Al seu torn, Savine es comprometé a evitar tot allò afectat o fatigós i assegurà que s'esforçaria a «rendre ma traduction aussi digne du texte que ce sera possible à mes faibles lumières.» Així mateix, Savine demanà a Verdaguer que l'informés dels «progrès littéraires» de la seva estimada Catalunya ja que volia acompanyar la traducció amb un estudi previ sobre la poesia catalana moderna. Aquesta anàlisi es materialitzaria en un extens prefaci³²⁴ titulat «*La Renaissance de la Poésie Catalane*» que tingué fort impacte al França i també, evidentment, a Catalunya on les publicacions literàries també es feren ressò de l'aparició de la versió de Savine i, en especial, d'aquest estudi sobre la Renaixença que el precedia. La nota 2 a la

---

³²³ Alphonse Lemerre (9 d'abril 1838, Canisy - 1912, París). Editor dels tres volums de *Le Parnasse contemporain* que veieren la llum els anys 1866, 1871 i 1876. Durant aquest últim any publicà, també, la suara mencionada obra de Mistral: *Lis Isclo d'or*, en edició bilingüe i traducció del mateix Mistral.

³²⁴ Aquest estudi s'acompanya de dues breus ressenyes sobre «L'Atlantide en poesie» i «Les Théories de l'Atlantide»; ambdues contenen fragments de l'estudi de Tolrà de Bordas sobre *L'Atlàntida*. En l'edició de 1884, la introducció ocupa 179 pàgines i el novè capítol està dedicat a Verdaguer. A part, es complementa amb apèndixs i índex onomàstic.

carta 379 (EJV, vol. IV) dóna una relació completa dels articles i ressenyes no francesos apareguts en relació amb aquest estudi.³²⁵

Durant mesos Savine i Verdaguer intercanviaren cartes regularment fins a culminar la traducció, una traducció que es posposà reiteradament per la sobrecàrrega de feina del francès. Sense anar més lluny, per exemple, el 9 de juny de 1880 (FVP, 279) comunicava que no podria acabar la traducció abans de gener de 1881. Durant el procés, Savine enviava el text traduït a Verdaguer i el poeta li retornava comentat i corregit amb anotacions al marge, tal com el traductor li demanava en una carta de 12 de desembre de 1880 (FVP, 282). De la mateixa manera, en aquesta missiva Savine expressava la intenció de tenir com a revisor —a més de Verdaguer— a Josep Tolrà de Bordas i per aconseguir-ho pretenia servir-se de l'amistat d'aquest clergue de Prada de Conflent amb el mestre de Savine, Juan Bautista Cos i Duran³²⁶ —un col·leccionista de goigs de Montpeller de filiació carlina, que havia estat amic seu.

Paral·lelament a la tasca traductora, Savine projectava un estudi³²⁷ sobre el poema a partir d'unes observacions que Tolrà li havia fet. Tanmateix, el traductor tenia present que aquell treballava en un assaig més llarg sobre el poema i que, per tant, convindria posar-se d'acord per evitar que tots dos textos anessin a parar a la mateixa revista. La idea inicial de Savine era valer-se dels primers comentaris a la traducció de *L'Atlàntida* que li enviava Verdaguer per fer-ne un prefaci-avanç i enviar-lo a *Le Contemporain*³²⁸ o, en cas que aquesta també fos la revista de preferència de Tolrà, a la *Revue générale de Bruxelles*.³²⁹ Novament, però, Savine

³²⁵ Veg. EJV, vol. IV, carta 379. «De les publicacions barcelonines que diu, la “Revista Literaria” publicà un extens article amb extractes de l'estudi sobre la Renaixença, signat ‘L’, en els números de gener, febrer i març-abril. El diari “La Renaixença” de 21 de febrer li dedicà també un article, *La Renaixença de la poesia catalana*. “L’Avens” de 29 de febrer, en un judici crític de J. Ixart, *Albert Savine. L’Atlantide* s’ocupa també de l'estudi d’aquest sobre la nostra Renaixença; més endavant, un escrit de Paul Marieton en la “Revue Lyonnaise” sobre el mateix tema, provocà una resposta de V. Almirall, *Catalans y provensals*, apareguda a “L’Avens” el 30 d’abril (veg. nota 3 a carta 399). Un altre important article sobre l'estudi de Savine, signat per J. Sardà, aparegué a “La Il·lustració Catalana” el 29 de febrer, acompanyat d’un retrat de Savine; aquesta revista inserí, en força números, uns visibles anuncis de *L’Atlàntida*, en les versions de Savine i de Díaz Carmona, separadament. La “Revista Popular” de 14 de febrer notificà alhora la sortida d’ambdues traduccions. I el mateix féu “La Veu del Montserrat” el 8 de març amb un judici comparatiu de les traduccions (veg. nota 6 a carta 366).»

³²⁶ Poca cosa més se sap d’aquest montpellerenc, a part de la seva orientació política.

³²⁷ D’unes cinc o sis pàgines, segons explicita a FVP, 282.

³²⁸ No s’ha pogut identificar de quina revista es tracta, de moment.

³²⁹ Revista belga on Savine ja havia publicat un article: SAVINE, Albert. «Les origines du félibrige». *Revue générale de Bruxelles*, juliol 1879.

posposà la publicació fins a l'octubre de 1881, amb la previsió d'acabar la traducció l'agost d'aquell mateix any.

El 14 de febrer de 1881 (FVP, 270)³³⁰ Savine demanà al poeta que donés les gràcies a Àlvar Verdaguer, el llibreter barceloní, per les notes que aquest també havia fet a la seva versió «c'est à lui [referint-se a Àlvar Verdaguer], à vous et a Oller que je devrai la non-médiocrité de mon travail.»³³¹ Inicialment, com ja hem vist, eren Jacint Verdaguer i, probablement, Tolrà de Bordas qui revisaven la traducció. Savine atribuïa obertament la «non-médiocrité» de la seva feina als comentaris de Jacint i Àlvar Verdaguer i de Narcís Oller, que sembla que també l'aconsellava. El francès expressava, així mateix, la voluntat de no ser massa literal traduït i, al llarg de tot el procés traductor, demanava aclariments al poeta, la majoria dels quals de tipus lèxic.

Savine, com aclaria en una carta de novembre de 1881 (FVP, 301), pretenia que el traductor pogués haver revisat tots els cants abans del 15 de desembre d'aquell any i, tal com havia previst, el 15 de desembre de 1881 (FVP, 304)³³² pogué trametre al poeta el que quedava de la traducció. A part, Savine demanà a Verdaguer si rebia regularment el *Midi Littéraire* que l'editor de la revista, el felibre Guitton-Talamel, li havia d'enviar. Ja el 19 d'abril de 1882 (FVP, 280) Savine felicitava Verdaguer per l'estudi de Tolrà de Bordas sobre *L'Atlàntida*³³³ i comunicava al poeta que *Le Midi Littéraire* aviat publicaria la Conclusió del poema i que ell mateix, un cop revisat el text, l'enviaria acabat als editors parisencs per tal que sortís en forma de llibre.

En la carta de 31 de gener de 1883 (EJV, vol. IV, carta 333),³³⁴ Savine responia la missiva que Verdaguer li havia tramès comunicant-li, segurament, que havia autoritzat la traducció de *L'Atlàntida* en poesia a Justí Pepratx.³³⁵ Savine

---

³³⁰ A moltes de les cartes de 1881, a partir del mes de gener, apareix impresa l'adreça de la redacció de *Le Midi Littéraire*. Recordem que el primer número no apareix fins a l'agost de 1881 i que aquesta carta està datada de principis d'any. Conté la capçalera impresa: «Le Midi Littéraire; Revue Hebdomadaire; Abonnement 8 francs par an. Administration ; 15, Rue de la Grande-Horloge, Aix; Rédaction.»

³³¹ Veg. la n. anterior.

³³² Conté la mateixa capçalera impresa que la carta 270 del FVP.

³³³ Feia referència, amb tota probabilitat, a: TOLRÀ DE BORDAS, Josep. *Une épopée catalane au XIXe siècle, l'Atlantide de don Jacinto Verdaguer*, París: Maisonneuve, 1881.

³³⁴ Porta la capçalera impresa de la carta 270 del FVP.

³³⁵ La n. 2, referent a aquesta carta (EJV, vol. IV, carta 333) comenta: «Es veu que Verdaguer, en la carta de 20 de gener, li comunicà que Justí Pepratx estava preparant una traducció en vers de *L'Atlàntida*, la qual cosa Savine demostra que ja sabia des de força temps abans.» Aquesta nota ens remet a la n. 3 de la

comentava que ja tenia notícia del projecte i que, fins i tot n'havia donat notícia a *Polybiblion*³³⁶ i considerava que, quan es materialitzés la traducció de Pepratx, aquesta estaria al mateix nivell que la seva pròpia traducció, fos quin fos el valor del seu treball (recordem que la versió de Savine era en prosa i que la Pepratx preparava era en vers). Savine constatava que hi havia lloc per a les dues traduccions i que, tot i que reconeixia que preferiria que la traducció de Pepratx no hagués estat honorada per un «auguste patronage», no dubtava a publicar la seva traducció. Cal tenir present que, quan es publicaren, la traducció de Savine anava dedicada a la seva mare i la de Pepratx a la Reina Regent d'Espanya.³³⁷

Així mateix, Albert Savine considerava que Àlvar Verdaguer³³⁸ i el mateix Verdaguer l'havien posat en una posició d'enfrontament amb Pepratx —per la doble autorització per traduir *L'Atlàntida* al francès— i, malgrat tot, Savine no renunciava a «courir les chances de cette sorte de concours» (EJV, vol. IV, carta 333). Així mateix, comunicà al poeta que tenia la pretensió de presentar-se al premi de traducció que l'*Académie Française* atorga a les traduccions de grans obres estrangeres, és a dir, el premi Langlois.³³⁹

Ja conclosa la traducció —segons una carta de 5 novembre de 1883—, (FVP, 284) sembla que Verdaguer no havia volgut drets d'autor ni cap mena de benefici

carta 287 (EJV, vol. III) enviada el 13/12/1881 des d'Aix per Guitton Talamel a Verdaguer: «“La Veu del Montserrat”, el 3 de desembre, després de donar aquesta informació, afegia: “Per altre cantó, sabem que un distingit lletrat rossellonès s'ocupa en la versió rimada del mateix poema de Mossén Verdaguer, empresa que vol pit y molt conexement del nostre idioma...” Aquesta era la primera notícia pública que hom donava de la traducció francesa, en vers, de *L'Atlàntida*, en la qual el poeta rossellonès Justí Pepratx (veg. n. 2 a carta 298 [EJV, vol. III] [Carta de Lleó Fabre a Verdaguer – Perpinyà, 26 febrer 1882 – Esbossa una biografia de Pepratx] estava treballant. Com veurem, no va plaure gaire a Savine que Verdaguer hagués autoritzat a Pepratx de publicar una segona versió francesa del seu poema (veg. la carta de 31 gener 1883 [EJV, vol. IV, carta 333].» La nota ens remet, finalment, a la carta que estem comentant.

³³⁶ Recordem que la n. 3, referent a aquesta carta (333), al suara citat vol. IV de l'EJV constata: «Savine, que en la revista “Polybiblion” informava tot sovint sobre el moviment literari espanyol i especialment sobre el català, en el número d'abril de l'any abans digué que Pepratx havia llegit, en un cercle barceloní, fragments de la traducció de *L'Atlàntida* i notava: “L'auditoire s'est plu à remarquer la fidelité et la dextérité de la traduction qui conserve autant qu'il se peut la force et la beauté de l'original”. Assenyalem que, poc després de la carta present, Pepratx tornà a Barcelona “pera ensenyar a Mossén Verdaguer la traducció que ha fet en vers francès de *L'Atlàntida*”, segons “La Veu del Montserrat” de 3 de març. En aquella avinentesa, l'escriptor rossellonès llegí nous fragments de la versió, en una vetllada de l'Associació d'Excursions Científiques; el “Diario de Barcelona” de 6 de març deia que, en aquella vetllada, Verdaguer el felicità públicament per l'encert, i també que Pepratx havia modificat quelcom els versos de la Balada de Mallorca, per tal que M. Detout, professor del Conservatori de París, pogués posar-hi música.»

³³⁷ La n. 5, referent a aquesta carta (333), a l'EJV, vol. IV constata que: «Fins al 26 de maig “La Veu del Montserrat” no feu saber que la reina havia acceptat la dedicatòria que figurà al davant de l'edició.»

³³⁸ Per ara es desconeix el paper que jugà Àlvar Verdaguer en aquest conflicte.

³³⁹ No es té constància que Savine finalment s'hi presentés.

pecuniari i Savine, en compensació, volia regalar un volum de la seva traducció a les persones que Verdaguer li indiqués. Finalment, després de posposar repetidament la sortida al mercat de la traducció, el 25 de novembre de 1883, (FVP, 288) Savine anuncià que el volum apareixeria al mercat, girat al francès, el 10 de gener de 1884.

L'impacte de la publicació a la premsa del moment fou notable i es començaren a succeir els articles sobre l'obra i la traducció en les publicacions periòdiques franceses. En l'apartat dedicat a la recepció, s'ofereix una breu relació d'aquests textos de crítica apareguts. N'és un exemple destacat l'aportació del comte de Toulouse-Lautrec.

Poc després de l'aparició de la traducció de Savine, el comte de Toulouse-Lautrec, en el seu l'opuscle sobre *L'Atlàntida*, feia les següents valoracions quant a l'estil i la fidelitat de la versió i quant a l'estudi previ sobre la Renaixença de la poesia catalana:

En 1883, M. Albert Savine a publié une traduction complète en prose. Elle serre le texte au plus près, et sa fidélité parfaite ne nuit pas à l'élégance du style. Une étude sur la renaissance de la poésie catalane, savante et complète, la précède. [...] Enfin M. Savine a traité à fond des théories sur l'*Atlantide* et des systèmes pour ou contre l'existence de cette terre [...] Les travaux de M. Savine sont du plus haut mérite et feront autorité dans l'histoire littéraire de la fin de ce siècle.³⁴⁰

3.2.1.3. *Albert Savine: editor de Verdaguer. L'edició de l'Atlantide i Le Canigou*

En un altre ordre de coses, si ens fixem en les característiques de l'edició, en una missiva amb la data il·legible, segurament de principis dels 80, (FVP, 277) Savine anunciava al poeta que Àlvar Verdaguer³⁴¹ li havia comunicat el desig de veure fer una edició bilingüe (català-francès) de *L'Atlàntida* il·lustrada per Gustave Doré. El francès ho veia molt difícil, a no ser que a Espanya s'aconegués una xifra de subscriptors que cobrés la major part de les despeses abans de la publicació.

---

³⁴⁰ DE TOULOUSE-LAUTREC, Raymond. *Un Poème épique catalan: L'Atlantide*. París: Jules Gervais, 1884, p. 18-19.

³⁴¹ Recordem que Àlvar Verdaguer (1856-1920), enginyer, llibreter i editor, tenia la seva llibreria a la Rambla de Barcelona davant del Liceu.

No es tornaria a tocar el tema de l'edició il·lustrada fins mig any després, el 9 de juny de 1880, (FVP, 279) en una carta on Albert Savine expressava la seva voluntat de tornar a contactar amb Àlvar Verdaguer per seguir tractant el tema. El francès pensava en una edició popular, que no impediria l'aparició d'una edició il·lustrada, i per finançar-la plantejava una subscripció, els beneficis de la qual — un cop pagada l'edició— es repartirien de manera que el poeta català en rebés dos terços i Savine, un terç. Tanmateix, la preocupació era saber si a Espanya aconseguirien prou subscripcions, tenint en compte que el traductor ja tenia en ment alguns editors francesos i americans que se'n fessin càrrec. A part, Savine proposà al poeta que fos Àlvar Verdaguer qui contactés amb Gustave Doré, el famós dibuixant, gravador i litògraf francès,³⁴² per fixar la xifra d'una il·lustració per cant per a l'edició il·lustrada. Tot plegat, finalment, es quedaria només en projecte.³⁴³

Ja el juliol de 1880, (FVP, 277)³⁴⁴ Savine —segurament interpel·lat per Verdaguer respecte a l'edició il·lustrada— reconeixia les exigències de Doré i pensava que a França només podria fer una edició així la *Maison Hachette*, la gran casa editorial francesa fundada el 1826 que a finals del XIX assumí la distribució de llibres i premsa a França. Malgrat tot, el traductor anteposava una «édition élégante mais moins couteuse» que faria l'editor Lemerre. Aquestes edicions, segons Savine, haurien d'incloure una carta on Verdaguer justificqués la tria del tema llegendari per al poema, un prefaci sobre la poesia catalana³⁴⁵ que recollís les tendències «de cet important mouvement de renaissance» i, per últim, la traducció.

De tota manera, com Savine constatà a la carta de 2 de gener de 1881, (FVP, 303) la traducció es publicaria en primera instància per entregues a *Le Midi Littéraire*. El traductor s'oferia a enviar al poeta els números de la revista mentre s'hi publicqués *L'Atlantida*, de manera gratuïta. Verdaguer no havia de pagar res ja que

---

³⁴² Gustave Doré (Estrasburg, 1832 – París, 1883). Dibuxant, gravador i litògraf. Il·lustrà, entre d'altres, obres d'Ariosto, Balzac, Cervantes, Dant, La Fontaine, Lord Byron, Milton, Perrault, Poe, Rabelais o Tennyson, a més d'il·lustrar part de *La Bíblia*.

³⁴³ Tot i que Savine i Verdaguer tornen a parlar més endavant de la publicació il·lustrada per Doré, aquesta no s'arribarà a materialitzar. Doré morí el 1883. Veg. (EJV, vol. IV, carta 333). El crític francès Francis Maratuech també féu referència a aquest projecte en una ressenya a la traducció de Savine, «A propos de L'Atlantide [I]», *Le Feu Follet*, núm. 62 [1 de juliol de 1884], p. 47.

³⁴⁴ 2 de juliol de 1880.

³⁴⁵ Que s'acabà materialitzant i sobre el qual ja hem parlat anteriorment.

un cop s'hagués publicat el volum, Savine li deuria els drets d'autor que, encara que no fossin elevats, eren, segons el traductor, justament merescuts.

Un cop conclogué la publicació a *Le Midi Littéraire* —tal com es fa patent en la missiva de 14 de gener de 1881— (FVP, 268)³⁴⁶ Savine tenia la voluntat de publicar-ne una versió bilingüe tot i que desconeixia, encara, qui en seria l'editor.³⁴⁷ Poc més d'un any després, el 19 d'abril de 1882, (FVP, 280) quan ja estava a punt d'acabar la publicació a la revista comunicà al poeta que revisava el text per enviar-lo acabat als editors parisencs per tal que, tot i les dificultats abans esmentades, se'n publicués una edició bilingüe català-francès. A finals d'aquell mateix any, el 27 de novembre, (EJV, vol. III, carta 324)³⁴⁸ Savine notificà al poeta que el manuscrit de *L'Atlantide* estava preparat i només faltava la introducció sobre la història i la crítica de la renaixença de la poesia catalana i que, un cop acabada, pretenia enviar la traducció a l'editor Charpentier de París.³⁴⁹ Aquest editor francès, que finalment no publicaria la traducció de Verdaguer, fou especialment conegut per haver editat els naturalistes francesos i per haver contribuït a la difusió d'autors i obres clàssiques o modernes, tant franceses com estrangeres a França. Entre els autors traduïts que publicà destaquen Goethe, Calderón i Cervantes.³⁵⁰

Ja el 31 de gener de 1883,³⁵¹ Savine calculava que en dos mesos podria oferir informació segura sobre l'editor i explicava al poeta que no li havia parlat més d'una edició de luxe ja que aquesta estava condicionada a l'èxit de l'edició popular. Savine també demanava a Verdaguer qui substituiria Doré, l'il·lustrador,

---

³⁴⁶ Recordem que el primer número de la revista no apareix fins a l'agost de 1881 i que aquesta carta està datada de principis d'any. Conté la capçalera impresa citada a la n. anterior.

³⁴⁷ Segons s'indica en una missiva de 29 de març de 1881 (FVP, 269), seguien sense editor tot i que, segons el traductor, tenien temps de buscar-lo fins a finals de maig. Savine creia que no seria una tasca complicada.

³⁴⁸ Manuscrit procedent de la Biblioteca de Catalunya. (ms. 1198 – f. 101). Conté la capçalera impresa: «Le Midi Littéraire ; Revue Hebdomadaire ; Abonnement 8 francs par an ; Administration ; 15, Rue de la Grande-Horloge, Aix ; Rédaction.»

³⁴⁹ La traducció ja havia estat publicada completa a *Le Midi Littéraire* i ara es pretenia publicar-la en forma de llibre. En cartes posteriors s'anirà completant la informació de la publicació. Veg. la carta de 31 de gener de 1883 (EJV, vol. IV, carta 333).

³⁵⁰ Per a més informació sobre l'editor Charpentier, veg. LERMINA, Jules. *Dictionnaire universel illustré, biographique et bibliographique, de la France contemporaine: comprenant par ordre alphabétique la biographie de tous les français et alsaciens-lorrains marquants de l'époque actuelle, l'analyse des oeuvres les plus célèbres... / par une société de gens de lettres et de savants, sous la dir. de Jules Lermina*. París: L. Boulanger, 1885, p. 285.

³⁵¹ Veg. la carta de 31 de gener de 1883 (EJV, vol. IV, carta 333).

que acabava de morir,³⁵² i pensava que, si aquell any finalment anava a Barcelona, ell i Verdaguer podrien tornar a reprendre el tema de l'edició de luxe a Hachette, de la qual el francès parlaria a l'editor aquella mateixa tardor.³⁵³

El projecte anava prenent cos i la confirmació de la impressió de l'obra arribà a finals de 1883 (FVP, 283). En una carta no datada d'aquell any, Savine comunicà que donaria el vistiplau per imprimir *L'Atlantide*. El volum de 460 pàgines sortiria a la venda el 10 de novembre de 1883, en edició in-12, i el 29 de novembre del mateix any en edició in-8, amb exemplars de luxe en diferents tipus de paper: «*Japon, Chine, Hollande*». En aquesta mateixa carta és on se cita per primera vegada Leopold Cerf com a editor de l'obra. Finalment, doncs, no serien ni Lemerre ni Hachette qui se n'encarregarien.

Segons Savine, Cerf —l'editor final— i ell volien actuar ràpid fent propaganda del volum per tal que les publicacions «d'étrennes» —les que apareixien i es venien durant les festes de Nadal— no els desbanquessin. De tota manera, el 5 novembre de 1883 (FVP, 284), Savine escrigué al poeta comunicant-li que, per enèsima vegada, es retardaria la publicació de *L'Atlantide*, ara prevista per al 15 de gener. Sembla ser que en el moment de fer el tiratge dels «faux titres, tables et couverture», l'impressor no tingué en compte les correccions de Savine i aquest es veié forçat a refusar els exemplars, de manera que no hi havia temps de tornar a fer tot el procés i tenir-ho apunt per al 10 de novembre de 1883, que era l'últim termini per treure al mercat les obres literàries abans de l'allau de llibres «d'étrennes». En la mateixa carta, Savine comentava que volia posar la traducció en dipòsit a Madrid, entre d'altres, a la casa Editorial-llibreria Bailly-Baillièrre. El 25 de novembre de 1883 (FVP, 288), Savine, ara sí, ja podia afirmar amb rotunditat que l'obra verdagueriana apareixeria finalment al mercat, girada al francès, el 10 de gener de 1884.

Com a editor de l'obra verdagueriana, Savine també va publicar l'any 1889 la traducció *Le Canigou*, de Josep Tolrà de Bordas, malgrat les tensions inicials entre

---

³⁵² Recordem que Doré morí el 1883.

³⁵³ Com recull la n. 9 a (EJV, vol. IV, carta 333): «Savine canvià d'idea diverses vegades, respecte l'editor: a la carta 205 diu que en parlarà a Lemerre; en la carta 324 [EJV] esmenta Charpentier. Cap d'aquests, com tampoc Hachette, no havia de publicar l'obra; fou Leopold Cerf qui ho féu; el llibre sortí el gener de l'any següent». Aquesta n. remet a (EJV, vol. IV, carta 379), de 28 de febrer de 1884.

ambdós traductors per l'atribució dels permisos de la versió francesa d'aquella epopeia. Es tractava com ja hem dit d'una edició bilingüe català-francès en prosa.

3.2.1.4. *Albert Savine: la recepció i la difusió de Verdaguer*

Si ens centrem en la tasca de difusió de l'obra verdagueriana per part de Savine, cal remarcar que aquest —quan encara no havia completat la traducció— ja començava a escampar-ne fragments a la premsa francesa. Aquesta tasca és tan vasta que en el present estudi només en presentem un primer esbós. Deixarem, per tant, per a un altre treball l'anàlisi qualitativa dels articles i ens centrarem en la correspondència entre Savine i Verdaguer en allò referent a la difusió i recepció del poeta, concretament entre 1881 i 1884, els anys durant els quals es publicaren les primeres edicions.

A més dels fragments de traducció que acabem de citar, Savine signava estudis divulgatius breus sobre *L'Atlàntida* destinats a la premsa de l'època i, a part, s'encarregava d'assegurar la recepció de l'obra a França i a Espanya amb serveis de premsa en ambdós països. Aquestes tres vies de difusió/recepció —traduccions, articles i serveis de premsa— es mencionen per primer cop en una carta de 5 de març de 1881 (FVP, 291).³⁵⁴

En aquesta carta Savine anuncià al poeta que quan hagués rebut les seves observacions i les d'Alvar Verdaguer³⁵⁵ enviaria «Le Jardin des Hespérides» (Cant II) a la revista *Moniteur Général* d'Aix³⁵⁶ i «Gibraltar Ouvert» (Cant IV) a *La Sentinelle du Midi*³⁵⁷ de Toló i reservaria la resta de cants per presentar-los a revistes i diaris parisencs. En la mateixa missiva el francès comunicà al poeta que escamparia estudis sobre *L'Atlantide* a *La Revue des Langues Romanes*³⁵⁸ i *La*

---

³⁵⁴ Conté la capçalera impresa: «Grande Bibliothèque Provençale. Histoire et littérature. Imprimerie Provençale. 15, rue de la Grande-Horloge, 15. Aix-en-Provence. S'y adresser pour tout ce qui concerne la publication. M. Albert Savine Directeur littéraire. F. Guittou-Talamel éditeur».

³⁵⁵ Recordem que en aquest moment encara no havia aparegut la traducció.

³⁵⁶ No disposem d'informació detallada sobre aquesta publicació.

³⁵⁷ Diari promonàrquic de Toló.

³⁵⁸ A la *Revue des Langues Romanes*, publicada a partir de 1870 i òrgan de la *Société pour l'étude des langues romanes* (Montpeller) —fundada pel baró de Tourtoulon, filòleg occità—, Savine publicà el 1881 l'estudi *L'Atlantide* a les p. 181-186 a l'apartat «*Dialectes Modernes*» de la publicació. A la pàgina 207 del volum de 1885, a l'apartat «*Bibliographie*» apareix una breu ressenya de la primera edició en forma de llibre de *L'Atlantide* girada per Savine. A les pàgines 142 i 143 d'agost de 1877 apareix la traducció en prosa del poema «A una rosa mústiga» sense indicació de traductor, tot i que per les aportacions de Savine a aquesta revista, podríem atribuir-li'n l'autoria. El mes de juliol d'aquell any la revista, sempre segons TORRENT I FABREGAS, Joan. «Projecció de *L'Atlàntida* més enllà dels països catalans». *Anuari*

Revue du Monde Catholique.³⁵⁹ Ja a finals d'any, el 25 de novembre (FVP, 301), el traductor posà al dia al poeta sobre les ressenyes que envià a la *Revue des Langues Romanes*,³⁶⁰ ja citada, *Le Foyer*,³⁶¹ *La Mosaïque*³⁶² o *Polybiblion*.³⁶³

Sabem, per Casacuberta i Torrent i Fàbregas (EJV, vol. III, carta 287) que Savine publicà un article a *Le Midi Littéraire* al darrer terç de 1881. El text contenia el pròleg de *L'Atlàntida* en francès sense la carta de Mistral.

En el núm. 9, «Le Midi» publica un article de Savine, *La poésie catalane moderne. Jacinto Verdaguer*, on s'ocupa àmpliament de la nostra llengua i del moviment renaixentista. «Alors, toute une floraison littéraire s'est produite, les Balaguer, les Soler, les Pelay Briz ont rendu leurs noms populaires et illustres; mais à la tête de ceux qui, sous une forme nouvelle, défendent les sentiments, la foi et les passions des aïeux, il convient de placer le jeune et brillant poète Verdaguer, qui, sous sa robe de prêtre, cache un cœur de lettré et une verbe puissante et vigoureuse.» (EJV, vol. III, carta 287, n. 3)

El 1883 Savine (FVP, 283), en una missiva no datada de finals d'any, anunciava al poeta que, en referència a les tasques de difusió, Oller s'havia ofert per fer el servei de premsa a Barcelona. El traductor es comprometia a tenir el poeta al corrent dels articles que es publicuessin. El nombre de publicacions sobre *L'Atlantide* de Savine augmentà gràcies al servei de premsa que el traductor féu fer a França i a Espanya a *La Époque* (Madrid), *La Ilustración Española y Americana*

Verdaguer 1992, p. 205-219, «recensionà el volum dels Jocs Florals, del qual destacava *L'Atlàntida* i feia elogis de l'autor» (p. 211).

³⁵⁹ Revista creada per una «*Société Catholique*» de París el 1847. Un dels impulsors era Barbey d'Aurevilly periodista i romàntic tardà francès.

³⁶⁰ Ja comentada en n. prèvies.

³⁶¹ De moment, no disposem d'informació detallada sobre aquest títol. Existeix una revista amb el mateix nom a Nîmes, encara que aquesta darrera es començà a publicar el 1883 i, per tant, no es pot tractar de la mateixa publicació.

³⁶² Segons el *Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire*, de Charles Noddes, Georges Vicaire i Jacques Techener (NODIES, Charles; VICAIRE, Georges; Techener, Jacques. *Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire*. París: Techener, 1904, p. 425-426): «En 1873, à la demande de Paul Dalloz, désireux de fonder, sans délai, une revue illustrée sur le modèle du Magasin pittoresque, L. Larchey, prépara, en deux mois, *La Mosaïque*, revue pittoresque illustrée de tous les temps et de tous les pays. Ses débuts furent heureux; on tirait à 18.000 exemplaires. Ayant cru, néanmoins, au bout de six mois, devoir se retirer, il présenta un successeur, M. Eugène Muller, qui resta directeur de la Mosaïque jusqu'en 1877, époque où il fut remplacé par P. Tisserand, chef du service des travaux historiques de la Ville de Paris. Le tome I de *la Mosaïque*, en vue de laquelle L. Larchey avait réuni nombre de clichés reproduisant des gravures anciennes d'où le recueil tirait une part de son originalité, peut être considéré comme son oeuvre; une note trouvée dans ses papiers, nous apprend, en tous cas, que les articles anonymes sont de lui.» Segons el catàleg general de la BnF es publicà, segurament, entre 1873 i 1884 a París.

³⁶³ *Polybiblion. Revue bibliographique universelle*. Revista publicada a París i dirigida pel comte de Puymaigre, crític literari i romanista. Savine hi publica una ressenya a la segona edició d'*Idil·lis i cants místics* (VERDAGUER, Jacint. *Idilis y cants místichs*. Barcelona: Estampa de Jaume Jepús, 1882) el setembre de 1883.

(Madrid), *La Revista de España* (Madrid), *La Diana* (Madrid) i a *La Civilización* (Barcelona).

De 1884 cal destacar-ne l'extensa acollida de la traducció de Savine. El francès pensava que la quantitat d'articles que li havien promès, cinquanta-cinc, no era sorprenent tot i que a França hi havia en aquella època dos-cents diaris. A continuació esmentem algunes de les revistes que, segons Savine, publicaren o es comprometeren a publicar articles sobre la versió francesa de *L'Atlàntida* de Verdaguer. Entre les francòfones destaquen: la *Revue des Deux Mondes* (París), la *Revue des chefs d'œuvre* (París), la *Revue libérale* (París), la *Gazette de France* (París), *Le Correspondant* (París), *La Croix* (?), la *Revue des Livres Nouveaux* (París), *Progrès artistique* (Marsella), *France nouvelle* (?), la *Nouvelle Revue* (?), la *Revue du Monde Latin* (Montpellier), la *Revue Générale* (Brusel·les), *Journal de Genève* (Ginebra), *Le Monde* (París), *Le Chat noir* (París), la *Revue Lyonnaise* (Lyon), *Le Prêtre* (?), la *Gazette de France* (?), *Le Corrèzien* (Tula, al departament francès de Corrèze), *Lutèce* (París), *Voleur* (París) o *Hyères* (Hyères, al departament francès de Var). A Espanya i Catalunya cal fer esment de: *La Época* (Madrid), *La Ilustración española* (Madrid), *La Aurora* (Segurament, *La Aurora: periódico semanal, conservador legitimista* (1872-) de Girona), *Las Provincias* (València), la *Revista Popular* (Barcelona), *El Porvenir* (Madrid), *Gil Blas* (Madrid), la *Revista de España* (Madrid), la *Revista Literaria* (Barcelona), *La Renaixensa* (Barcelona), *L'Avens* (Barcelona), *Crónica de Cataluña* (Barcelona) o el *Diario (de Barcelona)* (Barcelona)). Per últim, cal no oblidar la revista flamenca *L'Avenir*.³⁶⁴

Reservem l'avaluació d'aquestes publicacions i de les ressenyes que algunes inclogueren per a estudis posteriors ja que l'extensíssima llista de publicacions periòdiques faria que l'article s'allunyés del seu objectiu inicial: fer una primera anàlisi global del carteig entre Verdaguer i Savine per analitzar la tasca d'aquest últim com a traductor, editor i difusor de Verdaguer al francès.

Tanmateix, cal posar en relleu en el fet que les cartes no es limitaven a la traducció i a la difusió de Verdaguer, sinó que també entraven en el terreny personal. Savine creà una xarxa d'amistats a l'entorn de Verdaguer que es refermà amb la visita del

---

³⁶⁴ Sempre que s'ha pogut, s'ha identificat el lloc de publicació.

poeta a París. Segurament l'última carta que intercanviaren fou la que el traductor envià, en resposta a una de Verdaguer, el 13 de desembre de 1889 (FVP, 265). En aquesta missiva recorda el mal moment que passà la seva relació quan, segons Tolrà de Bordas, Verdaguer havia demanat personalment al prelat que traduís el *Canigó* al francès. Savine explicava al poeta que havia passat tres mesos a la presó de Sainte Pélagie per culpa de la seva biblioteca antisemítica i li deia que de tant en tant un bon llibre català anava a parar a la seva taula i que en aquestes ocasions recordava els anys que havia dedicat plenament a l'estudi del català i la traducció de *L'Atlàntida*.

A mode de conclusió, només voldria remarcar que l'interès d'aquestes cartes, que abracen un període força ampli de la vida de Verdaguer, uns deu anys, rau en el fet ens informen sobre el procés de traducció i edició d'una de les primeres traduccions europees de Verdaguer i la penetració del poeta català a França. Al mateix temps, ens donen l'oportunitat de completar el carteig entre Savine i Verdaguer, fins ara recollit de manera mínima a l'EJV i completat ara amb les cartes del FVP, que hem transcrit i es recullen a l'Annex de la tesi. Amb tot, manquen encara cartes de Verdaguer, que potser apareixeran en el futur i ens permetran completar aquest estudi.

3.2.2. Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors

3.2.2.1. *Altres traduccions*

L'intercanvi epistolar entre els dos literats motivat per la traducció de *L'Atlàntida* donà peu, a més, a d'altres traduccions de l'escriptor català. Savine complia a la perfecció la tasca de difusió de Verdaguer que, al seu torn, anava guanyant reconeixement a França, en un primer moment, i amb el pas dels anys a tot Europa. En presentem alguns casos a tall d'exemple.

A finals de 1881, el poeta, amb la intercessió de Savine, autoritzà Guitton-Talamel,³⁶⁵ felibre i editor de *Le Midi Littéraire*, a girar *L'Atlàntida* al provençal: «Je tiens á vous remercier personnellement, Monsieur, de l'autorisation que vous

---

³⁶⁵ F. Guitton Talamel, a més de gerent de *Le Midi Littéraire*, fou un «Poeta i editor provençal, conegut per «lou Felibre d'Entremount»; autor de *Lou libre de Toubío* (Aix 1880), un exemplar del qual, procedent de la llibreria particular de Verdaguer, es conserva a la Biblioteca de Catalunya». Aquest fragment correspon a la n. 1 de (EJV, vol. III, carta 287). Data del 13/12/1881.

avez bien voulu me faire tenir par M. Savine de traduire *L'Atlantide* en provençal». ³⁶⁶ Durant el 1882, el 27 de novembre (EJV, vol. III, carta 324), Savine feia saber a Verdaguer que Georges Gourdon, ³⁶⁷ redactor en cap de les *Tablettes des deux Charentes* de Rochefort, gran admirador de Verdaguer i amic de Savine, a qui el traductor considerava «un de nos bons poètes jeunes»— havia traduït o «plutôt imité» un dels poemes, probablement, del *Salteri franciscà*. ³⁶⁸

El 4 de juliol de 1883 Savine, en una de les seves cartes, (FVP, 302) lloava l'*Oda a Barcelona* de Verdaguer, que volia traduir per a la *Mosaïque* —revista amb una tirada de vuit mil exemplars— i que intentaria que es reproduís en d'altres llocs. El desembre de 1884, (FVP, 293) el francès reportà a Verdaguer que Valère Bernard —un pintor felibre, amic de Savine— havia llegit *L'Atlantide* i havia preparat una versió provençal en prosa dels *Idil·lis*: ³⁶⁹

[...] mon ami Valère Bernard, un félibre de très grand avenir malheureusement étranger à toute idée chrétienne mais en qui le christianisme a laissé une trace [...] Valère Bernard est peintre. Il a lu *L'Atlantide* et travaille à une version provençale des *Idilis* dont il m'a dit que des pareils vers sont à rendre catholique. (FVP, 293)

En una altra carta no datada de 1884 (FVP, 295) Savine agraiïa la carta que Verdaguer li havia enviat elogiant-lo i també el regraciava per l'enviament dels números de *La Veue* on havia trobat el *Lepant* de Verdaguer, que volia traduir per a la *Revue Lyonnaise*. ³⁷⁰

La darrera de les traduccions que es generà arran del contacte entre els dos literats data de 1885. Savine es postulava per fer una nova traducció d'un text verdaguerià. Buet —amic comú de Savine i Verdaguer— ³⁷¹ volia que el poeta li enviés un text inèdit per a *Minerve* —una revista que Buet volia començar a publicar—, i que Savine traduiria. Savine pensava que com que aniria dirigit a un públic heterogeni, valdria més que no fos de tema religiós i creia que el fragment més adequat seria el

---

³⁶⁶ Veg. (EJV, vol. III, carta 287), citada a la n. anterior.

³⁶⁷ En la n. 6 que acompanya la carta EJV, vol. III, carta 287, consta el següent. «Georges Gourdon col·laborava també a “Le Midi Littéraire”. Amb motiu de l'aparició del llibre amb la traducció de Savine de *L'Atlantide*, publicà un extens estudi titulat *La littérature catalane et “L'Atlantide”*. (“*La Revue Littéraire et Artistique*”, diversos números de l'any 1885).»

³⁶⁸ Vic: Estampa de Ramon Anglada, 1882.

³⁶⁹ Barcelona: Estampa de Jaume Jepús, 1882.

³⁷⁰ Revista semestral publicada per Pitrat i, posteriorment, per Mougín Rusand a Lió entre 1881 i 1885. Fou dirigida per François Collet.

³⁷¹ Charles Buet (Chambéry, 1846 - París, 1897). Escriptor de novel·la històrica en francès.

del pas d'Anníbal pels Pirineus, si acceptava separar-lo de la seva poesia per inserir-lo a la *Minerve*. Buet, tot i que era reialista i catòlic, volia una revista literària deslligada de la política i la religió i tindria cura que res fos ni antireialista ni anticatòlic. Malgrat tot, no hem pogut localitzar aquest fragment entre les pàgines de la revista.

3.3. JOSEP TOLRÀ DE BORDAS

3.3.1. Biografia

3.3.1.1. *Esbós biobibliogràfic*

L'historiador, jurista i capellà nord-català Joseph-Jean-Baptiste-François-Maurice Tolrà de Bordas —més conegut com a Joseph Tolrà de Bordas o Mgr. Tolrà de Bordas— (Prada de Conflent, 1824 – Tolosa de Llenguadoc, 1890) és especialment recordat per la seva tasca de crític i traductor de Jacint Verdaguer. Com a torsimany de l'obra verdagueriana, Tolrà, tragué al mercat l'any 1889 la traducció *Le Canigou*, editada a París per Albert Savine, una edició bilingüe català-francès en prosa.³⁷² Així mateix, els primers contactes del prelat nord-català amb Verdaguer es materialitzaren a través d'un assaig sobre *L'Atlàntida* que, el 1881, Tolrà donà a conèixer amb el títol: *L'Atlàntida: Une épopée catalane au XIXe siècle. «L'Atlantide» de Don Jacinto Verdaguer*³⁷³ i, d'un breu esbós biobibliogràfic que, el 1883, en forma d'opuscle, publicà amb el títol *Les Félibres - Don Jacinto Verdaguer*.³⁷⁴

Pel que fa a la faceta de crític de Tolrà de Bordas, no es pot obviar l'article que Pere Farrés i Ramon Pinyol li dedicaren el 1989.³⁷⁵ Aquest article és dels pocs llocs on es recull informació biobibliogràfica bàsica del francès que, tot i ser àmpliament conegut i citat, ha estat poc estudiat. *L'Atlàntida*, com és ben sabut, consagrà Verdaguer com a poeta de primera fila i li donà accés a una plaça destacada en els ambients literaris espanyols i europeus. L'*Essai* de Tolrà es constitueix, com afirmen Farrés i Pinyol, en una evidència destacada de la recepció positiva i immediata de l'obra verdagueriana a França.³⁷⁶

En referència al vessant de biògraf de Tolrà, com dèiem, el 1883 ofería al públic francòfon un opuscle de divuit pàgines sobre Verdaguer. Aquesta semblança del

---

³⁷² *Le Canigou [Canigó], légende pyrénéenne du temps de la reconquête. Traduction française, avec le texte catalan en regard...* [Mgr. J. Tolrà de Bordas, trad.] París: A. Savine, 1889. - In-18, LXXII - 383 p. Es reedità, en facsímil, el 1986 a Tolosa de Llenguadoc per part de Privat i l'octubre de 2010 amb una presentació de Pere Verdaguer per part d'Éditions MonHélios a Oloron-Sainte-Marie (Aquitània).

³⁷³ París: Maisonneuve, 1881.

³⁷⁴ Gap: Typographie J.-C. Richaud, 1883.

³⁷⁵ «L'«Essai sur l'Atlantide» de Joseph Tolrà de Bordas, i altres crítiques coetànies». *Anuari Verdaguer* 1989, p. 45-223.

³⁷⁶ *Ibíd.*

poeta, publicada per la *Typographie J.-C. Richaud* de Gap —altrament anomenada *Imprimerie felibréenne de J.C. Richaud*— formava part d'una sèrie d'opuscles que aparegueren en aquesta època (la dècada dels 80 del s. XIX) —publicats per Richaud a Gap o per la Imprimerie du patronage de Saint-Pierre a Niça— dedicats a oferir informació biobibliogràfica dels felibres més destacats del moment, entre els quals —a més de Verdagner— Teodor Aubanel, Thomas Bonaparte Wyse, Víctor Balaguer o el mateix Tolrà de Bordas.

Per més endavant deixem l'anàlisi de les aportacions crítiques, biogràfiques i, sobretot, traductològiques d'aquest polígraf de Prada. Procedim, doncs, abans d'entrar a comentar en primera instància la faceta de difusor i traductor de Tolrà de Bordas, a elaborar-ne un perfil biobibliogràfic.

Nat a Prada de Conflent el 1824, com ja s'ha dit, era fill d'un destacat advocat pradenc. Es doctorà en Dret civil a Tolosa de Llenguadoc amb la tesi *Monographie des fidéicommiss sous le Code civil, précédée d'une introduction historique* (1852) i, abans d'abraçar la vida eclesiàstica i doctorar-se en teologia i dret canònic, seguí els passos del seu pare en el món de l'advocacia. Un cop ordenat, exercí durant uns anys de professor de retòrica i de filosofia al Petit Séminaire de Prada de Conflent i, posteriorment, passà a residir a Roma on prestà servei a l'església de Saint-Louis des Français. Aquesta càrrec li donà la possibilitat de prendre part, com a teòleg de diversos bisbes, en el Concili Vaticà I (1869-1870). Tornà a França on s'instal·là a París (1872-1880) on cercava en arxius, publicava llibres i col·laborava en revistes entre les quals destaquen, segons Pinyol i Farrés:³⁷⁷ *Bibliographie Catholique*, *Polybiblion*, *Monde*, *Revue du Monde Catholique*, *L'Union*, *Revue des questions historiques*, *L'Investigateur*, *Bulletin de la Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées orientales*, *Annales de Provence* i, en especial, *Revue de la Société des études historiques*. Participà activament, també, en la *Revue des Langues Romanes*, de la qual rebé l'encàrrec d'informar el públic lector de les novetats literàries catalanes.

Gràcies a aquesta tasca historiogràfica, que continuà fins al moment de la seva mort, i de defensa del catolicisme fou distingit com a «Prelat Domèstic de Sa Santedat», fet que l'autoritza a fer ús del títol de Monsenyor i a entrar en certs

---

³⁷⁷ Veg. *op. cit.* a la n. 375, p. 46.

entorns acadèmics. Tolrà fou membre de la Société pour l'étude des langues romanes, mantenidor del Felibritge de Llenguadoc i de l'Acadèmia dels Jocs Florals de Barcelona, a més de president de la Société des études historiques, etc.

Després de la seva etapa parisenca tornà al sud i alternà Prada amb Tolosa de Llenguadoc. Fou aleshores que entrà en contacte amb l'obra de Verdaguer gràcies als seus vincles amb catalanistes i occitanistes.³⁷⁸ Tolrà emmalaltí el 1889 i s'establí a Tolosa de Llenguadoc en un convent de religiosos franciscans. Abans, però, intentà instal·lar-se a Barcelona —tot sol·licitant l'ajut de Verdaguer—³⁷⁹ a la recerca d'una cura per a la seva malaltia i per fer recerca a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Morí en l'esmentat convent el 5 de novembre de 1890 i fou enterrat a Prada de Conflent.

No se sap exactament quan es van conèixer Tolrà i Verdaguer. Cal tenir present que Verdaguer visità el sud de França / la Catalunya del Nord per primera vegada l'any 1873 en companyia de Jaume Collell i que, entre 1873 i 1880, hi realitzà diversos viatges. És probable, per la data en la qual Tolrà envia la primera carta, que Verdaguer i ell es coneguessin l'estiu de 1880, moment en el qual Verdaguer féu una estada amb Claudi López, fill del marquès de Comillas al balneari de la Presta, pujà al Canigó i féu excursions per l'Alta Cerdanya. Segons indiquen en nota Ramon Pinyol i Pere Farrés en el seu article sobre «*L'Essai sur l'Atlantide*» de Tolrà de Bordas,³⁸⁰

Pel que es desprèn d'una carta inèdita de Verdaguer a Antoni Puiggarí, de 24 d'octubre de 1880, Verdaguer recordava perfectament el «sabi i estudiosíssim sacerdot M. Tolrà, que tinguí l'honor de conèixer en son mateix poble». *Cfr.* Joan TORRENT i FÀBREGAS; *Primers contactes de Verdaguer amb els catalans del Rosselló* («Faig», 29, novembre de 1987, p. 23-36).

Com dèiem, Tolrà de Bordas, durant els anys en els quals intercanvià correspondència amb Verdaguer intentà en diverses ocasions viatjar a Barcelona i, fins i tot, demanà al poeta que l'ajudés a trobar feina de preceptor a la ciutat. Tolrà patia de forts dolors reumàtics per als quals creia que el clima benigne de la ciutat

---

³⁷⁸ Aquests contactes amb Verdaguer, com hem esmentat suara, es materialitzaren en *L'Essai sur «L'Atlantide»* (1881), *Jacinto Verdaguer, biographie* (1883) i la traducció francesa de *Canigó* (1889).

³⁷⁹ Cartes del 5 de desembre de 1889 (FVP, 260) i del 16 de juliol de 1890 (EJV, vol. XI, 1510) que es troben transcrites a l'Annex.

³⁸⁰ Veg. *op. cit.* a la n. 375.

comtal li donaria remei. No sabem quantes vegades trepitjà Barcelona³⁸¹ però el que és segur és que Tolrà mai aconseguí la tan desitjada feina de preceptor, malgrat les insistents peticions a Verdaguer, que es troben en les cartes inèdites transcrites en els annexos de la present tesi. (Veg. FVP 233, 259, 260).

Entre la seva producció destaca l'obra historiogràfica dedicada, en gran mesura, a la Catalunya del Nord i, en especial, al Rosselló i a la diòcesi d'Elna-Perpinyà. Per a una relació parcial de la bibliografia de l'autor, convé remetre's, per ordre cronològic, a la biografia *Les Félibres: Mgr. Tolra de Bordas* de Rodolphe de L.-F.;³⁸² a l'entrada que l'abbé Capeille dedica al francès en el seu *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*³⁸³ i, en darrer lloc, a l'article *L'«Essai sur l'Atlantide» de Joseph Tolrà de Bordas, i altres critiques coetànies*. A continuació, i per tancar aquest apartat de forma cronològica, es presenta un catàleg bibliogràfic complet de l'obra pròpia i les traduccions.

Notice historique et topographique sur Notre-Dame de Font-Romeu. Perpinyà: J.-B. Alzine, 1855; *Notice historique, religieuse et topographique sur Força-Réal*, en col·laboració amb V. Aragon. Perpinyà: Mlle Tastu, 1859; *Éloge de Pellisson*. París: Tolra et Haton, 1860; *Les Frères des écoles chrétiennes et la circulaire du ministre de l'Instruction publique et des cultes*. París: C. Douniol, 1862; *Biographies roussillonnaises*. Perpignan: impr. de J.-B. Alzine, 1865 (Entre les quals figura la de Francesc Eiximenis); *Les Saintes hosties et le ciboire doré de Pézilla-de-la-Rivière, épisode religieux de l'histoire de la Révolution dans les Pyrénées-Orientales, raconté d'après les documents les plus authentiques, par l'abbé J. Tolra de Bordas*. París: Tolra et Haton, 1865; *Tableau des études historiques en France au XIXe siècle*. Delboy; París: Adrien Leclère, 1866 (Discurs que obtingué un «souci réservé» —un premi floral— a l'Académie des Jeux Floraux de Tolosa de Llenguadoc, durant el concurs de 1866) [1868]; *Histoire du martyr des saints Abdon et Sennen, de leurs reliques, de leurs miracles et de leur culte* Perpinyà: Latrobe, 1868; segona edició, Perpinyà: Comet, 1882; *Saint-*

---

³⁸¹ Com a mínim tenim constància que Tolrà viatjà a Barcelona tres dies la primera quinzena d'octubre de 1886. Ho deixà escrit Verdaguer en la carta que adreçà a Collell durant aquestes mateixes dates. Es tracta de la carta 578 del vol. V de l'EJV (p. 197-199), Verdaguer comentava el següent a Collell: «Tenim á Mgr. Tolrà des de les dues de la tarda y partirá passat demá. No te temps ni s troba bé per pujar á Vic com desitjaria; diu de ferho un altre any.» Recordem que Tolrà estava decidit a anar a Barcelona per comentar la traducció amb Verdaguer.

³⁸² Niça: Imp. Du Patronage de St. Pierre, 1884.

³⁸³ Perpinyà: Comet, 1914, p. 623-624.

François d'Assise en Roussillon, extret de l'*Investigateur*, publicació periòdica de la Société des études historiques, novembre i desembre de 1875; *Le comte Jaubert*. s.l., [?], 1875;³⁸⁴ *De l'éloquence de la tribune en France au XIXe siècle, (1800-1848)*, París: Donniol, 1877; *Du mouvement historique en France en 1877*, lectura portada a terme a la sessió anual i pública de la Société des études historiques, el 12 de maig de 1878, Amiens: Delattre-Lenoël, 1878; *Mgr de Ladoue, évêque de Nevers, esquisse biographique*, París: Tolra, 1878; *La Lorraine ancienne*, extrait de l'*Investigateur*, novembre i desembre de 1878; *La bataille de Pavie*, ibídem., gener-febrer de 1879; *Un manuscrit du XVe siècle*, ibídem., març-abril de 1880; *Une épopée catalane au XIXe siècle, l'Atlantide de don Jacinto Verdaguer*, París: Maisonneuve, 1881; *Les Félibres. Don Jacinto Verdaguer*. Gap: Typographie J.-C. Richaud, 1883; *L'état mental de J.-J. Rousseau, Revue des questions historiques*, juliol de 1883; *De l'action exercée par les Salons sur les lettres françaises pendant la première moitié du XIXe siècle. Académie des Jeux floraux. Concours de 1883* Toulouse: Impr. de Douladoure-Privat, 1883 (El discurs rebé una «violette réservée» en el concurs.); *L'Ordre de Saint-François d'Assise en Roussillon*, París: Palmé, 1884; *Un livre de spiritualité*, inclòs als *Annales de Provence*, juny de 1884; *Recueil de goigs ou cantiques roussillonnais*, Perpinyà: Comet, 1887; *Le comte Pellegrino Rossi. Introduction biographique du mémoire couronné en 1883 par l'Académie de législation de Toulouse. [Extrait du Rapport sur les concours de l'année 1883, présenté à l'Académie de législation, par M. J.-P. Salvagniac]*. Extret de la *Revue de la Société des études historiques*. L'informe de M. Salvagniac fou extret del «Recueil de l'Académie de législation», 1883 publicat a Amiens: Delattre, 1887. Com a traductor cal fer esment de la versió al francès que féu d'un text espanyol de J. Clotet: *Le Serviteur de Dieu, Antoine-Marie Claret*. Aquesta versió la publicà Paillart a Abbeville l'any 1897. Ja l'any 1889, girà al francès el *Canigó verdaguerià: Jacinto Verdaguer. Le Canigou, légende pyrénéenne du temps de la reconquête. Traduction française, avec le texte catalan en regard*. Paris: Albert Savine, 1889.

Els materials de Tolrà de Bordas estan, actualment, repartits entre el monestir de Cuixà i els hereus de Josep Sebastià Pons i són, per tant, de difícil consulta.

---

³⁸⁴ Citat a l'*op. cit.* a la n. 375, p. 46. No n'hem pogut saber més dades ja que no consta al catàleg de la BnF.

3.3.1.2. Josep Tolrà de Bordas: traductor de Verdaguer

Josep Tolrà de Bordas és recordat especialment per la seva tasca de crític i traductor de Jacint Verdaguer. Com a versionador de l'obra verdagueriana, Tolrà, publicà l'any 1889 *Le Canigou, légende pyrénéenne du temps de la reconquête. Traduction française, avec le texte catalan en regard* editada per Albert Savine a París i «autorisée et approuvée par l'auteur».³⁸⁵ Es tractava d'una edició de tres-centes vuitanta-dues pàgines, bilingüe català-francès i en prosa. El volum, que compta amb un mapa del Pirineu, està precedit per un extens «Avant-propos» del mateix Tolrà i es clou amb una llarga sèrie de notes del traductor. La versió de Tolrà, acarada amb el català, és especialment important i recordada per incloure per primera vegada l'epíleg «Los dos campanars» —que Verdaguer no havia inclòs en l'edició original (no ho va fer fins a la reedició de 1901)— i «La Corona» —uns versos de Verdaguer en agraïment per un premi literari concedit a *Canigó* per part dels membres de la *Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*—.

Més endavant, en parlar de la correspondència que Verdaguer i Tolrà intercanviaren, bona part de la qual forma part del Fons Verdaguer-Panadès,³⁸⁶ ens deturarem a valorar aquest aspecte. La versió de Tolrà ha estat, així mateix, reeditada el 1986³⁸⁷ i el 2010³⁸⁸ per Privat a Tolosa de Llenguadoc i MonHélios a Oloron-Sainte-Marie (Aquitània), respectivament.

A banda de les reedicions facsímils esmentades, la traducció es reedità de manera fragmentària al volum *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Martin du Canigou* (1904) que el clergue nord-català Francesc Font dedicà a Verdaguer.³⁸⁹ En concret, Font inclou —escollits de forma aparentment arbitrària i acarant l'original català i la versió de Tolrà de Bordas— cent dinou versos de *Canigó*, adaptant l'argument

³⁸⁵ *Le Canigou*. París: Savine, 1889.

³⁸⁶ A l'Annex s'adjunten, transcrites, totes les missives del FVP que intercanviaren Tolrà i Verdaguer.

³⁸⁷ *Canigó. Éd. bilingue publiée a l'occasion du centenaire, avec le concours du Conseil Régional Languedoc-Roussillon*. Tolrà, J. (tr.). Tolosa de Llenguadoc: Privat, 1986.

³⁸⁸ *Canigó/Canigou*. Tolrà, J. (tr.). Oloron-Sainte-Marie: MonHélios, 2010.

³⁸⁹ FONT, Francesc. *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Martin du Canigou*. Perpinyà: Charles Latrobe, 1904.

de l'epopeia al seu objectiu: explicar l'origen mític de Sant Martí de Canigó. Ho fa fins al punt de canviar el títol *Canigó* per *Sant Martí de Canigó*.³⁹⁰

El procés de traducció s'inicià amb l'acceptació de Tolrà del que sembla una proposta de Verdaguer per traduir *Canigó*, segons consta en una carta de 16 de gener de 1886 (FVP, 654). El nord-català, que acabava de rebre el volum de *Canigó*, responia positivament a la petició que li fou plantejada el 13 de gener de 1886.

Vinch ara á l'objecte de la seva carta del 13 d'aquest mes de janer. Si, segurament, illustre y estimat amich, me faria jo un plaher y un honor de traduhir, *del meu millor*, aqueix nou y tan atractiu poema, doblament interessant per nosaltres Rossillonesos, — si V. podia creurer que la ploma del seu servidor fós apta á fer traducció del *Canigó*, com s'hes atrevida á fer abreviació de l'*Atlantida*. Donchs, si l'autor ho permet, lo traductor es apunt... Solament, me l'hi cal dir que no puch prometer de fer aqueix treball sens desemparrar, ni determinar quant podrá ser concluit; m'enllestiré tan com será possible.

[...]

En acceptant de traduhirlo, no voldria perjudiciar á d'altres project [...]³⁹¹ de M. Savine ó d'alguns altres escriptors [...]³⁹² Fassa V. ab tota franquesa y llibertat [...]³⁹³ — Va sens dir que M. Pépratx, *poeta Rossellonés*, no pot dispensarse de fer una traducció poética de *Canigó*.³⁹⁴

Tolrà segurament feia temps que tenia notícies del procés de gestació de *Canigó* ja que Justí Pepratx ja n'havia traduït un fragment en vers: vint-i-una estrofes de «*Le Roussillon. Fragment du poème inédit LO CANIGÓ*», que el notari perpinyanenc envià als seus amics en forma de Nadala el 1884.³⁹⁵ Un cop publicada l'obra, «*Lo Rosselló*» acabà formant part del «Cant sisè: Nuviatje» amb tres estrofes més de les que originalment girà Pepratx al francès.³⁹⁶ Aquest mateix fragment fou recitat per Pepratx en una trobada de la *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* [SASL] el 28 de desembre de 1884 i, posteriorment, imprès

---

³⁹⁰ Aquesta nova «reconstrucció», per dir-ho d'alguna manera, està composta pels següents versos: (a) Cant I: v. 6-9, v. 61-66 i v. 73-78; (b) Cant IX: v. 271-272 i v. 277-280; (c) Cant XI: v. 1-72; (d) «Epíleg: Los dos campanars»: v. 1-10, v. 20-25 i modificats o desordenats, per aquest ordre, els versos 26, 27, 31, 32, 76, 77, 74, 75, 41 i 43 del mateix «Epíleg».

³⁹¹ Falta un fragment del lateral de la carta.

³⁹² Íd.

³⁹³ Íd.

³⁹⁴ Un mot amb doble subratllat.

³⁹⁵ Actualment se'n conserva una còpia a la Biblioteca de Catalunya (Verd. 8-VI-1/36).

³⁹⁶ Aquest mateix fragment (21 estrofes) també fou traduït per un amic de Justí Pepratx: Scipion Dumas (Montpeller, 1822 – Perpinyà, 1892). La traducció de Dumas es basa en la de Pepratx.

en una edició limitada per la *Typ. du Républicain* en un plec solt de quatre pàgines, signat J.P., que, com ja s'ha dit, conté una breu introducció al tema, a més de notes del traductor amb aclariments lèxics.³⁹⁷ Per tant, doncs, aparegué abans un fragment del *Canigó* en francès que l'original complet català. I encara, Tolrà degué tenir accés als articles que es publicaren a França immediatament a la publicació de l'original.³⁹⁸ És el cas, per exemple, de l'article del comte de Puymaigre a *Polybiblion*³⁹⁹ o el de Justí Pepratx a *Le Roussillon*,⁴⁰⁰ tots dos de 1886.

Un parell de mesos després de la petició inicial de Verdagner, Tolrà ja tenia traduïts els dos primers cants (FVP, 224) i preveia acabar la traducció l'agost d'aquell mateix any, de tal manera que la traducció no es faria esperar tant com les edicions franceses de *L'Atlàntida*.

Com hem apuntat en parlar dels fragments de *Canigó* que Pepratx girà al francès, sabem, per la correspondència que Verdagner mantenia amb Collell, que la decisió de demanar a Tolrà que fos el traductor de l'obra no va ser fàcil. En la carta 496 del volum v de l'EJV (p. 69-70), Verdagner comentava el següent a Collell:

Lo compromís que m carrego, si anam al Rosselló,⁴⁰¹ de que sia nostre bon amich d alli lo traductor [referint-se a Pepratx], me lliga mes de lo que m convé y si t sembla deixemho estar lo de la anada. | Quedo duptant entre Tolrà i Savine; aquest m'ho escrigué darrerament, mes me sembla que presentaría be l *Canigó* com sa germana l *Atlàntida*: ell fou lo qui primer la traduhí al estranger; ¿aixó no demana algun agrahiment? | Narcís [referint-se a Oller] n'es de parer, mes per altra part quedo malament ab dos bonissims amichs. No m decidiré que tu no m dones camí. [...]

Tot i que Verdagner, com es veu, ja tenia clar qui volia que fos el seu traductor, els dubtes lèxics assetjaven el nord-català i optà per enviar a al poeta diverses cartes que contenien llargues llistes de mots per als quals Tolrà necessitava una explicació. Tolrà, per intentar resoldre aquesta acumulació de dubtes es determinà a demanar (FVP, 224, 244) al poeta que li enviés un diccionari català-espanyol, a

---

³⁹⁷ En la n. 8 de la carta 496 (EJV, vol. V) que Verdagner trameté a Collell la «primera desena de desembre de 1885», se'ns fa notar que se'n va fer ressò *La Veu del Montserrat* del 10 de gener de 1885.

³⁹⁸ Per a més informació sobre la recepció immediata de *Canigó*, veg. PARÉ, Pep. «La recepció immediata de “Canigó” a la premsa (1885-1890)». *Anuari Verdagner* 1987, p. 175-186.

³⁹⁹ «Canigo llegendà del temps de la reconquesta». *Polybiblion. Revue bibliographique universelle*. París, 1886, p. 335-337. Aquest article està recollit a FARRÉS, Pere; PINYOL, Ramon. «L' “Avant-propos” de Josep Tolrà de Bordas a Canigó, i altres crítiques coetànies». *Anuari Verdagner* 1990, p. 89-238.

⁴⁰⁰ «Canigó». *Le Roussillon*, Perpinyà, 6 de gener de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 65).

⁴⁰¹ En la n. 4 a aquesta mateixa carta J. Mª de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, plantegen la hipòtesi que els dos catalans havien estat convidats al certamen anual que la Societat Agrícola, Científica i Literària celebraria després de Nadal.

poder ser «lo de *Lacavalleria*». Quant a les cartes amb dubtes sobre la traducció enviades per Tolrà a Verdaguer, existeix un complet estudi de Cecilia Burgaya⁴⁰² on es confronten el text català i francès per mitjà dels dubtes de Tolrà respecte a l'original.

El 4 de maig de 1886 (FVP, 244) comunicava que ja havia acabat de traduir el cinquè cant de *Canigó* i, novament, trametia una extensa llista de dubtes. Sigui com vulgui, en aquest cas no sembla que el destinatari de la carta fos el mateix Verdaguer. Potser ho era Narcís Verdaguer i Callís amb qui convivia el nostre poeta? Per començar, Tolrà inicia la lletra amb un lacònic «Senyor meu», ben diferent de les salutacions d'altres cartes i la clou amb una postdata on demana informació sobre «el nostre pelegrí». Pepratx planeja anar a Barcelona durant el mes d'agost per «corregir ab don Jacinto la meva pobre traducció». I, per acabar, Jacint Verdaguer es trobava, per aquelles dates, en plena peregrinació per Terra Santa.

A finals del mes següent ja només li faltaven els dos últims cants (FVP, 697) i, encara, Tolrà enviava dubtes al poeta per tal de poder donar tancada la traducció a l'espera de trobar-se amb Verdaguer per revisar-la. El procés de traducció avançava tan ràpidament que el juliol d'aquell any (FVP, 262-231) Tolrà ja plantejava a Verdaguer la possibilitat que el poeta català contactés amb l'impressor Hamelin durant una felibrejada a Montpeller. També, en relació amb l'edició de la traducció, el nord-català plantejava a Verdaguer la impressió d'una tirada del *Mapa del Pirineu Català* de Josep Ricard per ajudar el lector francès a situar-se.

En aquella mateixa lletra (FVP, 262-231) Tolrà explicava al català que li havia fet llegir alguns cants al poeta Stéphen Liégeard, del qual parlarem en els apartats següents. Liégeard sorgí com un dels candidats a prologar la traducció, tot i que, a part d'oferir-se per escriure articles de premsa, no acabà lliurant cap text previ per a la traducció. Així mateix, Tolrà apuntava el projecte d'editar una *Atlàntida* en francès il·lustrada per Gaston Vuillier, reconegut il·lustrador i etnògraf originari de Perpinyà.

---

⁴⁰² «Consultes de Tolrà de Bordas a Verdaguer per la traducció francesa de 'Canigó'. A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXV. Miscel·lània Jordi Carbonell, 4*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 99-118.

Encara que Tolrà ja pràcticament havia acabat la seva feina de traducció, el procés de localització d'un editor per a la versió francesa de *Canigó* es convertiria en una cerca molt àrdua per la por de no poder vendre el volum. Fins i tot l'editor Latrobe, sovint sensible a la causa filocatalana, no ho veia clar. Així ho explicava Tolrà al poeta en una carta de 8 de novembre de 1886 (FVP, 229).

Per lo que toca eixa traducció, no he pogut encara tractar ab un editor; ni los de Paris (que jo habia cregut dispuestos á aceptar), ni *Latrobe* de Perpinya, no gozan atreviarse (així diuhen ells), dubtant desconfiadament del succés, es á dir d'una bona venda... Aixó fá qu'estich embarassat, més que no m'hi esperava, per la rahó que no estich en posició de poguer fer las avansas dels gastos per la impressió: així molt bé ho farian *Hamelin*, *Latrobe*, y molts altres impresors de Paris ó de la provincia. Aquí mateix, á Nice, tenim un gran establiment de *Don Bosco* (Patronage de St Pierre), ahont se troba una impremta molt bé dirigida y prou avantatjosa per lo que toca á las condicions; però, no s'y fa també sinó treball de comanda. — Miraré encara de trucar á d'altres portes.

Tolrà fins i tot féu l'intent de trobar editor per intermediació de l'escriptor francès d'expressió occitana i felibre Paul Marieton (Lió, 1862 – Niça, 1911),⁴⁰³ fundador de la *Revue Félibréenne* l'any 1885 (FVP, 230), col·laborador de la *Revue du Monde Latin* i de la *Revue Lyonnaise*. A principis de 1887 encara no es disposava d'editor i, tot i que Tolrà insisitia a Marieton, decidí, tal com féu saber a Verdaguer en una carta de 21 de gener d'aquell any (FVP, 227), contactar amb Savine «que s'es fet *editor* (18, rue Drouot)». Sigui com vulgui, en una carta de 4 de març d'aquell any (FVP, 232), Tolrà encara no havia reeixit en la seva recerca ni tampoc ho havia fet més de mig any després, el 2 de setembre (FVP, 248). Ni els intents de Pepratx, que s'arreglerava al costat de Tolrà en el seu intent de trobar algú que publicués la seva traducció, aconseguiren que Latrobe cedís i acceptés portar endavant aquesta empresa.

[...] les tentatives noves que he fet pera trovar un editor y que no han reeixit, m'havian llevat tot lo coratge per escriurerli: me pesa (mes que no ho puch dir) tenir tot á punt y ben preparat per l'impressió, catalá del gran poeta y francés del pobre traductor, sens poguer adelantar la publicació, que ja podia ser feta l'any passat y que no s'cumpleix enguany.... Fa poch temps encara (segons lo consell de *Hamelin*, de Montpeller, que V. havia vist), he escrit á 'n *Roumanille* d'Avinyó: ha respost que altre temps hauria acceptat eixa proposició com un honor y ab grande regoneixensa, però que no pot se resolrer

---

⁴⁰³ A aquest escriptor dedicà Verdaguer el seu poema «Grècia i Judea»

á fer novas edicions de dos de sos proprios llibres que temps há son agotats (*contes provençals*; y un altre). — Tinch malici á ‘n *Latrobe*, que no haja volgut consentir á editar la traducció francesa de aqueix poema *rossellonès*. Ni’n *Pepratx* ni jo havem pogut decidirlo.... Prega Vm. que surte qualque bona solució. Me pareix qu’el Sagrat Cor de Jesus habria de fernos à tots dos aqueix favor.

Just un més després Tolrà contactava amb Verdaguer amb l’esperança que Frederic Donnadiu (1843-1899) —l’escriptor i historiador occità que recollí en els seus llibres la història del Felibritge— aconseguiria posar fi a tot el capítol de problemes.⁴⁰⁴ En una carta de 3 d’octubre d’aquell any (FVP, 251) Tolrà relatava el següent a Verdaguer per tal que aquest últim preparés l’estampa dels mapes que havien d’acompanyar l’edició:

Donchs, en Donadiu, que s’en va partir cap á Paris per assistir á la primera eixida d’un seu fill nat de poch temps y que se ha de anomenar *Les Précurseurs des félibres*, se ha de ocupar de trovar un editor ó impressor per la nostra traducció de *Canigou*, puix pareix qu’una summa es á la seva disposició per los gastos d’eixa publicació. He fet conèixer á nostre zelat confrare tot lo que li podia ser útil de saber per calcular lo dispendi aproximatiu y tractar ab l’editor. Li he dit també que Vm. tenia la propietat del Mápá (*Pirineu Catalá*) que ha de ser junt à la traducció ab mes rahó y mes utilitat qu’al poema catalá (pe’ls lectors que no son de Rosselló ó de Mitjdia), y que já V. havia posat aqueix mapa á la nostra disposició tant bon punt se hauria de publicar la traducció.

Ara, amb l’ajut econòmic de Donnadiu, el volum podia tirar endavant. Tanmateix, Donnadiu no fou el primer en prestar ajuda al prelat nord-català. Com el mateix Tolrà indica en el seu «Avant-propos», també rebé ajut de Pere Talrich.

Pel novembre (FVP, 249), però, Tolrà encara demanava al poeta aclariments sobre la traducció i es qüestionava la possibilitat d’incloure notes del traductor, a més de les que Verdaguer havia posat a l’original. Quant a les notes, el nord-català acabà per incloure notes del traductor, per afegir notes de nova creació sense la indicació

---

⁴⁰⁴ Segons s’indica la p. 191 de FARRÉS, Pere; PINYOL, Ramon. «L’«Avant-propos» de Josep Tolrà de Bordas a Canigó, i altres crítiques coetànies». *Anuari Verdaguer* 1990, p. 89-238: «Frederic Donnadiu (1843 -1899), escriptor i historiador occità, mantingué una relació més aviat formal amb Verdaguer, la qual cosa no treu que li professés una gran admiració i un afecte cordial. En aquest sentit, cal recordar que escriví el poema *Santo Mario del Soulel. Legendo dedicadò a Don Jacinto Verdaguer, lou poueto de «L’Atlantido»* (Montpeller, 1885) i que li dedicà part del seu discurs presidencial de la «felibrejada» del 18 de juliol de 1886 —editat posteriorment en opuscle amb el títol *Carmen Sylva e Jacinto Verdaguer* (Montpeller, 1887) —, a la qual assistí, com a convidat d’honor, el nostre poeta, que hi llegí la composició «Barcelona a Montpeller», recollida després a *Pàtria* (1888). A més, consta com una de les persones que ajudaren el poeta de Folgueroles durant època de la suspensió «a divinis» ([R. Turró], *Verdaguer vindicadò por un catalán*, Barcelona, 1903, p. 52 i 54). La correspondència entre els dos personatges que ens ha pervingut és, d’altra banda, força migrada: està constituïda per les cartes núms. 360, 581, 733 (amb referències als problemes de Savine per editar la traducció de Tolrà), 811 i 1186 de l’*Epistolari de Jacint Verdaguer* (vols. IV, V, VII i IX), i per cinc cartes, inèdites, del fons Verdaguer-Panadès.»

que es tractava de notes del traductor i per modificar, profundament en alguns casos, notes de Verdaguer.

És en aquest mateix moment (FVP, 249) quan Tolrà demana permís per incloure a *Canigó* «Los dos campanars»: «Enfí, com última pregaria, li voldria demanar de ‘m permetrer publicar à la seguida de *Canigó* la poesia *Los dos Campanars*, puix havia estada feta com *Epilogo*.»

Mentre l’edició no veié la llum, Tolrà repassava encara la traducció i demanava dubtes al poeta, entre els quals el motiu pel qual Verdaguer havia suprimit «Los dos campanars» (FVP, 227). Ultra això, seguia escampant articles sobre Verdaguer a la premsa per preparar el públic per a l’arribada de la traducció (FVP, 229): «Estich dins l’intent d’enviar à la *Revue Félibréenne*, que V. coneix molt bé, un article sobre ‘l *Canigó*, que podrá preparar los lectores à la publicació de nostra traducció.». La *Revue Félibréenne*, segons una carta del nord-català al folguerolenc el Nadal de 1886 (FVP, 230), havia inclòs a les seves pàgines, una «citació de *La Maladetta*. Crech que d’altres extracts seguirán, y també un article.»

No fou fins al Cap d’any de 1888 (FVP, 250) que Tolrà pogué informar Verdaguer del fet que el seu projecte tirava endavant per intercessió de Donnadiu i amb l’ajut de Savine. Aquest darrer havia acceptat ser-ne l’editor i havia comunicat a Tolrà que el volum apareixeria el maig de l’any següent.

Encara sembla que faltaven alguns detalls per acabar d’enllestir per tenir l’edició acabada. Tolrà dirigí diverses cartes a Verdaguer per comentar aspectes com les notes del traductor, la inclusió de l’epíleg «Los dos campanars» (FVP, 252), la impressió dels mapes del Pirineu català (FVP, 253) i, per últim, la necessitat d’una introducció o pròleg a l’edició.

Recordem que Verdaguer presentà «Los dos campanars» a finals de 1886 a un certamen de la *Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* on li fou premiat. Verdaguer, en agraïment, dedicà als membres d’aquesta societat el poema «La Corona». Tolrà, finalment, va incloure ambdues composicions a la seva traducció francesa.

El nord-català justificava la seva decisió en la nota 1 de l'«Épilogue», tal com constataven Pere Farrés i Ramon Pinyol en el seu article suara citat sobre l'«Avant-propos»:

Verdaguer hauria temut que, en posar aquest poema com a epíleg, facilités una interpretació de Canigó excessivament cenyida a l'àmbit del Rosselló, cosa que havia de sorprendre després de l'exaltació a Catalunya amb què acaba el cant xii del poema. Tolrà, segurament que per interessos, a més de literaris, localistes, degué convèncer Verdaguer de la inconsistència d'una tal prevenció i, doncs, de la necessitat de restablir «Los dos campanars» al seu lloc.⁴⁰⁵

Quant al pròleg, Tolrà havia demanat a Liégeard una petita introducció per a la seva traducció però el crític, enfeinat com estava i en ple dol per la mort del seu pare, acabà negligint la petició de Tolrà que acabà fent, ell mateix, un «Avant-Propos» que retardà, una vegada més, el procés d'edició. El nord-català no envià el seu text per a l'«Avant-Propos» a Savine per tal que l'inclogués al volum fins al gener de 1889 (FVP, 257). Tolrà havia redactat el pròleg o «Avant-Propos» gràcies als articles de la crítica espanyola que Verdaguer li havia proporcionat.

V. ha rebut (fa un més) lo quadern dels principals articles sobre 'l *Canigó*, que m'han molt profitat y servit pe 'l meu *Avant-Propos* (Prólogo), que acabo d'enviar á M. Savine: sab V. que nostre editor ha tengut y encara té molts dessorregos y plets per haver editat un llibre de denunciacions (*Mes dossiers*) de M. Numa Gilly, diputat de Nîmes; no se com s'en traurá.

L'edició, finalment, veié la llum aquell any 1889 després dels entrebancs i dificultats de tot tipus que acabem de veure: el retard en la impressió i la condemna a Savine a tres mesos de presó a Bordeus per la publicació de *Mes dossiers* de Numa Gilly. (FVP, 259)

També 'm cal dir que tenia una 'scusa d'eixa tardansa: es que de dia en dia confiava de rebre la meua pobre traducció tant retardada per la falta del impressor (qu'es un *patét*, com dihem en Rosselló), y també, ho cal dir, causa del procés de Savine, que acaba d'esser condemnat á *tres mesos de presó* á Burdeos.... Enfi, hé rebut sinó ahir cinch exemplars. Crech ab grandissim rahó que VS. ha ja rebut lo llibre, com era ben convingut ab l'editor; però li envio un, en penyora d'agrahiment y d'escusa: d'agrahiment, per l'honor d'haver enfrancisat aquesta bella obra seva; y d'escusa, per no haverlo fet ab un pinzell que pogués fer admirar com s'deu una creació de tanta gloria per la Poesia en general y pel nostre Rosselló en particular.

---

⁴⁰⁵ Veg. l'op. cit. a la n. 404, p. 92.

Tot i els entrebancs, sembla que el resultat fou prou reeixit segons els comentaris que incloïa Tolrà en les seves cartes al poeta.

Estich molt satisfet de veurer qu'el poeta no es massa malcontent del traductor ; però potser que V. no ho gosa dir tot. Tal vegada 'l traductor mateix no 's mostra tan satisfet : com se podria que la llegenda catalana fós mes enjoyada ab adornos estrangers ? Prou m'he esforçat de reproduhir ó imitarlos ; però son falsos y enganyosos, comparadament als brillants veraders del catalá.

Com a darrer apunt, cal mencionar que l'*Essai* de Tolrà sobre *L'Atlàntida* contenia, també, alguns fragments traduïts al francès.

3.3.1.3. *Josep Tolrà de Bordas: biògraf, divulgador i crític de Verdaguer*

L'«*Essai sur L'Atlantide*» (1881)⁴⁰⁶ i l'«*Avant-Propos*» a la traducció de *Canigó* (1889)⁴⁰⁷

Tolrà de Bordas —que publicà l'assaig *Une épopée catalane au XIXe siècle. «L'Atlantide» de Don Jacinto Verdaguer* (altrament anomenat «*Essai sur L'Atlantide*») pocs anys després de l'aparició de l'original— fou l'iniciador de la recepció europea del poeta amb un volum solvent i contrastat pel mateix Verdaguer. El català —com es veurà en parlar de la correspondència que intercanviava Tolrà— en féu el seguiment i proporcionà els articles de la crítica nacional al nord-català per tal que aquest pogués aportar més llum a la figura i l'obra verdagueriana a França.

És, precisament, gràcies a la publicació d'aquest assaig i als contactes de Tolrà que aviat Verdaguer es converteix en centre d'interès per a la crítica francesa que fins llavors, tal com assevera Tolrà en les seves cartes al poeta, no li havia prestat prou atenció. Aquest estudi, doncs, es convertí en la pedra angular de la recepció i la valorització europea de Verdaguer. Era la primera vegada que es publicava un estudi d'aquesta profunditat i precisió sobre l'obra i fou el més extens del segle XIX.

Jaume Collell, en la ressenya que féu de l'assaig de Tolrà a *La Veu del Montserrat* l'abril de 1882,⁴⁰⁸ constatava que:

---

⁴⁰⁶ Veg. *op. cit.* a la n. 375.

⁴⁰⁷ Veg. *op. cit.* a la n. 404.

«*L'Atlantide*»: «Tant com una docta crítica de la obra de Mossen Verdaguer... es una escalfada apologia del nostre moviment literari que á tanta altura ha fet muntar, en ales de la inspiració, lo poeta de la plana de Vich. Es un estudi fet con *amore*, com diuen los italians, y per ell tindrán de *L'Atlántida* més perfet conexement los francesos que molts espanyols que n'haurán llegit sols algún article en quatre revistas literarias ó en algun periódich [...] No sols ha estudiat lo poema cant per cant y vers per vers, sospesant concepte, repassant imatges, col·lacionant referencias y retrayant sábias citas [...], sino que ha fet entrar en lo gresol de la crítica tot quant s'ha dit de l'epopeya den Verdaguer, á Espanya com fora d'ella.»

Així mateix, Sardà i Salvany, segons la nota 2 a la carta 302 de l'EJV (Vol. III), també elogià l'estudi de Tolrà a la *Revista Popular* de 30 de març de 1882, tot destacant que *L'Atlàntida* havia estat més estudiada i valorada a l'estranger que en la seva terra natal.

Sigui com vulgui, els dos representants dels dos principals corrents crítics espanyols Manuel de la Revilla (positivista) i Menéndez Pelayo (tradicionalista) ja havien publicat escrits sobre *L'Atlàntida*. El primer dels quals, per cert, força crític amb *L'Atlàntida*. De tota manera, Collell sí que semblava disposar d'informació de què n'havia dit la crítica francesa.

Entre els primers articles publicats a França trobem el que donà la *Muse Orientale* de Tarbes el 3 d'agost de 1877 . En aquest text Mistral constata que «Les catalans considèrent ce splendide poëme come le couronnement de leur littérature, et ils ont raison». Amb tot, fou la carta que Mistral trameté a Verdaguer el divuit de juliol d'aquell any (EJV, vol. II, carta 109) la que donà més rellevància a *L'Atlàntida* verdagueriana. Segons Ramon Pinyol i Pere Farrés, en referència a aquesta lletra:

[...] el 31 de juliol ja la publicava «La Renaixensa» i, tot seguit, ho feren «La Mañana» i «La Academia» de Madrid i el «Museo Balear» de Palma, el 2 d'agost la reproduïa el «Diari de Vich». I Verdaguer la inseria en el pròleg a l'edició bilingüe (català-castellà) de 1878, que tot i ser la segona edició, és la primera completa i la que cal considerar «prínceps». També és d'octubre de 1877 la ressenya del director de la revista bibliogràfica *Polybiblion* de París, —el comte de Puymaigre—. ⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁸ «Une épopée catalane au XIX siècle: L'Atlantida de Jacinto Verdaguer, Josep Tolra de Bordas». *La Veu del Montserrat*, vol. V (1882), p. 104.

⁴⁰⁹ Veg. *op. cit.* a la n. 375, p. 51.

Comptat i debatut, l'*Essai* de Tolrà jugà un paper fonamental en la recepció del poeta a França i tingué diversos objectius essencials: estudiar a fons la gènesi i el context de *L'Atlàntida* així com el seu autor per tal de revaloritzar i divulgar l'obra de Verdaguer i rebatre els arguments de Revilla i d'un tal F.M. en contra de l'obra. Segons Pinyol i Farrés, Tolrà.

[...] es plantejà les qüestions més importants que en aquells moments podien interessar a un estudiós de l'èpica en general i, més en el segle XIX i, en relació a la consideració de «nacional» que podria ostentar el poema verdaguerià, el conflicte que aquesta atribució podia suposar a un poema català en el marc espanyol; aquestes consideracions, però, no li fan perdre de vista la lectura «religiosa» que, des de la seva òptica, cal fer del poema. Així doncs, absolutament convençut de l'encert verdaguerià, d'una banda afirma l'escaiença del recurs a l'èpica en qualsevol època i, de l'altra, el caràcter nacional i religiós de *L'Atlàntida*.

[...] una primera part, que comprèn els quatre primers apartats, planteja els grans problemes a resoldre i informa el lector, introductòriament, dels trets més rellevants de la biografia de Verdaguer; la segona part, [...] analitza [...] cant per cant, el poema verdaguerià i el relaciona amb d'altres obres del mateix tema; una tercera part, [...] estableix una mena de conclusions generals, així com la valoració formal i estilística del poema, i dóna notícia del ressò i la difusió, fins aleshores, de *L'Atlàntida*.⁴¹⁰

Una prova de l'impacte d'aquest estudi foren els elogis i recensions que se'n publicaren. Segons Casacuberta i Torrent i Fàbregas, en la nota 3 a la carta 287 del vol. III de l'EJV enviada per F. Guilton-Talamel a Verdaguer, Savine féu una recensió de l'*Essai* de Tolrà a *Le Midi Littéraire* el 6 d'abril de 1882.

Ja l'any 1884, el comte de Toulouse-Lautrec, en el seu opuscle sobre *L'Atlàntida*, al qual ja s'ha fet referència anteriorment, arribava a comparar l'*Essai* de Tolrà amb una traducció tenint en compte la precisió i el nivell d'aprofundiment de l'estudi.

En France, sous ce titre : *Une épopée catalane au XIXe siècle*. Mgr Joseph Tolra de Bordas, prélat de la maison de Sa Sainteté, publia, en 1881, sur l'*Atlantide* et son auteur, une vaste et complète étude: appréciations et critiques littéraires, détails biographiques, notes pleines d'érudition: aperçus généraux très élevés sur la poésie épique, rien ne manque dans ce travail distingué, qui encadre une analyse

---

⁴¹⁰ Ibid., p. 52-53.

du poème, chant per chant, tellement suivie et détaillée, appuyée de citations si nombreuses, qu'elle équivaut à une traduction.⁴¹¹

A tall de curiositat, cal dir que la reina Elisabet de Romania, més coneguda com a Carmen Sylva en els entorns literaris de l'època, concedí a Tolrà una condecoració per al seu *Essai*.

Quant a l'«*Avant-propos*» a *Canigó*, que és molt similar a l'*Essai*, no està tan desenvolupat i aprofundit com l'estudi sobre *L'Atlàntida*, segurament perquè la idea inicial era que se n'encarregués el crític francès Stéphane Liégeard i perquè la publicació s'havia endarrerit enormement pels problemes de Savine amb la justícia i els desacords sobre el paper en el qual s'havia d'imprimir l'edició. L'impacte d'aquest nou estudi fou menor, com també fou menor el ressò de la traducció de *Canigó* si el comparem amb la més que notable atenció crítica que rebé *L'Atlàntida* a l'exterior i, en especial, a França. Del poema, que havia estat molt anticipat per literats d'arreu, se n'havien fet lectures i se n'havien publicat alguns fragments.

En el nou estudi Tolrà feia referències constants a l'*Essai* i seguia, aproximadament, el mateix esquema: el nord-català repassa cada cant —tot i que un xic per sobre— i rebut les opinions contràries a l'obra del poeta.

Sigui com vulgui, Ramon Pinyol i Pere Farrés dedicaren a ambdós textos crítics dos estudis de referència que es poden consultar a les pàgines de l'*Anuari Verdaguer*. Per tant, doncs, ens limitem a donar-ne notícia i a remetre-hi el lector interessat. En suma, com ja exposarem en el moment de parlar de la correspondència entre Tolrà i Verdaguer, l'estudi de 1881 suposà el primer contacte que la crítica i els cercles de literats francesos tingueren amb l'obra de Verdaguer. El mateix Verdaguer s'ocupà d'enviar a Tolrà els articles i ressenyes publicades a la premsa espanyola que constituïren la base d'aquesta primera fita en la difusió francesa del poeta.

Quant a l'«*Avant-Propos*» a la traducció de *Canigó*, hi farem referència, també, quan parlem de la gènesi de la traducció a partir de la correspondència que intercanviaren Tolrà i Verdaguer.

---

⁴¹¹ *Op. cit.* a la n. 187.

Les Félibres - Don Jacinto Verdaguer (1883)

A partir de la presentació de les renaixences paral·leles en terres catalanes i occitanes i l'anunci de la revitalització literària de la llengua catalana, Tolrà ofereix un recorregut històric per la literatura catalana: des dels literats catalans medievals (Ausiàs March, Ramon Llull, Arnau de Vilanova o Francesc Eiximenis) fins als coetanis del poeta català (Milà i Fontanals, Víctor Balaguer, Marià Aguiló, Antoni de Bofarull o Frederic Soler). D'entre ells, Tolrà fa sobresortir Verdaguer definint-lo amb l'epítet «chantre inspiré de l'*Atlantide*», una obra que, en aquell moment i gràcies a l'assaig sobre *L'Atlàntida* que el 1881 Tolrà mateix havia publicat, era prou coneguda en terres de França. El capellà nord-català, en aquesta monografia de caire biobibliogràfic, narra els primers anys de la vida del poeta situant-lo en el mateix marc geogràfic que Jaume Balmes i intenta establir connexions entre un jesuïta de nom Jacinto Verdaguer (s. XVIII) i el nostre poeta. Per a Tolrà, Verdaguer creixé amb un fort contacte amb la natura que l'envoltava i «séduit et captivé par les récits des vieilles légendes nationales qu'avait recueillies et conservées dans sa mémoire une mère dont la piété et le patriotisme étaient également éclairés et enthousiastes.». La semblança recorre els episodis més destacats de la joventut del poeta (l'estada a can Tona, els anys d'estudis, els primers premis als Jocs Florals, la primera trobada amb Mistral i la unció sacerdotal) per acabar destacant el seu viatge atlàntic, la gènesi de *L'Atlàntida* i l'argument de l'epopeia:

S'il nous était permis, sans témérité, de trouver des ancêtres à l'auteur et de désigner les sources où il a puisé sans peut-être s'en apercevoir et en restant lui-même, nous dirions que l'*Atlantide* procède à la fois de l'Apocalypse et de Michel-Ange, de Lucrèce et de Milton, du Dante et de Camoëns...

Com constata Tolrà, el lector francès encara no disposava de la versió francesa de *L'Atlàntida* que Savine estava acabant —en cap moment es fa referència a Pepratx— però sí que tenia a les seves mans l'extens estudi sobre l'obra que el mateix Tolrà havia publicat a París⁴¹² l'any 1881.⁴¹³ El nord-català inclou, a més,

---

⁴¹² Editat per Maisonneuve.

⁴¹³ Segons s'indica al començament del volum, l'obra es podia trobar a: «Montpellier, au Bureau des Publications de la *Société pour l'Étude des Langues romanes*; Toulouse, Ed. Privat, libraire-éditeur, rue des Tourneurs; Aix. (Bouches-du-Rhône), Guitton-Talamel, libraire-éditeur; Avignon, Roumanille, libraire-éditeur; Perpignan, Ch. Latrobe, libraire-éditeur; Barcelone, aux Bureaux de *la Renaixensa*.»

la carta de 18 de juliol de 1877⁴¹⁴ que Mistral envià a Verdaguer per felicitar-lo per *L'Atlàntida*, que fou àmpliament reproduïda a la premsa i que el poeta incorporà al pròleg de l'obra a partir de la segona edició (1878).

L'estudi continua amb l'intent de Tolrà de rebatre la crítica més cruenta de les que s'havien formulat sobre *L'Atlàntida*, la de Manuel de Revilla.⁴¹⁵ D'aquesta època són una munió d'estudis crítics,⁴¹⁶ entre els quals destaquen els de Francesc Miquel i Badia amb «*La Atlántida. Poema catalán por don Jacinto Verdaguer*»,⁴¹⁷ Joan Sardà amb «*La Atlántida. Poema catalan por el Pbro. D. Jacinto Verdaguer*»⁴¹⁸ i Marcelino Menéndez Pelayo amb «*La Atlántida, de Verdaguer*».⁴¹⁹

Per últim, Tolrà menciona altres obres verdaguerianes, tals com *Idil·lis i cants místics* (1879), *Cançons de Montserrat ara novament dictades y en celebració del milenar publicades* (1880), *Llegenda de Montserrat* (1880), alguns càntics publicats en el moment en el qual aparegué aquesta biografia («*Maria al Cel guia*», «*La bona mort*», etc.) i la balada «*Amor de mare*» (1880), aparegut per primera vegada a la pàgina 31 del *Calendari Català pera 1881* (1880). Tot això ho acompanya de fragments del pròleg de Milà i Fontanals a *Idil·lis i cants místics* i de les elogioses paraules que Menéndez Pelayo pronuncià, a llaor de Verdaguer, en el discurs que el primer pronuncià durant el seu discurs de recepció a la Real Acadèmia Espanyola el 6 de març de 1881, entre altres.

També són de Tolrà alguns estudis biogràfics apareguts a la premsa. És rellevant el breu article biogràfic que publicà a principis de 1883 a *L'Annonciateur*, revista de la qual es desconeix el lloc de publicació, ja que Tolrà el cita en una de les cartes que envià a Verdaguer, en concret, la de 3 de maig de 1883 (FVP, 237) i que aprofità per corregir alguns errors de precisió en els quals havia incorregut en el seu *Essai*.

---

⁴¹⁴ En el text de Tolrà s'indica com a data de redacció de la carta el 8 de juliol de 1877. Segurament es tracta d'un *lapsus callami*.

⁴¹⁵ Cal fer esment de diversos articles de Manuel de la Revilla sobre Verdaguer: dos articles a *El Liceo* del 2 i el 9 de febrer de 1879 (Consultables a l'*op. cit.* a la n. 375) i un article en el diari madrileny *El Globo*, de 23/12/1879.

⁴¹⁶ Pere Farrés els comenta a VERDAGUER, Jacint. *L'Atlàntida*. A cura de Pere Farrés i Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2002, p. 61-67.

⁴¹⁷ *Diario de Barcelona*, 17 i 24 de juliol de 1877.

⁴¹⁸ *La Academia*, 7 i 15 de novembre i 7 i 23 de desembre de 1878.

⁴¹⁹ *El Fénix*, març de 1879. Procedent de *Estudios y discursos de crítica histórica y literaria*, vol. V. Obras completas de Menéndez Pelayo. Santander: CSIC, 1942, p. 189-192.

Je suis content que la petite biographie de l'*Annonciateur* (qu'on m'avait demandée) vous ait satisfait ; mais êtes-vous bien sincère ?.. Quant à moi, je n'en ai pas été satisfait, parce qu'il a fallu trop me restreindre et me borner, l'espace et la dimension de ces petites biographies étant mesurées avec une trop grande parcimonie. J'en ai profité, du moins, pour corriger certaines inexactitudes et ajouter quelques petits détails, mais j'aurais voulu donner une idée du poème par une analyse plus complète : ce n'a pas été possible ; le nombre de pages était limité ; ne m'en veuillez donc pas, et pardonnez-moi ce qu'il n'a pas dépendu de moi d'éviter.

Sobre l'*Essai* de Tolrà s'havia plantejat fer-ne una traducció al català. Però, tot i que el mateix Tolrà inquirí sobre l'estat d'aquesta qüestió a Verdaguer a finals de novembre de 1883 (FVP, 234), la iniciativa no acabà prosperant.

3.3.1.4. *La recepció dels estudis i les traduccions verdaguerianes de Josep Tolrà de Bordas*

El 7 d'abril de 1882 *L'Union du Midi* de Tolosa de Llenguadoc publicava a la secció «Bibliographie», de la mà d'un tal Blanc, la ressenya «Une épopée catalane au XIX siècle» sobre l'estudi reiteradament citat sobre *L'Atlàntida* de Tolrà de Bordas. La ressenya contenia, a més, una traducció al francès en prosa d'«Amor de mare» feta per Tolrà com a exemple dels poemes que escrigué Verdaguer durant els anys de gestació de *L'Atlàntida*. Blanc considera que les versions al francès contingudes a l'estudi de Tolrà es dugueren a terme amb «telle élégance et une telle exactitude, qu'en les lisant on croit lire l'Atlantide elle-même».

Le Messenger de Toulouse, al cap d'un mes, publicà la mateixa traducció, també en el marc d'una ressenya bibliogràfica anònima del llibre de Tolrà.

Uns anys més tard, el 1889, sortí la versió de *Canigó* de Tolrà al francès, fet que desencadenà un gran nombre de notícies i recensions que qualificaven la versió de Tolrà com a obra d'art fidel i literal respecte a l'original. Serveixi de mostra l'article de *Le Messenger de Toulouse* de 12 d'agost de 1889, que compara *L'Atlàntida* amb *Canigó*, resumeix i comenta l'argument d'aquesta darrera i dona un text que l'elogia procedent d'una carta de Mistral al traductor:

Pour apprécier les beautés générales et particulières qui y brillent, il faut en savourer les détails, sinon dans l'original lui-même, du moins dans la traduction que Mgr. Tolra de Bordas vient de présenter au public de France. Le savant prélat, tout en s'inspirant de ce mot de Cervantès: RIEN METTRE NI RIEN OMETRE, a rendu le texte avec une littéralité si heureuse, qu'on

pourrait le croire sorti de son cerveau et éclos sous la plume au gré de son inspiration et de son génie. [...] Sa traduction n'est pas un embaumement, encore moins un pâle reflet, c'est une œuvre d'art véritable à laquelle les éloges ne feront pas défaut. Nous ne saurions mieux la louer qu'en reproduisant la lettre que l'auteur de Mireille lui a adressée à ce sujet:

[...] Les poètes astrés naissent accompagnés d'un cortège d'âmes sœurs qui se groupent autour d'eux en pléiades sympathiques et augmentent d'autant l'éclat de leur lumière. Vous, comme l'homme de foi et comme home de lyre et comme Catalan, vous appartenez à la constellation de Jacinto Verdaguer; il était tout naturel que son charmant poème *Canigò* vous eût pour interprète dans la langue de France.»

Per últim, ja entrat el segle XX, en el número especial que la revista perpinyanesa *La Tramontane* dedicà a Verdaguer, que porta data de 17 de maig de 1945, coincidint amb la del centenari del seu naixement, aparegué un fragment del prefaci de la versió francesa de Tolrà.

3.3.2. Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors

3.3.2.1. Tolrà de Bordas i Jacint Verdaguer

El contacte epistolar entre poeta i traductor es prolongà al llarg d'una dècada, des del novembre de 1880 fins l'any en què li sobrevingué la mort al prelat francès, el 1890, en concret fins l'agost. En resten unes quaranta cartes del pradenc a Verdaguer, la majoria de les quals inèdites i conservades al FVP,⁴²⁰ centrades en l'elaboració de l'*Essai* fins a 1881 i en la traducció de *Canigó* i l'«*Avant-propos*» a partir de 1885. Al volum XI de l'EJV s'hi publica una carta del 16 de juliol de 1890 (Carta 1510), de pocs dies, doncs, abans del traspàs de Tolrà.

Primers estudis sobre L'Atlàntida a França. L'atenció de la crítica francesa

La correspondència entre ambdós literats coincideix temporalment amb l'època de plenitud creativa i difusió màxima del poeta català. L'*Atlàntida*, a la qual Tolrà volia dedicar un estudi, fou la motivació per la qual el prelat francès contactà amb Verdaguer. La correspondència s'inicià el 30 de novembre de 1880 (FVP, 235) des d'Illa del Riberal. Tolrà es presentava com a ermità d'Illa i evocava la visita que Verdaguer féu en aquest poble. El motiu de la carta, en francès, era demanar-li alguns documents que li podrien ser d'utilitat per a l'estudi que projectava sobre

---

⁴²⁰ Veg. a l'Annex, les cartes del FVP transcrites.

L'Atlàntida verdagueriana.⁴²¹ En concret, demanava les crítiques que s'havien publicat sobre l'obra a Espanya i, en especial, un article de *El Globo* que contenia, segons Tolrà, un exhaustiu estudi biobibliogràfic sobre Verdaguer.⁴²² La primera intenció era fer un article però l'estudi es convertí en llibre.

El folguerolenc li trameté un quadern amb els articles de crítica publicats entre el mes de desembre de 1879 i el gener de 1880. Tolrà li'n donava les gràcies a la carta de 10 de gener 1881 (FVP, 245) i el 26 (FVP, 246) d'aquell mes, un cop llegit el contingut dels articles, comentava a Verdaguer que estava disconforme amb la crítica de Manuel de la Revilla, força negativa, com s'ha dit anteriorment.

Un any més tard, en un carta de 7 de març de 1882 (FVP, 238), Tolrà comunicà a Verdaguer que el seu estudi, l'*Essai*, ja havia estat publicat, després d'esperar sis mesos per culpa de l'impressor.⁴²³ Amb tot, Tolrà s'acontentava de saber que la traducció de Savine encara no havia vist la llum i que, en conseqüència, el seu estudi compliria la funció de «fer coneixer mes particularment en Fransa l'esplèndid poema de l'Atlantida, que nostres lletrats no havian apreciat aquí (podria dir conegut) com se li pertocava.». A finals de mes, en una altra missiva (FVP, 239), Tolrà reafirmava la seva voluntat de «contribuir á fer coneixer en Fransa una obra verdaderament literaria y superior [*L'Atlàntida*]. Las meas páginas no poden pretendrer à cap altre mérit, perquè lo mes gran interes del meu escrit no pot venir que de las citaci6ns del poema.»

En una primera tramesa, a principis de març de 1882 (FVP, 238), Tolrà pretenia fer arribar a Verdaguer 50 exemplars del llibre per tal que el poeta els diposités a la redacció de *La Renaixensa* i li plantejava la possibilitat de dipositar l'estudi en una altra llibreria, a més de demanar-li que fes difusió de l'obra a diaris i revistes. Sembla, però, que, finalment, no fou possible dipositar el volum a l'oficina de *La Renaixença* i el volum acabà a la llibreria d'Àlvar Verdaguer. Ho constatava Tolrà en una missiva de 12 de març d'aquell mateix any on regraciava el poeta per haver fet anunciar l'estudi al *Diario de Barcelona* i al *El Correo Catalán*.

---

⁴²¹ Recordem que l'edició «princeps» fou publicada el 1878 en versió bilingüe català-espanyol.

⁴²² Probablement, l'article anònim publicat a la p. 1 del número 1787 de *El Globo*, de 8 de setembre de 1880. Tolrà el cita en el seu *Essai* sobre *L'Atlàntida* de 1881. Existeix també un article anterior de Manuel de la Revilla aparegut a la p. 1 del núm. 1529 de *El Globo*, publicat a Madrid el 23 de desembre de 1879. El primer dels articles mencionats, de difícil localització, es pot consultar a *L'op. cit.* a la n. 375.

⁴²³ Imprimerie Centrale du Midi. Hamelin Frères.

Tolrà degué rebre una valoració positiva de l'assaig per part de Verdaguer encara que esperava —tal com li reclamava en una lletra de 18 de març de 1882, (FVP, 242) que li donés més detalls d'algunes de les objeccions que li havia plantejat i de la seva tasca com a traductor— Tolrà inserí en el seu estudi alguns fragments de *L'Atlàntida* en francès:

So impatient de conèixer qualcunes de las impressions particulares que'l meu Ensaig a deixat dins l'esprit del poeta de *l'Atlàntida*. Segurament han lliscat alguns errors ó inexactituts y espero que no m'les deixarà ignorar, specialment en materia topogràfica y biogràfica. Mes, lo que suplico á V. Rev. de dirme francament, es lo que mira á las pocas críticas de la pag. 62 (nota 4),⁴²⁴ de la pag. 86 (not. 1),⁴²⁵ de las pag. 118-119, de la pag. 122, y de las pag. 125-126⁴²⁶ ..... Que'm diu del meu atreviment de traductor? ..., ⁴²⁷ ... ⁴²⁸ .....???

Primeres etapes de la difusió francesa de Verdaguer: articles de premsa i contactes

Tolrà contactà per primera vegada amb Verdaguer el novembre de 1880, (FVP, 235), convençut que la premsa francesa no havia tingut prou en compte l'obra de Verdaguer i amb la pretensió d'omplir aquest buit, volia escriure, a més del seu estudi al qual ja hem fet referència repetidament, un article per a una revista literària catòlica de la qual no donava més detalls.

De fet, el nord-català volia reservar aquest text per al moment en el qual es publicés la traducció francesa de l'obra —Tolrà ja sabia que Savine en preparava una versió—, però pensava que el traductor potser tardaria massa a publicar el volum.⁴²⁹ Per una carta de 10 de gener de 1881 (FVP, 245), sabem que l'article anava destinat a *Le Contemporain* o a la *Revue des Langues Romanes* que, com el nord-català indicava en la mateixa carta, «apénas ha anunciat [aquesta darrera revista] brevisssimament lo gran poema catalá.». Així mateix, Tolrà indicava a Verdaguer que estaven en preparació dos articles, un d'Albert Savine i l'altre del comte de Puymaigre,⁴³⁰ «de molt mes autoritat» i que tenien per objectiu

---

⁴²⁴ Es tracta d'una nota on Tolrà disserta sobre les variants etimològiques de la paraula «Pyrénées» i l'ús que en fa Verdaguer.

⁴²⁵ En aquesta nota Tolrà fa algunes consideracions sobre l'argument del Cant IX.

⁴²⁶ Tenint en compte que en les pàgines indicades hi ha més d'una nota o, fins i tot no n'hi ha, es desconeix a quins aspectes Verdaguer havia posat objeccions.

⁴²⁷ Mot que no hem aclarit.

⁴²⁸ Íd.

⁴²⁹ La traducció en prosa de Savine, *L'Atlantide*, veié la llum entre el 6 d'octubre de 1881 i el 27 d'abril de 1882 a les pàgines de *Le Midi Littéraire*.

⁴³⁰ Per a més informació (biogràfica) sobre el comte de Puymaigre, reconegut crític francès, veg. l'EJV, vol., II, carta 110, n. 3 i a les p. 192-193 de l'*op. cit.* a la n. 404: «Théodore Joseph Boudet, comte de

«patrocinar y vulgarisar *L'Atlántida* en Fransa, ahont es encara massa incògnita.».
Finalment, el text s'acabà publicant a *Le Contemporain*.⁴³¹ Seria el primer de molts que vindrien després. Fins ara, mai un literat francès havia fet una valoració de la recepció de Verdagner a la premsa francesa i, pel que sembla, fins llavors aquesta recepció havia estat ben minsa.

A més del paper destacat que va tenir en la difusió més primerenca de l'obra de Verdagner a la premsa francesa, Tolrà fou també un instrument rellevant a l'hora de canalitzar els contactes entre el poeta i els felibres occitans. El mateix Tolrà estava en contacte amb els felibres, assistia regularment a les felibrejades que es convocaven i, com en la lletra de 3 de maig de 1882 (FVP, 240), recordava a Verdagner les trobades:

[...] tinch lo desitx d'assistir á la *Félibrée* qu'es convocada per Diumenge 7 de Maig al castell de Clapiès, prop de Montpellier. Tots serian felicíssims si V. Rev. podia fermos esperar la seva presencia, que per mi en particular seria una ditxa y una alegría de les mes grandes. M. Roque-Ferrier m'escriu que la Mantenença l'a carregat de convidar *Don Jacinto Verdagner*, y també *Milà y Fontanals, Balaguer y Merino, Matheu...*⁴³² aqueix Senyor insisteix per que V. S. vinga honrar y rellenar aqueixa festa, ahont trobará 'l famós poeta de Roumanie *Alecsandri*, y *Bonaparte-Wyse*. Jo partiré sense dubte de Perpinyá á les cinc del matí, després d'haber celebrat la santa missa; á las onze s'arriba á Montpellier, ahont es menester trobarse á *1 hora, plassa de la Creu de Ferro*, per pendrer'ls omnibus. Quin plaher si'm podia prometre de fer viatge ab V.S.!..... Mes, ay! com podrá desertar l'Academia dels Jochs Florals? Coincidencia llastimosa!...

Sigui com vulgui, en aquesta ocasió Verdagner no pogué assistir-hi ja que se celebraren, el mateix dia (el 7 de maig), la *Félibrée* i els Jocs Florals de Barcelona.

Per mitjà d'aquesta mateixa carta sabem que Verdagner, en tot moment, estava informat per Tolrà dels articles, ressenyes i mencions referides a ell i a la seva obra aparegudes a la premsa francesa. Podem corroborar-ho ja que bona part dels

---

Puymaigre (1816-1901), pertanyia al cercle d'intel·lectuals catòlics que tenien cura de les revistes «Polybiblion» i «Le Correspondant». Era amic de Milà i Fontanals, a través del qual conegué *L'Atlántida*, que ressenyà el 1887 (vegeu *Epistolari de Jacint Verdagner*, vol. II, carta 111, de Verdagner a Collell). Sembla que tingué poca relació personal amb Verdagner: només se'n coneixen dues cartes, les 150 i 635 de *l'Epistolari* (vols. II i VI.)» Del seu article a *Polybiblion* d'octubre de 1886 (DE PUYMAIGRE, Théodore. «Canigo llegenda del temps de la reconquesta». *Polybiblion. Revue bibliographique universelle*. París, 1886, p. 335-337) se'n publicà un fragment a *La llumanera de Nova York* el novembre d'aquell any.

⁴³¹ Veg. FVP, 246.

⁴³² Dos mots que no hem aclarit.

articles que el nord-català enviava a Verdaguer, juntament amb les cartes, es conserven a la BNC als reculls facticis d'articles aplegats pel poeta. Verdaguer, al seu torn, li retornava aquesta feina de difusió amb l'enviament d'articles publicats en diaris i revistes catalanes.

L'article de *L'Union du Midi* ha estat reproduït per tres o quatre diaris del Mitg-dia. Ha rebut V. *L'Union* (de París), ab son article de *M. de La Brière*. Molts altres son promesos. | Com l'article de *M. le comte de Puymaigre* no ha estat publicat dins lo *Polybiblion* d'aquest mes d'Abril, com ell mateix m'ho havia escrit y promés. Los principals diaris y las Revistas litterarias parlarán de *l'Atlántida* á l'ocasió de la meua anàlisi: *La Revue de Gascogne*, *Le Messenger du Midi* (Montpellier), *Le Messenger de Toulouse*, *la Revue du Bibliophile*, *la Bibliographie catholique*, *le Correspondant*, *la Revue des Langues romanes*, *le Pays*, *la Revue de l'Instruction publique*, *le Courier du Dimanche*, *la Revue catholique de Bordeaux*, ...⁴³³ han promes articles serios, que tendré cura de comunicarles à V.S.

Verdaguer rebé una altra tramesa de premsa dies després i, igual com en la carta anterior, Tolrà l'informà de com evolucionava la recepció a la premsa gal·la. El nord-català preveia, encertadament, en aquesta mateixa carta, de 31 de maig de 1882 (FVP, 243), que el nombre de publicacions a la premsa francesa augmentaria. No li faltava raó:

Hi ha quants dias, creguent poguer escriúrer, li he enviat de curra-cuyta alguns diarios ó revistas, particularment dos articles de D. Ch. De Puymaigre en el *Polybiblion* y en el *Monde*, y també un de *l'Alouette Dauphinoise*. Penso que V. ha rebut encara directament, no solament *le Midi littéraire* del 25 de maig, ahont está publicada una bona y elegante traducció en versos francesos de la Balada «*Amor de Mare*», per D. Georges Gourdon, mes encara 'l diario *Tablettes des deux Charentes* del 27 de maig, contenen un article d'aqueix mateix Georges Gourdon, amich de D. Albert Savine.

Molts altres articles importants m'han estat promesos, en *Le Pays*, *la Revue de Gascogne*, *la Revue catholique de Bordeaux*, el *Messenger du Midi* (de Montpellier), —*Revue du Bibliophile*,— *Bibliographie catholique*, — *Revue de l'Instruction publique*, —y sobretot *Le Contemporain* et *Le Correspondant*.

Son encara d'altres revistas que parlarán més tard de *l'Atlántida*, quan es publicarà la traducció de M. Savine. [...]

Encara jo descuydava dirli una paraula sobre l'article del *Messenger de Toulouse*: es de D. Firmin Boissin, primer redactor de aqueix diario, y un dels

---

⁴³³Dos mots que no hem aclarit.

principals escriptors del *Polybiblion*; y aquellos versos (que jo no coneixia) son de la massa famosa *Louise Michel*, la Théroigne de Méricourt de nostros dias.

L'intercanvi es reprenia a mitjan juny (FVP, 236) d'aquell mateix any quan en una nova missiva, Tolrà comentava els articles apareguts a Catalunya sobre l'*Essai* i enviava al poeta les noves publicacions inserides a les pàgines de les publicacions periòdiques franceses.

He rebut los tres exemplars del nº de *La Ilustració catalana*, ahont he llegit y rellegit aqueix article verament superior de Don Johan Montserrat y Archs. [...] Això es un article magistral, y ja'n faria 'l meu profit, si may lo meu *Estudi ó Ensaig* havia de ser reimpres ó reeditat (lo que no crech). Es cert que, relatiu á la part biogràfica, son molt y molt incompletas las pocas ralles que he consagrat á l'autor de *l'Atlàntida*; mes no hauria gozat atrevirme á demanar à V. mateix fets y detalls personals que'm faltavan de tot á tot, y jo li asseguro que lis qu'aqueix article'm fa coneixer no serán olvidats. Dispense V. y perdonem aqueixes errades, y particularment de haverle fet naixer á *Riudeperas*, com ho havia vist dins qualcun dels articles de la collecció que V. me havia comunicat.

Rebrá V., per aumentar eixa collecció, demá mateix, ab ma lletra, dos articles de dos diaris ó Revistes (*Tablettes des Deux Charentes*, de M. Georges Gourdon, — et *l'Instruction publique*, revista molt ben redigida).

El tres de maig de 1883 (FVP, 237), amb les versions franceses de Savine i Pepratx a punt de sortir al mercat, el contínuum de publicacions sobre l'*Essai* de Tolrà no dequeia, ans al contrari. Cada dia més estudiosos i publicacions periòdiques, locals i nacionals, dedicaven o prometien dedicar alguna de les seves pàgines a l'estudi de Tolrà i, per extensió, a *L'Atlàntida* de Verdaguer.

[...] les divers articles ou comptes-rendus publiés récemment dans divers journaux, sur votre immortelle *Atlantide*, à propos de mon timide *Essai*. J'avais cru bien faire d'y ajouter aussi l'article *tout scientifique* du *Correspondant*, sur le continent de l'*Atlantide*, par le Marquis de Madaillac, qui aurait pu, ce me semble, dire un mot du poème catalan inspiré par cette vieille tradition. Mais un des bons rédacteurs du *Correspondant* (M. Paul Lallemand, prêtre de l'Oratoire), m'a promis un article très-prochain, que je m'empresserai de Vous envoyer aussitôt qu'il aura paru.— Vous ne me dites pas si Vous avez reçu le *Contemporain*, qui était joint au *Correspondant*, et qui contenait aussi un article, mais assez peu important (sauf les lettres de Mistral, qu'il publiait).

És en aquest punt quan, gràcies a Stéphen Liégeard, començaren a publicar-se articles de difusió nacional i, per tant, d'abast més ampli que donaren a l'obra de

Verdaguer un impuls molt superior en terres franceses del que abans havia obtingut. Només per citar-ne un exemple, *Le Figaro*, on aparegué un dels seus articles, tenia llavors una tirada de cent vint mil exemplars. Així li feia veure Tolrà a Verdaguer en la mateixa carta de maig de 1883 (FVP, 237):

Comme vous le dites avec raison, mon bien cher ami, le double article de Stéphane Liégeois, ancien député, Maître ...⁴³⁴ -jeux Floraux et déjà lauréat de l'Académie Française, est un morceau magistral et sérieux, qui, je crois, aura eu du retentissement et par conséquent vous aura fait du bien. Plusieurs journaux et revues en ont cité divers passages, et notamment le *Figaro*, que je vous ai adressé la semaine dernière (au point de vue de la publicité, c'est excellent ; car figurez-vous que, ces numéros du *Figaro* ayant été tirés à cent vingt-mille exemplaires, cela suppose plus d'un million de lecteurs ; «voilà donc, comme me l'écrit M. Liégeois lui-même, voilà une publicité qui jette le nom de Verdaguer⁴³⁵ à bien des échos...»)

Tolrà aprofitava aquesta carta per presentar a Verdaguer la figura de Liégeois, reconegut poeta de Dijon, i li demanava, tot indicant-li l'adreça, que li enviés els *Idil·lis i cants místics* (1879) i *L'Atlàntida* (1877) amb una dedicatòria personal. Tal com reportava i subscribia Tolrà, Liégeois defensava en els seus articles que calia traduir la poesia en prosa. Una afirmació que aprofità Tolrà per insistir a Verdaguer en la necessitat d'evitar que la traducció de Pepratx veiés la llum i, que si finalment es publicava, com a mínim la precedís en el temps la de Savine.

Cal assenyalar el fet que l'estudi de Liégeois, traduït no sabem per qui i pagat també no sabem per qui, fou publicat en català a Barcelona. L'estudi original aparegué a les pàgines del diari *Le Pays*, del qual no s'ha pogut identificar el lloc de publicació, els dies 2 i 3 d'abril de 1883. El text es versionà parcialment al català sota el títol *L'Atlàntida de J. Verdaguer: estudis literaris de Stéphane Liégeois*.⁴³⁶

Tolrà, en aquesta mateixa missiva, recomanà a Verdaguer que es posés en contacte amb Alfred Bougeault, que donà a la *Revue de la Société des Études Historiques* un estudi sobre l'*Essai* que es convertiria posteriorment en opuscle.⁴³⁷ Bougeault

---

⁴³⁴ Un mot que no hem aclarit.

⁴³⁵ El nom de Verdaguer presenta doble subratllat.

⁴³⁶ Fou publicat a la *Revista Literaria* de Barcelona i se'n féu un tiratge a part a Barcelona: Estampa Espanyola, 1883. Liégeois el recollí complet a *Au caprice de la plume*. París: Hachette, 1884, p. 303-330.

⁴³⁷ BOUGEAULT, Alfred. «L'Atlantide, épopée catalane de Verdaguer. Étude de Mgr. Tolra de Bordas». *Revue de la Société des Études Historiques*, (1883), p. 29-37 i BOUGEAULT, Alfred. *Essai sur l'Atlantide*

era conegut per ser l'autor d'uns volums d'història sobre literatures estrangeres en els quals Tolrà creia que hi podria incloure Verdagner. El que més destacava d'aquesta recomanació, però, era el fet que Tolrà era ben conscient que la reunió d'articles a la premsa francesa que se succeïen donaven a conèixer Verdagner àmpliament entre el públic francès.

À propos d'adresse, il faut que je vous donne aussi celle de Monsieur *Alfred Bougeault, aux Voves*,⁴³⁸ par Bassou (Yonne). Vous avez reçu une douzaine d'exemplaires de son *Rapport* fait à la *Société des Études historiques*. Il n'a pas eu autant de publicité que l'article de Liégeard ; mais il en a été question cependant dans quelques Revues critiques et bibliographiques. M. Bougeault est un de nos littérateurs de goût ; il est surtout l'auteur d'une belle *Histoire des littératures étrangères* (en 3 Vol. in-8°), et je ne doute pas que vous n'y figuriez dans une nouvelle édition. Tout cela vous fait connaître, et j'en suis très-heureux pour Vous, mon cher ami.

Ja a finals de 1883 (FVP, 234), Tolrà pronosticava l'aparició d'un article d'Armand de Pontmartin, un dels crítics més reputats de França, a un dels diaris de difusió nacional amb més antiguitat⁴³⁹ i reputació, la *Gazette de France*. No hem pogut contrastar que, finalment, es publicqués. El nord-català a més informava de la imminent publicació d'un article de Paul Lallemand a *Le Correspondant*, una revista mensual sobre temes de religió, política i filosofia.

Amb la traducció de *Canigó* al francès, l'impacte a la premsa fou un xic menor, encara que prou destacable. Es publicaren ressenyes i articles als diaris *Republique Française*, *Le Monde*, *Le Messenger de Toulouse* i a la *Revue Félibréenne*. Qui jugà un paper més destacat en aquesta ocasió fou Éliisa Gay, escriptora de Tolosa, sota el pseudònim Maurice Gay i a qui Tolrà recomanà a Verdagner d'escriure. En deixà constància Tolrà en una carta l'octubre de 1889 (FVP, 256):

He enviat a Vm., fa alguns dias, lo diari *République Française*, que havia publicat tot un article relatiu al *Canigó*. No se de qui es, y com aixó s'es fet; no conech aqueix *Pau Ginisty*.

Vm. ha llegit també lo que M. *Maurice Gay* havia escrit dins lo diari *Le Messenger de Toulouse*. Lo mateix autor ha fet un altre article que va á publicarse en lo diari *Le Monde*, com me l'ho han promés. Tant bon punt Vm.

---

de Verdagner par Mgr J. Tolra de Bordas / rapport de Alfred Bougeault. París: Typ. Delattre-Lenoel, 1883. Per a informació biobibliogràfica sobre Alfred Bougeault veg. *op. cit.* a la n. 365.

⁴³⁸ Doble subratllat.

⁴³⁹ Fundat el 1631.

haura rebut eix últim, desitjaria molt que V. escrigués una petita carta á l'autor, qu'en sera molt alegre y regoneixent; mes per aixó, es menester dirli que aqueix autor.... es una dona, una senyoreta de Tolosa (de Francia); [...]

No es tot encara: eixa mateixa senyoreta, ja coneguda per diversos escrits morals, ha enviat á M. Mariéton un tercer article per la *Revue félibréenne*: aixó li diu si es entusiaste del seu poema.....

Gay fou una fervent admiradora de Verdaguer i el poeta en tenia constància, tal com indicava en una carta a Cosme Vidal de 13 de gener de 1897 recollida al volum X de l'EJV (p. 70). Gay és autora, a més de nombrosos articles, de dos volums biobibliogràfics sobre el poeta: *Jacinto Verdaguer (17 avril 1845-10 juin 1902)*, par Élisabeth Gay (1902)⁴⁴⁰ i *Dernières oeuvres de Verdaguer (1904)*.⁴⁴¹

El lector català va poder accedir a l'«*Avant-Propos*» a través de les traduccions que se'n publicaren a *La Veu del Montserrat* i que començaren a aparèixer a finals de 1889. La nota 5 a la carta 1510 (16 de juliol de 1890) de Tolrà a Verdaguer recollida al l'EJV, especifica el següent:

“La veu del Montserrat”, que el 3 d'agost de l'any anterior havia donat notícia de la sortida de l'edició bilingüe de *Canigó* amb la traducció francesa i un pròleg de monsenyor Tolrà, el 31 del mateix mes anunciava que podien adquirir-se'n exemplars a les principals llibreries de Barcelona, al preu de 3,50 ptes. i reproduïa, en català, l'article que li dedicà Frederic Donnadieu a *L'Éclair*. El setmanari vigatà, el 28 de setembre següent, començà a publicar l'extens pròleg de Tolrà (68 p.) que continuà, molt espaiadament, en sis números més; el 30 de novembre reproduí el tercer fragment, i fins al 31 de maig no inserí el darrer. Tolrà morí al cap de poc d'escriure la present carta.

En realitat el text mai s'acabà de publicar sencer.

Tolrà de Bordas i les traduccions de L'Atlàntida d'Albert Savine i Justí Pepratx

A mesura que la relació entre Verdaguer i Tolrà s'enfortia, altres personatges interessats en el poeta català començaren a contactar amb Tolrà. És el cas d'Albert Savine, que segons explica el pradenc en una missiva a Verdaguer de 10 de gener de 1881 (FVP, 245), li havia escrit per demanar-li a quina revista es publicaria l'article que preparava i comunicar-li que la seva traducció no estaria acabada fins a l'octubre d'aquell any. En aquesta mateixa carta, Tolrà es mostrava sorprès pel

---

⁴⁴⁰ Tolosa de Llenguadoc: E. Privat, 1902.

⁴⁴¹ Tolosa de Llenguadoc: E. Privat, 1904.

fet que Albert Savine volgués enviar-li el manuscrit de la traducció per tal que el revisés, tenint en compte que la versió de Savine ja havia passat per les mans de Verdaguer, que li havia donat el vistiplau. Aquestes mateixes reticències les expressa al poeta en una carta de 26 de gener de 1881 (FVP, 246), tot i que sabem que Savine i Tolrà mantingueren un contacte constant (FVP, 242).

La relació entre un i altre, segons una carta de 3 de maig de 1883 (FVP, 237), fou prou estreta com perquè Savine visités Tolrà a Niça a principis d'aquell any. De fet, Tolrà també havia visitat Savine a Antibes per aquella mateixa època, mentre Savine esperava amb impaciència la resposta de l'editor Charpentier a qui ja havia enviat el manuscrit de la seva traducció.

Quant a la versió de Pepratx, tenint en compte la gran quantitat de traduccions de Verdaguer al francès que aquest acabà publicant amb els anys, resulten xocants les reticències inicials manifestades per Tolrà de Bordas en una carta de 18 de març de 1882 (FVP, 242). Tolrà arribà a recomanar vivament a Verdaguer que evités la publicació de la versió francesa en vers que Pepratx preparava:

Me permetrá V. una *confidencia*? es que no cal deixar publicar la traducció poética de *D. Justino Pepratx*, de Perpinya. Es un amich meu, y sé lo just entusiasme que l'hi ha inspirat l'obra de *l'Atlántida*. Me'n ha comunicat alguns passatjes; y jo li dich en tota franqueza, eixa traducció no té ni cap ni centené; las *inorreccions* y las *llicencias* van topantse y multiplicantse llastimament; no es prosa correcta, encara ménos poesia regular. No es una bona traducció, es una pobre imitació...

Mesos després, el 3 de maig (FVP, 240), Tolrà tornava a fer referència a Pepratx en una de les seves missives per recalcar-li a Verdaguer que la versió de Pepratx estava plena d'incorreccions, llicències, oblitats i alteracions. Pepratx, que inicialment havia demanat a Tolrà algunes correccions a la seva traducció del Cant VI, s'havia decidit a visitar-lo dues vegades a Illa per deixar-li la meitat de la seva traducció per tal que el capellà la corregís. Tot amb tot, veient la «mala qualitat» de la traducció i la impossibilitat d'ajustar els versos catalans a versos francesos, Tolrà es limità a corregir el pròleg i el Cant I.

No gosi parlarli de *D. Justino Pepratx*, puix me repenteixi encara de haverli fet pena ab ma demasiada franquesa. Després de las correccions que m'havia demanat el traductor sobre d'un fragment d'el cant sisé, s'es encoratjat á comunicarme sa traducció, y m'ha fet á Illa dos visitas, deixantme entre las mans la mitat de son treball, per criticarlo y corregirlo en tota llibertat y

severitat. Lo he fet per lo *Prólogo* y'l cant primer en tota consciencia (per tot lo que toca *la correcció de la llengua*, y lo *més ó ménos d'exactitut de la traducció*; lo qu'es de *poesia*⁴⁴² no'm mira). Mes lo temps no'm permet de continuar eix treball de revisió; lo faria ab mes plaher, si sabia qu'el traductor pogués aprofitar de las mevas pobres observacions; mes las exigencias dels versos y les límits de las stofas no li poden permetrer de fer una bona traducció en francés sens ajustar un vers á cada strofa; lo millor poeta no podria rendrer exactament 4 versos catalans en 4 versos francesos... M'ha dit que, ab la permissió de V.S., habia pres mes llibertat y mes espay en totas las partidas líricas. Mes seria jo satisfet de veurer á V.S., fer ferli tocar las *incorreccions*, *llicencias*, *olvits* y *alteracions* que naixen á cada pas en eixa traducció...

Tolrà aprofitava qualsevol ocasió per oposar-se a la publicació de la traducció de Pepratx. Com dèiem, el nord-català expressava a Verdaguer el 3 de maig de 1883 (FVP, 237) la necessitat que la traducció de Savine precedís la de Pepratx si aquest últim insistia a publicar-la. Pel que sembla, Pepratx, en les últimes cartes que havia enviat a Tolrà no estava del tot convençut de tirar endavant la seva traducció i Tolrà, que persistia en la seva disconformitat amb aquesta versió, buscà en Liégeard un avaluador extern que donà suport a les prevencions del clergue nord-català. Així ho féu saber a Verdaguer:

Je crois que Liégeard a raison, et qu'*un poète doit être traduit en prose*. Dans tous les cas, je voudrais au moins que la traduction (généralement littérale et exacte) de Savine parût *avant toute traduction poétique*, surtout avant celle de Pépratx, s'il persiste à la publier (car, dans sa dernière lettre, il était bien hésitant). Je ne voudrais pas vous troubler encore, mon cher ami, mais je parle uniquement dans l'intérêt de votre gloire, dont vous devez être jaloux ; eh bien, je vous dirai que j'ai communiqué à Liégeard (*bon juge*) quelques fragments de la traduction-Pépratx que j'avais conservés ; il les trouve *faibles, pâles et ne rendant pas les beautés de l'original*.... En ce moment même, il ne se trouve assez embarrassé pour répondre à Pépratx, qui lui a écrit après avoir lu ses articles du *Pays*, et qui lui demande *des conseils*. Liégeard, que je connais, lui répondra avec courtoisie, *mais avec franchise* ; parviendra-t-il à le persuader ? *Genus irritabile vatum*...

El mateix Pepratx, aliè a aquestes maniobres, contactà amb Liégeard per demanar-li el seu parer. La resposta no degué ésser gaire engrescadora.

El 23 de novembre de 1883 (FVP, 234) la traducció d'Albert Savine, ja anunciada per a aquell 10 de novembre, encara no havia aparegut. Tolrà volia llegir-la encara

---

⁴⁴² Aquest mot presenta doble subratllat.

que li preocupava que el traductor no fos català, tenint en compte que ell, que sí que ho era, havia tingut dificultats per traduir-ne els fragments que incorporà al seu *Essai*. Quant a la de Pepratx, no se'n sabia res. Amb tot, Tolrà esperava que es publicés en les mateixes dates que la de Savine per forçar la crítica a pronunciar-se.

La darrera referència que tenim en una carta de Tolrà a Verdaguer a aquestes dues traduccions és de 24 de febrer de 1885 (FVP, 226) i, tot i veure-les publicades, el nord-català es mostrava disconforme amb totes dues: «Persó, m'ho cal dir, *l'Atlàntida* no es encara traduïda en francès (ni en versos ni en prosa) com jo ho voldria.» Potser és que Tolrà hauria volgut traduir-la ell mateix? És una hipòtesi que no cal descartar.

Intercanvis literaris

Amb les primeres cartes s'iniciava, a més, l'intercanvi de llibres i articles entre un i altre, fet que es convertia en un tema constant en la seva correspondència. Fins i tot, Tolrà arribà a demanar ajut per trobar un traductor a l'espanyol per a l'obra d'un amic (FVP, 247). Vegem-ne alguns exemples. El 30 de novembre de 1880 (FVP, 235) Tolrà demanava si a Barcelona podria trobar llibres antics sobre Francesc Eiximenis i prometia al català que quan acabés l'estudi *L'Ordre de Saint François d'Assise en Roussillon*, li'n faria arribar una còpia.⁴⁴³ Per la carta de 10 de gener 1881 (FVP, 245) se sap que Verdaguer trameté a Tolrà exemplars de les *Cansons de Montserrat* (1880) i *Llegenda de Montserrat* (1880), a més d'una còpia del poemeta «Sant Francesc s'hi moria» (1874). En aquesta mateixa carta Tolrà comunicava al poeta l'enviament des dos llibres seus i li donava les gràcies per fer difusió de la seva obreta franciscana, que acabem d'esmentar, a Catalunya.

Sabem, també, per una carta de 3 de maig de 1882 (FVP, 240) que Verdaguer envià a Tolrà la segona edició d'*Idil·lis i cants místics*, obra de la qual Tolrà afirma que eren «molts los jovens capelláns rossellonesos que saben de memoria unas quantas d'aqu'eixas poesias; y son també alguns sacerdots d'experiencia que voldrian veure Don Jacinto consagrar al seu geni principalment á eix género de composició....», entre els quals esmenta el caputxí Exuperi de Prats de Molló.

---

⁴⁴³ París: V. Palmé, 1884.

A finals d'aquell mateix mes, el 31 de maig de 1882 (FVP, 243), Tolrà rebé una col·lecció de *Càntics religiosos* de Verdaguer i li demanà que, a través d'Àlvar Verdaguer, li fes a mans els nou volums de la *Història crítica civil i eclesiàstica de Catalunya* (1876-78) d'Antoni de Bofarull. L'enviament de càntics es prolongà al llarg del temps, tant és així que en tornem a trobar una referència en una missiva de Tolrà al poeta de 23 de novembre de 1883 (FVP, 234). Així mateix, Tolrà dóna les gràcies al poeta per l'enviament d'uns textos sobre santa Teresa i de part «del catàlogo de la *Biblioteca Teresiana*».

L'intercanvi es potenciaria a partir d'aquell moment (FVP, 243) en convertir-se Tolrà en l'encarregat de posar al dia als lectors de la revista de la Société des Langues Romanes de Montpellier —la *Revue des Langues Romanes*— de les publicacions literàries a Catalunya. Per a aquesta tasca Tolrà demanà auxili a Verdaguer, que li envià, encara més assíduament, si és possible, llibres i articles.

El 24 de febrer de 1885 (FVP, 226), per exemple, Tolrà citava *Caritat* (1885) —que segurament li havia enviat Verdaguer—, demanava al poeta que li enviés la traducció espanyola de *L'Atlàntida* de Francisco Díaz Carmona i alguns dels càntics de Verdaguer que li faltaven a Tolrà per completar la seva col·lecció. Per últim, el nord-català demanava al folguerolenc si es podria trobar la *Delphini contra Perpinianum historia* (1543) de Satorres [sic.] i li demanava que copiés alguns capítols del *Llibre de les dones* d'Eiximenis per al coronel Puiggarí de Perpinyà, que el tenia copiat i li mancaven alguns fragments.

Un altre dels intercanvis entre Verdaguer i Tolrà, prou rellevant com per citar-lo, fou l'enviament de *Lo somni de Sant Joan* (1887) —segons consta en una carta de 2 de setembre de 1887 (FVP, 248)—. Aquest darrer, just després de llegir el volum ja pensava en un possible traductor: «Nos falta, per traduhirlas en bella poesia, en *Laprade*, l'autor dels *Poèmes évangéliques*». Verdaguer, finalment, trameté al Tolrà la traducció de Pepratx de *Lo Somni de Sant Joan* a mitjans de setembre de 1888 (FVP, 243) i Tolrà li respongué alegrant-se'n i lamentant que Víctor de Laprade, a qui Tolrà tenia en molt bona consideració, no hagués pogut traduir els *Idil·lis i cants místics* abans de morir.

Sabem també que Verdaguer envià al nord-català un exemplar de *Pàtria* (1888), de la qual Tolrà en restà enormement complagut i agraït pels versos al·lusius al

Rosselló que hi havia a les pàgines de l'obra (FVP, 254) i que el folguerolenc, per la seva banda, demanà informació a Tolrà sobre fonts que li servissin per a la redacció de la seva trilogia *Jesús Infant* (1896).⁴⁴⁴ (FVP, 259).

Així mateix, Tolrà, el desembre de 1889 (FVP, 260), després de passar unes setmanes en companyia d'Exuperi de Prats de Molló al convent del Caputxins de Tolosa, reclamà al poeta l'enviament d'*Excursions i viatges* (1887) a més de demanar-li, en nom d'Exuperi de Prats de Molló, si Collell havia rebut alguns llibres que el caputxí li havia enviat.

Deixem aquí la resta d'intercanvis literaris entre un i altre ja que, d'altra banda, aporten poc al coneixement de la relació entre traductor i autor. El lector interessat podrà consultar-ne els detalls a partir de la lectura de les cartes que s'adjunten a l'Annex d'aquesta tesi. Sigui com vulgui, la correspondència fou sovintejada i posa en relleu la confiança mútua i la incidència literària que va tenir.

Finalment, podem esmentar que Tolrà fou convidat a Catalunya a participar en certàmens literaris com el de la Joventut Catòlica l'any 1886 (FVP, 654).

Participació activa de Verdaguer en la seva pròpia recepció francesa

D'entre les cartes d'ambdós corresponents, és interessant remarcar una tipologia d'intercanvis epistolars d'especial utilitat per a (1) la comprensió de la gènesi i el contingut de *L'Atlàntida* i la posterior elaboració de l'estudi de Tolrà (1881) que hem citat repetidament i (2) la traducció al francès de *Canigó* per part, també, de Tolrà (1889).

Quant a les missives referents l'estudi sobre *L'Atlàntida*, fixem-nos, per citar-ne una, en la carta que Tolrà envià al poeta el 23 de març de 1881 (FVP, 247) per demanar-li aclariments sobre la seva vida i sobre aspectes geogràfics i històrics de la seva obra. Així Tolrà podia portar a terme més acuradament l'estudi de la gènesi i els continguts de *L'Atlàntida*. Vegem-ne un parell d'exemples: «8º Qu'es aqueixa "*obra ascètica de Nieremberg*",⁴⁴⁵ ahont V.S. llegí per primera vegada la relació de l'enfonsament de l'*Atlàntida*? | 9º M'agradaria molt saber qualque cosa del poema

---

⁴⁴⁴ Any en què es publica en un únic volum.

⁴⁴⁵ Fa referència a NIEREMBERG, J. E. *Diferencia entre lo temporal y lo eterno y crisol de desengaños*. Editada en múltiples ocasions a partir del s. XVI.

de *Campoamor*, intitulat *Colon.*»⁴⁴⁶ Per desgràcia, malgrat les meves gestions en arxius de la Catalunya del Nord durant aquests darrers anys, no s'ha pogut localitzar la correspondència que contenia les respostes de Verdaguer a Tolrà.

Sigui com vulgui, aquest tipus de correspondència s'allarga fins al 24 de febrer de 1885 (FVP, 226), quan Tolrà demana a Verdaguer les correccions que caldria fer al seu *Essai* en cas de voler-ne publicar una segona edició. Just un any després, el 18 de març de 1886 (FVP, 224), Tolrà anunciava a Verdaguer que l'estudi estava exhaurit i que es plantejava fer-ne una segona edició tenint en compte els comentaris i millores proposades pel poeta si trobava un editor. En l'«Avant-propos» de la seva traducció a *Canigó* Tolrà anunciava que preparava la nova edició de l'estudi. Amb tot, la mort el degué sorprendre abans de poder portar a terme el seu propòsit.

Pel que fa a les cartes que contenien llargues llistes de dubtes (FVP, 224, 244, etc.) que se li plantejaren a Tolrà durant el procés de traducció de *Canigó* al francès i que aquest envià a Verdaguer, el lector interessant pot consultar el complet estudi de Cecilia Burgaya citat unes pàgines més amunt.

El camí també el feia a la inversa Verdaguer que, en una carta de 3 de maig de 1883 (FVP, 237), demanava informació a Tolrà sobre les llegendes i tradicions del Vallespir. Aquest darrer, que no li podia donar dades precises, el remetia a capellans vallespirencs que podrien servir al seu propòsit que era: inspirar-se per a una obra poètica relacionada amb el Rosselló, o sia, el futur *Canigó*.

[...] je ne puis pas Vous dire grand'chose sur les antiques traditions et légendes relatives au Vallespir en général et à Saint Guillaume de Combret en particulier. [...] La ...⁴⁴⁷ dans le pays, peut-être pourriez-vous être un peu renseigné auprès de quelques personnes de Céret et de quelques bons vieux curés, comme le curé d'Arles, ainsi que les curés de Clairà, de Pollestres, du Tech, de La Bastide, et l'abbé Arquer, retiré à Saint-Laurent-de-Cerdans. Mais laissez-moi vous répéter combien j'avais été heureuse d'apprendre que Votre brillante Muse était venue s'inspirer et chercher un sujet de poème dans notre cher et poétique Roussillon : recevez-en mes...⁴⁴⁸ avec toutes mes félicitations, et soyez-en béni mille fois.... quel bonheur et quel honneur ce sera pour notre pays ! [...]

---

⁴⁴⁶ València: Imp. de J. Ferrer de Orga, 1853.

⁴⁴⁷ Ací, un mot que no hem entès.

⁴⁴⁸ Mot que no hem pogut desxifrar.

3.3.2.2. *Altres contactes de Tolrà amb escriptors de l'època: Frederic Mistral i el Pare Exuperi de Prats de Molló*

Tolrà de Bordas en la carta de 18 de març de 1882 (FVP, 242),⁴⁴⁹ copiava a Verdaguer la missiva que li havia fet arribar Mistral a propòsit de l'estudi sobre *L'Atlàntida* que el nord-català acabava de publicar. Mistral, que li agraiïa l'exegesi de *L'Atlàntida*, expressa la voluntat que part o la totalitat de l'anàlisi de Tolrà es convertís en el prefaci de la traducció de *L'Atlàntida* d'Albert Savine. Pel al felibre, l'estudi representava «le prodrome nécessaire de l'épopée monumentale du poète de Vich, nécessaire surtout pour le lecteur français qui, déshabitué depuis longtemps de la poésie a longue haleine, ne court plus guère qu'à l'amusant, au terre-à-terre et au réalisme mesquin de tous les jours.» i considerava que l'exegesi de Tolrà seria molt útil per a l'èxit, merescut, de *L'Atlàntida*. Mistral, a més, valorava que hagués estat un «esprit élevé(s)» [Tolrà] qui havia introduït Verdaguer als francesos.

Així mateix li féu saber Mistral també a Verdaguer en una missiva de 3 d'abril de 1882. (EJV, vol. III, carta 301).

Mgr. Tolra de Bordas a écrit un beau livre sur vous, un livre que vous fera beaucoup du bien. Je l'en ai félicité, et je me réjouis que vous trouviez parmi les catalans de France des appréciateurs aussi distingués et aussi capables de vous faire apprécier.⁴⁵⁰

Un dels altres contactes destacats de Tolrà fou el Pare Exuperi de Prats de Molló. Sabem de la primera trobada entre Exuperi de Prats de Molló i Verdaguer per una carta de Tolrà de Bordas de 3 de maig de 1882 (FVP, 240) en la qual Tolrà, que intentava transmetre al poeta la voluntat d'alguns nord-catalans —entre els quals aquest caputxí— de convèncer al català per tal que es dediqués a la poesia mística tot i les veus que li desaconsellaven:

[...] son també alguns sacerdots d'experiencia que voldrian veure Don Jacinto consagrar al seu geni principalment á eix género de composició.... V. sab de qui

⁴⁴⁹ Aquesta carta fou reproduïda, amb petites variants i anotada, en forma d'annex al vol. III de l'EJV, annex V. Segons les anotacions de l'EJV la carta fou «Publicada al periòdic provençal “Le Midi Littéraire”, de 6 d'abril, dins la ressenya bibliogràfica que A. Savine féu d'*Une épopée catalane* (veg. nota 3 a carta 287) [...]. Traduïda al català, Collell la inserí en el seu article sobre l'obra de Tolrà de Bordas, publicat a «La Veu del Montserrat» de 1.ª d'abril [...]. Mistral fa esment d'aquesta carta en la que adreçà a Verdaguer el 3 d'abril [...].»

⁴⁵⁰ P. 203.

vull parlar, puix ha vist al *Rev. P. Exupero*⁴⁵¹ al seu passatge à Barcelona, y que V. li ha promès un cantich á San Francesc, lo que l'ha fet molt ditxós; mes aqueix estimat religiós no porta dins son cor als que desconsellan á V. S. de perseguir la composició de cantichs y poesias misticas. Ara que V.S. es ja conegut y amansat de la gloria despres del poema de *l'Atlántida*, jo també diria com ell.

Sobre sant Francesc, recordem que Verdaguer publicà *Salteri franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del patriarca Sant Francesch* (1882) i *Sant Francesc* (1895). D'Exuperi de Prats de Molló se'n parlarà més endavant més endavant en aquest mateix capítol.

---

⁴⁵¹ El caputxí Exuperi de Prats de Molló (Prats de Molló, 1837 – Mazamet, Llenguadoc, 1917). Veg. EJV, vol. IX, carta 1.133, d'Exuperi de Prats de Molló a Verdaguer (25 de setembre de 1895).

3.4. JOAN BAPTISTA BLAZY

3.4.1. Biografia

3.4.1.1. *Esbós biobibliogràfic*

Joan Baptista Blazy (Catllà de Conflent, 1878 – Baixàs, 1933) era, fins ara, un gran desconegut.⁴⁵² Blazy, un prevere rossellonès, dedicà part de la seva vida a la difusió de Verdaguer, Mistral, Costa i Llobera o Llull, entre altres literats d'expressió catalana. Seguidor de les idees del bisbe d'Elna-Perpinyà Carsalade du Pont, era catalanista i, pel que ara ens ocupa, un gran admirador de Verdaguer. Col·laborà àmpliament en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* [en endavant, *DCVB*], d'Alcover-Moll, amb una aportació notable de cèdules —unes cinc mil, segons la Càtedra Alcover-Moll-Villangómez—⁴⁵³ i, a més, participà amb una comunicació en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906). Així mateix, mantingué contacte amb exponents del catalanisme literari com el Dr. Benet Roura Barrios⁴⁵⁴ —doctor de Verdaguer— i del Felibritge —en especial amb Frederic Mistral, premi Nobel i difusor de Verdaguer, com ho demostra la correspondència que mantingueren—. Destaca especialment per la quantitat d'obres de Verdaguer que girà al francès: *Flors de Maria*, *Idil·lis i cants místics*, *Al cel*, *Canigó* i *L'Atlàntida*, totes publicades en revistes de París i Arràs entre 1905 i 1908. No es pot oblidar tampoc la seva producció pròpia com a assagista de la Renaixença nord-catalana, com a contista i com a biògraf de Bernadeta Soubirous i, en menor mesura, de Ramon Llull i de Costa i Llobera.

⁴⁵² A Joan Baptista Blazy vaig dedicar-li, l'any 2007, el meu Treball de Recerca de Doctorat, dirigit pel Dr. Ramon Pinyol Torrents. A més, cal mencionar dos articles més sobre aquest lletraferit nord-català: «Frederic Mistral i Joan Baptista Blazy, difusors de Verdaguer a França». A: *Les relacions catalano-occitanes al llindar del segle XXI*. Peronnas: Éditions de la Tour de Gile; Association Française des catalanistes, 2009, p. 329-337 i «Joan Baptista Blazy, traductor i difusor de Verdaguer». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 18 (2010), p. 81-111. L'apartat d'aquesta tesi dedicat a aquest nord-català té l'origen en les tres fonts que s'acaben de citar.

⁴⁵³ Gràcies a l'ajut de Carme Morell de la Càtedra Alcover-Moll-Villangomez a la Universitat de les Illes Balears, l'any 2006 vam poder localitzar un parell de missives entre Alcover i Blazy. Ultra això, Morell ens va confirmar que disposaven d'unes cinc mil cèdules que envià Blazy per al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). En aquest mateix sentit, a l'apartat «Livres et Revues» (p. 128) del núm. 88 de la *Revue Catalane*, d'abril de 1914 recull el següent en referència a la participació de Blazy com a col·laborador en el diccionari alcoverià. «Parmi les nombreux correspondants de l'oeuvre du dictionnaire catalan, nous relevons pour le Roussillon: Elna. D. Ramon de Lacvivier; —Illa de Tet. D. J. Bonafont, prev. — Perpinyà, D. Pere Vidal; D. Juli Delpont; —Rivesaltes. D. J. Blazy, prev.; —La Manera. D. Enric Granier-Mailly, prev.»

⁴⁵⁴ Veg. DURAN, Carola. «Un viatger empedreït: Benet Roura i Barrios, ambaixador de la literatura catalana». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LII. Miscel·lània Joan Veny*, 8. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 31-68.

La identificació de Blazy ha estat sovint controvertida ja que a les portades de les seves traduccions figura com a P. Blazy, indicació, segons la família Blazy, probablement, de Pare Blazy. Únicament n'havien parlat Pere Verdaguer (*Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*),⁴⁵⁵ Miquela Valls⁴⁵⁶ —que retraduí *Canigó*⁴⁵⁷ al francès i que comparà les traduccions de Tolrà de Bordas i de Blazy— i Ramon Gual, editor de Terra Nostra i d'aquesta nova traducció, i estudiós de Verdaguer que presentà un estudi complementari a *Canigó*.⁴⁵⁸ A part, Pep Vila cita Blazy —com a J. B. Blazy—⁴⁵⁹ en dos articles als *Anuaris Verdaguer* de 1995-1996 i de 2002.⁴⁶⁰

Nascut a Catllà de Conflent, a uns tres quilòmetres de Prada, el 7 d'agost de 1878, era fill de Louis Blazy, agricultor de Censà (Sansa en la seva forma oficial en francès), i Marie Blazy (de soltera Marie Mary) i germà de Pierre i Marie Louise Blazy. Exercí la seva tasca pastoral al bisbat d'Elna-Perpinyà en una època convulsa. Acabava de finalitzar el Segon Imperi de Napoleó III, que havia dut França a la guerra, i els posteriors canvis de govern feren que la situació fos inestable durant anys. La Tercera República no es proclamà oficialment fins al gener de 1875. La situació de l'Església francesa tampoc era fàcil aleshores. El 1902 —coincidint amb l'any d'ordenació sacerdotal de Blazy— el partit radical aconseguí el poder i la laïcització de l'estat s'accelerà. El 1905 l'Assemblea Nacional sotmeté a votació la Llei de separació de l'Església i de l'Estat que féu que França es laïcitzés, que es nacionalitzessin i inventariessin els béns eclesiàstics i que es relegués la religió a l'àmbit privat.⁴⁶¹

---

⁴⁵⁵ Barcelona: Claret; Generalitat de Catalunya, 1998-2001.

⁴⁵⁶ Sobre Miquela Valls, vaig publicar l'article «Miquela Valls: dona, docent, traductora de Verdaguer i defensora del català». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 19 (2012), p. 219-235.

⁴⁵⁷ Valls, M. (tr.). Prada de Conflent: Terra Nostra; ICRECS, 2004.

⁴⁵⁸ *Canigó, Llegenda pirenaica del temps de la reconquesta*. GUAL, Ramon.; MALUQUER, Joan. (ed.). Prada de Conflent: Terra Nostra; ICRECS, 2003.

⁴⁵⁹ És especialment rellevant l'article suara citat «“Roser de tot l'any” de Jacint Verdaguer. Una traducció inèdita de Justí Pepratx». *Anuari Verdaguer 1995-1996*, p. 225-248.

⁴⁶⁰ A part, segons apunten Manuel Llanas i Ramon Pinyol a «Les traduccions no castellanés de l'obra de Verdaguer, Oller i Guimerà fins a 1939». A: *Col·loqui europeu d'estudis catalans*, a cura d'Eliseu Trenc i Montserrat Roser. [Montpeller]: Universitè Montpellier III, [2004], p. 69-94, Blazy: «Era vicari de Ribesaltes (Rosselló), segons reporta Jean Rousseil, «Jacinto Verdaguer» (Extret de la *Revue de Lille*, 1910). Arras-París: Sueur-Charruey, Libraire-Éditeur, p. 1-11. Aquest treball de Rousseil, de to hagiogràfic, conclou amb un repàs sumari de les traduccions franceses de Verdaguer. De les de Blazy, un «jeune abbé», diu que són fidels i meritòries, i que han estat lloades per personalitats intel·lectuals diferents, com ara Maurice Barrés o Mistral.»

⁴⁶¹ Pel que fa a la situació de l'Església al Rosselló durant aquesta època veg. CARBONNEILL, André. «De quelques aspects de la loi de séparation de l'Église et de l'État dans le Département des Pyrénées

Anys més tard, la vida de Blazy també es veié molt marcada per la Primera Guerra Mundial. En aquest sentit, és especialment rellevant el seu obituari aparegut al setmanari del bisbat d'Elna-Perpinyà, *Semaine Religieuse*, el 3 de juny de 1933. És en aquest article on trobem la primera referència documental sobre l'autoria de les traduccions. Tal com s'indica en aquest obituari, Blazy «es lliurà a la labor ardent i fecunda del seu vicariat a Rivesaltes quan sobrevingué la guerra mundial». Fou mobilitzat, com molts d'altres capellans joves de la diòcesi, i sembla que exercí de capellà castrense a la batalla del Marne, al capdavant de la qual hi havia el mariscal Joseph Joffre, un altre nord-català il·lustre.⁴⁶² Contragué febre tifoide pel contacte amb soldats malalts i, després de rebutjar l'evacuació, quan encara no estava completament recuperat, l'octubre de 1915, anà al front de Flandes i, posteriorment, al de Bèlgica (Canal de l'Yperlée). Després de la guerra s'ocupà, simultàniament, de les parròquies de Cornellà de Conflent i Fillols on, segons l'autor de l'article que seguim, es guanyà «par son affectueuse bonhomie ses populations parfois difficiles de mineurs». La seva última parròquia fou Baixàs, a la qual, com indica la mateixa font, no es pogué dedicar totalment per problemes de salut, malgrat que «se donna [...] corps et âme». A més, creà un grup de joves escoltes —els *Enfants de Marie*—,⁴⁶³ i vetllà per difondre la devoció envers Nostra Senyora de Lurdes. Cal tenir present, en aquest sentit, que escrigué un destacat llibre sobre Bernadeta Soubirous. De fet, com s'explica en la necrològica, la mort de Blazy coincidí amb «le triomphe de l'humble voyante de Massabielle dont il avait raconté si magnifiquement les gestes et les vertus».⁴⁶⁴

Pel que fa a la ideologia del nostre traductor, és innegable que el regionalisme és un element destacable del seu pensament. En vida de Blazy es defensaven les particularitats rosselloneses, en especial la llengua i les arrels catalanes. S'estava

---

Orientales». A: *À travers l'histoire du Roussillon*, vol. CVIII. Perpinyà: Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales, 2001, p. 273-312 i ASSEMBLÉE NATIONALE. *Séparation de l'église et de l'état: chronologie*. [En línia]. [Dates de consulta: agost de 2007]. Disponible a: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/eglise-etat/chronologie.asp>

⁴⁶² Segons ens indicà la família durant una entrevista l'estiu de 2007, Blazy celebrà l'armistici entre Alemanya i els Aliats, signat l'11 de novembre a Rethondes, pujant amb la seva germana Marie Louise a tocar les campanes de Sant Martí del Canigó per comunicar-ho als seus conciutadans.

⁴⁶³ Segons Cortade (veg. *Juli Carsalade du Pont, Bisbe de Perpinyà i defensor de Catalunya*. Barcelona: Curial, 1994.), entre 1910 i 1911 es realitzà una enquesta sobre la situació religiosa del bisbat d'Elna-Perpinyà i hi apareixia l'«obra de caritat» dels «Infants de Maria» a la qual pertanyia Blazy, segons l'encapçalament d'una de les cartes que li feu arribar a Alcover.

⁴⁶⁴ Bernadeta Soubirous fou canonitzada el 8 de desembre de 1933, encara que la notícia fou coneguda amb uns mesos d'antelació.

aleshores sota l'impacte de la segona Renaixença rossellonesa, que es gestà entorn de la Sociéte Catalane (nascuda el 1906) i que s'estengué fins a principis dels anys 20 del amb l'esforç i l'impuls de Joan Amade, Lluís Pastre i Carles Grandó, entre altres.⁴⁶⁵ Com veurem més endavant, Blazy en fou un dels principals assagistes a la Catalunya del Nord. El cert és que el clergat fou un dels pilars del regionalisme al Rosselló gràcies a les composicions literàries en català de caire regionalista. Tot i això, com afirma Joan Torrent i Fàbregas en el seu article sobre el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló,⁴⁶⁶ el que realment desencadenà el renaixement català rossellonès fou el *Canigó* de Verdaguer. En el mateix article, Torrent explica que després de la mort de Verdaguer i Pepratx —com hem vist, un dels principals artífexs de la Renaixença al Rosselló— aquesta no s'aturà, sinó que el bisbe Carsalade, admirador i amic de Verdaguer, agafà el relleu dels que l'havien precedit —Verdaguer i Pepratx— amb la restauració de Sant Martí de Canigó, que esdevingué símbol de «la restauració de l'esperit català al Rosselló damunt tres columnes —mossèn Cinto, Pepratx i monsenyor Carsalade—».⁴⁶⁷

Durant la vida eclesiàstica de Blazy, quasi contemporània a l'episcopat de Carsalade (1899-1932), només en dos terços de les parròquies es pregava en català, però amb l'impuls de Carsalade la Renaixença catalana al Rosselló tingué certa continuïtat. Recordem, com s'ha apuntat en l'apartat d'aquesta tesi dedicat a les vies de difusió del poeta, que la Renaixença al Rosselló s'estructurà a l'entorn de dues onades diferents. Des de principis del s. XIX, lletraferits com Josep Tastu o Pere Puiggarí, començaren a mostrar interès en la llengua i el marc historicocultural rossellonès. Des del punt de vista literari, la primera Renaixença nord-catalana prengué forma durant les darreres dècades del segle XIX amb Josep Bonafont, Albert Saisset o Justí Pepratx com a abanderats i es materialitzà en les festes literàries de Banyuls de la Marenda (1883 i 1887). Quant a la segona, n'hem fet esment més amunt. Convé recordar, en aquest punt, que la Renaixença en terres de la Catalunya del Nord portava retard pel que fa a la Renaixença a les terres catalanes del sud. Amb tot, totes dues sorgiren de la prosperitat econòmica, procedent de l'agricultura en el cas nord-català i de la industrialització al

---

⁴⁶⁵ Veg. *op. cit.* a la. n. 143.

⁴⁶⁶ Veg. *op. cit.* a la. n. 139.

⁴⁶⁷ *Ibíd.*, p. 203.

Principat. Sigui com vulgui, la nord-catalana, a diferència de la del sud dels Pirineus, depenia completament del mercat francès per vendre els seus productes.

En aquest sentit, és especialment eloqüent l'article de Xavier de la Torre «Avant la Renaissance catalane en Roussillon» aparegut a la *Revue Catalane* de 15 de juliol de 1912⁴⁶⁸ on es recorda que els clergues foren els principals mantenidors de la tradició literària i s'hi explica com canvià la situació de la llengua catalana a l'Església amb l'adveniment de la Tercera República francesa. Recorda, també, que el bisbe Carsalade, a la Catalunya del Nord, i el bisbe de Cahors en zona occitana, optaren per donar suport als «dialectes provinciaux» i això explica que molts clergues nord-catalans —entre ells Blazy— esdevinguessin catalanistes.

Blazy morí el 30 de maig de 1933, víctima d'un atac de cor després de celebrar missa. No obstant això, la data de la mort que consta en els articles de *Semaine Religieuse* no concorda amb la data de la làpida de Catllà de Conflent (29 de maig de 1933).

3.4.1.2. Joan Baptista Blazy: traductor de Verdaguer

Joan Baptista Blazy, com dèiem, és un dels traductors al francès de Verdaguer més desconeguts, per bé que un dels més prolífics, del qual traduí cinc obres: *Flors de Maria*, *Idil·lis i cants místics*, *Al cel*, *Canigó* i *L'Atlàntida*, totes elles publicades en revistes de París i d'Arràs entre 1905 i 1908.

De la publicació i impressió de les tres primeres se n'encarregà la *Imprimerie Sueur-Charruey* d'Arràs-París, amb seu a la Rue de Vaugirard, 41 de la capital francesa i a la Rue des Balances d'Arràs. Aquest tres volums —*Fleurs de Marie*, *Au Ciel*, *Idylles et chants mystiques*— aparegueren a *Science Catholique* el maig de 1905, el desembre de 1905 i el febrer i el març de 1906, respectivament, i, posteriorment, se'n féu una separata. Anys més tard, el llibreter i editor Sueur-Charruey d'Arràs publicà les traduccions de *Le Canigou*, el 1908, i de *L'Atlantide*, el 1909, ambdues a la *Revue de Lille*. De totes dues se'n feren també separates que, com les altres, circularen amb independència de les revistes.

---

⁴⁶⁸ Núm. 67, p. 211.

Pel que fa al marc de publicació de les traduccions —*Science Catholique* i de la *Revue de Lille*— és d'interès oferir-ne unes dades bàsiques. *Science Catholique*, portava el subtítol de *Revue des Sciences Sacrées et Profanes* o *Revue des Questions Sacrées et Profanes*. Era quinzenal i la publicava Sueur-Charruey. El número solt costava un franc, l'abonament anual dotze —a França i a Bèlgica— i l'abonament per «Union Postale», tretze. La revista la fundà «l'abbé J.-B. Jaugey»,⁴⁶⁹ que en fou «Éditeur scientifique» i, al final de la vida de la revista, la continuà un comitè de direcció. El secretari de redacció era «M. l'abbé BIGUET, directeur au Séminaire Saint-Thomas, à Arras», tot i que calia enviar directament les comunicacions a l'editor, Sueur-Charruey. La *Science Catholique* es publicà entre el 1860 i el 1906, quan l'absorbí *Le Prêtre. Journal des études ecclésiastiques*, en el qual també participava, en major o menor mesura, Jean Baptiste Jaugey.

Si ens fixem en la *Revue de Lille* cal dir que, inicialment, era una revista de temàtica general —centrà la seva activitat en «vulgariser, à donner des conclusions, à intéresser en instruisant»— dirigida per una societat de professors de les facultats catòliques de Lille i que, posteriorment, continuà sota la direcció del «M. le chanoine C. LECIGNE», degà de la «Faculté Catholique des Lettres de Lille». Sortia a la venda el dia 25 de cada mes en fascicles en octau de 96 pàgines. En el moment de la publicació de la separata de *Le Canigou* i de *L'Atlantide*, l'abonament anual era de dotze francs. Cal tenir present que *Science Catholique* i la *Revue de Lille* coexistiren temporalment.

En resum, presentem cronològicament la llista de traduccions —totes elles en prosa— acompanyada d'una descripció de les característiques bàsiques de cada versió:

Flors de Maria [*Fleurs de Marie*]: Arràs-París: Sueur-Charruey, 1905 (Extret de *Science Catholique*, 05/1905). És un llibret de quaranta-set pàgines que conté la traducció en prosa de *Flors de Maria*. La traducció de Blazy va precedida d'una

---

⁴⁶⁹ Jean Baptiste Jaugey (Culmont (Haute-Marne), 06/11/1844 – París, 14/04/1894). (Veg. LAPLANCHE, François. *Dictionnaire du monde religieux dans la France contemporaine: 9. Les sciences religieuses: le XIXe siècle: 1800-1914*. París: Beauchesne, 1996, p. 350-351). Al final de l'entrada del diccionari, se'ns indiquen les fonts de la informació «DTC [Dictionnaire de Théologie Catholique, Paris, 1909-1972, 15 t., 3 vol. de tables], Tables, col. 2421; *Catholicisme*, t. VI, col. 361; *La Semaine religieuse du diocèse de Langres*, 1894, p. 244-251; *La Science catholique*, 1894, p. 481-490.

dedicatòria a la seva mare. A la pàgina 5 —on es presenta el text traduït— trobem una nota del traductor on parla de l'èxit de l'obra i de les indulgències que reben —per part del bisbe de Barcelona— els que la llegeixen en aquella ciutat. Blazy, per legitimar i presentar Verdaguer davant el públic francès, es val de l'amistat entre el poeta català i Frederic Mistral. A més, esmenta les traduccions a d'altres llengües —anglès, rus, italià i alemany. 46 p.

Al Cel [Au Ciel]: Arràs-París: Sueur-Charruey, 1906 (Extret de *Science Catholique*, 12/1905). És un document de trenta-sis pàgines que conté la traducció en prosa d'*Al Cel*. La traducció va precedida d'una dedicatòria de Blazy a Agustí Vassal, del qual parlarem més endavant, que descriu com a amic del Dant Modern, epítet que Blazy atribueix a Verdaguer. El nostre traductor explica que Vassal fou l'inspirador de les *Eucarístiques* de Verdaguer i li ret un «humble hommage». Blazy inclou també una nota després de la dedicatòria de Verdaguer «... A CEUX QUI SOUFFRENT». En aquesta nota (p. 7), Blazy reproduïx una citació de Tolrà de Bordas de la qual no dóna cap referència bibliogràfica i on aquest elogia la producció de Verdaguer. Blazy conclou que Verdaguer és comparable a Dante i Milton. 63 p.

Idil·lis i cants místics [Idylles et chants mystiques]: Arràs-París: Sueur-Charruey, 1906. (Extret de *Science Catholique*, 02-03/1906). És un volum de seixanta-tres pàgines que conté la traducció en prosa d'*Idil·lis i cants místics*. El traductor no hi adjunta cap nota. En referència al pròleg, si comparem l'original català considerat definitiu —Verdaguer en publicà quatre edicions durant la seva vida, la que es considera definitiva és de 1885— i la traducció francesa de Blazy, no coincideixen. Per tant, podem concloure que Blazy utilitzà una edició anterior. 36 p.

Canigó [Le Canigou]: Arràs-París: Sueur-Charruey, 1908 (Extret de la *Revue de Lille*, 1908). Es tracta d'un llibre de noranta-dues pàgines amb la traducció en prosa de *Canigó*. En la versió de Blazy, apareix —just al començament— la famosa carta de Menéndez Pelayo on aquest elogia el *Canigó* i que ja havia estat mant reproduïda. A continuació, l'editor afegeix una nota sobre les altres traduccions de Blazy que es poden adquirir a la llibreria Sueur-Charruey: «Deux autres œuvres de Jacinto Verdaguer ont été publiées dans la Science Catholique, les Fleurs de Marie (mai 1905), Au ciel, dédiée à ceux qui souffrent (octobre 1905).

Nos lecteurs peuvent se procurer ces numéros à notre librairie.» Blazy no afegeix cap nota d'aclariment però cal recordar, com ja veurem més endavant, que justificà davant de Mistral, en una carta del 27 d'octubre de 1908, la necessitat de la seva traducció i reportà que la traducció de Tolrà de Bordas s'acabava d'exhaurir. 92 p.

L'Atlàntida [*L'Atlantide*]: Arràs-París: Sueur-Charruey, 1909 (Extret de la *Revue de Lille*, 1908). És un llibre de setanta-sis pàgines amb la traducció en prosa de *L'Atlàntida*. Blazy manté el pròleg complet així com la reiteradament citada carta de Mistral on aquest explica les seves impressions després de la lectura de *L'Atlàntida*. Si comparem la traducció amb l'edició crítica de Pere Farrés, Blazy no tradueix el fragment del pròleg «Al despedir-me, fa poc temps, del mar, bressol de mes darreres il·lusions [...] hi afegesc, com episodi, lo cor d'illes mediterrànées.».⁴⁷⁰

A més, després del *préface*, Blazy reuneix en una pàgina els extractes de presentació que precedeixen cada cant en el que ell anomena *Sommaire de l'épopée*. (p. 8-10). Després del *sommaire*, trobem la introducció, acompanyada d'una nota al peu: «(1) A M. P. Blazy, traducteur des œuvres verdaguériennes parues dans la *Science Catholique* et la *Revue de Lille*: «Je connaissais Jacinto Verdaguer, mais je l'aime mieux depuis que j'ai lu vos belles traductions...». R. BAZIN, de l'*Académie Française*». Se sap, gràcies a la correspondència amb Mistral, que Blazy envià les seves traduccions de Verdaguer a l'Acadèmia francesa. És el document 270,5 —una carta de 21 d'octubre de 1906— que es descriurà més endavant. Blazy demanava a Mistral una recomanació per al secretari de l'*Académie Française*, a qui volia enviar les seves traduccions abans de la sessió de novembre de 1906. La resposta de R. Bazin es troba en una targeta —de 8 de novembre de 1906/8 (?)— en possessió de la néta de Pierre Blazy, germà de J. B. Blazy.

A part de la traducció, Blazy afegeix una petita nota de presentació sobre la seva persona i les seves traduccions i adjunta dues notes d'aclariment. L'una a la pàgina 4, al *Préface*, on fa una ressenya sobre Nieremberg, l'escriptor religiós del segle XVI/XVII que fou, com s'ha dit, la font d'algun passatge de *L'Atlàntida*. A la pàgina 17, en el Cant primer (*L'incendie des Pyrénées*), inclou una nota on copia un

---

⁴⁷⁰ *Op. cit.* a la n. 416.

fragment de Plató que relata la història de l'Atlàntida en traducció francesa de Cousin. 76 p.

Convé tenir present que era la primera vegada que es traduïen al francès *Fleurs de Marie, Idylles et chants mystiques* i *Au Ciel*, però tant *Canigó* com *L'Atlàntida* ja ho havien estat en vida de Verdaguer, anys abans de les retraduccions de Blazy: *Le Canigou* havia estat traduït, com s'ha dit, per Josep Tolrà de Bordas en prosa el 1889 i *L'Atlantide*, en prosa, per Albert Savine entre el 6 d'octubre de 1881 i el 27 d'abril de 1882 a *Le Midi Littéraire* i, en vers, per Justí Pepratx el 1884.

3.4.1.3. *Joan Baptista Blazy: producció literària*

A més de l'àmplia tasca traductiva, Blazy té una producció literària notable. La podríem dividir en *literatura d'idees* —que es materialitza en assajos de caire regionalista—, *producció biogràfica* que, a la vegada, podríem dividir en articles curts —com els que dedica a Costa i Llobera i a Ramon Llull— i biografies extenses —com la de Bernadette Soubirous, que es convertirà en la seva obra de fonamental i en un veritable *best-seller* internacional—, i, finalment, *contes o faules* que escampà per revistes rosselloneses.

Aquesta activitat li reportà alguns reconeixements públics, com el que es ressenya al número 166 de la *Revue Catalane* (agost de 1920, p. 180), on trobem una menció a Blazy en l'article «La Maintenance du Roussillon» del canonge Bonafont, «Majoral du Félibrige». El nord-català, «curé de Cornella-du-Conflent», figurava en el palmarès dels Jocs Florals que se celebraren en una trobada de felibres a Alais aquell mateix any.

a) **Joan Baptista Blazy, biògraf**

Com hem dit, l'obra cabdal de Blazy és la biografia de Bernardeta Soubirous: *La bienheureuse Bernadette Soubirous* (1925). Encara que a Espanya i a Catalunya Blazy sigui quasi un desconegut com a traductor, la seva obra pietosa no tardà gaire a travessar la frontera i a ser traduïda tant al català⁴⁷¹ com al castellà.⁴⁷² Cal

---

⁴⁷¹ *La Santa Bernardeta de Lourdes*; és una traducció de mossèn Josep Forn de la segona edició francesa. El volum, de 174 pàgines, el publicà Balmes a Barcelona el 1929. Veg. BLAZY, Joan Baptista. *La Beata Bernardeta de Lourdes*. (Josep Forn, trad.) Barcelona: Foment de la Pietat, 1929.

tenir present, a més, que fou traduïda a altres llengües europees (alemany, anglès, eslovè, italià, neerlandès i portuguès).⁴⁷³

Tenim notícia que volia publicar, segons una targeta que envià a Alcover («Fons Alcover-Moll-Villangómez» 47/389), una biografia en francès de Ramon Llull, i una «Vida de N. S. Jesucrist segons els quatre Evangelistes» escrita en «català rossellonés y de Conflent» per a la qual buscava editor, aspecte que també surt en una altra carta a Alcover («Fons Alcover-Moll-Villangómez» 47/390). No hi ha cap mena de constància que aquests dos textos es publiquessin i tampoc no sabem si se n'han conservat els originals.

En aquesta mateixa línia, cal situar articles biogràfics breus com els que dedicà a Miquel Costa i Llobera i Ramon Llull. En el número de novembre de 1923 de la *Revue Historique et Littéraire du Diocèse de Perpignan* (en endavant, RHLDP),⁴⁷⁴ trobem un obituari dedicat a Costa i Llobera. Dins aquest text Blazy reflexiona sobre la condició de poeta i traductor de Costa i Llobera⁴⁷⁵ i, fins i tot, el comparà amb Verdaguer a qui, segons Blazy, Costa i Llobera no havia superat. Al número de març-abril de 1927 de la RHLDP apareix una reproducció d'un capítol dedicat al «Sénéchal majorquain devenu pèlerin de pénitence» —Llull— que qualifiquen com a «nouvelle étude hagiologique de M. l'abbé Blazy» i del qual, segons s'explica en una nota prèvia, els lectors de la RHLDP ja havien pogut fullejar les primeres pàgines. El capítol que presenten com a extret es titula «Le Bienheureux Raymond Lulle. Docteur officiel de l'Immaculée». En aquest cas no es centra tant en l'obra com en el periple vital i religiós de Llull.

---

⁴⁷² Publicada el 1947 a Bilbao per Ediciones Paulinas amb el títol *Santa Bernardita: Abate Blazy*. És un exemplar de 1961 de 203 pàgines. Veg. *Santa Bernardita Soubirous*. (Federico Apalategui, trad.) Bilbao: Pia Sociedad de San Pablo, 1947.

⁴⁷³ *Die selige Bernadette Soubirous*. Sarnen: Lourdespilger, 1926; *Blessed Bernadette Soubirous* (Mgr. Charles Payne, trad). London: Burns, Oates & Co., 1926; *Zivljenje svete Bernardke* (Maria Perat, trad.). Gorica: Izd. Goriska Mohorjeva druba, 1959; *La beata Bernardetta Soubirous* (U. Savoja, trad). Alba: Pia Società San Paolo, 1930; *De Heilige Bernadette van Lourdes*. (Uit het Frans, trad.) "s-Hertogenbosch: Mosmans, 1934; *Santa Bernadette* (Dias Costa, trad.) Lisboa: Paulistas, 1958. Segons la fitxa de l'original francès a la BnF, *La bienheureuse Bernadette Soubirous* era obra de «l'Abbé J. Blazy, directeur général de la Garde eucharistique»; tot i això, quan es consulta el catàleg, en comptes de Joan Baptista Blazy, hi consta Jacques Blazy a l'autoria. Pel que fa a les dades de publicació, ens diu el següent: «Corneilla-de-Conflent: M. J. Blazy, [1925] Perpignan (1, rue des Trois-Rois): Impr. Barrière et Cie».

⁴⁷⁴ p. 161-167.

⁴⁷⁵ Suposem que es refereix a redactar i no a traduir. Blazy pressuposa que la llengua natural de creació de Costa i Llobera era el català i que, per tant, per escriure en castellà, primer ho pensava en català i posteriorment ho girava al castellà.

b) Joan Baptista Blazy, contista

On Blazy desenvolupà més la seva faceta de contista fou a la *Revue Catalane*, una publicació de la Société d'Études Catalanes que aparegué el 1907. Segons la *Història de la Premsa Catalana* era una «Revista mensual literària bilingüe, en la qual hi havia treballs de filologia, història, folklore, etc. Dirigida per Joan Amade, hi col·laboraren en Josep S. Pons, E. Vergés de Ricaudy, Juli Delpont, Juli Cornovol (Lo Refilaire de Carença), [...]. Sortí, almenys, fins a l'octubre de 1921 [...]». ⁴⁷⁶ La revista, de tirada curta, solia publicar-se quinzenalment.

És al número 21 (de 15 de setembre de 1908) que trobem la primera aportació de Blazy. Es tracta d'una breu traducció al «català rossellonès» titulada «Els lliris grochs» que es presenta com a «Tirat de les *Memories* de Mistral traduhides al català per Mossen Blazy». Pel que fa a aquesta versió, que citem aquí per donar una visió global de les aportacions de Blazy a *Revue Catalane*, cal remetre's a l'apartat dedicat a la relació entre Blazy i Mistral.

Blazy figura al número 24, de 15 de desembre de 1908, en l'índex anual de la publicació. En aquesta ocasió, apareix com a «Blazy Pierre (abbé). —Els lliris grochs (traduït des *Mémoires* de Mistral), 271». En el següent número, el 25, del 15 de gener de 1909, (p. 3), Blazy apareix de nou a la «Liste des Membres de la Société au 31 Décembre 1908»; aquesta vegada com a «1906. Blazy Pierre (abbé), vicaire de Rivesaltes». No és fins l'1 de gener de 1914 (p. 2 del núm. 85) que el retrobem: «1909. Blazy (mossen), vicaire à Rivesaltes». Blazy apareix per darrera vegada a les llistes de 1915 (núm. 97 de gener de 1915). En realitat, a partir d'aquell any ja no es tornaren a publicar llistes.

A la pàgina 456 del número 48 de la *Revue Catalane* de 15 de desembre de 1910, apareix publicada una petita prosa sobre un arbre maleït titulada «Malehit», amb la signatura J. B., atribuïble a Joan Blazy, tot i que no es pot confirmar. Tornem a tenir noves del traductor al número 73 de la *Revue Catalane*, a l'apartat «Petites Nouvelles» del 15 de gener de 1912 [sic.] ⁴⁷⁷ (p. 14) on es reporta que Blazy fou premiat en un concurs literari de la *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des*

---

⁴⁷⁶ Veg. la ressenya de TESIS, Rafael.; TORRENT, Joan. *Història de la Premsa Catalana*. Vol. 2. Barcelona: Bruguera, 1966.

⁴⁷⁷ En realitat es tracta de gener de 1913.

Pyrénées-Orientales (en endavant, SASL). Hi obtingué una medalla de plata per un conte titulat «No hi ha mal que per bé no sigue». Després de la publicació de la notícia del premi literari, comencen a aparèixer publicats diversos contes del nostre autor-traductor. El primer, titulat «Les Bertranades d'en Jaumet» (núm. 87 de març de 1914, p. 75-81), és una narració curta a l'estil de les faules que té com a tema l'avarícia d'un dels personatges.

Ja el juny de 1914 (núm. 90, p. 169-176) es publica un altre conte breu de Blazy titulat «Un ou de renyines», també a l'estil de les faules, que parla d'una parella de pagesos avars que tracten malament un pobre per la seva condició i aquest, per fer-los pagar la humiliació, els dona un ou de dos colors per tal que discuteixin. Dos mesos després (núm. 92, p. 204-207), Blazy donà el monòleg «La Cabra del Eloy», precedit d'una partitura amb el comentari: «Tornada popular de Catalunya», que parla de les bertranades d'un campaner amb una cabra que es deixà l'animal estacat a la campana. La mateixa història la publicaria deu anys més tard l'*Almanach català-rossellonès de la Veu del Canigó*, sense la partitura, amb vacil·lacions ortogràfiques i amb l'autoria de G. BLAZY.

El número 122 (15 de desembre de 1916, p. 211-212) recollia dues poesies, «Los desitgs de l'anima» i «Lo peto de l'anima», signades com a Jean B, atribuïbles a Blazy. No és fins a l'abril de 1920 que torna a aparèixer un nou text del nord-català a la revista (núm. 162, p. 88-92). Es tracta del conte «Les provatures d'en Xiquet signat amb les sigles J. B. Aquesta narració, dividida en dos números, comença al núm.162 i acaba al 164 (juny de 1920, p. 144-146). El text explica la història d'un rei amb dues filles que busca hereu i que rebutja un candidat per pobre.

A part de la *Revue Catalane*, Blazy se serví d'altres publicacions per difondre els seus contes. És el cas de l'*Almanach Català-Rossellonés de la Veu del Canigó*.⁴⁷⁸ En devem la notícia a la Miquela Valls. No hem trobat aquesta publicació per poder-la datar amb precisió: només hi ha les pàgines: 46-53. Es tracta d'un conte titulat «En Bernat y l'Eularia», que versa sobre una parella molt pobra però poc treballadora que demanava ajuda als sants per viure sense fer res.

---

⁴⁷⁸ Si ens centrem en aquesta publicació, podem saber a través de la *Història de la Premsa Catalana* de Torrent i Tasis que l'almanac —d'unes 88 p. i dirigit per Horace Chauvet— s'estampà a la Impremta Catalana de J. Comet de Perpinyà entre 1921 i 1923.

En aquest punt cal esmentar dos contes de caràcter religiós que Blazy publicà a la RHLDP. Al núm. 5 (4 de juny de 1921, p. 80-82), apareix la historieta «El Ciri pascual» que relata la mort d'una abella reina i la situació caòtica que es desencadenà en el rusc. El següent conte a la RHLDP, «Nadal catala. La Perla més fina», apareix en el número 12 de desembre de 1922 i narra els fets del naixement de Déu.

Encara, gràcies a les informacions que ens ha facilitat Miquela Valls, podem afirmar que en diverses revistes apareixen contes de Blazy amb el pseudònim «L'Ermità de Calahons». El conte «En Bernat y l'Eularia» aparegué com a «El bastonet d'en Bernat» al núm. 75 de la *Revue Catalane* de 15 de març de 1913 (p. 80-84) i es reprengué a l'*Almanach Català Rossellonès* de 1935 (p. 34-36) amb algun escurçament. Un altre cas és el conte «No hi ha mal que per bé no vingui» que es publicà a *Revue Catalane* l'agost de 1913 (p. 242-252). Aquest pseudònim segurament es deu al fet que a Catllà de Conflent, poble natal de Blazy, hi ha l'ermita de Sant Jaume de Calaons.

c) Joan Baptista Blazy, assagista

Blazy destaca com un dels principals assagistes a les acaballes de la segona època de la Renaixença rossellonesa— és autor de l'article «Les Relles Catalanes» en el qual el nord-català defensa la necessitat d'aferrar-se als orígens catalans i bandejar el centralisme francès que s'implantava progressivament en la societat rossellonesa. L'article el donà la *Semaine Religieuse* de l'1 d'octubre de 1919 (p. 590-592) a l'apartat «Variété» amb l'avantítol «Conte de Totssants».

Blazy no s'amagava de la seva inclinació regionalista. De fet, amb imatges al·legòriques, el nord-català volia recordar a les noves generacions les arrels i la necessitat de preservar la idiosincràsia i la llengua catalanes «Fins a la llengua expressiva y escayenta, fresca y saborosa, que s'havia tan estesa per totes les mars [...] a n'aqueixa generació's necessitava la posar de rebuig y la baratar ab la llengua francesa, que per tan guapa que sigués no era la que Deu havia imposada com misteriós lligam ab que havien de viure units la paraula y l'esperit català». És per això que Blazy estava convençut que les noves generacions s'havien de nodrir dels avantpassats per tenir els «cors enamorats per les glories y la tradició dels avis». L'article és un bon exemple del que podríem anomenar assaig polític i és

una extensió del que Blazy ja plantejava en la seva comunicació al Primer Congrés Internacional de la llengua catalana.

El mateix article, amb petites variants, apareix a *Revista Catalana* (Vol.V, núm. 110 de 15 de gener), on s'indica que procedeix de l'*Almanach Català-Rossellonés de la Veü del Canigó* de l'any 1922 (p. 28-30). Mentre que a *Semaine Religieuse* Blazy no escatima referències religioses, en el que es publicà a l'*Almanach Català-Rossellonés de la Veü del Canigó* de l'any 1922 i que es reproduïx a *Revista Catalana*, aquestes referències desapareixen, i si no ho fan, no s'especifica que són passatges bíblics.

Segons François Foxonet,⁴⁷⁹ quan es publicaren els *Contes Vallespirenchs* de Caseponce (1907), Blazy llançà un crit d'alerta catalanista en el setmanari *La Croix des Pyrénées-Orientales*. Segons ell, calia acabar amb la inèrcia i el complex d'inferioritat i passar a l'acció per salvar la cultura catalana.

Igualment, l'historiador local Francesc Foxonet també afirma que, a partir de 1911, Blazy publicava setmanalment contes catalans a *La Croix des Pyrénées Orientales* i que, a la mateixa revista, a partir de 1912, hi publicà articles de contingut catalanista. En qualsevol cas, de moment, no s'ha pogut accedir a aquesta revista i, en conseqüència, es deixa aquesta investigació per posteriors estadis.

A mode de consideració final, podem concloure que, en primer lloc, Blazy és un dels traductors de Verdaguer més desconeguts, per bé que dels més prolífics. De fet, tot i que ha restat en l'anonimat fins que li vaig dedicar el meu treball de recerca de Doctorat, mantingué amplis contactes amb altres traductors i difusors de Verdaguer: Bouška, Delpont o Mistral. El cas de Blazy és simptomàtic de la Renaixença rossellonesa: un capellà lletraferit i catalanista/regionalista. Seria interessant de veure fins a quin punt l'ambient eclesiàstic del Rosselló potencià aquest tipus de capellà escriptor catalanista i veure quines relacions hi havia entre els capellans del seu temps.

Després de tractar els aspectes biobibliogràfics de Blazy, encara queden altres línies de recerca obertes. D'una banda, resta fer un buidatge i una anàlisi de les

---

⁴⁷⁹ Un estudiós dels eclesiàstics nord-catalans amb qui he contactat recentment i que m'ha facilitat informació nova.

prop de 5.000 fitxes de la calaixera del *DCVB* que Blazy envià a Alcover i que es poden consultar a l'Arxiu Alcover-Moll-Villangómez de Mallorca. D'altra banda, es podria prosseguir amb la investigació de les relacions de Blazy amb d'altres literats de l'època. És possible que es conservi més correspondència seva en els països europeus on tenia contactes. Caldria investigar, per exemple, en arxius txecs i arxius personals de literats més rellevants de l'època per augmentar el material epistolar que de ben segur ha de ser més extens.

3.4.2. Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors

Cal tenir en compte que, a diferència d'aquests traductors, Blazy, que se sàpiga, mai tingué contacte directe ni epistolar amb Verdaguer. De fet, el poeta ja havia mort quan Blazy començà a traduir-lo. Pel que fa a la relació de Blazy amb aquests traductors, és possible que conegués, encara que potser no personalment, Tolrà de Bordas al Seminari de Prada on, el primer, estudiava per ser sacerdot i, el segon, —segons Torrent i Fàbregas— feia classes.⁴⁸⁰ És probable que fos en aquest lloc i en aquest moment on Blazy entrés en contacte per primera vegada amb la figura i l'obra de Verdaguer. Cal recordar que el nord-català fou ordenat sacerdot el 1902 i que Tolrà de Bordas morí el 1890, i, per tant, desconexim si coincidiren en algun moment.

3.4.2.1. Contactes entre Blazy i escriptors destacats de l'època

a) Joan Baptista Blazy i Antoni Maria Alcover (El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i el *DCVB*)

La primera pista sobre la connexió entre Alcover i Blazy la dona la comunicació de Blazy «Consolidació del català al Rosselló, Vallespir y Conflent» al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.⁴⁸¹ Com és ben sabut, mossèn Alcover realitzà nombroses excursions filològiques per les terres catalanes que,

---

⁴⁸⁰ «Projecció de *L'Atlàntida* més enllà dels Països Catalans». *Anuari Verdaguer 1992*, p. 205-219.

⁴⁸¹ Miquela Valls presentà a la Universitat Catalana d'Estiu de 2006 la comunicació «Josep Blazy [sic.], Juli Delpont i Esteve Casaponce». En el programa d'aquesta edició s'especificava el següent: «[...] El 1906, l'organització del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana accelerà la creació a Perpinyà de la Société d'Études Catalanes. El seu programa era de fomentar la represa literària del català, i la seua primera acció fou de trobar representants rossellonesos per a les diferents àrees del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Mossèn Blazy (1878 - 1933), que estava traduint el *Canigó*, Juli Delpont (1865 - 1924), autor d'antologies, i el contista mossèn Esteve Caseponce (1850 - 1932) foren tres d'aqueixes veus catalanistes del nord. [...]». Entre els llibres de J. B. Blazy que conserva Marie Jeanne Blazy a Ribesaltes, hi ha un exemplar de les actes del Congrés editades a Barcelona el 1908.

entre d'altres llocs, el portaren a visitar la Catalunya del Nord on conegué molts dels catalanistes rossellonesos. El resultat d'aquests viatges fou una xarxa de col·laboradors per al DCVB, entre els quals figurava Blazy. Pot ser que el nord-català entrés en contacte amb Alcover a través de Mn. Caseponce, de qui sabem que Blazy fou vicari.⁴⁸² En el *Dietari de l'excursió filològica de 1906*,⁴⁸³ d'Alcover, s'explica que fou rebut el dia tres d'agost de 1906 a Perpinyà per «M. Jules Delpont, M. Caseponce, M. le Dr. Schædel et M. le Dr. Fritz Holle, professeur au lycée de Berlin».⁴⁸⁴

En el I Congrés, Blazy parlà de la recuperació del català a banda i banda de la frontera de França i a Espanya i explicà que s'acaba de constituir a Perpinyà la Societat d'Estudis Catalans i que la voluntat dels rossellonesos que hi treballaven era fer realitat a l'altra banda del Pirineu les paraules de Verdaguer: «La llengua catalana, si ha de morir un dia, no morirà sinó ab lo món». El nord-català afirmava que el bisbe de Perpinyà, Carsalade, havia estat l'artífex de la represa del català en aquell territori ja que defensava l'ús del català com a llengua per predicar. De fet, al Rosselló, la llengua familiar era el català. De fet, Blazy estava convençut que el que facilitava la perpivència del català eren els diaris i que, precisament, la falta de diaris en català al Rosselló és el que la impedia. Per això, centrà la seva intervenció en la reclamació d'un diari català per al Rosselló.

Com s'ha dit, Blazy participà activament en el DCVB.⁴⁸⁵ Segons Carme Morell, de la Càtedra Alcover-Moll-Villangómez de Mallorca, «Juan Blazy» consta a la llista de col·laboradors amb el número 271 i amb la indicació «rector de Cornellà del Conflent, Pirineus Orientals». En aquest mateix arxiu, a més d'unes 5.000 cèdules que Blazy envià a Alcover, hi ha una carta⁴⁸⁶ i una targeta⁴⁸⁷ de Blazy. A part, Blazy apareix esmentat en nombroses ocasions en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*⁴⁸⁸ quan es fa referència a vocabulari rossellonès; també es fa

---

⁴⁸² Veg. el *Bolletí del diccionari de la llengua catalana: BDLC*. (A cura de PEREA, M. Pilar.). 2a ed. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura, Govern de les Illes Balears, 2004.

⁴⁸³ Palma de Mallorca: Moll, 1988. L'any 2006 Proa en publicà una nova edició.

⁴⁸⁴ *Revue Catalane*, núm. 5, (15 maig de 1907), p. 144.

⁴⁸⁵ Apareix mencionat en la introducció que féu Moll per al DCVB.

⁴⁸⁶ «Fons Alcover-Moll-Villangómez» 47/390

⁴⁸⁷ «Fons Alcover-Moll-Villangómez» 47/389

⁴⁸⁸ Vegeu (BDLC III, agost-setembre de 1906, 117. N. 6); (BDLC III, octubre-novembre de 1906, 134. N. 7); (BDLC III, octubre-novembre de 1906, 186. N. 7); (BDLC III, octubre-novembre de 1906, 235. N. 7); (BDLC VI, gener de 1910, 15. N. 1); (BDLC VII, maig, juny i juliol de 1912, 90. N. 4); (BDLC VII, maig, juny i juliol de 1912, 222. N. 9); P. XXVI del *Pertret per una bibliografia filològica de la llengua*

referència a la seva participació al Primer Congrés de la Llengua Catalana i es dóna notícia d'un premi literari que havia guanyat.

La primera carta, escrita en una targeta, possiblement fou redactada entre els mesos de desembre de 1920 i gener de 1921. Hi figura l'epígraf «Abbé Jean Blazy / Curé / N. D. de Corneilla-de-Conflent / Pyrénées-Orientales» En aquesta targeta Blazy recordava a Mossèn Alcover que «abans de la guerra⁴⁸⁹ era col·laborador del Diccionari Català i seria a manta content poguer continuar la mateixa col·laboració per lo qu'es del Conflent ont està rector de la parroquia de Corneilla-del-Conflent». A part, Blazy mostrava el seu interès per saber si havia sortit «alguna coseta nova» respecte a Ramon Llull, ja que, com s'ha dit, sembla que en redactava una biografia en francès. El traductor, a més, feia saber a Alcover que ja tenia el llibre de Llorenç Riber.⁴⁹⁰ Suposem que es tracta del llibre *Vida i actes del reverent mestre i benaventurat martir Ramón Llull* (sic.), publicat el 1916,⁴⁹¹ ja que *Vida abreujada del Benaventurat Ramon Llull* no es publicaria fins l'any 1921.⁴⁹²

Si ens centrem en l'altra missiva, que fou enviada a Alcover des de Cornellà de Conflent el 23 de març de 1922, constatem que Blazy era un col·laborador molt productiu: anunciava a Alcover la tramesa de 4556 cèdules per al DCVB i n'esperava resposta ja que tenia la intenció d'anar a Palma a «passar uns dos dies abans de les dos darreres setmanes de Coresma». A part, li parlava d'alguns

---

catalana. Del temps més antic fins a 31 de desembre de 1914 obra de Mn. Antoni M.ª Alcover. Apendic an el Tom VIII del Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana; (BDLC IX, novembre-desembre de 1916, 179. N. 6); (BDLC IX, març, abril, maig de 1917, 235. N. 8); (BDLC XII, novembre-desembre de 1921, 150. N. 5); (BDLC XIII, setembre-octubre de 1923, 141. N. 3); (BDLC XIII, gener-abril de 1924, N. 5, 255-256) i (BDLC XIV, gener-juny de 1925, N. 1, 87.)

⁴⁸⁹ Per les dates, suposem que es tracta de la Primera Guerra Mundial (1914-1918).

⁴⁹⁰ Cal tenir en compte que Llorenç Riber (1881-1958) prevere mallorquí, pupil d'Alcover i amic de Costa i Llobera, participà en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana amb la comunicació «Missió des escriptors en quant al manteniment de la puresa y unitat de la llengua». Per tant, és possible que Riber i Blazy coincidissin. Riber també fou estudiós de Verdaguer (RIBER, Llorenç. *Jacinto Verdaguer, poeta épico*. Madrid: Ateneo, 1952). Per més informació biobibliogràfica sobre Riber és d'interès la tesi doctoral d'Àngels Ribes de Dios: «La recepció d'Alphonse Daudet en Llengua Catalana. Traduccions en Volum». GINÉ, Marta. (dir.) Tesi doctoral. Universitat de Lleida. Lleida, 2003, p. 206-231.

⁴⁹¹ Mallorca: Josep Tous, 1916.

⁴⁹² Associació protectora de l'Ensenyança Catalana, 1921. Entre els llibres que conserva Marie Jeanne Blazy hi ha els dos darrers volums de: LLULL, Ramon. *Obras de Ramon Llull. Textos originales publicados e ilustrados con notas y variantes por...* Ed. Jerónimo Rosselló, M. Obrador y Barrassar, M. Costa i Llobera. [3 vol.] Palma de Mallorca: [s. n.], 1901-03.

projectes com una «Vida de N. S. Jesucrist segons els quatre Evangelistes» escrita en «catalá rossellonés y de Conflent» per a la qual buscava editor.⁴⁹³

b) Joan Baptista Blazy i Frederic Mistral, difusors de Verdaguer

L'admiració per Verdaguer fou el que posà en contacte Blazy i Mistral. El rossellonès sentia fascinació pel seu «Noble maître» [Mistral], com ell l'anomenava en les cartes que li dirigia. Blazy, igual com venerava Mistral, també apreciava Verdaguer, tant que el 27 d'octubre de 1908 arribà a declarar que Mistral i Verdaguer eren el nucli de la seva existència: «Mistral et Verdaguer: c'est ma grande occupation, c'est la vie de ma vie. Vive Dieu toujours et quand même!»⁴⁹⁴

Mercès a la correspondència conservada al Musée Frédéric Mistral de Maillane i a la que hem consultat de la família Blazy, podem afirmar que el contacte epistolar entre aquests dos literats s'estengué en el temps, ja que a mesura que acabava les seves traduccions verdaguerianes Blazy les trametia a Mistral.⁴⁹⁵ L'intercanvi epistolar entre Blazy i Mistral s'inicia, pel que sabem, el 21 d'abril de 1906.

Missives de Blazy a Mistral:

En la primera carta, document 270,1,⁴⁹⁶ Blazy presentà a Mistral les seves traduccions verdaguerianes. Segons el nord-català, alguns felibres les havien llegit i les consideraven exactes tot i que ell havia «pleuré devant mon impuissance à rendre toute la beauté, toute la suavité de l'original!». El segon document (carta 270,2)⁴⁹⁷ és una postal enviada a Mistral per Blazy i el Dr. Roura Barrios — divulgador incansable per Europa del catalanisme i metge de Verdaguer— que, després d'una excursió als llacs de Noedes, escrigueren a Mistral per retre-li homenatge i perquè Blazy volia demanar-li un retrat signat.

---

⁴⁹³ D'aquesta carta n'és especialment remarcable l'encapçalament, segons el qual Joan Blazy és el director general de «La Garde Eucharistique: Chevaliers, Pages, Dames et Demoiselles d'Honneur du Saint-Sacrement» i, segons especifica, es tracta d'una «Oeuvre bénie et recommandée par S. S. Benoît XV et par un grand nombre de Cardinaux et d'Evêques».

⁴⁹⁴ Carta de Blazy a Mistral, enviada el 27 d'octubre de 1908 des de Ribesaltes. Consultable al Museu Mistral de Maillane.

⁴⁹⁵ Tot i que les cartes ens diuen que Blazy li adjuntava les traduccions, després de consultar la biblioteca personal de Mistral a Maillane, no n'hem pogut trobar cap mena de rastre. Suposem que les traduccions es troben en el fons del Muséon Arlaten, a Arles on, en principi, no es poden consultar.

⁴⁹⁶ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,1. Noedes, 21 d'abril de 1906.

⁴⁹⁷ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,2. Rià, 17 de juny de 1906 (?).

En el tercer document, (carta 270,3)⁴⁹⁸ Blazy agrai a Mistral l'enviament d'una carta sobre les seves traduccions de Verdaguer. Pel que explicava Blazy en la seva lletra, sembla que la crítica de les traduccions fou molt positiva. «Veuillez permettre à un jeune félibre catalan de vous remercier encore une fois pour la belle lettre que vous avez daigné lui envoyer au sujet de ses traductions verdaguériennes». A part, li explicà que participaria amb un treball al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

El document 270,4⁴⁹⁹ és un una postal impresa amb motiu del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i enviada a Mistral. Al revers de la postal, signada per Blazy, Juli Delpont i Roura Barrios, hi ha una felicitació i una salutació dirigida a Mistral pel nomenament d'aquest com a «president de honor d'aquest congres».⁵⁰⁰ En el *Post Scriptum* explicaven que eren a «L'Ateneu Barceloní» mirant l'edició de luxe de *Mireio* de 1884. En el document 270,5⁵⁰¹ Blazy li relatava com discorregué el Congrés i com durant la seva intervenció el cità com «l'Homère de la Provence», cosa que féu que els assistents aplaudissin efusivament. A part d'això, li agraiïa la recomanació que li féu per a Antoni M. Alcover. I encara aprofitava per demanar-li una recomanació per al secretari de l'Académie française, on volia enviar les seves traduccions de Verdaguer abans de la sessió de novembre d'aquell any.

Amb la penúltima carta conservada al Museu Mistral (document 270,6)⁵⁰² envià la seva traducció de *Canigó* a Mistral. El nord-català en justificava la necessitat ja que, tot i que es considerava com a versió canònica francesa la de Tolrà de Bordas, constatava que aquesta estava exhaurida i que per això calia retraduir *Canigó*. El traductor també li comunicava que volia continuar traduint Verdaguer i que més endavant faria una versió de *L'Atlàntida*. Per últim, Blazy, mencionà la traducció catalana d'«Els lliris grochs», una part de les memòries de Mistral, de la qual tractarem més endavant.

---

⁴⁹⁸ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,3. Noedes, 23 de setembre de 1906.

⁴⁹⁹ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,4. Mata-segells il·legible. La postal, en català, està datada del «14.X.06», suposem que s'envià el mateix dia de la recepció dels congressistes a l'Ateneu Barcelonès.

⁵⁰⁰ El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

⁵⁰¹ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,5. Noedes, 21 d'octubre de 1906.

⁵⁰² Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,6. Ribesaltes, 27 d'octubre de 1908.

En el darrer dels documents (carta 270,7),⁵⁰³ Blazy demanà a Mistral que acceptés les seves versions verdaguerianes i que li enviés unes paraules com a presentació de les traduccions. En la carta Blazy afirmava que, en el moment d'escriure-la, Verdaguer encara era bastant desconegut a França.⁵⁰⁴

Missives de Mistral a Blazy:

En la primera carta —de 22 d'abril de 1906 i que, probablement, és la resposta a la carta 270,1— Mistral confirmà a Blazy que havia llegit les seves versions d'*Idil·lis i cants místics*, *Al Cel* i *Flors de Maria* i que li havien agradat. El felibre creia que l'edició milloraria amb la versió catalana acarada i li recomanava que trametés les seves versions a Elisa Gay —que, segons el mallanenc, preparava una gran obra sobre Verdaguer— i a Benet Roura Barrios.⁵⁰⁵

La segona missiva és una postal. La resposta —probablement a la carta 270,2, en la qual Blazy demanava un retrat a Mistral— es limita a unes línies a l'anvers. En occità, li escrigué «en souvenir de nostre Verdaguer». La postal —enviada des de «Maiano (Prouvènço), 19 de Jun (?). 1906»— té a l'anvers una foto de Mistral amb el seu gos.

El 27 d'abril de 1910 Mistral escrivia una tercera lletra on confirmava la recepció de les traduccions. Mistral hi afirmava que Verdaguer no podria haver trobat millor intèrpret en francès que ell per traduir els cants èpics i místics de *L'Atlàntida*, de *Canigó*. Molt probablement era la resposta al document 270,7.⁵⁰⁶

Blazy i la traducció al català de *Memòri e raconte*

El setembre de 1908 aparegué, al número 21 de *Revue Catalane*, un fragment d'una traducció de *Memòri e raconte*⁵⁰⁷ de Mistral, obra de Blazy. Es tracta d'una breu versió al català (p. 271-274) que porta per títol «Els lliris grochs» i es presentada com a «Tirat de les *Memories* de Mistral traduhides al català per

---

⁵⁰³ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,7. Ribesaltes, 29(?) d'abril de 1910.

⁵⁰⁴ Les traduccions de Blazy ja havien aparegut a *Science Catholique* i a la *Revue de Lille* i no tenim notícia de posteriors publicacions que puguin contenir les paraules de Mistral.

⁵⁰⁵ «Vous feriez bien, je crois, d'adresser vos traductions à Melle Élise Gay (Toulouse, 18, rue des Fleurs) qui prépare un grand travail sur l'auteur de l'Atlantide et du Canigou, et au Docteur Benet R. Barrios (Barcelone, Rambla de Catalunya, 40) qui fut le Médecin de Mossen Cinto.»

⁵⁰⁶ Conservat al Museu Mistral de Maillane.

⁵⁰⁷ L'original en provençal el publicà el 1906 la Librairie Plon. Veg.: MISTRAL, Frederic. *Memòri e raconte*. París: Librairie Plon, 1906. [Bibliothèque des Annales].

Mossen Blazy». Podem inferir de la lectura de la correspondència d'ambdós que Blazy en féu la traducció íntegra. Així i tot, no sabem que s'arribés a publicar. De fet, l'única versió completa al català de les Memòries mistralianes de la qual es té constància és la que Tomàs Garcés publicà a Barcino el 1926 sota el títol *Records d'infantesa*.⁵⁰⁸ Sobre la traducció fragmentària de Blazy, n'aparegué una ressenya al número 22 de *Revue Catalane*. Al seu torn, *El Poble Català* reproduí la traducció a la «Plana literaria» el 21 de setembre de 1908, tot i no mencionar-ne l'origen. Amb tot, sí que n'esmentà l'autoria. Sembla que Blazy —segons es desprèn de la missiva tramesa a Mistral el 27 d'octubre de 1908— no va obtenir finançament per publicar la traducció.

c) Joan Blazy i Benet Roura Barrios⁵⁰⁹

Un altre dels personatges que formà part del cercle d'amistats de Blazy i que el posà en contacte amb els traductors txecs de Verdaguer, fou el Dr. Benet Roura Barrios. Fou a través de la correspondència que Blazy envià a Mistral com es va saber de la relació que tingueren. Roura Barrios (1865-1915) fou metge de Verdaguer, però també n'era admirador. Com explica Carola Duran a «Un viatger empedreït: Benet Roura i Barrios»,⁵¹⁰ de jove ja tingué contacte amb els traductors de Verdaguer. El 1887, conegué a Madrid Eberhard Vogel, que traduí en prosa *L'Atlàntida* a l'alemany. L'estiu de 1901, conegué Albin Korösi i Clara Commer, traductors de Verdaguer a l'hongarès i a l'alemany, respectivament. Com expliquen Schejbal i Utrera,⁵¹¹ Roura tenia, a més, vincles a Txèquia, amb personatges com el Dr. Karel Pawlik,⁵¹² Sigismund Bouška o Jaroslav Vrchlický — traductors, els dos darrers, de *Flors de Maria* i *L'Atlàntida*, respectivament, al txec—.

⁵⁰⁸ Per més informació referiu-vos al *Nou diccionari de la literatura catalana* d'Edicions 62.

⁵⁰⁹ *Estudis de Llengua i Literatura catalanes / LII. Miscel·lània Joan Veny*, 8. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 31-68.

⁵¹⁰ *Ibid.*

⁵¹¹ «Les traduccions en txec i eslovac d'obres literàries catalanes i viceversa». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 11 (2004), p. 45-57. És d'interès, també: KOTLAN, S. «Literatura i filologia catalanes reflectides pel mirall deformant de les cartes de B. Roura Barrios enviades a Budapest (1903–1913)». XIV Col·loqui de l'AILLC. [En línia]. [Dates de consulta: setembre de 2007]. Disponible a:

http://aillcbudapest.elte.hu/index.php?oldal=programa_cientific/KOTLAN_SYLVIA.html&vissza=2

⁵¹² Karel Pawlik (1849-1914). Reconegut ginecòleg i obstetra que fou un dels primers contactes txecs de Roura Barrios.

Roura Barrios coincidí el 1903 en un congrés de medicina legal amb Pawlik i Antonín Pikhart, jurista i traductor de literatura castellana. Junts anaren a Barcelona i Roura Barrios ensenyà a Pikhart l'habitació on havia mort Verdaguer. Des d'aquest moment, Pikhart s'interessà per la literatura catalana i començà a traduir textos catalans, entre els quals, alguns de Verdaguer i de Guimerà, al txec. També, segons reporta Duran, el 1903 Roura Barrios hauria contactat amb el suec Göran Björkman, que publicà en la seva llengua fragments de poesia catalana de diversos autors, entre ells Verdaguer i que, l'any següent, hauria conegut Mistral.

Pel que fa a la relació entre el nostre traductor i Roura Barrios, com ja hem mencionat suara, es féu patent a través de les missives que intercanviaren Blazy i Mistral. Existeix també materi

al epistolar directe entre Blazy i Roura Barrios i, com hem vist, sembla que fou Mistral qui els posà en contacte. En una de les respostes de Mistral a les missives de Blazy, el mallanenc recomanà al nord-català, com s'ha dit, que fes arribar les seves traduccions a Roura Barrios i Elisa Gay. No sabem si Blazy ja els coneixia, però Mistral li donà les adreces per tal que s'hi posés en contacte.

En la correspondència amb Mistral, Roura Barrios hi apareix tant com a emissor — amb Blazy o amb Blazy i Delpont—, bé s'hi fa referència. Una postal del 17 de juny de 1906,⁵¹³ que es troba entre la correspondència de Blazy a Mistral, també està signada per Roura Barrios. Es torna a trobar una referència a Roura Barrios a la postdata d'una missiva enviada per Blazy al provençal el 23 de setembre de 1906, dies abans del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.⁵¹⁴

El tercer document on apareixen Blazy i Roura Barrios és una postal en català, ja mencionada, que trameteren Blazy, Roura Barrios i Delpont a Mistral durant el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana,⁵¹⁵ en concret des de l'Ateneu Barcelonès el 14 d'octubre de 1906. En el document que Blazy envià a Mistral des

---

⁵¹³ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,2. Rià, 17 de juny de 1906 (?).

⁵¹⁴ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,3. Noedes, 23 de setembre de 1906.

⁵¹⁵ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,4. Mata-segells il·legible. La postal, en català, està datada del «14.X.06», suposem que s'envià el mateix dia de la recepció dels congressistes a l'Ateneu Barcelonès.

de Noedes el 21 d'octubre de 1906,⁵¹⁶ s'explica com anà el Congrés i li féu memòria de la salutació que ell i el Dr. Roura Barrios li enviaren des de l'Ateneu.

Si ens centrem en la correspondència entre Roura Barrios i Blazy, a la primera postal —de maig de 1906, escrita en francès i enviada a Noedes—, Roura Barrios demanà al nord-català que enviés *Au Ciel* i *Idylles et Chants Mystiques* al pare Bouška. Li suplicava també que li digués si havia rebut el que li havia enviat i li parlava d'un text —es desconeix quin— que estava esgotat, però que creia que li agradaria. Sembla inqüestionable que és a través de Roura Barrios que Blazy entrà en contacte amb Bouška.⁵¹⁷ Recordem que Sigismund Bouška traduí al txec *Flors de Maria* i *Lo Somni de Sant Joan*. A l'anvers de la postal, enviada des de Montserrat, hi ha un breu fragment de Verdaguer dedicat a la Mare de Déu i la inscripció «Recuerdo de la Peregrinación Jubilar / Abril de 1901».

També cal fer esment de la postal que Roura Barrios trameté a Blazy el 27 de gener de 1907. Es tracta d'una salutació on el metge explicava a Blazy que estava «salvat encara de les bombes de Barcelona». Suposem es referia als atemptats anarquistes que se succeïren a Barcelona entre 1904 i 1907. El segell està arrancat i el mata-segells, de Barcelona, és il·legible. Crida l'atenció que el destinatari sigui Mossèn P. Blazy rector de Noedes i no Mossèn J. Blazy. Mesos més tard, el 3 de març de 1907, Benet Roura Barrios tornà a escriure a Blazy, en català, i li demanava si «va rebre lo St. François», ja que en cas contrari, el reclamaria. Pel que fa a Verdaguer, li digué que *Flors de Maria* estava esgotat i que hi havia uns exemplars incomplets publicats per l'Editorial de L'Avenç i «el seu llibreter de Perp^a els té». Li comentà que per tenir les *Flors de Maria* completes calia «gastar 10 pesetes y comprar el tomo de les obres de Verdaguer ont hi sont».

3.4.2.1. Contactes de Joan Baptista Blazy amb altres exponents de la Renaixença. Altres contactes de Joan Blazy. Correspondència i documents varis

a) Mossèn Esteve Caseponce

---

⁵¹⁶ Musée Mistral, Maillane. Carta número 270,5. Noedes, 21 d'octubre de 1906.

⁵¹⁷ Entre els llibres que conserva Marie Jeanne Blazy hi ha un exemplar de la traducció txeca de *Flors de Maria* dedicat pel mateix traductor. Aquest li féu arribar a Blazy. Veg. VERDAGUER, Jacint. *Kvety Mariiny* [*Flors de Maria*]. (BOUŠKA, S., trad.) Prostejov: Nákladem Nového Zívota, 1906.

Mossèn Esteve Caseponce (Ceret, 1850-1932), eminent folklorista nord-català conegut pels seus *Contes Vallespirencs*, pel gran nombre d'escrits que escampà en revistes catalanes amb el pseudònim «Mir i Nontoquis» i per les seves versions de les *Faules* de Jean de La Fontaine,⁵¹⁸ fou una peça clau en la Renaixença nord-catalana i en la vida del nostre traductor. Blazy, just després de la seva ordenació el 24 de maig de 1902, fou vicari d'Arles de Tec, la parròquia d'on Caseponce era rector, tot i que només hi estigué prop d'un any. Segons sembla, Caseponce fou la baula que uní Alcover i Blazy.

Caseponce apareix citat diverses vegades al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* i se'l relaciona amb Blazy. D'una banda, s'explica que Blazy era el vicari de Caseponce a Arles —(BDLC XII, novembre-desembre de 1921, 150. N. 5)—. Segons aquest passatge, fou Caseponce qui els posà en contacte i, fins i tot, recomanà el nostre traductor com a corresponsal per a la Catalunya del Nord. D'altra banda, al *Bolletí* s'afirma que acudiren junts al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana —(BDLC III, octubre-novembre de 1906, 134. N. 7)— amb d'altres intel·lectuals francesos: «el dia 13, Mn. Caseponce Rector d'Arle, Mn. Blazy Rector de Noedes (Conflent), En Pere Vidal y En Juli Delpont de Perpinyà, N'Amadeu Pagès, professor del Liceu de La Rochelle». En el mateix número (BDLC III, ... 235. N. 7), es fa un *compte-rendu* de les notícies de *La Il·lustració Catalana* sobre el Congrés, aparegudes els dies 14 i 21 d'octubre. Pel que sabem, en el número d'aquest darrer dia aparegueren retrats d'alguns congressistes, entre ells els d'Alcover, Costa i Llobera, Pere Vidal, Mn. Caseponce, Juli Delpont, Pompeu Fabra o Mn. Blazy.

b) Juli Delpont

En referència a la relació entre Juli Delpont i Blazy, només en tenim un testimoni documental, la postal que, com ja s'ha dit, Blazy, Roura Barrios i Delpont enviaren a Mistral des de l'Ateneu Barcelonès durant el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. És una postal impresa amb motiu d'aquest Congrés (document 270,4). Com ja hem explicat, al revers de la postal —de 14 d'octubre de 1906— hi ha una felicitació i una salutació dirigida a Mistral pel nomenament d'aquest com a

---

⁵¹⁸ Les versions de La Fontaine van servir com a bibliografia per al DCVB.

«president de honor d'aquest congrés».⁵¹⁹ Tot i així, hi ha altres informacions que fan pressuposar que coincidiren en diverses ocasions. Per exemple, com ja hem vist, Blazy i Delpont arribaren plegats a Barcelona per assistir al Congrés suara citat.

c) Altres contactes

Entre la correspondència solta, proporcionada per la néta de Pierre Blazy, Marie Jeanne Blazy, hi ha una postal de mossèn Franz Joseph Buchegger enviada a Blazy des de Balgach (Suïssa) el 25 de juny de 1926. Buchegger li explicà que ja havia acabat la traducció de la seva obra pietosa sobre Bernardeta Soubirous.⁵²⁰

Hi ha també dues cartes del Vaticà. La primera —de Benet XV— de 16 de desembre de 1920 i la segona —de Pius XI— de 4 de maig de 1922. En ambdues cartes s'expressa a Blazy la gratitud del Sant Pare per la «*Garde Eucharistique*», que havia establert feia poc a la seva parròquia. Les cartes van dirigides a «M. l'abbé JEAN BLAZY / Curé de N. D. de Corneilla de Conflent / Perpignan». Cal tenir present que aquest tipus de cartes vaticanes són convencionals i s'adreçaven a qualsevol que hagués enviat alguna cosa a Roma o que fes alguna tasca pastoral fora del normal (la «*Garde*», per exemple).

Anys més tard, en una carta de 17 de febrer de 1933, el bisbe de Nîmes comunicava a Blazy que no li atorgava la distinció de «chanoine honoraire» per a la qual sembla que era candidat. Aquesta distinció anà a parar a un altre capellà per l'edat i per la trajectòria i s'oferí la «Croix de Notre-Dame» a Blazy com a compensació. A part, s'ha localitzat l'esborrany de la carta en què Blazy responia a la comunicació del bisbe de Nîmes. També cal esmentar tres postals de 1917 que Blazy envià als seus pares mentre estava al front. Pel que sembla, el traductor fou mobilitzat als Vosges en un hospital militar.

Igualment, hi ha dues postals enviades per J. Fag (?) —se'n desconeix la identitat— al nostre traductor. En la primera, de 24 de febrer de 1907, li comunicava que li trametia la «gran revista mensual “Empori”»⁵²¹ orgue de l'alta

---

⁵¹⁹ El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

⁵²⁰ Buchegger la girà a l'alemany el 1925 i es publicà l'any següent a Sarnen sota el títol de *Die selige Bernadette Soubirous*. El mata-segells és il·legible.

⁵²¹ Cal tenir en compte que *Empori* es publicà els anys 1907-1908 i que fou dirigida per Josep Carner.

intelectualitat catalana». Segons sembla, a aquest autor se li havia encomanat la redacció d'una lletra per a un himne de la revista, que posteriorment es musicaria. El mateix autor d'aquesta postal, n'escrigué una altra a finals de 1907 —el matala-segells era del 28 de desembre de 1907— per desitjar-li un bon any i per demanar-li «els datos [...] que crech precisos a fi de cumplir acertadament ab vostres desitjos».

3.5. AGUSTÍ VASSAL

3.5.1. Biografia

Agustí Vassal (Perpinyà, 1860 - ?) fou un banquer, escriptor i militant catòlic de Perpinyà. Admirador de Verdaguer, fou l'impulsor d'*Eucarístiques*, obra pòstuma del poeta. Vassal la publicà a Barcelona el 1904⁵²² en edició bilingüe, traduïda per ell mateix. És especialment rellevant la seva aportació al corpus biogràfic del poeta: *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses œuvres, sa mort*,⁵²³ un volum força divulgatiu que conté bona part de la correspondència que el poeta intercanvià amb Vassal i que el biògraf utilitza com a fil conductor del volum.

A mode de precisió, cal no confondre Agustí Vassal amb l'erudit rossellonès, Charles Vassal-Reig —interessat en la història del Rosselló al segle XVII— que el 1934 publicà un treball molt semblant al d'Agustí Vassal: «Verdaguer et le Roussillon (Souvenirs de trentenaire)⁵²⁴ 1904-1934».

3.5.2. Agustí Vassal, traductor i difusor de Verdaguer

Eucarístiques

En referència a la traducció d'*Eucarístiques* per part de Vassal, és el mateix torsimany qui relata l'intercanvi epistolar amb Verdaguer primer en un article a la revista *L'Âme Française* l'octubre de 1902 (núm. 10), escrit amb tota probabilitat arran de la mort del poeta, i, posteriorment, en la «Gènesi de les *Eucarístiques*»⁵²⁵ —la traducció i ampliació de l'article de 1902—. En aquests textos es troben, transcrits, un bon nombre de cartes —algunes incompletes— que Verdaguer envià al nord-català entre el gener de 1897 i el gener de 1901 amb motiu de la gestació d'*Eucarístiques*, nascuda de la petició de Vassal a Verdaguer per tal que escrivís alguna composició sobre la llegenda de les Santes Hòsties de Pesillà de la Ribera.

---

⁵²² Barcelona: Tipografia de L'Avenç, 1904.

⁵²³ Perpinyà: Impr. de Barrière, 1913. Curiosament, aquest vol. es pot consultar complet i digitalitzat per mitjà de la pàgina Gallica de la BnF.

⁵²⁴ Segurament els 30 anys de la publicació d'*Eucarístiques*. L'article fou publicat al vol. LVIII (1934), p. 107-135 del butlletí de la SASLPO. Per a més informació, veg. VILA, Pep. «“Vora la mar” (1884) i “Els dos campanars” (1934): dos poemes de J. Verdaguer traduïts al francès». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 485-504.

⁵²⁵ A: VERDAGUER, Jacint. *Eucarístiques*. Barcelona: L'Avenç, 1904, p. XIV-XXIX.

Les missives també apareixen a la biografia que Vassal publicà sobre el poeta català: *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses oeuvres, sa mort*.

Segons Vassal, el desembre de 1896 va adreçar una súplica al poeta per tal que l'autor de *L'Atlàntida* escrigués un poema sobre les Hòsties. Sembla, pel que explica el nord-català, que «un Evêque illustre» ja hi havia dedicat una composició però això no els semblà suficient. Verdaguer acollí la seva petició i tres o quatre dies després van rebre el poema «Lo Sol de Pezillà», per intermediació de Juli Delpont que era a Barcelona i havia recollit el poema de mans de Verdaguer.

Vassal reproduïx en l'article algunes de les cartes, en versió original i traducció francesa, que el poeta li féu arribar durant el procés creatiu de «Lo Sol de Pezillà» i, posteriorment, del volum *Eucaristiques*. En la primera missiva de la qual Vassal dóna compte, de 12 de gener de 1897 (EJV, vol. X, carta 1258), Verdaguer li explicava que «los quatre versos ab que respongui a vostra honrosa invitació me sortiren d'un raig lo dia de Nadal y son los unichs que he escrits fa molt temps. [...] Un de mos somnis es escriure un llibret sobre'l misteri de la Eucaristia.» A més, el poeta deixava llibertat a Vassal per acabar de perfilar alguns aspectes lèxics del poema.

Tenint en compte aquest desitg de Verdaguer i el fet que el poeta —atribolat com estava pel conflicte amb el marquès de Comillas i el bisbe de Vic— no havia escrit res des de feia temps, Vassal no dubtà en animar-lo a escriure sobre l'Eucaristia en una carta no datada que reproduïx al citat article de *L'Âme Française*:

Fasse Jésus-Christ que ce beau rêve-devienne une magnifique réalité. [...] Aucun poète n'a chanté si beau sujet. [...] Nul plus que Vous n'est digne de le chanter, ô prêtre de Jésus-Christ. Donnez-nous bientôt ce chef-d'oeuvre de foi et d'amour.

El 12 d'abril de 1897 (EJV, vol. X, carta 1271) Verdaguer agraià a Vassal l'enviament d'uns opuscles amb la traducció de «Lo Sol de Pesillà» publicada per Latrobe a Perpinyà sota el títol *Hommage aux Saintes Hosties de Pézilla*. El setembre d'aquell any Agustí Vassal presentà una comunicació sobre el misteri de les Santes Hòsties de Pesillà⁵²⁶ al Desè Congrès Eucarístic Internacional celebrat el

---

⁵²⁶ Es tracta de la preservació, considerada miraculosa, de cinc hòsties durant la Revolució francesa — caracteritzada per un fort anticlericalisme—.

1897 a Paray-le-Monial, tal com es pot constatar en el volum d'actes, on va incloure la traducció de Pepratx de «Lo Sol de Pesillà».⁵²⁷

La primera quinzena d'abril de 1898, (EJV, vol. X, carta 1336) Verdaguer degué respondre una carta a Vassal en la qual li devia preguntar sobre la restitució de la llicència per dir Missa. El poeta demanava a Vassal que fes arribar el seu condol a Pepratx, que acabava de perdre la filla i li comentava que no sabia quan estaria prou tranquil per escriure alguna cosa sobre l'Eucaristia.

A finals d'abril de 1898 Verdaguer (EJV, vol. X, carta 1338) rebé una nova missiva de Vassal, que li comunicava que havia parlat amb Juli Delpont que li havia donat noves del poeta. Vassal no amagava la seva alegria per la intenció de Verdaguer d'escriure sobre l'Eucaristia i, després de parlar amb Pepratx (que ja havia enviat llibres de temàtica eucarística al poeta), Vassal li féu algunes recomanacions bibliogràfiques sobre el tema. Ultra això, Vassal comunicà al poeta que havia participat en el Congrés Eucarístic de Paray le Monial on havia presentat «Lo Sol de Pesillà» traduït per Pepratx al francès i, per últim, li demanà si aniria a Perpinyà aquell octubre, segurament per beneir la capella al Jesús Infant de Praga. Verdaguer no hi aniria fins al mes de desembre.

Sembla que Vassal fins i tot parlà de la voluntat de Verdaguer d'escriure un poema sobre l'Eucaristia amb Delpont amb l'esperança que el projecte s'acabés materialitzant. Sigui com sigui, el 27 d'agost de 1898, (EJV, vol. 10, carta 1350) Verdaguer contactà novament amb Vassal per comunicar-li les dificultats que experimentava per escriure un poema complet i per demanar-li alguns llibres que li podrien servir per inspirar-se o informar-se. No seria un poema únic sinó un conjunt de petits poemes.

M. Delpont haurá parlat á V. ab massa benevolencia de mos pobres escrits eucaristichs.

No n'he pas escrit, ni'n so capas d'escriure un poema, y sols unes quantes poésies. Una d'elles es *Lo Sol de Pezillá* que per cert es més obra de V. que meva, y tal volta per axó, les altres poésies ses companyes, temo que li seran inferiors.

---

⁵²⁷ DIVERSOS AUTORS. *Dixième congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*. Autun: Imprimerie Dejussieu, 1898, p. 405-407.

Faré solament, si á Deu plau, ma humil cansó à la Sagrada Eucaristia, mes no será pas cansó de rossinyol, sinó de cigala, y de cigala vella y esmortida per los frets del hivern de la vida.

El 14 de setembre de 1898 (EJV, vol. X, carta 1352) escrivia a Verdaguer després d'un pelegrinatge a Lurdes i li comunicava, novament, la seva alegria pel fet que el poeta treballés en un tema com el que Vassal li havia recomanat. El nord-català, a més, envià als seu amic català tot un compendi de publicacions que li podien ser d'utilitat per inspirar-se.

Per una carta de 23 de setembre (EJV, vol. X, carta 1353) sabem que el poeta contactà amb Vassal per fer-li saber que començava a treballar en els seus poemes eucarístics. El 21 de desembre de 1898, Vassal respongué al poeta (EJV, vol. X, carta 1361) per expressar-li la seva alegria per haver-lo pogut veure a Perpinyà fent missa amb motiu de la inauguració de la capella de Jesús Infant i visitant les Santes Hòsties de Pesillà juntament amb mossèn Pepratx, nebot de Justí Pepratx i de mossèn Isart, rector del petit seminari de Sant Lluís.⁵²⁸ Com en altres cartes Vassal demanava misses a Verdaguer i li enviava un xec, segurament per pagar-li les misses, a través del banquer Agustí Manaut. Com a resposta a aquesta carta, el 31 de desembre de 1898 (EJV, vol. X, carta 1362) Verdaguer enviava a Vassal algunes estrofes d'un dels seus poemes eucarístics que el nord-català li havia demanat per poder-les enviar a un poeta de Caen. Desconeixem el nom del poeta i el títol del poema que Verdaguer envià al nord-català.

Vassal contactà de nou amb el poeta l'1 d'abril de 1899 (EJV, vol. X, carta 1374) per agrair-li l'enviament de *Montserrat. Llegendari. Cansons. Odes* [sic.] i fer-li arribar l'article «Un miracle de Saint Antoine de Padoue à Perpignan» publicat anònimament al núm. de 3 de febrer de 1894 de *La Semaine Religieuse* de Perpinyà. El 17 de maig d'aquell any (EJV, vol. X, carta 1381) Verdaguer regraciava el text que li havia enviat amb l'anterior missiva i li feia arribar el seu poemeta «Santa Eulària».

Encara, l'11 de juliol de 1899 (EJV, vol. XI, carta 1386) Verdaguer li féu saber que tenia intenció d'acabar els seus poemes sobre el «Santíssim Sagrament» i, a més de l'habitual intercanvi de llibres sobre l'Eucaristia, el poeta remeté a Vassal

---

⁵²⁸ Veg. EJV, vol. X, carta 1362, n. 1.

el poemet «Miracle dels peixets».⁵²⁹ Sobre aquest mateix poema, el català agraïa a Vassal, en una carta de 9 d'octubre d'aquell any (EJV, vol. XI, carta 1392) les observacions que aquest li féu. Amb tot, l'obra no avançava i el 31 de desembre de 1899 Verdaguer constatava que, tot i haver poetitzat un parell de miracles, «no he tingut pas cap inspiració». Igualment, el 9 d'agost de 1900 (EJV, vol. XI, carta 1417) Verdaguer reconeixia a Vassal que «So vell, estich en una mar de tribulacions que no m dexan pensar ni escriure y menos cantar [...] Tantes y tant cruets tempestes m'han xafades totes les flors del meu hort y m'han dexat sense un brot de poesia.» Tot i que el poeta estava en plena creació de *Flors de Maria*, que sortiria l'abril de 1902, ja responia a Vassal algunes preguntes sobre el preu que podria costar una edició d'*Eucarístiques*. El desembre de 1900 (EJV, vol. XI, carta 1429) Verdaguer ja havia tirat endavant els poemes i es plantejava la possibilitat de publicar-los en tres o quatre llibrets o en un d'únic. A més, valorava la idoneïtat d'incloure a l'obra una biografia de sant Pasqual Bailón.

Vassal li respongué que preferia un volum sencer i en la darrera carta del poeta al nord-català —de 3 de gener de 1901 (EJV, vol. XI, carta 1436)—, el primer li comunicà que acceptava la seva recomanació:

Sortiran totes plegades, mes axo será quan Deu voldrá; puix per ara estich destorbat y la obra no está prou feta encara. Aquell la acabe per qui (ó en honor de qui) fou comensada.

Vassal i Verdaguer es veieren per darrera vegada durant el funeral de Justí Pepratx el desembre de 1901, moment en el qual el poeta confià el manuscrit de les *Eucarístiques* a Vassal i Delpont.

Mort el català, Vassal descrivia aquests poemes verdaguerians, no publicats en el moment donar l'article de *L'Âme Française*, com a «une poésie plus qu'humaine, ce sont des chants et des enchantements célestes comme les Séraphins doivent entendre lá-haut» i donava alguns fragments dels quals oferia una traducció abreujada en prosa.

L'edició d'*Eucarístiques* veié la llum a Barcelona un any i mig després. En la portada interior figura el títol *Eucarístiques. Obra póstuma de Jacinto Verdaguer*.

---

⁵²⁹ Aquest poemet, sobre un miracle a Alboraià (València), fou inclòs a *Eucarístiques*. Veg. EJV, vol. XI, carta 1386, n. 5.

Publicades segons desitj del autor y traduhides al francés per Agustí Vassal. El volum, de LXII + 352 pàgines, contenia una carta del bisbe Juli Carsalade du Pont, un article extens de Vassal («Gènesi de les *Eucarístiques*») i un prefaci de Pere Palau González de Quijano.⁵³⁰ Les versions catalana i francesa dels poemes es dóna acarada.

*Sant Francesc / Caritat*⁵³¹

En les obres on s'inventarien les traduccions de Verdaguer,⁵³² se sol atribuir l'autoria de la versió francesa de *Sant Francesc* —tal com s'indica a la portada de l'obra—, a «Frère Bonaventure Tertiaire», sense més detalls. Tot i així, si es fa una anàlisi minuciosa més enllà de la portada, podem atribuir aquesta traducció —amb poc marge de dubte— a Agustí Vassal, que probablement optà per aquest pseudònim en honor a sant Bonaventura, destacat teòleg i místic franciscà. L'adjectiu «Tertiaire» —«terciari» o «tercerol», en català— ens indica que el traductor pertanyia al Tercer Orde de Sant Francesc o Orde Franciscà Seglar, fundat pel mateix sant per tal que els laics poguessin participar dels ideals franciscans.⁵³³

Mai fins ara traducció de *Sant Francesc* s'havia atribuït al perpinyanès. L'única referència a l'autoria real de la traducció la trobem a l'article «Agustin Vassal et les dernières œuvres de Verdaguer» de l'«Abbé» Bonafont —felibre— que es publicà a la *Revue Catalane* de 15 de març de 1917. En aquest text Bonafont es preguntava: «Quelles raisons peuvent-elles avoir déterminé M. Vassal à nous donner en prose [sic.]⁵³⁴ les *Eucharistiques* et *Saint François*?»

---

⁵³⁰ (Puerto Rico, 1853 – Barcelona, 1928) Fou un poeta nascut a Puerto Rico de pares catalans, autor d'una versió espanyola inèdita de les *Eucarístiques*, conservada a la Biblioteca de Montserrat com a manuscrit 1276.

⁵³¹ *Saint François... Charité. Traduit du catalan par Frère Bonaventure Tertiaire.* Tournai: Casterman, 1905.

⁵³² Veg. BOHIGAS, Pere. *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945). Catálogo de la Exposición Conmemorativa (3-28 de mayo de 1945).* Barcelona: Diputación Provincial de Barcelona. Biblioteca Central, 1946. I JORBA, Manuel. (et al.), *Jacint Verdaguer: (1845-1995): 150 aniversari.* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, 1995. I VERDAGUER, Jacint. *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarner.* Barcelona: Ariel, 1964.

⁵³³ Verdaguer dedicà el llibre «Als Terciaris del Patriarca Sant Francesch. Lo derrer y més inútil de sos germans. Jacinto Verdaguer, Pvre.». L'obra sortí el 3 d'octubre de 1895 en ple apogeu del «Cas Verdaguer», en què es qüestiona l'equilibri mental del poeta.

⁵³⁴ Recordem que es tracta de versions en vers.

El volum de *Sant Francesc*, traduït en vers, s'enceta amb la petició de censura eclesiàstica per part de Vassal datada el 6 de febrer de 1905 i adreçada al bisbe de Perpinyà (Llenguadoc-Rosselló) —Carsalade Du Pont—:

Il m'a paru plus convenable et plus avantageux de vous adresser, à Saint-Martin du Canigou, ma supplique pour l'*Imprimatur* de ma traduction française du poème de saint François de Verdaguer, que Votre Grandeur a bien voulu me promettre.

En la mateixa carta, Vassal no s'està d'explicar que aquesta traducció suposa «glorifier le génie catalan». Després d'aquesta primera missiva, segueix l'*imprimatur* o llicència eclesiàstica per a la publicació de la traducció —datada dos dies després i signada pel bisbe Carsalade—. En aquesta carta, el bisbe expressa la seva satisfacció per la iniciativa de traduir al poeta —a qui descriu com a «notre saint et regretté ami»— i tramet al traductor el seu desig que la seva versió pugui «faire aimer d'avantage notre cher et grand poète!». Cal recordar que Verdaguer havia traspasat tres anys abans.

Abans d'entrar en la traducció, hi figura una dedicatòria de Frère Bonaventure [Vassal] al caputxí Exuperi de Prats de Molló, en aquell moment ex-provincial, ex-procurador general de l'Orde dels Frares Menors Caputxins i, segurament, responsable de la publicació seriada —*Une Conférence par Mois*— que publicà la traducció en forma de suplement. Cal tenir present que Exuperi de Prats de Molló, en la carta de 25 de setembre de 1895 (EJV, vol. IX, carta 1133) parla de la possibilitat de girar al francès alguns poemes de *Sant Francesc*.

Bonaventure [Vassal], en la seva dedicatòria, lloava el poeta i el posava a l'alçada de poetes franciscanistes, tals com Lope de Vega o Jacopone de Todi. El caputxí —Exuperi de Prats de Molló— agraiïa, al seu torn, la dedicatòria i s'alegrava que Verdaguer hagués sabut retratar amb tanta precisió i força la vida de Sant Francesc d'Assís. El volum es clou amb la signatura de Vassal tancant la traducció: «Agustin Vassal, Chevalier de Saint Grégoire le Grand. Traduxit. 17 septembre 1904. En la fête de l'Impression des stigmates de Saint François.» No hi ha, doncs, dubte possible que el tal «Fra Bonaventure» era un pseudònim de Vassal.

El volum, de 96 pàgines i amb traducció en vers, fou imprès i publicat per Casterman l'any 1905. Recordem que Casterman —editor d'origen belga establert

a Tournai, que entrà al mercat francès el 1857— es dedicà durant el s. XIX a la publicació d'obres religioses.

Altres traduccions

Cal deixar constància del fet que Vassal, a més de les obres esmentades, presentà diverses comunicacions en congressos europeus. La primera fou una comunicació sobre el misteri de les Santes Hòsties de Pesillà⁵³⁵ al Desè Congrès Eucarístic Internacional celebrat el 1897 a Paray-le-Monial, tal com es pot constatar en el volum d'actes, on va incloure l'original i la traducció de Pepratx de «Lo sol de Pesillà».⁵³⁶ Encara en presentà dues més al Congrès Marial de Friburg (Suïssa) celebrat del 18 al 21 d'agost de 1902: «La Vierge Marie d'après le Dante» i «La Vierge Marie d'après Verdaguer». Ambdós textos es publicaren en forma d'opuscle⁵³⁷ l'any 1903 a l'Imprimerie C. Migault et Cie. de Blois. En l'apartat dedicat a Verdaguer (p. 15-23), es pot llegir, per començar, un mínim esbós biogràfic del poeta datat de dos de juliol de 1902 que posa especial atenció en l'obra mariana de Verdaguer, *Montserrat* [sic.], *Roser de tot l'any* i *Flors de Maria*. Per exemplificar el tractament que dona Verdaguer a la Verge Maria en la seva obra, Vassal es val de diversos poemes de *Roser de tot l'any* —«Vigília de l'Assumpció de nostra Senyora» i «La Coronació de Maria»— i *Montserrat: llegendari, cançons, odes* —«A la Verge de Montserrat»— que presenta acarant la versió original amb la seva corresponent traducció francesa en vers, d'altra banda força ajustada.

---

⁵³⁵ Es tracta de la preservació, considerada miraculosa, de cinc hòsties durant la Revolució francesa — caracteritzada per un fort anticlericalisme—.

⁵³⁶ DIVERSOS AUTORS. *Dixième congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*. Autun: Imprimerie Dejussieu, 1898, p. 405-407.

⁵³⁷ *La Vierge Marie d'après le Dante et d'après Verdaguer*. Blois: Imprimerie C. Migault et Cie., 1903.

3.6. JULI DELPONT

3.6.1. Biografia

Juli Delpont (Ceret, 1865 – Perpinyà, 1924) fou un actiu poeta i escriptor, així com també director de la revista *Muntanyes Regalades* i col·laborador de la revista *L'Atlàntida*. Signà, sovint, amb el pseudònim Lluís Pellisser.⁵³⁸ El 1896, segons Casacuberta i Torrent i Fàbregas (EJV, vol. X, carta 1221, n. 1), viatjà a Barcelona. És autor del recull de poemes *Les terres de llengua catalana* (1905) i de les antologies *Flors rosselloneses* (1902) i *Refilets* (1904). Escampà nombrosos articles sobre autors catalans, entre els quals Verdaguer. Entrat el segle xx, el 1915, s'enemistà amb Antoni M. Alcover pel desacord del primer amb les *Normes ortogràfiques*. Així ho explica Lluís Bonet a l'article «Lluís Pastre (1863-1927): Un mestre d'escola *Gavatx*, laic i catalanista al Rosselló»:

Juli Delpont (1866-1923), còmplice de Lluís Pastre als inicis de la *Revue Catalane* (1907-1921) de Perpinyà, ultrapassà, el 1920, la burleria folklòrica. Arran de la publicació per Lluís Pastre de *La langue catalane enseignée par la méthode des doubles textes*, Juli Delpont renovà, a la revista *Montanyes Regalades*, els atacs violents (VERDAGUER 2002) que ja havia proferits el 1917 en contra de Carles Grandó (1889-1975) i de Lluís Pastre, tots dos favorables a les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.⁵³⁹

3.6.2. Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors

Totes les cartes de Juli Delpont a Verdaguer que es conserven es poden consultar als volums X i XI de l'EJV. En la primera, de 2 de juny de 1896 (EJV, vol. X, carta 1221),⁵⁴⁰ Delpont comunicà al català que s'havia publicat la seva «traducció del viatge á *Terra Santa*» i que li n'havia fet arribar un exemplar uns dies abans. Així mateix, li demanà un foto i li explicà tot el procés traductiu:

---

⁵³⁸ Veg. VALLS, Miquela. «De pseudònims a la vida literària nord catalana». A: *Onomàstica a la Catalunya del Nord*. Perpinyà: ICRESS, Presses de l'Université de Perpignan, 1997, p.193-215.

⁵³⁹ *Llengua & Literatura*, 22 (2011-2012), p. 13-38. Per a la citació veg. la p. 16. Quant a la referència (VERDAGUER 2002), Bonet indica, literalment, el següent: VERDAGUER (2002): Pere Verdaguer, «Història d'una ruptura nord-catalana greu: la revista “Muntanyes Regalades”», *Revista de Catalunya*, núm. 176 (setembre), p. 112-130.

⁵⁴⁰ Aquesta missiva fou publicada pel P. Monjas en la segona edició dels seus *Documentos inéditos*, p. 445. (MONJAS, Manuel P. *Documentos inéditos acerca de Mosén Jacinto Verdaguer*. Palma de Mallorca: A. Sabater: 1935.) Es tracta d'una còpia autògrafa de Verdaguer. Verdaguer, segons les anotacions de Casacuberta i Torrent i Fàbregas a aquesta carta, degué fer a mans la carta al redactor de *L'Atlàntida* on, el 15 de juny de 1896, aparegué una recensió de la traducció del Delpont.

Ara fa l'any que visch ab la companyia literaria de vosté, traduhint lo llibre, l'escribint, lo relligint y l'imprimint; tinch d'afegir que tot aqueix treball no m'ha dat que contento y alegría, y que'l seu llibre m'ha fet estimar encare més á Vosté y á la patria catalana.

Sols esperi are que los rossellonesos fassin bona cullida á n'aquesta sensilla traducció, mostrant aixís simpatia pera Vosté, que Deu ajudi á pujar per la vall d'amarguras qu'es lo camí de la vida.

Delpont, tal com indica a la carta contactà amb Verdaguer per intermediació de Justí Pepratx, que li donà l'adreça del poeta. La traducció, titulada *En Terre Sainte*,⁵⁴¹ era la versió francesa de *Dietari d'un Pelegrí a Terra Santa*. El volum fou editat per Josep Payret i contenia les mateixes il·lustracions que l'original català.

D'aquest mateix any és encara una altra missiva, incompleta, de Verdaguer a Delpont de la qual no coneixem la data concreta (EJV, vol. X, carta 1257) i en la qual el poeta, en plena crisi personal, intenta justificar la situació en la qual els seus enemics l'han posat.

El 15 de febrer de 1898 (EJV, vol. X, carta 1322) el nord-català, assabentat que el poeta ja podia dir missa, contactà amb Verdaguer per felicitar-lo. Delpont havia sabut la notícia i l'havia comentada amb Pepratx. Al final de la carta, Delpont incloïa una postdata on feia saber al poeta que havia visitat tots els llocs que es mencionaven a *Canigó* i que havia presentat un treball sobre el poema a la Societat Literària de Perpinyà que s'insertaria al *Bulletin* de la SALSPO. Donat que d'entre els llocs que citava el poeta en l'obra *Mirmanda* era el més desconegut, Delpont li demanà informació per poder-ne fer un treball. El folguerolenc li respongué poc després en una lletra de 22 de febrer (EJV, vol. X, carta 1326) on li expressà l'alegria pel fet que se li havien restituit les llicències per dir missa i li indicà una possible font de la informació sobre *Mirmanda*: uns volums de la Societat Filomàtica de Perpinyà.⁵⁴²

A mitjans d'agost de 1898 (EJV, vol. X, carta 1347) Verdaguer envià una carta a Delpont alegrant-se del fet que aquest darrer estudiés els indrets on s'havia desenvolupat *Canigó*. A més, sembla que Delpont havia enviat notícies de Pepratx

---

⁵⁴¹ VERDAGUER, Jacint. *En Terre Sainte*. Perpinyà: Josep Payret, 1896.

⁵⁴² Casacuberta i Torrent i Fàbregas donen informació precisa de quina pot ser la font en la n. 3.

al poeta i Verdaguer li ho agraià. Per últim, el poeta li expressava el desig de visitar les contrades canigonenques durant la visita que tenia prevista a Perpinyà per a la inauguració de la capella del Jesús Infant de Praga a les darreries d'aquell any. Verdaguer, però, s'hagué d'accontentar amb una visita al Palau dels Reis de Mallorca acompanyat per Delpont. La carta aparegué publicada de forma incompleta a l'estudi «Mossen Jacinto Verdaguer» al volum XLIV del *Bulletin de la Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*. En el mateix article aparegué un altre fragment d'una missiva d'11 de setembre de 1901 (EJV, vol. XI, carta 1467) en la qual el poeta, a més de comentar alguns aspectes de folklore rossellonès, agraià a Delpont que hagués donat records al bisbe Carsalade i als seus amics nord-catalans.

El gener de l'any següent (EJV, vol. XI, carta 1478), el català tornava a contactar amb Delpont per donar-li les gràcies per l'article que havia publicat per al difunt Pepratx i anunciar-li que ell també havia escrit algunes ratlles sobre l'enterrament. Verdaguer es refereix a l'article que donà a *Lo Pensament Catalá* el 5 de gener de 1902 i que s'ha citat en parlar de Pepratx. La carta, també incompleta, aparegué a l'estudi de Delpont suara citat «Mossen Jacinto Verdaguer».

La darrera de les cartes que es conserva de la correspondència entre Delpont i Verdaguer és de maig de 1902 (EJV, vol. XI, carta 1485). Delpont convidava el poeta al Rosselló amb un poema que aparegué publicat al núm. 101 de *Catalunya Artística* (22 de maig de 1902) en un article titulat «Los rossellonesos a Mossén Jacinto Verdaguer» que també contenia una carta de Josep Falguère de la qual ja hem donat compte en parlar de l'intent de traslladar Verdaguer a Vernet per tal que hi passés els darrers dies. El mateix dia aparegué a *La Renaixensa* un altre poema de Delpont que evidenciava la decepció dels rossellonesos per la negativa de Verdaguer a traslladar-se a Vernet. Recordem que el manuscrit d'*Eucarístiques* fou lliurat per Jacint Verdaguer a Vassal i Delpont el dia de l'enterrament de Justí Pepratx a Perpinyà.

Juli Delpont és autor del pròleg (bilingüe francès-català i datat el setembre de 1903) d'un dels estudis crítics de referència sobre Verdaguer, ens referim al suara citat volum d'estudi *Essai sur l'«Atlantida» et le «Canigó» de Jacinto Verdaguer* d'Émile Leguiel (1904) on expressava el seu convenciment del fet que *Canigó* s'acabaria convertint en l'obra més important del poeta per davant de *L'Atlantida*.

Quina bona sort tingué aquí lo nostre poète! Ja qu'es d'aqueixa estada a La Preste que se li plantejà pel cor l'esplendoros poeme *Canigó*.

Sense contar qu'al meu entedrer, le Canigó serà l'obra capdal de Mossen Verdaguer; com mes irà, y mes me sembla que passará devant de *l'Atlantida*.
(p. vi)

Sabem d'altres traduccions de textos verdaguerians per part de Delpont. El març de 1901 apareixia a *L'Âme Française: revue sociologique et littéraire* de Perpinyà una traducció de «Les Barres de Sanch», de *Pàtria*, al francès i sense cap davantal ni preàmbul per presentar-la.⁵⁴³ Per últim, segons l'estudi que Ramon Gual publicà sobre *Canigó* el 2003,⁵⁴⁴ apareixen, el 1902, vuit estrofes d'«El Rosselló», en francès per Juli Delpont a la revista *La Clavellina* de Perpinyà.

---

⁵⁴³ VERDAGUER, Jacint. «Les Barres de Sanch / Les Barres de Sang». *L'Âme Française: revue sociologique et littéraire*, Perpinyà, març de 1901, p. 21-22. (Verd. 2-GFol. (Carpeta 1900-1901). Sense foliar)

⁵⁴⁴ VERDAGUER, Jacint. *Canigó: Llegenda del temps de la reconquesta*. Prada: Terra Nostra, 2003.

3.7. COSME GUIU: EXUPERI DE PRATS DE MOLLÓ

Com ja s'ha comentat, el caputxí Cosme Guiu, conegut amb el nom religiós d'Exuperi de Prats de Molló (Prats de Molló, 1837 – Mazamet, Llenguadoc, 1917) —procurador provincial de Tolosa i procurador general de l'Orde dels Frares Menors Caputxins a Roma— expressà a Verdagner, en una carta de 25 de setembre de 1895 (EJV, vol. IX, carta 1133), la seva voluntat de girar al francès *Sant Francesc*.⁵⁴⁵

Amb l'aparició de *Sant Francesc*⁵⁴⁶ aviat sorgiren nord-catalans interessats a traduir l'obra al francès. S'hi interessaren tant Justí Pepratx com el caputxí Exuperi de Prats de Molló.⁵⁴⁷ Aquest darrer donà el desembre d'aquell any el treball «Un grand poète tertiaire» sobre Verdagner a la revista mensual *L'Echo de Saint François et de Saint Antoine de Padoue* de Tolosa de Llenguadoc.⁵⁴⁸ L'article recollia la notícia de la publicació de *Sant Francesc* i oferia al lector la traducció en prosa francesa de: «A saint Bonaventure» i «26e setembre 1182». A més, el caputxí aprofitava per parlar de la «vénération» de Verdagner envers Sant Francesc, comentava el prefaci del poema i encoratjava l'escriptor català a resistir la prova que li havia estat posada, en al·lusió a les dificultats relacionades amb el «Cas Verdagner».

Finalment, com s'ha vist, fou Vassal qui emprengué la traducció de l'obra. Abans de la traducció, apareix una dedicatòria de Frère Bonaventure [Vassal] a Exuperi de Prats de Molló, en aquell moment ex-provincial, ex-procurador general de l'Orde dels Frares Menors Caputxins i responsable de la publicació seriada —*Une Conférence par Mois*— que donà la versió com a suplement. Cal tenir present que Exuperi de Prats de Molló, en la carta de 25 de setembre de 1895 (EJV, vol. IX, carta 1133) parla de la possibilitat de girar al francès alguns poemes de *Sant*

⁵⁴⁵ A l'EJV es pot llegir, també, una carta d'Exuperi de Prats de Molló a Verdagner de 29 de novembre de 1888. (EJV, vol. 6, carta 723). El nord-català felicitava Verdagner per *Lo Somni de Sant Joan* i lamentava no poder veure Verdagner més sovint.

⁵⁴⁶ F. M. «Barcilouno». *L'Aiòli*, Avinyó, 17 d'octubre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 15)

⁵⁴⁷ ANÒNIM. «[Sense títol]». *Correo Catalan*, Barcelona, 9 de novembre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 24)

⁵⁴⁸ *L'Echo de St. François et de Saint Antoine de Padoue*, Tolosa de Llenguadoc, desembre de 1895, p. 493-495. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 28-29)

Francesc.⁵⁴⁹ Així doncs, tot i que estigué implicat en la traducció en francès de *Sant Francesc* per part de Vassal, la seva aportació com a traductor es redueix a ben poca cosa.

Exuperi de Prats de Molló és autor d'una recensió biogràfica «Jacinto Verdaguer. Prêtre, du Tiers-Ordre de Saint-François» sobre el poeta que es donà en un dels volums de la publicació seriada *Une Conférence par Mois*, de la qual el nord-català era responsable. El text incloïa bona part del prefaci de Vassal a *Eucaristiques* i, en conseqüència, alguns fragments de poemes d'aquesta obra. Actualment, aquesta recensió es pot consultar integrada en un volum on es compilaren totes les conferències.⁵⁵⁰ Al final d'aquest mateix volum (p. 183-186) el caputxí inclou dues traduccions de poemes de *Sant Francesc* girades al francès per Vassal, es tracta de «Mort de Sant Francesc», «Funerals» i «Himne».

---

⁵⁴⁹ En referència a la carta citada tramesa per Exuperi de Prats de Molló a Verdaguer el setembre de 1895 és d'interès el fragment «Si yo me sintiese capaz ó si V. me acordase el honor de no juzgarme indigno, reclamaría de su amistad el honor de traducir en francés su poema seráfico [sic.]» on Exuperi de Prats de Molló expressa la voluntat de traduir *Sant Francesc* al francès. És també d'interès la n. 4 a aquesta carta. En aquesta nota, J.M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas comenten en què es materialitzà la voluntat de traduir Verdaguer d'Exuperi de Prats de Molló: «No ens consta que el P. Exuperi arribés a fer la traducció francesa del *Sant Francesc*. Al cap de poc publicà un article a «L'Écho de Saint François et de Saint Antoine de Padoue» de desembre següent, titulat *Un grand poète tertiaire*. Hi reproduïx dues poesies de Verdaguer traduïdes al francès en prosa, i diu: «Mossen Jacinthe Verdaguer, l'auteur de ses strophes embrasées, le grand poète catalan, est peut-être le premier poète descriptif de tous les temps. Certes il brûle dans le cœur l'amour qui a dominé toute la vie de saint François et qui l'a rendu semblable à Jésus-Christ crucifié.» Veg. EJV, vol. IX, carta 1133.

⁵⁵⁰ EXUPÈRE DE PRATS DE MOLLÓ, Fr. «Jacinto Verdaguer. Prêtre, du Tiers-Ordre de Saint-François». A: *Conférences*. París: Desclée, de Brouwer, 1904, p. 149-189.

3.8. ALTRES TRADUCTORS/DIFUSORS/CONTACTES FRANCESOS DE JACINT VERDAGUER

3.8.1. Pere Bonet i Rodolf Bonet

3.8.1.1. *Biografia*

Dels germans Bonet se'n sap ben poca cosa, a part del fet que Pere fou professor de retòrica al Petit-Séminaire de Prada de Conflent i que el seu germà, l'advocat i poeta Rodolf Bonet, s'inclou en la nòmina de traductors de Verdaguer. Pierre Bonet, A més de ser l'autor *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)* (1908)⁵⁵¹ —destacat pel fet de contenir passatges de la vida de Verdaguer i que s'escrutarà més endavant—, Bonet publicà estudis sobre Jean Anglade i Bousset —segurament el cardenal Jacques-Bénigne Bossuet—: *Vie et vertus de l'abbé Jean Anglade, diacre au grand séminaire de Perpignan (1849-1876), par M. l'abbé Bonet* (1892)⁵⁵² i *Bossuet moraliste* (1914).⁵⁵³

3.8.1.2. *Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors*

Segons l'article de Charles Bauby «Verdaguer à Prades» (aparegut al núm. especial que la revista perpinyanesa *La Tramontane* dedicà al poeta i que veié la llum el 17 de maig de 1945), Verdaguer féu coneixença de l'Abbé Bonet —Pierre Bonet— el juny de 1883 quan el català s'instal·là a Prada de Conflent, moment en el qual recorré tots els indrets que servirien d'escenari per a la seva epopeia canigonenca, de la qual, sempre en paraules de Bauby, «il a déjà établi le plan et composé quelques fragments». En realitat, l'estada de Verdaguer al Petit-Séminaire tingué lloc entre el 3 i el 7 de juliol de 1883.

D'aquella trobada, Bonet en deixà unes notes al volum *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*.⁵⁵⁴ Bonet —que signa com a «Chanoine honoraire, ancien curé-doyen d'Ille-sur-Tet. Curé-Archiprêtre de Céret»— explica que Verdaguer arribà a Prada de Conflent el juny de 1883 i demanà acollida al Petit

⁵⁵¹ *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*. Ceret: L. Roque, 1908.

⁵⁵² Perpinyà: C. Latrobe, 1892.

⁵⁵³ París: P. Lethielleux, 1914.

⁵⁵⁴ Veg. *op. cit.* a la n. 551. Fragments del text de Bonet també apareixen citats a CASACUBERTA, J. M. *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Barcelona: Barcino, 2002, p. 49-54.

Seminari. El poeta hi anava amb la voluntat de recórrer els voltants del Canigó i, com narra el prevere nord-català hi restà vuit dies. En el seu volum, Bonet fa referència a Verdaguer (p. 347-354) quan parla de Sant Climent de Reglella, un antic monestir emplaçat al municipi rossellonès d'Illa del Riberal. El prevere comença evocant la visita que feren junts a Reglella el mes de març de 1895 i alegrant-se del gran honor que Verdaguer li havia fet visitant-lo en un dels seus viatges al Rosselló. Conscient de la inclinació de Verdaguer vers les ruïnes d'edificis sagrats, entengui's la seva estima per les ruïnes de Sant Martí del Canigó, Bonet el conduí a Reglella.

És en aquest punt quan Bonet fa memòria de la primera trobada amb el poeta el juny de 1883 al *Petit-Séminaire de Prades* on Bonet era professor. Verdaguer, que s'hi presentà improvisadament, demanà alberg per uns dies i el *Chanoine Douffiagues*, arxiprest de Ceret li n'oferí. Segons narra Bonet, el mateix vespre de l'arribada de «l'illustre visiteur», just en acabar les classes, Verdaguer se'ls presentà. De fet, sembla ser que des del Petit Seminari ja en tenien notícia: «nous le savions couronné de gloire à l'instar des plus grands» i, com narra Bonet, abans d'anar al seu encontre, tots els nord-catalans experimentaren una gran emoció i una mena de por reverencial.

Bonet, ofereix una dilatada caracterització física del poeta però, destaca, per sobre de tot, la descripció dels aspectes que transcendeixen allò físic: «un perpétuel sourire tout voilé de mélancolie; doux, modeste, humble et qui ne paraissait avoir, en causant, qu'une préoccupation: atténuer l'éclat de son génie dont la flamme jaillissait, malgré lui, de ses yeux.» Per Bonet, els vuit dies —en realitat van ser cinc o sis— que el folguerolenc s'allotjà amb ells a Prada per estudiar els voltants del Canigó foren una magnífica oportunitat per conèixer un poeta que «ne voulait, disait-il, se servir de sa lyre que pour chanter les louanges de Dieu et les gloires de la Foi». Verdaguer, durant aquells dies aprofità per parlar amb Bonet sobre la seva concepció del que havia de ser un poeta:

[...] le rôle et la fonction du poète, tel qu'il le concevait ! « Aucun de vos poètes, si grands qu'ils soient n'a compris sa mission, nous disait-il: ni Victor Hugo, ni Musset; ni même Lamartine, malgré ses magnifiques envolées religieuses. La poésie est un sacerdoce ; tout poète est Prêtre. Pour moi, je voudrais avoir du génie, je voudrais être le génie de la poésie, pour la consacrer tout entière, comme de juste, au Christ. »

I, fins i tot, de la salut de la llengua catalana i de la seva voluntat de retornar-li la vitalitat perduda. Verdaguer arribà a encoratjar Bonet a aprendre el català, a qui envià —com reconeix Bonet—, un cop tornà a trepitjar terres catalanes, una gramàtica i un diccionari:

«La langue catalane, disait-il encore, est comme la jeune fille de l'Évangile. Elle n'est pas morte, elle n'est qu'endormie, Je voudrais être un de ceux qui la réveilleront. Pourquoi vous-même ne l'étudieriez-vous pas? Je vous enverrai un dictionnaire et une grammaire.»

Bonet prossegueix la narració dels seus records donant compte de l'excursió que emprengueren el 3 de juliol. El professor de retòrica del Petit Seminari havia promès una excursió extraordinària als seus alumnes amb motiu del seu sant i aquesta sortida es materialitzà en presència del poeta català. Acompanyats de Verdaguer es dirigiren a cap a les ribes del riu de Taurinyà, a la «*fontaine des Flageills*». Allí, en paraules de Bonet, «Le poète était transporté. La nature avait le don de le faire sortir de lui, de l'enivrer pour ainsi dire. Elle avait été sa première institutrice.» Bonet explica com la visió que tenia Verdaguer del Canigó l'hipnotitzava.

Il ne pouvait en détacher ses regards. « Voyez-le, nous disait-il, *vestit de blanc, com un capella apunt da dir missa.* » Il aurait voulu le mettre dans sa poche, l'emporter avec lui et le dresser, dans toute sa majesté, à Barcelone, en face de la fenêtre de son cabinet.

L'excursió continuà amb l'ascens a uns pedregars entre els quals discorria el riu de Taurinyà. Bonet i Verdaguer hi pujaren i, des d'allà dalt, Verdaguer, com explica Bonet, improvisà una llegenda que introduí a *Canigó* quasi sense modificacions. Verdaguer «s'était saturé «d'impressions»» i mai s'oblidà de Bonet, que en aquella època era professor de retòrica al Petit-Séminaire. En la vetlla del comiat del poeta folguerolenc, Bonet, llegí una poesia titulada «Au célèbre poète catalan Verdaguer. Hommage de reconnaissance et d'admiration».⁵⁵⁵ Uns mesos després, el 17 d'octubre de 1883 Bonet rebia una carta de Verdaguer que, fins ara, era pràcticament desconeguda. De fet, la missiva no estava recollida en cap dels

---

⁵⁵⁵ Veg. la n. 7 de la carta 370 (EJV, vol. IV). Aquesta missiva, de Pere Bonet a Verdaguer, fou tramesa al poeta el 21 d'octubre de 1883. Segons aquesta nota, una còpia autògrafa del poemeta «es troba a la Biblioteca de Catalunya, entre els papers de Verdaguer, ms. 114.» Aquest manuscrit, de divuit estrofes de quatre versos, està catalogat a la Biblioteca de Catalunya sota el títol «Improvisations» i està datat el 5 de juliol de 1883. [Ms. 114/1-31 f. 28-31].

volums de l'EJV ni formava part del Fons Verdaguer-Panadès. Bonet la reproduceix a les pàgines 352 i 353 dels seus *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*.

Carissim,

Tan mateix es hora d'escriure quatre ralles à vosté... de qui guardo tan dolso recorts. No es que l'hague oblidat, mes mon viatge d'estiu ha sigut molt llarch, y densà que estich de tornada (que fa poch dias) no he tingut un punt de repos. En esta petita Babilonia de Barcelona no solament n'os pot reposar, sino que no's pot escriure : lo temps sempre y curteja.

Mon viatge pels Pirineus fou molt felis ; cap contra temps tingue que valga la pena de contar, sino en Aulus, ahont anant a veure la cascade de Garbet, los douaniers me detingueren, fentme presentar al chef, qui'm digue que m'havian pres per un republica disfressat dels que anavan a moure la revolucio en Espanya. Il n'hi ha boucoup de ce gens la en Espagne, deya l'carabiner que'm menava à l'autoritat.

Res he pogut escriure desde llavors, sino esta cansoneta del sant Rosari, que no val la pena de llegir.

Quantas vegadas m'he recordat de vosté en esta temporada !. ... de nostre anada à la hermosa font dels Flageills ; del encantador cami (del rech) de sant Miquel , y sobre tot del Canigo que vey desda la finestra, y que no tornaré a veure fins Deu sab quan! Ditxos vosté, que la veu cada dia « coronada de plata y vestida de flors. » [...] ⁵⁵⁶

Veya vosté, en que li pot ser util eix seu sirvent y amich de cor.

Jacinto Verdaguer

La resposta d'aquesta missiva, tramesa al poeta el 21 d'octubre de 1883, està recollida al volum IV de l'EJV. (Carta 370). En aquest marc és on els anotadors de l'EJV ens ofereixen més pistes sobre la relació entre el poeta català i el capellà rossellonès tot i que, en no tenir la carta que s'ha transcrit per crear la correspondència, els anotadors incorren en petites imprecisions i errors. Es procedeix, doncs, a comentar alguns aspectes rellevants sobre els quals podem aportar noves notícies gràcies al fet d'haver pogut crear les dues cartes.

---

⁵⁵⁶ Sembla que en falta un fragment.

En la comunicació/resposta que Bonet trameté a Verdaguer, el prevere nord-català dóna les gràcies al prevere català per l'enviament del diccionari i la gramàtica que Verdaguer havia promès que li enviaria en acabar el seu viatge pirinenc. Cal recordar que Bonet, en el volum *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*, rememora l'episodi en el qual Verdaguer, animant-lo a aprendre el català li prometé l'enviament d'un diccionari i una gramàtica de la llengua catalana. Casacuberta i Torrent i Fàbregas, anotadors de l'EJV, hipotetitzaven, erròniament, que Bonet devia haver encarregat els dos toms a Verdaguer.

D'altra banda, Bonet remercia el poeta per l'enviament d'un poema dedicat. Casacuberta i Torrent i Fàbregas pensen que es pot tractar d'un volum de *L'Atlàntida*, tanmateix, Verdaguer comunica a Bonet que es tracta de: «esta cansoneta del sant Rosari, que no val la pena de llegir.». De moment no s'ha pogut identificar de quina composició es tracta però, per temàtica, es pot descartar, d'entrada, *L'Atlàntida*. Així mateix, Bonet demanava a Verdaguer si havia rebut al mes d'agost un número del diari *L'Espérance* on, Rodolf Bonet, el poeta i advocat germà del prelat, havia publicat una breu traducció de Verdaguer. Tenim constància que Rodolf Bonet es posà en contacte amb Verdaguer, des de Perpinyà, pel novembre de 1883 (EJV, vol. IV, carta 372).⁵⁵⁷ Fou a través del seu germà Pere que Rodolf tingué l'oportunitat de conèixer *L'Atlàntida*. Rodolf Bonet, després d'agrair-li retòricament el «plaer» que li havia causat la lectura de *L'Atlàntida*, demana al poeta que accepti a tall d'homenatge un intent de traducció d'un fragment del poema «Cristophe Colomb» que li adjuntava a la missiva.⁵⁵⁸

Reprement el fil de la carta de Pierre Bonet, aquest comunicava al poeta que tots els professors del Seminari Menor de Prada —i, en especial, ell— guardaven un gran record de la seva estada i el convidaven a tornar a Prada, un any més, —«Monsieur le Superieur me prie de vous le dire»— per recórrer els camins del Canigó. Bonet, així mateix, fa una alabança encesa de l'habilitat poètica de

---

⁵⁵⁷ Hi ha discordances en la interpretació de la data de la carta original, de Rodolf Bonet a Verdaguer. A l'EJV, on està recollida, consta com a data d'enviament el 10 de novembre de 1883, mentre que a l'*Inventari de manuscrits verdaguerians* que elaborà la Secció de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya el 2004, la carta està datada just deu dies després.

⁵⁵⁸ La traducció fou publicada, segons Rodolf Bonet, pel diari *L'Espérance*. De tota manera, no se n'ha pogut localitzar cap exemplar. Probablement es tracta de *L'Espérance: Journal catholique royaliste des Pyrénées-Orientales*, que aparegué a Perpinyà entre el gener de 1881 i el desembre de 1884. Malgrat tot, a la Biblioteca de Catalunya es pot consultar un autògraf de la traducció francesa de Bonet (Ms. 373/3 4. - 2 folis).

Verdaguer i l'equipara amb d'altres: «Comme St François d'Assise, en Ste Thérèse, la vue d'un oiseau, d'un brin d'herbe, d'un ruisseau, suffit pour éveiller en votre coeur le sentiment de ce divin concert; et votre âme s'exhale spontanément en stances poétiques.». Per acabar, Bonet fa saber al poeta que li ha enviat per via postal una capa que Verdaguer havia oblidat a Prada i li demana que li comuniqui el preu del diccionari i la gramàtica.

D'acord amb la nota 11 a aquesta missiva a l'EJV, a la BNC i a la mateixa carpeta on es conserva la carta, es preserva també una targeta sense datar. Reproduïm aquí, per donar un testimoni acurat de tota la correspondència entre Pierre Bonet i Verdaguer i per donar a conèixer un text relegat en nota al peu, el text de l'annotació:

A la Biblioteca de Catalunya, en la mateixa carpeta de la carta present,⁵⁵⁹ hi ha una targeta (núm. 8), sense data, amb el nom imprès «L'Abbé Bonet» i el següent text autògraf: «Bon any á Mossen Jacinto, el seu amich de cor. Les jours s'en vot, presses, rapides, / comme des flots emportés par les flots. / Heureux ceux qui du Ciel avides / dans le Seigneur mettent tout leur repos. / Lui seul demeure quand tout tombe; / mais pour ceux qui l'auront chanté / il fera germer sur leur tombe / les fleurs de l'immortalité.»⁵⁶⁰

Amb tot, malgrat que fins ara no se'n tenia constància, al Ms. 1529/164. f. 312 de la BNC es conserva una altra targeta de visita, també amb el nom imprès «L'Abbé Bonet», que tampoc figura ni a l'EJV ni al FVP i que es reproduïx a continuació:

+ Au chantre de l'Atlantide,/ L'Abbé Bonet, professeur,/ offre respectueusement ses voeux/ de bonne année et des meilleurs/ souvenirs./ (Rue de la République, Perpignan./ + Le Temps emporte tout dans sa course hâtive/ Seul le génie est excepté./ Voilà pourquoi tu reste; et, (...),⁵⁶¹ sur la rime./ Tu pense voir s'écouler son onde fugitive:/ La Muse te réserve á l'Immortalité. +

Des de l'intercanvi de les primeres cartes, com narra Bonet, ell i Verdaguer es retrobaren a Barcelona, a Perpinyà i a Illa, el maig de 1895, quan anaren d'excursió a Reglella a visitar unes ruïnes que el català escrutà amb atenció.

La darrera missiva datada de la qual es té constància entre Bonet i Verdaguer és de 14 de gener de 1886 (FVP, 683). La finalitat d'aquesta lletra era agrair al poeta

---

⁵⁵⁹ Ms. 114/33-43 f. 99.

⁵⁶⁰ Veg. (EJV, vol. IV, carta 370).

⁵⁶¹ Ací, un mot que no hem entès.

català l'enviament de *Canigó*; es tanca el cercle que s'inicià el 1883 amb l'estada de Verdaguer al Seminari Menor de Prada i les excursions per les contrades canigonenques. Tenint en compte que no ha estat mai editada, que és de difícil accés i que aporta informació prou rellevant per traçar la relació entre en nord-català i el folguerolenc, se n'ofereix, a continuació, la transcripció:

Bien cher Monsieur et ami,

Je ne sais comment vous remercier de vos bontés. Votre beau Canigó m'est arrivé en réponse à une pauvre carte qui n'avait d'autre prétention que de vous (...) ⁵⁶² que je ne vous oubliais pas, et quel souvenir durable de votre personne et de vos talents je gardais au fond du cœur.

Je lirai votre poëme avec bonheur, cher et éminent ami, d'abord parce qu'il vient de vous, et que, vous connaissant, je le juge d'avance très beau; puis parce qu'il chante ma patrie, ce majestueux et splendide Canigó, «tot vestit de blanc, me disiez vous un jour dans une lettre, com oun capella apunt de dir Missa». Vous avez signé votre dédicace «del Dia dels reys», et bien vous avez fait. C'est un vrai cadeau de roi, que vous me faites, et plus encore; car il y a là de la poésie, et de la plus haute : et la poésie n'est-elle pas divine, et la langue des dieux ?

Merci, encore une fois, cher Poète et ami. J'ai honte de vous parler en vile prose, comme je le fais: La poésie seule serait digne de vous, puis que vous-même la traitez si dignement. Mais, poète, vous vous souviendrez que les dieux antiques ne dédaignaient pas de converser avec les pauvres mortels, et, prêtre, que notre grand Dieu, celui en qui nous croyons et que nous aimons, n'a pas non plus dédaigné de se faire petit avec les petits.

Voilà ce qui me rassure et me permet de croire que vous ne vous offenserez pas de m'entendre vous assurer de ma très grande et très vive amitié.

P. Bonet

Prêtre

---

⁵⁶² Ací, un mot que no hem entès.

3.8.2. Francesc Font

3.8.2.1. *Biografia*

Francesc Font⁵⁶³ és especialment recordat pel volum *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Martin du Canigou* (1904),⁵⁶⁴ dedicat a Verdaguer, ja difunt, que conté fragments de *Canigó* i de la traducció francesa de Tolrà de Bordas, a més d'uns versos desconeguts del poeta català.

Segons l'entrada al *Dictionnaire des Biographies Roussillonnaises* que l'Abbé Capeille dedicà a Joseph-François-Antoine Font (Prada de Conflent, 14 de juny de 1831 – Perpinyà, 16 d'octubre de 1907) —també conegut com a Francesc Font—, el rossellonès fou un eclesiàstic i historiador que consagrà bona part de la seva vida a l'elaboració de dos reculls històrics sobre Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí del Canigó: *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Michel de Cuxa* (1881)⁵⁶⁵ i *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Martin du Canigou* (1904). Aquest últim volum està motivat per la restauració del cenobi gràcies a l'impuls de Juli Carsalade du Pont (Simorra, Gascunya, 1847 – Perpinyà, 1932), bisbe d'Elna-Perpinyà. Font, que inicià la seva tasca pastoral l'1 de juny de 1858 a Caudiers de Conflent, estigué vinculat a la parròquia de Vinçà, a la qual s'incorporà el desembre d'aquell mateix any i on romangué fins al mes de maig de 1865 quan fou traslladat a Codalet. Aquí passà disset anys de la seva vida, fins que el 1882 l'administració diocesana el destinà a Portvendres on participà activament en la construcció de l'Església parroquial d'aquella vila. Ja el febrer de 1890, Font fou nomenat «*curé-doyen*» de Prats de Molló però no hi restaria gaire temps; el juliol de 1891 fou destinat a la que seria la seva darrera parròquia, la de Sant Josep, que prendria forma al barri de la Gare de Perpinyà. Allí, i tal com ja féu anys abans a Portvendres, encapçalà la tasca d'edificació de la que es convertiria en l'actual Saint Joseph de la Gare o Sant Josep de l'Estació. Morí el 1907, essent «*Chanoine honoraire*» de Perpinyà.

3.8.2.2. *Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors*

---

⁵⁶³ Bona part de la informació sobre Font prové de CAMPS, Núria «Jacint Verdaguer i Sant Josep de la Gare de Perpinyà: Novament “Als catalans del Rosselló”». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 19 (2012), p. 135-154.

⁵⁶⁴ Perpinyà: Charles Latrobe, 1904.

⁵⁶⁵ Perpinyà: Comet, 1881.

Cal parar especial atenció a la producció historiogràfica de Font. El primer volum, sobre la història de Sant Miquel de Cuixà —*Histoire de l'abbaye royale de Saint-Michel de Cuxa* (1881)—, és una de les fonts del *Canigó* verdaguerià. En concret, Verdaguer en recull algunes informacions d'aquest llibre a la cinquena nota del Cant XII: «Garí, segons mossèn Font, *Histoire de Saint Michel de Cuxa*, fou abat del monestir des de 962 fins a 1000. [...]». Prèviament, Verdaguer ja ha fet menció de Font, quan encara era rector de Portvendres, a la nota dos del Cant XI: «Aqueixes senzilles estovalles de lli han sobreviscut als claustres de marbre i als temples i al monestir de Canigó. En sa delicada bordadura de fil d'or, verd i violat, mossèn Font, rector de Portvendres, ha sabut llegir la següent inscripció, estesa en una franja que volta l'escut del comte de Cerdanya: *Donat per la comtessa Guisla a Sant Martí del Canigó, 1018.*».

El segon volum, *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Martin du Canigou* (1904), està dedicat per Font a Verdaguer, ja difunt, i conté fragments de *Canigó* i de la traducció francesa de Tolrà de Bordas, a més d'uns versos desconeguts del poeta català. En el moment de la publicació, el bisbe Carsalade du Pont acabava de començar les tasques de restauració del cenobi canigonenc enmig del desvetllament cultural i literari nord-català, en part —com comentà la professora nord-catalana Miquela Valls (1992) en l'article «Un segle de literatura nord-catalana»⁵⁶⁶ impulsat per Verdaguer i el seu *Canigó*, que ja havia estat girat per Tolrà de Bordas l'any 1889.

El llibre —de dues-centes trenta-tres pàgines i un aparat introductor amb numeració romana de dinou— fou publicat, com s'ha indicat anteriorment, l'any 1904 a Perpinyà de la mà de Charles Latrobe i sota l'autoria del «Chanoine François Font. Curé de Saint-Joseph (Perpignan)». A la portada d'aquest tom, precedida d'un gravat de l'abadia, s'indica que es tracta d'una «*Histoire [...] Honoré de cinq Lettres Episcopales et de Généraux d'Ordre. Et couronnée par la*

---

⁵⁶⁶ «Sense l'empenta del desvetllar del Principat, i potser també sense l'ensurt darrer de l'agonitzant, els Jofre (1801-1864), Rous (1828-1901), Courtais (1816-1888), Boixeda (1809-1873), Boher (1820-1908), Talrich (1810-1888), Bonafont (1854-1935) i Pepratx (1828-1901) no haguessin provat d'il·lustrar la llengua dels avis. Sense Jacint Verdaguer que regalà als «catalans de França» el seu *Canigó* el 1886, entorn del qual s'havien celebrat un parell d'anys abans les festes literàries de Banyuls, tampoc.» VALLS, Miquela. «Un segle de literatura nord-catalana». A: *Qui som els Catalans del Nord* [en línia]. Associació Arrels. [Data de consulta: 1 de febrer de 2011] <<http://arrels.free.fr/QUISOM/SOCIOPOLITICA.HTM>>. Aquesta monografia fou publicada en paper l'any 1992. Veg. DIVERSOS AUTORS. *Qui sem els Catalans del Nord*. Perpinyà: Associació Arrels, 1992.

Société archéologique, scientifique et littéraire de Béziers. (Premier prix: Grande couronne de laurier en argent). Pràcticament encapçalant l'obra, tot just abans de diverses cartes laudatòries, es pot llegir la dedicatòria de Font al poeta català: «À LA MÉMOIRE / DU GRAND POÈTE / JACINTO VERDAGUER / l'Auteur du poème CANIGO». A continuació, es presenten les missives suara esmentades de, entre altres, els bisbes d'Elna-Perpinyà i d'Urgell; del cardenal Plaeide-Marie Schiaffino; del «*Révéréndissime Abbé du Monastère de Saint-Benoît du Mont-Cassin, Monseigneur Nicolas d'Orgemont*»; d'Albert Gibelli, «*Abbé général de la Congrégation des Bénédictins Camaldules*»; a més d'un informe del «*Concours des Mémoires historiques et Monographies locales*» durant el qual aquesta ressenya històrica fou premiada. Immediatament, l'autor adjunta un «*Avant-propos*», a més d'una introducció del bisbe Carsalade du Pont. Tot seguit, es presenta el nucli de l'obra.

Verdaguer torna a reaparèixer entre les pàgines cent-seixanta vuit i cent-setanta cinc, a mode de tancament del volum. Es reproduïxen, acarats, part del text original de *Canigó* (1886) i de la versió francesa de Tolrà de Bordas (1889).

Per ara no es tenia constància de la reedició, encara que fragmentària, de la traducció en cap altre volum a part dels de 1986 i 2010. En concret, Font inclou —escollits de forma aparentment arbitrària i acarant l'original català i la versió de Tolrà de Bordas— cent dinou versos de *Canigó*, adaptant l'argument de l'epopeia al seu objectiu: explicar l'origen mític de Sant Martí de Canigó. Ho fa fins al punt de canviar el títol *Canigó* per *Sant Martí de Canigó*. Aquesta nova «reconstrucció», per dir-ho d'alguna manera, està composta pels següents versos: (a) Cant I: v. 6-9, v. 61-66 i v. 73-78; (b) Cant IX: v. 271-272 i v. 277-280; (c) Cant XI: v. 1-72; (d) «Epíleg: Los dos campanars»: v. 1-10, v. 20-25 i modificats o desordenats, per aquest ordre, els versos 26, 27, 31, 32, 76, 77, 74, 75, 41 i 43 del mateix «Epíleg».

A continuació es presenten, a mode de quadre sinòptic, les modificacions que introdueix Font en el poema amb la intenció, pel que sembla, de fer desaparèixer el diàleg entre els campanars de Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí de Canigó, per donar veu, únicament, a aquest últim. Es parteix del primer vers en el qual s'ha localitzat modificacions i s'arriba fins al darrer vers que presenta Font —tots ells

de l'«Epíleg»—. Entremig hi ha uns pocs versos que mantenen l'estructura original.

	(Font, 1904)	Original verdaguerià
v. 26	Com un gegant de una legio sagrada	Com dos gegants d'una legió sagrada
v. 27	sol hi ha encara dret lo campanar	sols encara hi ha drets dos campanars:
v. 31	Formidable centinelle [fragment]	Són dues formidables sentinelles
v. 32	que en lo Conflent posa l'èternitat.	que en lo Conflent posà l'eternitat:
v. 76	Tenia nou cents anys de vida [fragment]	Com jo, tenia nou-cents anys de vida,
v. 77	nou Matusalem [fragment]	mes, nou Matusalem, també morí;
v. 74	ab sa sonora veu dolsa o feresta [fragment]	i amb sa sonora veu, dolça o feresta,
v. 75	estrefeya'l clari o la tempestat.	= (Únicament adaptacions ortogràfiques)
v. 41	campanes ja no tinch [fragment]	–Campanes ja no tinc –li responia
v. 43	Oh! qui pogués tornarmeles un dia!	= (Únicament adaptacions ortogràfiques)

Al final de la traducció s'inclouen quatre versos de Verdaguer, en l'original català i la traducció francesa, que no estan recollits enlloc, al final dels quals consta «*Poésies posthumes de Jacinto Verdaguer*».

Sant Martí à un pobret ha donat
De son mantell la meytat:
L'altre meytat li prengueren
Montanya amunt per Vernet.
Y ara té fret...

Saint Martin à un pauvre a donné
La moitié de son manteau :
L'autre moitié on la lui prit
A la montagne qui domine le Vernet.
Et maintenant il a froid (2).

(Poésies posthumes de Jacinto VERDAGUER)

(2) Mgr de Carsalade du Pont dont les faits et gestes rappellent les faits et gestes des évêques du moyen-âge, se prépare à rendre à Saint-Martin la moitié du manteau qu'on lui prit à la montagne de Vernet.

En referència a la descripció del volum, com a consideració final, cal fer menció del fet que el llibre es presenta relligat i publicat conjuntament amb la «*Légende sur Saint-André d'Exalda*», pàgines 177 a 225. Per ara, no s'ha pogut localitzar correspondència entre Font i Verdaguer.

3.8.3. Émile Rous i Francesc Rous

Ben poca cosa se sap sobre Émile Rous⁵⁶⁷ —el primer capellà de l'església St. Josep de Perpinyà— més enllà del fet que fou destinat a aquesta parròquia entre 1882 i 1887 i que és autor de l'*Histoire des saintes Puelles et de leur culte* (1876), de l'*Histoire de Notre-Dame de Font-Romeu (diocèse de Perpignan) par l'abbé Emile Rous* (1890) i de *Mgr Saivet, évêque de Mende (1872-1876) et de Perpignan (1876-1877), d'après sa correspondance et ses écrits, par l'abbé Emile Rous. (2 août 1899)* (1900). Fins i tot se'n desconeixen la data de naixement i de defunció.

De la relació de Verdaguer amb Émile Rous en resten dues cartes. L'una, de 13 de març de 1886 (EJV, vol. V, carta 543), i l'altra (FVP, 382) de 25 d'agost de 1890. En la carta de 1886, amb l'encapçalament de la «Paroisse de Saint Joseph de la Gare», Rous regracia el poeta per l'enviament de *Canigó*, que acabava d'aparèixer. Amb tot, sí que convé fer esment especial d'un parell de paràgrafs d'aquesta missiva en tant que són una referència clara de quina era la recepció de l'obra del poeta a França, just després de *Canigó*.

Si nous vivions dans ces temps plus heureux, je veux dire plus chrétiens, notre pays vous aurait déjà prouvé, par un témoignage public, le prix qu'il doit attacher à votre oeuvre.

Je déplore pour ma part que le Roussillon, que vous avez glorieusement célébré, ne vout ait pas encore offert son juste tribut de reconnaissance. (EJV, vol. V, carta 543)

I certament, Verdaguer no rebé cap reconeixement per part dels nord-catalans fins el 13 de desembre de 1887, moment en el qual la *Société Agricole, Scientifique et Littéraire* de Perpinyà atorgà al poeta una corona de plata per la seva obra canigonenca. En l'altra missiva de Rous, de 25 d'agost de 1890 —quan Rous ja no era capellà a Sant Josep de la Gare— aquest informa al poeta de l'enviament del seu volum *Histoire de Notre-Dame de Font-Romeu (diocèse de Perpignan)*... (1890), tot agraint que Verdaguer li hagués enviat en el seu moment *Idilis y cants místichs* i *Canigó*. El nord-català prega a Verdaguer que introdueixi alguna ressenya sobre el seu llibre en les revistes on el poeta col·laborava. Per acabar, al final de l'epístola, Rous parla de la necessitat de traduir aquesta seva obra francesa

---

⁵⁶⁷ Bona part de la informació sobre Rous prové de l'*op. cit.* a la n. 563.

al català, tasca per a la qual demana al poeta que li recomani algú, i, per últim, demana perdó per haver contactat directament amb ell, ja que no havia pogut fer-ho amb la intermediació del seu amic comú, el difunt coronel Antoni Puiggarí.

Cal no confondre Émile Rous amb Francesc Rous (Prada de Conflent, 1828 - Banyuls de la Marenda, 1897), el poeta, eclesiàstic i professor al seminari de Prada que, d'altra banda, tingué una estreta relació amb Verdaguer pel seu paper principal en la preparació de la primera festa literària a Banyuls l'any 1883. S'ignora, per ara, si a Émile i Francesc Rous els unia alguna mena de parentiu.

3.8.4. Joseph Roux

(Tulle 1834 – 1905), fou un moralista i poeta francès, canonge de Tulle i rector de Saint Hilaire le Peyroux, al departament francès de la Corresa. Fundà l'escola llemosina i fou majoral del Felibritge. De la relació de Verdaguer amb Josep Roux en resten quatre cartes, la primera de les quals, de 7 d'octubre de 1884 és una resposta de Roux (EJV, vol. 4, carta 417) a una carta del poeta. Roux recordava a Verdaguer els vincles que havien unit Catalunya i el Llemosí a finals del s. XVIII i comunicava al poeta que Savine li havia demanat que li donés la seva opinió sobre *L'Atlantide*. Roux es lamentava de no haver-se assabentat que el poeta era a París i es preguntava si algun dia es podrien conèixer personalment. Uns deu dies després (EJV, vol. 4, carta 418) el llemosí contactà novament amb Verdaguer per felicitar-lo per quatre poemes que el català li devia haver fet arribar. Segons les anotacions de Casacuberta i Torrent i Fàbregas, podria tractar-se de tres fascicles de cànctics religiosos dedicats als misteris del rosari i l'opuscle de la *Passió de Nostre Senyor Jesucrist* (1873). Roux aprofitava l'ocasió per presentar algunes de les seves obres al folguerolenc.

Altra vegada, el 3 de juliol de 1885 (FVP, 413) el felibre contactà amb Verdaguer per fer-li elogis sobre la seva traducció catalana del *Nerto* i enviar-li una de les seves noves obres. En la darrera carta de Roux al poeta, de 7 d'agost de 1887 (EJV, vol. 6, carta 645), el primer donava les gràcies a Verdaguer pel llibre que li acabava de fer arribar, segurament *Lo Somni de Sant Joan* i s'oferia, al seu torn, per enviar-li la seva darrera obra, tal com havia fet en casos anteriors.

3.8.5. Joseph Falguère

Com a darrer apunt de les relacions de Verdaguer amb França, tot i ser en aparença poc rellevant, cal fer esment de la carta (EJV, vol. XI, carta 1483) que, poc temps abans de morir, rebé Verdaguer de la mà del també força desconegut Joseph Falguère⁵⁶⁸ —vicari, l'any 1902, de Sant Josep i secretari del *Journal Illustré* de Perpinyà—. El poeta, ja greument malalt, necessitava traslladar-se a un sanatori. En concret, se li havia recomanat el de Vernet, al Conflent. Falguère, el 15 de maig de 1902, assabentat d'aquesta necessitat, l'animà per tal que es retirés a la Catalunya del Nord i li féu saber l'alegria que això suposaria entre els seus amics nord-catalans. Verdaguer, però, ja mai deixà Catalunya.

Falguère, en un darrer intent per animar el poeta, li proposà que un cop recuperat anés a dir missa a l'església de Castell i els acompanyés en una nova pujada al Canigó per celebrar la segona edició de l'epopeia canigonenca.⁵⁶⁹ Tal com recull la nota tres d'aquesta carta:

[...] animaren [els amics del Rosselló] el poeta a anar-hi [a Vernet] on seria ben rebut; en aquest sentit ho feren, a més de mossèn Falguère, el bisbe Carsalade, Juli Delpont, Vassal; [...] (EJV, vol. XI, carta 1483)

---

⁵⁶⁸ Bona part de la informació sobre Falguère prové de l'*op. cit.* a la n. 563.

⁵⁶⁹ En la n. 4 a aquesta carta, Casacuberta i Torrent i Fàbregas puntualitzen el següent pel que fa a l'edició: «Ha estat considerada segona edició del poema de la versió original que acompanya la traducció francesa de *Canigó* de J. Tolrà de Bordas (1889). L'any 1901 sortí la tercera edició —a la qual devia referir-se Falguère— [...]».

3.9. LA TRADUCCIÓ DE VERDAGUER A FRANÇA DURANT EL S. XXI: MIQUELA VALLS

3.9.1. Biografia

Miquela Valls (Perpinyà, 1945),⁵⁷⁰ sempre compromesa amb la llengua catalana, ha convertit la traducció, la docència i la defensa de l'ús del català a la Catalunya del Nord en les seves grans companyes de viatge. Tot i tenir el català com a llengua familiar, cresqué amb l'obligació de no parlar-lo en públic. Aquesta prohibició tàcita de l'idioma matern li despertà el desig de recuperació de la llengua i la cultura catalanes des del moment en el qual, amb els anys i a la Universitat de Montpeller, prengué consciència de la situació lingüística anormal de la Catalunya del Nord. Per això, el seu intens recorregut vital es caracteritza per una amalgama d'activitats que sempre s'encaminen cap a un únic objectiu: la defensa aferrissada de la llengua catalana des d'un espai de frontera, la Catalunya del Nord.

Professora d'institut de Lletres modernes des de 1967, agregada el 1972, Valls estigué destinada a Rouvroy, al nord de França, i a Portvendres. Durant la dècada dels setanta fou pionera a tota la Catalunya del Nord en l'ensenyament del català a les escoles. També ha estat docent del Departament de Català a la Universitat de Perpinyà. Actualment és membre corresponent de la secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans. Ha estat membre fundadora de l'escola catalana Arrels i presideix l'associació APLEC. Es tracta de l'Associació per a l'Ensenyament del Català, nascuda l'any 1983 davant la necessitat de treballar pel català (des d'infantil fins a la universitat) i que, actualment, promou intercanvis escolars nord-sud, intervencions per implantar i mantenir la presència del català a les escoles, fa edicions per als joves (per exemple, la revista *Mil Dimonis*) i elabora material didàctic per a tots els nivells, entre d'altres accions. Igualment, Valls presideix Terra Nostra —la revista escolar i casa d'edició—. També ha estat part activa de la Federació d'Entitats per a la defensa de la Llengua Catalana a la Catalunya del Nord. La seva tasca li ha valgut el premi Joan Blanca d'actuació cívica de la Vila de Perpinyà l'any 2005 —en concret per la retolació bilingüe dels

---

⁵⁷⁰ Aquesta biografia recull, amb algunes modificacions, dades que ja vaig publicar en el meu article CAMPS, Núria. «Miquela Valls: dona, docent, traductora de Verdaguer i defensora del català». *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 19 (2012), p. 219-235.

carrers de Perpinyà— i, el 1988, rebé a Barcelona el premi Jaume I atorgat per la Fundació Carulla.

De la seva faceta com a traductora —reconeguda amb una entrada en el recentment publicat *Diccionari de la traducció catalana* (2011)—⁵⁷¹ cal fer referència, en especial, a tres versions del francès al català, a més de la versió de *Canigó*, del català al francès a la qual es dedicarà bona part de l'article. Es tracta de: *Els meus avantpassats*, de Michel Ridray (1977);⁵⁷² «Sureda... fa un temps», de Jeroni i Francesc Margail (1986)⁵⁷³ i *El Rosselló de cara a la Revolució Francesa*, de Michel Brunet (1989).⁵⁷⁴ Encara, tot i que sigui de passada, fer esment de la tasca de Valls com a crítica i historiadora de la literatura. En aquest camp, cal destacar-ne les contribucions a l'estudi de Josep Sebastià Pons (Illa del Riberal, 1886 – 1962), Simona Gay (Illa del Riberal, 1898 – 1969) i Pau Berga (Pesillà de la Ribera, 1866 – Royan, 1948). Aquest darrer s'ha de recordar que traduí un fragment de *Canigó* —«*Maladetta*»— que es conserva en el manuscrit Ms. 375/3 a la BNC.

3.9.2. Relació amb Verdaguer i amb altres traductors/difusors

Miquela Valls representa una excepció a la metodologia proposada en aquesta tesi i, evidentment, per qüestions temporals, al contrari del que s'indica a l'epígraf que encapçala aquest apartat, mai tingué cap contacte amb el poeta ni amb els seus traductors més immediats. Si per a aquesta tesi inicialment s'establia la frontera temporal a l'entorn de l'any 1914, se'ns permetrà que en aquest cas s'ampliï el límit per incloure la versió que Valls féu del *Canigó* verdaguerià l'any 2004 i que comprèn un estudi força exhaustiu de les traduccions prèvies de l'obra, les realitzades a cavall entre el s. XIX i el XX de la mà de Tolrà de Bordas i Joan Baptista Blazy.

Ara per ara, a la Catalunya del Sud, la figura de Valls és força desconeguda i, en conseqüència, intentarem aportar nova llum sobre la seva versió i els seus estudis traductològics sobre *Canigó*. Per desgràcia, avui en dia, encara no comptem amb

---

⁵⁷¹ Vic: Eumo; UAB; UIB; UJI; UVic, 2011.

⁵⁷² *Cahier de travaux pratiques de généalogie / Llibreta de treballs pràctics de genealogia*. Perpinyà: Regidoria de la Cultura Catalana, 1977.

⁵⁷³ *Terra Nostra*, núm. 60 (1986), p. 1-164.

⁵⁷⁴ Perpinyà: Llibres del Trabucaire, 1989.

un estudi comparatiu de les versions franceses de *L'Atlàntida* i queda oberta, en conseqüència, una possible nova via de recerca.

Des del punt de vista traductiu, com ens fa notar Valls, amb el pas d'un segle els canvis constants en la llengua i la cultura dels receptors de qualsevol traducció imposen una revisió/(re)traducció. Valls es veu confrontada amb la tasca de reprendre unes traduccions que, en el seu moment, foren considerades definitives i fixades, però que resulten, ara, denses i difícils per al lector a cavall entre els segles XX i XXI. Tal com asseverava Valls, calia actualitzar el text i apropar-lo al lector modern, a més de resoldre les fissures que podien presentar les primeres traduccions.

En definitiva, obra cabdal i atemporal de Verdaguer, el *Canigó* continua essent considerat, quan ja fa més d'una centúria de la seva aparició, un clàssic, una peça clau de sistema lingüísticoliterari de Catalunya i un referent en la construcció de la història mítica del poble català, que s'ha llegit i rellegit en marcs culturals, polítics i socials completament diferents. A més, per sorprenent que pugui semblar, l'epopeia canigonenca també s'ha convertit en un clàssic en francès —poques obres s'han vist recompensades amb tantes traduccions completes i moltes d'altres de fragmentàries en una llengua—. Pel que fa a les traduccions completes cal mencionar les de Josep Tolrà de Bordas (1889), la de Joan Baptista Blazy (1908), i la de Miquela Valls (2004).⁵⁷⁵ Quant a les versions fragmentàries, es té constància de la traducció de «Lo Rosselló» [*Le Roussillon*] —de la mà Justí Pépratx (1884)— i de la versió del militar i literat francès Scipion Dumas,⁵⁷⁶ amic de Pépratx i que s'ajudà de la traducció d'aquest per reversionar poc temps després «Lo Rosselló» [*Le Roussillon*] (1882).⁵⁷⁷

Valls girà de bell nou l'any 2004 el *Canigó* verdaguerià i el presentà juntament amb un extens aparat traductològic conformat per: un «*Avertissement-*

---

⁵⁷⁵ Veg. l'*op. cit.* a la n. 457.

⁵⁷⁶ Segons l'estudi complementari de Gual i Maluquer (l'*op. cit.* a la n. 458, p. 169) la versió de Dumas fou traduïda el 10 de gener de 1885 i s'imprimí l'any 1892. Cal destacar que, a més de girar Verdaguer, el 1879, Dumas publicà dos sonets de Mistral girats al francès al Butlletí XXIV, p. 331-339 de la *Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*.

⁵⁷⁷ Existeixen altres traduccions de *Canigó* més breus i, per ara, poc conegudes: a) Vuit estrofes d'«El Rosselló», en francès per Juli Delpont a *La Clavellina* (Perpinyà, 1902) i b) «La Maleïda» (cant IV) en francès, a més de castellà, anglès i alemany. Veg. VERDAGUER, Jacint. *La Maleïda*. Barcelona: Lluís Gili, 1917.

Advertiment» on es contextualitza la versió i es consignen les errades del volum; una missiva de Ramon Gual —editor i professor de català vinculat als cercles catalanistes nord-catalans— als lectors on es descriu la gènesi i la finalitat de la traducció de Valls (commemorar el centenari de la mort del poeta) i, per acabar, un «*Avant-propos*» de la torsimany on glossa les seves preferències traductives, examina i confronta les de les versions que precediren la seva i, per últim, analitza els aspectes lingüístics i ideològics de la seva traducció —en alguns punts de caire feminista— i de les seves predecessores. Allèn dels continguts esmentats, a tall d’auxili per al lector de la traducció, s’adjunta una relació de referències culturals, topònims i antropònims. El volum —que rebé el suport de l’Institut Català de Recerques en Ciències Socials de la Universitat de Perpinyà— fou editat per Terra Nostra a Prada de Conflent dins la col·lecció «Biblioteca de Catalunya Nord».

Com és sabut i s’ha comentat més amunt, amb anterioritat a la seva traducció de *Canigó* hi havia dues versions: la de Tolrà de Bordas i la de Blazy. En l’«*Avant-propos*», Valls manté la tesi que «*Bien vite il fallut se rendre compte que la production de Blazy devait beaucoup à celle de Tolra de Bordas dont elle reprenait mot à mot bon nombre de solutions: «chaîne dansante» pour «sardana» au chant I; «fragments brisés d’un miroir qui reflèterait les étoiles» pour «trencadissos espills de l’estelada» au chant II; le simple «enamorat», devient pour tous deux «fasciné par l’amour» au chant III [...]»⁵⁷⁸ i ho assevera fent notar que Blazy tenia com a punt de referència la traducció de Tolrà fins al punt que reproduïx alguns dels errors del seu predecessor, tot i que en corregeix d’altres. «*Certes Blazy, dont le catalan devait bénéficier d’une bonne assise d’usage populaire, redresse quelques-unes des déviations de Tolra de Bordas.*»⁵⁷⁹ A part, segons Valls, Blazy en corregeix, en alguns fragments, l’estil i, en d’altres punts, genera errors propis i «*ailleurs il privilege l’archaïsme et la préciosité*»;⁵⁸⁰ és a dir que es decanta per un francès arcaic i preciosista. Davant d’aquests errors i correccions, l’editor —Gual— optà per girar novament el *Canigó* al francès. Des de Terra Nostra, l’editorial, es pretenia publicar *Canigó* al francès amb motiu del centenari de la mort de Verdaguer i es presentà la conjuntura adequada per reeditar una de les versions existents. Amb tot, s’optà —segons Gual— per una traducció*

---

⁵⁷⁸ Veg. l’op. cit. a la n. 457, p. 5.

⁵⁷⁹ *Ibid.*

⁵⁸⁰ *Ibid.*, p. 6.

«revisitée, avec de nouveaux critères, avec un regard neuf, avec une conception renouvelée»,⁵⁸¹ la de Miquela Valls. Val a dir que es tractava, segons la traductora, de «fournir au lecteur du XXIe siècle naissant une version française qui éclairât sans le trahir un texte original de la fin du XIXe». ⁵⁸² Calia, doncs, actualitzar el text i apropar-lo al lector del s. XXI. Per tant, doncs, com s'apuntava prèviament en parlar de retraducció, la versió de Valls es converteix en una necessitat, més que en un mer exercici traductiu.

Gual, l'editor de la traducció de Valls, descriu eloqüentment la tasca i el rerefons de la nova retraducció tot destacant-ne l'elevat grau de dificultat i l'intent de Valls —amb el suport d'un grup de treball format per Mònica Batlle, Ramon Gual i Joan Lluís Valls— d'assolir una traducció perfecta, o com a mínim aproximar-s'hi:

Tâche ardue, difficile, âpre, complexe, mais á la fois prenante, exaltante, absorbante, enivrante jusqu'à troubler l'empire des sens, ambiguë jusqu'à faire douter, jusqu'à faire confondre les limites du Paradis et celles de l'Enfer. Finalement, quand même, riche de tout «ce que l'on a pu apprendre en faisant le chemin» (de croix ?) de la Quête obstinée de cette Ithaque presque inaccessible que reste la traduction parfaite. Car le «traduttore» est inévitablement un «traditore». Et ce ne sont pas la lecture et la relecture, la discussion et la confrontation, le débat et le dialogue, la dialectique et la controverse du groupe de travail (Mònica Batlle, Ramon Gual, Joan Lluís Valls) qui éviteront à Miquela Valls d'être totalement à l'abri des «critiques les plus fines» ou des «remarques les plus subtiles». Mais, bon, là aussi nous sommes à TERRA NOSTRA, capables d'assumer.⁵⁸³

A banda de les consideracions de Gual sobre la complexitat del procés de traducció, la traductora dedica tot un apartat a les limitacions de la traducció en sí mateixa. En primer lloc, afirma que es tracta d'una tasca dificultosa per «la richesse et la precision du vocabulaire de Verdaguer, le foisonnement de ses images, la polysémie sous-jacente du lexique, l'ambivalence de certaines constructions»⁵⁸⁴ i reconeix que tot i haver arribat a intuir tot això en català, no sap si arribarà al mateix resultat en francès. Fins i tot, assegura que experimenta certa insatisfacció a l'hora de traduir, pels problemes amb la polisèmia, la dificultat per igualar la riquesa lèxica de Verdaguer i certs dubtes a l'hora d'anomenar la flora i

---

⁵⁸¹ Ibid., p. 3.

⁵⁸² Ibid., p. 6.

⁵⁸³ Ibid., p. 3.

⁵⁸⁴ Ibid., p. 6.

la fauna que hi apareix. Malgrat tot, com s'ha dit, corregeix errors dels predecessors, Tolrà i Blazy. En definitiva, se'n desmarca.

Quan parla de les característiques compartides entre les traduccions de Tolrà i Blazy —com queda plasmat a l'«*Avant-propos*» de la traductora— Valls fa referència, en primer lloc, a l'explicitació de les construccions —ambdós traductors expliciten els referents i no donen lloc a ambigüitats, destruint fins i tot possibles polisèmies buscades per Verdaguer—: ««pure et blanche» *pour* «nevat» (*chant III*), «jardinière fleuriste» *pour* «jardinera», «cotoyant ou rasant» *pour* «serrejant» (*chant IV*), «élève et décante» *pour* «aixeca» (*chant VI*), «nous guide et nous protège» *pour* «nos guia» (*chant XII*).»⁵⁸⁵ La traductora al·ludeix també, especialment en el cas de Tolrà, a la rectificació de la inversió; a l'eliminació de discordances temporals; a la reproducció del discurs de Verdaguer a través de connectors, en comptes d'utilitzar la parataxi pròpia del poeta; a l'adaptació del text als preceptes i conceptes cristians més conservadors —racionalitzant en alguns casos el contingut fantàstic— i, per últim, a l'intent d'adoptar formulacions complexes. Valls n'aporta exemples tot i que no sempre explicita de quina traducció parteix —de la de Tolrà o de la de Blazy— ni es dona, en molts casos, el vers original. A continuació, a mode de quadre sinòptic, es recullen alguns dels exemples presentats per l'autora; es classifiquen segons la procedència (Tolrà o Blazy) —cosa que Valls no havia fet en tots els casos— i s'acaren amb la versió original —no sempre citada al peu de la lletra— i amb la versió de Valls. S'adjunten, a més, nous exemples per ampliar i completar l'anàlisi descriptiva de les traduccions franceses de *Canigó*.⁵⁸⁶

ORIGINAL	TRAD. DE TOLRÀ DE BORDAS (a) TRAD. DE J. B. BLAZY (b)	TRAD. DE M. VALLS
EXPLICITACIÓ DE CONSTRUCCIONS*		
* En els dos exemples inicials resulta evident que tant Tolrà com Blazy opten per l'explicitació. En el tercer, això només es dona en el cas de Tolrà que, amb l'explicitació « <i>au zénith du firmament</i> », intenta esborrar qualsevol doble sentit possible que es pogués interpretar en el text.		
1. «Lo sant, des del cavall, vestit de malla, encès d'amor, d'un colp d'espasa talla, per abrigar a un pobre, son ribetat mantell;» (Cant I)	(a) « <i>Le saint y est représenté à cheval et couvert de sa cotte de mailles, au moment où , le coeur brûlant de charité, il partage son riche manteau pour couvrir un pauvre sans</i>	« <i>Le saint, à cheval, en cotte de mailles, enflammé d'amour, d'un coup d'épée taille son manteau à liseré pour en vêtir un pauvre;</i> »

⁵⁸⁵ *Ibid.*, p. 7.

⁵⁸⁶ Com és evident, la quantitat d'exemples depèn de la freqüència amb la qual apareix un o altre procediment de traducció en el text.

	vêtements.» (b) « <i>Le saint à cheval, couvert d'une cotte de mailles et tout enflammé d'amour, taille d'un coup de son épée son riche manteau, pour en couvrir un pauvre.</i> »	
2. «de jorn tot l'emmantella de llum i pedreria,» (Cant VI)	(a) « <i>Pendant le jour, tout contribue à enrichir son manteau par l'éclat de la lumière et des pierreries;</i> » (b) « <i>le jour, il l'enveloppe d'un manteau de lumière et de pierreries;</i> »	«dans la journée, il le revêt de lumière et de pierreries»
3. «Oh, mira-les com pugen, que càndides i belles!» no són més eixerides al vespre les estrelles quan pugen al zenit.» (Cant VI)*	(a) « <i>Oh! Regarde-les monter; qu'elles sont gracieuses et belles! Les étoiles qui, le soir, montent au zénith du firmament ne déploient pas une ardeur plus vive...</i> » (b) « <i>Regarde-les monter; qu'elles sont belles et gracieuses! Les étoiles qui, le soir, montent au zénith, ne sont pas plus alertes...</i> »	«Regarde-les monter: qu'elles sont pures et belles! Les étoiles le soir ne sont pas plus vives quand elles montent au zénith.»
RECTIFICACIÓ DE LA INVERSIÓ		
1. «són ses quatre ciclòpiques torrelles i són eixos turons ses sentinelles on encara les àligues fan niu.» (Cant IV)	(a) « <i>ses quatre tourelles, dont les rocs cyclopéens avec leurs nids d'aigles se dressent comme de vigilantes sentinelles</i> » (b) « <i>ses sentinelles, ce sont les pics où nichent encore les aigles.</i> »	«ses quatre cyclopéennes tours et ces pics sont les sentinelles où les aigles font encore leur nid.»
2. «se veuen monjos al cor i estols de gent a l'entrada.» (Cant VI)	(a) « <i>et l'on voit même des moines dans ce qui forme l'enceinte du chœur, dont l'entrée est assiégée par la foule.</i> » (b) « <i>on voit des moines au chœur, des nuées de gens à l'entrée.</i> »	«On voit le chœur des moines à la tribune et des groupes de gens à l'entrée.»
1. «I el llibre els quatre evangelistes miren, misteriosos animals que es giren.» (Cant XI)	(a) « <i>Les quatre évangélistes ont leurs regards attachés sur ce livre, les évangélistes, représentés par les quatre animaux mystérieux qui se retournent.</i> » (b) « <i>Devant ce livre sont en contemplation les quatre évangélistes sous la forme de quatre animaux mystérieux qui se retournent.</i> »	«Les quatre évangélistes regardent le livre, de mystérieux animaux qui se retournent.»
ELIMINACIÓ DE DISCORDANCES TEMPORALS*		
*En aquest cas Valls ofereix un exemple genèric de discordança temporal que ella mateixa no acaba aplicant a la seva traducció. Valls creu que aportar o mantenir discordances temporals en el text és una manera d'aproximar-se a les formes de l'epopeia medieval i mantenir l'estil verdaguerià.		
REPRODUCCIÓ DEL DISCURS DE VERDAGUER A TRAVÉS DE CONNECTORS (en comptes d'utilitzar la parataxi pròpia del poeta)		
1. «teixint i desteixint mística dansa amb sos braços i peus [...]» (Cant II)	(a) « <i>[...]se livrant aux évolutions d'une danse</i>	« <i>[...] font et défont une danse mythique, de leurs</i>

	<i>aérienne et fantastique, à laquelle prennent également part leurs pieds et leurs bras [...]»</i> (b) «[...]qui dans une ronde fantastique enlacent et puis séparent leurs bras et leurs pieds [...]»	<i>bras et de leurs pieds, [...]»</i>
2. «l'altra sos llavis de clavell desclosos» (Cant III)	(a) « <i>lèvres entr'ouvertes comme le calice de l'oeillet</i> » (b) « <i>ses lèvres qui s'entr'ouvrent comme le calice d'un oeillet</i> »	<i>«l'autre ses lèvres d'oeillet entrouvertes»</i>
3. «allí escumeja llet de daina fresca, més blanca que la gebre del matí» (Cant III)	(a) « <i>la daine fournit un lait écumant dont la blancheur et la fraîcheur le disputent à celles du givre matinal</i> » (b) « <i>voilà le lait de la daine; il est frais et couvert d'écume</i> »	<i>«là, mousse du lait de daine, tout frais, plus blanc que le givre du matin.»</i>
4. «palmeres d'encantat bosc de soca entre blanca i bruna, després d'entrada de fosc, quan hi llambrega la lluna.» (Cant VI)	(a) « <i>Palmiers d'un bois enchanté, dont la souche n'est ni blanche ni noire, lorsque, au crépuscule du soir, la lune y fait pénétrer sa lumière incertaine.</i> » (b) « <i>des palmiers d'un bois enchanteur dont le tronc n'est ni blanc ni noir quand la lune s'y reflète à l'entrée du crépuscule.</i> »	<i>«les palmiers d'une forêt enchantée à la souche mi-blanche, mi-brune, aux reflets de la lune, quand tombe la nuit.»</i>
ADAPTACIÓ DEL TEXT ALS PRECEPTES I CONCEPTES CRISTIANS MÉS CONSERVADORS* *Especialment en Tolrà de Bordas.		
1. «los ofereixen gots d'olor suau» (Cant III)	(a) « <i>aux calices remplis d'eau de neige leur présentent comme des coupes du parfum le plus suave,</i> » (b) « <i>leur offrent leurs calices remplis d'un suave parfum;</i> »	<i>«leur offrent des coupes de suave parfum;»</i>
2. «i, més a prop del cel, los ermitatges ,» (Cant IV)	(a) « <i>et plus près du ciel, [...] les pieux ermitages de ces montagnes.</i> » (b) « <i>et plus près du ciel, les ermitages [...]»</i>	<i>«et plus près du ciel, les ermitages qui [...]»</i>
3. «alguns d'ells, com déus marins , muntant corsers sense brida.» (Cant VI)	(a) « <i>plusieurs d'entre eux, sur des coursiers sans freins, comme des divinités marines.</i> » (b) « <i>quelques-uns, à l'exemple des divinités marines, montent des coursiers sans frein.</i> »	<i>«certains, tels des dieux marins, montant des coursiers sans brides.»</i>
4. «per un cor enamorat cada pas és un colp d'ala.» (Cant VI)	(a) « <i>pour un coeur qui est épris, chaque pas est un coup d'aile.</i> » (b) « <i>pour un coeur amoureux chaque pas est un coup d'aile.</i> »	<i>«à coeur amoureux chaque pas est un coup d'aile.»</i>
INTENT D'ADOPTAR FORMULACIONS COMPLEXES* *Especialment en Tolrà de Bordas.		
1. «si són los colps tronades, los sabres llamps .» (Cant VIII)	(a) « <i>si les coups qui frappent leurs oreilles ne sont pas plutôt des éclats de tonnerre, et si les sabres ne sont pas les rubans enflammés de la</i>	<i>«si les coups sont le tonnerre et les sabres des éclairs.»</i>

	<i>foudre.</i> » (b) « <i>si ces coups ne sont pas plutôt ceux du tonnerre, si ces sabres ne sont pas des éclairs.</i> »	
2. «com a les runes d'un palau una heura.» (Cant X)	(a) «comme le lierre aux pans ruinés d'un vieux manoir. » (b) « <i>comme un lierre qui s'attache aux ruines d'un castel.</i> »	« <i>comme le lierre aux ruines d'un palais.</i> »

Tenint en compte aquests aspectes, no és estrany que Valls prengui diverses decisions i intervingui, com s'ha vist, directament damunt del text literari. D'una banda, es manifesta, per norma general —que no universal—, en contra de l'explicitació i dels connectors usats per a reproduir el discurs de Verdaguer en comptes de la parataxi pròpia del poeta i, d'altra banda, defensa la inversió; la discordança temporal —en alguns casos—; la simple literalitat i, fins i tot, opta per afegir el·lipsis no existents a l'original: «Lo pont de neu se trenca que amaga la gelera | i és la clivella on veure-la somia una rodera | del carro de la mort.» (Cant IV) es converteix en «*Le pont de neige qui cache le glacier cède, et la crevasse où il rêve de la voir est une ornière du char de la mort.*». A part, la traductora manté les paraules pròpies de la cultura catalana i, finalment, —a diferència de Tolrà i de Blazy— conserva els topònims i antropònims tal com els emprà Verdaguer, excepte alguns casos en els quals modernitza l'ortografia.

La gènesi de *Canigó* és indissociable de la Catalunya del Nord i no en va el text està dedicat «Als catalans de França». L'emmirallament dels literats nord-catalans del XIX en la florent Renaixença dels catalans del sud, donà l'impuls necessari als catalans del nord per reprendre l'ús del català i iniciar, ells mateixos, el seu propi ressorgiment literari. Així mateix ho assevera Miquela Valls, en l'article «Un segle de literatura nord-catalana»:

Sense l'empenta del desvetllar del Principat, i potser també sense l'ensurt darrer de l'agonitzant, els Jofre (1801-1864), Rous (1828-1901), Courtais (1816-1888), Boixeda (1809-1873), Boher (1820-1908), Talrich (1810-1888), Bonafont (1854-1935) i Pepratx (1828-1901) no haguessin provat d'il·lustrar la llengua dels avis. Sense Jacint Verdaguer que regalà als «catalans de França» el seu *Canigó* el 1886, entorn del qual s'havien celebrat un parell d'anys abans les festes literàries de Banyuls, tampoc.⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ *Op. cit.* a la n. 566.

Segons la traductora cal tenir present que els seus dos predecessors, Tolrà i Blazy, eren dos eclesiàstics i que, per tant, això afavoria que interpretessin Verdaguer d'una manera diferent: d'una manera «eclesiàstica i misògina» derivada, segurament, del context i de la formació dels primers traductors. Ella, a partir d'un exemple, ho expressa així: «Un saint «*encès d'amor*» est-il dogmatiquement incorrect pour qu'on le dise en français «*brûlant de charité*» [En el cas de Tolrà] plutôt que littéralement «*enflammé d'amour*» [En el cas de Blazy] (chant I)?» (Verdaguer 2004: 6). També ens trobem davant d'un exemple similar en el Cant II «*Gentil veu la regina coronada, | coronada de verges que la volten*»; en aquest cas, les verges es converteixen en «*jeunes filles*» tant en Tolrà com en Blazy; Valls manté «*vierges*». De fet, Valls afirma que, en el moment de traduir, ella es col·loca del «band [*bàndol* en català rossellonès] de les fades»,⁵⁸⁸ alineant-se així amb els personatges femenins de l'epopeia i compensant el que ella defineix com una manca de «comprensió... [per part dels traductors del XIX] d'una sexualitat no expressada de Verdaguer».⁵⁸⁹ La traductora pensa que, tot i que probablement Tolrà i Blazy eren conscients d'aquesta sexualitat, en tot cas no la van fer evident. Malgrat tot, Valls remarca que no es tracta de traïr Verdaguer però que en el text se sobreentén que hi ha certa sensualitat, atribuïble a Gentil —el cavaller encisat per les fades que Valls descriu com a home-objecte i per la sensualitat del qual sent fascinació—.

Sigui com vulgui, per la traductora és innegable que la contraposició de les versions del XIX (principis del XX) i la seva està condicionada pel pas d'un segle que ha vist néixer la psicoanàlisi i ha estat testimoni d'un cert alliberament. Ultra això, Valls està convençuda que la llengua evoluciona i que també ho fan els parlants i que, en conseqüència, al cap de dues o tres generacions s'imposa la necessitat de noves traduccions. Tant Blazy com Tolrà oferien Verdaguer passat pel sedàs d'un llenguatge preciosista i complicat que Valls ha alleugerit i posat al dia sense traïr l'original. Per ella, com veurem en la següent citació, el cristianisme de Verdaguer traspua primitivisme mentre que el dels seus traductors deixa entreveure trets d'un conservadorisme màxim.

---

⁵⁸⁸ Entrevista de 21 de desembre de 2010.

⁵⁸⁹ *Ibíd.*

Ce qui nous semblait le plus vieilli dans les traductions de Tolra et de Blazy, c'était leur bigoterie. Certes, le christianisme et sa double victoire sur l'Islam et sur le paganisme est l'argument même de l'oeuvre, certes l'auteur et les deux traducteurs sont des ecclésiastiques, mais le christianisme de Verdaguer sent son primitivisme, celui de ses traducteurs a des raffinements saint-sulpiciens.⁵⁹⁰

---

⁵⁹⁰ *Op. cit.* a la n. 457, p. 7.

4. Traduccions franceses de Jacint Verdaguer

En aquest apartat, tenint en compte que ja s'han s'analitzat les traduccions des del punt de vista bibliogràfic, tant els aspectes materials (descripció detallada de cada traducció i les seves reedicions) com els de la seva caracterització (prosa, vers, adaptació, etc.), prestem atenció als volums en forma de llibre —que ja hem comentat i que ara presentem en forma de llista a mode de sinopsi del que s'ha explicat en el capítol anterior—. Així mateix, es dona notícia d'algunes traduccions no publicades de certa rellevància.

4.1. LES TRADUCCIONS FRANCESES DE VERDAGUER EN EL MARC DEL CONJUNT DE L'OBRA VERDAGUERIANA. LLIBRES COMPLETS PUBLICATS

A continuació, s'ofereix la llista de traduccions completes de l'obra verdagueriana al francès. Tot i que excedeixen el camp d'estudi de la tesi, consignem també les versions occitanes.

L'Atlàntida

L'Atlantide. Traducció en prosa d'Albert Savine a *Le Midi Littéraire* (Ais de Provença) (1881-1882).

L'Atlantide. Edició bilingüe català-francès. Estudi introductor sobre la renaixença de la poesia catalana i traducció en prosa d'Albert Savine. París: Léopold Cerf, 1883. (Segona edició de 1883 i tercera edició de 1884).

L'Atlantide. París: Jules Gervais, 1884 (només en versió francesa).

L'Atlantide. París: Albert Savine, 1887 (igual que la primera edició de 1883).

L'Atlantide. Traducció en vers de Justí Pepratx. París: Charles Bayle, 1884.

L'Atlantide. París: Libr. Hachette, 1887. (Conté una Epístola biogràfica de Jaume Collell i un pròleg de Mistral).

L'Atlantido. Traducció en prosa de Jan Monné. Montpellier: Empr. Centralo dóu Mieujour (Hamelin frères), 1888.

L'Atlantide. Montpellier: Impr. Centrale du Midi (Hamelin frères), 1890. (Pròleg de Frederic Mistral). (Reedicions de 1892, 1894 i 1900 – Apareix, alternativament, l'Epístola i/o el pròleg mistralià).

L'Atlantide. Traducció en prosa de Joan B. Blazy. Arras-París: Sœur-Charruey, 1909.

Canigó

Le Canigou. edició bilingüe català-francès. Traducció en prosa de Josep Tolrà de Bordas. París: Albert Savine, 1889. (Reeditada el 1986 per Privat a Tolosa i el 2010 per MonHélios a Oloron-Sainte-Marie).

Le Canigou. Traducció en prosa de Joan B. Blazy. Arras-París: Impr. Sœur-Charruey, 1908.

Canigó: légende pyrénéene du temps de la reconquête. Traducció en prosa de Miquela Valls. Prada de Conflent: Terra Nostra, 2004.

Al cel

Au Ciel. Traducció en prosa de Joan B. Blazy. Arras-París: Impr. de Sœur-Charruey 1906].

Dietari d'un pelegrí a Terra Santa

En Terre Sainte. Traducció de Juli Delpont. Perpinyà: Joseph Payret, 1896.

Eucarístiques

Eucarístiques/Eucharistiques. Edició bilingüe català-francès, amb pròleg i traducció en vers d'Agustí Vassal. Barcelona: Tip. L'Avenç, 1904.

Flors de Maria

Fleurs de Marie. Traducció en prosa de Joan B. Blazy. Arras-París: Impr. de Sœur-Charruey, 1905.

Flors del Calvari

Fleurs du Calvaire: livre de consolations. Traducció en prosa de Justí Pepratx. Perpinyà: Imp. de Charles Latrobe, 1897.

Idil·lis i cants místics

Idylles et chants mystiques. Traducció en prosa de Joan B. Blazy. Arras-París: Impr. de Sœur-Charruey, 1906.

Jesús Infant

Jésus enfant: poème catalan. Traducció en prosa de Justí Pepratx. Pròleg de l'abbé Monsabré. Perpinyà: Latrobe, 1896.

Sant Francesc / Caritat

Saint François / Charité. Traducció en vers de Frère Bonaventure [Agustí Vassal]. París: Tournai; Leipzig: H&L Casterman, 1905.

Lo somni de sant Joan

Le Songe de saint Jean, légende du Sacré-Coeur de Jésus. Edició bilingüe català-francès. Traducció en vers de Justí Pepratx. Pròleg de Jaume Boixeda. Perpinyà: Latrobe, 1888.

4.1.1. Traduccions no publicades

Com ja s'ha comentat en d'altres apartats d'aquesta tesi, la recepció de l'obra de Verdaguer a França i, en especial, a la Catalunya del Nord i a Occitània, tot i ser molt remarcable, ha estat estudiada de forma molt fragmentària. En aquest sentit, només s'ha realitzat alguna recerca sobre traductors com Delpont, Pepratx, Savine, Tolrà de Bordas o Vassal. D'altres traductors nord-catalans o occitans no han merescut cap atenció i la informació que en tenim és mínima o inexistent. L'objectiu és, doncs, aportar noves notícies sobre versions al francès —completes o parcials, però sempre no publicades— de traductors verdaguerians nord-catalans i occitans, oblidats o, simplement, que no s'han estudiat mai.

Fou gràcies al comentari que incloïa F. de Sorel en el seu volum *Jacinto Verdaguer*, de la col·lecció «Figuras de la Raza» sobre traduccions franceses no publicades del folguerolenc i de les quals no teníem constància, que vam poder localitzar alguns textos que es conservaven a la BNC i que contenien versions, completes o no, d'obres verdaguerianes al francès.

Otros escritores franceses, entre ellos Rodolf Bonet, Marius Cognat, Guiton Falamel [sic.] y Fournier, tradujeron fragmentos de «La Atlántida».[...] En provenzal se han hecho dos traducciones: una por Jan Monné, y la otra, inédita aun, por F. Arnavielle, quien siguió la métrica del original. Federico Mistral publicó en versos provenzales el canto IX del «Coro de las islas griegas».⁵⁹¹

En la nòmina de traductors gairebé desconeguts de Verdaguer al francès es compten, per ara, els següents: Rodolf Bonet («*Cristophe Colomb*», fragment final de *L'Atlàntida*), Màrius Cognat (*L'Atlàntida*), Joan Vilarrasa (oda *A Barcelona*) i Guitton-Talamel (fragments de *L'Atlàntida*).

4.1.1.1. Traduccions no publicades d'obres senceres

Marius Cognat

Sabem ben poc d'aquest personatge occità que ens deixà una traducció inèdita —i pel que sembla completa— de *L'Atlàntida* al francès. Sembla que es tractava d'un felibre d'origen marsellès que, a més de traduir Verdaguer, ostenta l'autoria de la

---

⁵⁹¹ SOREL, F. de. «Jacinto Verdaguer». *Figuras de la Raza*. Any II, núm. 25. Madrid, 28 d'abril de 1927, p. 32-33.

traducció en vers del *Casau, drame historique en cinq actes et en vers*⁵⁹² de Jan Monné —autor també d'una traducció occitana en prosa de *L'Atlàntida*—, del provençal al francès.⁵⁹³

Per Joan Torrent i Fàbregas,⁵⁹⁴ se sap que Cognat fou distingit pel govern espanyol —igual que ho fou Justí Pepratx, un altre dels traductors verdaguerians— amb el títol de cavaller d'Isabel la Catòlica, una condecoració concedida a civils, espanyols o estrangers, en reconeixement dels seus mèrits. Torrent i Fàbregas ho justificava per «la influència política del marquès de Comillas, mecenes de Verdaguer».⁵⁹⁵

A la BNC se'n conserva un autògraf que porta el títol de «L'Atlantide, poème catalan de messire Hyacinthe Verdaguer, traduït en vers français par Mr. Marius Cognac [sic.]». El text està recollit en una llibreta de tapa dura de 210 x 135 mm. (Ms. 374/5 – 190 folis).

4.1.1.2. Traduccions no publicades o esparses de peces soltes i fragments

Rodolf Bonet

Ben poca cosa se sap, com s'ha dit, sobre Bonet. Es tracta d'un advocat i poeta perpinyanenc, germà de Pere Bonet, prevere, poeta i professor de retòrica del Seminari Menor de Prada de Conflent. Verdaguer conegué Pere Bonet durant l'estada que féu el català al Seminari de Prada entre el 3 i el 7 de juliol de 1883.

Tenim constància que Rodolf Bonet contactà amb el poeta, des de Perpinyà, pel novembre de 1883.⁵⁹⁶ Segons aquest li explica a Verdaguer, fou a través del seu germà Pere que tingué l'oportunitat de conèixer *L'Atlàntida*. Rodolf demana al poeta que accepti un intent de traducció d'un fragment del poema «Cristophe Colomb» que li adjuntava a la missiva.

---

⁵⁹² *Casau, drame historique en cinq actes et en vers*, avec trad. en vers français de Marius Cognat. París: Lucien Duc, 1892.

⁵⁹³ Mount-Pelié: Empremarié Centralo dóu Miejour (li fraire Hamelin), 1888.

⁵⁹⁴ Veg. *op. cit.* a la n. 247.

⁵⁹⁵ *Ibid.*, p. 213.

⁵⁹⁶ Veg. EJV, vol. IV, carta 372. Hi ha discordàncies en la interpretació de la data de la carta original, de Rodolf Bonet a Verdaguer. Al v. IV de l'EJV, on està recollida, consta com a data d'enviament el 10 de novembre de 1883, mentre que a l'*Inventari de manuscrits verdaguerians* que elaborà la Secció de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya el 2004, la carta està datada just deu dies després.

La traducció fou publicada, segons Rodolf Bonet, pel diari *L'Espérance*. De tota manera, no se n'ha pogut localitzar cap exemplar. A la BNC es pot consultar un autògraf de la traducció francesa de Bonet (Ms. 373/3 4. - 2 folis).

François Guitton-Talamel

Queden encara per estudiar a fons traductors com l'occità Guitton-Talamel (1831 – ?), del qual no s'han pogut localitzar les traduccions. Talamel fou un editor provençal, contista i poeta, conegut amb els pseudònims «Lou Bastidan» i «Lou Felibre d'Entremount», i especialment cèlebre per la traducció bíblica al provençal del *Llibre de Tobies [Lou Libre de Toubio]*, partint de la Vulgata. Se'l reconeix també per haver dirigit o col·laborat en revistes provençals com *Lou Brusç* o *Le Midi Littéraire* —on treballava al costat d'Albert Savine, un prolífic catalanista, hispanista, editor i traductor, que girà per primera vegada *L'Atlàntida* verdagueriana al francès —.⁵⁹⁷

Coneixem Guitton-Talamel, principalment, gràcies a les cartes que intercanviaven Albert Savine i el poeta català. Tanmateix, és d'interès, des d'aquest punt de vista, la carta que el mateix Guitton-Talamel trameté a Verdaguer, el 13 de desembre de 1881, donant-li les gràcies per haver-lo autoritzat a traduir *L'Atlàntida* al provençal:

Je tiens á vous remercier personnellement, Monsieur, de l'autorisation que vous avez bien voulu me faire tenir par M. Savine de traduire *L'Atlantide* en provençal. [...] Je vais mettre tous mes soins à ce travail, qui paraîtra d'abord dans mon journal que je vous adresserai et qui sortira ensuite en volume. (EJV, vol. III, carta 287)

---

⁵⁹⁷ Per conèixer amb més profunditat Guitton-Talamel, és d'interès la n. 2 de la p. 203 de DELILLE, François. *Chants des félibres: Poésies provençales modernes*. París: A. Ghio, 1881, p. 203: «Le journal provençal *Lou Brusç* (La Ruche), paraissant à Aix-en-Provence, a été fondé par Guitton Tallemel [sic.], qui en est le directeur et le principal rédacteur. Ce félibre est l'auteur de contes provençaux, en prose, parmi lesquels nous citerons: *Lou rire de la Princesso* (Le rire de la Princesse), *La Batésto dei Sant* (La Dispute des Saints), *Pèire de Prouvençe e la bello Magalouno* (Pierre de Provence et la belle Maguelone), etc. M. Guitton annonce encore la publication nouvelle de *Lou Reinart prouvençau* (Le Renard provençal), roman en douze chants, tiré des écrits du moyen âge. Ce félibre signe généralement ses œuvres du pseudonyme : *le félibre d'Entre-mont* c'est sous ce nom qu'il a publié sa traduction en prose provençale d'un des livres de l'Écriture Sainte, Le Livre de Tobie (*Lou Libre de Toubio*), Aix, librairie Sardat fils, librairie Sardat fils, 1880.» Cal remarcar, així mateix, l'interès de la ressenya biobibliogràfica que apareix a: BONIFASSI, Georges. *La presse régionale de Provence en langue d'Oc: des origines à 1914*. París: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, D.L., 2003, p. 212-233.

Guitton-Talamel —que conegué Verdaguer a través de Savine— volia publicar la seva versió a *Le Midi Littéraire*, l'efímera revista setmanal que aparegué per primer cop el 1881, sota direcció d'Albert Savine i gerència de Guitton-Talamel. En aquesta revista és on Savine publicà la versió francesa de *L'Atlàntida* i Guitton-Talamel volia fer el mateix amb la seva versió en provençal. La publicació desaparegué un any després i, per tant, aquesta pretensió no s'arribà a materialitzar. El traductor provençal aprofitava la missiva al poeta per demanar-li que li trametés l'original català per utilitzar-lo com a base de la seva traducció, cosa que sembla indicar que fins llavors segurament s'havia valgut de la versió francesa de Savine.

Les darreres referències d'aquesta traducció —parcial— ens les ofereixen J.M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas a la nota 9 de la carta suara citada:

[...] el maig següent⁵⁹⁸ li'n fou premiada una part als Jocs Florals provençals (quart any) celebrats a Montpeller. Al començament de l'any següent Guitton havia traduït la introducció i cinc cants del poema (carta de Savine de 31 de gener 1883, post-data).⁵⁹⁹

Cal recordar, però, que el 1882 els *Jue florau* provençals se celebraren a Forcalquier entre el catorze i el quinze de maig. En aquest sentit, cal tenir present la ressenya en vers que en fa Jean-Baptiste Gaut.⁶⁰⁰

Joan Vilarrasa

També a la BNC es conserva l'autògraf de la traducció al francès de l'oda «A Barcelona» de Verdaguer, obra de Juan Vilarrasa [sic.]. (Ms. 378/1 - 3. F. 84-89, «A Barcelone. Ode». A l'inici del manuscrit, amb data de juliol de 1883 i en vers, trobem la dedicatòria del traductor al poeta: «A Mossen Jacinto Verdaguer en testimonio de su admiración por su oda catalana, su At y SS. Juan Vilarrasa».

El document no ens dóna més pistes pel que fa al personatge, tot i que el traductor contextualitza el marc de publicació de l'obra original segons «L'édition catalane a été tirée à 100.000 exemplaires par ordre et aux frais du Conseil municipal de

---

⁵⁹⁸ Fa referència al maig de 1882.

⁵⁹⁹ EJV, vol. III, carta 287, n. 9.

⁶⁰⁰ *Jue Flourau de Fourcauquié: rapport en vers subre lou counours literari prouvençau: festenau dóu 14 e dóu 15 de mai 1882*. Aix-en-Provence: Empr. felibrenco, 1882.

Barcelone» i deixa constància de l'origen de la composició: «Jeux Floreaux de Barcelonne. XXV année. 1883. Prix du coquelicot d'argent offert par la Rédaction de la Revue littéraire et adjugé à Mr. l'abbé Verdaguer Hyacinthe». Sigui com vulgui, el conjunt està format per les quaranta-sis estrofes definitives de la composició verdagueriana.⁶⁰¹

Quant a la faceta biobibliogràfica del traductor, ens és impossible traçar-ne, amb la informació de la qual disposem, un perfil i situar-lo geogràficament. Nogensmenys, és important fer notar que la llengua en la qual Vilarrasa dedica l'obra a Verdaguer és l'espanyol. D'altra banda, cal reconèixer que l'aportació de Vilarrasa a la difusió de Verdaguer és molt limitada ja que es redueix, que tinguem constància, a aquesta única poesia. Podria tractar-se o bé d'un nord-català o d'un català establert a França.

Pau Berga

A la BNC es conserva la versió francesa en vers de Paul Bergue de les trenta-dues primeres estrofes de «La malehida» - «Maladetta», en el manuscrit Ms. 375/3. Recordem que aquest poema forma part del cant IV de Canigó (1886) i que aquest fou traduït, entre d'altres, per Tolrà de Bordas o Joan Baptista Blazy.

Paul Bergue (Pesillà de la Ribera, Rosselló, 1866 – Royan, Charente Marítim, 1948), fou un eminent enginyer, gramàtic i home de lletres rossellonès. Fou també Vice-President de la Colla del Rosselló i membre de la Mantenedoria Catalana del Felibrige a Perpinyà. De ben jove, entre 1890 i 1894, començà a escampar els seus poemes a *La Il·lustració Catalana*, el director de la qual era Joseph Matheu —amb qui Bergue coincidí durant els seus estiuueigs a la Cerdanya, on també conegué Balaguer i Oller—. El 1893 i 1894 el consistori barceloní dels Jocs Florals el convidà. Passà gran part de la seva vida exercint d'enginyer a Indoxina i retornà a la seva vila natal el 1926.

---

⁶⁰¹ S'entén, per tant, que l'original del qual traduí Vilarrasa és l'edició finançada el 1883 per l'Ajuntament de Barcelona, que presenta la mateixa estructura. Cal tenir present que, com explica Francesc Codina a l'edició crítica *Barcelona. Textos per a un llibre*, que: «El primer esbós ja data de 1874. El 1883 va ser ampliada i presentada als Jocs Florals, on guanyà un premi extraordinari. I, abans de la seva publicació aquest mateix any, encara va ser esmenada i ampliada dues vegades més, fins a sumar les quaranta-sis estrofes definitives». VERDAGUER, Jacint. *Barcelona: textos per a un llibre*, a cura de Francesc Codina i Valls. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2006. En aquest sentit, per conèixer el procés de creació del poema, veg. l'op. cit. a la n. 287, p. 88-107.

És autor d'una gran producció assagística sobre el català (fonètica, ortografia i mètrica) —cal tenir present que tot i que, en primer terme, s'erigí com a defensor al Rosselló de la unificació ortogràfica fabriana, posteriorment, se'n desmarcà—; sobre la poesia rossellonesa i li devem un cançoner popular que es publicà en revistes nord-catalanes a principis del s. XX. La seva producció en llengua catalana es desenvolupa al llindar de la primera i la segona Renaixença nord-catalana. Com a obra pròpia cal fer esment del poemari *La Mare-Terra* (1913) i dels *Contes i monologues catalàs*, apareguts vers els anys 30. Destaca també com a traductor en vers català de les *Fables de La Fontaine* (1909).

Tal com exposa Miquela Valls a l'article «Pau Berga (1866-1948). Llengua i obra»,⁶⁰² Bergue entrà en contacte amb l'obra de Mistral i Verdaguer al petit Seminari de Prada. En aquella època, Pierre Vidal —bibliotecari de Perpinyà amb contactes amb «catalanistes del Principat»— era el seu mentor. És cap als anys noranta del s. XIX que Bergue comença a traduir Verdaguer:

Paral·lelament a la composició i potser per estudiar millor el català, Bergue comença de traduir autors catalans. El 1892 té feta la versió francesa de la part central del cant IV del *Canigó*, que enviarà l'any següent a Verdaguer.

Segons Valls, sembla que Bergue també girà, el 1894, alguns poemes verdaguerians per a la *Revue littéraire, artistique et sociale La Plume*. Per Valls sabem —per ara no hem pogut localitzar la revista— que es tracta de dos poemes de Pàtria: «Solitude» i «Le père Falgas, tradition ampourdanaise» i, quant a la relació de Verdaguer amb el traductor, Valls recorda en l'article esmentat —citant un article de Juli Delpont a *Revue Catalane*— que «Verdaguer, assabentat que Berga “és lluny d'ací..., a les colònies, cap a l'Annam”, entén l'exili com una traïció i no es pot estar de respondre: “sí que és estrany un poeta rossellonès, s'estar tant i tan llun del Canigó”».

Com a difusor de la literatura catalana, també cal tenir presents les seves traduccions de fragments de Caterina Albert, per exemple, apareguts en revistes d'Indoxina durant l'època que hi visqué.

---

⁶⁰² A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Perpinyà (20 i 21 de maig de 1994)*. Barcelona; Perpinyà: IEC, 1995, p. 91-123.

Henry Lyonnet

La traducció de *Natzaret* (1890)⁶⁰³ de la mà d'Henri Lyonnet (París, 1853 – ?, 1933) està custodiada també a la BNC amb el topogràfic Ms. 378/4. El manuscrit es troba en una llibreta de 36 folis, a la portada de la qual llegim: «Nazaret, traducción francesa por Henri Lyonnet manuscrita por el autor y otras traducciones francesas por otros autores⁶⁰⁴ - 1890»; «Oferta nº 13». Als folis 3 i 4 d'aquest quadern es pot llegir una missiva del traductor a Verdaguer, de 27 de juny de 1880, recollida a l'EJV.⁶⁰⁵

En aquesta lletra Lyonnet —que anunciava la seva voluntat de conèixer personalment el poeta— comunicava a Verdaguer que feia alguns dies li havia fet arribar «une imitation en vers français (je ne dis pas traduction) de votre charmant ouvrage [referint-se a *Natzaret*]». Per les anotacions que inclouen Casacuberta i Torrent i Fàbregas, sabem que «era francès —potser del Migdia—, poeta i admirador de Verdaguer, i exercia el comerç de representacions a Barcelona.»⁶⁰⁶ Així mateix, els anotadors de l'*Epistolari* verdaguerià comenten que la llibreta «conté 26 composicions, traduïdes o adaptades al francès, del volum Nazareth. L'escriptura és força acurada i al primer full hi ha aquesta dedicatòria: «Hommage respectueux à M. l'abbé J. Verdaguer». Al costat de la carta hi ha una targeta de visita amb el text «Henri Lyonnet. Representante. Calle del Bruch, 37, 4.º Barcelona.»⁶⁰⁷

Desconeixem si el nostre Henri Lyonnet és la mateixa persona que el literat i l'estudiós teatral Alfred Copin, que es valia del nom Henry Lyonnet com a pseudònim. En qualsevol cas, un tal Henry Lyonnet, segons consta als Catàlegs de la BNC i de la BNE,⁶⁰⁸ també ostenta l'autoria d'obres com *À travers l'Espagne inconnue* (1896),⁶⁰⁹ *Les Fêtes en Orient et dans l'antiquité* (1929),⁶¹⁰ amb Maurice Magre; *Cervantès* (1930) —una semblança de Cervantes—⁶¹¹ o d'una llarga llista d'estudis literaris i sobre teatre, entre els quals destaca el *Dictionnaire des*

⁶⁰³ Barcelona: Estampa de Fidel Giró, 1890.

⁶⁰⁴ No ens consta que hi figuri cap altra traducció de cap altre autor.

⁶⁰⁵ EJV, vol. VI, carta, p. 672.

⁶⁰⁶ *Ibid.*, n. 1, p. 128.

⁶⁰⁷ *Ibid.*, n. 2, p. 128.

⁶⁰⁸ Al catàleg, el nom de Lyonnet apareix grafiat amb «y» final: «Henry».

⁶⁰⁹ Barcelona: Richardin Lamm et Cie, 1896. Càtedra en publicà una versió a l'espanyol el 2002.

⁶¹⁰ París: Martin-Dupuis, cop. 1929. [Plaisirs et les fêtes].

⁶¹¹ París: Éditions Berger-Levrault, 1930. [Grandes vies aventureuses, 7].

comédiens français (1904?)⁶¹² del qual aparegueren diverses edicions a principis del segle XX.

Altres traduccions

Queda pendent per a posteriors estudis l'avaluació de traduccions d'autors més desconeguts o anònims. En el Ms. 367/3 f.13, per exemple, es guarda el retall d'una publicació que recull la traducció al francès de «L'estatua de don Jaume», [«Sonnet en l'honneur de Jacme le conquerant»] un sonet que es llegí, el 26 de maig de 1890, amb motiu de la inauguració d'un memorial a la Tour-des-Pins de Montpeller per commemorar el naixement de Jaume I. El document recull, que inclou l'anotació manuscrita de mà desconeguda: «Envoi de M. Mariéton à Mogliano-Veneto (Treviso)», l'original català seguit de la traducció francesa en prosa i sense signar.

Pel que fa a la traducció en vers del poema «Jesús i l'infant», «Jésus et l'enfant», ara per ara, se'n desconeix l'autoria. Aquesta composició forma part del recull *Caritat* (1885)⁶¹³ —una col·lecció de poesies disperses o inèdites ofert per Verdaguer al bisbe de Barcelona, Jaume Català, com a contribució en l'ajut als damnificats pels terratrèmols d'Andalusia de 27 de desembre de 1884—. Amb tot, sabem que aquest text arribà a la BNC —on es conserva en el manuscrit Ms. 378/8, f.15-17— per mitjà d'un donatiu de Pere Guerau Maristany i Oliver, comte de Lavern. Com a informació complementària, podem dir que la versió data de 26 de febrer de 1891 i que l'esborrany que es conserva està escrit en un paper amb la capçalera «Sociedad Vinicola [sic.] Catalana / V. Sabatier & Cie.», amb seu social a Barcelona.

En el Ms. 1529 – 66 f. 120-123 de la BNC hi ha recollida una carta a Jacint Verdaguer d'Achille Millien —(Beaumont-la-Ferrière, 1838 –1927), un eminent poeta i folklorista francès del Nivernès d'on recollí llegendes, cançons i contes populars. Fundador, el 1896, de la *Revista del Nivernais*, que s'extingí el 1910, és autor d'una gran quantitat de reculls poètics de to popular. entre d'altres. Aquesta lletra, de 2 d'octubre de 1891, va acompanyada d'una traducció al francès d'un poema de *Jesús Infant*.

---

⁶¹² LYONNET, Henry. *Dictionnaire des comédiens français*. París: Librairie de l'art du théâtre, 1904.

⁶¹³ Recordem que el mateix 1885 en publicà una segona edició amb cinc poemes més.

Per últim, en el Ms. 379/2 f. 15-18 de la BNC es conserva una versió francesa de 13 de maig de 1891 d'alguns fragments d'*Idil·lis i cants místics* d'A. Gelée-Bertal, un lletraferit francès establert a Barcelona.

Encara, entre els manuscrits del poeta, figuren algunes traduccions més:

- Ms. 379/2 – 3 f. 156-168: Traducció parcial al francès d'*Idil·lis i cants místics* per M. F. i R.
- Ms. 379/2 – 3 f. 169-204: Traducció parcial al francès d'*Idil·lis i cants místics* per A. G. B [Segurament A. Gelée-Bertal]
- Ms. 380/6 – 3 f. 73: Traducció anònima del preludi de *Lo Somni de sant Joan*. Ca. 1886-1887.
- Ms. 382/5 – 3 f. 215-220. Traducció francesa de «La Barretina» per A. F.

5. La recepció de Jacint Verdaguer i de les seves traduccions, en especial a publicacions literàries

5.1. RECEPCIÓ FRANCESA DE JACINT VERDAGUER. «EL LLARG SEGLE XIX»

5.1.1. Consideracions prèvies

Arribats al capítol que clou aquesta tesi, consagrat a la recepció i que pressuposa la contribució més innovadora a l'estudi de les relacions de Verdaguer i França, cal recordar algunes de les consideracions prèvies pel que fa a la metodologia utilitzada que ja s'exposaven al començament d'aquest treball. Com dèiem, malgrat tenir presents els les idees de l'escola de Constança —encapçalada per l'hermeneuta i esteta alemany Jauss— i després de descriure'n els fonaments teòrics, aquest apartat es desplegarà partint d'un marc teòric força divers —teoria del polisistema, teories de l'Escola de Constança i historiografia literària tradicional—. Com a consideració prèvia, no podem obviar que, a causa de la vastitud del corpus bibliogràfic sobre Verdaguer, la seva obra i les seves traduccions, així com el material hemerogràfic que s'hi refereix, l'estudi que presentem serà més quantitatiu que no pas qualitatiu.

Quant als continguts, s'ha de posar de relleu d'entrada que en l'estudi de la recepció de qualsevol autor cal tenir presents, principalment, dos pilars: 1. les traduccions (publicades en forma de llibre, volum miscel·lani, opuscle o full volant, entre d'altres), i 2. la recepció en publicacions periòdiques d'extracció literària (en forma, d'una banda, de traduccions esparses i, de l'altra, en forma d'assaigs, articles o, fins i tot, comentaris de premsa) que s'ha d'estudiar sistemàticament per descriure les interrelacions entre la literatura d'origen i la de destinació.

Traduccions

En referència a les traduccions, com que la majoria es relacionen en l'apartat dedicat a aquest assumpte, en aquest capítol es donarà tan sols notícia (en forma de llista) de les traduccions reproduïdes en articles o publicades en volums

miscel·lanis, opuscles, fulls volants, etc., amb la voluntat d'oferir una visió global de la recepció del poeta. El mètode de treball, que ja ha estat molt útil per caracteritzar les traduccions franceses del poeta, s'ha basat, sobretot, en la compilació de dades bibliogràfiques a partir de repertoris existents, que s'han revisat i ampliat i que ja es detallen al capítol pertinent. Un cop completada la recopilació bibliogràfica de traduccions al francès en els formats indicats, es procedeix a presentar els resultats del nucli central del capítol dedicat a la recepció verdagueriana en publicacions periòdiques.

La recepció de Verdaguer en publicacions periòdiques franceses

Per a l'apartat d'aquest capítol dedicat a la recepció del poeta en publicacions periòdiques —en forma, com es deia l'inici de la tesi en fixar les bases teòriques i metodològiques, de traduccions esparses, d'una banda, i, de l'altra, en forma d'assaigs, articles o, fins i tot, comentaris de premsa— s'ha emprat una font elemental: el conjunt de reculls facticis de tema verdaguerià que es conserven a la Biblioteca Nacional de Catalunya, que s'ha complementat amb Gallica (<http://gallica.bnf.fr/>).

En referència a Gallica, voldríem remarcar, a risc de semblar redundants, que estem davant d'una plataforma en línia d'accés a patrimonis digitals antics i contemporanis, impulsada per la BnF. Aquesta plataforma s'emmarca en un projecte europeu de més envergadura: la BnF és agregador d'Europeana, la Biblioteca digital europea. El conjunt de la documentació a la qual es pot accedir, d'enorme interès científic i historicocultural, està conformat per desenes de milers de llibres, imatges, publicacions periòdiques i documents sonors (en el cas de la documentació patrimonial, d'accés lliure i gratuït) i de volums amb drets d'autor vigents (en el cas del bloc d'edició contemporània, que respecta al peu de la lletra els drets d'autor i que és d'accés limitat).

Pel que fa als reculls facticis de la BNC, una quarantena, són un vast aplec de material hemerogràfic sobre Verdaguer entre 1872 i 1993, la majoria del qual reunit pel mateix Verdaguer, que inclou opuscles, fulls volants, retalls d'articles de revistes, fulls de calendari amb poemes del folguerolenc, etc. Es desconeix, per ara, qui fou el compilador dels volums/caixes posteriors al la mort de Verdaguer. En nota a peu de pàgina, s'ofereix una llista amb els reculls que han resultat

d'interès per a la nostra recerca tot oferint-ne dades sobre l'època i sobre els continguts. El lector interessat, així mateix, trobarà en forma d'apèndix a l'Annex la llista d'articles rellevants per a aquesta recerca i que procedeixen dels reculls facticis que s'acaben de citar i que es consignen en nota a peu de pàgina.⁶¹⁴

Així mateix, per donar una visió completa de la recepció de poeta i dels materials conservats a la BNC, s'ha consultat la pràctica totalitat del material sobre Verdaguer de què disposa la institució.

Convé recordar aquí que, l'any 1908, quan la biblioteca personal de Verdaguer sortí a la venda, aquesta fou adquirida per incorporar-la als fons inicials de la que

---

⁶¹⁴ **Verd. 10-VII-1:** [Verdaguer: 1879-1924]. Retalls de diaris i revistes. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català, castellà, italià i francès; **Verd. 10-VII-2:** [Verdaguer: 1877-1895]. Recull de retalls de diaris i revistes. Inclou algunes anotacions manuscrites de J. Verdaguer. Textos en català, castellà, francès, italià i holandès; **Verd. 10-VII-3:** [Verdaguer: 1886-1930]. Retalls de diaris, revistes i fulls solts. Inclou algunes notes manuscrites de Verdaguer. Textos en català, castellà, francès i txec; **Verd. 10-VII-4:** [Papers de Verdaguer I: 1877-1935]. Retalls de diaris, revistes, fulls solts i fotografies referents a *L'Atlàntida*, *Canigó*, *Pàtria*, *Aires del Montseny*. Textos en català, castellà, francès i suec; **Verd. 10-VII-5:** [Papers de Verdaguer II: 1879-1935]. Retalls de diaris, revistes, fulls solts. Textos en català, castellà i francès. (Verd. 10-VII-5 (f. 5): *Virolay*. Manresa: Imp. Roca, [190-?]) / Verd. 10-VII-5 (f. 8): *Himne a Sant Lluís*. [Barcelona]: Imp. de la Casa Provincial de Caridad, [189-?]); **Verd. 10-VII-6:** [Papers de Verdaguer III: 1877-1936]. Conté retalls de diari, targetes i un retrat col·leccionats per Verdaguer. Textos en català, castellà i francès; **Verd. 10-VII-7:** [Verdaguer: 1883-1953?]. Retalls de diaris, revistes, fotografies, goigs, fulls solts... Inclou algunes poesies i algunes notes manuscrites de J. Verdaguer. Textos en català, castellà, italià i portuguès. (Verd. 10-VII-7 (f.135 d'un recull factici): *Himne de la creu* [Música impresa] / [Jacint Verdaguer]. Barcelona: Foment de Pietat, [193-?]) / Verd. 10-VII-7 (f.136 d'un recull factici): *Al cel volem anar* [Música impresa] / [Jacint Verdaguer]. Barcelona: Foment de Pietat, [193-?]) / Verd. 10-VII-7 (f.139 d'un recull factici): *Goigs del Immaculat Cor de Maria*: (fragment) / J. Verdaguer. [Manresa]: Est. Sant Josep, [193-?]) / Verd. 10-VII-7 (f.141 d'un recull factici): *Cantich a Maria Santíssima*. Barcelona: Estampa dels Hereus de la V. Pla, [188-?]) / Verd. 10-VII-7 (f.142 d'un recull factici): *Sant Francesch s'hi moria* / [Jacinto Verdaguer]. Vich: Imp. de Anglada, [1879]) / Verd. 10-VII-7 (f.98 d'un recull factici): *La Ciegucecita / traducción libre de una poesía de Verdaguer [por] Francisco Blanco García*. [S.l.]: [s.n.], [189-?]); **Verd. 10-VII-8:** [Verdaguer: 1872-1901] Retalls de diaris, revistes, fotografies, fulls solts... Inclou algunes poesies i algunes notes manuscrites de J. Verdaguer. Textos en català, castellà, i francès; **Verd. 10-VII-9:** [Verdaguer: 1902-1945] Retalls de diaris, revistes, recordatoris, fulls solts... Inclou algunes poesies de J. Verdaguer. Textos en català, castellà i francès; **Verd. 17-I-1:** [Verdaguer: 1881-1939] Retalls de diaris i revistes. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català i castellà; **Verd. 17-I-6:** [Verdaguer: post. 1900] Retalls de diaris i revistes. Inclou algunes poesies de Verdaguer i de Teodor Llorente a Verdaguer. Textos en castellà, i català; **Verd. 17-II-1:** [Verdaguer: 1877-1902] Revistes amb articles de tema verdaguerià. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català i castellà; **Verd. 17-II-2:** [Verdaguer: 1903-1915] Revistes amb articles de tema verdaguerià. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català, castellà, francès i finès; **Verd. 17-V-2:** [Verdaguer: 1917-1943] Revistes amb articles de tema verdaguerià. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català, castellà; **Verd. 1-GFol:** [Verdaguer: 1865-1895] Retalls de diaris i revistes. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català, castellà i italià; **Verd. 2-GFol:** [Verdaguer: 1900-1902] Retalls de diaris i revistes. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català, castellà i francès; **Verd. 3-G.Fol:** [Verdaguer: 1903-1908] Retalls de diaris i revistes. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català, castellà; **Verd. 4-G.Fol:** [Verdaguer: 1909-1914] Retalls de diaris i revistes. Inclou algunes poesies de Verdaguer. Textos en català i castellà.

seria la futura Biblioteca de Catalunya.⁶¹⁵ Poc temps després es reberen bona part dels papers literaris i personals del poeta, oferts pel comte de Lavern, que els havia comprat a la família Duran, l'hereva de Verdaguer. Igualment, al cap de pocs anys, la Biblioteca gestionà l'adquisició d'un paquet remarcable de documentació, sobretot de tipus literari, que tenia el seu origen, com ja s'ha apuntat en el primer capítol d'aquesta tesi, en la Llibreria L'Avenç. Fins als nostres dies, la Biblioteca ha mantingut el criteri de continuar adquirint publicacions i manuscrits verdaguerians.

Ja als anys cinquanta, des de la BNC es decidí crear una «col·lecció verdagueriana» en el marc de la Secció de Reserva impresa. Aquesta Col·lecció, identificada amb un topogràfic que comença per «Verd», recull obres de i sobre Verdaguer. Així mateix, comprèn un seguit de reculls de premsa verdaguerians, els primers dels quals compendiats a partir dels retalls localitzats entre els llibres del poeta. Aquesta col·lecció és oberta i, com a mínim, hi ha obres fins a l'any 2008. Sigui com vulgui, la BNC continua adquirint obres per ampliar aquesta col·lecció que, cal dir-ho, no inclou les obres provinents de la biblioteca personal de Verdaguer, que foren integrades, com s'ha dit, en el fons general. Per consultar els volums de la llibreria personal de Verdaguer cal, mentre no es faci la catalogació adequada, veure el registre general de la BNC i recuperar les obres en el catàleg general a través del títol.

Com a darrers elements que cal prendre en consideració, s'ha de fer esment de la «Bibliografía general de Jacint Verdaguer», de Lluís Guarner, recollida a les *Obres completes* de Jacint Verdaguer publicades per primera vegada per l'Editorial Selecta dins la «Biblioteca Perenne», l'any 1943⁶¹⁶ i de la munió d'opuscles i llibres que es publicaren a França o en altres països de la mà de francesos, glossant la figura i l'obra del poeta de Folgueroles.

---

⁶¹⁵ En aquest moment (1907- 1911) la Biblioteca de Catalunya, creada per l'Institut d'Estudis Catalans, es troba en una primera etapa de recollida i adquisició de material, entre el qual destaquen les biblioteques de Marià Aguiló o Jacint Verdaguer. La preparació per a l'obertura de la Biblioteca al públic no s'inicià fins l'any 1911. Per a informació detallada dels inicis de la BNC, veg. l'article de FONTANALS, Reis. «La fundació d'una biblioteca nacional. La Biblioteca de Catalunya entre 1907 i 1923». *BiD: Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, 23, 2009. [En línia]. [Data de consulta: Juny de 2012]. Disponible a: <http://www.ub.edu/bid/23/fontanals1.htm>

⁶¹⁶ *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarner*. Barcelona: Selecta, 1943.

Convé tenir present, també, que quasi la totalitat de la secció sobre recepció se centralitza en el segle XIX i, en conseqüència, només s'han buidat els reculls pertanyents a aquesta centúria o els que temporalment se situen a cavall entre el XIX i el XX. Es marquen com a límits temporals el naixement del poeta (1845) i l'esclat de la Primera Guerra Mundial (1914), data que alguns historiadors, com és el cas del britànic Eric Hobsbawm, estableixen com inici real del segle XX.⁶¹⁷

Per tant, en el cas dels reculls facticis de la BNC, es presta atenció especial als volums conservats sota aquests topogràfics: Verd. 10-VII-1, Verd. 10-VII-2, Verd. 10-VII-3, Verd. 10-VII-4, Verd. 10-VII-5, Verd. 10-VII-6, Verd. 10-VII-7, Verd. 10-VII-8, Verd. 10-VII-9, Verd. 17-I-1, Verd. 17-I-6 (post. 1900 però sense data determinada), Verd. 17-II-1, Verd. 17-II-2, Verd. 17-V-2, Verd. 1-GFol., Verd. 2-GFol., Verd. 3-GFol., Verd. 4-GFol. S'ofereixen, sempre que ens ha estat possible, les referències a cada publicació. Recordem que, en moltes ocasions, als reculls facticis de la BNC no es dona prou informació per poder citar de manera apropiada els articles que s'hi recullen. En aquests casos, es copia el topogràfic i el número de foli per tal que el lector interessat pugui, com a mínim, localitzar els textos als reculls facticis.

En el cas de Gallica, la recerca s'ha realitzat seguint els mateixos criteris i, en conseqüència, s'ha basat en els resultats obtinguts entre 1845 i 1914. També s'ha seguit el mateix criteri per a la resta de materials.

Després d'analitzar els continguts tant dels reculls facticis com dels resultats oferts per Gallica, s'ofereix una anàlisi quantitativa, geogràfica i temporal que descriu el contingut relacionat amb la recepció francesa de Verdaguer entre les dates fixades. Per la seva heterogeneïtat, de moment, es deixa de banda l'anàlisi qualitativa que

---

⁶¹⁷ Hobsbawm diferencia el «*long nineteenth century*», que s'inicia el 1789 amb la Revolució Francesa (la consecució del poder per part de la burgesia i l'arraconament de l'aristocràcia i el clergat per mitjà de la República) i que es clou el 1914 amb l'inici de la Primera Guerra Mundial i la fi del llarg equilibri de poder del qual Europa gaudi durant decennis. Hobsbawm desgrana la història d'aquest llarg segle XIX per mitjà de tres obres: *The age of revolution: Europe, 1789-1848*, *The age of capital, 1848-1875* i *The age of empire, 1875-1914*. En aquest darrer volum és on el britànic concentra el motiu pel qual, històricament, la fi del XIX l'any 1914:

August 1914 is one of the most undeniable "natural breaks" in history. It was felt to be the end of an era at the time, and it is still felt to be so. [...] if there are dates which are more than conveniences for purposes of periodization, August 1914 is one of them. It was felt to mark the end of the world made by and for the bourgeoisie. It marks the end of the "long nineteenth century". HOBBSAWM, Eric J. *The Age of Empire (1875-1914)*. New York: 1st Vintage Books ed., 1989, p. 6.

sobrepassaria, en gran mesura, els objectius generals d'aquest estudi i constituiria, per ella mateixa, tota una altra línia d'investigació.

A més de tot el que s'ha indicat fins aquest punt, es dóna, sota un epígraf separat, un compendi de materials que per la seva varietat no es poden classificar en els apartats suara de traduccions o publicacions periòdiques.

5.2. APUNTS SOBRE LA RECEPCIÓ VERDAGUERIANA DURANT EL SEGLE XIX. PREMSA FRANCESA I ALGUNS ARTICLES / TRADUCCIONS, D'AUTOR FRANCÈS A LA PREMSA CATALANA

5.2.1. Articles i recepció en general

Pel que se sap fins ara, cal remuntar-se a 1877 per trobar la primera referència al poeta català en una revista francesa i, precisament, no una referència qualsevol. El 15 d'agost de 1877 es publicava a *La Muse Orientale*⁶¹⁸ de París una carta de Frederic Mistral on, a més de queixar-se de la poca atenció que la crítica francesa prestava a la literatura catalana renaixent —paral·lela al renaixement de la literatura provençal—, centrava la seva atenció a qui ell anomenava «un jeune prêtre appelé Jacinto Verdaguer». Mistral explicava que, aquell mateix any, Verdaguer havia triomfat als Jocs Florals de Barcelona amb *L'Atlàntida* i donava alguns apunts sobre l'argument de l'obra. Amb tot, el més destacable és l'afirmació que clou aquesta carta: «Les Catalans considèrent ce splendide poème comme le couronnement de leur littérature, et ils en ont raison.» Just després d'aquest aval és quan s'inicia el gruix de la recepció del poeta a la premsa francesa.

Més d'un any després, l'octubre de 1881, apareixia a la *Revue des Langues Romanes* (Montpeller) un estudi d'Albert Savine sobre *L'Atlàntida*.⁶¹⁹ S'hi oferien, a més, fragments de l'obra traduïts en prosa francesa. Savine reconeixia que l'obra de Verdaguer, col·laborador de la revista, no havia rebut prou atenció fins aquell moment i per això li dedicava aquesta nota, que s'inicia amb un breu esbós biogràfic del poeta i es completa amb la comentaris laudatoris de l'obra (fons i forma), tant del mateix Savine com de Mistral.

Ja el 7 d'abril de 1882, un tal Blanc, a qui no s'ha pogut identificar, publicava la ressenya «Bibliographie. Une épopée catalane au XIX siècle» a *L'Union du Midi*⁶²⁰ de Tolosa de Llenguadoc. L'article, que tracta de l'estudi sobre *L'Atlàntida* de

---

⁶¹⁸ ANÒNIM. «L'Atlantida». *La Muse Orientale*, núm. 2, París, 15-VIII-1877. (Verd. 10-VII-2 f. 12)

⁶¹⁹ «Dialectes modernes. L'Atlantide». *Revue des Langues Romanes*, Montpeller, octubre de 1881, p. 180-186. (Veg. Verd. 17-II-1 – Carpeta 1877-1899 – Sense foliar)

⁶²⁰ *L'Union du Midi*, Tolosa de Llenguadoc, 7 d'abril de 1882. (Veg. Verd. 10-VII-2 f. 22-23)

Tolrà de Bordas, conté un breu esbós biobibliogràfic del poeta, un resum de l'obra, un recull d'encomis —de Menendez Pelayo i Mistral—, així com una traducció al francès del poema «Amor de mare», a més d'una carta de Mistral dirigida a Tolrà de Bordas, datada de 14 de març [1882], referida a aquest assaig. La missiva deixa clara la utilitat de l'exegesi de Tolrà en tant que un dels vectors inicials de la recepció del poeta català en terres franceses:

C'est le prodrome nécessaire de l'épopée monumentale du poète de Vich, nécessaire surtout pour le lecteur français qui, déshabitué depuis longtemps de la poésie à longue haleine, [...] Je crois que votre exégèse sera très utile au succès mérité de l'*Atlantide*. [...] Il ne faut pas croire que la foule, comme le prétendent ses flatteurs, soit apte à percevoir d'emblée leur sublimité. Il faut que ceux qui se rapprochent le plus du poète et de l'artiste par leur tempérament poétique ou artistique, il faut que les hommes de goût et les esprits élevés se fassent les initiateurs de leurs frères [...].⁶²¹

Del mateix llibre de Tolrà se'n publica un altre article, a *L'Union*⁶²² el 15 d'abril de 1882, l'autoria del qual (anotada a mà molt probablement per Verdagner) és, segurament, de Léon Leroy de la Brière.⁶²³ En tractar-se d'un resum argumental de *L'Atlantida*, no destacaria especialment si no fos per la petició clara d'una traducció francesa de l'obra de Verdagner:

En attendant qu'une traduction française nous initie complètement aux beautés du poème et fasse passer dans notre langue les tableaux qu'a tracés une imagination puissante, un écrivain qui fait autorité dans les lettres et qui peut revendiquer une bonne part dans la renaissance des langues fleuries qui résonnent, pleines de noblesses et d'harmonie, sur les deux versants des Pyrénées, Mgr Tolra de Bordas, prélat de la maison du Pape, nous fait connaître la substance et les principaux passages de *L'Atlantide*. [...] *L'Atlantide* appelle un vulgarisateur français, et mérite d'être connue, appréciée par tous ceux qui goûtent les grands sentiments et les idées hautes.

El 12 de maig d'aquest mateix any, *Le Messager de Toulouse*⁶²⁴ s'afegeix a la nòmina de publicacions periòdiques que es fan ressò de l'estudi de Tolrà i ho fa amb un article d'autor anònim força similar al que *L'Union du Midi* havia inclòs

---

⁶²¹ Carta de Mistral a Tolrà de Bordas de 14 de març de 1882 recollida a l'article esmentat de Blanc.

⁶²² Segurament *L'Union du Midi*, tot i que en l'anotació manuscrita que consta al costat de l'article només consta *L'Union*.

⁶²³ «Bibliographie. L'Atlantide, de Don Jacinto Verdagner». *L'Union*, [?], 15 d'abril de 1882. (Verd. 10-VII-2 f.21)

⁶²⁴ UN BIBLIOPHILE. «Variétés littéraires». *Le Messager de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, 12 de maig de 1882. (Verd. 10-VII-2 f-19-20)

entre les seves pàgines el 7 d'abril de 1882, obra de Blanc. El text de *Le Messager* biografia el poeta català i dóna la mateixa traducció d'«Amor de mare» que l'article de *L'Union du Midi*. Així mateix, s'adjunta un poema amb l'Atlàntida com a tema central que s'atribueix a una poetessa de la qual no es dóna el nom i la carta de F. Mistral a Tolrà de Bordas, sobre la qual ja s'ha parlat. Ultra això, es fa esment del fet que Albert Savine prepara una traducció francesa de *L'Atlàntida* de Verdaguer i es reconeix que, per ara, el poeta català és poc conegut entre els lectors francesos.

De fet, la repercussió d'aquests articles i estudis publicats al país veí fou notable a Catalunya, que la premsa catalana començà a fer-se ressò de l'èxit del poeta de Folgueroles al nord dels Pirineus. N'és un exemple ben clar la ressenya que fa *La Il·lustració Catalana* el 30 de maig d'aquell any de l'estudi de Tolrà de Bordas:⁶²⁵

Lo llibre de monsenyor Tolrà, es d'aquelles coses que en nostres temps entran en l'esfera de lo inverosímil; perquè en efecte ¿qui s'aniria á pensar may que un extranjer deixantse emportar de son entusiasme literari arribás fins a l'extrém de escriure un volum panegirich sobre un thema tant fútil com un poema escrit en català? Empero mossen Scintho es positivament un vate, y vate vol dir profeta, y, ja ho digué fa dinou segles lo Just dels Justs: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et in domo sua. (Matth. xiiij. v. 57); per aquesto rahó se li devien unes honors que ni en sa patria, ni en sa casa li havian estat dades.⁶²⁶

Aquesta ressenya conté, traduïda al català, una carta de Mistral a Verdaguer de 3 d'abril de 1882, on el felibre felicita Verdaguer pels seus *Idil·lis i cants místics* i constata el respecte i l'admiració de què gaudeix en terres nord-catalanes:

Monsenyor Tolrá de Bordas ha escrit un bell llibre sobre vos, un llibre que us ferá moltíssim bé. Jo li n'he dat l'enhonorabona y'm regositj' de que trobéu entre'ls catalans de França apreciadors tan distingits y tan capaços de fer-vos apreciar.⁶²⁷

També n'és un exemple la presència a la premsa catalana d'articles signats per reconeguts literats francesos. És el cas del text d'Albert Savine aparegut *La Renaixensa* a finals de desembre de 1882, «Nostre renaixement literari segons los

---

⁶²⁵ ANÒNIM. «Bibliografia. Une épopée catalane au XIX siècle. L'Atlantide par J. Tolrà de Bordas». *La Il·lustració Catalana*, núm. 63, Barcelona, 30 de maig de 1882, p. 154-155.

⁶²⁶ *Ibíd.*

⁶²⁷ *Ibíd.*

francesos.»⁶²⁸ que era continuació d'un article anterior que per ara no s'ha localitzat.

Reprement el fil de la recepció en publicacions periòdiques franceses, a principis de juny de 1882 es féu menció de Verdagner en el marc d'un article a *Le Petit Méridional* de Montpellier sobre una trobada de felibres. Com que es tracta d'un retall compilat per Verdagner, sense autor ni títol ni data, que podem situar gràcies a les anotacions que acompanyen el fragment, vers el 5 de juny de 1882.

Un prélat roussillonnais, Mgr. Tolrà de Bordas, a heureusement exprimé, au nom de M. M. Mila y Fontanals, Hyacinthe Verdagner, Balaguer y Mérino, etc. Les sentiments de confraternité poétique et scientifique qui, rattachent les principaux représentants de la littérature catalane aux poètes du Midi de la France et de la Roumanie.⁶²⁹

L'any 1883, quan encara Verdagner no era una figura prou coneguda a França, Tolrà de Bordas continuà la tasca de donar a conèixer la Renaixença i la figura de Verdagner. A *L'Annonciateur* de 5 de març de 1883 i sobre el qual es desconeix el lloc de publicació, publica l'article «Félibrige. Don Jacinto Verdagner»,⁶³⁰ en el qual es pot llegir un esbós biobibliogràfic del poeta català, amb atenció especial a *L'Atlàntida*. Així mateix, el text conté la carta de Mistral a Verdagner de 8 de juliol de 1877, àmpliament coneguda per haver-se convertit en prefaci de *L'Atlàntida*. Pocs dies després, el 9 de març, es publicava anònimament a *Le Francés* [sic.]⁶³¹ de París un article més breu però amb un contingut similar on es fa referència a la Renaixença de la literatura catalana, a Verdagner i a *L'Atlàntida*, presentant com a valedors Mistral i l'estudi de Tolrà de Bordas. Pocs dies després, publicat en dos números diferents, i en la mateixa línia veié la llum, a *Le Roussillon* de Perpinyà, un esbós biobibliogràfic, de Tolrà de Bordas, sobre Verdagner acompanyat d'un comentari sobre la gènesi de *L'Atlàntida*: «Le poète catalan Jacinto Verdagner».⁶³²

---

⁶²⁸ (Continuació). *La Renaixensa*, Barcelona, 21^a de desembre de 1882. (Verd. 10-VII-2 f. 24)

⁶²⁹ Montpellier, Ca. 5 de juny de 1882. (Verd. 10-VII-6, VII f.12)

⁶³⁰ TOLRÀ DE BORDAS, Josep. «Félibrige. Don Jacinto Verdagner». *L'Annonciateur*, [?], 5 de març de 1883. (Verd. 10-VII-2 f. 27-29)

⁶³¹ Segons anotació manuscrita, probablement de Verdagner, al recull factici de la Biblioteca de Catalunya que conté aquest retall.

⁶³² *Le Roussillon*, Perpinyà, 10 / 16 [¿?] de març de 1883. (Inici) (Verd. 10-VII-2 f. 29-30) i TOLRÀ DE BORDAS, Josep. «Le poète catalan Jacinto Verdagner». *Le Roussillon*, Perpinyà, 19 de març de 1883.

El 1883 fou prolífic en estudis i articles sobre Verdaguer. En aquest sentit, no es pot deixar de fer referència a l'estudi de dotze pàgines del crític i poeta francès Stéphane Liégeois (Dijon, 1830 – Cannes, 1925) sobre *L'Atlàntida*, de la versió catalana del qual es conserven un parell de còpies a la BNC: *L'Atlàntida de J. Verdaguer: estudis literaris de Stéphane Liégeois*⁶³³ i que fou publicat, inicialment, en francès al diari *Le Pays*, del qual no s'ha pogut identificar el lloc de publicació, els dies 2 i 3 d'abril.⁶³⁴ Recordem que Tolrà de Bordas, com palesava en les cartes que trametia a Verdaguer, sentia una gran admiració per Liégeois i que la primera intenció del capellà rossellonès era demanar a Liégeois que redactés un prefaci per a la seva traducció. Sobre aquest mateix estudi, Adolphe Racot publicà un article al diari *Le Figaro*,⁶³⁵ de París i, doncs, d'abast estatal, l'11 d'abril de 1883 amb alguns fragments de la traducció que Liégeois en el seu estudi ofereix parafrasejant versos solts.

Una altra de les constants a la premsa francesa durant aquell 1883 és l'anunci de la traducció de *L'Atlàntida* que Justí Pepratx acabava d'enllestir.⁶³⁶ Cal tenir present que Albert Savine també n'estava preparant una versió.⁶³⁷ Ultra això, de tant en tant, el lector francès podia trobar, escampats entre les pàgines de les revistes literàries franceses, alguns poemes breus de Verdaguer en català. Per exemple, el poema *Lo Sant Rosari*, que feia poc que s'havia publicat a la *La Veu de Montserrat* i que *La Semaine Religieuse*⁶³⁸ reproduïa el 10 de novembre de 1883 amb un brevíssim davantal introductori.

Per últim, tot i no poder donar cap altra dada que l'any d'aparició (1883), cal fer referència a un article d'Albert Savine aparegut a *La Mosaïque* de París. No es

---

(Continuació i final) (Verd. 10-VII-2 f. 26). A la BNC sota el topogràfic Verd. 10-VII-2 f. 89 es conserva un article que té paràgrafs idèntics al que s'acaba de citar però no hi ha cap mena de referència a la publicació, ni a la data ni a l'autor.

⁶³³ Barcelona: Estampa Espanyola, 1883.

⁶³⁴ Per ara no se n'ha pogut localitzar cap còpia.

⁶³⁵ París, 11 d'abril de 1883. (Verd. 10-VII-2 f. 35)

⁶³⁶ Durant els anys posteriors a l'aparició de la traducció de Pepratx es localitzen, escampades en moltes de les capçaleres de la premsa francesa de l'època, ressenyes de les reedicions de la traducció. Veg. per exemple, ANÒNIM. «Bibliographie. L'Atlantide». *Le Roussillon*, Perpinyà, 19 de març de 1895. (Verd. 10-VII-4 f. 76). Convé no oblidar, tampoc, les referències en aquesta mateixa línia aparegudes a la premsa catalana. Veg. ANÒNIM. «Justícia Forastera». *Juventut*, núm.19, Barcelona, 21 de juny de 1900, p. 293-294.

⁶³⁷ DIVERSOS AUTORS. «Le concours de la société des langues romanes». *Messenger du Midi*, Montpellier, 17 de maig de 1883. (Verd. 10-VII-4 f. 41-44)

⁶³⁸ E.R. «Variétés. Lo sant rosari». *La Semaine Religieuse*, núm. 45, Perpinyà, 10 de novembre 1883, p. 718-720.

tractava del primer article sobre Verdaguer que apareixia en aquesta revista, perquè s'hi informa que ja s'havia publicat anteriorment el cant introductori de *L'Atlàntida*. En aquest text, Savine aprofita per glossar l'estudi de Tolrà de Bordas sobre *L'Atlàntida* al qual ens hem referit repetidament en aquest apartat. El text segueix un esquema conegut i habitual en aquest tipus d'article: es presenta el poeta, se'n citen els avaladors —Mistral— i es comenta, encara que vagament, l'argument de l'obra. Savine clou l'escrit promentent als lectors una anàlisi del cant setè de *L'Atlàntida*.⁶³⁹

També d'aquesta època és l'article que aparegué al perpinyanenc *Le Roussillon* on es reproduïa l'oda «A Barcelona». Tot i que no es pot donar la data exacta de publicació, en tenim notícia perquè aquest document està recollit a la BNC entre els retalls que guardava Verdaguer.⁶⁴⁰

De 1884 en destaca la publicació de la tan anunciada traducció francesa d'Albert Savine, de la qual ja s'ha donat compte en apartats anteriors d'aquesta tesi. I, no només se'n fan ressò mitjans francesos, sinó que també en donen notícia publicacions periòdiques⁶⁴¹ entre les quals destaca la *Revista de España* que descriu Savine com:

[...] uno de los literatos que más á fondo conocen la literatura española antigua y moderna, así como nuestro país y nuestras costumbres, cosa rara entre escritores extranjeros, y más especialmente entre los franceses. [...] por ningún otro crítico á nuestro juicio, ilustrada y apreciada *La Atlántida* con tan independiente criterio y sobretodo con tan profundo y exacto conocimiento [...]⁶⁴²

El 25 de febrer de 1884, apareixia, entre les pàgines de la *Revue des livres nouveaux* de París una ressenya de Gaston d'Hailly sobre la traducció de Savine. L'autor destaca l'estudi introductori sobre la Renaixença de la literatura catalana que s'inclou en aquest nou volum de Verdaguer traduït al francès.⁶⁴³ En la mateixa línia, *L'Oursin* de Marsella, pocs dies després —el 8 de març—, publicava un text

---

⁶³⁹ «Poésie Catalane. L'Atlantide». *La Mosaique*, París, 1883, p. 259-261. (Verd. 10-VII-2 f. 25-26)

⁶⁴⁰ Perpinyà, [s.d.]. (Verd. 10-VII-4 f. 6-7)

⁶⁴¹ També cal fer esment de l'apunt aparegut a ANÒNIM. «[Sense títol]». *El Diluvio*, núm. 100, Barcelona, 9 d'abril de 1884. (Ed. de tarda.). (Verd. 10-VII-4 f. 50)

⁶⁴² ANÒNIM. «Literatura y artes». *Revista de España*, París, 25 de febrer de 1884, p. 615-620. (Verd. 10-VII-2 f. 41-44)

⁶⁴³ D'HAILLY, Gaston. «[Sense títol]». *Revue des livres nouveaux*, París, 25 de febrer de 1884, p. 257-259. (Verd. 10-VII-2 f. 45-46)

semblant que contenia un sumari de l'argument de *L'Atlàntida*, una presentació del poeta català i una *laudatio* a la traducció francesa de Savine.⁶⁴⁴

En aquest moment, *L'Atlàntida* s'havia convertit en el poema nacional de Catalunya. A França, Tolrà de Bordas, l'havia col·locat al costat d'obres com les de Tasso, Dante, Milton,⁶⁴⁵ Camões i Albert Savine havia contribuït a la seva valorització positiva amb la seva traducció,⁶⁴⁶ tot i que, com es constata en alguns dels articles consignats en aquest capítol, certs escriptors i crítics jutjaven molt superior la de Justí Pepratx.

En aquest marc de reconeixement públic, nacional i internacional, del poeta de Folgueroles, el darrer dia de maig de 1884 veié la llum a la revista parisina *Le Chat Noir* un dels articles més elogiosos per a la seva figura i obra, de la ploma de l'assagista, novel·lista catòlic i crític francès Léon Bloy (Perigús, Perigord, 1846 — Bourglà-Reine, Sena, 1917):

M. Albert Savine, esprit d'une rare distinction et lettré fort savant, bien enfin d'offrir à la France une traduction de *L'Atlantide* de Verdaguer, chef-d'œuvre absolu, incontestable, de l'un des plus grands poètes du XIXe siècle et du plus resplendissant, à coup sûr, de la pléiade catalane.

Habituellement traîné par l'exigence du sale métier de critique dans le fétide marécage de la littérature parisienne, je me suis assis et reposé là comme un jardin de délices, comme dans un paradis. Mais combien il est difficile d'en parler aux mangeurs de vomissements!⁶⁴⁷

Cal tenir present que Verdaguer visità París aquest mateix any i aprofità l'estada per entrar en contacte amb alguns dels crítics francesos que li obriren les portes a les revistes literàries de la ciutat i l'exalçaren fins a límits insospitats.⁶⁴⁸ Un

---

⁶⁴⁴ Marsella, 8 de març de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 48)

⁶⁴⁵ Ho assevera, reprenent les paraules de Mistral, OMAR Y BARRERA, Claudio. «La Atlantida. Cartas literarias à mi querido é ilustrado amigo». *El Ampurdán*, La Bisbal, 15 de març de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 46-47)

⁶⁴⁶ A Catalunya es parlava d'aquest tema al *Semanario de Tortosa* el 9 de març de 1884. ANÒNIM. «[Sense títol]». *El Semanario de Tortosa*, Tortosa, 9 de març de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 47)

⁶⁴⁷ «Le dernier enfant d'Homère». *Le Chat Noir*, París, 31 de maig de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 48-50)

⁶⁴⁸ Com Narcís Garolera explica amb tot luxe de detalls en la trilogia *Excursions i viatges* (Veg. VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. (Narcís Garolera, ed.) Barcelona: Barcino, 1991-1992. [Biblioteca verdagueriana: vols. 18, 19, 21]), entre el 12 de maig i el 12 de juny de 1884 Verdaguer emprengué un viatge a l'Europa central que el portà, entre altres, a França. Verguer acompanyava l'industrial Eusebi Güell —el seu mecenes i cunyat del segon marquès de Comillas— en un viatge destinat a vendre una patent per fer velluts que l'industrial havia adquirit a l'enginyer Ferran Alsina. L'aparició de la primera versió francesa de *L'Atlàntida* era relativament recent i el viatge li serví al poeta,

d'aquests crítics era el crític, novel·lista i periodista Charles Buet (Chambéry, 1846 – París, 1897), a qui Verdaguer conegué personalment a casa d'Albert Savine. De Buet destaca l'article «Mossen Jacinto Verdaguer», que donà *La Revue Critique. Journal littéraire hebdomadaire* de París el 13 de juliol de 1884.⁶⁴⁹

Ce prêtre, aux manières simples et qui s'efface trop volontiers, n'est donc autre que le plus grand génie poétique de l'Espagne contemporaine: de l'Espagne toute entière, bien qu'il n'écrive qu'en langue catalane; mais le particularisme chez lui, réside seulement dans la langue: la pensée domine le style, et l'œuvre conçue puis exécutée par ce grand artiste est un de ces poèmes dont le monde entier peut revendiquer la paternité: Dante, Shakespeare, Molière, à ne citer que ceux-là, n'appartiennent pas aux patries où ils sont nés. Leur œuvre est de tous les temps et de tous les pays.⁶⁵⁰

Tot i que no és una publicació periòdica convé, en aquest punt, fer esment del programa de mà de la sessió pública de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire de 28 de desembre de 1884, que Verdaguer conservava entre els seus papers i que avui es pot consultar a la BNC. En aquest document consta la lectura, per part de Justí Pepratx, d'un fragment traduït al francès —«Lo Rosselló»— del llavors inèdit *Canigó*.⁶⁵¹ Aquest tipus d'actes, molt característics del segle XIX, contribuïren també, no cal dir-ho, a divulgar l'obra verdagueriana.

Entrats ja a 1885, Georges Gourdon presenta un extens estudi sobre «La littérature catalane et L'Atlantide (Premier article)» a *La Revue Littéraire et artistique*, de la

---

amb tota seguretat, per poder impulsar la seva traducció, poder contactar directament amb els grans literats europeus que ara el podien llegir en francès i afavorir noves traduccions a d'altres llengües europees. París, on arribaren l'1 de juny i hi sojornaren deu dies, fou la darrera parada de Güell i Verdaguer. Durant aquells dies el poeta va recórrer els principals punts d'interès de la ciutat i coincidí amb Frederic Mistral amb qui, juntament amb altres felibres, participà en un àgape al *Palais Royal*. Verdaguer també es trobà amb escriptors i crítics interessats en la Renaixença catalana, entre els quals l'escriptor occità d'expressió francesa Alphonse Daudet, que li dedicaren, a l'entorn d'aquelles dates, nombrosos articles a la premsa. Garolera en cita el següents, d'entre els quals alguns que nosaltres no hem pogut localitzar: «Léon Bloy, *Le dernier enfant d'Homère*, «Le Chat Noir», 31-V-1884; Charles Buet, *Mossen Jacinto Verdaguer*, «La Revue Critique», núm. 28 (13-VII-1884); Francis Maratuech, *A propos de «L'Atlantide»*, «Le Feu Follet», núm. 62 (1-VII-1884), pàgs. 44-47, i núm. 63 (15-VII-1884), pàg. 66-72.». D'aquell viatge en queden unes llibretes on Verdaguer anotà les seves impressions. Mesos després d'aquell viatge, Jaume Collell demanà a Verdaguer les notes del viatge, que aparegueren per primera vegada a *La Veu del Montserrat* amb el títol *A vol d'aucell. Apuntacions d'un viatge al Centre i Nord d'Europa* (1884 - 1885) i acabaren recollides per Francesc Matheu en el llibre *Excursions y viatjes* (1887) que publicà l'editorial de *La Il·lustració Catalana*.

⁶⁴⁹ Núm. 18, París, 13 de juliol de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 149)

⁶⁵⁰ *Ibid.*

⁶⁵¹ ANÒNIM. «Société Agricole, Scientifique et Littéraire. Séance publique du 28 décembre 1884», Perpinyà, 1884. [Programa de mà]. (Verd. 10-VII-4 f. 12 (Crítica i notícies))

qual no hem sabut identificar el lloc de publicació,⁶⁵² que conté també traduccions de Rubió i Ors, Víctor Balaguer i Francesch Mateu. Es presenta Verdaguer i *L'Atlàntida*, tot fent referència a Savine i a Tolrà de Bordas. Amb tot, de l'article del qual s'anuncia una nova entrega no en coneixem el final ja que no l'hem pogut localitzar.

Just un mes després, a la *Revue Britannique* de París, apareix un text anònim sobre la traducció d'Albert Savine. La rellevància d'aquest text rau en el fet que, a diferència dels que havien aparegut fins aquest moment, s'analitza a fons l'estudi introductor i es fa referència clara de les implicacions polítiques de la Renaixença i s'informa de la participació de Verdaguer en la presentació a Alfons XII del Memorial de Greuges.⁶⁵³

L'any 1886 s'inicià marcat per un esdeveniment literari notable: acabava de sortir a la venda *Canigó*. En el moment de publicació de l'epopeia canigonenca, *L'Atlàntida*, que l'havia precedit, ja estava traduïda a la majoria de llengües europees i Verdaguer havia despertat interès entre literats d'arreu. A França el poeta gaudí de la màxima atenció gràcies als suports enfervorits dels principals exponents literaris francesos —Mistral— i dels elements més combatius de la crítica parisina —Léon Bloy—. Ultra això, cal puntualitzar que amb l'aparició de *Canigó* —que el poeta dedicà als catalans de França— la recepció del Verdaguer a la Catalunya del Nord augmentà exponencialment.

És testimoni d'aquest interès i del reconeixement dels nord-catalans a Verdaguer per *Canigó* l'article anònim «Canigó» aparegut a *Le Roussillon* de Perpinyà el dia de Reis de 1886.⁶⁵⁴

Verdaguer, nous devons en être fiers, a choisi pour cela notre pays et nos belles montagnes, et parmi celles-ci le Canigou, dont il a donné le nom à son œuvre. Ah ! c'est qu'il aime notre Roussillon, on peut l'affirmer sans crainte, ce poète véritablement épris du beau et du bien ! Il connaît notre pays à fond. Dans la plaine aussi bien que dans la montagne, il n'y a pas un site qu'il n'ait visité ; pas une vallée qu'il n'ait explorée, pas un bois, pas un ravin, où il n'ait pénétré ; pas un sommet qu'il n'ait gravi, pas un puy (puig), pas un rocher

---

⁶⁵² *La Revue Littéraire et artistique*, [?], 15 d'abril de 1885, p. 162-167. (Verd. 10-VII-2 f. 54-57)

⁶⁵³ París, maig de 1885. (Verd. 10-VII-4 f. 51-52)

⁶⁵⁴ Perpinyà, 6 de gener de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 65). Aquest article fou redactat per Justí Pepratx, com veurem.

qu'il n'ait escaladé ; pas un sentier enfin qu'il n'ait foulé. Il sait notre histoire, nos légendes, les contes même et les récits de nos foyers, aussi bien qu'aucun de nos vieillards.

El text explica les excursions que l'autor de l'article féu amb Verdaguer a finals de 1881 a l'entorn dels paratges canigonencs i dóna una biobibliografia detallada i molt informada del poeta català. En conseqüència ja es pot inferir que l'article — recordem que anònim— és obra de Justí Pepratx, que és l'únic, de qui es tingui constància, que acompanyà Verdaguer a finals de 1881 en les seves excursions per les contrades nord-catalanes i que per la seva proximitat amb el poeta podia oferir dades prou concretes de la producció literària del folguerolenc. Aquesta idea es veu reforçada pel fet que el text inclou la següent afirmació: «ce ne fut que deux années plus tard, à la réunion littéraire de Banyuls-sur-Mer, que j'en connus réellement la portée, lorsque j'entendis la lecture faite par Don Jaume Collell [...] de deux fragments du poème en préparation.». Pepratx fou un dels impulsors d'aquella trobada literària i testimoni de tots els actes.

Sis dies després, un altre article anònim que figura com a redactat a Perpinyà veia la llum a *Le Messenger du Midi* de Montpeller amb uns continguts similars al que acabem de descriure. Certament, aquest darrer article cita i reproduïx uns quants paràgrafs del text aparegut el 6 de gener de *Le Roussillon* tot atribuint-los a Pepratx.⁶⁵⁵ *Le Messenger du Midi*, dóna, així mateix, un fragment girat al francès d'una crítica sobre *Canigó* apareguda a *La Renaixensa* i de la qual no es donen dades de l'autoria.⁶⁵⁶

A final de gener de 1886 es publica una biobibliografia de Verdaguer que inclou el «Passatge d'Anníbal» a la *Gazette des Touristes*,⁶⁵⁷ editada a París pel gallec Eugenio Serrano de Casanova⁶⁵⁸ que es distribuïa entre el públic dels centres

---

⁶⁵⁵ L'autoria resulta del tot innegable a la vista que d'aquests articles, refosos, ampliat i posats al dia, Justí Pepratx en publicà una versió catalana a PEPRATX, Justí. «Canigó». *L'Arch de Sant Martí*, núm. 122, Barcelona, gener de 1886, p. 3-8. La *Revista de Gerona* en dóna la versió espanyola. Veg. PEPRATX, Justí. «Canigó». *Revista de Gerona*, [s.d.], p. 19-24. (Verd. 10-VII-2 f. 90-92).

⁶⁵⁶ ANÒNIM. «Pyrenées-Orientales». *Messenger du Midi*, Montpeller, 12 de gener de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 80).

⁶⁵⁷ ANÒNIM. «M. l'Abbé Jacinte Verdaguer». *Gazette des Touristes*, París, 28 de febrer de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 95-96).

⁶⁵⁸ Aquesta revista fou creada pel militar, empresari i carlista gallec Eugenio Serrano de Casanova (Neda, 1841 – Barcelona, 1920) que l'oferia als clients dels seus negocis de turisme termal. La revista neix a París on Serrano s'havia traslladat abans de l'esclat de la Tercera Guerra Carlina. Serrano és conegut a Catalunya per ser un dels primers impulsors de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Per a més

termals que regentava Serrano a França. El gallec fou impulsor de l'Exposició Universal de Barcelona —amic de Verdaguer i col·laborador seu en l'organització de l'Exposició—.

No sembla que es torni a fer referència a Verdaguer en una publicació periòdica francesa fins al mes de juliol d'aquell any i, fou en aquell moment concret per explicar l'anada del poeta a Perpinyà i Montpeller, entre els dies 17 i 19 d'aquell mes, amb la finalitat de presidir l'assemblea anual dels felibres del Llenguadoc.⁶⁵⁹ D'aquesta mateixa anada a França es publica, el 31 de juliol, una notícia a *Le Roussillon*⁶⁶⁰ on es reproduïx el poema —«Barcelona a Montpeller»— que Verdaguer dedicà a la ciutat de Montpeller i que ell mateix llegí durant l'assemblea anual abans citada on havia estat convidat pels provençals entre els quals Verdaguer s'havia guanyat un gran prestigi. Aquest poema fou inserit, dos anys després a *Pàtria*.⁶⁶¹ Durant aquest mateix viatge, el folguerolenc aprofità per visitar Celleneuve, actualment un barri de Montpeller, per homenatjar el difunt eclesiàstic i poeta llenguadocià del segle XVIII, Jean-Baptiste Fabre. En aquest tribut l'acompanyaren Camille Laforgue, president dels actes d'homenatge a Fabre, Frédéric Donnadieu, president de la «Mantenença» de Llenguadoc, Justí Pepratx i Josep Pin i Soler (l'únic català, a part de Verdaguer), entre d'altres i literats. Així ho testimonia la notícia recollida al montpellerenc *Le Messager du Midi* de 23 de juliol de 1886.⁶⁶²

D'aquest mateix any, tot i que se n'ignora la data concreta i no es té cap referència de la publicació on es va incloure, Verdaguer guardava entre els seus papers (avui a la BNC) una ressenya sobre *Canigó* de l'hispanista Théodore Joseph Boudet (1816 - 1898), comte de Puymaigre on, a més de recordar als lectors les dades

---

informació, veg. DOESPIRITUSANTO, Marcos. «El gallego que transformó Barcelona». *El País*. 25 de novembre de 2010. [En línia]. [Data de consulta: 1 de gener de 2013]. Disponible a: http://elpais.com/diario/2010/11/25/galicia/1290683904_850215.html. A mode de curiositat, val la pena constatar que Serrano comptava Verdaguer entre els membres del Comitè que havia de portar endavant l'Exposició Universal de Barcelona i en deixava constància al seu article sobre el poeta.

⁶⁵⁹ ANÒNIM. «Don Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 17 de juliol de 1886. (Verd. 10-VII-3 f. 51).

⁶⁶⁰ ANÒNIM. «Barcelona a Montpeller». *Le Roussillon*, Perpinyà, 31 de juliol de 1886. (Verd. 10-VII-4 f. 28).

⁶⁶¹ Ramon Pinyol ofereix més informació sobre la gènesi i la temàtica del poema a: VERDAGUER, Jacint. *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol i Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2002, p.353-354.

⁶⁶² ANÒNIM. «Verdaguer a Celleneuve». *Messenger du Midi*, Montpeller, 23 de juliol de 1886. (Verd. 10-VII-3 f. 45-46)

bàsiques sobre el poeta català i l'èxit de *L'Atlàntida*, resumeix l'argument de *Canigó*, la nova epopeia verdagueriana.⁶⁶³

Un any després de la publicació de *Canigó*, la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals premiava, durant la seva reunió anual, el poema «Los dos campanars»⁶⁶⁴ que rebé una corona de lloret i fou posada fora del concurs de poesia que se celebrava amb motiu d'aquesta trobada, a causa d'algunes crítiques rebudes pel que fa a l'ús del català. Ho va explicar Juli Delpont, del qual ja hem parlat en l'apartat dedicat a la caracterització dels traductors, en un article sense títol aparegut a *La Renaixensa* el 4 de gener de 1887.⁶⁶⁵ En aquest mateix text Juli Delpont recorda les paraules que Justí Pepratx pronuncià durant el concurs sobre els orígens i la recuperació de la llengua catalana i la lectura, per part del coronel Scipion Dumas, membre la Societat, d'una traducció en versos francesos de textos del *Canigó* verdaguerià.

Poca cosa més destaca quant a la recepció verdagueriana a França durant el 1887. Entrats ja a 1888, comencen a aparèixer notícies de la versió occitana de *L'Atlantida* de Jean Monné, secretari de la «Mantenença» de Provença. *Le Radical de Vaucluse*⁶⁶⁶ d'Avinyó dona un article d'un desconegut G. Guichard en aquest sentit on s'explica l'argument de *L'Atlàntida* i es copien alguns fragments solts de l'obra traduïts a l'occità.⁶⁶⁷ Una segona part d'aquest mateix article⁶⁶⁸ ofereix algunes parts més de la traducció de Monné.⁶⁶⁹

⁶⁶³ «Canigo [sic.], llegenda pirenaica del temps de la reconquesta». [Sense referència de la publicació. Segurament *Polybiblion*], [Ca. 1886], p. 335-337. (Verd. 10-VII-4 f. 30-32 (Crítica i notícies)).

⁶⁶⁴ Recordem que aquest poema, publicat per primera vegada el 1887 a *La Veu del Montserrat*, fou la peça que serví d'origen a *Canigó*. Amb tot, acabada l'epopeia, aquesta composició quedà arraconada i acabà publicada a *Pàtria* i no, inicialment, a *Canigó*. Ramon Pinyol dona notícies de la gènesi del poema i del seu periple fins a la inserció definitiva a l'epopeia canigonenca. Veg. op. cit. a la n. 661, p. 173-185. Aquest poema fou inclòs, per primera vegada a *Canigó* just un any després de la seva inserció a *Pàtria*. El poema es presentava com a part integrant de *Canigó* a la traducció bilingüe francès-català que Josep Tolra de Bordas i apareixia com a epíleg de l'obra el 1901 en una reedició de *Canigó*.

⁶⁶⁵ «[Sense títol]». *La Renaixensa*, Barcelona, 4 de gener de 1887, p. 65. (Verd. 10-VII-4 f. 32 (Crítica i notícies))

⁶⁶⁶ Aquesta revista política i literària es publicava a Avinyó entre 1882 i 1909.

⁶⁶⁷ «Bibliographie. L'Atlantide de Verdaguer traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Le radical de Vaucluse*. (À suivre), Avinyó, 12 de març de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 56-57)

⁶⁶⁸ «Bibliographie. L'Atlantide de Verdaguer traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Le radical de Vaucluse*, Avinyó, 18 de març de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 58-60)

⁶⁶⁹ El mateix text de Guichard, aquesta vegada en una única entrega, apareix publicat mesos després a «Bibliographie provençale. L'Atlantide de Verdaguer. Traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Journal de Forcalquier et de Haute-Provence*, Forcalquier, 15 d'abril de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 62-63)

Així mateix, publicacions paròdiques com *Lou Felibrige* comencen a anunciar projectes de traducció de *L'Atlàntida*, sense donar-ne massa detalls. No s'han pogut localitzar els articles originals i es coneixen els seus continguts a partir de les traduccions que n'oferia *La Renaixensa*. El 19 d'abril del 1888 el diari català traduïa el següent:

A propòsit de *La Atlántida*, dirém que'l *majanal* En Bonaparte Wyse,⁶⁷⁰ s'afanya en la traducció d'aquesta obra en vers; que'n Albert Arnavielle⁶⁷¹ n'està acabant una traducció en vers llenguadocià (provensal montpelleri) i que un jove poeta marsellès, que maneja de bon ayre francès y'l provensal, n'enllesteix una traducció en vers francès, que el poch que n'hem vist nos ha fet naixer gran desitj de veurer la obra acabada.⁶⁷²

A finals d'any, el 22 de setembre, *Le Roussillon*⁶⁷³, en un article anònim, es feia eco de la publicació de la traducció de *Lo somni de Sant Joan* que Justí Pepratx acabava d'enllestir. En la recensió sobre la nova traducció s'aprofitava l'«Avant-propos» que mossèn Jaume Boixeda, per presentar la recepció del poema i de la traducció a França:

C'est avec un sentiment encore plus vif d'admiration, manifesté par un égal concert d'éloges, qu'a été accueillie la dernière œuvre de Verdaguer, *Le Songe de Saint Jean*, celle dont l'élégant et fidèle traducteur de l'*Atlantide* offre la traduction aux lecteurs français.⁶⁷⁴

S'hi ofereix, així mateix, una valoració de la versió de Pepratx, a més d'un fragment d'una carta de Mistral a Pepratx on lloava obertament el resultat de la seva tasca de torsimany.⁶⁷⁵ Fem consideracions més precises sobre aquest aspecte en el quart capítol.

---

⁶⁷⁰ William Bonaparte-Wyse (Port Láirge, Irlanda, 1826 – Canes, 1893). Militar irlandès, felibre i poeta en provençal, nét de Llucià Bonaparte. (Germà de Napoleó I), traduï alguns fragments de *L'Atlàntida* a l'anglès. Bonaparte-Wyse viatjà a Barcelona l'any 1868 per assistir als Jocs Florals i ho féu acompanyat de Mistral. Fou Víctor Balaguer qui presenta, durant la trobada literària, Bonaparte-Wyse i Mistral a Verdaguer.

⁶⁷¹ Albert Arnavielle (Alès, 1844 – Montpellier, 1927). Poeta i periodista francès. Majoral del Felibrige i militant reialista d'Action française de Charles Maurras.

⁶⁷² ANÒNIM. «[Sense títol]». *La Renaixensa*, Barcelona, 19 d'abril de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 64)

⁶⁷³ «La nouvelle oeuvre de l'illustre poète catalan Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 22 de setembre de 1888. (Verd. 10-VII-8 f. 27)

⁶⁷⁴ *Ibid.*

⁶⁷⁵ Pocs dies després de l'aparició d'aquest article (el 29 de setembre de 1888), també a *Le Roussillon* apareixia un poema inspirat en la traducció de *Le Songe de saint Jean* de Justí Pepratx. Veg. CAMP, Aimé. «Prélude du Songe de Saint Jean». *Le Roussillon*, Perpinyà, 29 de setembre de 1888. (Verd. 10-VII-8 f. 28)

Un dels grans projectes de traducció d'una obra de Verdaguer, la versió de Tolrà de Bordas al francès, es materialitza l'any 1889, fet que implica que una allau de publicacions periòdiques repreguin i tornin a exposar l'argument de *Canigó* i valorin i/o donin notícia de la versió francesa de Tolrà. N'és un bon exemple l'article d'autor desconegut a *Le Messenger de Toulouse* del 12 d'agost de 1889. A més de comparar *L'Atlàntida* amb *Canigó*, s'hi resumeix i comenta l'argument d'aquest darrer poema èpic i s'hi fa una valoració de la versió de Tolrà, que es reforça amb la carta de Mistral a Tolrà en el mateix sentit i que apareix publicada dins el volum.⁶⁷⁶ Es donen més detalls quant a les característiques de la traducció a l'apartat següent.

Entrats ja a la dècada dels 90, a *Le Félibrige Latin* de Montpeller⁶⁷⁷ apareix una traducció en vers francès, «Barcelona á Montpeller», obra de Justí Pepratx. Aquest poema, com s'ha explicat anteriorment, fou llegit per Verdaguer a la felibrejada del mas de Cotte, prop de Montpeller, el 18 de juliol de 1886. La traducció es presenta en aquest article acarada amb l'original català i fou llegida a Montpeller mateix, en presència de Verdaguer en aquella ocasió.

No és fins l'any 1894 que, tenint en compte els retalls dels reculls facticis de Verdaguer a la BNC, hi ha noves notícies a la premsa francesa sobre el nostre escriptor. I, encara, de manera diferida a través de la premsa catalana. *La Veu de Catalunya* de 4 de febrer de 1894, per exemple, tradueix un brevíssim apunt sobre el poeta aparegut a *L'Aiòli* d'Avinyó en relació amb l'aparició de *La fugida a Egipte* i *Roser de tot l'any*.⁶⁷⁸

Un any més tard l'atenció sobre Verdaguer passaria d'estar centrada en els aspectes literaris per centrar-se en tot el que es publicava a la premsa catalana i espanyola sobre el «Cas Verdaguer» i, en especial, en tot el que feia referència a la salut del poeta català. Recordem que el 23 de juliol de 1895 el bisbe de Vic desposseí Verdaguer de les llicències ministerials. Trobem exemples d'aquests

---

⁶⁷⁶ ANÒNIM. «Variétés littéraires. Le Canigou par Jacinto Verdaguer (I)». *Le Messenger de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, 12 d'agost de 1889. (Verd. 10-VII-2 f. 131-133)

⁶⁷⁷ ANÒNIM. «Le Félibrige Latin. Barcelona á Montpeller». *Le Félibrige Latin*, Montpeller, Gener 1890, p. 5-8. (Verd. 10-VII-1 f. 21-22)

⁶⁷⁸ ANÒNIM. «[Sense títol]». *La Veu de Catalunya*, núm. 5, Barcelona, 4 de febrer de 1894.

tipus d'articles a *La Dépêche*, de la qual no s'ha pogut identificar l'origen,⁶⁷⁹ o *L'Independent* de Perpinyà.⁶⁸⁰

Amb tot, d'aquesta època també són les notícies de la publicació de *Sant Francesc*⁶⁸¹ i, evidentment, amb l'aparició d'una nova obra verdagueriana, sortien nord-catalans interessats a traduir-la al francès. En aquesta ocasió s'hi interessaren tant Justí Pepratx i com el caputxí Exuperi de Prats de Molló.⁶⁸² Aquest darrer, d'altra banda, escriví «Un grand poète tertiaire» sobre Verdaguer a *L'Echo de Saint François et de Saint Antoine de Padoue* de Tolosa de Llenguadoc.⁶⁸³ L'article recollia la notícia de la publicació de *Sant Francesc* i oferia al lector la traducció en prosa francesa dels dos primers poemes de l'obra: «A saint Bonaventure» i «26e setembre 1182». A més, el P. Exuperi de Prats de Molló aprofitava per parlar de la «vénération» de Verdaguer envers Sant Francesc i com, des de la lectura que féu del *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, havia resultat corprès de la devoció de Verdaguer pel franciscanisme. Així mateix, comentava el prefaci del poema i encoratjava l'escriptor català a resistir la prova que li havia estat posada, en clara al·lusió a les tribulacions relacionades al «Cas Verdaguer».

A finals de 1895, sorgirien les primeres reaccions a la publicació de *En defensa pròpia* i els felibres van començar a posicionar-se obertament a favor del poeta català emetent manifestos i contactant amb ell per donar-li suport. D'aquest moment és un article de *L'Eclair*, de Montpeller:⁶⁸⁴

Félibrige latin. — En ouvrant la séance mensuelle de novembre, M. Roque-Ferrier dépose sur le bureau le premier exemplaire de l'autobiographie qui, sous le titre de *Mossen Verdaguer en defensa propia*, répond aux allégations de démence sénile portées contre Verdaguer. En son nom et au nom de M.M. Charles Brun, Gros, Langlade, Roudier, Roux, Veyrier, etc., il lit les vers de protestation et d'hommage adressés au grand poète Catalan et la réponse touchante de celui-ci.

---

⁶⁷⁹ ANÒNIM. «A travers la région. Hyacinte Verdaguer». *La Dépêche*, [?], 22 de juny de 1895. (Verd. 10-VII-2 f. 145)

⁶⁸⁰ ANÒNIM. «Le poète catalan Jacinto Verdaguer». *L'Independent*, Perpinyà, 3 de setembre de 1895. (Verd. 10-VII-2 f. 177)

⁶⁸¹ F. M. «Barcilouno». *L'Aiòli*, Avinyó, 17 d'octubre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 15)

⁶⁸² ANÒNIM. «[Sense títol]». *Correo Catalan*, Barcelona, 9 de novembre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 24)

⁶⁸³ Tolosa de Llenguadoc, desembre de 1895, p. 493-495. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 28-29)

⁶⁸⁴ ANÒNIM. «Félibrige latin». *L'Éclair*, Montpeller, 4 de desembre de 1895. (Verd. 10-VII-6, III. (Articles), f. 91)

Rappelant enfin les liens qui unissent Verdaguer au Roussillon, à la vile de Montpellier et aux félibres montpelliérains, le président s'exprime de la manière suivante :

» Il est douloureusement étrange de voir quelques Catalans profiter du troisième centenaire de la mort du Tasse et du huitième centenaire de l'année où la première croisade fut résolue à Clermont, pour renouveler, á propos de la plus haute et de la plus pure personnalité du Midi languedocien et catalan, l'emprisonnement de l'auteur de la *Jérusalem délivrée*.

La séquestration que l'on a essayé de faire accepter au félibre de l'*Atlantida* ne serait pas seulement une ironie cruelle à l'adresse des lettres européennes ; elle serait aussi un crime de lèse-poésie !»⁶⁸⁵

Aquest drama vital del poeta català també es palesà en la publicació de *Flors del Calvari*, que sortí, sense llicència eclesiàstica, el desembre de 1895, tot i que té peu d'impremta de 1896. L'impacte del llibre, que va ser notable, es reflecteix en les traduccions franceses d'alguns dels seus textos, de les quals es parla a l'apartat corresponent de les traduccions. D'aquest moment són poemes com «Lo càlzer y l'arpa» que mereixerien traduccions al francès.

També, *L'Indépendant* de 21 de gener de 1896,⁶⁸⁶ del qual no s'ha pogut identificar el lloc de publicació, comenta la carta de suport dels felibres de Montpeller a Verdaguer —que promet que publicarà en «languadocien, et la traduction en espagnol»— i dona informació sobre l'opuscle aparegut a Barcelona i redactat per un grup de metges que atestaven la integritat mental del poeta català en contra del dictamen de Pere Manaut,⁶⁸⁷ instigat pels enemics de Verdaguer, que el declarava foll.

Se sap a través d'un article a la revista *L'Olotí* de 2 de febrer de 1896⁶⁸⁸ que el text de suport dels felibres de Provença al qual s'ha fet al·lusió i que no s'ha pogut

---

⁶⁸⁵ *Ibíd.*

⁶⁸⁶ J. D. «Le poète catalan Jacinto Verdaguer». *L'indépendant*, [?], 21 de gener de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 18)

⁶⁸⁷ Pere Manaut i Taberner (Barcelona, 1859 – 1921). Metge i literat català que publica un article sobre la salut mental del Verdaguer a *El Noticiero Universal* de 6 de setembre de 1895. Taberner, sense haver visitat personalment Verdaguer, dictaminà que el poeta havia de ser reclòs i aïllat. Sota els pseudònims *Enric Xarau* i *Jordi Muntaner*, participà en revistes com *La Renaixença*, *L'Esquella de la Torratxa*, entre altres.

⁶⁸⁸ ANÒNIM. «En defensa de Mossen Jacinto Verdaguer». *L'Olotí*, núm. 427, Olot, 2 de febrer de 1896, p. 49-54.

localitzar, fou publicat per *La Vie Montpelliéraine*. *L'Olotí* n'oferí la traducció d'alguns fragments al català:

Los catalans no tenen cap poeta més gran que Jacinto Verdaguer: sa magistral epepeia *L'Atlántida*, 'l seu poema *Canigó*, 'l seu *Somni de Sant Joan*, las sevas numerosas poesia líricas y místicas, han sigut traduhidas á casi tots los idiomas europeos. La literatura catalana, justament enorgullida ab lo seu nom, coloca 'l seu poeta pel cim d'en Mistral, y en Mistral parlant de *L'Atlántida* ha dit ab lletras de motllo y ab tota claretat, que, despres del *Paraiso perdido*, de Milton, y de la *Caida de un Angel*, de Lamartine, ningú navia cantat ab més genial maestría 'ls cataclismes y llegendes de la humanitat primitiva.⁶⁸⁹

El *Messenger de Toulousse* de 6 de maig de 1896⁶⁹⁰ incloïa en la secció de «Variétés Littéraires» un article de Maurice Gay íntegrament dedicat a biobibliografiar Verdaguer i descriure el drama que estava vivint. Maurice Gay era el pseudònim emprat per la poetessa de Tolosa de Llenguadoc Elisa Gay, admiradora de l'obra de Verdaguer i un dels seus suports durant els conflictes del poeta català en aquest moment.⁶⁹¹

Lorsque parut l'*Atlantide*, on trouva audacieux le poète qu'avait tenté un pareil sujet. Mais l'œuvre de Jacinto Verdaguer désarma la critique. Espagnols, Italiens, Français, Hongrois, Russes, Anglais, Allemands, Américains, c'est à qui essayerait de traduire en vers ou en prose l'œuvre du poète catalan, cette œuvre qui allait revendiquer et obtenir bien vite, dans la Péninsule, le titre de *Poème national*.

En France, Jules Simon, Jules Claretí, Victor Duruy, Léon Say, Jules Lermine, Mistral, Tolra de Bordas, Alfred Bougeault et une foule d'autres écrivains, savants, académiciens ou poètes, applaudirent des deux mains à cette heureuse tentative qui dotait l'Espagne du poème épique toujours attendu, car l'*Araucano de Maure abandonné*, *Grenade*, *Christophe Colomb* ne réunissent point les qualités maîtresses et particulières exigées pour un travail de ce genre.⁶⁹²

---

⁶⁸⁹ *Ibíd.*

⁶⁹⁰ Tolosa de Llenguadoc, 6 de maig de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 68-70)

⁶⁹¹ Gay i Verdaguer intercanviaren diverses cartes entre 1889 i 1897, tres de les quals recollides al vol. VII de l'EJV (cartes 780, 794 9 i 1154) i la quarta a GAROLERA, Narcís. «Vint cartes de Verdaguer inèdites». *Ausa*, XV, núm.128-129, 1992, p. 25-44.

⁶⁹² Veg. l'article de GAY, Maurice al *Messenger de Toulouse* de 6 de maig de 1896.

Gay, a més, cita en el seu text una afirmació Vicent Wenceslau Querol⁶⁹³ com a mitjà per fer entendre al públic francès la importància de Verdagner: «Les étrangers voudront apprendre le catalan pour lire Verdagner, comme on apprend le grec pour lire Homère.» i explica fil per randa l'origen i el desenvolupament de la crisi que vivia Verdagner.

Pocs dies després, apareixia a *Le Roussillon* una recensió d'autor anònim de la traducció de *Jesús Infant* de Justí Pepratx, precedida d'una carta-prefaci del dominic Jacques-Marie-Louis Monsabré, reconegut orador catòlic. L'autor, a més, dóna, a mode de tast, un fragment de la traducció francesa de Pepratx i remarca que els diners obtinguts amb la venda d'aquesta traducció estaven destinats a «dédier une chapelle à Jésus Enfant dans le sanctuaire consacré á Joseph, son protecteur et son père putatif.»⁶⁹⁴

També a *Le Roussillon* va sortir un article⁶⁹⁵ referent a la publicació de la versió francesa de *Jesús Infant*. El text, signat X., conté una missiva d'Aimé Camp — inspector honorari d'acadèmia— a Pepratx referent a la seva traducció.

J'ai attendu pour vous écrire d'avoir lu et relu votre traduction. Elle m'a enchanté. Je n'ai pas sous les yeux les vers catalans, mais elle m'a paru en être un fidèle reflet. Vous avez [sic.] su faire sentir, à travers l'élégante netteté de votre prose toutes les beautés de la poésie...⁶⁹⁶

Per últim, es reproduïx un fragment de la carta-prefaci del suara citat Monsabré i es menciona la destinació dels fons recollits amb la venda de la traducció:

On voudra bien au surplus se souvenir que la traduction est vendue au profit de la nouvelle église de Saint-Joseph de la Gare, pour la construction d'une chapelle consacrée à Jésus-Enfant, et que tout acheteur de l'ouvrage contribue ainsi à une bonne œuvre. On le trouvera à la librairie Latrobe et chez M. l'abbé Font, chanoine honoraire, curé de l'Eglise Saint-Joseph, au prix de 2 francs. Il

---

⁶⁹³ Vicent Wenceslau Querol i Campos (València, 1837 – Bétera, 1889). Poeta valencià d'expressió catalana i espanyola. Impulsor dels primers Jocs Florals a València.

⁶⁹⁴ [UN ADMIRATEUR DU GRAND POÈTE CATALAN]. «Bibliographie. Jésus Enfant, par D. Jacinto Verdagner. Traduction française de M. Justin Pépratx.». *Le Roussillon*, Perpinyà, 11 de maig de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 70-71). Aquest mateix article apareix publicat paraula per paraula a [UN ADMIRATEUR DU GRAND POÈTE CATALAN]. «Jésus Enfant, par D. Jacinto Verdagner. Traduction française de M. Justin Pépratx (1).». *La Semaine Religieuse du Diocèse de Perpignan*, Perpinyà, [s.d.], p. 301-303. (Verd. 10-VII-3. f. 31-32)

⁶⁹⁵ Perpinyà, 1 d'agost de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 78-79). Un fragment d'aquest article aparegué a la revista *L'Atlàntida* d'1 de setembre de 1896.

⁶⁹⁶ *Ibid.*

sera envoyé par la poste, franco, sur demande et envoi de 2 fr. 20 en timbres-poste.⁶⁹⁷

Del mateix estil és la ressenya que escriví Maurice [Elisa] Gay a *La Croix de Pyrénées Orientales* de 18 de setembre de 1896, on dóna alguns fragments de la carta prefaci de Monsabré i reproduïx alguns fragments de la traducció que, a més, comenta.⁶⁹⁸

De 1898, sobresurt la traducció de *Flors del Calvari* per part de Justí Pepratx, de la qual se'n féu una tirada limitada a 200 exemplars i que només es podia adquirir a través de subscripció. *Le Roussillon*, com ja és habitual quan apareix una nova traducció de Verdaguer, n'ofereix el 9 de març de 1898 una recensió d'autor desconegut amanida amb alguns fragments de l'obra en català i amb un fort component de vindicació de la figura del poeta que «n'était pas fou, puisqu'il savait chanter ce qu'il avait toujours chanté, avec la même douceur et la même maestria.» L'article, així mateix posava èmfasi en la manera com es podia adquirir la traducció:

Les personnes qui voudront s'assurer un exemplaire de l'ouvrage, devront se faire inscrire d'ores et déjà à la librairie Latrobe. Il a été tiré seulement 200 exemplaires.

Le produit intégral de l'édition est destiné à venir en aide au grand poète catalan, persécuté depuis quatre ans par des ennemis acharnés, qui n'ayant pas réussi dans leur premier dessein de le faire passer pour fou, se sont promis de lui arracher «jusqu'au pain de la bouche.»

Verser par exemplaire demandé la somme de 2 fr. ou celle de 2 fr. 25 pour le recevoir *franco* par la poste.⁶⁹⁹

Al manuscrit 1809 de la BNC es conserven dos textos relacionats amb la subscripció per a aquesta traducció:

---

⁶⁹⁷ *Ibid.*

⁶⁹⁸ «Jésus Enfant. Par D. Jacinto Verdaguer». *La Croix des Pyrénées Orientales*, Perpinyà, 18 de setembre de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 88) La revista *L'Atlàntida* recull un comentari d'un article de Maurice [Elisa] Gay: Veg. ALADERN, Joseph [Pseud. de VIDAL, Cosme]. «Verdaguer y la «Revue des Pyrenées»». *L'Atlàntida*, núm. 19, 15 de febrer de 1897, p. 7-8.

⁶⁹⁹ ANÒNIM. «Bibliographie. Flors del Calvari per Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 9 de març de 1898. (Verd. 10-VII-8 f. 86)

JUSTIN PÉPRATX. «Souscriptions a la traduction française de Fleurs du Calvaire de Jacinto Verdaguer», llista de subscriptors. 28 d'abril de 1897. (f. 20-21)

JUSTIN PÉPRATX. «Souscriptions et offrandes reçues par Mr. Justin Pépratx en faveur de Mossen Jacinto Verdaguer à la suite de l'envoi de la traduction de Flors del Calvari». (f. 22-23)

Un dels altres esdeveniments destacats de 1898 és la inauguració de la capella de Jesús Infant a Sant Josep de la Gare de Perpinyà. Des del 18 de novembre apareixen una munió d'articles sobre el tema. Recordem que la venda dels exemplars de la traducció del *Jesús Infant* es dedicaren a ajudar a finançar la construcció d'aquesta capella. El primer dels articles localitzats, anònim, es publicà a *Le Roussillon* sota el títol «Chronique locale et Départementale».⁷⁰⁰ També *Le Roussillon* publicà «A[sic.] l'église de Saint-Joseph de la Gare» el 23 de novembre de 1898⁷⁰¹ i el 5 de desembre de 1898 el text sense signar «Eglise St. Joseph de la Gare»⁷⁰² i *La Croix* de Perpinyà ho féu el 27 de novembre amb la notícia anònima «A St. Joseph de la Gare».⁷⁰³

Entre els papers de Verdaguer es conservava, tot i no haver-se distribuït a través de la premsa, un opuscle bilingüe (català-francès) que contenia un poemet redactat *ad hoc* amb motiu de la inauguració de la capella de Jesús Infant.⁷⁰⁴ La traducció va anar a càrrec de Justí Pepratx.⁷⁰⁵ D'aquesta notícia i del poemet que compongué Verdaguer per al dia de la inauguració se'n feren ressò publicacions nacionals com *La Veu del Montserrat*, *La Talía Catalana*, *El Sarrianiés*, *El Correo Catalan*, *El Noticiero Universal*, *La voz de la Patria* i, fins i tot, la *Hoja Parroquial de Premià de Mar*.

Després d'aquesta notable presència durant el 1898, no es tornen a trobar referències destacables a Verdaguer en revistes franceses fins el 1900. El 3 de març d'aquell any es reproduïa a la *Semaine Religieuse* un fragment de *Canigó*. Es tractava d'un apunt referent als monestirs nord-catalans que contenia, com s'ha dit,

---

⁷⁰⁰ *Le Roussillon*, Perpinyà, 18 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 12)

⁷⁰¹ Anava signat amb les inicials «J.P.», segurament corresponen a Justí Pepratx. Veg. *Le Roussillon*, Perpinyà, 23 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 10)

⁷⁰² *Le Roussillon*, núm. 279, Perpinyà, 5 de desembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 11).

⁷⁰³ *La Croix*, Perpinyà, 27 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 10)

⁷⁰⁴ Per a més informació sobre aquest episodi, veg. l'*op. cit.* a la n. 563 i l'*op. cit.* a la n. 265.

⁷⁰⁵ VERDAGUER, Jacint. «Jesús infant als infants del Rosselló». [Sense referència de publicació], [?], 27 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 4)

un fragment de *Canigó* («Los dos campanars») amb la indicació que aquests versos havien aparegut a *Pàtria*.⁷⁰⁶ Aquesta breu citació tindria repercussió en la premsa catalana car, des de *La Veu de Catalunya*, es remarcà la importància del fet que Juli Carsalade du Pont, que no era d'origen rossellonès i no tenia contacte, fins llavors, amb el món català, cités Verdaguer.⁷⁰⁷

El juliol de 1900 un grup de rossellonesos, encapçalats per Carsalade, feren un pelegrinatge a Lourdes on, entre altres es llegí una composició de Verdaguer dedicada a la Mare de Déu que s'hi venera. El text d'aquest poema es reproduí en català al *Journal de la Grotte de Lourdes* i s'acompanyà d'una traducció en vers al francès d'autor desconegut.⁷⁰⁸ El text, posteriorment, es convertiria en un opuscle: *A la Verge de Lourdes. Càntic del pelegrinatge rossellonès*. [s.l.]: Typ. Ch. Latrobe, [s.a.]. L'original del poema fou publicat, més endavant, a *Lo pensament català* on s'afirma que és molt probable que l'autor de la traducció fos el mateix Justí Pepratx: «Tret del *Journal de la Grotte de Lourdes*, 8 Juliol 1900, ahon ve estampada la traducció francesa, feta, ben segur, per M. Justí Pepratx.»⁷⁰⁹

El març de 1901 apareixia a *L'Âme Française: revue sociologique et littéraire* de Perpinyà una traducció de «Les Barres de Sanch» al francès de la mà de Juli Delpont i sense cap davantal ni preàmbul per presentar-la.⁷¹⁰

Tot i que es tracta d'una breu menció, a *Le Roussillon* de 8 de maig de 1901, es fa referència, molt de passada, a Verdaguer, en un article sobre el bisbe Carsalade que en assistir a una reunió del Patronage Saint-Michel, una associació catòlica, on parla de Verdaguer amb un catalanista del qual no se'n dóna el nom.⁷¹¹

De finals de 28 juny de 1901 és un article prou curiós. De Beaurepaire-Froment, anuncia la mort de Verdaguer i li dedica un obituari detallat i sentit a *Le National* de París.⁷¹² El francès, que havia llegit la notícia de la mort del poeta en una «revue de province de chez nous», recordava «la plus grande attention» amb la

---

⁷⁰⁶ *Semaine Religieuse*, Perpinyà, 3 de març de 1900. (Verd. 10-VII-1 f. 63)

⁷⁰⁷ «[Sense títol]». *La Veu de Catalunya*, Barcelona, 21 de març de 1900.

⁷⁰⁸ J. E. «Pèlerinage diocésain de Perpignan». *Journal de la Grotte de Lourdes*, núm. 27, Lurdes, 8 de juliol de 1900, p. 2-3.

⁷⁰⁹ «A la Verge de Lourdes». *Lo Pensament Català*, núm. 11, Barcelona, 15 de juliol de 1900, p. 87.

⁷¹⁰ *L'Âme Française: revue sociologique et littéraire*, Perpinyà, març de 1901, p. 21-22. (Verd. 2-GFol. (Carpeta 1900-1901). Sense foliar)

⁷¹¹ «Au Patronage Saint-Michel». *Le Roussillon*, Perpinyà, 8 de maig de 1901 [?]. (Verd. 10-VII-3 f. 155)

⁷¹² «Jacinto Verdaguer». *Le National*, París, 28 de juny de 1901, p. 305-306. (Verd. 10-VII-3 f. 157)

qual Verdaguer seguia el «le mouvement fédéraliste du Midi de la France». Amb tot, s'estranyava del fet que ningú més donés cap notícia de la mort del poeta: «La mort de Verdaguer semble passer inaperçue. [...] Sa perte n'est pas seulement un deuil pour la Catalogne et l'Espagne. Ce n'est qu'aux plus grands auteurs de poemes que l'on peut le comparer.»⁷¹³ Es feren ressò d'aquesta notícia diaris catalans com *La Renaixensa*⁷¹⁴ i, finalment, *Le National* hagué de publicar un article aclarint l'error i precisant que havia llegit la notícia de la falsa mort del poeta al número de maig-juny de la *Revue des Pyrénées* de Tolosa de Llenguadoc.⁷¹⁵

No és fins a 1902, coincidint amb la mort del poeta que Verdaguer torna a aparèixer àmpliament a la premsa francesa. Assabentats ja de la situació delicada del Verdaguer temps abans de l'òbit, els nord-catalans, en especial, contactaven amb el poeta per donar-li el suport incondicional que sempre li havien dispensat. A *Catalunya artística* aparegueren, una carta de Josep Falguère, vicari de Sant Josep de la Gare i secretari del *Journal Illustré*, desitjant-li la recuperació i convidant-lo a descansar a Vernet, així com un poema de Juli Delpont dedicat a Verdaguer en el mateix sentit.⁷¹⁶ Com indiquen Casacuberta en les notes 2 i 3 de la carta 1485 (EJV, vol. XI) de Delpont a Verdaguer, Verdaguer no volia que el traslladessin al sanatori de Vernet. Sigui com vulgui, la notícia arribà a la premsa i fins i tot l'ajuntament de Barcelona s'oferí per pagar les despeses. Finalment, davant la negativa del malalt, l'alcalde Amat declarà públicament que l'Ajuntament de Barcelona respectaria la voluntat del malalt. Pocs dies abans del traspàs del poeta, el 22 de maig, aparegué a *La Renaixensa* un altre poema de Delpont en el qual es feia evident la decepció dels rossellonesos per la negativa de Verdaguer a anar a Vernet.

Un cop sobrevinguda la mort del folguerolenc la munió de notícies i necrològiques esdevé in comptable. A la BNC es conserven, sota el topogràfic Verd. 17-I-1 i Verd. 17-II-1, un bon nombre de retalls de premsa referents a la mort del poeta, moltes vegades sense referència de la publicació. El que uneix la majoria d'aquests

---

⁷¹³ *Ibíd.*

⁷¹⁴ ANÒNIM. «[Sense títol]». *La Renaixensa*, Barcelona, 4 de juliol de 1901, p. 3875.

⁷¹⁵ DE BEAUREPAIRE-FROMENT. «Jacinto Verdaguer». *Le National*. París. 20 de juliol de 1901.

⁷¹⁶ «Els rossellonesos á Mossén Jacinto Verdaguer». *Catalunya artística*, núm. 101, Barcelona, 22 de maig de 1902, p. 327.

textos és la descripció dels detalls de com se li féu canviar el testament just abans d'expirar i de les multitudinàries exèquies del poeta.⁷¹⁷

Un dels textos més destacats en aquesta línia l'article «La mort de Verdaguer», aparegut a les pàgines de *L'Éclair* de Montpeller, el 19 de juny de 1902,⁷¹⁸ on es reproduueix la carta pastoral que Juli Carsalade du Pont va escriure commogut per la mort del seu amic català:

Mossen Jacinthe Verdaguer, le grand poète de la Catalogne, est mort! Les Catalans de deux versants des Pyrénées pleurent le chantre inspiré des gloires de notre patrie.

Le Roussillon lui doit une éternelle reconnaissance pour avoir réveillé les échos endormis de ses montagnes et pour avoir fait résonner par ses vallées et ses plaines les chants de sa lyre incomparable. Depuis Font-Romeu jusqu'à la mer bleue de Banyuls, il n'y a pas une population, il n'y a pas un sanctuaire, un monument artistique, un souvenir de saint, une légende ou un fait de guerre qu'il n'ait chanté.

Tous le connaissaient, tous l'estimaient ; s'il était de l'autre côté des Pyrénées par sa naissance, nous pouvons dire qu'il était de notre côté aussi par l'amour qu'il portait à notre portion de Catalogne.

Le Canigou avait pris son cœur. Tant de fois il avait parcouru notre terre, cheminant d'une population a l'autre, de paroisse en paroisse, où vous tous lui faisiez toujours un accueil fraternel !⁷¹⁹

Carsalade du Pont envià també una carta, en català, a *Catalunya Artística*, del mateix estil, encara que destaca, especialment, l'empresa de restauració de l'abadia canigonenca de Sant Martí que endegaren entre tots dos i la suposada voluntat de Verdaguer de ser enterrat al cim del Canigó.⁷²⁰ En aquest mateix número de

---

⁷¹⁷ ANÒNIM. «Télégrammes de l'Étranger. Mort de Jacinto Verdaguer». [Sense referència de publicació]. Barcelona. 12 de juny de 1902. (Verd. 17-I-1 Carpeta 6 (1900-1910). Sense foliar) i ANÒNIM. «Nouvelles d'Espagne». [Sense referència de publicació], Barcelona, 14 de juny de 1902. (Verd. 17-I-1 Carpeta 6 (1900-1910). Sense foliar)

⁷¹⁸ *L'Éclair*, Montpeller, 19 de juny de 1902. (Verd. 10-VII-6 f. 15)

⁷¹⁹ *Ibid.*

⁷²⁰ «Una carta del senyor Bisbe de Perpinyà», *Catalunya artística*, 19 de juny de 1902, núm. 105, Barcelona, p. 385-386. (Verd. 17-II-1 (carpeta 1901-1902). Sense foliar)

Catalunya Artística apareix, també, una carta en honor del poeta enviada per Juli Delpont.⁷²¹

En la mateixa línia dels textos d'autors francesos —occitans o nord-catalans—, la revista catalana *Montserrat* inclou uns versos de Mistral titulats «Tribut de germanor»⁷²² dedicats al difunt Verdaguer. Ultra això, en el mateix número s'adjunta una carta de Tolrà de Bordas, també en homenatge al poeta.⁷²³

Germanor, en el seu número de juliol de 1902,⁷²⁴ recollia un poema en occità d'alguns felibres destacats —Charles Brun, Ch. Gros, Langlade, Roque-Ferrier, G. Roudier, A. Roux, Veyrier— en remembrança de Verdaguer.

Mort Verdaguer, l'atenció es centrà un llibre inèdit, *Eucarístiques*, que el poeta havia deixat en mans del rossellonès Agustí Vassal. Vassal, que en féu la traducció francesa i treballà en l'edició, n'escampà articles i en divulgà textos en revistes franceses a partir de la segona meitat de 1902. El primer exemple localitzat és «Les Eucharistiques de Mossen Jacinto Verdaguer», publicat a les pàgines de *L'Âme Française: Revue Sociologique et Littéraire*. En aquest text, Vassal relata com l'any 1896 féu la petició a Verdaguer d'un poema que cantés les Santes Hòsties de Pezillà de la Ribera i com aquest acollí la seva petició. Vassal reproduïx la carta de 12 de gener de 1897 amb la qual Verdaguer li trameté els versos i on deixava clara la seva voluntat d'escriure, en algun moment, un llibre sobre el Misteri de l'Eucaristia. Vassal, després d'animar-lo a prosseguir amb la seva empresa, no torna a tenir notícia fins al 27 d'agost de 1898, quan Verdaguer li envia una lletra —que Vassal reproduïx—, on el poeta català reconeix que està treballant en un llibre sobre l'Eucaristia: «M. Delpont haurá parlat à V. ab massa benevolència de mos pobres escrits eucaristichs.» El rossellonès dona notícia d'una sèrie de cartes que intercanvià amb el poeta motivades per la redacció del llibre (23 de setembre de 1898, 31 de desembre de 1898, 11 de juliol de 1899, 31 de

---

⁷²¹ «Corona de perpetuinas á la memoria de Mossén Jacinto Verdaguer». *Catalunya artística*, núm. 105, Barcelona, 19 de juny de 1902, p. 398.

⁷²² *Montserrat: Número extraordinari*, juny-juliol de 1902, p. 96. (Verd. 17-II-1 (Carpeta 1901-1902). Sense foliar)

⁷²³ «El “Canigó”» *Montserrat: Número extraordinari*, juny-juliol de 1902, p. 93. (Verd. 17-II-1 (Carpeta 1901-1902). Sense foliar)

⁷²⁴ «A Jacinto Verdaguer». *Germanor*, núm. 5, Barcelona, juliol de 1902, p. 5.

desembre de 1899, 9 d'agost de 1900, 12 de desembre de 1900).i n' inclou algunes estrofes amb les seves respectives traduccions al francès.

De 1904 és, com s'ha dit, l'aparició de l'estudi de l'escriptor francès Émile Leguiel sobre *L'Atlàntida* i *Canigó*, *Essai sur «L'Atlantida» et le «Canigó» de Jacinto Verdaguer*. Aquest assaig es redueix a donar l'argument d'ambdues obres, copiar-ne versos i traduir-los en prosa poc elaborada per posteriorment comentar-los. El text conté un prefaci de Juli Delpont que, a més, fa de valedor de l'obra presentant-la públicament.⁷²⁵

Des d'aquest moment, es publiquen articles sobre Verdaguer per recordar-lo quan es compleixen anys de la data de la seva mort que no aporten res de nou i, per tant, no s'hi fa referència.⁷²⁶ No citem tampoc la munió de poemes i composicions inspirades en Verdaguer que ompliren les pàgines de les publicacions franceses, tant en vida del poeta i com després de la seva mort.

Per últim, cal deixar constància d'una biografia apareguda a *Le Journal des Pyrénées-Orientales* i redactada per Pierre Vidal, posterior a 1887 pel que es dedueix del text, del qual no sabem la data exacta de publicació i que forma part de la col·lecció d'articles «Galerie Roussillonnaise» on també aparegué la biografia de Pepratx.

5.2.2. Traduccions

L'octubre de 1881 es publica la primera mostra d'una traducció de *L'Atlàntida* en una revista francesa. Ho fa la *Revue des Langues Romanes* de Montpeller. Albert Savine, a més de presentar la figura i l'obra de Verdaguer⁷²⁷ —*L'Atlàntida* al lector francès—, ofereix, a mode d'exemple, alguns fragments traduïts en prosa francesa. Es tracta d'algunes estrofes del Cant segon, acarades amb l'original, i algunes del Cant cinquè directament en francès, sense presència del català. Savine

---

⁷²⁵ *Essai sur «L'Atlantida» et le «Canigó» de Jacinto Verdaguer*. Barcelona: L'Avenç. Ceret: Librairie Lamiot, 1904.

⁷²⁶ Veg., per exemple, C. V. «En Jacint Verdaguer». *Occitània*, núm. 6, Tolosa [sic.]-Barcelona, juny de 1905, p. 3, 7-8, 14.

⁷²⁷ «Dialectes modernes. L'Atlantide». *Revue des Langues Romanes*, Montpeller, octubre de 1881, p. 180-186. (Verd. 17-II-1 (Carpeta 1877-1899). Sense foliar)

clou l'article amb l'anunci d'una traducció completa al francès que es comprometia a oferir «prochainement».

El 7 d'abril de 1882 *L'Union du Midi* de Tolosa de Llenguadoc publicava, de la mà d'un tal Blanc, autor no identificat, la ressenya «Bibliographie. Une épopée catalane au XIX siècle»⁷²⁸ de l'estudi reiteradament citat sobre *L'Atlàntida* de Tolrà de Bordas,⁷²⁹ que, a més d'un breu esbós biobibliogràfic del poeta, conté un resum de l'obra, un recull d'encomis —de Menendez Pelayo i Mistral—, una carta de Mistral a Tolrà de 14 de març [1882], ofereix una traducció al francès en prosa d'«Amor de mare» feta per Tolrà com a exemple dels poemes que escrigué Verdaguer durant els anys de gestació de *L'Atlàntida*. Quant a les versions al francès contingudes a l'estudi de Tolrà, Blanc, considera que es dugueren a terme amb «telle élégance et une telle exactitude, qu'en les lisant on croit lire l'*Atlantide elle-même*». Com s'ha dit amb anterioritat, en aquest article cal destacar la carta que Mistral envià a Tolrà agraint-li l'exegesi de *L'Atlàntida* que aquest darrer acabava de publicar. És en les darreres línies d'aquesta missiva que Mistral expressa la seva voluntat que part de l'anàlisi de Tolrà o la seva totalitat es convertís en el prefaci de la traducció de *L'Atlàntida* que Albert Savine estava preparant.

Le Messager de Toulouse,⁷³⁰ poc més d'un mes després, publica la mateixa traducció d'«Amor de mare», també en el marc d'una ressenya bibliogràfica anònima de l'estudi de Tolrà i s'hi anuncia una traducció de *L'Atlàntida* per part d'Albert Savine.

De 1883, pel que fa a les traduccions aparegudes en publicacions periòdiques, cal fer esment de l'estudi de dotze pàgines del crític i poeta francès Stéphane Liégeard, al qual ja hem fet referència anteriorment, que aparegué en versió francesa el 2 i 3 d'abril d'aquell any al diari *Le Pays* i, posteriorment, en versió catalana sota el títol *L'Atlàntida de J. Verdaguer: estudis literaris de Stéphane Liégeard*.⁷³¹ L'objectiu de l'estudi de Liégeard era donar una traducció sintètica per tal que el

---

⁷²⁸ *L'Union du Midi*. Tolosa de Llenguadoc. 7 d'abril de 1882.

⁷²⁹ *Une épopée catalane au XIXe siècle, l'Atlantide de don Jacinto Verdaguer*, París: Maisonneuve, 1881.

⁷³⁰ UN BIBLIOPHILE. «Variétés littéraires». *Le Messager de Toulouse*. Tolosa de Llenguadoc. 12 de maig de 1882.

⁷³¹ Barcelona: Estampa Espanyola, 1883.

lector francès pogués accedir a l'argument de *L'Atlàntida*. Adolphe Racot publicà fragments d'aquesta traducció en un article al diari *Le Figaro* l'11 d'abril de 1883. Aquest mateix any, a més, a la premsa catalana, es donava notícia de l'aparició de dues traduccions «provencals del poema *L'Atlàntida* de mossen Jascinto Verdaguer, l'una en prosa deguda a Mr. Guitton Talamel, conegut per «Lou Felibre d'Entremount,» y l'altra en vers escrita per Mr. Joan Monné⁷³².»⁷³³

Així mateix, durant aquest any les mencions a la traducció de *L'Atlàntida* que Justí Pepratx acabava d'enllestir eren constants. Així, per exemple trobem un article que es publicà el 17 de maig de 1883 a *Le Messenger du Midi*, on es recollia l'informe de l'escriptor i historiador occità Frederic Donnadiu (Besiers, 1843 — 1899),⁷³⁴ sobre el concurs de poesia de la *Société des Langues Romanes* que se celebrà l'any 1883 en el marc de la trobada anual dels Felibres:

La traduction est celle d'un fragment de *L'Atlantida*, ce beau poème de Verdaguer, le Mistral de la Catalogne. L'épisode lyrique qui sous le nom de *Choeur d'îles grecques*, forme le septième chant de *L'Atlantida*, [...] Le traducteur ne pouvait mieux choisir pour nous apprécier les mérites de son travail. Nous savons d'ailleurs que la traduction toute entière du poème de Verdaguer est remarquable autant par l'élégance de la forme que par la scrupuleuse fidélité avec laquelle son auteur, M. Justin Pepratx, de Perpignan, a rendu la pensée originale du poète. Les traductions en vers sont en général, vous le savez, de belles infidèles; celle-ci sera certainement une exception, et nous devons féliciter son auteur d'avoir entrepris et mené à bonne fin un travail difficile, qui permettra aux lecteurs français de jouir des beautés trop peu connues de l'épopée catalane. M. Pepratx a déjà reçu du reste, une haute récompense de ses efforts. S. M. La Reine d'Espagne a bien voulu accepter la dédicace de sa traduction. La Catalogne ne peut que s'enorgueillir d'un tel patronage, et la France verra avec joie sa langue nationale servir à resserrer le lien qui unit les deux nations sœurs.⁷³⁵

Ja el 1884, en plena efervescència de ressenyes crítiques sobre la traducció de *L'Atlàntida* de la mà d'Albert Savine, el 31 maig la revista parisina *Le Chat Noir*

---

⁷³² Secretari de la Mantenedoria de Provença i fill de Perpinyà resident a Marsella.

⁷³³ ANÒNIM. «Crónica literaria». *Revista literaria*, núm. 4. Barcelona, abril de 1883. (Verd. 10-VII-4 f. 40).

⁷³⁴ Membre del Felibritge i vicepresident de la Societat Arqueològica de Besiers.

⁷³⁵ DIVERSOS AUTORS. «Le concours de la société des langues romanes». *Messenger du Midi*. Tolosa de Llenguadoc. 17 de maig de 1883.

de París publicà un article del crític francès Léon Bloy, molt favorable a Verdaguer i a la traducció de Savine, on es copiaven alguns fragments d'aquesta traducció.⁷³⁶

El desembre d'aquell any, com a primícia de *Canigó*, Pepratx fa una lectura pública d'un fragment traduït al francès.⁷³⁷ recollida al programa de mà de la sessió pública de la SALSPO, que Verdaguer conservava i que es pot consultar a la BNC. Es torna a tenir constància, per mitjà de l'eco que se'n fa la premsa catalana,⁷³⁸ d'una nova traducció fragmentària de *Canigó* el gener de 1887. Ens referim a la lectura del coronel Scipion Dumas, membre la Societat Agrícola, Científica i Literària, d'una traducció en versos francesos de textos del *Canigó* verdaguerià durant la reunió anual d'aquesta societat l'any 1887.

Convé no oblidar, tampoc, la traducció a l'occità que féu Jean Monné, secretari de la «Mantenença» de Provença, l'any 1888. *Le Radical de Vaucluse* en dona alguns extrets, acompanyats d'unes consideracions força positives d'un tal Guichard envers la qualitat de la traducció.

Le proverbe italien proclame que tout traducteur est nécessairement un traître; et nous affirmons volontiers en France que les poètes ne se traduisent point. / Vraie en général, la proposition est néanmoins sujette à des exceptions, et le travail qui nous occupe en est une, et des plus heureuses.⁷³⁹

Una segona part d'aquest mateix article de G. Guichard⁷⁴⁰ ofereix alguns fragments més de la traducció de Monné. En conjunt, entre tots dos articles, Guichard es val d'estrofes que narren els moments clau de la història per fer avançar, d'alguna manera, el fil argumental i oferir al lector un resum prou representatiu de *L'Atlàntida*.⁷⁴¹

Aquest mateix any als cenacles literaris francesos es parla de la traducció de *L'Atlàntida* que Albert Arnavielle preparava en «llenguadocià», de la qual fins ara

---

⁷³⁶ «Le dernier enfant d'Homère». *Le Chat Noir*. París. 31 de maig de 1884.

⁷³⁷ ANÒNIM. «Société Agricole, Scientifique et Littéraire. Séance publique du 28 décembre 1884». [Programa i opuscle].

⁷³⁸ DELPONT, Juli. «[Sense títol]». *La Renaixensa*. Barcelona, 4 de gener de 1887, p. 65.

⁷³⁹ «Bibliographie. L'Atlantide de Verdaguer traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Le radical de Vaucluse*. (À suivre). Avinyó. 12 de febrer de 1888.

⁷⁴⁰ «Bibliographie. L'Atlantide de Verdaguer traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Le radical de Vaucluse*. Avinyó. 18 de febrer de 1888.

⁷⁴¹ El mateix text de Guichard, aquesta vegada en una única entrega, apareix publicat mesos després a «Bibliographie provençale. L'Atlantide de Verdaguer. Traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Journal de Forcalquier et de Haute-Provence*. Folcalquier. 15 d'abril de 1888.

no es tenia notícia, i de la traducció que «un jove poeta marsellès, que maneja de bon ayre francés y'l provensal, n'enllesteix una traducció en vers francès», segons informava la premsa barcelonina.⁷⁴² Per ara, de tota manera, no s'ha pogut localitzar cap de les dues traduccions.

El setembre de 1888, *Le Roussillon*⁷⁴³ anunciava l'aparició de *Le Songe de Saint Jean*, traducció que el rossellonès Justí Pepratx acabava d'enllestir. En la recensió s'aprofitava l'«Avant-propos» de mossèn Jaume Boixeda, per presentar la recepció del poema i la seva traducció a França.⁷⁴⁴ El més destacable, però, era la reproducció d'una carta de Mistral a Pepratx en referència a la traducció tant de *L'Atlàntida* com de *Lo somni de Sant Joan*:

Nous n'insisterons pas sur les mérites de la traduction du *Songe de saint Jean*. Elle est l'œuvre d'un littérateur dont le succès a couronné les travaux et dont les connaissances dans les deux langues françaises et catalane sont également appréciées des deux côtés des Pyrénées. Ce n'est pas à lui qu'on pourrait reprocher d'avoir trahi Verdaguer en le traduisant : son œuvre, d'une exactitude qu'une critique de haut goût a rendue, pour ainsi dire mathématique, conserve toute la grâce, la fraîcheur et le parfum de l'original. [...] Voici ce que vient d'écrire Frédéric Mistral à M. Justin Pépratx, au sujet de sa traduction française du *Songe de saint Jean* de Verdaguer.

«Vous étiez bien l'homme né pour initier la France à la poésie sacrée ou lyrique de notre Verdaguer. Poète et catalan, nourri de la manne catholique et pyrénéique, écrivain français autant que pas un, vous avez fait vôtre et nôtre la merveilleuse *Atlantide* et le *Songe de saint Jean*.»⁷⁴⁵

Just un any després veié la llum la versió de *Canigó* de Tolrà de Bordas al francès, fet que implica una allau de publicacions que reprenen i tornen a exposar l'argument de *Canigó* i aprofiten per valorar aquesta versió, definint-la com a obra d'art fidel i literal respecte a l'original. N'és un bon exemple l'article *Le Messager de Toulouse* de 12 d'agost de 1889, que, tot i no oferir cap mostra de la traducció— compara *L'Atlàntida* amb *Canigó*, resumeix i comenta l'argument d'aquesta darrera i dona un fragment que l'elogia en una carta de Mistral al traductor:

---

⁷⁴² ANÒNIM. «[Sense títol]». *La Renaixensa*, Barcelona. 19 d'abril de 1888.

⁷⁴³ ANÒNIM. «La nouvelle oeuvre de l'illustre poète catalan Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*. Perpinyà. 22 de setembre de 1888.

⁷⁴⁴ *Ibid.*

⁷⁴⁵ *Ibid.*

Pour apprécier les beautés générales et particulières qui y brillent, il faut en savourer les détails, sinon dans l'original lui-même, du moins dans la traduction que Mgr. Tolra de Bordas vient de présenter au public de France. Le savant prélat, tout en s'inspirant de ce mot de Cervantès: RIEN METTRE NI RIEN OMETRE, a rendu le texte avec une littéralité si heureuse, qu'on pourrait le croire sorti de son cerveau et éclos sous la plume au gré de son inspiration et de son génie. [...] Sa traduction n'est pas un embaumement, encore moins un pâle reflet, c'est une œuvre d'art véritable à laquelle les éloges ne feront pas défaut. Nous ne saurions mieux la louer qu'en reproduisant la lettre que l'auteur de *Mireille* lui a adressée à ce sujet:

[...] Les poètes astrés naissent accompagnés d'un cortège d'âmes sœurs qui se groupent autour d'eux en pléiades sympathiques et augmentent d'autant l'éclat de leur lumière. Vous, comme l'homme de foi et comme home de lyre et comme Catalan, vous appartenez à la constellation de Jacinto Verdaguer; il était tout naturel que son charmant poème *Canigò* vous eût pour interprète dans la langue de France.»⁷⁴⁶

Un parell d'anys més tard, recordem, tot i que ja ens hi hem referit amb anterioritat, va aparèixer el 1890 a *Le Félibrige Latin* la versió francesa en vers⁷⁴⁷ del poema verdaguerià «Barcelona á Montpellier» realitzada per Justí Peprax.

No és fins a les acaballes de 1895 que es torna a tenir notícies d'un parell de projectes de traducció d'una obra del nostre poeta, ara de *Sant Francesc*. De fet, Verdaguer havia rebut peticions d'autorització per traduir l'obra de Justí Peprax i o del P. Exuperi de Prats de Molló:

El conocido literato Mr. Justin Peprax ha solicitado de mosén Jacinto Verdaguer permiso para traducir al francés su último poema «Sant Francesh». También ha mostrado idénticos deseos el exprocurador general de la Orden de Capuchinos Fray Exuperio de Prats de Molló.⁷⁴⁸

Aquest caputxí, com ja s'ha dit abans, en l'article sobre Verdaguer d'aquest mateix any, «Un grand poète tertiaire» aparegut a *L'Echo de Saint François et de Saint Antoine de Padoue*⁷⁴⁹ dona la seva traducció en prosa francesa dels dos primers poemes de l'obra, «A saint Bonaventure» i «26e setembre 1182», i parla de la

---

⁷⁴⁶ ANÒNIM. «Variétés littéraires. Le Canigou par Jacinto Verdaguer (I)». *Le Messenger de Toulouse*. Tolosa de Llenguadoc. 12 d'agost de 1889.

⁷⁴⁷ ANÒNIM. «Le Félibrige Latin. Barcelona á Montpellier». *Le Félibrige Latin*. Montpellier. Gener 1890, p. 5-8.

⁷⁴⁸ ANÒNIM. «[Sense títol]». *Correo Catalan*. Barcelona. 9 de novembre de 1895.

⁷⁴⁹ Tolosa de Llenguadoc. Desembre de 1895, p. 493-495.

possibilitat que, més endavant, pugui donar al lector de la revista la totalitat de l'obra traduïda.

També d'aquest moment són poemes com «Lo càlzer y l'arpa», de *Flors del Calvari*, que van merèixer traduccions al francès com la que recull la publicació catalana *Ateneo tarraconense de la classe obrera*: «Lo càlzer y l'arpa [...] Frédéric Donnadiou. Traduhit des “Flors del Calvari” de J. Verdaguer, le 6 Jauvier [sic.] 1896, en témoignage de sympathique et profonde amitié.— Béziers».⁷⁵⁰

L'11 de maig de 1886, pocs mesos després, *Le Roussillon* publicava una recensió anònima de la traducció de *Jesús Infant* per part de Justí Pepratx,. A més, l'article ofería, a mode de tast, un fragment de la traducció francesa i recordava que els diners de la venda es destinaven a la construcció de la Capella de Jesús Infant a Sant Josep de la Gare de Perpinyà.⁷⁵¹

Del mateix estil són els textos que ara citarem i als quals hem fet referència en el moment de descriure el panorama general la recepció verdagueriana a la premsa. En primer lloc, recordem la ressenya de Maurice [Elisa] Gay a *La Croix de Pyrénées Orientales* de setembre de 1896⁷⁵² on dóna fragments de la carta prefaci del P. Monsabré i reproduïx breus fragments de la traducció que, a més, comenta. Una altra traducció és la del Cant VII de *L'Atlàntida*: «Chor de les Illes Gregues», apareguda, en occità, a *L'Aiòli* el maig de 1897.⁷⁵³ S'ha pogut saber de l'existència d'aquesta traducció, per mitja de la revista *L'Atlàntida*. En total, es reproduïrien fragments d'aquesta composició als núm. 25, 26, 27 i 31 de la revista.

Per lo que honra no solament al autor del poema que ha donat nom a nostra Revista, sinó també a tota la literatura catalana, y per cantar lo naixement de Grecia, aqueixa terra tant infortunada com simpàtica a tot lo món civilisat, y en especial als aimadors de nostra estimada Catalunya, copiem la traducció d'un de sos cants, feta, ara tot just, per l'incomparable poeta cantor de *Mireio* y

---

⁷⁵⁰ DONNADIEU, Frédéric (trad.). «Lo Càlzer y l'Arpa». *Ateneo tarraconense de la classe obrera*, núm. 1, Tarragona, abril de 1896, p. 6.

⁷⁵¹ [UN ADMIRATEUR DU GRAND POÈTE CATALAN]. «Bibliographie. Jésus Enfant, par D. Jacinto Verdaguer. Traduction française de M. Justin Pépratx.». *Le Roussillon*, Perpinyà, 11 de maig de 1896.

⁷⁵² «Jésus Enfant. Par D. Jacinto Verdaguer». *La Croix des Pyrénées Orientales*, Perpinyà, 18 de setembre de 1896.

⁷⁵³ ANÒNIM. «Chor de les Illes Gregues. Traducció del Cant VII de *L'Atlàntida*, per F. Mistral». *L'Atlàntida*. Núm. 25. Barcelona, 15 de maig de 1897, p. 12.

publicada en l'últim número del periòdic *L'Aioli*, afegint-hi l'afectuosa nota que hi posa per capsalera.⁷⁵⁴

El 1898, apareix la traducció de *Flors del Calvari* de Justí Pepratx, de la qual se'n féu una tirada de només 200 exemplars i a la qual només es podia accedir, com ja s'ha dit abans, per mitja de subscripció. *Le Roussillon*,⁷⁵⁵ en publica una recensió d'autor desconegut acompanyada d'alguns versos de l'obra en català i amb un fort component de vindicació de la figura del poeta. Amb tot, la rellevància del text recau en la manera com es podia adquirir la traducció, per subscripció a la llibreria Latrobe, i en la destinació final dels recursos obtinguts amb la venda: els fons recollits anirien directament a ajudar el poeta català.

Fem memòria, per tancar, de les traduccions ja esmentades en l'apartat anterior, que, com dèiem, ofereix un panorama general de la recepció del poeta. Per a més informació, el lector interessat pot remetre's a les pàgines corresponents de l'apartat previ. Un altre dels elements rellevants de 1898 fou la inauguració de la capella del Jesús Infant a Perpinyà. Tot i no haver-se distribuït a través de la premsa, entre els papers de Verdaguer hi havia un opuscle bilingüe (català-francès) que contenia aquest poemeta *ad hoc* de Verdaguer i la traducció francesa de Justí Pepratx.⁷⁵⁶ No és fins al 8 de juliol de 1900 que torna a aparèixer una traducció al *Journal de la Grotte de Lourdes* amb motiu de l'anada d'un grup de rossellonesos a aquest santuari. El text es reproduí en català i s'acompanyà d'una traducció en vers al francès d'autor desconegut i,⁷⁵⁷ posteriorment veuria la llum en forma d'opuscle: *A la Verge de Lourdes. Càntic del pelegrinatge rossellonès*. [s.l.]: Typ. Ch. Latrobe, [s.a.]. Per últim, només ens resta mencionar una traducció de «Les Barres de Sanch» al francès de la mà de Juli Delpont, que el març de 1901 aparegué a *L'Âme Française: revue sociologiques et littéraire*.⁷⁵⁸

---

⁷⁵⁴ *Ibíd.*

⁷⁵⁵ «Bibliographie. Flors del Calvari per Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 9 de març de 1898.

⁷⁵⁶ «Jesús infant als infants del Rosselló». [Sense referència de publicació]. 27 de novembre de 1898.

⁷⁵⁷ J. E. «Pèlerinage diocésain de Perpignan». *Journal de la Grotte de Lourdes*. 8 de juliol de 1900. Núm. 27, p. 2-3.

⁷⁵⁸ «Les Barres de Sanch / Les Barres de Sang». *L'Âme Française: revue sociologique et littéraire*. Març de 1901, p. 21-22.

5.3. APUNTS SOBRE LA RECEPCIÓ VERDAGUERIANA DURANT EL SEGLE XX. LES COMMEMORACIONS VERDAGUERIANES A FRANÇA

Hi ha, a més de tota la informació ja consignada sobre el segle XIX, dues fites ineludibles en la recepció de l'obra verdagueriana a la Catalunya del Nord enclavades al segle XX. Com ja s'ha assenyalat a l'inici d'aquest apartat, es deixa de banda el material referent al XX puix que per la seva extensió i dispersió resulta pràcticament inabastable. Amb tot, no es pot deixar de fer menció del material generat a l'entorn del poeta amb motiu del centenari del seu naixement i en la commemoració del centenari de la publicació de *Canigó*.

5.3.1. 1945. Centenari del natalici del poeta

5.3.1.1. *Volum especial de La Tramontane dedicat a Verdaguer*

Destaca, per sobre de la resta d'iniciatives commemoratives, el número especial que la revista perpinyanesa *La Tramontane* dedicà al poeta i que veié la llum el 17 de maig de 1945, coincidint amb el centenari del seu naixement. Aquesta publicació —fundada el 1917 per Charles Bauby⁷⁵⁹ i que aviat esdevingué l'estendard de la cultura catalana al Rosselló— recollia entre les seves pàgines contribucions relacionades amb, «Régionalisme, Littérature, Art et Folklore», tal com indica el seu subtítol. La publicació, que va encapçalada per una portada on, sota el nom del poeta, es recullen els epítets: «Poète de Canigó. Admirateur-Ami. Chantre du Roussillon», recull, en primer lloc, un editorial on es justifica la

---

⁷⁵⁹ ANÒNIM. *La Semaine de Suzette* [En línia]. [Data de consulta: 5 de desembre de 2011]. Disponible a: http://nouvellesuzette.canalblog.com/archives/auteur_angliviel/index.html ofereix informació detallada sobre els aspectos biobibliogràfics de Charles Bauby: «Charles Bauby (1898-1971) Charles Bauby est né le 13 mai 1898 à Prades (Pyrénées orientales). Il est décédé le 16 juillet 1971, à Perpignan. Très tôt, il se passionne pour la littérature et la poésie et fonde des journaux: d'abord au collège, *Les Ailes bleues* (Sorrèze, 1914), puis au lycée *Les Aubes Nouvelles* (Aix, 1915-1916); revues dans lesquelles il publie des vers sous le pseudonyme de Cybs. Enfin, à l'époque de la faculté et des études de droit à Toulouse et à Paris, il collabore à une cinquantaine de revues et fonde *La Tramontane*. Basée à Perpignan, la revue paraît en français, puis en mode bilingue et devient bientôt l'emblème de la culture catalane en Roussillon. Parallèlement, entre 1920 et 1924, il anime *L'Expansion*, revue artistique et littéraire paraissant mensuellement à Toulouse. En 1921-1922, il mène une mission pour le compte du Ministère des réparations des dommages de guerre. A la même époque il publie aux Editions du Monde Nouveau *La bonne ville de Paris*, bien accueillie par les critiques. La guerre d'Espagne met fin à un projet lancé en 1934 aux éditions des Cahiers Libres visant à créer une collection d'auteurs catalans traduits en français. Durant les années trente, il gère la revue *Science et Civilisation*, tout en assumant le rôle de secrétaire du Centre d'études et d'action de la rénovation sociale. En 1951, il crée la collection Tramontane. **Bibliographie** (sélection): *Dans ce bosquet* (1914), *Les reflets du miroir* (1918), *La bonne ville de Paris* (1922), *La stelle pour Yolaine*.»

necessitat del volum i es condensa, en un paràgraf, l'impacte del poeta català al Rosselló. El text se centra, en especial, en la mitificació de la muntanya del Canigó gràcies a l'epopeia verdagueriana:

Il y a cent ans, le 17 mai 1845, naissait à Folgueroles, le grand poète Jacint Verdaguer. / En célébrant ce centenaire, avec tous les Catalans, nous rendons hommage au génial poète, nourri de la sève populaire qui, élevant par le lyrisme son idiome qui semblait n'être plus voué désormais qu'à une expression archaïque [sic.] ou à un usage vulgaire, a plus que tout autre contribué à rendre sa place à la langue catalane revivifiée et purifiée ; nous honorons l'humble prêtre, issu du peuple et demeuré sans cesse près de lui, qui a pu être, à juste titre, considéré comme le symbole de la renaissance littéraire et qui est salué aujourd'hui du nom prestigieux de poète national de la Catalogne. Nous exprimons aussi notre gratitude à celui qui a filialement aimé, sincèrement admiré et magnifiquement chanté le Roussillon el qui, avec son épopée pyrénéenne, conférant à notre radieuse montagne une signification idéale d'Olympe catalan, foyer de nos légendes et berceau de notre race, a fait du Canigou un mont sacré et posé sur son front une immortelle auréole.

La Tramontane

L'œuvre, le rôle et l'influence de Jacint Verdaguer sont trop considérables pour qu'il soit possible de les présenter dans un simple numéro de revue. Aussi nous nous sommes contentés d'en examiner sommairement les aspects roussillonnais. Nous avons joint à cela une biographie et un petit florilège.

La Rédaction

I és precisament la biografia que cita la redacció de la revista la que trobem a continuació —després d'uns versos de *Canigó*; d'uns extrets d'una carta del poeta al seu amic Ferran Sallarès, datada la primavera de gener de 1867, on parla sobre Can Tona (EJV, vol. I, carta 13); de part de l'«Explicació» que acompanyava l'edició de *Dos màrtirs de ma pàtria* (1865)⁷⁶⁰ i de la conegudíssima quarteta «Poeta i llaurador só...»—. Aquest text biogràfic està signat Ch. B. (Charles Bauby). Es tracta d'un breu esbós biobibliogràfic, precís, detallat i en francès, precedit d'un gravat amb l'efigie de Verdaguer, obra de Gaston Vuillier. Bauby fa atenció especial a alguns dels episodis de la relació entre el poeta i la Catalunya

---

⁷⁶⁰ Com s'indica a l'edició crítica de l'obra: (Veg. VERDAGUER, Jacint. *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga, Llucià i Marcia: poema en dos cants*, a cura de Ricard Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 1995, p. 191.) «La primera edició de *Dos màrtirs de ma pàtria* al periòdic *Eco de la Montaña* publicà aquesta prosa a continuació de la darrera octava, sense títol, amb un filet de separació. Collell, en reproduir-la a l'edició de 1907, la deixà igualment sense títol, però l'anotà a peu de pàgina: «Aquesta explicació del autor del poema figura també en l'original que ha servit per l'actual»

del Nord. A tall d'exemple, només citar el primer contacte de Verdaguer amb el Canigó, que Bauby narra servint-se, segons diu, d'un relat de Jaume Collell, amb tota probabilitat el text «La primera anada de Mossen Verdaguer al Rosselló» publicat a la *Gazeta de Vich* [núm. 2648 (23-VI-1923) i 2649 (26-VI-1923)], que són una reproducció de l'article aparegut a la revista perpinyanesa *Montanyes regalades* el mes de gener d'aquell mateix any (1923):

Au debut de 1873, il commence à souffrir de maux de tête persistents dûs au labeur et aux privations. [...]; l'automne venu, il entreprend un voyage en Roussillon. Il découvre alors le Canigou et, durant un séjour à Prades, il ne cesse de contempler le mont majestueux, regrettant que son état de santé ne lui permette pas d'en faire l'ascension. Son condisciple et compagnon, Jaume Collell, nous a fourni une relation de ce voyage qui mérite d'être retenu car on peut déceler en lui la première inspiration du poème *Canigó*. Il a vu deux docteurs qui lui ont été recommandés au cours de son séjour [...].

Ultra això, es mencionen sense donar dades concretes, també, les traduccions de *L'Atlàntida* «dans toutes les langues d'Europe [sic.]», l'èxit del poeta —a qui Bauby qualifica de «célébrité exceptionnelle» gràcies a la repercussió de les traduccions de *L'Atlàntida*—, els viatges de Verdaguer per Europa i, en concret, al Rosselló, la coneixença de Mistral a París el 1884, la traducció de *Nerto* o una rebuda solemne al poeta a Montpeller per part de Mistral i els felibres.

Tot seguit, aquest número especial ofereix un fragment d'un estudi de Josep-Sebastià Pons aparegut al *Mercure de France* el 1930: «`Canigó´ de J. Verdaguer».⁷⁶¹ En aquest text Pons avalua contingut —història i llegenda— i continent —mètrica, estil i ritme—, remarcant que es tracta d'una «merveille de suavité, malgré l'apparence épique», tot preguntant-se si *Canigó* pot considerar-se «une épopée nationale». Pons ofereix estrofes del poema, sigui en català o en francès (aquestes traduïdes per ell mateix), per il·lustrar les seves opinions. Just després el volum reproduceix el «Cant de Gentil»⁷⁶² i dona pas a l'article «Verdaguer et le Roussillon. Séjours en Roussillon — Traducteurs et amis — Inspirations Roussillonaises», també de Charles Bauby. Cal fer notar que la redacció (Bauby) aclareix en una nota al peu que els articles que es publiquen sobre les estades i les relacions de Verdaguer «chez nous [al Rosselló]» es

---

⁷⁶¹ *Mercure de France* (I, IX 1930) [sic.].

⁷⁶² S'atribueix, erròniament, el «Cant de Gentil» al Cant II. És sobradament conegut que pertany al Cant VII.

recolliran en un «importante étude en préparation sur ce sujet». No se sap si finalment aquest estudi s'arribà a publicar. També, en una nota a peu de pàgina al final del text, Bauby deixa constància de la vastitud de les relacions epistolars entre el poeta i nombrosos nord-catalans, entre els quals: Justí Pepratx, el bisbe Carsalade, Juli Delpont, Josep Tolrà de Bordas, Agustí Vassal o els capellans lletraferits com Josep Bonafont, P. Clerc, Josep Rous (Roux en grafia francesa) i Pere Bonet, etc.

Reprement, doncs, el fil de l'article sobre Verdaguer i el Rosselló, cal dir que s'inicia amb un relat detallat de les estades del poeta a la Catalunya del Nord, que ja s'ha narrat en capítols previs, i va seguit d'una sèrie de recensions/articles de diversos nord-catalans sobre el poeta. D'aquesta ressenya sobresurt el paràgraf inicial que serviria de testimoniatge de la influència de Verdaguer al Rosselló encara cent anys després del seu naixement:

Jacint Verdaguer a voué au Roussillon une part de l'amour que lui inspira le pays catalan tout entier. Ainsi son œuvre renferme de nombreuses pages relatives à notre région où il séjourna à plusieurs reprises et où il comptait de nombreux amis.

Sembla, segons es relata a l'article suara citat del número especial de *La Tramontane*, que Verdaguer trepitjà el Rosselló, per primera vegada, a començaments de tardor de 1873. El mateix article narra que Jaume Collell explicava en un text, força desconegut, que un Mossèn Cinto malalt li proposà aquest viatge amb l'esperança d'obtenir repòs físic i moral. Segons el text, que cita, allora, un escrit de Collell, «Nous entrâmes par le col d'Ares [...] et passâmes la première nuit à Arles... Le lendemain nous arrivâmes à Perpignan.» Allí visitaren Pere Puiggarí i, posteriorment, es desplaçaren a Vinçà i, més tard, a Prada de Conflent on segons paraules de Collell, utilitzades per Bauby, Verdaguer «contempla longuement le Canigou, regrettant amèrement que son état de santé ne lui permit pas d'en effectuer l'ascension». Charles Bauby creu que fou aquest el moment en el qual s'inicià la gènesi de *Canigó*.

Sempre d'acord amb Bauby, l'octubre de 1877, Verdaguer viatjà al Rosselló per documentar-se per a *Canigó*. Allí l'encoratjà Pierre Talrich «patriarche des lettres roussillonaises». Els anys següents 1879-1880, com apunta Bauby, acompanyà el Marquès de Comillas a La Presta, recorregué el Vallespir interessant-se, en particular,

en el folklore de la zona —trobà la inspiració per a «La Barretina»— i féu excursions pel massís del Canigó. Ja el 1883, en concret el 17 de juny, el folguerolenc llegí uns fragments de *Canigó* a les festes literàries de Banyuls de la Marenda, que serviren de punt de trobada per a escriptors rossellonesos, catalans (del sud), valencians i balears. Bauby explica que, uns dies després, es deturà al Conflent. En aquest sentit, fa referència al llibre *Impressions et souvenirs sur Ille* on sembla que Pierre Bonet, l'autor, ofereix detalls sobre una estada de Verdaguer a Prada de Conflent, on s'establí al Petit Seminari, i durant la qual aprofità per recórrer el Conflent.

Bauby confirma que, mesos més tard, el poeta assistí a Elna a una festa literària de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire. L'any 1886, tornant de Montpeller on els felibres encapçalats per Mistral l'havien rebut triomfalment, passà per Perpinyà on l'*Estudiantina* li dedicà un concert. Ja el 8 de setembre de 1887 es tornen a reunir a Banyuls de la Marenda literats catalans, entre els quals Verdaguer, per festejar la inauguració de una nova imatge, obra d'Alexandre Oliva, a l'església del poble. El 1895 el poeta tornà a trepitjar terres franceses de visita a Perpinyà a casa de Justí Pepratx i a Illa, d'excursió amb l'abbé Bonet al monestir de Saint-Clément de Régleille. Ja en plena crisi personal el poeta retornà al Rosselló encara l'any següent. El 1898 Verdaguer fou convidat a beneir la capella de Jesús Infant a Sant Joseph de la Gare de Perpinyà, moment en el qual llegí una composició *ad hoc* per als infants del Rosselló. Durant el mateix viatge, aprofità per visitar nombrosos escriptors nord-catalans; fou acollit pel bisbe Carsalade; visità Agustí Vassal i amb ell s'arribà a Pesillà de la Ribera —famosa per la llegenda de les Santes Hòsties—; amb Juli Delpont pujà al Palau dels Reis de Mallorca. En retornar del viatge, Verdaguer en deixà constància en un article que publicà a *El Sarrianiés*,⁷⁶³ titulat «La capella de Jesús Infant»:

«Quan l'endemà, amb les llàgrimes als ulls, prenia comiat d'aquella terra estimada, que'm recorda els millors temps de ma vida i uns entusiasmes que ja no tornaré a sentir, mirant, potser per ultima vegada, el blanc Canigó i la verdosa plana que'l rodeja, ma quedava una satisfacció, una alegria que no m'havia donada cap de mos llibres i que cap poeta de nostre temps ha sentida; la de deixar-hi un altar, i un altar potser l'únic que té l'Infant Jesus sobre la terra.»

---

⁷⁶³ Núm. 208 (1898), p. 1-2.

L'última vegada que Verdaguer trepitjà terres rosselloneses fou per assistir a les exèquies del seu amic Justí Pepratx, pare de la Renaixença rossellonesa, amb el qual l'unia un fort vincle. Verdaguer tenia molts amics i coneguts al Rosselló, molts es convertiren en traductors/crítics seus, i les seves obres i la seva vida foren tema habitual en les revistes rosselloneses de l'època. Segons Bauby, revistes com *Le Passant*, *L'Âme Français*, *Journal Illustré des Pyrénées Orientales* se'n feren ressò. En l'article també es dona compte de les traduccions del poeta català al francès, així com dels estudis/llibres que se li dedicaren a la Catalunya del Nord.⁷⁶⁴ Com és ben sabut, també, els amics nord-catalans del poeta foren els que li donaren suport quan es desfermà l'època de crisi personal del català i quan els que, en altre temps, l'idolatraven el deixaren de banda. Bauby en destaca dos amics nord-catalans lleials al folguerolenc en el seu text: Justí Pepratx i Exuperi de Prats de Molló.

Un cop ressenyades les estades de Verdaguer a la Catalunya del Nord i descrita, per sobre, la recepció del poeta en aquesta mateixa zona geogràfica, Bauby —que creu que «l'inspiration roussillonnaise apparaît fréquemment dans l'œuvre de Verdaguer»— dona compte de la temàtica rossellonesa en l'obra de Verdaguer. L'autor de l'article cita el *Canigó* —«Tissu d'un amalgame d'histoire et de légendes» [...] «imprégné d'effluves de notre terre» [...] «récits tirés de notre passé historiques ou fabuleux» [...] «renferme des descriptions lyriques de divers paysages de nos monts et de nos vallées» [...] «s'inspire abondamment de nos coutumes et dans mille détails de lieux, de monuments, de botanique locale on retrouve le souvenir de ses voyages chez nous»—;⁷⁶⁵ «La Barretina» —inspirada,

⁷⁶⁴ Segons Bauby en aquest mateix article: «Justin Pepratx a donné une traduction en vers de *L'Atlantide*, une étude sur *Canigó*; il a traduit aussi *Lo Somni de Sant Joan*, *Jesus-Infant*, *Flors del Calvari*. Après avoir publié une longue étude sur *L'Atlantide*, Mgr Tolra de Bordas a traduit *Canigó*, auquel il a joint une substantielle étude de cette oeuvre. Jules Delpont a donné la traduction du *Dietari d'un Pelegrí en Terra Santa* et celle de quelques poèmes; Augustin Vassal a publié *Eucaristiques*, dont le manuscrit se trouvait entre ses mains à la mort du poète. Il a écrit aussi une biographie de Verdaguer; P. Blazy a donné une nouvelle traduction du *Somni de Sant Joan*, ainsi qu'une version des *Idillis i Cants Mistics*. / Augustin Vassal a écrit une biographie du poète et le Père Exupère s'est constitué son ardent défenseur dans une étude plus fouillée qui avait précédemment servi de matière à des conférences.»

⁷⁶⁵ De fet, Bauby està convençut que és gràcies a Verdaguer i a *Canigó* que es restaurà l'abadia de Sant Martí del Canigó i que es reconstituí el monestir de Sant Miquel de Cuixà. Bauby fa referència, en aquest mateix sentit, a una carta que Carsalade envià a Francesc Matheu explicant-li la seva primera trobada amb Verdaguer, el 4 d'agost de 1895 a Barcelona. Carsalade, nomenat tres anys després bisbe d'Elna-Perpinyà, va fer esment del poeta en la seva primera carta pastoral i, durant la seva primera visita a les ruïnes de l'Abadia de St. Martí del Canigó, commogut per l'epopeia canigonenca de Verdaguer, tingué aviat la idea de tornar a aixecar l'abadia.

com és ben conegut, pel propietari dels banys de La Presta on Verdaguer s'allotjava amb el marquès de Comillas—;⁷⁶⁶ «A la Verge de Banyuls» —amb motiu de la inauguració d'una imatge creada per Oliva per a la l'església de Banyuls de la Marenda—; l'epíleg «Los dos campanars» —que Verdaguer no havia inclòs en l'edició original de *Canigó*— i «La Corona» —uns versos de Verdaguer en agraïment per un premi literari concedit a *Canigó* per part dels membres de la *Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*—; «Els fills del Canigó» que Verdaguer creà per a l'Estudiantina Catalana, presidida per Pépratx; «El Sol de Pezillà» —compost després de la visita del poeta el 1896 a Pezillà per admirar les llegendàries hòsties— i que és la peça central d'*Eucarístiques* (obra pòstuma de Verdaguer, editada i traduïda al francès per Agustí Vassal); el poema *ad hoc* «Jesús infant. Als infants del Rosselló» que, a finals de 1898 el mateix Verdaguer composà per a la benedicció, a Perpinyà, de la imatge de l'Infant Jesús de Praga que es troba a la capella de Santa Teresa d'Àvila a l'església de Saint Joseph de la Gare [Sant Josep de l'Estació];⁷⁶⁷ una variant del poema acabat de citar que, segons Bauby, fou escrit, si no a Perpinyà durant l'estada de Verdaguer per inaugurar la capella del Jesús Infant de Praga, pocs dies després. La nova versió fou publicada, com indica Bauby, en un número de principis de gener del *Journal Illustré des Pyr.-Or.* [sic.], l'any 1899.⁷⁶⁸ «A la Verge de Lourdes», amb motiu del pelegrinatge, segurament a Lourdes, encapçalat per Mgr. Carsalade du Pont el 2 de juliol de 1900 i, ja per últim, diversos contes tradicionals del Vallespir —que el poeta recollí durant les seves converses amb els «locals», així com llegendes religioses del Rosselló i de la Cerdanya —tots recollits en «son recueil de *Rondalles*», segons Bauby.

Seguint amb aquest número especial, ens trobem amb dos articles més de Charles Bauby, a qui, pel que es veu, és l'ànima de la publicació. Per començar, es presenta el text «Le Roussillon et son folklore dans “CANIGO”» i, per acabar, s'inclou un relat («Verdaguer a Prades») del primer viatge del poeta al Rosselló,

---

⁷⁶⁶ Cal recordar que aquest personatge, que havia anat a aprendre l'ofici a Olot, havia estat barretinaire en un poblet del Vallespir fins que la feina decaigué i s'hagué de buscar una nova feina. Verdaguer aprofita aquesta composició patriòtica per, segons Bauby, «On sait ce que le poète a tiré de ce thème, de quels accents patriotiques et de quelles apostrophes concernant l'intrusion des modes nouvelles et l'abandon des vieilles coutumes il a enveloppé ce sujet.»

⁷⁶⁷ Existeixen nombroses variants sobre aquest poema. Veg. l'*op. cit.* a la n. 563.

⁷⁶⁸ A la BNC es conserva un exemplar del text en qüestió al recull factici Verd. 10-VII-1 f. 49-50. Aquesta hipòtesi també s'apunta a DIVERSOS AUTORS. «Jacint Verdaguer». *La Tramontane*, núm. 255-256 (octubre/novembre), Perpinyà, 1945, p. 196.

concretament a Prada de Conflent. En l'article «Le Roussillon et son folklore dans “CANIGO”», Bauby repassa, amb precisió, els elements de la tradició rossellonesa que el poeta, de manera tan efectiva i meticulosa, inclou en la seva obra. Bauby diu del *Canigó* que: «[...] c'est d'abord et avant tout le poème du Roussillon.». Com que es tracta d'una enumeració d'elements naturals i fantàstics del Rosselló citats per Verdaguer a la seva epopeia i serviria més per a un estudi sobre la gènesi de *Canigó* que no pas per traçar les relacions de Verdaguer amb la Catalunya del Nord, ho deixem per altres investigacions.

Ens deturarem, però, en l'article que dedica Bauby al pas de Verdaguer per Prada de Conflent. Bauby, per explicar-se es val, d'una narració de Collell «La primera anada de Mossen Verdaguer al Rosselló» que, com s'ha dit, fou publicada a la *Gazeta de Vich* [núm. 2648 (23-VI-1923) i 2649 (26-VI-1923)], que és una reproducció de l'article aparegut a la revista perpinyanesa *Montanyes regalades* el mes de gener d'aquell mateix any (1923).⁷⁶⁹ Verdaguer, ja malalt, visità el Rosselló per primera vegada la tardor de 1873 en companyia de Jaume Collell i a proposta d'aquest darrer. La guerra carlina feia que viatjar per Catalunya fos imprudent i decidiren creuar la frontera per tal que el folguerolenc pogués descansar. S'aturaren a Prada i des d'allí contemplaren el *Canigó*. Amb tot, el poeta, en aquell moment, no pogué fer l'ascensió d'acord amb el text que cita Bauby:

«... Més era tanta la força del mal — écrit Jaume Collell dans un autre texte relatif à ce voyage, — que, amic i tot com és Mossen Cinto de visitar i veure coses, de res feia cas ni res l'interessava i sols veure llampeguejar el desig de sa esmortuida mirada, quan des de Prades contemplaven la majestuosa tossa del Canigo... — M'agradaria de pujar-hi — digué en un moment d'entusiasme que el mal feia apagar de seguida.»

Amb tot, Verdaguer, segons Bauby, s'instal·là a Prada de Conflent el juny de 1883, moment en el qual, després de demanar acollida al Seminari Menor, recorré tots els indrets que servirien d'escenari per a la seva epopeia canigonenca. És en aquell viatge quan Verdaguer, segons Bauby, féu coneixença de l'Abbé Bonet — Pere Bonet—, amb qui el poeta féu diverses excursions i que deixà unes notes d'aquella trobada al volum *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*⁷⁷⁰ —es dedica un apartat especial a la relació entre Verdaguer i Bonet—.

---

⁷⁶⁹ Veg. *op. cit.* a la n. 761.

⁷⁷⁰ Veg. *op. cit.* a la n. 551.

L'article de Bauby es tanca amb un gravat de R. Barande que reproduïx «Le Canigou vu de Prades».

Just a continuació i seguint el fil argumental de l'article de Bauby sobre «Verdaguer à Prades», apareix un breu apartat d'«ANECDOTES» entre el seminarista Clerc i Verdaguer que, a part de lloar la humilitat i predisposició poètica de Verdaguer, aporten poca informació.

Immediatament, la revista reproduïx un fragment del poema «L'âme de Verdaguer» de François Tresserre secretari perpetu de la Companyia literària de la Ginesta d'Or de Perpinyà. Així mateix, es presenta un fragment del suara citat *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*⁷⁷¹ de Bonet (p. 347 a 352), sota el títol «Jacint Verdaguer en Roussillon» i un fragment del prefaci de Tolrà de Bordas de la seva traducció francesa de *Canigó* «Sources du poème “Canigó”». Després d'aquest prefaci (p. 86-91) s'ofereixen fragments de *Canigó*, en concret del cant II («Tot dorm...», «Flordeneu», «El Canigo [sic.]»), el VI («El Rossello [sic.]») i de «Els dos campanars [sic.]», entre els quals es presenten il·lustracions sobre el tema, tals com una litografia de Sant Martí del Canigó l'any 1828 (*d'après le dessin du Chevalier de Basterot*), un dibuix de Chevalier de Basterot que retrata el monestir de Sant Miquel de Cuixà⁷⁷² i un «bois gravé» del campanar de Sant Miquel de Cuixà obra de R. Barande.

A continuació, l'edició de la revista ofereix dos textos de Juli de Carsalade du Pont: «Com se va emprendre la restauració de Sant Martí del Canigó» —extret de la *Illustració Catalana* tot i que sense indicació de la data de publicació— i «Verdaguer et l'Abbaye de St. Martin du Canigou» —una carta pastoral de 1902 en la qual Carsalade anuncia la recompra de l'abadia de Sant Martí—. En el primer text, Carsalade descriu de forma concisa la seva relació amb Verdaguer, des del moment en què es conegueren a Barcelona el 1895, passant per la promoció de Carsalade a bisbe d'Elna-Perpinyà, fins a la mort del poeta i posterior restauració de Sant Martí del Canigó;⁷⁷³ en el darrer, Carsalade lamenta la mort del poeta i el

---

⁷⁷¹ *Ibid.*

⁷⁷² S'indica que es tracta d'un «Dessin original du Chevalier de Basterot – Collection André Montpellier. (Ce crayon, donné en 1902, par Mme Vignol de Basterot à l'érudit Albert Salsas, fut offert par lui à M. André Montpellier, le 29 août 1939).»

⁷⁷³ A la p. 92. del núm. que comentem hi ha aquest fragment: «Al 4 d'agost de 1895 estava a Barcelona en la llibreria del senyor Verdaguer, comprant algunes obres de Mossen Cinto. Coneixia, sinó de reputació,

fet que el català no hagi pogut veure complert el somni de la restauració de l'abadia de Sant Martí que bisbe i capellà-poeta compartien. Com a culminació d'aquest apartat s'ofereix una reproducció del revers de la «Médaille de la Reconnaissance Catalane» on es veu Sant Martí del Canigó restaurat.

Ja a la següent pàgina (93) la redacció ofereix tres composicions poètiques de Lo Pastorellet de la Vall d'Arles (pseudònim de Josep Bonafont), Carles Grandó i Edmond Brazès escrites «Després d'haver llegit el nou poema de Verdagner».

Un altre dels textos destacats d'aquest volum és el que apareix a continuació de les poesies ara citades. Es tracta d'un passatge d'un estudi de Gumersind Gomila que, en el moment de la publicació de la revista, era inèdit. De fet, per ara, no s'ha pogut localitzar. El text, dedicat a «Verdagner et l'Estudiantina Catalana», narra una sèrie d'episodis destacats, tot i que força desconeguts, entorn al pas de Verdagner per les contrades rosselloneses. En tractar-se d'un text rellevant però de difícil accés, procedim a donar notícia dels aspectes més prominents de què tracta. El febrer de 1884 quatre joves rossellonesos començaren a actuar en cafès i cercles perpinyanencs amb finalitats caritatives. L'èxit inusitat de la seva iniciativa fou tal que es constituïren en l'*Estudiantina Catalana*. Temps després, Justí Pepratx, pare de qui seria el director de l'estudiantina, s'erigí com a padrí del quartet de guitarra. Fou amb la seva intercessió que l'*Estudiantina* prengué part en les renaixences catalana i rossellonesa, encapçalades, respectivament, per Verdagner i Pepratx. El juliol de 1886 Verdagner era a Perpinyà de tornada d'un viatge a Montpeller on havia estat rebut per Mistral i els felibres durant la «Mantenença» de Llenguadoc (17-19 de juliol de 1886 a Montpeller) i on havia anat per commemorar el

---

nostre excels poeta : havia sentit a parlar d'ell en les Acadèmies de França ; les revistes literàries m'havien enterat del seu geni extraordinari, dels seus cants meravellosos, inspirats per la Fè i l'amor de la pàtria, quins accents enlairats havian despertat Catalunya i sosmogut Espanya. El poema *Canigó* sols m'era conegut per haver llegit la traducció francesa de Mossen Tolrà de Bordas, i encara qu'allavors no sàpigues la llengua catalana al menys com a fòlk-lorista, havia de posseir les obres de tan renomnat poeta. | Mentres enraonava amb l'amo de la llibreria, va entrar un capellànet d'aire tímid i senzill, amb un no sé qué d'adorit sobre la cara que'm va moure de pietat. [...] Parlarem de literatura, de poesia, de l'*Atlantida* i sobretot del *Canigó*, quina lectura m'havia entusiasmat. Mentres qu'ell, amb veu dolça i harmoniosa 'm contava com havia sigut aduit a compondre 'l poema *Canigó* i que'm descrivia aquella vistosa i supèrbia muntanya de Canigó, l'abadia i la Iglesia de Sant Martí ruinades, el gegantesc campanar encare sencer, un atractiu misteriós, indefinible 'm corprenia, sentia uns lligams amorosos formarse poc a poc en jo mateix, enllasant irresistiblement mon cor i encadenantlo a la poètica muntanya i a ses enyorades ruïnes. Quan nos varem separar eram agermanats per sempre, nostres ànimes havien combregat en el mateix ideal, en els mateixos sentits. Tres anys després, per la gràcia de Deu, vaig ser promogut bisbe de Perpinyà, o per millor dir, bisbe del Canigó.»

centenari del poeta Favre.⁷⁷⁴ Allí llegí «Barcelona a Montpeller», recollit a *Pàtria*.⁷⁷⁵ Un cop arribat a Perpinyà, per celebrar l'estada del poeta a la ciutat, Pepratx organitzà, a casa seva, una festa en honor seu on participà l'*Estudiantina* i, un dels seus membres, M. Falguère, cantà el text verdaguerià «La Rosa marcida». Gomila precisa que aquesta peça la «retrouvons quelques années auparavant dans la *Revue des Langues Romanes*, sous le titre de *A una Rosa mústiga*, fut traduite, plus tard, par Estebanot et publiée dans une revue locale, sous le titre : *Rose flétrie*.»⁷⁷⁶

Dos anys després, Verdaguer i els paisatges nord-catalans que inspiraren Verdaguer ja gaudien de l'èxit experimentat amb la publicació de *Canigó*. Gomila recorda que, en aquest moment, Verdaguer encara no havia hagut de fer front a una «violente critique» que aparegué a la *Revue des Deux Mondes*. Verdaguer, segons Gomila, tornà a trepitjar terres nord-catalanes el 8 de setembre de 1887 invitat per Mossèn Josep Rous, que el convidà, juntament amb altres literats i artistes, a Banyuls-sur-Mer a la inauguració d'una imatge de la Verge esculpida per Alexandre Oliva. El poeta català —que per a aquesta ocasió redactà, com s'ha dit, «A la Verge de Banyuls»— hi assistí acompanyat de Collell i Guimerà; Pepratx hi assistí amb L'Estudiantina catalana. De la coneixença de Verdaguer amb els membres de l'Estudiantina, en nasqué el poema «Los Fills del Canigó», musicat per Càndid Candi.⁷⁷⁷ L'any 1888, a petició de Verdaguer, L'Estudiantina es desplaçà a Barcelona per fer tres concerts en benefici del Comitè de les Dames de la Caritat, ocasió durant la qual Verdaguer i Pepratx tingueren l'oportunitat de retrobar-se i, segons Gomila, comentar certs aspectes de la traducció del poemeta «Jesús-Infant» al francès, que, segons ell, apareixeria aquell mateix any per finançar una capella a Sant Josep de l'Estació de Perpinyà. Sigui com vulgui, les dates no coincideixen, ni tampoc la font de finançament de la capella. Com es veurà, la capella no s'inaugurà fins al novembre de 1898.

---

⁷⁷⁴ DIVERSOS AUTORS. «Jacint Verdaguer». *La Tramontane*, núm. 255-256 (octubre/novembre), Perpinyà, 1945, p. 95. «C'est au cimetière de Cello-Novo que l'auteur de *L'Atlantide* «vengu de Catalougno esprès pèr aquel óussequi, jité l'aigo-signado sus lou cros de l'abat» (Mistral).»

⁷⁷⁵ Ramon Pinyol en parla en la seva edició crítica de *Pàtria*. Veg. *op. cit.* a la n. 287.

⁷⁷⁶ Per ara es desconeix la identitat del traductor i el nom de la revista local on es publicà la traducció.

⁷⁷⁷ En referència, entre altres, a aquest poema, Ramon Pinyol publicà, l'any 2010, l'article «Les poesies verdaguerianes de temàtica nord-catalana». Veg. *op. cit.* a la n. 265.

A mode de complement de l'estudi de Gomila, es reproduueix a sota «Els Fills del Canigó» (p. 96). Just després (p. 97) es presenten uns fragments de Verdaguer que des de la revista titulen «Elogi d'en Justí Pepratx» i daten de gener de 1902, amb posterioritat, doncs, a la mort del nord-català, sense oferir cap referència del lloc de publicació.

Deu tinga al cel, al bo, al lleal, al estimadíssim amic de la meua anima [...] Dec al senyor Pepratx una valiosa traducció de las *Flors del Calvari*, i, el que val mes encara, lo haver sigut el meu consol en la epoca terrible en que les vaig cullir. [...] la creu té sempre pocs amics ; un d'aquestos pocs fou per mi Justí Pepratx [sic.], anima verament catalana, noble, sincera i cristiana de debò, adornada de moltes virtuts, sobretot de la mes rara, la caritat.

A continuació es reproduueix una de les versions de «Jesus-Infant», el poemet de Verdaguer amb motiu de la inauguració de la capella de Jesus-Infant a Perpinyà.⁷⁷⁸ Sota el poema, segurament Bauby, deixa constància dels materials referents a Verdaguer i la Catalunya del Nord i que, per un motiu o altre no s'hi han pogut incloure.⁷⁷⁹ En les pàgines següents (98-100) es reproduueixen dos textos verdaguerians d'origen o temàtica nord-catalana: «El Sol de Pezillà» i la rondalla vallespirenca «La Vella». A la pàgina següent (101) es presenta un recull d'opinions sobre el poeta, tant de literats rossellonesos com catalans, una pràctica habitual en volums d'homenatge: «Verdaguer Ami du Roussillon». I seguidament es presenta un fragment del discurs, acompanyat d'un «*bois gravé par R. Barande*», que pronuncià Joan Alavedra el dia que s'inaugurà una placa en memòria de Verdaguer a la Plaça Arago de Perpinyà.

En aquest sentit, aprofitem l'avinentesa per comentar l'episodi de la col·locació de la placa commemorativa en honor de Verdaguer i Justí Pepratx, l'onze de novembre de 1945 per celebrar el centenari del naixement del poeta i, de passada,

---

⁷⁷⁸ Se n'ofereix informació detallada en apartats posteriors.

⁷⁷⁹ DIVERSOS AUTORS. «Jacint Verdaguer». *La Tramontane*, núm. 255-256 (octubre/novembre), Perpinyà, 1945, p. 97. «« La Tramontane » a publié en octobre 1930, un article de Pierre-Etienne Alard sur Jacint Verdaguer. Il y a dans cet article, plein de tendresse pour Verdaguer, auprès de lucides observations, quelques inexactitudes et un noircissement outrancier parmi les dures vérités assénées à divers milieux. Il ne semble pas opportun de le reproduire ici. | Note. — Incertains, au moment de préparer ce cahier, de pouvoir le faire paraître, nous n'avons pu demander à divers collaborateurs spécialement compétents de rédiger des articles sur les aspects roussillonnais de Verdaguer. Nous regrettons vivement d'avoir été informés trop tard des conférences données par nos collaborateurs Jean Amade, J.-S. Pons, P.-J. Roudin. Nous aurions assurément pu y puiser avec intérêt. | Nous comptions illustrer les pages de ce cahier avec les clichés de la signature et des portraits de Jacint Verdaguer, d'après l'eau forte de Simon Gomez et le dessin de Cazes. Ces clichés nous ont été annoncés mais ne nous sont pas parvenus. Ne pouvant surseoir plus longuement au tirage, nous avons, à regret, renoncé à les publier ici.»

recordar Pepratx. A les pàgines 195-196 del volum d'octubre/novembre de 1945 (núm. 255-256) de la *Tramontane* es dedica un article a aquesta efemèride «Hommage à Jacint Verdaguer et à Justin Pepratx», signat per J. D.. El matí del dia 11 de novembre se celebrà una missa a Sant Josep de l'Estació —que acollia la capella de Jesús Infant (finançada amb la venda de la traducció francesa de la trilogia *Jésus Infant*)— on s'interpretaren poemes verdaguerians tals com «Pregaria», «El Noi de la Mare», «Virolai» [sic.] o «L'Emigrant». Es destaca també la recitació, per part de Gumersind Gomila, d'un poema —no se sap quin— amb acompanyament d'orgue, així com l'al·locució en català del capellà de Sant Josep, el «chanoine» Guisset, sobre Verdaguer i Pepratx i la posterior lectura, per part del clergue, del poemeta «Als Infants del Rosselló». Aquell mateix dia, a les tres de la tarda, a la plaça Arago de Perpinyà s'inaugurà una placa commemorativa a la façana de la casa de Pepratx: «EN AQUESTA CASA DE JUSTÍ PEPRATX, TRADUCTOR DE L'ATLANTIDA, HABITAVA, QUAN VENIA A PERPINYA, MOSSEN JACINT VERDAGUER, POETA NACIONAL DE CATALUNYA. MCMXLV». Prengueren part en l'acte Enric Guiter, professor de la Facultat de Lletres de Montpeller; Gumersind Gomila, de l'*Institut d'Études Occitanes*; el poeta provençal Robert Laffont; Joan Alavedra, president del Casal de Catalunya, així com l'alcalde de Perpinyà. La commemoració es cloqué amb *La Santa Espina* i un aperitiu a l'ajuntament de la vila. A més d'això, en aquest mateix article (p. 196) es fa un elogi de Justí Pepratx:

Justin Pépratx, l'un des plus actifs ouvriers de la renaissance littéraire roussillonnaise, le traducteur et le propagateur le plus assidu de l'œuvre verdaguérienne, en France, fut, pour l'humble prêtre et illustre poète, l'ami le plus fidèle et, dans l'adversité, le plus constant défenseur et le plus dévoué soutien. Il est juste que leurs deux noms restent liés dans la mémoire de nos compatriotes. Le geste accompli sur l'initiative de l'Institut d'Études Occitanes et particulièrement à l'instigation et grâce au patient dévouement de son délégué à Perpignan, le poète Gumersind Gomila, constitue une manifestation hautement louable, à laquelle *La Tramontane* s'est chaleureusement associée.⁷⁸⁰

---

⁷⁸⁰ DIVERSOS AUTORS. «Jacint Verdaguer». *La Tramontane*, núm. 255-256 (octubre/novembre), Perpinyà, 1945, p. 196. En aquestes dues pàgines també es recullen dos apunts: «Un Autel Verdaguèrien», sobre la capella de Jesús Infant a Perpinyà, i « Documents Verdaguèriens retrouvés», sobre «Des textes et correspondances de Jacint Verdaguer, d'un intérêt documentaire considerable, dont on avait pu craindre la perte par suite de l'occupation, ont été retrouvés par la famille Pépratx, grâce à l'insistance de notre collaborateur G. Gomila, qui les révélera dans un travail en préparation. | Des autographes de Jacint Verdaguer et de Justin Pépratx ont été exposées dans les vitrines de la librairie Campistro.» No s'ha localitzat ni l'estudi de Gomila ni els documents als quals es fa referència.

Reprement el fil del comentari volum especial de *La Tramontane*, cal fer esment dels darrers articles que es recullen cap al final (p. 103-106). El primer que es pot llegir és la narració històrica «Pour un monument à Jacint Verdagner», signat per J. D. —sigles que no hem pogut identificar— en el qual es fa memòria dels intents de J. S. Pons, Josep Aladern i Gustau Violet, entre d'altres, d'erigir un monument en memòria del poeta català, iniciats en publicacions com la *Revue Catalane* pocs anys després de la mort de Verdagner (1911), i que mai acabaren de fructificar plenament, si es descompta, és clar, una placa destinada a la Font Verdagner a Sant Martí del Canigó:

A l'occasion des fêtes du retour de la *Martina*, la plus vieille cloche de l'abbaye, à son millénaire clocher, en 1932, la *penya* « La Tramuntana » de Figueres, a offert une plaquette de bronze destinée à la Font Verdagner, à Saint-Martin. Œuvre du sculpteur Gustave Violet, elle montre Verdagner tenant en main son poème *Canigó* et Mgr de Carsalade s'appuyant sur sa crosse. Entre les deux personnages, la source symbolique d'inspiration coule du rocher sur lequel se tient un rossignol. Dans le fond se stylisent les profils du Canigou et de Saint-Martin.

Tot seguit s'ofereixen dos «apunts» sobre la «Célébration du centenaire de Verdagner», signat per R.S. —sigles tampoc no identificades amb cap personatge— i sobre «Jacint Verdagner excursionista», de la mà de Joan Maragall. En el primer apunt, d'interès destacable per a aquesta recerca, dona detalls sobre les commemoracions en territori francès amb motiu del centenari del naixement del poeta: les celebracions a París per part dels catalans a l'exili; una conferència de J. S. Pons al gran amfiteatre de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc amb la presència de Valeri Serra i Boldú i d'Henri Mouly; una exposició de les obres completes de Verdagner a la Biblioteca Universitària de Montpeller amb, entre altres, una conferència de Jean Amade, lectures de poemes i presència de cors catalans; una conferència a Marsella de P.-J. Roudin i una jornada consagrada a l'homenatge del poeta a Perpinyà —de la qual ja hem parlat—:

À Perpignan, une journée a été consacrée à l'hommage à Verdagner. Une messe à la mémoire du poète a été célébrée à la cathédrale par Dom Narcís Xifre i Riera, du monastère de Montserrat, qui a prononcé le panégyrique de Mossen Cinto. Pau Casals a interprété magistralement plusieurs morceaux.

Une plaque donnant à une rue de la ville le nom de Jacint Verdagner a été inaugurée officiellement. Une audition de sardanes a été donnée par la cobla Cortie-Mattes devant le Casal de Catalunya. Une matinée littéraire a eu lieu à

la salle Arago. Des discours ont été prononcés par MM. Joan Alavedra, A. Rovira i Virgili, Félix Mercader, Pompeu Fabra. Des poèmes de Verdaguer ont été interprétés par Mlle Aminda Valls, MM. Tomas Torrents et S. Puigvert. La coble Cortie-Mattes s'est fait entendre. D'autres manifestations sont prévues en Roussillon dans le courant de l'année. Un *aplec* se tiendra à Saint-Martin du Canigou et le nom de Verdaguer sera donné à un pic du massif du Canigou.⁷⁸¹

Cal no oblidar la intervenció de Ventura Gassol a la radio de Lausanne amb la radiodifusió de la música del «Virolai» i els intents a Catalunya, malgrat la situació política i lingüística d'aquells primers anys del franquisme, de fer una nova edició de la seva obra. *Foc Nou*, en aquesta mateixa època, acabava de publicar un florilegi de Jacint Verdaguer i els escriptors catalans a l'exili consagraren un recull d'articles i poemes a Verdaguer sota el paraigües de la *Miscel·lània Verdaguer*, de la qual tractarem a l'apartat següent.

El darrer apunt (p. 105-106) —precedit per un «Bois gravé par F. Miro»— és, com s'ha dit, un text laudatori de Joan Maragall en referència a la faceta excursionista de Verdaguer que no aporta més que una constatació de la importància de l'excursionisme verdaguerià en l'obra del poeta.

... Ningù el guanyà en seguir amb amor la terra nostra i en escorcellarli l'ànima per l'amplitud dels plans i els replecs de les muntanyes [...] Tot fent camí envers els grans centres de la civilització europea, els seus ulls camperols refereixen sempre els paisatges nous an aquells de la terra pròpia que hi porta tant impresos...⁷⁸²

Tot seguit (p. 106-113), es reproduïxen un petit florilegi de poemes de Verdaguer, unes «Corrandes», «La Mort de l'Escolà», un fragment de «Don Jaume a Sant Geroni», «El Barretinaire», «En l'enterro d'un nin», «El noi de la mare», «La Farigola», «Pobresa», «Simil», «L'Emigrant» i un fragment d'*Excursions i viatges*.

Les quatre darreres pàgines del volum es dediquen —igual que la pàgina 101— un recull d'opinions sobre el poeta, tant de literats rossellonesos com catalans, sobre «Le poème Canigó», «Verdaguer et la langue catalane» i, per últim, «Verdaguer poète national. Poète de la renaissance littéraire».

---

⁷⁸¹ DIVERSOS AUTORS. «Jacint Verdaguer». *La Tramontane*, núm. 255-256 (octubre/novembre), Perpinyà, 1945, p. 196.

⁷⁸² *Ibid.*, p. 105-106.

5.3.1.2. *Miscel·lània Verdaguer*

De la mà de l'editorial que creà a París Eduard Ragasol⁷⁸³ naixé, l'any 1945, la *Miscel·lània Verdaguer*.⁷⁸⁴ La tasca d'editor tècnic recaigué sobre Rafael Tasis i la compilació anà a càrrec de Lluís Nicolau d'Olwer. Llorenç Soldevila en l'article «Commemoracions verdaguerianes a l'exili europeu i iberoamericà el 1945 i el 1952»⁷⁸⁵ exposa els detalls de la gènesi i l'objectiu del volum:

El tiratge s'enllestí significativament el 15 d'octubre de 1946, just quan es complien sis anys de l'afusellament del president Lluís Companys a Montjuïc. De fet, va ser la materialització de la commemoració oficial a l'exili, car es muntà una comissió sota el patronatge del President de la Generalitat Josep Irla amb un Comitè d'Honor⁷⁸⁶ i un d'Organitzador, ambdós d'ample espectre ideològic.

L'incipit era prou explícit, després de glossar la figura de Verdaguer, s'hi deia: «Els catalans dispersats per la gran tragèdia que colpia llur pàtria expressen en aquest tribut de gratitud i admiració al gran poeta llur fe i llur esperança en els destins de Catalunya.» És, de fet, juntament amb el número més necrològic que li dedicà Catalunya, de Buenos Aires, un dels dos primers intents de sistematització i anàlisi acadèmica de l'obra verdagueriana després de la mort del poeta.

Sigui com vulgui, l'origen d'aquesta publicació és completament diferent al número especial que *La Tramontane*. Mentre el número de la revista naixia de la mà de rossellonesos i tenia com a públic potencial principal els mateixos rossellonesos, la *Miscel·lània Verdaguer* fou publicada a França, limitada per les circumstàncies. Aquest volum no podia publicar-se en cap altre marc que el que li oferia l'exili francès. Per tant, tenint en compte aquests condicionants i el fet que Soldevila (2008) ja hi dedicà prou atenció, n'oferim tan sols una caracterització

---

⁷⁸³ (Caldes de Montbui, Vallès Oriental, 1901 - Mèxic, 1962) Llicenciat en dret, militant d'Acció Catalana, diputat a les Corts i sotssecretari de justícia de la Generalitat durant la Guerra Civil. Lluità en el bàndol republicà Guerra. Ja exiliat a França, participà en la resistència durant la Segona Guerra Mundial i fundà una editorial que publicava llibres en català. L'any 1947 abandonà París per Mèxic, on morí el 1962.

⁷⁸⁴ DIVERSOS AUTORS. *Miscel·lània Verdaguer. Antologia de poesia i prosa de Mn. Jacint Verdaguer*. París: Ragasol, 1946.

⁷⁸⁵ *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*. núm. 16 (2008), p. 159-173.

⁷⁸⁶ Segons l'article que acabem de citar de Soldevila, el Comitè d'Honor estava compost per Pompeu Fabra, Joan Amade, mossèn Carles Cardó, Pau Casals, Pere Fouché, Ventura Gassol, Joan A. Güell, Rafael Patxot i Jubert, Josep Sebastià Pons i Antoni Rovira i Virgili. El comitè organitzador hi figuraven Joan Alavedra, Just Cabot, Melcior Font, Armand Obiols, Nicolau M. Rubió, Alfons Serra-Baldó, Joan Tarré i Sans i Rafael Tasis.

general defugint el grau de detall amb el qual s'ha descrit el volum de *La Tramontane*.

El volum s'enceta amb una «Recordança» de Lluís Nicolau d'Olwer, que precedeix dues antologies de Verdaguer, una de poesia, de Melcior Font i, una de prosa, de la mà de Rafael Tasis.⁷⁸⁷ És d'especial rellevància l'apartat dedicat a «Estudis i aportacions al centenari de Jacint Verdaguer», així com la bibliografia del centenari i el calendari d'actes commemoratius celebrats a França. De les conferències, són d'interès per a aquesta investigació —en ser obra de dos nord-catalans i tractar la relació del folguerolenc amb la Catalunya del Nord— els textos de Jean Amade, eminent professor de la Facultat de Lletres de Montpel·lier, amb «Jacint Verdaguer et le Roussillon» (p. 151-155) i de Josep-Sebastià Pons, amb «La Fée de Mirmande (Jaubert de Réart et Verdaguer)» (p. 166-168). En el primer dels articles, Amade, parla de l'atracció que sentia Verdaguer per les terres rosselloneses i del fet que el Rosselló havia servit al poeta tant d'inspiració com de refugi:

A certains jours de sa vie, il est d'abord venu en Roussillon comme explorateur avec émotion et avec joie ; puis en d'autres heures, amères et décourageantes, il lui a demandé un apaisant refuge et un amical réconfort, faisant de lui alors, pour un temps, comme sa seconde patrie... | Il l'en a payé richement, généreusement, à la manière des grands poètes.

Ultra això, Amade tracta sobre la gènesi canigonenca i, en concret, sobre les estades del poeta a la Catalunya del Nord, posant èmfasi especial en els passatges que Pierre Bonet —professor del Seminari Menor de Prada en el moment en el qual Verdaguer s'hi allotjà per primera vegada l'any 1883, com ja s'ha indicat en parlar del número de *La Tramontane*— recull en el seu *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)* (1908),⁷⁸⁸ del qual es parlarà amb més profunditat en posteriors apartats. Per a Amade, els entorns literaris i, en particular, catalanitzants del Rosselló coneixien bé les peripècies de Verdaguer per la zona durant l'època en la qual es gestava *Canigó*. Amade aprofita també per explicar la seva primera trobada amb el poeta català durant la Quaresma de 1902, pocs mesos abans de morir, quan Amade era encara un jove estudiant rossellonès. Verdaguer, en

---

⁷⁸⁷ L'*op. cit.* a la n. 786, dona informació d'altres intents d'antologia verdagueriana.

⁷⁸⁸ Veg. *op. cit.* a la n. 551.

paraules d'Amade, «loua ma terre de Roussillon» i li participà que tenia un projecte de publicar un llibre «en l'honneur de la Vierge Marie...». Sobresurt, encara el darrer apartat del seu article dedicat als admiradors i a la influència de Verdaguer en terres rosselloneses.

L'influence de Verdaguer est évidente sur nos lettres et notre culture de cette période en Roussillon. Il a contribué, en une mesure importante, à réveiller le goût de nos poètes, de nos conteurs et de nos folkloristes pour la langue du terroir, pour nos vieux chants populaires, nos légendes, nos traditions, et le goût aussi de nos érudits pour tout ce qui touche à notre histoire, aux œuvres d'art léguées par nos âges révolus. Son exemple a même stimulé, beaucoup plus tard, les premiers essais de certains de nos poètes actuels, qui l'ont parfois reconnu, mais à demi-mot et sans le dire expressément, non point par ingratitude et oubli, certes, mais parce que, dans leurs progrès mêmes et sous des influences plus modernes, ils se sont tournés vers d'autres horizons spirituels et ont petit à petit adopté d'autres manières de dire... | L'œuvre verdaguerienne, même non imitée directement, a porté ses fruits en Roussillon. Comme a fait celle de Mistral, elle a non seulement encouragé notre Renaissance, en son élan naturel, mais elle lui a insufflé en partie l'ambition qui lui était nécessaire, et contribué, sinon à lui donner sa foi, du moins à la lui fortifier, et garantir pour ainsi dire en elle une raison d'être majeure, et, en tout cas, une raison d'espérer.

Josep-Sebastià Pons, que era especialista en la literatura del Rosselló entre els segles XVII i XVIII, amb «La Fée de Mirmande (Jaubert de Réart et Verdaguer)» presenta un article més especialitzat en el qual s'estudien algunes fonts de *Canigó*, en concret de l'origen de l'ús de la llegenda de la fada de Mirmanda i presenta una altra possible font a més de la que ja indica el mateix Verdaguer en nota al *Canigó*. Verdaguer parla d'un estudi publicat per Jaubert de Réart al *Bulletin de la Société Philomatique* de 1835 i Pons sospita que, a més, el poeta podia haver extret informació de l'estudi «Souvenirs celtiques en Roussillon», també de Jaubert de Réart, que aparegué, l'any 1837, al *Bulletin de la Société Philomatique*. D'aquestes pàgines destaca el fet que Pons inclogui en el seu text un fragment del Cant XII de *Canigó* versionat, sembla que per ell mateix, en prosa francesa:

Adieu, ville celtique de Mirmande. Je m'en vais pour ne plus revenir. Tu ne verras plus la guirlande de tes fées danser au mois de mai de l'un à l'autre bord de ta rivière. Tu verras tes maisons tomber l'une après l'autre, comme ta rivière elle-même verra son débit s'affaiblir. Tu verras, fatiguées de veiller parmi les ruines, s'incliner sur le sol tes colossales yeuses que la foudre a épargnées. Et tes palais, tes tours et tes piscines s'écrouleront comme fleurs et épines que le temps a fauchées dans ta campagne. Tu seras mille ans la carrière

de ces villages et de tes doubles murailles on bâtitra châteaux et monastères.
Tes nobles autels serviront de table et de bornes tes pierres levées.

El volum d'homenatge es clou amb l'apartat «Calendari d'actes commemoratius del centenari celebrats a França. Bibliografia del centenari». La bibliografia, tota ella publicada a França, dóna idea de l'impacte que Verdaguer encara tenia en terres franceses cent anys després del seu naixement. A més dels programes de les festes celebrades a Montpel·lier, Montauban, Perpinyà i París, durant els primers sis mesos de 1945, sempre segons la *Miscel·lània Verdaguer*, hi ha un degoteig d'articles i números especials dedicats a Verdaguer. El 22 de febrer apareixia a *Le Monde* un article d'Alain Messiaen amb traduccions de poemes verdaguerians al francès. Pocs dies després, el 3 de març, veié la llum la crida de la Comissió Organitzadora del centenari tant a la revista *Foc Nou* de Tolosa de Llenguadoc, com a *Opinions* de Perpinyà. El dia 8 d'aquell mes es publicà el mateix document a *La Humanitat* de Montpeller i el 15 *Euzko Deya* de París imprimí en les seves pàgines una nota de la Comissió Organitzadora i un article en basc signat E-tar J. i titulat «Mossèn Jacint Verdaguer, Catalunya'ko oleskari ospatsua».

El mes d'abril, Josep Torrents preparà l'edició per a Edicions *Foc Nou* d'un volum de seixanta-quatre pàgines titulat *Jacint Verdaguer* que contenia dades biogràfiques del poeta, una selecció de prosa i poesia, així com un parell de retrats de Verdaguer. Com es veu, des de la premsa cultural catalana a França també sorgeixen iniciatives per commemorar poeta. L'efímera revista *Foc Nou* (1945-1947) va néixer a Tolosa de Llenguadoc, on es congregava un important nucli d'exiliats catalans, de la mà de l'escriptor i periodista Domènec Pallerola. Aviat es convertí en l'òrgan del moviment d'unificació Solidaritat Catalana. Com a editorial, la revista publicà tres volums, entre els quals *Jacint Verdaguer. Dades biogràfiques. Recull de poesies i Proses selectes* (1945).⁷⁸⁹ L'obreta —impresa a Tolosa de Llenguadoc—, que estava dedicada a Verdaguer «Ànima de la nostra Renaixença, líric insigne i salvador de la llengua catalana», contia, com s'ha dit, un primer apartat biogràfic (amb certes imprecisions) que serveix de davantal per a la selecció de textos del poeta que ocupava bona part del volum.

---

⁷⁸⁹ *Jacint Verdaguer: dades biogràfiques, recull de poesies, proses selectes*. [Tolosa]: Edicions Foc Nou, 1945.

A finals d'aquest mateix mes la revista de Tolosa *Foc Nou* reproduí, en les seves pàgines, articles d'Alfons Serra-Baldó i Lluís Casals i Garcia, a més d'una carta de Frederic Mistral de la qual no es tenen detalls.

Entrada la primera quinzena d'abril, en concret el dia 18, *La Voz de España*, a París, donà l'article «Una gloria nacional. Jacinto Verdaguer» de Pau Cirera. Ja en el mes del centenari, el maig, el Casal de Catalunya de Perpinyà estampà la crida «Centenari de Jacint Verdaguer». El 5, Josep M. Corredor publicà, dins *Quaderns* de Perpinyà, «Al marge d'un Centenari: Notes sobre Verdaguer», el 17 *La Tramontane* de Perpinyà publicà un fascicle de seixanta-dues pàgines sobre el qual ja s'ha parlat a bastament abans i el 31 *Catalonia*, de París recollí un text de Just Cabot: «Al marge del Centenari de Verdaguer. El tema de l'Atlàntida en poesia». Ja finalment, arribats al mes de juny, *Le Républicain des Pyrénées Orientales* de Perpinyà publicà una nota en francès d'Emili Granier-Barrera sobre Verdaguer, *Per Catalunya* de Niça, en el seu primer número —al qual no s'ha pogut accedir— dedicà un «Homenatge a Mossèn Jacint Verdaguer» compost per dos textos, un de Pompeu Gener i un de Rafael Moragas. Per últim, el 20 de juny, *Le Tigre* de Montpellier donà un article d'Heribert Barrera en francès: «Un grand poète catalan: Jacint Verdaguer».

D'aquest mateix any és el volumet de 10 pàgines en occità *Oumenage à Verdaguer. Dicha dau majourau Pèire Azema Sendic de la Mantenencia de Langadoc pèr la ceremoiniè dau Centenàri*. L'opuscle contenia el discurs de Pèire Azema,⁷⁹⁰ membre la de «Mantenença» del Llenguadoc, pronunciat el 31 de maig de 1945 per a celebrar el centenari del naixement del poeta.

En aquest mateix ordre de coses, Llorenç Soldevila en l'article citat més amunt— «Commemoracions verdaguerianes a l'exili europeu i iberoamericà el 1945 i el 1952»⁷⁹¹ fa referència a diversos articles referents al centenari de naixement de Verdaguer apareguts a «la recent creada revista *Quaderns*», publicada a Perpinyà entre 1945 i 1947. N'oferim els aspectes generals, per a més informació cal referir-se a l'article de Soldevila. El primer dels articles, de 3 de març de 1945 (p. 37-38), recollia alguns apunts sobre les celebracions del centenari de Verdaguer en terres

---

⁷⁹⁰ *Oumenage à Verdaguer*. Montpeller: [s.n.], 1945.

⁷⁹¹ Veg. *op. cit.* a la n. 786.

franceses, en concret sobre la composició del comitè que donà a llum la *Miscel·lània Verdaguer*, a la qual s'ha dedicat l'apartat anterior. En el segon article, ja mencionat, de 5 de maig de 1945, Josep Maria Corredor «intentava emmarcar l'obra de Verdaguer en el context romàntic europeu». Hi ha, encara, un tercer article a la mateixa revista de 6 de juny de 1945 (p. 35). En aquest darrer text es fa menció dels actes en honor a Verdaguer que se celebraren el 27 de maig de 1945 a Perpinyà i als quals ja s'ha fet referència en parlar del número especial de *La Tramontane* dedicat al poeta.⁷⁹² Cal dir que, encara, l'article de Soldevila (2008) posa èmfasi especial en una darrera publicació entorn a l'efemèride verdagueriana de l'any 1945. Rafael Patxot actuà com a mecenes de l'article de mossèn Carles Cardó sobre Verdaguer que aparegué el març de 1946 a *La Revue de Belles-Lettres*, de Friburg (Suïssa) i que incloïa dos poemes de Verdaguer girats al francès per Ramon Sugranyes. Soldevila també fa esment de contribucions comparables a les revistes *Per Catalunya* (Niça) i *Foc Nou* (Tolosa de Llenguadoc), ja mencionades.

Pel que fa a les commemoracions, reproduïdes en el «Calendari d'actes commemoratius del centenari celebrats a França...» de la *Miscel·lània Verdaguer*, Soldevila (2008) n'ofereix un resum força aclaridor:⁷⁹³

Si deixem de banda la ja esmentada celebració de Perpinyà [de 27 de maig de 1945 i de la qual ja s'ha parlat], se'n celebren tres a Tolosa de Llenguadoc l'1, el 15 i el 27 de maig de 1945, respectivament al Gran Amfiteatre de la Universitat,⁽¹²⁾ a la Biblioteca Universitària⁽¹³⁾ i al Teatre Conservatori.⁽¹⁴⁾ Dos actes més es duen a terme a Montpeller, el 13 d'abril i el 31 de maig,⁽¹⁵⁾ un a Marsella (27 de maig),⁽¹⁶⁾ a Montalban (27 de maig)⁽¹⁷⁾ i a París.⁽¹⁸⁾ S'impartiren també conferències a diferents punts de l'estat francès: París, 11 de maig, a la Sala del Cafè Voltaire, a càrrec de R. Lesaffre i Ramon Xuriguera; Marsella, 13 de maig, a l'Association Félibréenne Prouvenço, a càrrec de Pere-Joan Roudin; Bordeus, 6 de juny, al Casal Català a càrrec d'Emili Granier-Barrera que repetí a Nimes (15 de juny), Montpeller (16 de juny) i Tolosa de Llenguadoc (24 de juny). A més a més, es feren tres

---

⁷⁹² *Ibíd.*, p. 160: «Tot començà amb una missa presidida pel bisbe de la diòcesi, amb la participació del monjo montserratí Narcís Xifra i Riera. Pau Casals, acompanyat a l'orgue, hi interpretà peces de Corelli, Tartini, Bach i el «Cant dels ocells». A les 11, s'inaugurà la nova placa que indicava el carrer que la ciutat havia dedicat amb anterioritat a Verdaguer i es ballaren sardanes davant del casal de Catalunya, a càrrec de cobla Corties-Mattes, de Ceret. A la tarda, hi hagué una festa literària a la Sala Aragó [sic.] presidida per Mestre Fabra. Hi pronunciaren parlaments Joan Alavedra, Antoni Rovira i Virgili, Fèlix Mercader, alcalde de Perpinyà, i Pompeu Fabra. La senyoreta Aminda Valls i els senyors Torrents i Puigvert llegiren poesies de Verdaguer. A la nit, hi hagué un ball molt concorregut a la sala de l'«Union des Commerçants».»

⁷⁹³ S'ofereixen, sota el text, les notes de l'original.

emissions radiofòniques especials de la mà de Ventura Gassol (7 de maig, Radio Sottens, Suïssa, en francès); Rafael Tasis (17 de maig, Radiodiffusion Française, emissió per a l'Amèrica Llatina en castellà) i Alfons Serra-Baldó (16 de juny, Ràdio Tolosa, en francès i català.)

[(13). Una exposició de les obres completes de Verdaguer i dels autors catalans de la Renaixença.

(14). Acte organitzat pel Casal Català amb parlaments d'Ismaël Girard, Camila Soula, Ambrosi Carrion, Alfons Serra-Baldó i el pare Narcís Xifra. Hi hagué també recital de poemes.

(15). El primer al Casal Català amb una conferència d'Emili Vigo i recital de poemes de Reis Bertal i Victor M. Torres. En el segon, al Gran Amfiteatre de la Facultat de Lletres, hi intervingueren Joan Amade, Humbert Torres, Pierre Azema i Augustin Fliche

(16). Acte organitzat per l'Institut d'Études Occitanes et le Comité Pays d'Oc-Catalogne, amb una conferència en francès de Pierre-Jean Roudin.

(17). Celebrat a la Sala de reunions de la Cambra de Comerç, organitzat pel Casal Català de Montalban amb parlaments de Francesc Marcel, Georges Machicot, Joan Baptista Xuriguera i Pere Gardes.

(18). Acte organitzat per Cultura Catalana, celebrat a la Sala de l'Hotel des Sociétés Savantes amb parlaments de Salvador Valls, Ramon Xuriguera, Just Cabot, Nicolau M. Rubió i Lluís Nicolau d'Olwer. S'hi llegí també un assaig d'Antoni Rovira i Virgili.]

5.3.1.3. *Altres aspectes rellevants sobre el centenari del naixement de Verdaguer*

En molts epistolaris de l'època trobem registres destacables del procés de creació de la *Miscel·lània Verdaguer* i d'alguns dels actes programats *ad hoc* per a l'efemèride. La primera col·lecció de cartes que cal destacar és el conjunt de 157 missives, escrites entre el 6 de febrer de 1941 i el 30 de desembre de 1946, que Lluís Nicolau D'Olwer⁷⁹⁴ i Ferran Cuito⁷⁹⁵ intercanviaren durant l'exili francès; el primer, des de Perpinyà i, el segon, des de París: *Epistolari de l'exili francès*.⁷⁹⁶ Un

---

⁷⁹⁴ (Barcelona, 1888 – Mèxic, 1961) Escriptor i polític, fundador d'Acció Catalana, director del Banc d'Espanya, regidor a l'Ajuntament de Barcelona i ministre de la República.

⁷⁹⁵ (Barcelona, 1898-1973) Enginyer industrial i polític d'Acció Catalana, president del Consell Superior d'Indústria (1932-1933), del Patronat de Turisme de la Generalitat (1933-1934) i director general d'indústries de la República.

⁷⁹⁶ *Epistolari de l'exili francès* (Eulàlia Duran i Mercè Campabadal, eds). Barcelona: Curial; PAM, 2003.

dels temes recurrents d'aquest epistolari és el projecte d'exposició i homenatge (materialitzat en la *Miscel·lània Verdaguer*) a Verdaguer amb motiu del centenari del seu naixement. Cuito parla d'incloure Verdaguer al *Panorama de les lletres catalanes*, un projecte expositiu de la literatura catalana, i narra a Lluís Nicolau D'Olwer —que al seu torn no ha pogut localitzar els papers de Savine a París— el procés de recerca del material relacionat amb Verdaguer per Perpinyà; Cuito busca material de Pépratx, Tolrà de Bordas i Savine i està en contacte amb Mme. Fourcade, néta de Pépratx. Segons una carta de Ferran Cuito de 19 de març de 1945, estava en tractes amb Madame Fourcade —néta de Justí Pepratx— i sabia del cert que «gran part de la correspondència entre ambdós [Verdaguer i Pepratx] fou cedida a un Museu Català que no arribà a constituir-se, però sembla que queda encara alguna cosa que tractem de trobar».⁷⁹⁷ Potser es tracta de les cartes que la Sra. Coumes, també descendent de Pepratx, facilità, anys després, per a l'edició de l'EJV.

També, encara que sigui de passada, cal fer menció de *Cartes de l'exili* d'Antoni Rovira i Virgili on també s'ofereixen alguns apunts sobre la commemoració de l'efemèride verdagueriana.⁷⁹⁸

---

⁷⁹⁷ *Ibid.*, p. 196.

⁷⁹⁸ Barcelona: PAM, 2002.

6. Conclusions

Per cloure aquesta revisió o, si es vol, estat de la qüestió sobre la recepció francesa de Jacint Verdaguer, tan sols caldria ara recollir algunes de les idees exposades en aquest treball. Partíem de la premissa que donada la quantitat i la varietat de versions franceses existents, era perfectament plausible afirmar que les traduccions franceses foren la plataforma de difusió del poeta a Europa. Ara podem demostrar que és cert i, fins i tot, hem pogut establir com es teixí la xarxa que facilità el camí de Verdaguer pels cercles literaris europeus. En el moment d'iniciar aquesta tesi resultava evident que, fins llavors, la recepció de l'obra de Jacint Verdaguer (1845-1902) a França només havia estat estudiada de forma fragmentària i, de fet, tampoc no es coneixien bé ni havien merescut prou atenció els seus traductors al francès. Recordem que fins al traspàs del poeta, l'any 1902, es feren dotze edicions de *L'Atlàntida* versionada al francès i es traduiren un bon nombre d'altres títols a aquesta mateixa llengua.

La importància d'estudis generals com el que es presenta en aquesta tesi rau en la situació anormal que ha viscut la història de la literatura catalana ja que, com assevera Josep Ballester en *L'educació literària*, «Cal tenir en compte que la nostra història literària no ha pogut justificar la seua existència com qualsevol literatura normalitzada, és a dir, com una literatura nacional establerta acadèmicament i políticament, amb uns valors i una imatge generalment reconeguts.»⁷⁹⁹. En aquest context, doncs, la pretensió del nostre estudi ha estat aportar una visió de conjunt de la recepció literària de qui fou el màxim exponent de la literatura catalana durant el segle XIX i, en conseqüència, contribuir a entendre i fixar la història de la repercussió d'un dels clàssics literaris catalans més destacats i amb més projecció més enllà de les nostres fronteres.

Geogràficament, hem pogut identificar tres nuclis o centres geogràfics de difusió de poeta —la Catalunya del Nord, París i Occitània— i, en aquest marc, es poden caracteritzar els traductors/difusors segons tres —o fins i tot quatre— categories més o menys diferenciades encara que no estanques: els felibres provençals, els catalanistes rossellonesos (majoritàriament catòlics), els intel·lectuals catòlics i els

---

⁷⁹⁹ *L'educació literària*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2007, p. 66.

hispanistes francesos. En altres paraules, per entendre la notable divulgació de Verdaguer a França cal tenir present que aquest procés tenia un caràcter descentralitzat que s'articulava a partir de tres nodes geogràfics i quatre nodes culturals i/o ideològics que s'entrellaçaven donant lloc a la infinitat de vincles i cruïlles que facilitaren la difusió del poeta a França i, per extensió, a tota Europa.

L'Atlàntida, la seva obra més difosa, fou la base sobre la qual se cimentà la fama i la fortuna literària de Verdaguer. La repercussió en els cercles literaris nacionals i la miríada de traduccions a la majoria de llengües europees que se'n feren, li obrí les portes dels cercles literaris els europeus i, a més, li donà una plaça entre grans poetes nacionals i internacionals de la seva època. i, en aquesta línia, la fama de l'epopeia verdagueriana fou clau per a la consolidació del català com a llengua literària i, doncs, per a la consolidació de la Renaixença.

Els medis literaris nacionals aviat fixaren la seva atenció en *L'Atlàntida*, com també ho feren els medis literaris internacionals, capitanejats, com s'ha vist al llarg del nostre treball, per Josep Tolrà de Bordas — un intel·lectual catòlic nord-català—, Frederic Mistral —un felibre provençal—, Justí Pepratx —un catalanista rossellonès— i Albert Savine —un hispanista francès—. En resum, tots ells — Mistral, Pepratx, Tolrà i Savine— foren pioners i entusiastes de poeta a França i n'iniciaren, durant el segle XIX, una incessant crítica, traducció i difusió.

Frederic Mistral, patriarca de les lletres provençals i impulsor del Felibritge, contribuí a la difusió del poeta gràcies al notabilíssim reconeixement que tenia a França a partir de la publicació de *Mirèio*. De fet, els primers articles publicats a França sobre Verdaguer són els de Mistral. Vegem, per exemple, el text que donà a la *Muse Orientale* de Tarbes el 3 d'agost de 1877 on el felibre destacava sobre *L'Atlàntida*: «Les catalans considèrent ce splendide poëme come le couronnement de leur littérature, et ils on raison». Amb tot, el que tingué més impacte fou la carta que Mistral trameté a Verdaguer el 18 de juliol de 1877 en resposta a l'enviament, per part del poeta, de la primera edició de *L'Atlàntida*. A la segona edició de l'obra (1878) Verdaguer inclouria la carta de Mistral com a pròleg. Un text que, si era possible encara, donà més rellevància a *L'Atlàntida* verdagueriana.

Mistral fou, a més, traductor del poeta: girà al provençal el cant VII de *L'Atlàntida*. Amb tot, la traducció íntegra de *L'Atlàntida* en prosa occitana, però, la devem a Jan Monné que la publicà el 1888 a Montpeller.

Josep Tolrà de Bordas publicà l'assaig *Une épopée catalane au XIXe siècle. «L'Atlantide» de Don Jacinto Verdaguer* (1881) pocs anys després de l'aparició de l'original. Com s'ha pogut comprovar amb la correspondència intercanviada amb el poeta, Tolrà fou l'iniciador de la recepció europea de Verdaguer amb un volum solvent i contrastat pel mateix poeta, que es constituí en el primer estudi d'envergadura i el més extens —en forma de llibre— aparegut durant el segle XIX. Certament, com s'ha dit a la tesi, eren múltiples els estudis sobre *L'Atlàntida* publicats per la crítica nacional encara que tots ells eren en forma d'article. El català, tal com s'ha constatat, féu el seguiment de l'*essai* de Tolrà i proporcionà els articles de la crítica hispànica al clergue per tal que aquest pogués documentar-se.

Al segle XIX només hi hagué un altre estudi d'importància —i no ens referim ara a les crítiques importants vehiculades a través de la premsa catalana i espanyola— és el del traductor en vers castellà de *L'Atlàntida*, Francisco Díaz Carmona, aparegut poc després del de Tolrà i que de segur que el va tenir en compte. Els primers estudis seriosos del segle XX, en especial els de Fornell —*Ensaig sobre L'Atlàntida, poema de Jascinto Verdaguer, Pbre.* (1912)⁸⁰⁰ i *Glosses a l'obra verdagueriana* (1953)—⁸⁰¹, en són deutors i al llarg del segle tots els estudiosos catalans s'hi han referit. Tampoc podem deixar de fer referència a l'estudi de dotze pàgines del crític i poeta francès Stéphen Liégeard (Dijon, 1830 – Cannes, 1925) sobre *L'Atlàntida*, publicat, inicialment, en francès al diari *Le Pays*, del qual no s'ha pogut identificar el lloc de publicació, els dies 2 i 3 d'abril de 1883.⁸⁰² Sobre aquest mateix estudi, Adolphe Racot publicà un article al diari *Le Figaro*,⁸⁰³ de París i, doncs, d'abast estatal, l'11 d'abril d'aquell any amb alguns fragments de la traducció que Liégeard en el seu estudi ofereix parafrasejant versos solts. L'impacte que tingué aquest estudi a França fou tal que fins i tot es traduï al català.

---

⁸⁰⁰ Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer, 1912.

⁸⁰¹ Barcelona: Barcino, 1953.

⁸⁰² Per ara no se n'ha pogut localitzar cap còpia.

⁸⁰³ *Le Figaro*, París, 11 d'abril de 1883. (Verd. 10-VII-2 f. 35)

D'aquesta versió catalana es conserven un parell de còpies a la BNC: *L'Atlàntida de J. Verdaguer: estudis literaris de Stéphen Liégard*.⁸⁰⁴

D'altra banda, també és digne de menció l'estudi del literat bretó establert a Prats de Molló, Émile Leguiel: *Essai sur l'«Atlantida» et le «Canigó» de Jacinto Verdaguer*, publicat el 1904 amb un pròleg bilingüe català-francès de Juli Delpont. Amb tot, com s'ha dit en la tesi, aquest assaig es limita a oferir l'argument de totes dues obres, copiar-ne versos i traduir-los en prosa poc elaborada per comentar-los a continuació.

Tornant a Tolrà, és precisament gràcies a la publicació del seu assaig i als seus contactes que aviat Verdaguer fou tingut en compte per a la crítica francesa que, fins llavors i tal com assevera Tolrà en les seves cartes al poeta, no li havia prestat prou atenció. En aquell moment, fora de la repercussió catalana i espanyola, França fou l'únic àmbit on l'obra de Verdaguer començà a incidir.

Tolrà i també Pepratx, de forma especial i al llarg dels anys, es dediquen intensament a donar forma a la carrera literària francesa del poeta projectant i publicant traduccions de llibres, inserint traduccions, articles i ressenyes en revistes literàries franceses nascudes de cercles intel·lectuals catòlics nord-catalans i, en el cas de Pepratx, convidant-lo a participar en festes literàries al Rosselló i exercint de mediador entre el català i els membres de la «Mantenença» llenguadociana del Felibritge per tal que Verdaguer, els nord-catalans i els occitans es poguessin trobar a les felibrejades que se celebraven a Montpeller. Tolrà, així mateix, es va valer dels seus contactes —per exemple Elisa Gay— per incidir, també, en l'aparició de recensions en publicacions periòdiques literàries i no literàries de París, d'abast nacional i de gran tirada.

El que diferencia el cas de Tolrà del de Pepratx és la relació establerta entre traductor i poeta. Tot i que tots dos són bons amics de Verdaguer, Pepratx començà traduint per una motivació purament literària i amb el pas del temps i el naixement de lligams d'amistat, el notari perpinyanenc deixà en un segon pla el fort impuls ideològic inicial i la motivació passà a ser una altra. Cal tenir present que el nord-català s'interessà per Verdaguer ja que hi trobà un mirall òptim per satisfer un

---

⁸⁰⁴ Barcelona: Estampa Espanyola, 1883.

objectiu personal de tipus literari: construir i projectar la literatura nord-catalana de l'època a partir de l'exemple de Verdaguer. Pepratx fou autor, també, d'un breu estudi d'impacte sobre *Canigó: Canigou. Étude bibliographique du nouveau poème catalan de Jacinto Verdaguer* (1887).

El perpinyanenc fou amic incondicional del poeta durant l'època del drama verdaguerià i li oferí un ferm suport material i moral que es feu visible en dos elements principals, d'una banda, la creació de subscripcions per ajudar-lo econòmicament, i, de l'altra, l'intens activisme a favor seu a través de cartes, articles i traduccions. N'és un bon exemple l'«Appel aux amis», gestat paral·lelament a la traducció al francès de *Flors del Calvari* i al costat del qual s'alinearen literats nord-catalans i provençals —Mistral, per exemple—. Verdaguer, ja malalt, fins i tot anà Perpinyà als funerals de Pepratx el desembre de 1901 i, a la seva memòria, publicà, l'any 1902, l'article «Perpetuïnes I: Enterro de Justí Pepratx» al número 36-37 (5 de gener de 1901) de la revista que el mateix poeta dirigia: *Lo Pensament Català*.

Si ens fixem en el cas de Tolrà, que traduïa per una motivació purament literària, resulta evident que es convertí en una mena de supervisor de la qualitat de la difusió i la traducció francesa del poeta. Si inicialment es dedicà a confegir el seu extens estudi de *L'Atlàntida*, posteriorment, a petició de Pepratx i Savine, es convertí en corrector de les versions franceses d'un i altre. De Pepratx corregí unes poques pàgines de *L'Atlàntida* —es negà a continuar donada, segons ell, la poca qualitat de la versió en vers del perpinyanenc— i de Savine revisà la totalitat de la versió de *L'Atlàntida* en prosa. Tolrà també estigué en contacte amb Mistral, a partir de la carta que aquest li envià a principis de 1882 a propòsit de l'estudi sobre *L'Atlàntida* que acabava de publicar. Amb tot, no creiem que es pugui parlar d'una correspondència que tingués gaire continuïtat en el temps.

Sigui com vulgui, tant Pepratx com Tolrà compartien un fort ideal patriòtic. Treballaven per una Catalunya del Nord literàriament i socialment catalana, allunyada de la forta influència centralitzadora de París. En altres paraules, cercaven, amb l'emmirallament amb la Catalunya de Sud, una recuperació nacional de fortes bases que, finalment, no es materialitzà. La seva ferma adhesió al catalanisme literari era una mostra clara, doncs, del creixent regionalisme nord-

català a cavall entre el XIX i el XX i, per extensió, del fort component ideològic subjacent a la traducció i difusió de Verdaguer.

El paper que jugà Savine, també prou actiu i en la mateixa línia de donar a conèixer al públic francès l'obra de Verdaguer, es centrà especialment en la traducció del volum de *L'Atlàntida*, la publicació d'articles, recensions i traduccions, sobretot de fragments de *L'Atlàntida*, en publicacions literàries parisenques. A més, durant el sojorn de Verdaguer a París durant el seu viatge per Europa del 1884, Savine organitzà a casa seva una trobada amb hispanistes i crítics francesos. Anys més tard, lluny de quedar-se al marge de la difusió del poeta — recordem que hi hagué conflictes entre Tolrà i Savine quant a l'atribució del permís de traducció de *Canigó*—, Savine prengué un paper protagonista en l'edició de la traducció de *Canigó* en francès de Tolrà de Bordas (1889).

A més d'aquests quatre personatges, que conformen el nucli dur de la recepció del poeta a França, existeixen també altres personatges, de repercussió menor encara que també amb una tasca destacable. Parlem de Joan Baptista Blazy, Juli Delpont, Agustí Vassal o Raymond Foulché-Delbosc —autor d'una bibliografia de Verdaguer que fou, durant molt de temps i abans de la de Guarner a la dècada dels 40 del segle XX,⁸⁰⁵ una obra de referència per als estudiosos de Verdaguer—. D'exemples més o menys rellevants de difusors/traductors menors de Verdaguer al francès no en falten tot al llarg del darrer terç del XIX i la primera dècada del XX.

Cal tenir present que l'element de difusió bàsic fou la traducció de les obres de Verdaguer, però les publicacions a la premsa literària francesa de l'època en foren un complement del tot necessari. De tota manera aquests elements, al nostre entendre, no són suficients per explicar i comprendre el conjunt d'aquesta difusió. Verdaguer, durant els primers anys del seu impacte a França, desplegà una certa activitat viatgera que li serví, amb tota seguretat, per poder impulsar les seves traduccions, per poder contactar directament amb els literats europeus que el podien començar a llegir en francès i per afavorir noves traduccions a d'altres llengües europees. Ens referim, és clar, a l'assistència a les felibrejades montpellerenques, a les festes literàries de Banyuls de la Marenda i, molt

---

⁸⁰⁵ Quant a la bibliografia de Guarner veg. MILLÓN, Joan Antoni. «Jacint Verdaguer en l'obra de Lluís Guarner». *Anuari Verdaguer* 2002, p. 551-567.

especialment, al seu viatge europeu de 1884. Aquests viatges es converteixen en un dels exemples més reeixits i rendibles de la intervenció de Verdaguer en el seu propi reconeixement europeu i revelen l'esforç del poeta per obtenir notorietat, amb el valor afegit de comptar amb el suport de cercles literaris francesos, diferenciats però interconnectats, que li permeteren incidir en tota França.

Sorpren, fins i tot, el fet que fins als nostres dies Verdaguer se segueixi llegint i estudiant encara en universitats franceses i que hi hagi catalanistes francesos que se'n segueixin ocupant. N'és un exemple la retraducció al francès de *Canigó* per part de la professora perpinyanenca Miquela Valls, amb un extens estudi introductori, o l'article publicat aquest 2012 a *Estudis Romànics* per Xavier Ravier de la Universitat Toulouse II - Le Mirail: «Lieux, images, événements dans l'écriture poétique: Jacint Verdaguer».⁸⁰⁶ Aquest estudi, que glossa l'herència hel·lènica en els textos verdaguerians —en especial *L'Atlàntida* i *Canigó*—, la intertextualitat entre textos verdaguerians i textos previs de Mistral i el gènere d'aquestes dues obres, conté, a més, fragments de *L'Atlàntida* i *Canigó* novament traduïts al francès per il·lustrar l'article en qüestió. Així mateix, també destaca en aquest estudi, la referència que es fa a un entrada de l'enciclopèdia francesa *Encyclopedia Universalis* que Mathilde Benssoussan —eminent catalanista, francesa d'adopció— publicà l'any 2008 en referència al poeta català.⁸⁰⁷ I no cal oblidar que en les trobades anyals de l'Associació Francesa de Catalanistes Verdaguer hi ha trobat sovint acolliment en comunicacions.

Cal remarcar, d'altra banda, que el FVP, com s'ha anat veient al llarg de la redacció de la tesi, serva una gran quantitat de cartes inèdites de molt notable interès que ens ha servit de base per a la comprensió de com la Renaixença transcendí més enllà de les nostres fronteres. Així mateix, aquestes cartes resulten imprescindibles per entendre la traducció i el procés de recepció a França de Verdaguer, a més de visibilitzar el suport i l'ajut rebut pel poeta durant el «Cas Verdaguer» per part dels nord-catalans. Aquesta correspondència, en conseqüència, es converteix en el testimoni de com, sense la intervenció dels

---

⁸⁰⁶ *Estudis Romànics*, 34, 2012, p. 289-309.

⁸⁰⁷ Segons la referència citada en l'article de Xavier Ravier suara citat, quant a l'entrada de Benssoussan veg. *Encyclopedia Universalis*, París: 2008, Corpus, tome 24, art. «VERDAGUER (Jacint) 1845-1902) ».

contactes francesos de Verdaguer, el poeta no s'hauria pogut convertir en l'autor de la Renaixença més traduït, comentat i llegit enllà de les fronteres catalanes.

I encara més, recapitulant: tot el que s'ha dit fins ara, fa bona la hipòtesi que és a partir de la traducció i recepció francesa de Verdaguer, que el poeta comença transcendir i tenir impacte a Europa, cosa que, per ara, no s'havia pogut demostrar. Aquell jove poeta és probable que no renunciés mai, tal com hem vist i constatat, a obtenir reconeixement internacional. França i els francesos —inclosos els occitans i els nord-catalans— l'ajudaren en la seva comesa.

Com s'ha apuntat a l'inici d'aquesta tesi, és inqüestionable que Verdaguer és l'autor català més versionat entre les darreries del XIX i les primeres dècades del XX. La veu del jo poètic de Verdaguer ha estat reinterpretada per les múltiples lectures dels seus receptors immediats i, posteriorment, en moltes ocasions reencarnada i oferta en més d'una desena de llengües al nou lector per mitjà de les versions dels seus traductors.

7. Bibliografia i webgrafia

7.1. BIBLIOGRAFIA

Capítol 1:

ACOSTA GÓMEZ, Luis A. *El lector y la obra: teoría de la recepción literaria*. Madrid: Gredos, 1989.

AVELING, Harry. «Two Approaches to the Positioning of Translations: A Comparative Study of Itamar Even-Zohar's Polysystem Studies and Gideon Toury's Descriptive Translation Studies and Beyond». *Kritika Kultura*, núm. 6. (novembre de 2005), p. 6-25.

BALLESTER, Josep. *L'educació literària*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2007.

BRISSET, Annie. *A Sociocritique of Translation: Theatre and Alterity in Quebec, 1968-1988*. Toronto: U of Toronto P, 1996.

CAMPS, Assumpta. «Hacia un enfoque empírico: investigación y/o especulación teòrica en los estudios de traducción». A: DIVERSOS AUTORS. *La recepción literaria*. CAMPS, Assumpta (coord.). Barcelona: PPU, 2002, p. 13-14.

CARNER, Josep. «De l'art de traduir». A: CARNER, Josep. *El reialme de la poesia*, NARDI, Núria; PELEGRÍ, Iolanda. (eds.). Barcelona: Edicions 62, 1986, p. 193-196.

CUITO, Ferran; D'OLWER, Lluís Nicolau. *Epistolari de l'exili francès* (Eulàlia Duran i Mercè Campabadal, eds). Barcelona: Curial; PAM, 2003.

DIVERSOS AUTORS. *La recepción literaria*. CAMPS, Assumpta (coord.). Barcelona: PPU, 2002.

EVEN-ZOHAR, Itamar. «The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem». A: *Translation: Theory and Practice: A Historical Reader*, WEISSBORT, Daniel & EYSTEINSSON, Astradur (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 429-434.

— «The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem». *Poetics Today*, vol. 11, núm.1 (1990), p. 45-51.

GALLÉN, Enric (et. al.). *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*. Barcelona: Eumo (et. al.), 2000.

- GUDAYOL, Anna. «Manuscrits verdaguerians de la Biblioteca de Catalunya: petita història de registres signatures i bibliotecaris». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 413-431.
- GUILLEUMAS, Rosalia. Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer. Deu anys de publicacions verdaguerianes. Barcelona: Barcino, 1953.
- HOBBSAWM, Eric J. *The Age of Empire (1875-1914)*. New York: 1st Vintage Books ed., 1989.
- HOUSE, Juliane. *Translation quality assessment: a model revisited*. Tübingen: Narr, 1997.
- HURTADO, Amparo. «La traductología: lingüística y traductología». *Trans*, núm. 1 (1996), p. 151-160.
- JAUSS, Hans Robert. *Teoria de la recepció literària*. Barcelona: Barcanova, 1991.
- JORBA, Manuel. «Introducció a l'èpica catalana del segle XIX». *Anuari Verdaguer 1986*, p. 11-33.
- JURETSCHKE, Hans. «La presència de la poesia èpica a mitjan segle XIX», *Anuari Verdaguer 1986*, p. 35-49.
- LAMBERT, José; VAN GORP, Hendrick. «Describing Translations». A: *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. HERMANS, Theo.(ed.) London: Croom Helm, 1985, p. 42-53.
- LLÁCER, Eusebio. *Introducción a los estudios sobre traducción: historia, teoría y análisis descriptivos*. València: Universitat de València, 1997.
- LLANAS, Manuel; PINYOL, Ramon. «Les traduccions no castellanes de l'obra de Verdaguer, Oller i Guimerà fins a 1939». A: *Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans*, v. I (Montpeller: Centre d'études et de recherches catalanes. Université Paul Valéry – Montpellier III / Association Française des Catalanistes, [2004]), p. 69-94.
- MOSQUERA GENDE, Ingrid. «Características propias de la traducción poética. Análisis y práctica». *Interlingüística*, núm. 16 (2005), p. 813-823.
- NIDA, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill, 1964.
- NIDA, Eugene; TABER, Charles Russell. *La traducción: teoría y práctica*. Madrid: Ediciones Cristiandad, 1986.
- *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill, 1969.
- PANYELLA, Vinyet. «De la Biblioteca Verdaguer a la Col·lecció Verdagueriana» A: TERRAZA, Santi. (coord.) *Verdaguer, un geni poètic: catàleg de l'exposició*

- commemorativa del centenari de la mort de Jacint Verdaguer (1902-2002)*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2002, p. 15-19.
- PAZ, OCTAVIO. *Traducción: Literatura y Literalidad*. Barcelona: Tusquets, 1971.
- PERGNIER, Maurice. *Les fondements sociolinguistiques de la traduction*. París: Honoré Champion, 1980.
- PINYOL, Ramon. «El segle romàntic». A: GALLÉN, Enric (et. al.). *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*. Barcelona: Eumo (et. al.), 2000, p. 221-315.
- «La difusió internacional de Verdaguer». *Nexus*, núm. 29 (2002), p. 66-78.
- «Les edicions verdaguerianes de la Tipografia “L'Avenç”». *Miscel·lània Ricard Torrents*. Vic: EUMO, 2007, p. 377-399.
- PUPPO, Ronald. «Translator's note». A: VERDAGUER, Jacint. *Selected Poems of Jacint Verdaguer*. PUPPO, Ronald (ed. i tr.). Chicago: The University of Chicago Press, 2007, p. 23.
- RABADÁN, Rosa; MERINO, Raquel. «Introducción». A: TOURY, Gideon. *Los estudios descriptivos de la traducción y más allá: metodología de la investigación en estudios de traducción*. Madrid: Cátedra, 2004, p. 17-33.
- REISS, Katharina; VERMEER, Hans-Josef. *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción*. Madrid: Akal, 1996.
- *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción*. Madrid: Akal, 1984.
- SCHNELL, Bettina; RODRÍGUEZ, Nadia. «Análisis contrastivo de traducciones como aproximación a la enseñanza de la traducción literaria. Reflexiones basadas en las traducciones de “La casa de los espíritus” (Isabel Allende) al alemán y al francés». *Mutatis Mutandis*, vol. 2, núm. 2 (2009), p. 263-281.
- SELLENT, Joan. «La traducció literària en català al segle XX». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 2 (1998), p. 23-32.
- SNELL-HORNBY, Mary. «On Models and Structures and Target Text Cultures: Methods of Assessing Literary Translations». A: *La Traducció Literària*. MARCO BORILLO, Josep (ed.). Castelló: Universitat Jaume I, 1995, p. 43-58.
- TORRENTS, Ricard. «Lectures de Verdaguer» A: TERRAZA, Santi. (coord.) *Verdaguer, un geni poètic: catàleg de l'exposició commemorativa del centenari de la mort de Jacint Verdaguer (1902-2002)*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2002, p. 53.

- «Traductologia “versus” literatures traduïdes i literatures traductores». A: *Una impossibilitat possible. Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2005)*. Vilanova i la Geltrú: El cep i la nansa, 2009, p. 42.
- *Verdaguer. Un poeta per a un poble*. Vic: Eumo, 2002.
- TOURY, Gideon. *Los estudios descriptivos de traducción y más allá. Metodología de la investigación en estudios de traducción*. Madrid: Cátedra, 2004, p. 114. Traducció, introducció i notes de Rosa Rabadán i Raquel Merino.
- VENUTI, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A history of Translation*. London: Routledge, 1995.
- VERDAGUER, Jacint. «Plus Ultra». A: *Poesia*, 2. Barcelona: Proa, 2006, p. 492.
- *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1959-1984, vols. I-XI.
- *Excursions i viatges*, vol. I, a cura de N. Garolera. Barcelona: Barcino, 1991.
- *L'Atlàntida*. Barcelona: Estampa de Jaume Jepús, 1878.
- *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarner*. Barcelona: Selecta, 1943.
- VERMEER, Hans Josef. «Naseweise Bemerkungen Zum literarischen Übersetzen». *Textcontext*, núm. 1 (1986), p. 145-150.
- VILA, Pep. «“Roser de tot l'any”, de Jacint Verdaguer. Una traducció inèdita de Justí Pepratx». *Anuari Verdaguer 1995-1996*, p. 225-248.

Capítol 2:

- ANÒNIM. «Barcelone et Montpellier. Jeux Floraux et Félibrige». *Le Roussillon*. 1 de maig de 1883.
- Chor de les Illes Gregues. Traducció del Cant VII de *L'Atlàntida*, per F. Mistral». *L'Atlàntida*, núm. 25 (15 de maig de 1897), p. 12.
- «Crònica literaria». *Revista literaria*, núm, 7 (juliol de 1883).
- «Doucumen. VI Membre dóu Counsistòri Felibren de la Man d'Eila di Pirenèu. Majourau nouma lou 21 de Mai 1876. / Mantenènço de Catalougno». *Lou Felibrige*, [s.d.], p. 91-94. (Verd. 10-VII-6, VII. (*Retalls de diari col·leccionats per Verdaguer, targetes, un retrat i altres papers*), f. 21-22).
- «La Estudiantina Catalana de Perpinyà». *La Renaixensa*, febrer de 1887.
- *Jaume Massó i Torrents. Inventari de correspondència*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2007

- ARAMON I SERRA, Ramon. *Frederic Mistral i la Renaixença catalana*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1985.
- BADIA I MARGARIT, Antoni, M. «Pompeu Fabra, entre el país i la llengua». A: FABRA, Pompeu. *Pompeu Fabra: Obres completes, 1. Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. MIR, Jordi; Solà, Joan (cur.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005, vol. 1, p. 23-54.
- BALCELLS GONZÁLEZ, Albert. «Jaume Massó i Torrents, una figura clau de la cultura nacional catalana». *Serra d'Or*, núm. 639 (2013, març), p. 26-29.
- BARTHE, Roger. *L'idée latine*, 2 vols. Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Études Occitanes, 1950-1951.
- BENSOUSSAN, Mathilde. «Els camins d'Albert Savine, amic i traductor d'Oller». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XI. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 3. Barcelona: PAM, 1985, p. 243-257.
- BLADÉ DESUMVILA, Artur. *Felibres i catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1961, p. 11-12.
- BONET, Lluç. «Lluís Pastre (1863-1927): Un mestre d'escola Gavatx, laic i catalanista al Rosselló». *Llengua & Literatura*, núm. 22 (2011-2012), p. 13-38.
- BONET, Pierre. *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*. Ceret: L. Roque, 1908.
- BONET, Sebastià. «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra» A: FABRA, Pompeu. *Pompeu Fabra: Obres completes, 1. Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. MIR, Jordi; Solà, Joan (cur.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005, vol. 1, p. 159-204.
- BOTREL, Jean-François. «Las miradas del hispanismo francés sobre la España contemporánea (desde 1868)». *Ayer*, núm. 31 (1998), p. 59-82.
- BOVER I FONT, August. «La Festa literària de Banyuls de la Marenda (1883)». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXI. Miscel·lània Joan Bastardas*, 4. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1990, p. 135-155.
- «Pàtria i les relacions nord-catalanes de Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer 1988*, p. 213-226.
- BUET, Charles. «Mossen Jacinto Verdaguer». *La Revue Critique. Journal littéraire hebdomadaire*, núm. 28 (13 de juliol de 1884). (Verd. 10-VII-2 f. 149).
- CAMPS, Núria. «Frederic Mistral i Joan Baptista Blazy, difusors de Verdaguer a França». A: *Les relacions catalano-occitanes al llindar del segle XXI*.

- Peronnas: Éditions de la Tour de Gile; Association Française des catalanistes, 2009, p. 329-337.
- «La recepció de la literatura provençal a *La Veu de Catalunya* (1891-1896)», *Traducción y cultura: La literatura traducida en la prensa hispánica (1868-98)*. Berna: Peter Lang, 2010, p. 475-491.
- «Miquela Valls: dona, docent, traductora de Verdaguer i defensora del català». *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 19 (2012), p. 219-235.
- CASACUBERTA, Josep M. *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Barcelona: Barcino, 2002, p. 49-54.
- CASANOVA, Jean-Yves. *Frédéric Mistral: l'enfant, la mort et les rêves*. Canet: Trabucaire, 2004.
- CIPRÉS PALACÍN, M. Ángeles. «Las traducciones catalanas del provençal en la prensa del siglo XIX», *Thélème: Revista complutense de estudios franceses*, núm. 17 (2002), p. 179-195.
- «Un poeta rumano en Provenza». *Revista de Filología Románica*, núm. 20 (2003), p. 135-150.
- «Víctor Balaguer: su exilio en Provenza». *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, núm. 3 (1992-1993), p. 65-73.
- COLL I AMARGÓS, Joaquim. «Narcís Verdaguer i Callís davant el drama de mossèn Cinto», *Ausa*, núm. 137 (1996), p. 137-154.
- *Narcís Verdaguer i Callís (1862-1918) i el catalanisme possibilista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- CORTADE, Eugeni. *Juli Carsalade du Pont, Bisbe de Perpinyà i defensor de Catalunya*. Barcelona: Curial, 1994.
- COUTURE, Léonce. «L'Atlantide de don Jacinto Verdaguer», *Revue de Gascogne*, 1883, p. 146.
- CREIXELL, Lluís. «La Renaixença al Rosselló». A: *Actes del Col·loqui. Internacional sobre la Renaixença*, I. Barcelona: Curial, 1992, p. 57-82.
- DE LA TORRE, Xavier. «Avant la Renaissance catalane en Roussillon». *Revue Catalane*, núm. 67 (15 de juliol de 1912), p. 210-212.
- DE TOULOUSE-LAUTREC, Raymond. *Un Poème épique catalan: L'Atlantide*. París: Jules Gervais, 1884.
- DIVERSOS AUTORS, *Literatura i identitats*, a cura de Magí Sunyer, Roser Pujadas i Pere Poy. Tarragona: Cossetània, 2004.

- *Catalogue de la Bibliothèque Hispanique de M. R. Foulché-Delbosc*. Abbeville: Imprimerie F. Paillart, 1920.
- *Catalogue de la Bibliothèque Hispanique de M. R. Foulché-Delbosc*. Mayenne, Imprimerie Floch, 1936.
- *Qui sem els Catalans del Nord*. Perpinyà: Associació Arrels, 1992.
- DOMÈNECH, Guerau. «Breu notícia sobre Damas Calvet de Bodallés». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 42 (2011), p. 433-447.
- DONNADIEU, Frédéric. *Carmen Sylva e Jacinto Verdaguer: discours tengut davans la Cour d'Amour del Mas de Cotte lou V de Julhet MDCCCLXXXVI*. Montpellier: Emprimaire Centralo del Miejour (Hamelin Fraires), 1887.
- DUBOIS, Robert [FOULCHÉ DELBOSC, Raymond]. «Bibliographie de Jacinto Verdaguer». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, tom 26, núm. 70 (1912), p. 475-565.
- FABRA, Pompeu. «Étude de phonologie catalane (catalan oriental)». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, núm. 10 (1897), p. 5-30.
- «M. Foulché Delbosc». *Pèl & Ploma*. Núm. 83 (1901), p. 213-216.
- GALLART, Josep. «Els erudits rossellonesos del segle XIX i Jacint Verdaguer. Codis disponibles: estudis, gramàtiques i diccionaris». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 291-309.
- GODAYOL, Pilar. *Espais de frontera. Gènere i traducció*. Vic: Eumo, 2000.
- GRAS, Fèlix. «Los jochs florals». *La Veu de Catalunya*, núm. 18 (6 de maig de 1894), p. 211-213.
- GRASNIER, Claude (pseud.) [FOULCHÉ-DELBOSC, Raymond]. «Mosen Jacinto Verdaguer en defensa pròpia. —Dictamen pericial acerca de la integridad de las facultades mentales de Mosén Jacinto Verdaguer». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, Tom III (1896), p. 358.
- «Sant Francesch, poema; Jesús infant; Flors del Calvari, per Mosen Jacinto Verdaguer». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, Tom III (1896), p. 358.
- GUASCH, S. (pseud.) [Foulché-Delbosc, Raymond]. «Canigó, leyenda pirenaica del tiempo de la Reconquista, por Mosén Jacinto Verdaguer. Versión castellana por el conde de Cedillo». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des*

langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais, Tom V, (1898), p. 411.

GUIETER, Henry. «Les Sociétés Savantes». A: *Actes du 100ème Congrès national des Sociétés Savantes*. París: ?, 1975, p. 351-358.

HENRY, D. M. J. *Histoire du Roussillon comprenant l'histoire du royaume de Majorque*. París: Impr. Royale, 1835.

LEGUIEL, Émile. «Lisons du Catalan». *Revue Catalane*, 15 (15 de juny de 1911), p. 161-168.

— *Essai sur l'«Atlantida» et le «Canigó» de Jacinto de Verdaguer, par Émile Leguiel, avec préface de M. J. Delpont*. Barcelona: L'Avenç, 1904.

MARCOS MARÍN, Francisco. «La recuperación de la colección Foulché-Delbosc de la Biblioteca Nacional Argentina y una referencia a manuscritos de Quevedo». A: ARTAZA, E.; Durán, J.; Isasi, C.; Lawand, J.; Pineda, V.; Plata, F. (coords.). *Estudios de Filología y Retórica en Homenaje a Luisa López Grijera*. Bilbao: Universidad de Deusto, 2000 [2001], p. 311-322.

MASSÓ I TORRENTS, Jaume. «Ramon Foulché-Delbosc a Catalunya». *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, núm. 1 (1933), p. 210-215.

MENDOZA, Cristina. *Ramon Casas, Retrats al carbó*. Sabadell: AUSA, 1995.

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. «Alfred Morel-Fatio. Discours de M. Ramón Menéndez Pidal». *Bulletin Hispanique*, vol. 27, núm. 27-3, p. 193-197.

MILLÓN, Joan Antoni. «Jacint Verdaguer en l'obra de Lluís Guarner». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 551-567.

MIRACLE, Josep. «Émile Leguiel». *Serra d'Or*, núm. 1 (1963, gener – segona època), p. 43.

MISTRAL, Frederic. *Nerto*, Barcelona: Llibreria d'Àlvar Verdaguer, 1885.

MOLAS, Joaquim. «Sobre l'edició en quatre volums de “Totes les obres” de Verdaguer» *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 507-517.

PAGEARD, Robert. «Un hispanisant peu connu du XIXe siècle: le comte Raymond de Toulouse-Lautrec (1820-1888)». *Bulletin Hispanique*, núm. 59-3 (1957), p. 317-320.

- PÉROTIN, Yves. «Langue et cultura catalanes dans la SASL», *Bulletin de la Société*, vol. 92 (1984), p. 89-106.
- PINYOL I TORRENTS, Ramon. «Les escriptors vuitcentistes i la traducció», *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 13 (2006), p. 67-75.
- «Les poesies verdaguerianes de temàtica nord-catalana». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 18 (2010), p. 233-252.
- PRAT, Enric; VILA, Pep. «Emile Leguiel, crític de Verdaguer (*L'Atlàntida i Canigó*)». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 225-238.
- PUJOL, Joan Pere; PRAT, Enric. «Cinc catalanades anònimes (finals del segle XIX)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLIII, Girona, 2002, p. 171-244. D'aquí n'extraiem la informació que utilitzem per caracteritzar el personatge.
- PUYOL, Julio. «Preliminar. La obra hispanista de R. Foulché-Delbosc», A: PUYOL, Julio; FOULCHÉ-DELBOSCH, Isabel. «Bibliografía de R. Foulché-Delbosc». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, tom 97, quadern II (octubre-desembre 1930), p. 963-980.
- RAFANELL, August. *La il·lusió occitana*. Barcelona: Quaderns Crema, 2006.
- REQUESENS, Joan. «Jacint Verdaguer, traductor». *Revista Catalana de Teologia*, núm. XXIX/1 (2004), p. 113-155.
- ROSSET, Philippe. «Aux origines de la S.A.S.L». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*, vol. 93 (1985), p. 25-34.
- ROSSICH, Albert. «El nom de les lletres». *Caplletra*, núm. 27 (1999), p. 65-86.
- ROUQUETTE, Jean. *La littérature d'Oc*. París: Presses Universitaires de France, 1968.
- RUCABADO I VERDAGUER, Manuel. «El pas de *La Veu del Montserrat* a *La Veu de Catalunya* en la correspondència Collell-Verdaguer i Callís», *Anuari Verdaguer 1991*, p. 61-106.
- SALARICH I TORRENTS, Miquel dels Sants. «Narcís Verdaguer i Callís. 1863-1918», *Ausa*, núm. 45 (1963), p. 423-433.
- SOLÀ I CAMPS, Josep M.; PINYOL, Ramon. «Set cartes inèdites de Verdaguer a Mistral» *Anuari Verdaguer 1990*, p. 7-19.
- TALRICH, Pere. *Recorts del Rosselló: ab traducció á francés enfront*. Perpinyà: Libr. Charles Latrobe, 1887.
- TOLRÀ DE BORDAS, Josep. *Le Canigou*. París: Savine, 1889.

TORRENT I FÀBREGAS, Joan. «Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló». *Anuari Verdaguer 1992*, p. 191-203.

TORRENTS, Ricard; PINYOL, Ramon. «Jacint Verdaguer». A: *Panorama crític de la literatura catalana. Segle XIX*. CASSANY, Enric (ed.). Barcelona: Vicens Vives, 2009, p. 235-289.

VERDAGUER, Jacint. «Parlament que feu en la festa del Certámen Catalanista de Sant Martí de Provensals, lo President del Jurat, Mossen Jacinto Verdaguer». *L'Arch de Sant Martí*, [s.d.], p. 1-4. (Verd. 10-VII-6, II. (*Discursos*), f. 6-7).

— *Excursions i viatges*, vol. I. Barcelona: Barcino, 1991.

VERDAGUER, M. Àngels. «Mistral i Verdaguer. Contribució a l'inventari de la documentació existent.» A: *Les relacions catalano-occitanes al llindar del segle XXI*. Peronnas: Éditions de la Tour de Gile; Association Française des catalanistes, 2009, p. 447-464.

Capítol 3:

ALADERN, Josep. *Verdaguer revindicat*. Barcelona: Lo Teatro regional, 1896.

ALCOVER, Antoni. Maria. *Diari de viatges. Dietari de l'excursió filològica*. Palma de Mallorca: Moll, 1988.

ANÒNIM [PEPRATX, Justí]. «Canigó». *Le Roussillon*, Perpinyà, 6 de gener de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 65).

— «[Sense títol]». *Correo Catalan*, Barcelona, 9 de novembre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 24).

— «Cours d'assises de la région Hérault. Le procès Salis-Gilly». *L'Éclair*, 16 de maig de 1889.

BACARDI, Montserrat; GODAYOL, Pilar (dir.). *Diccionari de la Traducció Catalana*. Vic: Eumo; UAB; UIB; UJI; UVic, 2011.

BENSOUSSAN, Mathilde. «Els camins d'Albert Savine, amic i traductor d'Oller». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XI. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, 3*. Barcelona: PAM, 1985, p. 243-257.

BLAZY, Joan Baptista. *Blessed Bernadette Soubirous* (Mgr. Charles Payne, trad). London: Burns, Oates & Co., 1926.

— *De Heilige Bernadette van Lourdes*. (Uit het Frans, trad.) "s-Hertogenbosch: Mosmans, 1934.

— *Die selige Bernadette Soubirous*. Sarnen: Lourdespilger, 1926.

- *La Beata Bernardeta de Lourdes*. (Josep Forn, trad.) Barcelona: Foment de la Pietat, 1929.
- *La beata Bernardetta Soubirous* (U. Savoja, trad). Alba: Pia Società San Paolo, 1930.
- *Santa Bernardette* (Dias Costa, trad.) Lisboa: Paulistas, 1958.
- *Santa Bernardita Soubirous*. (Federico Apalategui, trad.) Bilbao: Pia Sociedad de San Pablo, 1947.
- *Zivljenje svete Bernardke* (Maria Perat, trad.). Gorica: Izd. Goriska Mohorjeva druba, 1959.
- BOHIGAS, Pere. *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945). Catálogo de la Exposición Conmemorativa (3-28 de mayo de 1945)*. Barcelona: Diputación Provincial de Barcelona. Biblioteca Central, 1946.
- BONET, Lluç. «Lluís Pastre (1863-1927): Un mestre d'escola *Gavatx*, laic i catalanista al Rosselló». *Llengua & Literatura*, 22 (2011-2012), p. 13-38.
- BONET, Pierre. *Bossuet, moraliste*. París: P. Lethielleux, 1914.
- *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*. Ceret: L. Roque, 1908.
- *Vie et vertus de l'abbé Jean Anglade, diacre au grand séminaire de Perpignan (1849-1876), par M. l'abbé Bonet*. Perpinyà: C. Latrobe, 1892.
- BOUGEAULT, Alfred. «L'Atlantide, épopée catalane de Verdaguer. Étude de Mgr. Tolra de Bordas». *Revue de la Société des Études Historiques*, (1883), p. 29-37.
- *Essai sur l'Atlantide de Verdaguer par Mgr J. Tolra de Bordas / rapport de Alfred Bougeault*. París: Typ. Delattre-Lenoel, 1883.
- BRUNET, Michel. *El Rosselló de cara a la Revolució Francesa*. Perpinyà: Llibres del Trabucaire, 1989.
- BURGAYA, Cecília. «Consultes de Tolrà de Bordas a Verdaguer per la traducció francesa de 'Canigó'». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXV. Miscel·lània Jordi Carbonell, 4*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 99-118.
- CAMPOAMOR, Ramon de. *Colón*. Valencia: Imp. de J. Ferrer de Orga, 1853.
- CAMPS, Núria. «Jacint Verdaguer i Sant Josep de la Gare de Perpinyà: Novament "Als catalans del Rosselló"». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 19 (2012), p. 135-154.

- «Frederic Mistral i Joan Baptista Blazy, difusors de Verdaguer a França». A: *Les relacions catalano-occitanes al llindar del segle XXI*. Peronnas: Éditions de la Tour de Gile; Association Française des catalanistes, 2009. p. 329-337.
- «Joan Baptista Blazy, traductor i difusor de Verdaguer». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 18 (2010), p. 81-111.
- «Miquela Valls: dona, docent, traductora de Verdaguer i defensora del català». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 19 (2012), p. 219-235.
- CAPEILLE, Jean. *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*. Perpinyà: Comet, 1914.
- CARBONNEILL, André. «De quelques aspects de la loi de séparation de l'Église et de l'État dans le Département des Pyrénées Orientales». A: *À travers l'histoire du Roussillon*, vol. CVIII. Perpinyà: Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales, 2001, p. 273-312.
- CASACUBERTA, Josep. M. *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Barcelona: Barcino, 2002.
- *Estudis sobre Verdaguer*. Vic: Eumo; Barcino; Institut d'Estudis Catalans, 1986.
- COLLELL, Jaume. «Une épopée catalane au XIX siècle: L'Atlantida de Jacinto Verdaguer, Josep Tolra de Bordas». *La Veu del Montserrat*, vol. V (1882), p. 104.
- CORTADE, Eugeni. *Juli Carsalade du Pont, Bisbe de Perpinyà i defensor de Catalunya*. Barcelona: Curial, 1994.
- DE PUYMAIGRE, Théodore. «Canigo llegendà del temps de la reconquesta». *Polybiblion. Revue bibliographique universelle*. París, 1886, p. 335-337.
- DE TOULOUSE-LAUTREC, Raymond. *Un Poème épique catalan: L'Atlantide*. París: Jules Gervais, 1884.
- DESSÈGE, Michel. «Le Père de la Renaissance Roussillonnaise. Justin Pépratx (1818-1901)», *Bulletin de la SALSPO*, núm. 81 (1967-1968), p. 84-90.
- DIVERSOS AUTORS. *Bolletí del diccionari de la llengua catalana: BDLC*. (A cura de PEREA, M. Pilar.). 2a ed. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura, Govern de les Illes Balears, 2004.
- *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Claret; Generalitat de Catalunya, 1998-2001.

- *Dixième Congrès Eucharistique International: Tenu à Paray-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897*. Autun: Imprimerie Dejussieu, 1898.
- DONNADIEU, Frédéric (trad.). «Lo Cálzer y l'Arpa». *Ateneo tarraconense de la classe obrera*, núm. 1, Tarragona, abril de 1896, p. 6. (Verd. 17-I-1 Carpeta 4 (1897-1899). Sense foliar).
- DURAN TORT, Carola. «“Amor de mare”, hipertext hipotextificat». *Anuari Verdaguer 2002.*, p. 301-319.
- «Un viatger empedreit: Benet Roura i Barrios, ambaixador de la literatura catalana». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LII. Miscel·lània Joan Veny*, 8. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 31-68.
- EXUPÈRE DE PRATS DE MOLLÓ, Fr. «Jacinto Verdaguer. Prêtre, du Tiers-Ordre de Saint-François». A: *Conférences*. París: Desclée, de Brouwer, 1904, p. 149-189.
- «Un grand poète tertiaire». *L'Echo de St. François et de Saint Antoine de Padoue*, Tolosa de Llenguadoc, desembre de 1895, p. 493-495. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 28-29).
- F. M. «Barcilouno». *L'Aiòli*, Avinyó, 17 d'octubre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 15).
- FARRÉS, Pere; PINYOL, Ramon. «L'“Avant-propos” de Josep Tolrà de Bordas a Canigó, i altres crítiques coetànies». *Anuari Verdaguer 1990*, p. 89-238.
- «L'“Essai sur l'Atlantide” de Joseph Tolrà de Bordas, i altres crítiques coetànies». *Anuari Verdaguer 1989*, p. 45-223.
- FONT, Francesc. *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Martin du Canigou*. Perpinyà: Charles Latrobe, 1904.
- *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Michel de Cuxa*. Perpinyà: Comet, 1881.
- GAY, Elisa. *Jacinto Verdaguer (17 avril 1845-10 juin 1902), par Élisabeth Gay*. Tolosa de Llenguadoc: E. Privat, 1902.
- *Dernières oeuvres de Verdaguer*. Tolosa de Llenguadoc: E. Privat, 1904.
- GILLY, Numa. *Mes dossiers*. París: Albert Savine, 1888.
- GOMILA, Gumersind. «Verdaguer i l'Estudiantina Catalana». *La Tramontane*, 17 de maig de 1945.
- J. E. «Pèlerinage diocésain de Perpignan». *Journal de la Grotte de Lourdes*, núm. 27 (8 de juliol de 1900), p. 2-3.

- JORBA, Manuel. (et al.), *Jacint Verdaguer: (1845-1995): 150 aniversari*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, 1995.
- LAPLANCHE, François. *Dictionnaire du monde religieux dans la France contemporaine: 9. Les sciences religieuses: le XIXe siècle: 1800-1914*. París: Beauchesne, 1996, p. 350-351.
- LERMINA, Jules. *Dictionnaire universel illustré, biographique et bibliographique, de la France contemporaine: comprenant par ordre alphabétique la biographie de tous les français et alsaciens-lorrains marquants de l'époque actuelle, l'analyse des oeuvres les plus célèbres... / par une société de gens de lettres et de savants, sous la dir. de Jules Lermina*. París: L. Boulanger, 1885.
- LIÉGEARD, Stéphen. *Au caprice de la plume*. París: Hachette, 1884, p. 303-330.
- *L'Atlántida de J. Verdaguer: estudis literaris de Stéphen Liégeard*. Barcelona: Estampa Espanyola, 1883.
- LLANAS, Manuel; PINYOL, Ramon. «Les traduccions no castellanes de l'obra de Verdaguer, Oller i Guimerà fins a 1939». A: *Col·loqui europeu d'estudis catalans*, a cura d'Eliseu Trenc i Montserrat Roser. [Montpeller]: Université Montpellier III, [2004], p. 69-94.
- LLULL, Ramon. *Obras de Ramon Llull. Textos originales publicados e ilustrados con notas y variantes por... Ed. Jerónimo Rosselló, M. Obrador y Bennassar, M. Costa i Llobera*. [3 vol.] Palma de Mallorca: [s. n.], 1901-03.
- MARGAIL, Jeroni i Francesc. «Sureda... fa un temps». *Terra Nostra*, núm. 60 (1986), p. 1-164.
- MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino. *Estudios y discursos de crítica histórica y literaria, Obras completas de Menéndez Pelayo vol. V*. Santander: CSIC, 1942.
- MONJAS, Manuel P. *Documentos inéditos acerca de Mosén Jacinto Verdaguer*. Palma de Mallorca: A. Sabater: 1935.
- NODIES, Charles; VICAIRE, Georges; Techner, Jacques. *Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire*. París: Techener, 1904.
- OLLER, Narcís. *Memòries literàries*. Barcelona: Aedos, 1962.
- PARÉ, Pep. «La recepció immediata de "Canigó" a la premsa (1885-1890)». *Anuari Verdaguer* 1987, p. 175-186.

- PAVLOVSKY, Isaak Yakovlevich. *Ocherki sovremennoi Ispanii 1884-1885*. St. Petersburg: Ed. Souvorina, 1889.
- *Un rus a Catalunya*. Barcelona: El Llamp, 1989.
- PEPRATX, Justí. «Canigó». *L'Arch de Sant Martí*, núm. 122 (gener de 1886), p. 3-8.
- «Canigó». *Revista de Gerona*, [s.d.], p. 19-24. (Verd. 10-VII-2 f. 90-92).
- *Canigou. Étude bibliographique du nouveau poème catalan de Jacinto Verdaguer*. Montpellier: Impr. Centrale du Midi, 1887.
- *Lou Felibrige*, núm. 12 (març de 1897), p. 188-189.
- PINYOL, Ramon. «Contribució a l'Epistolari de Verdaguer: Cinc cartes disperses en arxius de Mallorca». *Anuari Verdaguer. Revista d'Estudis Literaris del segle XIX*, núm. 7 (1992), p. 117-127.
- «Les poesies verdaguerianes de temàtica nord-catalana». *Anuari Verdaguer*, 18 (2010), p. 233-252.
- «Les Revistes literàries dirigides per Verdaguer. Una aproximació». *Anuari Verdaguer 1991*, p. 107-146.
- PINYOL, Ramon; VILA, Pep. «Justí Pepratx, transcriptor de Verdaguer i recopilador de literatura catalana». *Anuari Verdaguer. Revista d'Estudis Literaris del segle XIX*, núm. 12 (2004), p. 91-106.
- RIBER, Llorenç. *Jacinto Verdaguer, poeta épico*. Madrid: Ateneo, 1952.
- *Vida abreujada del Benaventurat Ramon Llull*. Barcelona: Associació protectora de l'Ensenyança Catalana, 1921.
- *Vida i actes del reverent mestre i benaventurat martir Ramón Llull*. Mallorca: Josep Tous, 1916.
- RIBES DE DIOS, Àngels. «La recepció d'Alphonse Daudet en Llengua Catalana. Traduccions en Volum». GINÉ, Marta. (dir.) Tesi doctoral. Universitat de Lleida. Lleida, 2003.
- RIDRAY, Michel. *Mes ancêtres / Els meus avantpassats. Cahier de travaux pratiques de généalogie / Llibreta de treballs pràctics de genealogia*. Perpinyà: Regidoria de la Cultura Catalana, 1977.
- RODOLPHE DE L.-F. *Les Félibres: Mgr J. Tolra de Bordas*. Niça: Imp. Du Patronage de St. Pierre, 1884.
- SAVINE, Albert. «Les origines du félibrige». *Revue générale de Bruxelles*, juliol 1879.

— *Les étapes d'un naturaliste, impressions et critiques*. París: E. Giraud, 1885.

SCHEJBAL, Jan; UTRERA, David. «Les traduccions en txec i eslovac d'obres literàries catalanes i viceversa». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 11 (2004), p. 45-57.

SERRES-BRIA, Roland. *Centenaire de l'Église St. Joseph 1892-1992*. Perpinyà: Évêché d'Elne-Perpignan; Paroisse de St. Joseph, 1992.

TASIS, Rafael; TORRENT, Joan. *Història de la Premsa Catalana*. Vol. 2. Barcelona: Bruguera, 1966.

TOLRÀ DE BORDAS, Josep. *Les Félibres - Don Jacinto Verdaguer*. Gap: Typographie J.-C. Richaud, 1883.

— *L'Ordre de Saint-François d'Assise en Roussillon*. París: V. Palmé, 1884.

— *Une épopée catalane au XIXe siècle, l'Atlantide de don Jacinto Verdaguer*, París: Maisonneuve, 1881.

TORRENT I FÀBREGAS, Joan. «Primers contactes de Verdaguer amb els catalans del Rosselló». *Faig*, núm. 29 (novembre de 1987), p. 23-36.

— «Projecció de “L'Atlàntida” més enllà dels Països Catalans». Barcelona: Nadala de la Fundació Carulla i Font, 1977, p. 86-89.

— «Projecció de *l'Atlàntida* més enllà dels països catalans». *Anuari Verdaguer 1992*, p. 205-219.

TORRENTS, Ricard. «Jaume Collell, epístola biogràfica». *Anuari Verdaguer 1886*, p. 231-242.

TURRÓ, Ramon. *Verdaguer vindicado*. Barcelona: Libr. Española, 1903.

VALLS, Miquela. «De pseudònims a la vida literària nord catalana». A: *Onomàstica a la Catalunya del Nord*. Perpinyà: ICRESS, Presses de l'Université de Perpignan, 1997, p.193-215.

VASSAL, Agustí. «Gènesi de les *Eucarístiques*». A: VERDAGUER, Jacint. *Eucarístiques*. Barcelona: L'Avenç, 1904, p. XIV-XXIX.

— *La Vierge Marie d'après le Dante et d'après Verdaguer*. Blois: Imprimerie C. Migault et Cie., 1903.

— *Mossen Jacinto Verdaguer. Sa vie, ses oeuvres, sa mort*. Perpinyà: Impr. de Barrière, 1913.

VERDAGUER, Jacint. «A la Verge de Lourdes». *Lo Pensament Català*, núm. 11, (15 de juliol de 1900), p. 87.

- «Les Barres de Sanch / Les Barres de Sang». *L'Ame Française: revue sociologique et littéraire*, Perpinyà, març de 1901, p. 21-22. (Verd. 2-GFol. (Carpeta 1900-1901). Sense foliar).
- *A la Verge de Lourdes. Càntic del pelegrinatge rossellonès*. Perpinyà: Typ. Ch. Latrobe, [s.a.].
- *Au Ciel*. Arràs-París: Sueur-Charruey, 1906.
- *Aux victimes du Bazar de la charité: élégie*. Perpinyà: Latrobe, 1897.
- *Canigó, Llegenda pirenaica del temps de la reconquesta*. Gual, Ramon.; Maluquer, Joan. (ed.). Prada de Conflent: Terra Nostra; ICRECS, 2003.
- *Canigó. Éd. bilingue publiée a l'occasion du centenaire, avec le concours du Conseil Régional Languedoc-Roussillon*. Tolrà, J. (tr.). Tolosa de Llenguadoc: Privat, 1986.
- *Canigó*. Valls, M. (tr.). Prada de Conflent: Terra Nostra; ICRECS, 2004.
- *Canigó/Canigou*. Tolrà, J. (tr.). Oloron-Sainte-Marie: MonHélios, 2010.
- *Canigó: Llegenda del temps de la reconquesta*. Prada: Terra Nostra, 2003.
- *En Terre Sainte*. Perpinyà: Josep Payret, 1896.
- *Eucarístiques*. Barcelona: Tipografia de L'Avenç, 1904.
- *Fleurs de Marie*. Arràs-París: Sueur-Charruey, 1905.
- *Fleurs du Calvaire*. Perpinyà: Latrobe, 1897.
- *Hommage aux Saintes Hosties de Pézilla-de-la-Rivière*. Perpinyà: Charles Latrobe, 1897.
- *Idilis y cants místichs*. Barcelona: Estampa de Jaume Jepús, 1882.
- *Idylles et chants mystiques*. Arràs-París: Sueur-Charruey, 1906.
- *Jésus enfant: poème catalan*. Perpinyà: Latrobe, 1896.
- *Jesús infant als infants del Rosselló: amb motiu de l'inauguració de sa capella en Sant Joseph de Perpinyà: 27 de novembre 1898 = Jésus enfant aux enfants du Roussillon: à l'occasion de l'inauguration de sa chapelle à l'Église de Saint-Joseph de Perpignan*. [s.l.]: [s.n.], 1898(?).
- *Kvety Mariiny [Flors de Maria]*. (BOUŠKA, S., trad.) Prostejov: Nákladem Nového Zívota, 1906.

- *L'Atlàntida*. A cura de Pere Farres i Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2002.
- *L'Atlantide*. Arràs-París: Sueur-Charruey, 1909.
- *L'Atlantide*. París: Charles Bayle, 1884.
- *L'Atlantide*. París: Léopold Cerf, 1883.
- *La Maleïda*. Barcelona: Lluís Gili, 1917.
- *Le Canigou [Canigó], légende pyrénéenne du temps de la reconquête. Traduction française, avec le texte catalan en regard...* [Mgr. J. Tolrà de Bordas, trad.] París: A. Savine, 1889.
- *Le Canigou [Canigó], légende pyrénéenne du temps de la reconquête. Traduction française, avec le texte catalan en regard...* [Mgr. J. Tolrà de Bordas, trad.] París: A. Savine, 1889.
- *Le Canigou*. Arràs-París: Sueur-Charruey, 1908.
- *Le Songe de Saint Jean: légende su Sacre-Coeur de Jésus*. Perpinyà: Latrobe, 1888.
- *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarner*. Barcelona: Ariel, 1964.
- *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol i Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2002.
- *Saint François... Charité. Traduit du catalan par Frère Bonaventure Tertiaire*. Tournai: Casterman, 1905.
- *Salteri franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del patriarca Sant Francesch*, Vic: Estampa de Ramon Anglada, 1882.
- VERDAGUER, M. Àngels. «Cartes d'Anicet de Pagès de Puig a Narcís Oller i a Francesc Matheu: el cas dels Jocs Florals de Barcelona de 1896». *Anuari Verdaguer 1997-2001*, p. 277-327.
- VIDAL, Pierre. «Galerie Roussillonnaise. Jacinto Verdaguer. Justin Pépratx». *Le Journal des Pyrénées-Orientales*, 5è any, nova sèrie, [s.d.]. (Verd. 10-VII-3 f. 177-178).
- VILA, Pep. «“Roser de tot l'any” de Jacint Verdaguer. Una traducció inèdita de Justí Pepratx». *Anuari Verdaguer 1995-1996*, p. 225-248.

— «“Vora la mar” (1884) i “Els dos campanars” (1934): dos poemes de J. Verdaguer traduïts al francès». *Anuari Verdaguer. Revista d’estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 485-504.

Capítol 4:

BONIFASSI, Georges. *La presse régionale de Provence en langue d’Oc: des origines à 1914*. París: Presses de l’Université de Paris-Sorbonne, D.L., 2003.

DELILLE, François. *Chants des félibres: Poésies provençales modernes*. París: A. Ghio, 1881.

GAUT, Jean-Baptiste. *Jue Flourau de Fourcauquié: raport en vers subre lou counours literari prouvençau: festenau dóu 14 e dóu 15 de mai 1882*. Aix-en-Provence: Empr. felibrenco, 1882.

LYONNET, Henry. *À travers l’Espagne inconnue*. Barcelona: Richardin Lamm et Cie, 1896.

— *Cervantès*. París: Éditions Berger-Levrault, 1930. [Grandes vies aventureuses, 7].

— *Dictionnaire des comédiens français*. París: Librairie de l’art du théâtre, 1904.

LYONNET, Henry; MAGRE, Maurice. *Les Fêtes en Orient et dans l’antiquité*. París: Martin-Dupuis, cop. 1929. [Plaisirs et les fêtes].

MONNÉ, Jan. *Casau, drame historique en cinq actes et en vers*, avec trad. en vers français de Marius Cognat. París: Lucien Duc, 1892.

SOREL, F. de. «Jacinto Verdaguer». *Figuras de la Raza*. Any II, núm. 25. Madrid, 28 d’abril de 1927, p. 32-33.

VALLS, Miquela. «Pau Berga (1866-1948). Llengua i obra». A: *Jornades de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans a Perpinyà (20 i 21 de maig de 1994)*. Barcelona; Perpinyà: IEC, 1995, p. 91-123.

VERDAGUER, Jacint. *Barcelona: textos per a un llibre*, a cura de Francesc Codina i Valls. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2006.

— *L’Atlantido*. Mount-Pelié: Empremarié Centralo dóu Miejour (li fraire Hamelin), 1888.

— *Natzaret*. Barcelona: Estampa de Fidel Giró, 1890.

Capítol 5:

- [UN ADMIRATEUR DU GRAND POÈTE CATALAN]. «Bibliographie. Jésus Enfant, par D. Jacinto Verdaguer. Traduction française de M. Justin Pépratx.». *Le Roussillon*, Perpinyà, 11 de maig de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 70-71).
- [UN ADMIRATEUR DU GRAND POÈTE CATALAN]. «Jésus Enfant, par D. Jacinto Verdaguer. Traduction française de M. Justin Pépratx (1).». *La Semaine Religieuse du Diocèse de Perpignan*, Perpinyà, [s.d.], p. 301-303. (Verd. 10-VII-3. f. 31-32).
- ALADERN, Joseph [Pseud. de VIDAL, Cosme]. «Verdaguer y la «Revue des Pyrénées»». *L'Atlantida*, núm. 19, 15 de febrer de 1897, p. 7-8.
- J. P. «A [sic.] l'église de Saint-Joseph de la Gare». *Le Roussillon*, Perpinyà, 23 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 10).
- ANÒNIM [PEPRATX, Justí]. «Canigó». *Le Roussillon*, Perpinyà, 6 de gener de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 65).
- «[Sense títol]». *Correo Catalan*, Barcelona, 9 de novembre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 24).
- «[Sense títol]». *El Diluvio*, núm. 100, Barcelona, 9 d'abril de 1884. (Ed. de tarda.). (Verd. 10-VII-4 f. 50).
- «[Sense títol]». *El Semanario de Tortosa*, Tortosa, 9 de març de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 47).
- «[Sense títol]». *La Renaixensa*, Barcelona, 19 d'abril de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 64).
- «[Sense títol]». *La Renaixensa*, Barcelona, 4 de juliol de 1901, p. 3875.
- «[Sense títol]». *La Veü de Catalunya*, Barcelona, 21 de març de 1900.
- «[Sense títol]». *La Veü de Catalunya*, núm. 5, Barcelona, 4 de febrer de 1894.
- «[Sense títol]». *Le Petit Méridional*, Montpeller, Ca. 5 de juny de 1882. (Verd. 10-VII-6, VII f.12).
- «A Barcelona». *Le Roussillon*, Perpinyà, [s.d.]. (Verd. 10-VII-4 f. 6-7).
- «A travers la région. Hyacinte Verdaguer». *La Dépêche*, [?], 22 de juny de 1895. (Verd. 10-VII-2 f. 145).
- «A[sic.] St-Joseph de la gare». *La Croix*, Perpinyà, 27 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 10).
- «Au Patronage Saint-Michel». *Le Roussillon*, Perpinyà, 8 de maig de 1901 [?]. (Verd. 10-VII-3 f. 155).

- «Barcelona a Montpellier». *Le Roussillon*, Perpinyà, 31 de juliol de 1886. (Verd. 10-VII-4 f. 28).
- «Bibliografia. Une épopée catalane au XIX siècle. L'Atlantide par J. Tolrà de Bordas». *La Il·lustració Catalana*, núm, 63, Barcelona, 30 de maig de 1882, p. 154-155.
- «Bibliographie. Flors del Calvari per Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 9 de març de 1898. (Verd. 10-VII-8 f. 86).
- «Bibliographie. L'Atlantide». *Le Roussillon*, Perpinyà, 19 de març de 1895. (Verd. 10-VII-4 f. 76)
- «Chor de les Illes Gregues. Traducció del Cant VII de *L'Atlàntida*, per F. Mistral». *L'Atlàntida*. Núm. 25. Barcelona, 15 de maig de 1897, p. 12.
- «Chronique locale et départementale». *Le Roussillon*, Perpinyà, 18 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 12).
- «Correspondance d'Espagne». *Revue Britannique*, París, maig de 1885. (Verd. 10-VII-4 f. 51-52).
- «Crónica literaria». *Revista literaria*, núm, 4. Barcelona, abril de 1883. (Verd. 10-VII-4 f. 40).
- «Don Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 17 de juliol de 1886. (Verd. 10-VII-3 f. 51).
- «Église St. Joseph de la gare». *Le Roussillon*, núm. 279, Perpinyà, 5 de desembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 11).
- «En defensa de Mossen Jacinto Verdaguer». *L'Olotí*, núm. 427, Olot, 2 de febrer de 1896, p. 49-54.
- «Félibrige latin». *L'Éclair*, Montpellier, 4 de desembre de 1895. (Verd. 10-VII-6, III. (Articles), f. 91).
- «Justícia Forastera». *Joventut*, núm.19, Barcelona, 21 de juny de 1900, p. 293-294.
- «L'Atlantida». *La Muse Orientale*, núm. 2, París, 15-VIII-1877. (Verd. 10-VII-2 f. 12).
- «L'Atlantide». *L'Oursin*, Marsella, 8 de març de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 48).
- «La nouvelle oeuvre de l'illustre poète catalan Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 22 de setembre de 1888. (Verd. 10-VII-8 f. 27).

- «Le Félibrige Latin. Barcelona á Montpellier». *Le Félibrige Latin*, Montpellier, Gener 1890, p. 5-8. (Verd. 10-VII-1 f. 21-22).
- «Le poète catalan Jacinto Verdaguer». *L'Independent*, Perpinyà, 3 de setembre de 1895. (Verd. 10-VII-2 f. 177).
- «Literatura y artes». *Revista de España*, París, 25 de febrer de 1884, p. 615-620. (Verd. 10-VII-2 f. 41-44).
- «M. l'Abbé Jacinte Verdaguer». *Gazette des Touristes*, París, 28 de febrer de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 95-96).
- «Nouvelles d'Espagne». [Sense referència de publicació], Barcelona, 14 de juny de 1902. (Verd. 17-I-1 Carpeta 6 (1900-1910). Sense foliar).
- «Pyrenées-Orientales». *Messenger du Midi*, Montpellier, 12 de gener de 1886. (Verd. 10-VII-2 f. 80).
- «Société Agricole, Scientifique et Littéraire. Séance publique du 28 décembre 1884», Perpinyà, 1884. [Programa de mà]. (Verd. 10-VII-4 f. 12 (Crítica i notícies)).
- «Télégrammes de l'Etranger. Mort de Jacinto Verdaguer». [Sense referència de publicació]. Barcelona. 12 de juny de 1902. (Verd. 17-I-1 Carpeta 6 (1900-1910). Sense foliar).
- «Variétés littéraires. Le Canigou par Jacinto Verdaguer (I)». *Le Messenger de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, 12 d'agost de 1889. (Verd. 10-VII-2 f. 131-133).
- «Verdaguer a Celleneuve». *Messenger du Midi*, Montpellier, 23 de juliol de 1886. (Verd. 10-VII-3 f. 45-46)
- AZÉMA, Pèire. *Oumenage à Verdaguer*. Montpellier: [s.n.], 1945.
- BLANC. «Bibliographie. Une épopée catalane au XIX siècle». *L'Union du Midi*, Tolosa de Llenguadoc, 7 d'abril de 1882. (Veg. Verd. 10-VII-2 f. 22-23).
- BLOY, Léon. «Le dernier enfant d'Homère». *Le Chat Noir*, París, 31 de maig de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 48-50).
- BONET, Pierre. *Impressions et souvenirs (Ille-sur-Tet et ses Environs)*. Ceret: L. Roque, 1908.
- BRUN, Charles; GROS, Ch.; LANGLADE; ROQUE-FERRIER; ROUDIER, G.; ROUX, A., VEYRIER. «A Jacinto Verdaguer». *Germanor*, núm. 5, Barcelona, juliol de 1902, p. 5.

- BUET, Charles. «Mossen Jacinto Verdaguer». *La Revue Critique. Journal littéraire hebdomadaire*, núm. 18, París, 13 de juliol de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 149).
- C. V. «En Jacint Verdaguer». *Occitània*, núm. 6, Tolosa [sic.]-Barcelona, juny de 1905, p. 3, 7-8, 14.
- CAMP, Aimé. «Prélude du Songe de Saint Jean». *Le Roussillon*, Perpinyà, 29 de setembre de 1888. (Verd. 10-VII-8 f. 28).
- CARSALADE DU PONT, Juli. «[Sense títol]». *Semaine Religieuse*, Perpinyà, 3 de març de 1900. (Verd. 10-VII-1 f. 63).
- «La mort de Verdaguer». *L'Éclair*, Montpeller, 19 de juny de 1902. (Verd. 10-VII-6 f. 15).
- «Una carta del senyor Bisbe de Perpinyà», *Catalunya artística*, 19 de juny de 1902, núm. 105, Barcelona, p. 385-386. (Verd. 17-II-1 (carpeta 1901-1902). Sense foliar).
- CUITO, Ferran; D'OLWER, Lluís Nicolau. *Epistolari de l'exili francès* (Eulàlia Duran i Mercè Campabadal, eds). Barcelona: Curial; PAM, 2003.
- D'HAILLY, Gaston. «[Sense títol]». *Revue des livres nouveaux*, París, 25 de febrer de 1884, p. 257-259. (Verd. 10-VII-2 f. 45-46)
- DE BEAUREPAIRE-FROMENT. «Jacinto Verdaguer». *Le National*, París, 28 de juny de 1901, p. 305-306. (Verd. 10-VII-3 f. 157).
- DE BEAUREPAIRE-FROMENT. «Jacinto Verdaguer». *Le National*. París. 20 de juliol de 1901.
- DE LA BRIÈRE, Léon Leroy. [Anotació manuscrita sobre l'autoria]. «Bibliographie. L'Atlantide, de Don Jacinto Verdaguer». *L'Union*, [?], 15 d'abril de 1882. (Verd. 10-VII-2 f.21).
- DE PUYMAIGRE, Théodore. «Canigo [sic.], llegenda pirenaica del temps de la reconquesta». [Sense referència de la publicació. Segurament *Polybiblion*], [Ca. 1886], p. 335-337. (Verd. 10-VII-4 f. 30-32 (Crítica i notícies)).
- DELPONT, Juli. «[Sense títol]». *La Renaixensa*, Barcelona, 4 de gener de 1887, p. 65. (Verd. 10-VII-4 f. 32 (Crítica i notícies)).
- «Corona de perpetuinas á la memoria de Mossén Jacinto Verdaguer». *Catalunya artística*, núm. 105, Barcelona, 19 de juny de 1902, p. 398.
- DIVERSOS AUTORS. «Jacint Verdaguer». *La Tramontane*, núm. 255-256 (octubre/novembre), Perpinyà, 1945.

- «Le concours de la société des langues romanes». *Messenger du Midi*, Montpellier, 17 de maig de 1883. (Verd. 10-VII-4 f. 41-44).
- *Miscel·lània Verdaguer. Antologia de poesia i prosa de Mn. Jacint Verdaguer*. París: Ragasol, 1946.
- DONNADIEU, Frédéric (trad.). «Lo Cálzer y l'Arpa». *Ateneo tarraconense de la clase obrera*, núm. 1, Tarragona, abril de 1896, p. 6.
- E.R. «Variétés. Lo sant rosari». *La Semaine Religieuse*, núm. 45, Perpinyà, 10 de novembre 1883, p. 718-720.
- EXUPÈRE DE PRATS DE MOLLÓ, Fr. «Un grand poète tertiaire». *L'Echo de St. françois et de Saint Antoine de Padoue*, Tolosa de Llenguadoc, desembre de 1895, p. 493-495. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 28-29).
- F. M. «Barcilouno». *L'Aiòli*, Avinyó, 17 d'octubre de 1895. (Verd. 10-VII-5, VI. (Sant Francesc), f. 15)
- FALGUÈRE, Josep; DELPONT, Juli. «Els rossellonesos á Mossén Jacinto Verdaguer». *Catalunya artística*, núm. 101, Barcelona, 22 de maig de 1902, p. 327.
- GAROLERA, Narcís. «Vint cartes de Verdaguer inèdites». *Ausa*, XV, núm.128-129, 1992, p. 25-44.
- GAY, Maurice. [Pseud. de GAY, Elisa]. «Jésus Enfant. Par D. Jacinto Verdaguer». *La Croix des Pyrénées Orientales*, Perpinyà, 18 de setembre de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 88).
- «Variétés littéraires. Jacinto Verdaguer». *Messenger de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, 6 de maig de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 68-70).
- GOURDON, Georges. «La littérature catalane et L'Atlantide (Premier article)». *La Revue Littéraire et artistique*, [?], 15 d'abril de 1885, p. 162-167. (Verd. 10-VII-2 f. 54-57).
- GUICHARD, G. «Bibliographie. L'Atlantide de Verdaguer traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Le radical de Vaucluse*. (À suivre), Avinyó, 12 de març de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 56-57).
- «Bibliographie. L'Atlantide de Verdaguer traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Le radical de Vaucluse*, Avinyó, 18 de març de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 58-60).
- «Bibliographie provençale. L'Atlantide de Verdaguer. Traduite du Catalan en Provençal par Jean Monné». *Journal de Forcalquier el de Haute-Provence*, Forcalquier, 15 d'abril de 1888. (Verd. 10-VII-4 f. 62-63).

- HOBBSAWM, Eric J. *The Age of Empire (1875-1914)*. New York: 1st Vintage Books ed., 1989.
- J. D. «Le poète catalan Jacinto Verdaguer». *L'indépendant*, [?], 21 de gener de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 18).
- J. E. «Pèlerinage diocésain de Perpignan». *Journal de la Grotte de Lourdes*, núm. 27, Lurdes, 8 de juliol de 1900, p. 2-3.
- LEGUIEL, Émile. *Essai sur «L'Atlantida» et le «Canigó» de Jacinto Verdaguer*. Barcelona: L'Avenç. Ceret: Librairie Lamiot, 1904.
- LIÉGEARD, Stéphen. *L'Atlántida de J. Verdaguer: estudis literaris de Stéphen Liégeard*. Barcelona: Estampa Espanyola, 1883.
- MISTRAL, Frederic. «Tribut de Germanor». *Montserrat: Número extraordinari*, juny-juliol de 1902, p. 96. (Verd. 17-II-1 (Carpeta 1901-1902). Sense foliar).
- OMAR Y BARRERA, Claudio. «La Atlantida. Cartas literarias à mi querido é ilustrado amigo». *El Ampurdán*, La Bisbal, 15 de març de 1884. (Verd. 10-VII-2 f. 46-47).
- PEPRATX, Justí. «Canigó». *L'Arch de Sant Martí*, núm. 122, Barcelona, gener de 1886, p. 3-8.
- «Canigó». *Revista de Gerona*, [s.d.], p. 19-24. (Verd. 10-VII-2 f. 90-92).
- RACOT, Adolphe. «[Sense títol]». *Le Figaro*, París, 11 d'abril de 1883. (Verd. 10-VII-2 f. 35)
- REQUESENS PIQUÉ, Joan. *Estudis verdaguerians de Jaume Collell*. Barcelona: Barcino, 1996.
- SAVINE, Albert. «Dialectes modernes. L'Atlantide». *Revue des Langues Romanes*, Montpellier, octubre de 1881, p. 180-186. (Veg. Verd. 17-II-1 – Carpeta 1877-1899 – Sense foliar).
- «Nostre renaixement literari segons los francesos. (Continuació)». *La Renaixensa*, Barcelona, 21? de desembre de 1882. (Verd. 10-VII-2 f. 24).
- «Poésie Catalane. L'Atlantide». *La Mosaïque*, París, 1883, p. 259-261. (Verd. 10-VII-2 f. 25-26).
- SOLDEVILA, Llorenç. «Commemoracions verdaguerianes a l'exili europeu i iberoamericà el 1945 i el 1952». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*. núm. 16 (2008), p. 159-173.

- TOLRÀ DE BORDAS, J. «El “Canigó”» *Montserrat: Número extraordinari*, juny-juliol de 1902, p. 93. (Verd. 17-II-1 (Carpeta 1901-1902). Sense foliar).
- «Félibrige. Don Jacinto Verdaguer». *L'Annonciateur*, [?], 5 de març de 1883. (Verd. 10-VII-2 f. 27-29).
- «Le poète catalan Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 10 / 16 [¿?] de març de 1883. (Inici) (Verd. 10-VII-2 f. 29-30).
- «Le poète catalan Jacinto Verdaguer». *Le Roussillon*, Perpinyà, 19 de març de 1883. (Continuació i final) (Verd. 10-VII-2 f. 26).
- *Une épopée catalane au XIXe siècle, l'Atlantide de don Jacinto Verdaguer*, París: Maisonneuve, 1881.
- UN BIBLIOPHILE. «Variétés littéraires». *Le Messager de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, 12 de maig de 1882. (Verd. 10-VII-2 f.19-20).
- VERDAGUER, Jacint. «A la Verge de Lourdes». *Lo Pensament Català*, núm. 11, Barcelona, 15 de juliol de 1900, p. 87.
- «Jesús infant als infants del Rosselló». [Sense referència de publicació], [?], 27 de novembre de 1898. (Verd. 10-VII-5, XIV. (Disperses), f. 4).
- «Les Barres de Sanch / Les Barres de Sang». *L'Ame Française: revue sociologique et littéraire*, Perpinyà, març de 1901, p. 21-22. (Verd. 2-GFol. (Carpeta 1900-1901). Sense foliar).
- *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga, Llucià i Marcià: poema en dos cants*, a cura de Ricard Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 1995
- *Excursions i viatges*. (Narcís Garolera, ed.) Barcelona: Barcino, 1991-1992.
- *Jacint Verdaguer: dades biogràfiques, recull de poesies, proses selectes*. [Tolosa]: Edicions Foc Nou, 1945.
- *Obres completes; pròleg de Marià Manent; epíleg de Joan Bonet i Baltà; bibliografia general de Lluís Guarner*. Barcelona: Selecta, 1943.
- *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol i Torrents. Vic: Eumo; Societat Verdaguer, 2002.
- X. «Bibliographie. Jésus Enfant par Jacinto Verdaguer.». *Le Roussillon*, Perpinyà, 1 d'agost de 1896. (Verd. 10-VII-3 f. 78-79).

Capítol 6:

- BALLESTER, Josep. *L'educació literària*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2007.

FORNELL, J. (?). *Ensaig sobre L'Atlàntida, poema de Jascinto Verdaguer, Pbre.* Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer, 1912.

— *Glosses a l'obra verdagueriana.* Barcelona: Barcino, 1953.

LIÉGEARD, Stéphen. *L'Atlántida de J. Verdaguer: estudis literaris de Stéphen Liégeard.* Barcelona: Estampa Espanyola, 1883.

MILLÓN, Joan Antoni. «Jacint Verdaguer en l'obra de Lluís Guarner». *Anuari Verdaguer 2002*, p. 551-567.

RACOT, Adolphe. «[Sense títol]». *Le Figaro*, París, 11 d'abril de 1883. (Verd. 10-VII-2 f. 35).

RAVIER, Xavier. «Lieux, images, événements dans l'écriture poétique: Jacint Verdaguer». *Estudis Romànics*, 34, 2012, p. 289-309.

7.2. WEBGRAFIA

Capítol 1:

ANÒNIM. «Traducció i traductors» A: *Culturcat* [En línia]. [Data de consulta: 6 de gener de 2012]. Disponible a: <http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana/menuitem.be2bc4cc4c5aec88f94a9710b0c0e1a0/?vgnextoid=bcdaef2126896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=bcdaef2126896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall2&contentid=a4bfef7fb89d7210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD>

CÒNSUL, Isidor. «Les traduccions de Verdaguer (aproximació)». A: *Traduccions de la literatura catalana*. [En línia]. 2002. [Data de consulta: 1 d'agost de 2011]. Disponible a: <http://www.visat.cat/traduccions-literatura-catalana/cat/ressenyes/85/122/0/3/poesia/jacint-verdaguer.html>.

RODRÍGUEZ RODRÍGUEZ, Beatriz. «El análisis crítico de traducciones literarias en la formación de traductores». *Translation Journal*. [En línia], vol. 12, núm. 3 (juliol de 2006). [Data de consulta: 20 d'agost de 2012]. Disponible a: <http://www.bokorlang.com/journal/45edulit.htm>

RODRÍGUEZ, Francisco. «La noción de género literario en la teoría de la recepción de Hans Robert Jauss». [En línia]. *Revista Comunicación*, vol. 11, núm. 2 (2000). [Data de consulta: 4 d'abril de 2012]. Disponible a: <http://redalyc.uaemex.mx/pdf/166/16611202.pdf>

Capítol 2:

GUAL, Ramon. «Mentalitats nord-catalanes» [en línia]. A: *Qui som els Catalans del Nord* [en línia]. Associació Arrels. [Data de consulta: 1 de febrer de 2011] <http://arrels.free.fr/QUISOM/SOCIOPOLITICA.HTM>.

MAYOL, Miquel. «Mecanismes de la francesització» . A: *Qui som els Catalans del Nord* [en línia]. Associació Arrels. [Data de consulta: 1 de febrer de 2011] <http://arrels.free.fr/QUISOM/SOCIOPOLITICA.HTM>.

Capítol 3:

ASSEMBLÉE NATIONALE. *Séparation de l'église et de l'état: chronologie*. [En línia]. [Dates de consulta: agost de 2007]. Disponible a: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/eglise-etat/chronologie.asp>

GARGLATAGLI, Marietta. «Isaac Pavlovsky». A: *El Trujamán. Revista diaria de traducción*. [En línia]. 19 de desembre de 2003. [Data de consulta: 20 de gener de 2013]. Disponible a: http://cvc.cervantes.es/trujaman/anteriores/diciembre_03/19122003.htm

KOTLAN, S. «Literatura i filologia catalanes reflectides pel mirall deformant de les cartes de B. Roura Barrios enviades a Budapest (1903–1913)». XIV Col·loqui de l'AILLC. [En línia]. [Dates de consulta: setembre de 2007]. Disponible a: http://aillcbudapest.elte.hu/index.php?oldal=programa_cientific/KOTLAN_SYLVI_A.html&vissza=2

VALLS, Miquela. «Un segle de literatura nord-catalana». A: *Qui som els Catalans del Nord* [en línia]. Associació Arrels. [Data de consulta: 1 de febrer de 2011] <http://arrels.free.fr/QUISOM/SOCIOPOLITICA.HTM>. Aquesta monografia fou publicada en paper l'any 1992. Veg. DIVERSOS AUTORS. *Qui sem els Catalans del Nord*. Perpinyà: Associació Arrels, 1992.

Capítol 5:

ANÒNIM. *La Semaine de Suzette* [En línia]. [Data de consulta: 5 de desembre de 2011]. Disponible a: http://nouvellesuzette.canalblog.com/archives/auteur_angliviell/index.html

DOESPIRITUSANTO, Marcos. «El gallego que transformó Barcelona». *El País*. 25 de novembre de 2010. [En línia]. [Data de consulta: 1 de gener de 2013]. Disponible a: http://elpais.com/diario/2010/11/25/galicia/1290683904_850215.html.

FONTANALS, Reis. «La fundació d'una biblioteca nacional. La Biblioteca de Catalunya entre 1907 i 1923». *BiD: Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, 23, 2009. [En línia]. [Data de consulta: Juny de 2012]. Disponible a: <http://www.ub.edu/bid/23/fontanals1.htm>

